

Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada ziņojums

Rīga, 2019

Saturs

Tekstā lietotie saīsinājumi	9
Tiesībsarga ievadvārdi.....	10
I. Bērnu tiesību joma.....	11
1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes	11
2. Tiesībsarga rekomendācijas bērnu tiesību jomā	12
2.1. Rekomendācijas krīzes centriem par pakalpojuma kvalitāti	12
2.2. Rekomendācijas bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem.....	13
2.3. Rekomendācijas tiesām	19
2.4. Rekomendācija Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūrai	21
2.5. Rekomendācijas izglītības iestādēm.....	21
2.6. Rekomendācija Salaspils novada domei saistībā ar bērnu datu publiskošanu	22
2.7. Rekomendācija Aizkraukles novada domei par iekļaujošo izglītību.....	22
2.8. Rekomendācijas pašvaldībām par trūkumiem normatīvajā regulējumā.....	24
2.9. Rekomendācijas ministrijām par trūkumiem normatīvajā regulējumā.....	30
3. Ēdināšanas maksa pirmsskolas izglītības iestādēs	36
3.1. Situācija vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs.....	36
3.2. Situācija speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs	38
4. Bērnu tiesības psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ainaži”	39
4.1. Konstatētie pārkāpumi.....	40
4.2. Normatīvais regulējums un atbildība.....	53
5. Ārpusģimenes aprūpes iestādēs ievietoto bērnu tiesības.....	57
5.1. Bērnu tiesību ievērošana Ventspils novada bērnu namā “Stikli”	57
5.2. Tiesībsarga rekomendācijas ārpusģimenes aprūpes iestādēm	59
5.3. Sociālās aprūpes centra vadītāja atbildība par konstatētajiem pārkāpumiem.....	67
6. Bērnu tiesību ievērošana ārstniecības un rehabilitācijas iestādēs bērniem ar atkarību problēmām	68
6.1. Nodibinājuma “Solis Piebalgā” rehabilitācijas centrā konstatētie pārkāpumi	68
6.2. Pusaudžu narkoloģiskās motivācijas programma.....	72
7. Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma	75

8. Naudas soda piemērošana par administratīvajiem pārkāpumiem ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem	85
9. Cietušā bērna pārstāvība kriminālprocesā	89
9.1. Tiesiskais regulējums.....	89
9.2. Regulējuma praktiskā izpausme	92
10. Aizbildņa tiesības uz valsts garantētajiem uzturlīdzekļiem.....	100
11. Deinstitutionalizācijas projekta īstenošanas uzraudzība.....	104
11.1. Pašvaldību sniegtā informācija.....	105
11.2. Vecāku aptauju rezultāti.....	108
12. Sociālās garantijas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās	113
12.1. Tiesībsarga izpēte par pašvaldību atbalstu jauniešiem	113
12.2. Pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai.....	114
12.4. Pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei.....	118
12.5. Pabalsts ikmēneša izdevumiem	119
12.6. Psihosociālais un papildu atbalsts jauniešiem pašvaldībās.....	121
12.7. Bezmaksas jurista pieejamība jauniešiem pašvaldībās.....	122
12.8. Palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā.....	123
13. Atzinums par būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem	132
13.1. Faktiskie apstākļi.....	132
13.2. Lietā konstatētie pārkāpumi.....	133
II. Pilsonisko un politisko tiesību joma	136
1. Tiesības uz brīvību un drošību	136
1.1. Aizturēšana	136
1.2. Apcietinājuma piemērošana.....	136
2. Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā	139
2.1. Efektīva pārbaude par privātpersonas aizskartajām tiesībām.....	139
2.2. Pierādījumu iegūšana pirmstiesas kriminālprocesā.....	142
2.3. Tiesības uz pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.....	142
2.4. Juridiskās palīdzības kvalitāte pirmstiesas izmeklēšanā	144
3. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības	145
3.1. Juridiskā palīdzība personām ar garīga rakstura traucējumiem.....	146
3.2. Viedoklis par logu restu pieļaujamību psihiatriskajā slimnīcā	147
3.3. Tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu	149

3.4. Sūdzības par ierobežojošo līdzekļu piemērošanu un ārstniecību	151
3.5. Par tiesībām saņemt sociālos pakalpojumus.....	152
3.6. Personas ar garīga rakstura traucējumiem brīvības ierobežošana VSAC.....	153
3.7. Personas tiesības dzīvot sabiedrībā	156
4. Cilvēku tirdzniecības problemātika	161
5. Tiesības uz taisnīgu tiesu	164
5.1. Pieeja tiesai – par valsts nodevas samaksas termiņu	165
5.2. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību	167
5.3. Tiesas izdevumi – samaksa par tiesas sēdes protokoliem	170
5.4. Par tiesībām uz saziņas ar aizstāvi konfidencialitāti	172
5.5. Sūdzības par tiesu darbu	173
5.6. Tiesības uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā	175
5.7. Lietas izskatīšana saprātīgā termiņā	177
5.8. Tiesības uz motivētu nolēmumu	179
5.9. Personas tiesības lūgt sprieduma izpildes sadalīšanu termiņos	180
5.10. Rīcība ar lietiskajiem pierādījumiem pirmstiesas procesā	180
5.11. Kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem	181
5.12. Procesuālās garantijas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā nepilngadīgajiem	182
5.13. Par kaitējumu kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā	183
5.14. Nolēmumu izpilde	184
6. Tiesības uz vārda brīvību	194
6.1. Likumdošanas iniciatīva	194
6.2. Viedokļi institūcijām.....	196
6.3. Par deputātu iespējām debatēt	199
6.4. Privātpersonu iesniegumu raksturojums.....	200
7. Naida runas izplatības identificēšana un ierobežošana interneta vidē	209
8. Tiesības zināt savas tiesības.....	211
9. Tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbā un pildīt valsts dienestu ..	218
9.1. Pilsoniskās līdzdalības tiesību apguve skolās.....	219
9.2. Par viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-25-01	222
10. Tiesības uz privāto dzīvi	227
10.1. Likumdošanas iniciatīva	228

10.2. Viedokļi institūcijām.....	233
10.3. Privātpersonu iesniegumu raksturs.....	246
11. Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana	254
11.1. Vispārīgs iesniegumu raksturojums.....	254
11.2. Veselības aprūpes jautājumi.....	255
11.3. Pienesumu un sūtījumu saņemšana	257
11.4. Analfabētisms ieslodzīto vidū.....	257
11.5. Personas datu izmantošana	258
11.6. Hierarhija ieslodzījuma vietās	259
11.7. Sūdzības saistībā ar policiju un ĪAV	260
12. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības	262
12.1. Pilsonības maiņa un piešķiršana	262
12.2. Par ārzemnieku tiesībām.....	263
12.3. Par bezvalstnieku tiesību aizsardzību Latvijas Republikā.....	266
12.4. Dalība darba grupās	267
12.5. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu	268
12.6. Projekts “ <i>Forced-return Monitoring IP</i> ”	270
12.7. Frontex piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerve	272
III. Preventīvais mehānisms jeb regulāru vizīšu sistēma	275
1. Vispārīgi par 2018.gadā paveikto	277
2. Prevencijas daļas galveno aktivitāšu apkopojums.....	277
3. Tiesībsarga novērojumi saistība ar bērnu psihiatrisko ārstniecību Latvijā	279
3.1. Ambulatoro pakalpojumu nepieejamība	280
3.2. Nepietiekami rehabilitācijas pakalpojumi	280
3.3. Bērnu psihiatru trūkums	281
3.4. Vienotu klīnisko vadlīniju un standartu trūkums.....	281
3.5. Nepienācīga izglītības nodrošināšana.....	281
4. Bērna tiesības uz viedokli un līdzdalību	282
5. Cilvēktiesību nodrošināšana ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās.....	285
IV. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjautājumi.....	291

1. Tiesības uz sociālo drošību	291
2. Personu ar invaliditāti tiesības	292
2.1. Personu ar maņu traucējumiem tiesības	292
2.2. Viedoklis par transporta kompensāciju cilvēkiem ar garīga rakstura un intelektuālās attīstības traucējumiem	294
2.3. Nodarbinātības valsts aģentūras rīcība, nosūtot uz darba interviju personas ar maņu traucējumiem	294
2.4. Psiholoģiskais terors un saprātīga pielāgojuma principa nodrošināšanas pienākums darbiniekam ar invaliditāti	296
2.5. Par augstskolu pieejamību studentiem ar invaliditāti	297
2.6. Kultūras pasākumu pieejamība cilvēkiem ar invaliditāti Latvijas simtgadē	297
3. Tiesības uz mājokli	298
3.1. Pētījums par pašvaldības palīdzību mājokļu jomā	298
3.2. Dzīvojamo telpu īres likumprojekta virzība	299
3.3. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās	300
3.4. Par pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumā bez vecāku gādības palikušiem bērniem	301
3.5. Par pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā personām pēc ieslodzījuma	303
4. Tiesības uz darbu	303
4.1. Par grozījumiem Darba likumā	303
4.2. Par absolūto aizliegumu dienēt Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs	307
4.3. Par tiesību pildīt valsts dienestu ierobežojumu	307
4.4. Par Augstskolu likumā noteikto ierobežojumu slēgt beztermiņa darba līgumu	309
4.5. Par darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismu nepilnībām	310
4.6. Tiesības uz taisnīgu atlīdzību	311
4.7. Par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pret strādājošiem vecākiem	316
5. Tiesības uz izglītību	317
6. Tiesības uz īpašumu	318
6.1. Par Rīgas domes saistošajiem noteikumiem Nr.148	318
6.2. Par pienākumu maksāt nodokli no kapitāla pieauguma maksātnespējas procesā ...	319
6.3. Viedoklis par Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumu	321
6.4. Viedoklis par nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes maksāšanas pienākumu	322

6.5. Par samērīgu valsts nodevu, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām.....	324
6.6. Par pienākumu maksāt OIK elektroenerģijas neto norēķina sistēmas ietvaros	326
6.7. Par īpašuma tiesību ierobežojumu transportlīdzekļa tehniskajā apskatē.....	326
6.8. Par īpašuma tiesību aizskārumu un Rīgas domes prettiesisko rīcību	328
6.9. Par īpašuma tiesību ierobežojumu, neveicot pienācīgas procesuālās darbības	328
7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.....	331
7.1. Par elektromagnētiskā lauka iedarbības mazināšanu.....	331
7.2. Par valstij piekritīgās mantas uzskaites mehānismu.....	331
7.3. Par Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas noteikumiem.....	335
7.4. Par Ragaciema kapu izveidi Ķemeru nacionālajā parkā	336
8. Tiesības uz pieeju precēm un pakalpojumiem	337
8.1. Par braukšanas maksas atvieglojumu nepiemērošanu ārzemniekiem	337
8.2. Attieksme pret personām ar maņu traucējumiem, sniedzot bankas pakalpojumus .	340
8.3. Par sporta kluba cenu atšķirību sievietēm un vīriešiem	340
V. Labas pārvaldības principa veicināšana	342
1. Laba pārvaldība valsts pārvaldē un civildienestā attiecībās ar ierēdņiem un darbiniekiem	342
1.1. Par drošiem un taisnīgiem darba/dienesta apstākļiem.....	342
1.2. Par trauksmes celšanu un tās sekām IKVD	345
2. Laba pārvaldība nodokļu un nodevu administrēšanas jomā	348
2.1. Par nodokļu uzrēķinu fiziskas personas maksātspējas procesā	348
2.2. Par nekustamā īpašuma nodokļa pārrēķinu un pārmaksas atmaksu	349
3. Iestādes rīcības tiesiskums	350
3.1. Labas pārvaldības un tiesiskuma īstenošana Priekuļu novada pašvaldībā	350
3.2. Par Jūrmalas pilsētas domes saistošajiem noteikumiem Nr.27	350
4. Valsts pārvaldes pienākums uzlabot pakalpojumus.....	351
4.1. Personu sasniedzamība tiesiskajās attiecībās ar valsti, atrodoties slēgta tipa iestādē	351
4.2. Informācijas pieejamība par adresu maiņu Skrundas novadā	353
4.3. Par attieksmi pret klientu.....	353
4.4. Par informācijas nesniegšanu saprātīgā termiņā.....	354
4.5. Informācijas nesniegšana par lietas virzību Datu valsts inspekcijā.....	354

VI. Tiesībsarga biroja informācija	356
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti.....	356
1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2018.gadā (eiro).....	356
2.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2018.gadā	357
2. Personāla sastāvs.....	358
3. Sabiedrības informēšana, izglītošana un iesaiste.....	359
3.1. Konsultācijas un semināri reģionos.....	360
3.2. Sabiedrības informēšanas pasākumi	360
3.3. Sabiedrības iesaiste: tiesībsarga un sabiedrības sadarbība	362
4. Starptautiskā sadarbība	378
4.1. Sadarbība sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā.....	378
4.2. Sadarbība bērnu tiesību jomā	380
5. Tiesībsarga biroja viedokļi Satversmes tiesai	383
6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2018.gadā	386
Kopsavilkums	390
Bērnu tiesību joma.....	390
Pilsonisko un politisko tiesību joma.....	402
Preventīvais mehānisms jeb regulāru vizīšu sistēma.....	420
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma	421
Labas pārvaldības principa veicināšana	432
Tiesībsarga biroja informācija	434
Ziņojuma pielikumi.....	437
Pielikums Nr.1. Tabula: Konstatētie bērnu tiesību pārkāpumi un labās prakses piemēri psihiatriskās ārstniecības iestādēs bērniem.....	437
Pielikums Nr.2. Tabula: Bērnu līdzdalības institucionālie indikatori.....	444

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CPL – Civilprocesa likums

CPT – Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja

CSDD – Ceļu satiksmes drošības direkcija

CVK – Centrālā vēlēšanu komisija

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

IDB – Iekšējās drošības birojs

IKVD – Izglītības kvalitātes valsts dienests

ĪAV – Īslaicīgās aizturēšanas vieta

KPL – Kriminālprocesa likums

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

MK – Ministru kabinets

NPAIS – Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma

NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

SIVA – Sociālās integrācijas valsts aģentūra

UGF – Uzturlīdzekļu garantiju fonds

VARAM – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VPD – Valsts probācijas dienests

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais Valsts prezident, deputāti, Latvijas iedzīvotāji!

Apkopojot 2018.gadā paveikto cilvēktiesību, labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības jomā, sākotnējais šī ziņojuma apjoms pārsniedza 600 lappuses. No manas pirmās atskaites par paveikto 2011.gadā līdz pat šim ik gadu ziņojuma apjoms ir audzis: no 153 lappusēm 2011.gadā līdz pat 353 lappusēm 2017.gadā. Jo visus šos gadus nemitīgi ir audzis arī tiesībsarga institūta darba apjoms – gan tēmu tvēruma un sarežģītības, gan arī jaunu pienākumu dēļ. Tomēr, nevēloties atbaidīt lasītāju jau ar iespaidīgo ziņojuma apjomu vien, esmu centies to samazināt, atstājot būtiskāko.

Ne reizi vien esmu sastapies ar jautājumiem: *Kas ir cilvēktiesību prioritātes? Kas ir akūti risināmi cilvēktiesību jautājumi? Kāpēc tiesībsargs nodarbojas ar šo, bet ne citu jautājumu?* Ar pilnu atbildības sajūtu varu teikt, ka nav maznozīmīgu vai marginālu cilvēktiesību jautājumu: kas vienam šķiet nozīmīgs, otram – gluži pretēji – mazsvarīgs. Ir tikai pašsaprotami, ka ikviens tieši savu cilvēktiesību situāciju izjūt un uzsver kā aktuālāko un steidzami risināmo problēmu.

Es kā tiesībsargs uzskatu un no prakses secinu, ka tiesiska, sociāli atbildīga valsts, kurā tiek cienītas cilvēktiesības, ir valsts, kurā cieņa ir viena no galvenajām vērtībām; tā ir valsts, kurā pilsonis apzinās, ka viņš ir valsts suverēns. Un tādējādi mēs, ikviens Latvijas pilsonis, esam atbildīgi par tiesiskumu un taisnīgumu. Tiesiska apziņa un cilvēktiesības ir pamats ilgtspējīgai Latvijas nākotnei.

Aicinu ikvienu, kam rūp Latvijas iedzīvotāji un mūsu valsts, ar rūpību un vērību iepazīties ar šajā ziņojumā iekļauto.

Nobeigumā vēlos atgādināt Raiņa pausto: “Ir katram roka jāpieliek, lai lielais darbs uz priekšu iet!”

Patiesā cieņā
tiesībsargs Juris Jansons

I. Bērnu tiesību joma

1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos funkciju un ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) biedrs.¹ Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās pieci darbinieki strādā tikai ar bērna tiesību jautājumiem.

2018.gadā bērnu tiesību jomā Tiesībsarga birojā saņemti 907 iesniegumi, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. No tiem 233 bija rakstveida iesniegumi (tostarp 9 no bērniem) un 674 – klātienē, telefoniski un elektroniski sniegtas konsultācijas par iesniegumiem, kas nav parakstīti ar drošu elektronisko parakstu.

2017.gadā kopējais saņemto iesniegumu skaits bija 1 043, no tiem 228 rakstveida iesniegumi (tostarp 3 no bērniem) un 815 – mutvārdu un elektroniski saņemtie. Salīdzinot ar 2017.gadu, samazinājies klātienē un elektroniski sniegto konsultāciju skaits.

2018.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas trīs pārbaudes lietas, no tām viena pēc tiesībsarga iniciatīvas un divas pēc privātpersonu iesniegumiem.

Lielākais iesniegumu skaits – 111 – saņemts par bērna tiesībām īstenot saskarsmes tiesības; par bērna tiesībām uzaugt ģimenē saņemti 109 iesniegumi, vēl 61 iesniegums saņemts par tiesībām saistībā ar pamatizglītības nodrošināšanu, bet 59 – par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem (piemēram, par ievietošanu ārpusģimenes aprūpē citā novadā tālu no dzīvesvietas; saistībā ar palīdzību pēc pilngadības sasniegšanas u.c.). 56 gadījumos personas vērsušās Tiesībsarga birojā par uzturlīdzekļu jautājumiem.

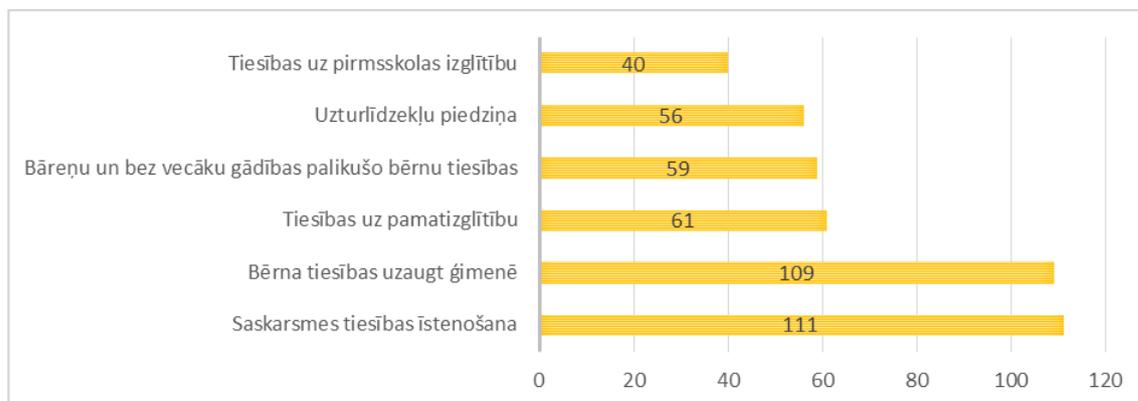
Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām daudz ir iesniegumu par saskarsmes tiesības īstenošanu (139 iesniegumi 2017.gadā, 111 – 2018.). Tas saistīts ar grūtībām izpildīt tiesas nolēmumu, ar kuru noteikta saskarsmes kārtība, un saskarsmes ierobežošanu bez tiesiska pamata. Tāpat joprojām aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē (74 iesniegumi 2017.gadā, 109 – 2018.), bet visvairāk iesniegumu saņemts saistībā ar aizgādības tiesību atjaunošanu vecākiem. Vienlaikus ir samazinājies iesniegumu skaits saistībā ar pamatizglītības nodrošināšanu (89 iesniegumi 2017.gadā, 61 – 2018.), un tie vairāk saistīti ar izglītības īstenošanas procesu un piekļuvi izglītībai (brīvpusdienas, mācību līdzekļi u.tml.).

Samazinājies arī iesniegumu skaits par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām (99 iesniegumi 2017.gadā, 59 – 2018.), kā arī uzturlīdzekļu jautājumos (81 iesniegums

¹ Plašāk sk. http://enoc.eu/?page_id=210

2017.gadā, 56 – 2018.) un saistībā ar tiesībām uz pirmsskolas izglītību (59 iesniegumi 2017.gadā, 40 – 2018.).

Aktuālākās iesniegumu tēmas 2018.gadā

Tiesībsargs arī 2018.gadā aktīvi sekmēja sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, tai skaitā gan piedaloties dažādās konferencēs un diskusijās, gan arī līdzdarbojoties dažādos semināros un apmācībās, kur uzrunāti kā pieaugušie, tā arī bērni.

2. Tiesībsarga rekomendācijas bērnu tiesību jomā

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.²panta 3.punktā noteikts, ka Tiesībsarga biroja kompetencē ir sniegt priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu. Pārskata periodā tiesībsargs vairākkārt ir izmantojis šīs tiesības.

2.1. Rekomendācijas krīzes centriem par pakalpojuma kvalitāti

Vardarbības rezultātā cietušo bērnu sociālo rehabilitāciju valsts nodrošina atbilstoši gadskārtējā valsts budžeta likumā piešķirtajiem līdzekļiem.² Šim nolūkam noteiktos pakalpojumus nodrošina Latvijas Bērnu fonds, tos organizējot un sniedzot tādos nodibinājumos, no kuru dibinātājiem vismaz viens ir Latvijas Bērnu fonds.

Pārskata periodā tiesībsargs krīzes centriem sniedzis šādas rekomendācijas:

² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13.panta 1.²daļa.

1) nodrošināt, lai vardarbības rezultātā cietušo bērnu sociālajai rehabilitācijai noteiktie valsts finansētie pakalpojumi tiktu nodrošināti pilnā apjomā, ievērojot normatīvos aktus;

2) valsts budžeta līdzekļus izlietot paredzētajam mērķim – vardarbības rezultātā cietušo bērnu sociālajai rehabilitācijai, nevis psiholoģiskajai izpētei;

3) ja psiholoģiskā izpēte ir nepieciešama bērna tiesību un interešu nodrošināšanai, šis pakalpojums sniedzams par maksu, noslēdzot līgumu ar konkrēto pašvaldību, kas bērnam piešķirusi rehabilitācijas pakalpojumu;

4) nepieļaut situācijas, kad krīzes centrā nepamatoti tiek ierobežota bērnu un vecāku, kā arī bērnam citu tuvu cilvēku sazināšanās un saskarsme.

Par konstatētajiem trūkumiem, nodrošinot vardarbības rezultātā cietušo bērnu sociālo rehabilitāciju, tiesībsargs informēja nodibinājumu “Latvijas Bērnu fonds”, aicinot:

1) izvērtēt iespējamus risinājumus situācijas uzlabošanai valsts finansētā pakalpojuma piešķiršanas kārtībā un pamatojumā, nepieļaujot, ka valsts finansējums tiek izlietots mērķiem, kam tas nav paredzēts;

2) sniegt atbildes uz personu iesniegumiem pēc būtības atbilstoši labas pārvaldības principam, atbildīgi izvērtējot sniegtā rehabilitācijas pakalpojuma kvalitāti katrā konkrētajā gadījumā.

2.2. Rekomendācijas bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem

2.2.1. Par bāriņtiesu darbinieku ētikas kodeksu

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja privātpersonas iesniegumu, kurā norādīts, ka persona vērsusies Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijā ar lūgumu izvērtēt Ķekavas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas rīcības ētiskumu un atbilstību tiesību normām, bet saņēma atteikumu. Asociācija vēstulē norādījusi, ka materiālus par iespējamām ētikas kodeksa pārkāpumiem var iesniegt pašvaldības dome.

Izskatot iesniegumu, tika konstatēts, ka asociācijas tīmekļa vietnē publiski ir pieejams ar asociācijas kopsapulces 2013.gada 29.novembra lēmumu apstiprināts Bāriņtiesas darbinieku ētikas kodekss un Ētikas komisijas nolikums. Turpretim privātpersonai adresētajā vēstulē norādītais, tas ir, ar 2017.gada 8.decembra lēmumu apstiprinātais Ētikas komisijas nolikums nebija publiski pieejams.

Bāriņtiesu likuma 4.panta trešā daļa noteic: “*Bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks, bāriņtiesas loceklis un bāriņtiesas darbinieki, pildot amata pienākumus, ievēro bāriņtiesas darbinieku vispārējos ētikas principus un uzvedības standartus,*

kurus izstrādā Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija.” Minētā tiesību norma stājās spēkā 2017.gada 1.septembrī.

Privātpersonas iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs secināja, ka asociācija ir izstrādājusi un 2017.gada 8.decembrī apstiprinājusi jaunu kārtību ētikas pārkāpumu izskatīšanai, kas gan nav publiski pieejama. Tas rada neizpratni sabiedrībā, kā arī pašvaldībās par spēkā esošo kārtību bāriņtiesu darbinieku ētikas izvērtēšanā.

Tādēļ asociācija tika aicināta nekavējoties novērst konstatētos trūkumus un tās tīmekļa vietnē publicēt aktuālo informāciju par bāriņtiesas darbinieku vispārējiem ētikas principiem, uzvedības standartiem un pārkāpumu izskatīšanas kārtību.

Atsaucoties tiesībsarga aicinājumam, asociācija šos trūkumus novērsa.

2.2.2. Bāriņtiesu nolikumu atbilstība normatīvajiem aktiem

Izskatot privātpersonu iesniegumus, tiesībsargs iepazīstas ar bāriņtiesu nolikumiem un to atbilstību normatīvajiem aktiem. Vairāku bāriņtiesu – Jēkabpils pilsētas, Kokneses novada, Cēsu novada, Beverīnas novada bāriņtiesas – nolikumos tika konstatēta to atsevišķu punktu neatbilstība spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem.

Piemēram, Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” 3.punkts paredz, ka “*bāriņtiesas nolikumā paredz bāriņtiesas organizatorisko struktūru, apmeklētāju pieņemšanas laiku, kā arī kārtību, kādā administratīvā procesa dalībnieki var iepazīties ar lietas materiāliem*”. Savukārt praksē konstatēts, ka nolikumos tiek iekļauti Bāriņtiesu likumā noteiktie bāriņtiesas uzdevumi, pienākumi, kompetence, bāriņtiesas priekšsēdētāja pienākumi un kompetence, ko nav paredzēts iekļaut bāriņtiesas nolikumā. Turklāt bāriņtiesas tiesības, pienākumi un uzdevumi ir noteikti ne tikai Bāriņtiesu likumā, bet arī citos likumos, Ministru kabineta noteikumos un starptautiskajos tiesību aktos, tādēļ tos nav nepieciešams formāli un fragmentāri pārrakstīt bāriņtiesas nolikumā. Tajā šī informācija iekļaujama vien tad, ja to iespējams uzskaitīt pilnībā, nevis daļēji – tikai no Bāriņtiesu likuma.

Tāpat konstatēts, ka atsevišķu bāriņtiesu nolikumos tiek lietots termins “rīcībnespējīga persona”. Taču ar likumu “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”, kas pieņemts 2012.gada 29.novembrī un stājās spēkā 2013.gada 1.janvārī, termins “rīcībnespējīga persona” ir aizstāts ar “aizgādībā esoša persona”. Līdz ar to tiesībsargs lūdza novērst šo terminoloģijas neatbilstību un pilnveidot bāriņtiesu nolikumus.

2.2.3. Par bāriņtiesu darba pārskatiem

Bāriņtiesu likuma 5.panta ceturtajā daļā noteikts, ka bāriņtiesa ne retāk kā reizi gadā sniedz attiecīgās pašvaldības domei pārskata ziņojumu par savu darbību. Pārskata ziņojums ir publicējams pašvaldības mājaslapā. Tiesībsargs konstatēja, ka vairāku pašvaldību (Jēkabpils pilsēta, Kokneses novads, Cēsu novads, Beverīnas novads) mājaslapās sadaļā “Bāriņtiesa” šie pārskati nav publicēti vai ir grūti atrodamī, un lūdza šos trūkumus novērst.

2.2.4. Par apmeklētāju pieņemšanu Rīgas bāriņtiesā

2018.gada 17.maijā tika apmeklēta Rīgas bāriņtiesa, lai tur pārlicinātos par apmeklētāju pieņemšanas kārtību. Sarunās ar darbiniekiem tika noskaidrots viņu viedoklis par apmeklētāju pieņemšanas kārtību un tās organizāciju.

Apmeklējuma laikā noskaidrots, ka Rīgas bāriņtiesā ir trīs pārrunu telpas sarunām ar apmeklētājiem, arī bērniem. Apmeklētāju pieņemšanas laikā – pirmdienās un ceturtdienās – sarunām ar apmeklētājiem paredzēts izmantot arī trīs bāriņtiesas sēžu telpas, jo bāriņtiesas sēdes apmeklētāju pieņemšanas laikā netiek plānotas. Pārrunu telpu izmantošanai ir izveidots grafiks, kurā darbinieki var rezervēt nepieciešamo laiku sarunām konkrētajā telpā. Nedaudzie ieraksti par minēto telpu izmantošanu gan liecināja, ka tās biežāk kalpo saskarsmes nodrošināšanai trešās personas klātbūtnē, nevis sarunām ar apmeklētājiem.

Apmeklējot darba kabinetus, un sarunās ar darbiniekiem noskaidrots, ka apmeklētāji tiek pieņemti darbinieku kabinetos. Tajos ir atšķirīgs darbinieku skaits (2-5), atsevišķos kabinetos darba vietas ir nodalītas ar daļējām stikla sienām. Vienlaikus katrā kabinetā tiek pieņemti vairāki apmeklētāji, ja viņi ieradušies vienā laikā katrs pie sava darbinieka.

Ja uz sarunu jāierodas pēc bāriņtiesas darbinieka iniciatīvas, personai tiek nosūtīts uzaicinājums, tajā norādot ierašanās laiku. To iespējams mainīt, sazinoties ar konkrēto darbinieku. Apmeklētāju pieņemšana pēc bāriņtiesas darbinieka iniciatīvas notiek apmeklētāju pieņemšanas laikā. No sarunām ar darbiniekiem secināms, ka daži iespēju robežās cenšas rast labāko risinājumu apmeklētājam, bet citi darbinieki variācijas iespējas rod vienīgi konkrēti noteiktā apmeklētāju pieņemšanas laika ietvaros (pirmdienās vai ceturtdienās).

Veicot darbinieku aptauju par apmeklētāju pieņemšanas kārtību un tās organizāciju, tika saņemta atšķirīga informācija, kas liecina, ka darbinieki par to nav pietiekami informēti. Piemēram, vairums darbinieku nesaskatīja nekādas problēmas, ka sarunas ar apmeklētājiem norit citu apmeklētāju vai darbinieku klātbūtnē, jo gadījumos, kad personai pret to ir iebildumi, saruna notiekot pārrunu telpā. Atsevišķi darbinieki teica, ka pirms sarunas piedāvā iespēju izvēlēties – sarunāties kabinetā vai pārrunu telpā. Ja saruna notiek pārrunu telpā, darbiniekam

par to jāizdara atzīme telpu izmantošanas grafikā. Aptaujā darbinieki sniedza atšķirīgu informāciju par pārrunu telpu skaitu bāriņtiesā, to pieejamību un izmantošanas kārtību. Neviens no aptaujātajiem darbiniekiem neminēja, ka sarunām iespējams izmantot sēžu telpas. Par sēžu telpu izmantošanu sarunām nav izveidots grafiks. Tas liecina, ka darbinieki neizmanto iespēju apmeklētājus pieņemt tam speciāli paredzētās telpās, nav pilnībā informēti par to izmantošanas kārtību.

Atsevišķi darbinieki pauda viedokli, ka kabinetā ir ērtāk pieņemt apmeklētāju, jo uzreiz datorā var sagatavot sarunas protokolu un iepazīstināt personu ar tā saturu. Savukārt pārrunu telpās šādas iespējas neesot. Atsevišķi darbinieki norādīja uz korupcijas riskiem, kuru dēļ esot labāk, ja sarunas notiek citu kolēģu klātbūtnē.

Vizītes laikā tika uzrunāta arī apmeklētāja ar bērnu. Viņa teica, ka bāriņtiesas darbiniece ir uzaicinājusi uz sarunu plkst.11.00 kopā ar bērnu, 1.klases skolnieku, kuram tajā laikā jābūt skolā. Ievērojot bāriņtiesas darbinieka noteikto, viņa nav uzdrīkstējusies iebilst pret noteikto sarunas laiku un vienoties par tikšanos citā laikā, bērnam nekavējot mācības skolā.

Tiesībsarga ieskatā, bērna uzaicināšana uz pārrunām bāriņtiesā mācību laikā būtiski pārkāpj bērna tiesības uz izglītību, šāda prakse nav atbalstāma un ir pieļaujama tikai ārkārtas situācijās.

Iepazīstoties ar Rīgas bāriņtiesas telpām, secināms, ka Rīgas dome ir būtiski uzlabojusi bāriņtiesas darbinieku darba apstākļus. Vienlaikus ir pievērsta vajadzīgā uzmanība, lai būtu iespējams nodrošināt apmeklētāju pieņemšanu atbilstoši bāriņtiesas darba specifikai.

Informācijas atklātības likuma 5.panta otrās daļas 4.punktā noteikts, ka ierobežotas pieejamības informācija ir noteikta informācija par fiziskās personas privāto dzīvi, bet likuma 8.pantā noteikts, ka informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta ar likumu. Tādēļ, tiesībsarga ieskatā, Rīgas bāriņtiesā netiek ievērots labas pārvaldības princips apmeklētāju pieņemšanas nodrošināšanā un organizācijā. Labas pārvaldības princips prasa pretimnākošu un cieņpilnu pašvaldības iestādes attieksmi pret privātpersonu. Tas ietver ne vien iestādes pienākumu rīkoties atbilstoši normatīvajiem aktiem, bet arī pastāvīgi uzlabot personai sniegto pakalpojumu kvalitāti, ievērojot, ka valsts pārvalde kalpo iedzīvotājiem.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Rīgas bāriņtiesa tika aicināta:

- 1) ievērojot bērnu tiesības uz izglītību, nepieļaut plānotas tikšanās un sarunas ar bērniem mācību stundu laikā;
- 2) ievērot apmeklētāju tiesības uz privātumu, sarunām ar apmeklētājiem izmantot bāriņtiesā esošās pārrunu un sēžu telpas;

3) informēt bāriņtiesas darbiniekus par pārrunu un sēžu telpu izmantošanas kārtību apmeklētāju pieņemšanai;

4) nodrošināt iespēju apmeklētājiem, kuri to vēlas, pieteikties uz pieņemšanu konkrētā laikā;

5) apsvērt iespēju kādu no telpām, kas paredzēta sarunām ar apmeklētājiem, aprīkot ar drošības iekārtām.

Par konstatēto Rīgas bāriņtiesā informēta arī Rīgas dome.

2018.gada 18.oktobrī, apmeklējot Rīgas bāriņtiesu atkārtoti, lai iepazītos ar dokumentiem konkrētā administratīvajā lietā, tika konstatēts, ka bāriņtiesā nav uzlabota apmeklētāju pieņemšanas kārtība un sarunas joprojām norit darbinieku kabinetos, citu personu klātbūtnē.

2.2.5. Bāriņtiesām sniegtās rekomendācijas

Pārskata periodā bāriņtiesām sniegtas vēl arī šādas rekomendācijas:

1) visos gadījumos, kad bērnam jānodrošina ārpusģimenes aprūpe, nekavējoties apzināt bērna visus tuvākos un arī attālākos radniekus, nepastarpināti noskaidrot viņu viedokli un iespējas kļūt par bērna aizbildni;

2) saņemot informāciju par iespējamu vardarbību pret bērnu, par to nekavējoties informēt Valsts policiju un sociālo dienestu;

3) rūpīgi izvērtēt informāciju, kas atzīstama par ierobežotas pieejamības informāciju, lai tās izpaušana nekaitētu bērna interesēm;

4) ievērot normatīvos aktus, tai skaitā Administratīvā procesa likumu;

5) nepieļaut administratīvo lietu izskatīšanas nepamatotu novilcināšanu;

6) administratīvās lietas izskatīt iespējami ātri, prioritāri ievērojot bērna tiesības;

7) atbildes uz personu iesniegumiem sniegt pēc būtības;

8) atbilstoši normatīvajiem aktiem un objektīvi izvērtēt iedzīvotāju iesniegumus;

9) nodrošināt, lai bāriņtiesas darbā turpmāk tiktu ievērots labas pārvaldības, cilvēktiesību un objektivitātes princips, īpašu uzmanību pievēršot tiesību uz privāto dzīvi ievērošanai;

10) ievietojot bērnu audžuģimenē, izvērtēt tās spējas pārstāvēt bērnu, izsniegt pilnvaru bērna pārstāvībai veselības, izglītības un citu jautājumu kārtīšanai bērna interesēs;

11) ja bērns tiek ievietots audžuģimenē ārpus pašvaldības administratīvās teritorijas, pārrunāt ar audžuģimenes dzīvesvietas bāriņtiesu sadarbību un iespēju noslēgt sadarbības līgumu, nosakot abu bāriņtiesu pienākumus jautājumos, kas attiecas uz audžuģimenes un bērna

dzīves apstākļu pārbaudes, audžuģimenes uzraudzības un bērna personisko un mantisko interešu aizstāvību;

12) ja sadarbības līguma noslēgšana nav iespējama, sniegt pilnvērtīgu informāciju audžuģimenes dzīvesvietas bāriņtiesai par bērna vajadzībām, uzturoties audžuģimenē, bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai izmantot Bāriņtiesu likuma 17.panta 4.punktā noteikto par bāriņtiesu sadarbību;

13) atbildīgi pārbaudīt bērnu aprūpi un viņu tiesību ievērošanu audžuģimenē;

14) ievērot normatīvajos aktos noteiktās kompetences robežas;

15) ievērot normatīvajos aktos noteikto pilnvaru apjomu, nepieļaut tā pārsniegšanu;

16) uzlabot sadarbību ar sociālo dienestu bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanai;

17) nodrošināt, lai tiktu izstrādāts un apstiprināts normatīvajiem aktiem atbilstošs bāriņtiesas nolikums;

18) nodrošināt, lai pašvaldības mājaslapā tiktu publicēti pārskati par bāriņtiesas darbību;

19) uzlabot un aktualizēt pašvaldības mājaslapā pieejamo informāciju par bāriņtiesas darbu, iekļaujot informāciju, kas veicinātu iedzīvotāju informētību, piemēram, par bāriņtiesas sastāvu; kā kļūt par audžuģimeni, aizbildni, adoptētāju, viesģimeni; par būtiskiem bērnu tiesību jautājumiem; vecāku tiesībām un pienākumiem u.c.

2.2.6. Sociālajiem dienestiem sniegtās rekomendācijas

Pārskata periodā tiesībsarga rekomendācijas sniegtas arī pašvaldību sociālajiem dienestiem. Piemēram:

1) nepieļaut, ka sociālie pakalpojumi bērniem tiek piešķirti, neizvērtējot to nepieciešamību un iespēju nepieciešamo palīdzību nodrošināt bērna dzīvesvietā;

2) informēt abus vecākus par bērnam piešķirtajiem pakalpojumiem, izsniedzot sociālā dienesta pieņemtos lēmumus;

3) uzlabot sadarbību ar bāriņtiesu bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanai;

4) nodrošināt, lai sociālā dienesta darbā tiktu ievērots labas pārvaldības princips;

5) saņemot informāciju par iespējamu vardarbību pret bērnu, par to nekavējoties informēt Valsts policiju.

2.2.7. Rekomendācijas pašvaldībām saistībā ar bāriņtiesu un sociālo dienestu darbu

Izskatot privātpersonu iesniegumus un konstatējot bāriņtiesu un sociālo dienestu darbā pieļautos trūkumus, tiesībsargs informēja konkrētās pašvaldības domi un sniedza attiecīgas rekomendācijas minēto institūciju darba uzlabošanai.

Tādējādi pašvaldībām sniegtas daudzas rekomendācijas, tostarp:

- 1) nodrošināt, lai bāriņtiesas un sociālā dienesta darbā tiktu ievēroti normatīvie akti un labas pārvaldības, objektivitātes un vienlīdzības princips;
- 2) uzlabot bāriņtiesas un sociālā dienesta sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā;
- 3) nodrošināt, lai tiktu izstrādāts un apstiprināts normatīvajiem aktiem atbilstošs bāriņtiesas nolikums;
- 4) izvērtēt administratīvajā lietā iesaistīto bāriņtiesas darbinieku darbu un atbildību;
- 5) pārliecināties, vai bāriņtiesas priekšsēdētājs un locekļi ir apguvuši Bāriņtiesu likuma 10.panta ceturtajā daļā noteikto mācību programmu;
- 6) saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 5.panta sesto daļu nodrošināt mērķtiecīgi organizētu konsultatīvu, izglītojošu un psiholoģisku atbalstu bāriņtiesas priekšsēdētājam, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietniekam un bāriņtiesas locekļiem, lai pilnveidotu viņu profesionālo kompetenci un profesionālās darbības kvalitāti.

2.3. Rekomendācijas tiesām

Izskatot privātpersonas iesniegumu par bāriņtiesas neatbilstošu rīcību administratīvajā lietā par atzinuma sniegšanu pēc tiesas pieprasījuma civillietā par saskarsmes kārtības noteikšanu, kādā lietā tika konstatēts, ka Vidzemes rajona tiesa Cēsīs lēmumu par pagaidu noregulējumu pieņēmusi, neievērojot Civilprocesa likumā (turpmāk – CPL) noteikto termiņu.

CPL 244.¹⁰panta pirmajā daļā noteikts, ka pēc puses lūguma tiesa vai tiesnesis pieņem lēmumu, ar kuru uz laiku līdz sprieduma taisīšanai nosaka saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību. Savukārt CPL 244.¹⁰panta septītā daļa noteic, ka tiesa vai tiesnesis izskata puses lūgumu un pieņem lēmumu mēneša laikā no lūguma saņemšanas dienas. Lēmums izpildāms nekavējoties. Lēmums zaudē spēku, ja attiecīgajā prasījumā tiek pieņemts cits lēmums vai spriedums. Konkrētajā gadījumā tiesa lēmumu par pagaidu noregulējumu bija pieņēmusi 17 dienas vēlāk.

Izskatot citas privātpersonas iesniegumu par bāriņtiesas neatbilstošu rīcību administratīvajā lietā par atzinuma sniegšanu par bērna dzīvesvietas noteikšanu un saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, konstatēts, ka Vidzemes rajona tiesa

Valmierā noteikusi nesamērīgi ilgu termiņu lietas izskatīšanai pēc būtības. Proti, tiesa, pieņemot lēmumu par pagaidu saskarsmes kārtību mātei ar bērnu, ar minēto lēmumu nolēmusi nozīmēt lietas izskatīšanu pēc būtības pēc vairāk nekā sešiem mēnešiem, lēmumā norādot lietas izskatīšanas datumu. Tiesībsarga ieskatā, lietas nozīmēšana izskatīšanai vairāk nekā sešus mēnešus no prasības pieteikuma iesniegšanas lietā, kas būtiski skar bērna tiesības, ir nesamērīgi ilgs laiks.

Saskaņā ar CPL 46.pantu procesuālās darbības tiesa izpilda likumā noteiktajos termiņos. Ja procesuālie termiņi nav noteikti likumā, tos nosaka tiesa vai tiesnesis. CPL 244.¹panta pirmajā daļā noteikts, ka lietas, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, tiesa izskata prasības kārtībā pēc vispārējiem noteikumiem.

Tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā – ātrā un efektīvā procesā – ir viens no tiesību uz taisnīgu tiesu pamatelementiem, un tās noteiktas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92.pantā.

Minētajā civillietā tika noteikts pagaidu regulējums – tiesas lēmums par saskarsmes kārtību līdz lietas izskatīšanai pēc būtības. Tomēr arī tad, ja procesā ir paredzēti pagaidu aizsardzības līdzekļi, lietas izskatīšanas laikam kopumā jābūt saprātīgam.³ Saprātīgā termiņa ievērošanas prasības mērķis ir, pirmkārt, garantēt, ka saprātīgā termiņā ar tiesas nolēmumu tiek izbeigta nedrošā situācija, kādā persona atrodas, kamēr nav skaidras tiesiskās attiecības, par kurām ir strīds.⁴ Jāņem vērā, ka konkrētajā civillietā līdz tiesas nolēmuma pieņemšanai nedrošajā situācijā atradās nepilngadīgs bērns.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta trešajā daļā noteikts, ka lietas, kas saistītas ar bērna tiesību vai interešu nodrošināšanu, arī krimināllietas, kurās apsūdzētais ir nepilngadīgs, tiesā izskatāmas ārpus kārtas.

Tiesībsargs, respektējot un ievērojot likumā “Par tiesu varu” nostiprināto tiesu neatkarību un tiesnešu neaizskaramību, aicināja Vidzemes rajona tiesu Cēsīs turpmāk ievērot procesuālos termiņus, bet Vidzemes rajona tiesu Valmierā – lietās, kas saistītas ar bērna tiesību vai interešu nodrošināšanu, turpmāk rast iespēju noteikt iespējami īsākus termiņus lietu izskatīšanai pēc būtības.

³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 139.lpp.

⁴ Turpat.

2.4. Rekomendācija Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūrai

Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama situācija, ka vainīgajai personai izdodas izvairīties no atbildības, jo cietušajam savlaicīgi netiek noteikta ekspertīze psihisko seku konstatēšanai, sevišķi gadījumos, kur sekas tiek uzskatītas par noziedzīga nodarījuma kvalificējošu pazīmi, kā tas ir, piemērojot Krimināllikuma 174.pantu.

 Tāpat vērtējams, vai pēc rehabilitācijas ir iespējams objektīvi atbildēt uz procesa virzītāja jautājumu par noziedzīga nodarījuma radītajām psihiskajām sekām cietušajiem bērniem. Lai noskaidrotu objektīvo patiesību, ir būtiski, lai visas procesuālās darbības tiktu veiktas nekavējoties. Tiesībsarga ieskatā, īpaši būtiski ir nodrošināt nekavējošu ekspertīzi cietušajiem bērniem tajos gadījumos, kad eksperta atzinums var būt galvenais pierādījums vardarbībai pret bērnu un vainīgās personas saukšanai pie atbildības.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 64.³pantu Ģenerālprokuratūra organizē prokuroru apmācību bērnu tiesību jautājumos un nodrošina bērna tiesību ievērošanu pirmstiesas izmeklēšanas procesā. Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 36.panta pirmā daļa nosaka, ka prokurors kriminālprocesā realizē izmeklēšanas uzraudzības un izmeklēšanas funkcijas.

Tiesībsargs aicināja Ģenerālprokuratūru, īstenojot kriminālprocesa uzraudzību, veicināt, lai tiesu psiholoģiskā – psihiatriskā ekspertīze cietušajiem bērniem tiktu noteikta nekavējoši, t.i., pirms valsts apmaksātās rehabilitācijas saņemšanas, tādējādi nodrošināt gan cietušo bērnu tiesības un intereses, gan krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu.

2.5. Rekomendācijas izglītības iestādēm

Ja izglītojamais izglītības iestādē apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību, izglītības iestādēm ir pienākums rīkoties saskaņā ar normatīvo regulējumu⁵ un īstenot atbalsta pasākumus skolēna uzvedības uzlabošanai. Ja pēc skolas īstenotajiem atbalsta pasākumiem izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, tās vadītājam ir pienākums šo informāciju nosūtīt attiecīgajai pašvaldībai, jo tai ir pienākums izstrādāt bērnam uzvedības korekcijas programmu.⁶

Tiesībsargs ir konstējis, ka izglītības iestādes šo pienākumu – informēt pašvaldību – neveic vispār⁷ vai veic novēloti, proti, ja ilgstoši nav izdevies

⁵ Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumi Nr.1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”.

⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.

⁷ Tiesībsarga 2017.gadā veiktās izpētes rezultāti liecināja, ka 72 pašvaldībās izglītības iestādes neinformē pašvaldību.

uzlabot bērna uzvedību. Tiesībsargs ir aicinājis izglītības iestādes reaģēt uz pirmajiem bērnu izdarītajiem pārkāpumiem un nosūtīt informāciju pašvaldībai savlaicīgāk, kā arī aktualizējis šo jautājumu seminārā Rīgas skolu sociālajiem pedagogiem.

2.6. Rekomendācija Salaspils novada domei saistībā ar bērnu datu publiskošanu

Saskaņā ar Salaspils novada pašvaldības 2012.gada 29.augusta saistošo noteikumu Nr.27/2012 “Kārtība, kādā Salaspils novada pašvaldība īsteno pirmsskolas izglītības nodrošināšanas funkciju” 9.nodaļā “Informācijas pieejamība” noteikto regulējumu rindā reģistrēto, pārreģistrēto un pirmsskolas izglītības iestādēs uzņemto bērnu saraksti tiek publicēti pašvaldības mājaslapā *www.salaspils.lv* un izvietoti novada domes telpās.

Pārbaudot informāciju Salaspils novada domes mājaslapā, tiesībsargs secināja, ka ir publiskota 2018.gadā dzimušo bērnu 1.pakāpes rinda uz 2018.gada 4.decembri – norādīts bērna vārds, uzvārds un papildu informācija (daudzbērnu ģimenes statuss vai profesionālā dienesta karavīra bērna statuss), turklāt, sākot ar 2010.gadu, ir publiskots uzņemto bērnu saraksts, norādot viņu vārdu, uzvārdu, izglītības iestādi un statusu “ārpus kārtas”, tādējādi padarot bērnu personas datus brīvi pieejamus trešajām personām.

Tiesībsargs aicināja Salaspils novada domi nekavējoties pārtraukt personas datu publiskošanu un iespēju vecākiem sekot līdzi bērna rindai uz izglītības iestādi nodrošināt ar citiem līdzekļiem, piemēram, norādot bērna kārtas numuru uzņemšanai izglītības iestādē un identifikācijas kodu.

Salaspils novada dome rekomendāciju ir īstenojusi.

2.7. Rekomendācija Aizkraukles novada domei par iekļaujošo izglītību

2018.gadā tiesībsarga darbā tika aktualizēts jautājums par speciālās izglītības pieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām. Tiesībsargs saņēma iesniegumu par bērna tiesību iegūt izglītību atbilstoši savam veselības stāvoklim, attīstības līmenim un spējām dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē pārkāpumu.

Iesniegumā māte informēja, ka viņas bērnam Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija ieteikusi speciālās pamatizglītības programmu izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem (izglītības programmas kods 21015911). Aizkrauklē, kur dzīvo bērna ģimene, neviena izglītības iestāde minēto speciālās pamatizglītības programmu neīstenoja, tādēļ vecākiem bija ieteikts bērnu pieteikt Kokneses internātpamatskolā – attīstības centrā.

Iesniedzēja norādīja, ka viņas bērns uzsāka skolas gaitas Kokneses internātpamatskolas – attīstības centra 1.klasē. Māte katru dienu nogādāja bērnu uz izglītības iestādi un atpakaļ mājās, kas fiziski un finansiāli bija sarežģīti pašam bērnam un vecākiem (30 kilometri ik dienu). Internātā bērns atteicās palikt. Iesniedzējas bērns bija vienīgais no pieciem bērniem klasē, kas runāja, tādēļ tam bija grūti iejusties. Katru dienu māte redzēja, ka pēc mācībām bērns ir nervozs un nomākts. Māte vēlējās, lai bērns turpinātu mācības Aizkraukles novada vidusskolas 1.klasē, kas ir dzīvesvietai tuvākā izglītības iestāde, taču skola bērnu uzņemt atteicās, jo neīstenoja attiecīgo izglītības programmu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 54.pants nosaka, ka bērnam ar īpašām vajadzībām ir tādas pašas tiesības uz aktīvu dzīvi, tiesības attīstīties un iegūt vispārējo un profesionālo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm, kā arī tiesības piedalīties sabiedriskajā dzīvē kā jebkuram citam bērnam.

Vairāki Latvijas nacionālie tiesību akti⁸ nosaka bērnam ar īpašām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu pamata un vispārējo vidējo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm. Šo tiesību nodrošināšanai bērnam vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi savam bērnam, proti, bērns var iegūt savām spējām, veselības stāvoklim un attīstībai atbilstošu izglītību speciālās izglītības iestādē vai vispārējā izglītības iestādē, kas iekļauj bērnus ar speciālajām vajadzībām. Izglītības likuma 17.panta pirmajā daļā ir noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt bērnam iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.

Tas nozīmē, ka pašvaldībai ir pienākums nodrošināt tās administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus neatkarīgi no viņu veselības stāvokļa ar iespēju iegūt pamatizglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Ar dzīvesvietai tuvāko izglītības iestādi saprot izglītības iestādi, kas ģeogrāfiski atrodas tuvāk vietai, kur bērns dzīvo.⁹

Vispārējās izglītības likuma 53.pants paredz, ka jebkura vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāde ir tiesīga licencēt speciālās izglītības programmu, ja tai ir atbilstošs nodrošinājums un kvalificēts personāls izglītojamo ar speciālajām vajadzībām izglītības nodrošināšanai.

Izvērtējot konkrētās situācijas apstākļus atbilstoši tiesiskajam regulējumam, tika secināts, ka Aizkraukles novada pašvaldībai ir pienākums nodrošināt iesniedzējas bērna tiesības vienlīdzīgi ar citiem bērniem piekļūt kvalitatīvai izglītībai dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Pretēja rīcība ir vērtējama kā bērna tiesību uz

⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11., 54.pants; Izglītības likuma 31.pants; Vispārējās izglītības likums u.c.

⁹ Administratīvās rajona tiesas 2014.gada 10.oktobra spriedums lietā Nr.A420356314.

izglītību pārkāpums. Līdz ar to tiesībsargs lūdza pašvaldību nepieļaut bērna tiesību pārkāpumu un veikt nepieciešamās darbības, lai Aizkraukles novada vidusskola licencētu bērnam nepieciešamo izglītības programmu, kā arī nodrošināt visu nepieciešamo konkrētās izglītības programmas īstenošanai.

Pēc tiesībsarga rekomendācijas pašvaldība iesaistījās situācijas risināšanā.

2.8. Rekomendācijas pašvaldībām par trūkumiem normatīvajā regulējumā

2.8.1. Pārgaujas novada domei par brīvpusdienu piešķiršanas kritērijiem

Saskaņā ar Izglītības likuma 17.panta trešās daļas 11.punktu republikas pilsētas pašvaldība un novada pašvaldība nosaka tos izglītojamos, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība. Tām šajā jomā ir plaša rīcības brīvība izvēlēties, kurām izglītojamo kategorijām segt ēdināšanas izmaksas no pašvaldības budžeta.

Attiecīgi, lai saņemtu Pārgaujas novada pašvaldības 100% apmērā apmaksātas brīvpusdienas, nepieciešama atbilstība vienam kritērijam – bērnam jāmacās Pārgaujas novada pašvaldības dibinātā izglītības iestādē. Secināms, ka minētā regulējuma mērķis ir piesaistīt izglītojamos Pārgaujas novada pašvaldības dibinātām izglītības iestādēm.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.panta pirmo daļu valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām. Kritērijs, ka bērnam jāmacās Pārgaujas novada pašvaldības izglītības iestādē, var būt diskriminējošs tādā gadījumā, ja bērnam nepieciešama speciālās izglītības programma vai atbalsta pasākumi, kuri nav pieejami Pārgaujas novada pašvaldības izglītības iestādēs, un tādēļ bērns objektīvu apstākļu dēļ macās citas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē.

Tiesībsargs aicināja veikt grozījumus Pārgaujas novada pašvaldības saistošo noteikumu Nr.10 “Par materiālo atbalstu Pārgaujas novadā” 37.punktā – papildināt normu, nosakot tiesības saņemt brīvpusdienas arī bērniem, kuri macās citu pašvaldību izglītības iestādēs, ja Pārgaujas novada izglītības iestādēs netiek nodrošināta iespēja apgūt nepieciešamo izglītības programmu vai saņemt atbalsta pasākumus.

Tiesībsarga rekomendācija netika ņemta vērā.

2.8.2. Salaspils novada domei par pirmsskolas izglītības nodrošināšanu

Pirmsskolas izglītības nodrošināšana vasarā

Pirmsskolas izglītības nodrošināšanu vasarā – no 1.jūnija līdz 31.augustam – regulē Salaspils novada pašvaldības 2012.gada 29.augusta saistošo noteikumu Nr.27/2012 “Kārtība, kādā Salaspils novada pašvaldība īsteno pirmsskolas izglītības nodrošināšanas funkciju” 4.nodaļa “Vietu nodrošināšana vasaras periodā”. Tās 37.punkts noteic: *“Maksa par ēdināšanas pakalpojumu pirmsskolas izglītības iestādē vasaras periodā tiek veikta avansā līdz iepriekšējā mēneša 25.datumam. Ja vecāki par ēdināšanas pakalpojumu nesamaksā līdz iepriekšējā mēneša 25.datumam vai samaksā tikai daļu no rēķinā norādītās summas, vieta pirmsskolas izglītības iestādē nākamajā mēnesī netiek piešķirta.”*

Tiesībsarga ieskatā, iestādes izraudzītais līdzeklis – vietas nepiešķiršana pirmsskolas izglītības iestādē nākamajā mēnesī – nav samērīgs mērķa sasniegšanai. Konkrētajā gadījumā leģitīmo mērķi varētu sasniegt ar citiem, bērnu tiesības neierobežojošiem līdzekļiem, vienlaikus nodrošinot bērnu tiesības uz izglītību neatkarīgi no maksājuma par ēdināšanu.

Saistošo noteikumu 37.punktā noteiktais regulējums nav bērna interesēm atbilstošs. Jautājums būtu jārisina, izmantojot citu mehānismu, piemēram, sniedzot ģimenei pašvaldības sociālo palīdzību, ja tā nevar samaksāt par bērna ēdināšanu, noslēdzot vienošanos par parāda atmaksu vai nosakot līgumsodu par kavējumu, nevis liedzot bērnam apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, tādējādi sodot bērnu par vecāku rīcību un pakļaujot riskam palikt bez drošas pieskatīšanas.

Tādēļ tiesībsargs aicināja Salaspils novada domi grozīt attiecīgo saistošo noteikumu 37.punktu, izsakot to bērnu tiesībām atbilstošā redakcijā.

Bērnu pārreģistrācija rindā

Iepriekš minēto saistošo noteikumu 10.punkts nosaka, ka katru gadu no 1.janvāra līdz 30.martam notiek bērnu pārreģistrācija rindā uz nākamā gada periodu. Pārreģistrācijas kārtību nosaka 10.–13.punkts. Atbilstoši 12.punktam vieta rindā tiek anulēta, ja pārreģistrācija netiek veikta.

Tiesībsarga ieskatā, saistošo noteikumu 10.–13.punkts neatbilst labas pārvaldības un tiesiskās paļāvības principam un ierobežo bērnu tiesības saņemt pirmsskolas izglītību. Ja pašvaldība ir izdevusi adresātam labvēlīgu tiesisku administratīvo aktu (reģistrējusi bērnu rindā), nav tiesiska un objektīva pamata uzlikt privātpersonai pienākumu ik gadu veikt pārreģistrāciju. Pārreģistrācijas mērķi – rindas aktualizāciju – ir iespējams sasniegt ar privātpersonas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, piemēram, pārbaudot informāciju valsts uzturētos reģistros.

Kritēriji reģistrēšanai pirmās pakāpes rindā

Saistošie noteikumi paredz, ka pirmās pakāpes rindā reģistrē bērnu, ja tas un vismaz viens no vecākiem ir deklarējuši dzīvesvietu Salaspils novada administratīvajā teritorijā. Otrās pakāpes rindā reģistrē bērnu, ja tas un/vai vecāki ir reģistrējuši dzīvesvietu citā pašvaldībā.

Izglītības likuma 17.panta pirmajā daļā noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta tās administratīvajā teritorijā, iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Minētā pienākuma izpildei būtu nosakāms, ka reģistrēšanai pirmās pakāpes rindā bērna dzīvesvietai jābūt deklarētai Salaspils novadā. Papildu nosacījums, ka arī viena no vecākiem dzīvesvietai jābūt deklarētai Salaspils novadā, ierobežo likumā noteiktās tiesības uz pirmsskolas izglītību. Tiesībsargs ieteica saistošajos noteikumos paredzēt, ka pirmās pakāpes rindā reģistrē bērnus, kuru dzīvesvieta ir deklarēta Salaspils novadā, bet otrās pakāpes rindā – bērnus, kuru dzīvesvieta ir deklarēta citā administratīvajā teritorijā.

2.8.3. Rekomendācijas Inčukalna novada domei par līdzfinansējuma piešķiršanu pirmsskolas izglītības pakalpojuma nodrošināšanai

Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldības līdzfinansējumu pirmsskolas izglītības pakalpojuma nodrošināšanai privātajā izglītības iestādē vienlaikus regulē divi Inčukalna novada domes normatīvie akti: 2015.gada 26.marta saistošie noteikumi Nr.4/2015 “Kārtība, kādā Inčukalna novada pašvaldība īsteno pirmsskolas izglītības nodrošināšanas funkciju” un 2016.gada 17.februāra saistošie noteikumi Nr.3/2016 “Par kārtību, kādā Inčukalna novada pašvaldība sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātajai izglītības iestādei”.

Saistošie noteikumi Nr.4/2015 izdoti saskaņā ar likuma “Par pašvaldībām” 43.panta trešo daļu (“*Dome var pieņemt saistošos noteikumus arī, lai nodrošinātu pašvaldības autonomo funkciju un brīvprātīgo iniciatīvu izpildi*”) un Vispārējās izglītības likuma 26.panta pirmo daļu (“*Pašvaldību vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs izglītojamos uzņem izglītības iestādes dibinātāja noteiktajā kārtībā, ievērojot Izglītības likuma un citu likumu noteikumus*”).

No deleģējuma secināms, ka saistošo noteikumu Nr.4/2015 mērķis ir noteikt kārtību, kādā bērni tiek reģistrēti un uzņemti Inčukalna novada pašvaldības dibinātās pirmsskolas izglītības iestādēs.

Saistošo noteikumu Nr.4/2015 V nodaļa noteic kārtību, kādā pašvaldība sniedz līdzfinansējumu pirmsskolas izglītības pakalpojuma nodrošināšanai bērnam privātajā izglītības iestādē. Tas iespējams ar nosacījumu, ka “*bērns ir vismaz gadu reģistrēts Rindā pašvaldības*

finansēta pirmsskolas izglītības pakalpojuma saņemšanai un pēc pieteikumā norādītā vēlamā Izglītības iestādes apmeklēšanas sākuma laika nav uzņemts attiecīgajā izglītības iestādē”.

Tiesībsarga vērtējumā, kritērija “vismaz gadu reģistrēts rindā” noteikšana ir pretrunā augstāka juridiskā spēka normai, tas ir, Izglītības likuma 17.panta 2.¹daļai: *“Ja pašvaldība bērnam, kurš sasniedzis pusotra gada vecumu un kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, nenodrošina vietu pašvaldības izglītības iestādes īstenotā pirmsskolas izglītības programmā (no pusotra gada vecuma līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai) un bērns apgūst pirmsskolas izglītības programmu privātā izglītības iestādē, tad pašvaldība šim privātam pakalpojuma sniedzējam sedz izmaksas Ministru kabineta noteiktajā kārtībā.”*

Izglītības likums skaidri noteic četrus kritērijus līdzfinansējuma saņemšanai: 1) bērna dzīvesvietai jābūt deklarētai pašvaldības administratīvajā teritorijā, 2) bērnam jābūt sasniegušam pusotra gada vecumu, 3) bērnam nav vietas pašvaldības izglītības iestādē, un 4) viņš ir uzņemts privātā izglītības iestādē. Tādēļ papildu kritērijs “vismaz gadu reģistrēts rindā” nepamatoti ierobežo privātpersonām likumā noteiktās tiesības saņemt pašvaldības līdzfinansējumu gadījumā, ja bērnam nav vietas pašvaldības dibinātā pirmsskolas izglītības iestādē.

Savukārt saistošie noteikumi Nr.3/2016 izdoti saskaņā ar Izglītības likuma 17.panta 2.⁴daļu: *“Pašvaldība saistošajos noteikumos nosaka kārtību, kādā tā nodrošina šā panta 2.1 un 2.3 daļā noteikto izmaksu segšanu, kā arī nosacījumus lielāka atbalsta apjoma noteikšanai atbilstoši pašvaldības budžeta iespējām.”*

Secināms, ka saistošie noteikumi Nr.3/2016, tos salīdzinot ar saistošo noteikumu Nr.4/2015 V nodaļu, ir speciālā norma pašvaldības līdzfinansējuma piešķiršanas kārtības noteikšanai un tie līdzfinansējuma saņemšanai neparedz nosacījumu “vismaz gadu reģistrēts rindā”.

Inčukalna novada pašvaldība pēc saistošo noteikumu Nr.3/2016 pieņemšanas 2016.gada 21.septembrī izdarījusi grozījumus saistošo noteikumu Nr.4/2015 V nodaļā. Tātad dome, pieņemot saistošos noteikumus Nr.3/2016, apzināti ir saglabājusi arī iepriekšējo regulējumu saistošajos noteikumos Nr.4/2015 un vēlējusies vienu un to pašu jautājumu regulēt divos dažādos normatīvajos aktos. Šāda prakse neatbilst labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs aicināja veikt grozījumus saistošajos noteikumos Nr.4/2015, no tiem izslēdzot V nodaļu, jo attiecīgais jautājums ir regulēts speciālajā normā pašvaldības līdzfinansējuma piešķiršanas kārtības noteikšanai.

Inčukalna novada dome tiesībsarga rekomendāciju nav īstenojusi.

2.8.4. Rekomendācija Siguldas novada pašvaldībai

Siguldas novada pašvaldībai tika sniegta rekomendācija par trūkumu novēršanu 2018.gada 14.jūnija saistošajos noteikumos Nr.20 "Par līdzfinansējuma samaksas kārtību Siguldas novada pašvaldības profesionālās ievirzes izglītības iestādēs".

Minētie noteikumi paredzēja, ka pašvaldības atbalsts līdzfinansējumam attiecas tikai uz Siguldas novadā deklarētiem audzēkņiem, kuru abu vecāku deklarētā pamata dzīvesvieta ir Siguldas novadā, kā arī uz Siguldas novadā deklarētiem audzēkņiem, pār kuriem aprūpi īsteno viens vecāks, kura dzīvesvieta deklarēta Siguldas novadā, un ja pastāv kāds no pašvaldības noteiktajiem gadījumiem. Pašvaldības regulējums nebija attiecināms uz ģimenēm, kurās bērna vecāki laulību nebija noslēguši, dzīvo šķirti un vienam no vecākiem dzīvesvieta nav deklarēta Siguldas novadā.

Tiesībsarga ieskatā, ģimenes, kurās vecāki kopā nedzīvo un viena vecāka dzīvesvieta nav deklarēta Siguldas novadā, atrodas līdzīgā situācijā ar ģimenēm, kurās vecāki laulību šķīruši un Siguldas novadā ir deklarēts tikai viens no vecākiem. Šādas situācijas salīdzinoši ir vienādas, līdz ar to arī pašvaldības pieejai, nosakot atbalstu finansējumam, ir jābūt vienādai.

Izpildot tiesībsarga rekomendāciju, Siguldas novada pašvaldība informēja, ka ir sagatavojusi precizējumus savos saistošajos noteikumos.

2.8.5. Rekomendācijas Rīgas domei par daudzbērnu ģimeņu reģistru

2018.gadā tiesībsargs saņēma vairākus iesniegumus no Rīgas iedzīvotājiem par Rīgas pilsētas pašvaldības izveidoto daudzbērnu ģimeņu reģistru un pašvaldības noteiktajiem kritērijiem ģimenes atzīšanai par daudzbērnu ģimeni. Šajos iesniegumos tika norādīts, ka līdz ar Rīgas pilsētas pašvaldības daudzbērnu ģimeņu reģistra darbības uzsākšanu 2018.gada 1.maijā tām vairs nav iespējams iegūt daudzbērnu ģimenes statusu Rīgā un saņemt pašvaldības noteiktos atvieglojumus daudzbērnu ģimenēm, piemēram, braukšanas maksas atvieglojumus Rīgas sabiedriskajā transportā, ēdināšanas izdevumu atvieglojumus, ja bērns apmeklē pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādi, u.c.

Tiesībsargs visos šajos gadījumos konstatēja, ka ģimenes atbilda Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punktā noteiktajai daudzbērnu ģimenes definīcijai, proti: daudzbērnu ģimene ir ģimene, kuras aprūpē ir vismaz trīs bērni, to skaitā audžuģimenē ievietoti

un aizbildnībā esoši bērni. Par daudz bērnu ģimenes bērnu uzskatāma arī pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tā iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību.

Vienlaikus tika konstatēts, ka ģimenēm tika atteikta reģistrācija Rīgas pilsētas daudz bērnu ģimeņu reģistrā un statusa saņemšana, jo tās neatbilda Rīgas domes 2017.gada 23.maija lēmuma Nr.5290 "Par Rīgas pilsētas pašvaldības daudz bērnu ģimeņu reģistru" 4.punktā noteiktajiem kritērijiem atzīšanai par daudz bērnu ģimeni.

Saskaņā ar lēmuma Nr.5290 4.punktu viens no pašvaldības noteiktajiem kritērijiem ir visu ģimenes locekļu dzīvesvietas deklarēšana vienā adresē Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā. Konkrētajā gadījumā ģimenes nevarēja iegūt daudz bērnu ģimenes statusu Rīgā, jo ģimenes locekļu dzīvesvieta, kaut arī tika deklarēta Rīgā, taču ne vienā adresē.

2015.gada 26.novembrī Bērnu tiesību aizsardzības likumā tika pieņemti grozījumi, kas stājās spēkā 2015.gada 29.decembrī un ar kuriem daudz bērnu ģimenes definīcija tika izteikta jaunā redakcijā. Likuma "Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā" anotācijā ir noteikts, ka šī definīcija aptver arī tos gadījumus, kad vecāks, kurš vēlas saņemt daudz bērnu ģimenes statusu, nedzīvo kopā ar bērniem, bet, piemēram, īsteno saskarsmes tiesības ar tiem. Definīcija "daudz bērnu ģimene" ietver arī bērnus pēc pilngadības sasniegšanas (18 gadi) līdz 24 gadu vecumam.

Anotācijā ir minēts, ka piedāvātā daudz bērnu ģimenes definīcija ir uzlūkojama kā minimālās prasības tās piemērotājam. Tomēr valsts un pašvaldību institūcijas atbilstoši savai darbības jomai un iespējām ir aicinātas izvērtēt iespēju noteikt plašāku personu loku, kam būtu sniedzams noteikta veida papildu atbalsts, definīciju pieskaņojot konkrētās jomas īpatnībām un ģimeņu ar bērniem vajadzībām. Turklāt anotācijā ir norādīts, ka pašvaldību saistošajos noteikumos tiek lietotas ļoti atšķirīgas termina "daudz bērnu ģimene" definīcijas, tāpēc likumprojektā tika noteikts konkrēts laika periods – 2016.gada 31.decembris, līdz kuram bija jānodrošina pašvaldību saistošo noteikumu atbilstība jaunajam regulējumam.¹⁰ Arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma pārejas noteikumu 30.punkts nosaka: ja pašvaldības saistošajos noteikumos ir citāda daudz bērnu ģimenes definīcija nekā šā likuma 1.panta 16.punktā, tad piemērojama pašvaldības saistošajos noteikumos dotā definīcija, bet ne ilgāk kā līdz 2016.gada 31.decembrim.

Grozot daudz bērnu ģimenes definīciju Bērnu tiesību aizsardzības likumā, likumdevēja mērķis bija sekmēt iespēju daudz bērnu ģimenēm ilgstošāk saņemt īpaši tām jau patlaban esošos

¹⁰ Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/F452779E634C9DDAC2257E120023E724?OpenDocument#b>

un no jauna izveidotos atbalsta pasākumus, tādējādi uzlabojot to mājsaimniecību budžetu un mazinot pakļaušanu augstajam nabadzības riskam.¹¹ Pieņemot grozījumus, pašvaldībām bija uzlikts pienākums nodrošināt saistošo noteikumu atbilstību jaunajam regulējumam.

Tiesībsargs konstatēja, ka pretēji likumdevēja mērķim Rīgas pilsētas pašvaldība ir sašaurinājusi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punktā noteikto daudz bērnu ģimenes definīciju un noteikusi papildu kritērijus ģimenes atzīšanai par daudz bērnu ģimeni. Tiesībsargs 2018.gada 10.septembrī lūdza Rīgas domi nekavējoties novērst trūkumus lēmuma Nr.5290 4.punktā, kas nepamatoti izvirza papildu prasības daudz bērnu ģimenes statusa iegūšanai.

Rīgas pilsētas pašvaldība tiesībsarga rekomendāciju nav ņēmusi vērā un trūkumus nav novērsusi. Līdz ar to iesniedzējiem tika ieteikts Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā izmantot tiesības apstrīdēt un pārsūdzēt nelabvēlīgo administratīvo aktu par atteikumu tikt reģistrētam Rīgas pašvaldības daudz bērnu ģimeņu reģistrā.

Administratīvā rajona tiesa ir ierosinājusi administratīvo lietu pēc pieteicēja pieteikuma, vairākas lietas atrodas apstrīdēšanas stadijā.

 Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (turpmāk – VARAM) pēc iesniegumu saņemšanas Rīgas domei vairākkārt paudusi viedokli, kas saskan ar Labklājības ministrijas uzskatiem, par to, ka pašvaldībai savā darbībā, tostarp lēmumu pieņemšanā un piemērošanā, ir jāievēro Bērnu tiesību aizsardzības likums. VARAM aicināja Rīgas domi nodrošināt, pieņemot attiecīgu lēmumu, lai netiek piemērots domes lēmumā Nr.5290 iekļautais daudz bērnu ģimenes kritērijs par ģimenes locekļu dzīvesvietas deklarēšanu vienā adresē, tomēr pašvaldība uz ministrijas lūgumu nav reaģējusi.

2.9. Rekomendācijas ministrijām par trūkumiem normatīvajā regulējumā

2.9.1. Izglītības un zinātnes ministrijai par valsts pārbaudes darbu grafiku

2018.gadā pēc 12.klases skolēna iesnieguma saņemšanas tiesībsarga redzeslokā nonāca jautājums par valsts noteikto eksāmenu norises grafiku vidusskolas skolēniem. Izskatot iesniegumu, tika konstatēts, ka ar Ministru kabineta 2017.gada 3.maija noteikumiem Nr.232, kas noteica eksāmenu norises laikus 2017./2018. mācību gadā, daži eksāmeni tika noteikti viens aiz otra bez nevienas dienas pārtraukuma.

Par minēto situāciju skolēns jau 2017.gada rudenī vērās ar iesniegumu Valsts izglītības satura centrā, kā arī citās valsts un pašvaldību iestādēs, tostarp Veselības ministrijā, lūdzot veikt

¹¹ Turpat.

izmaiņas eksāmenu norises grafikā, tomēr tas netika darīts. Valsts izglītības satura centrs kā risinājumu piedāvāja kārtot eksāmenu papildu termiņā.

Tiesībsargs uzskata, ka piedāvātais situācijas risinājums – kārtot otru eksāmenu papildu termiņā, ja izglītojamais veselības problēmu un citu attaisnojušu iemeslu dēļ nevar kārtot pārbaudījumus tiem paredzētajā laikā, nav atbilstošs konkrētajā situācijā un nostāda izglītojamus, kuriem jākārtot divi eksāmeni viens aiz otra vai pat vienā dienā, sliktākā situācijā nekā izglītojamus, kuriem starp eksāmeniem ir noteikts vismaz vienas dienas pārtraukums.

Valsts pārbaudījumu norises grafikam jābūt sastādītam tā, lai starp eksāmeniem tiktu nodrošināts atbilstošs atpūtas laiks un tiktu ievērotas izglītojamo tiesības. Tiesībsargs uzskata, ka ir svarīgi nodrošināt izglītojamiem atbilstošu pārtraukumu starp eksāmeniem, lai būtu iespēja atpūsties un atjaunot spēkus. Tas nodrošinātu iespēju kvalitatīvāk sagatavoties eksāmenam un radītu pēc iespējas mazāku pārslodzi un stresu. Divu eksāmenu kārtošana vienu aiz otra vai pat vienā dienā izglītojamiem var radīt zemākas koncentrēšanās spējas un līdz ar to pasliktināt eksāmenu rezultātus.

Ņemot vērā, ka iesniegums par minēto problēmu tika saņemts aprīlī un grozīt Ministru kabineta noteikumus praktiski vairs nebija iespējams, tiesībsargs aicināja Izglītības un zinātnes ministriju nodrošināt pietiekamu laika intervālu starp eksāmeniem, veidojot eksāmenu grafikus nākotnē. Tiesībsargs rekomendācijā atsaucās arī uz Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas katedras un klīnikas vadījas profesores Dr.med. Guntas Ancānes viedokli par to, ka divu eksāmenu kārtošana divdesmit stundu periodā no fiziskās un emocionālās veselības sargāšanas un slimību un traucējumu profilakses viedokļa nav pieļaujama.

Tiesībsarga rekomendācija tika ņemta vērā, izstrādājot un 2018.gada 22.maijā pieņemot Ministru kabineta noteikumus Nr.289, kas noteica eksāmenu norises laiku 2018./2019. mācību gadā.

2.9.2. Viedoklis Labklājības ministrijai par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu

Tiesībsargs 2016.gadā sniedza viedokli Labklājības ministrijai par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu bērnu tiesību nodrošināšanā divos jautājumos: par vienpersoniska lēmuma pieņemšanu adopcijas procesā un uzaicinājuma uz bāriņtiesas sēdi nosūtīšanas vai izsniegšanas termiņa saīsināšanu. 2018.gada jūlijā tiesībsargs konstatēja, ka grozījumi normatīvajos aktos joprojām nav veikti.

Tiesībsargs atkārtoti aicināja Labklājības ministriju izvērtēt nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu, lai veicinātu bērnu tiesību ievērošanu. Pozitīvi, ka 2018.gada 21.novembrī

stājās spēkā likums “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”, kas nosaka: “*Ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņem lēmumu par pirmsadopcijas aprūpes pārtraukšanu.*”

2.9.3. Par internātskolas direktoru kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma sniedzēju

Tiesībsargs 2017.gada 16.maijā informēja Labklājības ministriju par konstatēto, ka Ministru kabineta (turpmāk – MK) 2005.gada 15.novembra noteikumos Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs ir norādīts ne tikai aizbildnis, audžuģimene, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, bet arī internātskolas. No MK noteikumu Nr.857 2.punkta varēja secināt, ka bērnu var nodot internātskolas direktora aprūpē.

Tiesībsargs secināja, ka MK noteikumu Nr.857 2., 3., 5. un 27.punktā noteiktais par internātskolu kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju neatbilda augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem, un aicināja Labklājības ministriju sniegt priekšlikumus Ministru kabinetam par nepieciešamajiem grozījumiem MK noteikumos Nr.857, novēršot to neatbilstību augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem un nepieļaujot iespēju ievietot bāreņus un bez vecāku gādības palikušus bērnus internātskolās, tās pielīdzinot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām.

2018.gada aprīlī tiesībsargs konstatēja, ka MK noteikumos Nr.857 nav izdarīti grozījumi, un atkārtoti vērsās Labklājības ministrijā. Attiecīgi 2018.gada 14.augustā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.509 “Grozījumi Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra Ministru kabineta noteikumos Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”, novēršot tiesībsarga konstatētos trūkumus.

2.9.4. Par slimības pabalstu 14 gadu vecumu pārsnieguša slima bērna kopšanai

Tiesībsargs saņēma iesniegumus no bērnu ar smagiem funkcionāliem un garīga rakstura traucējumiem vecākiem par to, ka bērnam ir nepieciešams rehabilitācijas kurss, taču, tā kā bērnam ir 15 gadi, vecāks nevar saņemt darba nespējas lapu. Tādējādi bērniem ar invaliditāti rehabilitācijas pakalpojuma saņemšana ir apgrūtināta.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2001.gada 3.aprīļa noteikumu Nr.152 “Darbnespējas lapu izsniegšanas un anulēšanas kārtība” 15.punktu, ja ārstniecības iestādē ārstējas bērni vecumā līdz trim gadiem, kā arī smagi slimi bērni līdz 14 gadu vecumam, kuriem pēc ārsta atzinuma nepieciešama kopšana, un personai, kura audzina bērnu, ir iespēja atrasties minētajā iestādē kopā ar bērnu, tad darbnespējas lapu izsniedz par laikposmu, kurā minētās personas atrašanās ārstniecības iestādē ir nepieciešama.

Saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 11.panta otrās daļas 4.punktu slimības pabalstu piešķir, ja persona kopj līdz 14 gadus vecu slimu bērnu un tādēļ neierodas darbā un zaudē algotā darbā gūstamos ienākumus vai ja pašnodarbinātais zaudē ienākumus. Tādējādi secināms, ka darba nespējas lapu slima bērna kopšanai izsniedz personām, kuras kopj slimu bērnu līdz 14 gadu vecumam.

Tiesībsargs sazinājās ar NRC “Vaivari”, lai noskaidrotu, vai rehabilitācijas pakalpojumu bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem ir iespējams saņemt bez pavadoņa. NRC “Vaivari” norādīja, ka pavadoņa klātesamība ir svarīga rehabilitācijas kursa sastāvdaļa, jo tā ietvaros notiek arī pavadoņa apmācība par to, kādā veidā bērna aprūpētājs var turpināt sniegt rehabilitāciju bērnam mājas apstākļos. Tādējādi ar bērnu, kurš sava veselības stāvokļa dēļ nav spējīgs sekot ārstniecības personāla norādījumiem, ir jābūt kopā tai personai, kura ikdienā veic viņa aprūpi.

NRC “Vaivari” norādīja, ka savā darbā ir konstatējis grūtības, ar kurām saskaras 14 gadu vecumu sasniegušu bērnu vecāki. Darba nespējas lapu izsniegšana ir aktuāla arī tiem vecākiem, kuru bērns ir cietis negadījumā, kura rezultātā viņam ir radušies funkcionāli traucējumi, un tādēļ ir nepieciešams nekavējoties saņemt rehabilitācijas pakalpojumu.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Bērnu tiesību konvencijas 24.pants nosaka, ka dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu un tiesības izmantot ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumus, kā arī cenšas nodrošināt, lai nevienam bērnam netiktu atņemtas tiesības uz šādu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību. ANO Bērnu tiesību komiteja savos konvencijas komentāros norāda, ka dalībvalstīm ir jāorganizē veselības aprūpes pakalpojumi atbilstoši cilvēku vajadzībām un vēlmēm un visaptveroša pieeja veselībai nozīmē, ka bērnu tiesības uz veselību tiek īstenotas plašākā to pienākumu kontekstā.¹²

Satversmes 110.panta pirmais teikums noteic, ka valsts aizsargā un atbalsta ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Satversmes tiesa norāda, ka Satversmes 110.pants visupirms uzliek

¹² ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr.15 (2013) par bērna tiesībām uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu, 2.punkts.

valstij pienākumu radīt pienācīgu sistēmu (normatīvo, institucionālo u.c.) un, rūpējoties par bērniem un ģimeni un ievērojot pārējās Satversmes normas un tiesību principus, veikt tādas atbalsta pasākumus, kas ir pietiekami efektīvi un, cik vien tas iespējams, atbilst adresātu, pirmkārt, bērnu vajadzībām.¹³

Tiesībsargs secina, ka bērniem, kuriem veselības stāvokļa dēļ ir nepieciešams ilgstoši uzturēties ārstniecības iestādē un kuri nespēj veikt savu pašaprūpi, un ir vecāki par 14 gadiem, veselības aprūpes pieejamība tiek ierobežota, kas ir pretrunā ar tiesību vienlīdzības principu. Tiesībsarga ieskatā, šobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums ierobežo bērna tiesības uz attīstību un kvalitatīvu veselības aprūpi.

Tiesībsargs vērsās Labklājības ministrijā ar aicinājumu izstrādāt normatīvo aktu grozījumus, kas paredzētu, ka gadījumos, ja vecākam ir jākopj smagi slims bērns, kurš ir stacionēts ārstniecības iestādē, darba nespējas lapa un arī slimības pabalsts tiktu piešķirts līdz bērna 18 gadu vecumam.

Labklājības ministrija savā atbildē tiesībsargam norādīja, ka tā piekrīt, ka bērniem, kuri vecāki par 14 gadiem un kuriem ir nepieciešama vecāku klātbūtne, lai saņemtu ārstniecisku rehabilitāciju invaliditātes vai pēkšņas slimības gadījumā, būtu nepieciešams atbalsts, tādēļ iestāde periodiski pārskata tiesisko regulējumu¹⁴, taču tas tiek darīts atbilstoši valsts finansiālajām iespējām un samērīgi ar citu iedzīvotāju grupu situāciju.

2.9.5. Par vienotu izpratni maternitātes pabalsta piešķiršanā un sabiedrības informēšanu

Saskaņā ar Darba likuma 155.panta trešo daļu, ja māte nevar kopt bērnu laikā līdz 42.pēcdzemdību perioda dienai saslimšanas, traumas vai citu ar veselību saistītu iemeslu dēļ, tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu, piešķir atvaļinājumu uz tām dienām, kurās māte pati nav spējīga bērnu kopt. Arī saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, ja māte nevar kopt bērnu laikā līdz pēcdzemdību perioda 42.dienai sakarā ar slimību, traumu vai citu ar veselības stāvokli saistītu iemeslu dēļ, tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu mājās, piešķir maternitātes pabalstu par tām dienām, kad māte pati nav spējīga bērnu kopt.

¹³ Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra sprieduma lietā Nr.2006-07-01 secinājumu daļas 13.¹punkts.

¹⁴ Iespēju mainīt slimības pabalsta nosacījumus slima bērna kopšanas gadījumos Labklājības ministrija sadarbībā ar nevalstisko organizāciju un citu iesaistīto institūciju pārstāvjiem pēdējo reizi vērtēja 2016.gadā, tomēr, ņemot vērā valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta iespējas, risinājums netika rasts.

Pie tiesībsarga vērsās jaundzimuša bērna tēvs, kurš norādīja, ka bērna māte ir slimnīcā, un viņš aprūpē jaundzimušo. Viņš vairākkārt ir vērsies pie sava ģimenes ārsta ar lūgumu izsniegt darba nespējas lapu, lai varētu kopt jaundzimušo bērnu, taču ir saņēmis atteikumu. Ģimenes ārsta ieskatā, bērna tēvam darba nespējas lapu izsniegt nevar, jo jaundzimušais bērns nav slims, arī pašam tēvam nav konstatējama darba nespēja.

Tiesībsargs sazinājās ar ģimenes ārstu un noskaidroja, ka ārstam nav zināma kārtība, kādā tiek izsniegta darba nespējas lapa saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu. Ģimenes ārsts norādīja, ka Veselības inspekcijā skaidrots: gadījumā, ja darba nespējas lapa sakarā ar grūtniecību un dzemdībām jau ir izsniegta mātei, bērna tēvam tādu lapu izsniegt nevar. Ģimenes ārsts tādējādi nevar izsniegt darba nespējas lapu saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, jo to drīkst darīt tikai tas ārsts, kas ir izsniedzis darba nespējas lapu sakarā ar grūtniecību un dzemdībām bērna mātei, vienlaikus atceļot darba nespējas lapu mātei.

Tiesībsargs Veselības inspekcijā saņēma apstiprinājumu ģimenes ārsta teiktajam par to, ka, Veselības inspekcijas ieskatā, bērna tēvam darba nespējas lapu, pamatojoties uz likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, nevar izsniegt, ja sakarā ar bērna piedzimšanu māte jau ir saņēmusi darba nespējas lapu (grūtniecības vai dzemdību). Tādā gadījumā viņai darba nespējas lapa B ir jāslēdz un jāizsniedz darba nespējas lapa A.

Tiesībsargs sazinājās ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru (turpmāk – VSAA) un noskaidroja, ka bērna tēvs var saņemt maternitātes pabalstu saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu neatkarīgi no tā – bērna mātei ir izsniegta darba nespējas lapa grūtniecības vai dzemdību dēļ, un mātes darba nespējas lapa tādēļ nav jāatceļ. Šādos gadījumos maternitātes pabalstu saņem gan bērna māte (jo viņai nav mainījies iemesls, kādēļ darba nespējas lapa ir izsniegta), gan bērna tēvs (jo viņam ir radusies darba nespēja sakarā ar to, ka māte sava veselības stāvokļa dēļ nav spējīga aprūpēt jaundzimušo bērnu). Vienlaikus VSAA nevarēja norādīt, kuram ārstam vai ārstniecības iestādei šādos gadījumos būtu jāizsniedz darba nespējas lapa bērna tēvam vai citai personai, kas faktiski aprūpē jaundzimušo bērnu līdz viņa 42.dzimšanas dienai. To nevarēja paskaidrot arī Veselības inspekcija, bet konkrētajā gadījumā inspekcija norādīja, ka tai vajadzētu būt ārstniecības iestādei, kurā māte ir stacionēta. Taču tādā gadījumā paliek neskaidrs, kurš ārsts izraksta darba nespējas lapu gadījumos, kad bērna māte veselības stāvokļa dēļ nespēj aprūpēt bērnu, bet nav stacionēta ārstniecības iestādē.

Tiesībsargs secina, ka konkrētajā situācijā nav nevienas iestādes, kura varētu ārstam vai ieinteresētajai personai pilnībā izskaidrot, kādā kārtībā

izsniedz darba nespējas lapu saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu. Tāpat secināms, ka Veselības inspekcija un VSAA sniedz pretrunīgu informāciju par attiecīgo tiesību normu interpretāciju. Tādējādi personas, kurām ir nepieciešams izmantot šo tiesību aizsardzības mehānismu, to faktiski nespēj, jo viņām tiek sniegta nepietiekama un pretrunīga informācija, kā arī ārstiem trūkst zināšanu, kādā veidā šādos gadījumos ir jānoformē darba nespējas lapa.

Ņemot vērā konstatēto, tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, aicinot izstrādāt metodiskās vadlīnijas, kādā veidā ārstiem vajadzētu izsniegt darba nespējas lapas saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, tās saskaņojot ar Labklājības ministriju, kā arī informēt par tām ārstus, kuri ir tiesīgi izsniegt konkrētās darba nespējas lapas. Savukārt Labklājības ministriju tiesībsargs aicināja papildināt VSAA mājaslapas sadaļu “Maternitātes pabalsts”, iekļaujot tajā informāciju par to, ka maternitātes pabalstu saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu tēvs vai persona, kura faktiski kopj bērnu, var saņemt neatkarīgi no tā, vai par to pašu bērnu māte jau ir saņēmusi maternitātes pabalstu saskaņā ar likuma 5.pantu, lai persona, kura meklē informāciju par iespējamo valsts atbalstu šādās dzīves situācijās, varētu skaidri izprast savas tiesības.

Veselības ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka tā, ņemot vērā tiesībsarga secinājumus, 2018.gada 7.februārī organizēja sanākumi ar Labklājības ministrijas, Veselības inspekcijas, Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas un Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācijas pārstāvju piedalīšanos, lai rastu vienotu izpratni par tiesību aktos ietverto normu piemērošanu.

Ņemot vērā, ka 2018.gada nogalē pie tiesībsarga ar šo pašu jautājumu vērsās biedrība "Latvijas Ģimenes ārstu asociācija", secināms, ka situācija pilnībā nav atrisināta.

3. Ēdināšanas maksa pirmsskolas izglītības iestādēs

3.1. Situācija vispārējās pirmsskolas izglītības iestādēs

2017.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Saldus novada iedzīvotāju iesniegumiem par ēdināšanas pakalpojumu maksu pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs. Iesniegumos bija norādīts, ka novada pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs ir salīdzinoši augstas bērnu ēdināšanas pakalpojuma izmaksas, proti, par izglītojamo ēdināšanas pakalpojumiem pirmsskolas izglītības iestādēs “Sienāzītis” un “Īkstīte” vecākiem jāmaksā pat 2,85 eiro dienā. Minētā cena saistīta ar to, ka pašvaldība ēdināšanas

maksā iekļāvusi virkni izmaksu pozīciju, kas pēc būtības būtu jāapmaksā no pašvaldības budžeta, piemēram, pavāru algas, elektrības izmaksas u.c.

Šāda situācija skaidrojama ar to, ka neviens normatīvais akts skaidri nenosaka, kādiem izmaksu komponentiem būtu jāietilpst ēdināšanas pakalpojuma maksā, ko sedz vecāki. Ņemot vērā, ka pašvaldībām nav vienotas metodikas, pēc kā vadīties, ēdināšanas pakalpojuma izmaksu pozīcijas, kas jāapmaksā vecākiem, ievērojami atšķiras. Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka neviens normatīvais akts arī nenosaka tiešu vecāku pienākumu segt sava bērna ēdināšanas izmaksas pirmsskolas izglītības iestādēs.

Ņemot vērā, ka pirmsskolas izglītības apguves process ir nesaraujami saistīts arī ar bērnu ēdināšanu iestādē, tiesībsarga ieskatā, ir nepieciešams noteikt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam un skaidri paredzēt, kādas izmaksas sedzamas no pašvaldības budžeta, bet kādas jāsedz bērnu vecākiem.

Lai novērstu pašvaldību nevienlīdzīgo praksi, tiesībsargs aicināja Izglītības un zinātnes ministriju izstrādāt grozījumus Izglītības likumā, precizējot pašvaldības un bērnu vecāku pienākumus ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanā (apmaksā), kā arī izstrādāt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam.

 Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas 2018.gada 20.aprīlī sniegto atbildi, tās ieskatā, nav pamata iejaukties pašvaldības autonomajās funkcijās, nosakot tām jaunus pienākumus pirmsskolas izglītības iestāžu ēdināšanas pakalpojumu nodrošināšanā, jo minētās darbības ir saistītas ar papildu finanšu līdzekļiem no valsts budžeta. Ministrija uzskata, ka Izglītības likumā nav nepieciešami grozījumi attiecībā uz pirmsskolas izglītības iestāžu ēdināšanas pakalpojumu izdevumu segšanas nodrošināšanu, jo esošais tiesiskais regulējums ir pietiekams, lai pašvaldības, īstenojot savas autonomās funkcijas, sava budžeta ietvaros izpildītu Izglītības likumā noteiktās prasības.

Tāpat, ministrijas ieskatā, šobrīd nav pamata izstrādāt pirmsskolas izglītības iestādēm vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam, bet būtiski ir nodrošināt bērnu ēdināšanu atbilstoši normatīvajiem aktiem par pārtikas aprites uzraudzību un uztura normām, kas ir viens no primārajiem pirmsskolas izglītības iestādes uzdevumiem.

Ņemot vērā, ka tiesībsargs nepiekrīt Izglītības un zinātnes ministrijas paustajam viedoklim, tiesībsargs 2019.gadā atkārtoti aicinās ministriju rīkoties nevienlīdzīgās attieksmes novēršanai un skaidru kritēriju ēdināšanas maksas aprēķina noteikšanai.

3.2. Situācija speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs

Speciālo izglītības iestāžu izglītojamo ēdināšanas izdevumi ietilpst izglītības iestādes uzturēšanas izdevumos, jo regulējums par to ietverts Ministru kabineta 2016.gada 15.jūlija noteikumu Nr.477 "Speciālās izglītības iestāžu, internātskolu un vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) finansēšanas kārtība" II nodaļā "Kārtība, kādā finansē izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumus". To 7.punkts noteic: *"Pašvaldība nodrošina izglītojamo ēdināšanu tās padotībā esošajās speciālās izglītības iestādēs, pirmsskolas izglītības grupās bērniem ar speciālām vajadzībām, speciālās izglītības klasēs un internātskolās, ievērojot veselīga uztura pamatprincipus."* Savukārt 6.punktā paredzēts: *"Izglītības iestādes uzturēšanas izdevumus šo noteikumu 2.2.apakšpunktā minētajām izglītības iestādēm (2.2. apakšpunktā minētas pašvaldību padotībā esošās internātskolas, speciālās pirmsskolas izglītības iestādes, speciālās skolas, vispārējo izglītības iestāžu speciālās izglītības klases un speciālās izglītības pirmsskolas grupas) sedz no pašvaldību budžeta finanšu līdzekļiem."* Tālāk noteikumu 20.punkts noteic, ka uzturēšanas izdevumus pašvaldību speciālajām pirmsskolas izglītības iestādēm no 2017.gada 1.janvāra līdz 2017.gada 31.decembrim no valsts budžeta finanšu līdzekļiem sedz 30 procentu apmērā.

Tātad pašvaldību padotībā esošo speciālo pirmsskolas izglītības iestāžu uzturēšanas, tostarp izglītojamo ēdināšanas, izdevumi līdz 2017.gada 31.decembrim bija jāsedz no pašvaldības budžeta un valsts budžeta, bet, sākot ar 2018.gada 1.janvāra, – tikai no pašvaldības budžeta līdzekļiem.

Tiesībsargs 2017.gadā izskatīja personas iesniegumu par Rēzeknes pilsētas domes 2016.gada 22.decembra lēmuma Nr.1872 "Par ēdināšanas izmaksu noteikšanu Rēzeknes pilsētas izglītības iestādēs un uzcenojumu apstiprināšanu" tiesiskumu, tajā paredzot vecāku maksu par bērna ēdināšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs, un konstatēja, ka tas neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību aktiem. Tiesībsargs aicināja Rēzeknes pilsētas domi atcelt lēmumu daļā, kas attiecas uz speciālajām pirmsskolas izglītības iestādēm, un atlīdzināt no pašvaldības budžeta šo iestāžu izglītojamo likumiskajiem pārstāvjiem zaudējumus, kas radušies prettiesiskā lēmuma rezultātā.

Rēzeknes pilsētas dome rekomendāciju neievēroja un pauda viedokli, ka normatīvie akti neuzliek pienākumu pašvaldībai nodrošināt bezmaksas ēdināšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs. Tādēļ tiesībsargs lūdza vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministru piemērot kādu no likumā "Par pašvaldībām" noteiktajiem pašvaldības pārraudzības instrumentiem.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs ar 2017.gada 26.septembra rīkojumu Nr.1-2/7346 apturēja Rēzeknes pilsētas domes lēmuma Nr.1872 1.3.apakšpunktu daļā par vecāku maksas noteikšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs. Turpretim Rēzeknes pilsētas dome iesniedza Satversmes tiesā pieteikumu par ministra rīkojuma atcelšanu.

Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2018-07-05 un aicināts izteikt viedokli izskatāmajā jautājumā.

Satversmes tiesa 2018.gada 15.novembra spriedumā lietā Nr.2018-07-05 vērtēja pašvaldības tiesības izdot lēmumu par ēdināšanas maksas noteikšanu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs un secināja, ka pašvaldībai no ārējiem normatīvajiem aktiem neizriet pilnvarojums izdot tādas vispārsaistošas tiesību normas, kas noteiktu vecāku pienākumu maksāt par bērnu ēdināšanu minētajās iestādēs.

Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32.panta otro daļu Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.

Ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr.2018-07-05 sniegto tiesību normu interpretāciju, secināms, ka arī citas pašvaldības, kuras pieņēmušas lēmumu par ēdināšanas pakalpojumu maksu speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs, nav rīkojušās tiesiski. Atbilstoši likuma “Par pašvaldībām” 42.panta otrajai daļai nelikumīgu domes lēmumu rezultātā nodarītie zaudējumi jāatlīdzina no pašvaldības budžeta.

4. Bērnu tiesības psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ainaži”

Tiesībsargs 2017.gadā bija saņēmis vairākus iesniegumus par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ainaži””. Tā kā iesniegumos minētie pārkāpumi aptvēra ļoti plašas jomas, tika nolemts veikt vispārēju monitoringa vizīti, piesaistot tiesībsarga eksperti – sertificētu psihiatri Lienu Jorenu.

Tiesībsargs pārbaudes lietas Nr.2017-31-2AD ietvaros 2018.gada 18.janvārī un 22.janvārī veica iepriekš nepieteiktas vizītes bērnu psihoneiroloģiskā slimnīcā “Ainaži” (turpmāk tekstā – Slimnīca). Otrajā vizītē, 2018.gada 22.janvārī, tiesībsargs pieaicināja Veselības inspekcijas pārstāvjus, bet trešā vizīte 2018.gada 30.janvārī bija iepriekš pieteikta.

Vizīšu ietvaros konstatēts, ka Slimnīcā bija 80 gultasvietas, un vizītes laikā tur atradās 74 bērni: 24 no ģimenēm; 32 no pašvaldību bērnu namiem; pieci no valsts sociālās aprūpes

centriem; pieci no audžuģimenēm; astoņi no aizbildņu ģimenēm.¹⁵ Vienas gultasvietas dienas izmaksas pacientam bija 38,43 eiro.

Vizītes laikā tika apskatītas Slimnīcas telpas, veiktas sarunas ar bērniem un darbiniekiem, notika iepazīšanās ar ierakstiem Notikumu žurnālos, Fiksācijas žurnālā, bērnu medicīniskajā dokumentācijā, kā arī ar fiksācijas protokoliem.

Sarunas ar bērniem notika viņu palātās bez Slimnīcas darbinieku klātbūtnes, un tās vienlaikus veica četras darbinieces, katra atsevišķi runājot ar bērniem.

Bērnu stāstītais par notiekošo Slimnīcā sakrita, un tas piešķir ticamību viņu paustajam. Bērni savstarpēji nesatikās un nekādā veidā nevarēja sarunāt, ko stāstīs sarunās ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem. Dažiem bērniem bija grūti nosaukt to Slimnīcas darbinieku vārdus, uzvārdus, kuri pret viņiem izturējušies vardarbīgi, jo bērni nezina, kā viņus sauc – Slimnīcas darbiniekiem pie apģērba nav piespraudes ar vārdu.

Pārbaudes laikā tiesībsargs atklāja būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus. Izvērtējot vizīšu laikā iegūto informāciju, tiesībsarga ieskatā, Slimnīcas personāla un vadības rīcībā bija saskatāmas vairāku noziedzīgu nodarījumu – Krimināllikuma 144., 152., 174., 317. un 319.panta – sastāva pazīmes. Par konstatēto tika informēts ģenerālprokurors un Veselības inspekcija.

4.1. Konstatētie pārkāpumi

4.1.1. Ārstniecības trūkums

Psihiatriskā ārstēšana

Slimnīca bija vienīgā specializētā bērnu psihiatriskā iestāde, un attiecīgais speciālists – bērnu psihiatrs Dr. Jānis Bojārs tajā bija tikai divas reizes nedēļā. Dokumentos norādīts, ka J.Bojārs strādā vienu slodzi Slimnīcā kā bērnu psihiatrs, kā arī 0,5 slodzes kā narkologs un vēl 0,5 slodzi kā psihiatrs Slimnīcas ambulatorās aprūpes nodaļā. Tātad J.Bojārs Slimnīcā strādāja divas pilnas slodzes.

Slimnīcas mājaslapā bija norādīts: *“Pie psihiatra/narkologa maksas pakalpojumi tiek sniegti:*

- 1) *pirmdienās no 11:00 līdz 15:00*
- 2) *ceturtdienās no 11:00 līdz 17:00.”*¹⁶

¹⁵ Dati uz 2018.gada 18.janvāri.

¹⁶ Plašāk skat. <http://www.ainazuslimnica.lv/lat/pakalpojumi/maksas/>

Tātad tajās pašās dienās – pirmdienās un ceturtdienās, kad vienīgais bērnu psihiatrs J.Bojārs bija Slimnīcā, viņš pieņēma pacientus ambulatori par maksu. Bērni norādīja, ka ārsta vizītes no rītiem ir īsas, viņš vienmēr steidzas, ar bērniem tikpat kā nerunā.

Ārsta diennakts dežūras netika nodrošinātas. Tas ir pretrunā Ministru kabineta 2009.gada 20.janvāra noteikumu Nr.60 “Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām” 119.punktam: “*Specializētā slimnīca sniedz specializētu sekundāro vai terciāro veselības aprūpi vienā vai vairākos profilos un nodrošina speciālistu sekundāro ambulatoro palīdzību. Specializētajā slimnīcā visu diennakti ir nodrošināta vismaz viena ārsta dežūra*”.

Saskaņā ar Veselības inspekcijas sniegto informāciju¹⁷ Latvijā ir 13 sertificēti bērnu psihiatri. Speciālistu skaits valstī ir nepietiekams.

Veselības ministrijas Konceptuālā ziņojuma “Par veselības aprūpes sistēmas reformu” 1.pielikumā “Posteņu skaits stacionāra nodaļās atbilstoši plānotajam gultu skaitam attiecīgajā profilā” norādīts, ka bērnu psihiatrijas stacionāra nodaļā gultu skaits uz vienu speciālistu (bērnu psihiatru) ir 10.¹⁸

Narkoloģiskā ārstēšana

Slimnīcā bija ievietoti arī bērni ar atkarības problēmām, kuras bijušas par pamatu stacionēšanai. Atkarības Slimnīcā netiek ārstētas, jo narkoloģiskās un atkarību diagnozes nav valsts pasūtījumā Slimnīcai, līdz ar to bērni nepieciešamo ārstēšanu nesaņēma.

Faktu, ka bērni Slimnīcā ievietoti ar mērķi ārstēt atkarību problēmas, apstiprināja arī viņu likumiskie pārstāvji.

Citi ārsti, izņemot Dr. I.Balodi un Dr. J.Bojāru, slimnīcā nestrādāja.

Pārkāpumi ārstniecības dokumentu noformēšanā

Tiesībsarga pieaicinātā psihiatre L.Jorena apskatīja pacientu slimības vēstures un konstatēja, ka viņu medicīniskie dokumenti nav aizpildīti. Piemēram, kāda zēna, kurš ievietots Slimnīcā 2016.gada augustā ar tiesas lēmumu par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu, slimības vēsturē ārsta ieraksts pēdējo reizi izdarīts 2017.gada februārī (pirms gada). Savukārt kādas meitenes, kura stacionārā ievietota 2017.gada 18.decembrī, Slimības vēsturē ir tikai nepabeigts un neparakstīts ieraksts no datuma, kad paciente tika uzņemta

¹⁷ Tiesībsarga preses konference 2018.gada 31.janvārī.

¹⁸ Konceptuālā ziņojuma “Par veselības aprūpes sistēmas reformu” 1.pielikums “Posteņu skaits stacionāra nodaļās atbilstoši plānotajam gultu skaitam attiecīgajā profilā”.

Pieejams: http://www.vm.gov.lv/lv/aktualitates/par_veselibas_aprupes_sistemas_reformu/

stacionārā, bet nav ne diagnozes, ne ārstēšanas plāna. Turpmāk nesevoja neviens ārstniecības personas ieraksts.

Ministru kabineta noteikumu Nr.265 “Medicīnisko dokumentu lietvedības kārtība” 10.punkts nosaka: “*Medicīniskajos ierakstos iekļauj informāciju, kas nodrošina pacienta atpazīstamību, apliecina diagnozi, pamato izmeklējumus un ārstēšanas metodes, kā arī precīzi ataino ārstēšanas rezultātus.*” Apskatītajās pacientu kartēs šī prasība nebija ievērota. Noteikumu 12.punkts nosaka: “*Medicīniskajos ierakstos slimības attīstības gaita ierakstāma 24 stundu laikā pēc pacienta uzņemšanas stacionārā ārstniecības iestādē.*” Lai gan paciente A. stacionārā ievietota 2017.gada 18.decembrī, mēneša laikā nav veikts pilnvērtīgs ieraksts kartē. Līdzīgi pārkāpumi konstatēti arī citu pacientu dokumentos.

4.1.2. Citu speciālistu un pakalpojumu trūkums

Slimnīcā ir baseins. Tā apmeklējumu grafiks liecināja, ka Slimnīcas bērniem baseins ir pieejams divas reizes nedēļā: trešdienās no plkst. 11.00 līdz plkst. 13.00 un ceturtdienās no 10.00 – 12.00. Gan bērni, gan darbinieki sniedza informāciju, ka ceturtdienās ir baseina tīrīšana, un tas nav pieejams. Tātad vienīgais laiks, kad Slimnīcas pacienti var apmeklēt baseinu, ir divas stundas trešdienās. Ņemot vērā, ka Slimnīcā bija ap 80 bērnu, bērni tiek uz baseinu pāris reizes mēnesī. Pēc amatu aprakstiem medicīnas māsām ir jāuzrauga pacienti ūdens procedūru laikā. Sarunā ar Dr. I.Balodi noskaidrots, ka medicīnas māsas nav apmācītas šādam darbam, un tas nav nepieciešams, jo nepastāv nekādi riski bērnu drošībai ūdens procedūru laikā.

Slimnīcai bija uzņēmuma līgumi ar divām psiholoģēm: Noru Razgailu un Olgu Vinogradovu. Viņas bērniem psiholoģisko palīdzību nesniedza, bet saskaņā ar līgumu veica tikai psihodiagnostiku. Kā tas izriet no tiesībsarga materiāliem, viena no psiholoģēm Slimnīcā esot vien pāris reižu mēnesī.

Slimnīcā no rīta bija jāceļas plkst. 6.30–7.00, bet neko darīt nevarēja, jāsēž palātā. Bērnu agro modināšanu Dr. I.Balode pamatoja ar darbinieku darba grafiku (jānodod maiņa).

4.1.3. Vardarbība pret bērniem

Sarunu laikā bērni norādīja uz Slimnīcā notiekošo vardarbību – gan savstarpējā (galvenokārt bērni līdz 12 gadu vecumam), gan personāla veikta. Savukārt pusaudži stāstīja par personāla vardarbības epizodēm.

Saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem¹⁹ un nacionālajiem tiesību aktiem²⁰ ikvienam bērnam ir tiesības būt drošībā un pasargātam no cietsirdīgas izturēšanās. Šīs tiesības ir absolūtas, tās nav pakļautas nekādiem ierobežojumiem un ir īstenojamas neatkarīgi no tā, kur bērns atrodas. Lai šīs tiesības īstenotu, katrai iesaistītajai personai ir savi pienākumi un atbildība par to nepildīšanu.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmo daļu veselības aprūpes un citās iestādēs, kurās uzturas bērni, šo iestāžu vadītāji un darbinieki ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas tiesības.

Slimnīcas darbinieku vardarbība

Vairāki bērni norādīja, ka personāls nemītīgi sauc bērnus par mežoniem, narkomāniem, citādi apvaino. Bērni stāstīja par epizodēm, kad personāls citus (mazākus bērnus) baro “ar varu”, liekot karoti mutē līdz rīklei. Bērni norādīja uz konkrētām darbiniecēm, kuras ir īstenojušas vardarbību pret bērniem. Piemēram, no rītiem modinot, ar varu norauj segu un izgrūž no gultas. Kāda meitene teica, ka tā darīts arī viņai. Sarunā Dr. I.Balode norādīja, ka kāds pusaudzis viņai sūdzējies par darbinieces līdzīgu rīcību, bet, I.Balodes ieskatā, tas neatbilst patiesībai.

Bērni arī norādīja, ka personāls vienmēr draud ar “grāmatu”, kas nozīmē, ka pārkāpumu ierakstīs Notikumu žurnālā, un tādēļ var iedot “poti” vai pagarināt palikšanu slimnīcā. Kāda meitene informēja, ka māsiņa tīši iespiedusi viņas roku durvīs, kad meitene nepakļāvās aizrādījumam nākt palātā. Par to ziņojusi Dr. I.Balodei, bet no vadītājas nekāda rīcība nesejoja. Sāpošai rokai tikai uzlikta ziede.

Citi bērni norādīja, ka par darbinieku rīcību nevienam nesūdzējās, jo baidījās par sekām (potēšana, piesiešana).

Bērni stāstīja par konkrētu māsiņu, kura regulāri kliez uz bērniem un īpaši izceļas ar savu slikto attieksmi (rupja, cietsirdīga). Novērots, ka māsiņa ar karoti situsi pa zēna galvu, bet, barojot ar karoti mazo puiku un nesagaidot, kad viņš izēdis muti, tajā lika jau nākamo porciju. Par šiem faktiem tiesībsargs informēja ģenerālprokuroru.

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants: “Nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt.” ANO Konvencijas par bērna tiesībām 37.panta a) punkts: “Dalībvalstis nodrošina, lai neviens bērns netiktu pakļauts spīdzināšanai vai citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai soda veidiem.”

²⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.panta otrā daļa: “Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.”

Bērnu savstarpējā, arī seksuālā, vardarbība

No bērnu stāstītā un ierakstiem Notikumu žurnālā secināms, ka Slimnīcā ir plaši izplatīta bērnu savstarpējā, arī seksuālā, vardarbība.

Piemēram, sarunā kāds zēns norādīja, ka viņam nepatīk būt kopā ar citiem bērniem, jo nepatīk viņu uzvedība. Norāda uz palātas biedru, kurš aiztiek intīmās vietas un dzer savas čuras, kas zēnam rada diskomfortu.

Atsevišķi izraksti no Slimnīcas I (zēnu) nodaļas Notikumu žurnāla satur informāciju par seksuālās vardarbības pret bērniem gadījumiem.

Kāds cits zēns norādīja, ka viņu sit citi bērni (min istabas biedru A). Zēna lietā slimnīcas izdotajā epikrīzē norādīts, ka ir apstiprināts, ka bērns ir cietis gan no fiziskas, gan seksuālas vardarbības. Viņam ir novēroti izteikti uzvedības traucējumi, seksuāli atkavēts, atkailinās un uzmācas citiem bērniem. Epikrīzē tāpat norādīts, ka slimnīcas uzturēšanās laikā bērns atkailinās citu zēnu priekšā, iet līdzīgi uz tualeti, dušu. Viņam tiek koriģēta terapija un pacients palātā uzturas viens. Taču tiesībsarga vizītes laikā viņš uzturējās istabā kopā ar diviem puikām, bet atkārtotās vizītes laikā slimnīcas iedotajā palātu aprakstā zēns bija ievietots istabā kopā ar četriem citiem puikām.

Ņemot vērā minēto, ir pamats uzskatīt, ka ne iestādes vadītāja, ne personāls nereaģēja uz seksuālās vardarbības gadījumiem, izņemot to reģistrāciju, kā arī neveica darbības, lai tos novērstu. Amatspersonu bezdarbības rezultātā bērni bija pakļauti seksuālās vardarbības riskam. Sarunā ar Dr. I. Balodi atklājās, ka šādu rīcību viņa neuzskata par seksuālu vardarbību.

Vairāki bērni, piemēram, 11 gadus veca meitene, norādīja uz piedzīvoto vardarbību no vienaudzēm. Meitenes, ar kurām viņa dzīvo vienā palātā, ir vecākas par viņu un viņu bieži sit un pazemo. Nevienam no personāla to nav stāstījusi, jo baidās. Visi bērni norādīja, ka viņi nesūdzas personālam par vardarbību, jo baidās vai neredz tam jēgu. Turklāt bērni norādīja, ka personāls nereti iesaista citus slimnīcas bērnus, lai savaldītu uzbudināto bērnu, piemēram, viņi stāstīja atgadījumu, kur viens no personāla palūdza lielākam bērnam iesist pa seju citam bērnam, lai tas nomierinās, kamēr viņu piesien personāls. Tiesībsarga biroja darbinieku vizītes laikā tika novērots, ka lielākie bērni mazākos var "aizvilkt" uz savu palātu, uz ko nekad nav sekojusi nekāda personāla reakcija. Secināms, ka bērni, iespējams, varētu būt izmantoti, lai "savaldītu" mazākos bērnus.

Nebija atrodamas ziņas par to, ka incidentos cietušo bērnu vecāki ir tikuši informēti par vardarbības gadījumu, kā arī citas ziņas par to, kādas darbības ir veiktas, lai novērstu atkārtotu

vardarbību. Sarunās ar bērnu likumiskajiem pārstāvjiem noskaidrots, ka viņi par vardarbības gadījumiem nav informēti. Tādējādi ir pamats uzskatīt, ka ne tikai iestādes vadītāja, bet arī personāls nereaģē uz bērnu vardarbību, un, vērtējot Notikumu žurnālu ierakstus, secināms, ka tas tiek uzskatīts par normu. Arī intervējot vairākas medicīnas māsas un sociālo darbinieci, tika noskaidrots, ka bērnu savstarpējā vardarbība iestādē ir ierasta lieta.

Amatpersonu bezdarbības rezultātā bērni bija pakļauti kā fiziskas, tā emocionālas vardarbības riskam.

4.1.4. Prettiesiska fiksācija

Ārstniecības likuma 69.¹pants paredz pacientu, kurš stacionēts psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez viņa piekrišanas, un pacientu, kuriem ārstniecība psihiatriskajā ārstniecības iestādē noteikta kā medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis kriminālprocesā, tiesības un šo tiesību ierobežojumus. Minētā panta sestā – desmitā daļa noteic, ka gadījumos, kad pastāv tieši draudi, ka pacients psihisku traucējumu dēļ var nodarīt miesas bojājumus sev vai citām personām, vai pacients izrāda vardarbību pret citām personām un ar mutisku pārliecināšanu nav izdevies pārtraukt apdraudējumu, psihiatriskajās ārstniecības iestādēs ir tiesības izmantot šādus ierobežojošus līdzekļus:

- 1) fiziska ierobežošana, izmantojot fizisku spēku pacienta kustību ierobežošanai;
- 2) mehāniska ierobežošana, pielietojot ierobežojošas saites vai siksnas;
- 3) medikamentu ievadīšana pacientam pret viņa gribu;
- 4) ievietošana novērošanas palātā.

Minētajiem ierobežojošajiem līdzekļiem jābūt samērīgiem salīdzinājumā ar draudiem, ko attiecīgais pacients rada, un tos ir tiesības piemērot tikai pacientiem, kuri psihiatriskajā ārstniecības iestādē atrodas bez piekrišanas vai ārstniecība noteikta kā medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis kriminālprocesā. Šādu līdzekļu izmantošana atļauta tikai ar ārsta rīkojumu, kura pienākums ir pacienta medicīniskajā kartē fiksēt konkrēto ierobežojošo līdzekli, iemeslus to piemērošanai un sākuma un beigu laiku, kā arī visus pacientam vai personālam nodarītos miesas bojājumus.

Ierobežojošo līdzekļu pielietošanas kārtību nosaka Ministru kabineta 2017.gada 12.jūlija noteikumi Nr.453 “Noteikumi par kārtību, kādā ierobežojami pacienti, un priekšmetiem, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē” (turpmāk – Noteikumi). Minētie Noteikumi paredz, ka ierobežojošo līdzekli ir tiesīgs noteikt tikai ārstējošais ārsts vai dežūrārsts, pamatojoties uz konkrētā pacienta tiešo apdraudējumu. Pacienta ierobežošanu pēc iespējas nedrīkst veikt citu pacientu klātbūtnē, un tā nedrīkst notikt ar citu pacientu iesaisti, kā

arī ierobežojošos līdzekļus ir aizliegts piemērot pacienta sodīšanas nolūkā. Par katru ierobežošanas gadījumu ārstniecības personai ir jāizdara ieraksts pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā. Tāpat Noteikumi paredz, kādas konkrētas prasības ir jāievēro, piemērojot katru ierobežošanas līdzekli, nosakot gan kārtību, kādā tas var tikt piemērots, gan paredzot laika limitus šo ierobežojumu piemērošanai, to pārtraukšanai, kā arī pacienta novērošanas pienākumu.

Attiecībā uz mehānisku ierobežošanu Noteikumi paredz, ka nepilngadīgam pacientam to piemēro tikai kā galējās nepieciešamības līdzekli. Mehāniskai ierobežošanai var izmantot ierobežojošus līdzekļus rokām, kājām, krūšu daļai un viduklim. Ārstniecības persona pacienta veselības stāvokli pārbauda ne retāk kā ik pēc 10 minūtēm. Pacients nepārtraukti ierobežotā stāvoklī var atrasties ne ilgāk kā vienu stundu vienā ierobežošanas reizē. Pēc šā laikposma pacientu atbrīvo un vērtē viņa uzvedību. Ja pacients psihisku traucējumu dēļ turpina radīt apdraudējumu, viņa atkārtota mehāniska ierobežošana pieļaujama ne agrāk kā pēc 15–30 minūtēm.

Par katru ierobežojošu līdzekļu piemērošanas reizi nepilngadīgam pacientam ārstniecības persona nekavējoties par to informē pacienta likumisko pārstāvi un izdara ierakstu pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā. Tāpat regulējumā ietvertas pacienta tiesības par ikvienu ierobežojošo līdzekli viena mēneša laikā iesniegt slimnīcas vadītājam sūdzību. Vadītāja lēmumu ir tiesības viena mēneša laikā pārsūdzēt Veselības inspekcijā. Savukārt tās lēmumu mēneša laikā var pārsūdzēt tiesā, kuras lēmums ir galīgs.

Bērni norādīja, ka tad, kad ieradās Tiesībsarga biroja pārstāvji, personālam radās apjukums – visi piesietie bērni tika atsieti un siksna noslēptas. Visas meitenes norādīja uz konkrētu meiteni, kuru turēja piesietu pie gultas ilgāk nekā nedēļu.

Kāda meitene stāstīja, ka viņas palātā ir bijušas piesietas pie gultas divas meitenes par to, ka neklausīja personālu. Bērni stāstīja, ka mazos bērnus sien pie gultas, jo māsiņas nevar tikt ar viņiem galā. Arī L. sien, jo viņš esot pavisam slim un visu laiku pieskatāms. Zēnam no biežās siešanas esot bijušas zilas rokas. Visi bērni redz, kā tiek sieti citi bērni, jo tas notiek turpat, palātā. Citiem bērniem jāuzturas palātā, tāpēc visu laiku uz to jānoraugās.

Individuālā sarunā ar zēnu M. noskaidrots – viņam slimnīcā nepatīk, ka sien pie gultas un ka dod potes. Norāda, ka potes ļoti sāpot. Atbildot uz jautājumu, par ko sien vai potē, norāda, ka par nepaklausību. Piemēram, Slimnīcas Notikumu žurnālā 2018.gada 12.janvārī atzīmēts, ka *“vakarā pirms nakts miera M. kļūst agresīvs, pieprasa jaunu naktskreklu, grib mājās, bļauj un kliedz, ka grib mammu. Traucē pārējiem pacientiem. Skrāpē sevi ar saviem nagiem pa vaigiem un sit pa gultas galu”*. Par šo gadījumu ir sastādīts arī fiksācijas protokols, kurā norādīts, ka

“zēns ir autoagresīvs, skrāpē sev vaigus, sit ar dūrēm pa vaigiem. Pret gultas malu dauza savu muguru. Bļauj un kliec, spārdās ar kājām pret sienām”. Viņam saskaņā ar fiksācijas protokolu nofiksētas abas rokas un kājas uz 20 minūtēm. Secināms, ka ar pacientu ir noticis konflikts – viņš ir lūdzis jaunu naktskreklu un izrādījis vēlēšanos braukt mājās. Ar viņu pārrunas nav veiktas, nav bijuši mēģinājumi viņu verbāli nomierināt, tāpat nav arī dota iespēja piezvanīt mātei. Sarunā ar bērna māti noskaidrots, ka viņa par fiksācijas gadījumiem nav zinājusi.

Vizīšu ietvaros tiesībsarga rīcībā nonāca informācija arī par citiem bērnu fiksācijas gadījumiem, tostarp bērni tiek fiksēti un tādējādi sodīti arī par bēgšanas mēģinājumiem, kas nav normatīvajos aktos paredzētais fiksācijas mērķis. Turklāt bērni tiek fiksēti citu bērnu klātbūtnē. Tas ir absolūti nepieļaujami.

Psihiatres Dr. L.Jorenas atzinumā norādīts: “Sarunās ar medicīnas māsām, pēc ierakstiem žurnālos un izvēles kārtā iepazīstoties ar pacientu medicīnas kartēm, secinu, ka piemērotie ierobežojumi nav atspoguļoti medicīniskajā dokumentācijā. Ierobežojumu žurnāls un fiksācijas protokoli ir aizpildīti atbilstoši to noformējumam, taču tie nepilnīgi atspoguļo ierobežojumu pamatotību, medicīnas kartēs nav pieejams izvērstāks pamatojums, nav norādes par visiem piemērotajiem līdzekļiem. Nav aprakstīts, ka būtu veikti citi uzvedības korekcijas paņēmieni. Nav redzami novērojumi ik pēc 10 minūtēm. Lēmumu par ierobežošanu pieņem medicīnas māsa, pēc tam par to informējot ārstu. Pacientu fiksācija notiek kopējās palātās pārējo bērnu klātbūtnē.”

Tiesībsargs jau 2011.gada ziņojumā sadaļā “Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās” pievērta uzmanību bērnu fiksācijas jautājumam, norādot, ka “bērnu kustību ierobežošanas gadījumā vienmēr par to ir jāinformē bērna vecāki (likumiskie pārstāvji). Attiecīgajai informācijai par bērna vecāku (likumisko pārstāvju) informēšanu (norādei par to) jābūt fiksētai personas lietā. Neinformējot iepriekš minētās personas, rodas šaubas, vai bērna pārstāvim ir sniegta visa nepieciešamā informācija par bērna ārstēšanu, lai savlaicīgi reaģētu uz iespējamu bērna tiesību pārkāpumu. Jāuzsver, ka bērnu kustību ierobežošana nedrīkst tikt izmantota kā soda veids, piemēram, ja bērns ir izdarījis pārkāpumu.

Piemērojot fizisko kustību ierobežošanu, būtiski atcerēties, ka jebkādi bērna tiesību ierobežojumi atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 21.pantā noteiktajam ir pieļaujami tikai, ja tas ir bērna paša drošības un aizsardzības interesēs, ja attiecīgo ierobežojumu pieļaujamība ir noteikta likumā un ierobežojumi ir nepieciešami nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, iedzīvotāju tikumības un veselības aizsardzībai un citu personu tiesību

un brīvību aizsardzībai. Turklāt bērnam ir tiesības saņemt paskaidrojumu, tiklīdz viņa tiesības tiek ierobežotas”.²¹

Veselības ministrija Tiesībsarga 2011.gada ziņojumu nosūtīja visām slimnīcām, kurās bērni saņem psihiatrisko palīdzību, un aicināja ņemt vērā tiesībsarga rekomendācijas. Secināms, ka situācija Slimnīcā, salīdzinot ar 2011.gadu, ir pasliktinājusies, jo fiksācija tiek plaši izmantota kā sods par pārkāpumiem un vecāki netiek informēti par bērna fiksāciju.

Slimnīcas personāla darbības ierobežo bērna tiesības uz neaizskaramību un personisko brīvību, kuru garantē Satversmes 94.pants. Ņemot vērā, ka minētās darbības tika veiktas, neievērojot normatīvajos aktos noteikto kārtību, Slimnīcas amatpersonu un darbinieku rīcībā ir saskatāmas iespējama noziedzīga nodarījuma pazīmes, atbildība par kurām paredzēta Krimināllikuma 152.pantā (nelikumīga brīvības atņemšana).

4.1.5. Injekcijas nomierināšanas nolūkā

Vēl cita veida sods, ko piemēro pret bērniem, ir “terapijas nozīmēšana”, kas saskaņā ar bērnu liecībām ir zāļu potēšana sēžas muskulatūrā, kas izraisa ilgstošas sāpes. Vairāki bērni norādīja, ka nepaklausīgajiem dod sāpīgas potes, piemēram, ja prasās mājās. Kāda meitene norādīja, ka viņa nav sieta pie gultas, bet par nepaklausību viņai nedēļu trīs reizes dienā ir potētas ļoti sāpīgas potes. Viņa nav varējusi nosēdēt, gulējusi vairāk uz vēdera. Potes viņai sāks potēt pēc tam, kad sastrīdējusies un sakāvusies ar citu meiteni, kas viņu apsūkājusi. Māsiņas reizēm apzināti uzsitot pa potētajām vietām, jo tad ļoti sāpot.

No ierakstiem Notikumu žurnālā secināms, ka ierobežojošais līdzeklis – medikamentu ievadīšana pacientam pret viņa gribu jeb bērnu norādītās “sāpīgās potes” Slimnīcas dokumentos tiek apzīmētas kā “Dr. Balodes terapija”: “16.12.17. B dara mazākiem bērniem pāri. Sper ar kāju. Nozīmēta Dr.Balodes terapija”.²²

Psihiatres Dr. L.Jorenas atzinumā norādīts: “Medikamentu ievadīšanai pret pacientu gribu (injekcijas nomierināšanas nolūkā) tiek ierakstītas nozīmējumu lapās, taču nav vērtētas kā ierobežojošs līdzeklis un nav atspoguļota pacienta piekrišana šādām injekcijām. Nav arī atbilstoša pamatojuma slimības vēsturēs.”

²¹ Pieejams

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Tiesibsarga%20Bernu%20tiesibu%20jomas%20gada%20zinojums_2011.pdf, 32.lpp.

²² Slimnīcas I nodaļas Notikumu žurnāls.

Minētajās Slimnīcas personāla darbībās ir saskatāmas iespējama noziedzīga nodarījuma pazīmes, atbildība par kurām paredzēta Krimināllikuma 174.pantā (cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo).

4.1.6. Privātuma ierobežošana

Analizējot situāciju Slimnīcā, konstatēts, ka 1.palātas (meiteņu nodaļa) vannas istabā ir vanna. Meitenes stāstīja, ka māsiņas tur ved mazgāt slimākos bērnus, kuri paši dušā nevar nomazgāties – ved gan puikas, gan meitenes. Pēc tam palātā kailus apģērbj, meitenēm redzot. Palātā bija ievietotas četras meitenes, un citu bērnu kailums tām radīja nepatīkamas izjūtas.

Bērniem neatļāva turēt palātās nekādas personīgās mantas. Par to liecina arī 2017.gada 21.decembra ieraksts Notikumu žurnālā, ko veikusi iestādes darbiniece par bērnu D.: “Pārbaudot nodaļā, gultas margā atrodu paslēptu dezodorantu, dušas želejas tūbiņu un pildspalvu.” Ierakstā pieminētās lietas ir bērnam nepieciešamās higiēnas preces, kā arī ikdienā nepieciešama pildspalva. Nav skaidrs, kāpēc tās nevar būt bērnu lietošanā (jo tās nešķiet bīstamas), taču, ja jau bērns tādas slēpj, ir skaidrs, ka, viņa ieskatā, tās ir nepieciešamas.

Sarunā personāls norāda, ka bērniem neļauj turēt pie sevis nevienu personīgo lietu (pat ne zobirstes), jo ir bijuši gadījumi, kad bērni ar tām rīkojas neadekvāti (ar zobirstēm bojājot durvis). Taču tāds skaidrojums neiztur kritiku – jo nevienu bērnu nevajadzētu sodīt par citu bērnu rīcību, kā arī katru gadījumu vajadzētu vērtēt individuāli.

Intervējot A. un D., bērni norāda uz neizpratni: ja iekšējās kārtības noteikumos ir norādīts, ka drīkst lietot mūzikas atskaņotājus, kā arī nav noteikts, ka būtu aizliegts lietot telefonu, praksē tas netiek atļauts. Sarunā ar personālu Tiesībsarga biroja darbiniece noskaidroja, ka, pēc personāla ieskatiem, iekšējās kārtības noteikumi ir “novecojuši” un daudz, kas tajos ir norādīts, vairs netiek atļauts bērna uzvedības dēļ. Tiesībsarga ieskatā, tādējādi personāls neievēro normatīvo aktu prasības, un šai rīcībai ir emocionālas vardarbības pret bērnu pazīmes. Liedzot bērnam tiesības uz viņa personīgajām mantām, tiek nodarīts kaitējums viņa cilvēciskajai cieņai, kas ir pretrunā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.pantam.

Arī tuvinieku atnestos cienastus uz palātu nedrīkstēja nest. Divas reizes nedēļā ir “saldumu dienas”, kad atļauts ēst saldumus, ko atveduši vecāki.

Intervijās bērni norādīja, ka viņiem nav atļauts zvanīt saviem tuviniekiem, bet, ar tiem satiekoties, jāuzturas viesošanās telpā kopā ar sanitāru. Attiecībā uz ciemošanos vairāki vecāki norādīja, ka apmeklējumi ir ierobežoti laikā – pēc 30 minūtēm tiek pārtraukti, pamatojot ar to, ka darbiniekam jāveic citi pienākumi. Sarunās ar bērniem un viņu likumiskajiem pārstāvjiem

noskaidrots, ka Slimnīcas attieksme ir atšķirīga – atsevišķos gadījumos ļauts tikt bez darbinieka klātbūtnes un laiks nav ticis ierobežots.

Tāpat vairāki bērni norāda, ka telefona sarunas ar vecākiem notiek personāla klātbūtnē un sarunas tiek pierakstītas Notikumu žurnālā. To apliecina arī 2018.gada 11.janvāra ieraksts par A. sarunu ar māti: *“Runājot ar māti pa telefonu dzīvespriecīgs, stāsta, ka šeit esot labas māsiņas un labs rotaļlaukums, kurā esot divi (vārds nesalasāms) un neesot garlaicīgi. Tad pēkšņi uznāk “modes” klepus, bet aizrādot nekavējoties pāriet. Uz rīta pusi pāris reizes ieklepojās.”*

Psihiatres Dr. L.Jorenas atzinumā norādīts: *“Nodaļā ir arī sociālais darbinieks, kura viena no funkcijām ir telefona sarunu fiksēšana. Pacienti ir liegta iespēja pašiem zvanīt kādam. Ir noteikts laiks, kad viņi var saņemt zvanus. Saruna notiek māsu postenī personāla klātbūtnē, un žurnālā tiek ierakstīts, ar ko un par ko bijusi saruna.”*

Secināms, ka personāls kontrolē, ko bērni stāsta saviem tuviniekiem, tādējādi arī laupot iespēju izstāstīt par iestādē veiktajiem pārkāpumiem.

 Bērni arī norādīja, ka vēstules, kuras viņi raksta, personāls pirms nosūtīšanas pārlasa. To apstiprina fakts, ka bērnu medicīniskajai dokumentācijai ir pievienotas arī tās vēstules, ko viņi ir rakstījuši saviem tuviniekiem. Atklāts paliek jautājums: vai vecāki šīs vēstules ir saņēmuši un vai visas nenosūtītās vēstules tiek saglabātas?

Arī jautājums par bērnu tikšanos ar vecākiem Slimnīcas darbinieka klātbūtnē bija aktualizēts jau Tiesībsarga 2011.gada ziņojumā bērnu tiesību jomā, norādot, ka *“slimnīcā ir jābūt paredzētai atsevišķai tikšanās telpai, kur apmeklētājs ar bērnu var tikties, nodrošinot gan bērna, gan vecāka (likumiskā pārstāvja) tiesību uz privāto dzīvi aizsardzību. Lai ievērotu gan personu tiesības uz privāto dzīvi, gan nodrošinātu iespēju Slimnīcas personālam uzraudzīt tikšanās gaitu un nepieciešamības gadījumā iejaukties, attiecīgo telpu var aprīkot tā, lai tajā atrodošās personas ir iespējams novērot bez Slimnīcas personāla tiešas klātbūtnes. Par novērošanu jāinformē iesaistītās personas”*.²³

Psihiatres Dr. L.Jorenas atzinumā norādīts: *“Arī no sarunām ar personālu secināms, ka pacientiem ir piemēroti arī citi ierobežojumi (tikšanās, zvanu, pastaigu ierobežojumi), bet, tā kā tie nav atsevišķi fiksēti, to pamatotībai grūti izsekot. Tomēr novērojumi nodaļā, kad pacientiem pilnībā liegts viņu privātums, nekas nenotiek bez personāla klātbūtnes, nav iespējas*

²³ Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Tiesibsarga%20Bernu%20tiesibu%20jomas%20gada%20zinojums_2011.pdf, 35.lpp.

runāt telefoniski vienatnē, tāpat sarakstes kontrole liecina par regulāru pacientu ierobežošanu, kas pārkāpj pacientu tiesības.”

Tādējādi iestāde apdraud Satversmes 96.pantā, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 8.pantā, ANO Bērnu tiesību konvencijas 16.pantā, kā arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi un korespondences noslēpumu.

4.1.7. Bērnu neinformēšana par ārstniecību

Vizīšu ietvaros arī konstatēts, ka bērni nebija informēti par zālēm, kuras viņi lieto, arī tie, kuri paši jautājuši. Nav informēti arī par uzturēšanās ilgumu Slimnīcā. Tas ir pretrunā Pacientu tiesību likuma 13.panta ceturtajai daļai: *“Nepilngadīgam pacientam ir tiesības saņemt no ārstniecības personas savam vecumam un briedumam saprotamu informāciju.”*

4.1.8. Citi pārkāpumi

Vairāki bērni izteica sūdzības par nepietiekamu ēdiena daudzumu. Lielākie bērni izjūt izsalkumu, jo porcijas visiem ir vienādas – gan četrus gadus veciem bērniem, gan pusaudžiem. Piemēram, Tiesībsarga biroja darbinieku vizītes laikā 2018.gada 18.janvārī bērniem launagā bija viens uz pusēm pārgriezts burkāns. Ēdienkarti neviens nevarēja uzrādīt. Turpretim pēc tam, kad 2018.gada 30.janvārī Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Slimnīcu pieteiktā vizītē, tās laikā bērni norādīja, ka tik lielas porcijas nekad nav bijušas.

Vizītes laikā 2018.gada 18.janvārī tika konstatēts, ka pusdienās medmāsa bērniem ēdienreizē katram izdalīja medikamentus (tabletes, kapsulas), tos ieliekot ēdamkarotē kopā ar ēdienu – sautējumu. Medmāsa apgalvoja, ka Slimnīcā ir tāda prakse. Medikamenti tika lietoti bez ūdens uzdzēšanas, tikai kopā ar ēdienu, nevis izsniegti procedūru kabinetā.

No higiēnas līdzekļiem palātā bija pieejamas tikai ziepes. Šampūnu un citus mazgāšanās līdzekļus izsniedz personāls, kad ir mazgāšanas dienas (2 reizes nedēļā). Tualetes papīrs bija tikai nodaļas gaitenī. Zobu tīrīšana bija katru rītu un vakaru, izņemot pienesumu dienas – vakaros zobus netīra, jo nav audzinātājas, kura izsniedz zobu birstes (to atzīmēja visi bērni). Visas zobu birstes glabājas vienā kopējā traukā, arī ķemmes glabājas kopā.

Meitenes norādīja, ka visus smagi slimos bērnus, kas tiek vannoti 1.palātas vannas istabā, mazgā ar vienu švammi. 2018.gada 30.janvāra Tiesībsarga biroja darbinieku pieteiktās vizītes laikā meitenes sniedza informāciju, ka pēc tiesībsarga viesošanās personāls nopirka švammes bērniem, kuriem tās nebija.

Arī par bērnu pienācīgu aprūpi saslimšanas gadījumos rodas bažas. Ja sāp zobs, tiek iedots analgīns, ko apliecina vairāki ieraksti Notikumu žurnālā, bērni tiek vainoti, ka “tēlo” slimības izpausmes, taču pamatotāks izvērtējums netiek sniegts. Notikumu žurnāls nesatur arī informāciju par to, ka par bērna veselības stāvokli tiek informēts viņa likumiskais pārstāvis.

Ņemot vērā pārbaudē psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ainaži” konstatēto, kā arī tiesībsarga iepriekš konstatētās problēmas bērnu psihiatriskās ārstēšanas jomā, tiesībsargs aicināja Veselības inspekciju, veicot pārbaudes, pievērst uzmanību turpmāk uzskaitītajiem jautājumiem:

1. Stacionēšanas pamatotība:

- ārsta nosūtījums bērna stacionēšanai izsniegts, redzot pašu bērnu, vai tas darīts tikai pēc likumiskā pārstāvja lūguma;
- vai patiesi nebija iespējams nodrošināt bērna ambulatoru ārstēšanu;
- vai ārstēšanai ir saņemta bērna, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, piekrišana;
- ja nav saņemta bērna piekrišana, vai ir saņemta likumiskā pārstāvja piekrišana;
- ja nav likumisko pārstāvju piekrišanas, vai bērna ārstēšanai ir saņemta bāriņtiesas piekrišana.

2. Ārstēšana:

- ✓ vai slimnīcā ir nodrošināts pietiekams ārstu skaits ar atbilstošu kvalifikāciju;
- ✓ vai slimnīcā ir nodrošināts bērnu skaitam atbilstošs citu speciālistu un personāla skaits ar atbilstošu kvalifikāciju;
- ✓ vai bērnu ārstēšanā tiek pielietoti atbilstoši medikamenti (ar mazākām blaknēm);
- ✓ vai bērnu ārstēšanā tiek ievērota pēctecība (kur un ar kādu diagnozi bērns ārstējies iepriekš, kāda terapija pielietota; vai bērns tiek atbilstoši ārstēts pēc izrakstīšanas);
- ✓ vai slimnīcā ir izstrādāta rīcība pirms fiksācijas pielietošanas, vai visi darbinieki par to ir informēti un prot pielietot;
- ✓ vai bērniem tiek pielietoti citi ierobežojoši līdzekļi, tai skaitā medikamentu ievadīšana pret viņu gribu; ievietošana novērošanas palātā, vai tas tiek atbilstoši dokumentēts;
- ✓ vai par bērnu fiksāciju un citiem ierobežojošiem līdzekļiem tiek informēti likumiskie pārstāvji;
- ✓ vai fiksācija nenotiek citu bērnu klātbūtnē;
- ✓ vai bērni palātās tiek izvietoti tā, lai netiktu pieļauta viņu savstarpējā vardarbība un slimības izpausmes nenodarītu kaitējumu citiem bērniem;
- ✓ vai bērnu aprūpē tiek ievērotas higiēnas prasības.

4.2. Normatīvais regulējums un atbildība

Satversmes 110.pants noteic: “*Valsts aizsargā un atbalsta (..) ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.*”

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmo daļu “*bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citās tādās iestādēs, kurās uzturas bērni, šo iestāžu vadītāji un darbinieki, (..) ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības*”. Tātad valdes locekle I.Balode un Slimnīcas darbinieki ir atbildīgi par bērnu veselības un dzīvības aizsardzību.

Tiesībsargs vērš uzmanību, ka Slimnīcā ievietoto bērnu atsevišķu slimību simptomi ir agresīva uzvedība, nesavaldība, nespēja kontrolēt savas emocijas, tās vadīt. Savukārt Slimnīcā bērni ir jāārstē, izmantojot katram atbilstošāko ārstniecības metodi, lai mazinātu šos simptomus, uzlabotu veselības stāvokli, lai viņi spētu dzīvot sabiedrībā. Nav pieļaujams, ka slimu bērnu veselības stāvoklis Slimnīcā varētu pasliktināties darbinieku nolaidības vai vardarbības dēļ.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.panta otrā daļa nosaka, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu. Taču vizītes laikā iegūtā informācija liecina, ka pret bērniem izturas cietsirdīgi un viņi tiek fiziski sodīti, kā arī tiek aizskarta viņu cieņa un gods.

ECPAK 3.pants paredz, ka nevienam cilvēkam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 15.pants paredz tiesības netikt pakļautam spīdzināšanas vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem. Dalībvalstu pienākums ir veikt visus efektīvos normatīvos, administratīvos, tiesas vai citus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nepieļautu personu ar invaliditāti pakļaušanu spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem.

ANO Cilvēktiesību padomes īpašais ziņotājs H.E.Mendess (*Juan E. Mendez*) savā ziņojumā par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu ir uzsvēris, ka valsts pienākums novērst spīdzināšanu attiecas ne tikai uz valsts amatpersonām, bet arī uz ārstiem, veselības aprūpes speciālistiem un sociālajiem darbiniekiem.²⁴ Turklāt

²⁴ ANO Ģenerālās asamblejas 2013.gada 1.februāra Cilvēktiesību padomes īpašā ziņotāja Huana E. Mendesa (*Juan E. Mendez*) ziņojums par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu, 24.punkts.

Pieejams:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A.HRC.22.53_English.pdf.

ziņojumā atkārtoti apstiprināts, ka ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nodrošina personām ar invaliditāti vispilnīgāko tiesību klāstu, *inter alia* veselības aprūpē, kur personu izvēle bieži tiek ignorēta, to pamatojot ar pieņēmumiem par šo personu “interesēm”, un kur būtiski pārkāpumi pret personām ar invaliditāti un viņu diskriminācija notiek veselības aizsardzības “labo nodomu aizsegā”.²⁵

Papildus jānorāda, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir konstatējusi, ka minētās konvencijas 3.panta pārkāpums var notikt arī tad, ja valsts darbības vai bezdarbības mērķis vai nolūks nav bijis upuri pazemot vai sodīt, tomēr iznākums ir bijis tieši tāds.²⁶

Tiesībsargs par slimnīcā konstatētajiem bērnu tiesību pārkāpumiem iesniedza iesniegumu Latvijas Republikas ģenerālprokuroram Ērikam Kalnmeieram, lūdzot uzsākt kriminālprocesu par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem slimnīcas personāla un vadības rīcībā.

Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvaldes Kriminālpolicijas biroja Sevišķi smagu un sērijveida noziegumu apkarošanas nodaļa 2018.gada 14.februārī uzsāka kriminālprocesu par iespējamu cietsirdīgu un vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgajiem, kas ievietoti slimnīcā, pēc Krimināllikuma 174.panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmēm. 2018.gada 5.februārī tiesībsargs sniedza ziņojumu Saeimai, Ministru kabinetam, Valsts prezidentam un Ģenerālprokuratūrai.

Tika sniegta informācija arī Valsts darba inspekcijai ar lūgumu savas kompetences ietvaros veikt pilnīgu pārbaudi slimnīcā darba tiesisko attiecību ievērošanā, izvērtējot ne tikai iepriekš minētos, bet arī iespējamus darba tiesisko attiecību pārkāpumus slimnīcā par visiem slimnīcas darbiniekiem. Valsts darba inspekcija 2018.gada 8.februārī uzsāka lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā, un zināms, ka inspekcija ir konstatēja virkni Darba likuma pārkāpumu, tai skaitā neprecīzu darba laika uzskaiti. Bijušajai Slimnīcas valdes loceklei par to piemērots administratīvais sods.

Tiesībsargs lūdza arī Pārtikas un veterinārajam dienestam savas kompetences ietvaros veikt pilnīgu pārbaudi slimnīcā bērnu ēdināšanas nodrošināšanā un uztura normu kontroli, ņemot vērā bērnu vecumposmus. Pārtikas un veterinārais dienests secināja, ka izstrādātā ēdienkarte atsevišķos posmos neatbilst noteiktajām prasībām. Lai slimnīcas pacientiem izstrādātu ēdienkarti atbilstoši noteiktajām prasībām un ņemtu vērā arī citus, normatīvajos aktos neiekļautus, ar veselīgu uzturu saistītus jautājumus, dienests ieteica piesaistīt ārstniecības

²⁵ Turpat.

²⁶ ECT 2001.gada 19.aprīļa sprieduma lietā *Peers v. Grees* (pieteikuma Nr.28524/95), 68., 74.punkts. ECT 2009.gada 7.jūlija spriedums lietā *Grori v. Albania* (pieteikuma Nr.25336/04), 125.punkts.

personu ar dietologa, diētas māsas vai uztura speciālista kvalifikāciju un zināšanām. Pārtikas un veterinārais dienests konstatējis arī citas neatbilstības normatīvajos aktos noteiktajam.

Tiesībsargs sniedza rekomendācijas Veselības ministrijai un slimnīcai.

2018.gada 1.martā Slimnīcai ir mainīts stacionārās ārstniecības iestādes statuss no “specializētā slimnīca” uz “aprūpes slimnīca”.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2009.gada 20.janvāra noteikumu Nr.160 “Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām” 124.punktu aprūpes slimnīca ir ārstniecības iestāde, kur pacientam pēc slimības paasinājuma novēršanas līdz noteiktas ārstniecības pakāpes sasniegšanai nodrošina stacionāro veselības aprūpi, ja viņam ir ilgstoša vai hroniska slimība. Aprūpes slimnīcā nav nepieciešama ārsta dežūra visu diennakti.

2018.gada 24.maijā tiesībsargs kopā ar sertificētu bērnu psihiatru N.Bezborodovu veica pēcpārbaudi VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīcā “Ainaži””. Pēcpārbaudē secināts, ka janvārī konstatētais ārsts, ārstniecības un atbalsta personāla trūkums nav novērsts. Slimnīcā tiek ārstēti bērni ar psihiskām slimībām. Bērnu skaits slimnīcā bija samazināts no 80 gultas vietām janvārī līdz 45 vietām maijā. Samazinoties pacientu skaitam, bija iespējams nodrošināt bērnu rūpīgāku uzraudzību, tostarp samazinot bērnu savstarpējo vardarbību.

4.2.1. Pēcpārbaudē konstatētie uzlabojumi

1. Slimnīcā ir samazināts gultu skaits, un palātās var izvietot vienu līdz trīs pacientus.
2. Uzlabota bērnu ēdināšana gan porciju lieluma, gan kvalitātes ziņā. Atsevišķi bērni joprojām norādīja uz nepietiekamu uzturu.
3. Ķemmes un zobu birstes glabā atbilstoši higiēnas prasībām.
4. Biežāk tiek organizēts baseina apmeklējums un pastaigas svaigā gaisā.
5. Atsevišķos, retos gadījumos bērniem atļauj izmantot planšetes saziņai ar tuviniekiem (nedzirdīgam bērnam).

4.2.2. Pēcpārbaudē konstatētie pārkāpumi, trūkumi

1. Kopš 2018.gada 1.marta Slimnīcai ir mainīts stacionārās ārstniecības slimnīcas statuss no “specializētās slimnīcas” uz “aprūpes slimnīcu”. Tajā joprojām tiek sniegta stacionārā psihiatriskā palīdzība, bet nav veikti grozījumi līgumā par stacionāro veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu un apmaksu.

2. Nav pārliecības par sertificēta ārsta-bērnu psihiatra pakalpojumu faktisko pieejamību pacientiem. Pastāv bažas, ka joprojām ir dienas un laiki, kad bērnu psihiatra palīdzība iestādē nav pieejama.

3. Pacientu mehāniskā ierobežošana joprojām notiek pacientu palātās, tikai, ņemot vērā pacientu mazāku skaitu, ir vieglāk citus pacientus nelaist palātā, kurā notiek pacienta mehāniskā fiksācija. Iestādē nav izveidota “novērošanas palāta”, kur varētu veikt pacienta ierobežošanu atbilstoši normatīvajiem aktiem, vienlaikus ievērojot pacienta tiesības uz privātumu.

4. Izteiktas bažas rada vizītes laikā gūtie novērojumi par slimnīcā pielietoto medikamentozo terapiju. Turklāt šīs terapijas blakusparādības iestādē netiek nekādā veidā kontrolētas.

5. Stacionēšanas brīdī pacienta, kas vecāks par 14 gadiem, piekrišana ne vienmēr ir bijusi “informēta”, un arī ārstēšanas laikā pacienti viņiem saprotamā veidā no ārstējošā ārsta un medicīnas personāla nesaņem pietiekami daudz informācijas par savu veselības aprūpi.

6. Pacientiem nav nodrošināta iespēja stacionārā palikt kopā ar vecākiem, kas nozīmē, ka stacionēšanas gadījumā bērns (no 4 gadu vecuma) faktiski tiek šķirts no ģimenes.

7. Aprūtināta iespēja pacientiem vajadzības gadījumā nodrošināt instrumentālus izmeklējumus, saņemt citu specialitāšu ārstu konsultācijas.

8. Pacientu lietās netiek izdarīti ārstējošā ārsta ieraksti par pacientiem rekomendētām rehabilitācijas nodarbībām (rehabilitācijas plānu), un lielākajā daļā pacientu lietu nav atrodami arī nekādi rehabilitācijas procesā iesaistīto funkcionālo speciālistu ieraksti.

9. Pacientiem nav iespēju saņemt nekādus citus rehabilitācijas pakalpojumus: psihoterapeita, ergoterapeita, audiologopēda, speciālā pedagoga vai citu funkcionālo speciālistu konsultācijas un nodarbības.

10. Laicīgi netiek veikti ārstējošā ārsta ieraksti, netiek atspoguļoti būtiski medicīniski notikumi (tai skaitā pacienta veselības stāvokļa izmaiņas un ar to saistītā terapijas korekcija). Ir pamats uzskatīt, ka, ņemot vērā to, ka ārstējošā ārsta ieraksti daudzās pacientu lietās nav veikti vismaz pēdējā mēneša laikā, vēlāk šie ieraksti tiks veikti ar atpakaļejošiem datumiem, kas liek apšaubīt šo ierakstu precizitāti un patiesumu.

Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Ekonomisko noziegumu apkarošanas pārvaldē ir uzsākts kriminālprocess pēc noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, kas paredzētas Krimināllikuma 177.panta trešajā daļā, par iespējamo krāpšanas faktu slimnīcā. Turpinās uzsāktais kriminālprocess par iespējamu vardarbību Slimnīcā.

5. Ārpusģimenes aprūpes iestādēs ievietoto bērnu tiesības

Lai gan ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē vai, ja tas nav iespējams, saņemt aprūpi ģimeniskā vidē, 2018.gadā aptuveni 900 bērnu dzīvoja bērnu aprūpes iestādēs²⁷.

Valsts ir uzņēmusies īpašas rūpes, sniedzot palīdzību bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības²⁸. Ikvienam bērnam ar garīgiem vai fiziskiem traucējumiem jādzīvo pilnvērtīga un cienīga dzīve apstākļos, kas ļauj saglabāt pašcienību, palīdz uzturēt ticību saviem spēkiem un atvieglo viņu iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē²⁹.

Latvijas Republika, pievienojoties un ratificējot ANO Bērnu tiesību konvenciju, ir uzņēmusies darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu ikviena bērna attīstību³⁰. Konvencijas dalībvalstīm ir jāsniedz palīdzība, kuras mērķis ir nodrošināt, lai bērnam ar garīgiem vai fiziskiem traucējumiem būtu reālas iespējas saņemt un viņš arī saņemtu izglītību, mācības, veselības aprūpes pakalpojumus, rehabilitācijas pakalpojumus, kā arī tiktu sagatavots darba dzīvei un varētu atpūsties, reizē veicinot pēc iespējas pilnīgāku bērna sociālo integrāciju un personības attīstību, tostarp kulturālu un garīgu izaugsmi³¹.

Bērnu aprūpes iestāde ir iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ³². Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietota bērna aizbildņa pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs³³. Aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus.³⁴ Aizbildnim savs aizbilstamais visādi jāatbalsta un jāaizstāv.³⁵

5.1. Bērnu tiesību ievērošana Ventspils novada bērnu namā “Stikli”

Saskaņā ar personas sniegto informāciju tika veikta bērnu tiesību ievērošanas pārbaude Ventspils novada bērnu namā “Stikli”. Savas kompetences ietvaros tur pārbaudi veica arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (turpmāk – VBTAI) un Labklājības ministrija.

²⁷ Sk. <http://www.delfi.lv/calis/jaunumi/bernu-namos-patlaban-dzivo-924-berni-ik-gadu-iestades-klust-tuksakas.d?id=50310337>

²⁸ Satversmes 110.pants.

²⁹ ANO Bērnu tiesību konvencijas 23.panta 1.punkts.

³⁰ Turpat, 6.panta 2.punkts.

³¹ Turpat, 23.panta 3.punkts.

³² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 8.punkts.

³³ Bāriņtiesu likuma 35.panta otrā daļa.

³⁴ Civillikuma 252.pants.

³⁵ Turpat, 254.pants.

Pārbaudē tika konstatēts:

- ✓ bērniem netiek nodrošināta pietiekama un vajadzībām atbilstoša veselības aprūpe. Piemēram, stomatologs un higiēnists;
- ✓ ar pienācīgu rūpību netiek ievērotas ārstu un citu speciālistu rekomendācijas (netiek lietotas brilles, ortozes, pietiekami netiek nodrošināts logopēds, fizioterapeits, ergoterapeits u.c.);
- ✓ bērniem ar invaliditāti netiek nodrošināta rehabilitācija par valsts finansējumu (netiek izrādīta nekāda interese par iespēju to saņemt);
- ✓ par bērniem, kuri ilgstoši ir ievietoti slimnīcā, netiek izrādīta pietiekama interese, bērnu darbinieki viņus reti apciemo, neizrāda rūpes (informācija no VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži”” un Nodibinājuma “Solis Piebalgā”);
- ✓ nav mērķa nodrošināt bērnu attīstību vai stāvokļa nepasliktināšanos, bet pieņem situāciju, kāda tā ir (“tādi jau viņi ir...”);
- ✓ bērnu apģērbs un apavi liecina par trūcīgumu – tie ir nonēsāti, cauri, dažkārt neatbilst bērnu vecumam un dzimumam; jaunas drēbes nepērk pat uz svētkiem – skolas izlaidumu u.c.;
- ✓ bērni lielāko dienas daļu uzturas internātskolā (no plkst. 8.00 – 19.00);
- ✓ bērniem ar viegliem un vidējiem garīga rakstura traucējumiem pēc pedagoģiski – medicīniskās komisijas atzinuma bieži tiek noteikta apmācība kā bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, kas liecina, ka bērnu attīstība nenotiek;
- ✓ bērnuamā nav pietiekams atbalsta personāls, trūkst sociālā darbinieka, nenotiek mērķtiecīgs speciālistu komandas darbs;
- ✓ dokumentācija bērnu sociālajās lietās aizpildīta daļēji, iekļautā informācija uzskatāma par formālu;
- ✓ neveicina bērnu saskarsmi ar radniekiem un tuviem cilvēkiem;
- ✓ dzīves vide ir ļoti ierobežota, nenotiek socializācija, bērni reti apmeklē pasākumus ārpus iestādes. Bērni brauc uz skolas pasākumiem uz citām speciālajām internātskolām;
 - ✓ iestādē uzturas 14 “pieauguši bērni”, kuriem nav nodrošinātas sociālās garantijas, neviens neinteresējas un neiestājas par viņu tiesībām un vajadzībām. Mainot mācību programmas, bērni uzturas bērnuamā pat līdz 22, 23 gadiem, bet tiesības saņemt sociālās garantijas beidzas, sasniedzot 24 gadu vecumu.

Lielākā daļa bērnu un jauniešu iestādē bija ievietoti no Rīgas. Pēc konstatētajiem bērnu tiesību pārkāpumiem VBTAI un Labklājības ministrija noteica termiņu to novēršanai līdz 2018.gada 1.decembrim. Rīgas bāriņtiesa un Rīgas Sociālais

dienests līdz 2018.gada 1.septembrim bērnus pārvietoja uz Rīgas domes bērnu un jauniešu centru. Jauniešiem tika rasts risinājums saņemt pakalpojumus grupu dzīvokļos Rīgā.

Ventspils novada dome pieņēma lēmumu ar 2018.gada 28.decembri slēgt novada bērnu namu "Stikli", to pamatojot ar nepietiekamo bērnu skaitu iestādē.

5.2. Tiesībsarga rekomendācijas ārpusģimenes aprūpes iestādēm

5.2.1. Par bērna likumiskā pārstāvja sasniedzamību un bērna pārstāvību

 Tiesībsargs 2018.gadā ir veicis monitoringa vizītes visās psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurās uzturas bērni. Sarunās ārstniecības personas aktualizēja problēmu par bērnu, kas ievietoti ilgstošas aprūpes un rehabilitācijas institūcijās un valsts sociālās aprūpes centros (turpmāk tekstā – bērnu nams), pārstāvību.

Ārsti norādīja, ka ārpus darba laika (atsevišķos gadījumos arī darba laikā) ir grūti sazināt bērnu namu vadītājus vai viņu pilnvarotās personas, lai ar viņiem kā bērnu likumiskajiem pārstāvjiem saskaņotu ārstu lēmumus, kas jāpieņem nekavējoties. Tādas situācijas rodas arī tad, ja bērns, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, pats vēlas doties prom no slimnīcas, nepiekrītot ārstēšanai. Gadījumos, kad bērnu uzņemšanai slimnīcā atved Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta brigāde, valsts vai pašvaldības policija, bet ārsti konstatē, ka nav pamata bērna stacionēšanai, nav iespējams sazināties ar bērna likumisko pārstāvi, kas viņu nogādātu dzīvesvietā. Pēc ārstu teiktā, ir gadījumi, kad bērnu namu vadītāji neizņem bērnus no slimnīcas pēc izrakstīšanas no tās, aizbildinoties ar laika vai transporta trūkumu. Tādēļ bērni slimnīcā ir spiesti uzturēties ilgāk, nekā tas nepieciešams.

Situācijas, kad bērnu namu vadītāji vai viņu pilnvarotās personas ilgstoši nav sasniedzamas ārstniecības personām, nav pieļaujamas, jo tas var radīt nenovēršamas sekas bērnu tiesību nodrošināšanā.

 Tādēļ 2018.gada 25.oktobrī tiesībsargs nosūtīja vēstuli visām bērnu aprūpes iestādēm, to vadītājus aicinot:

- nodrošināt bērnu nama vadītāja (pilnvaroto personu) sasniedzamību un darbības nepārtrauktību ārpus darba laika, lai garantētu bērnu pārstāvību;
- publiskot informāciju (kontakttālruni) bērnu nama mājaslapā, lai tā ir viegli pieejama;
- rast iespēju par likumisko pārstāvju sasniedzamību informēt ārstniecības iestādes, valsts un pašvaldības policiju, ar kurām notiek sadarbība;

- nepieļaut situācijas, ka bērniem jāuzturas slimnīcā bērnunama vadītāju vai viņu pilnvaroto personu aizņemtības vai transporta trūkuma dēļ.

5.2.2. Par bērnu aprūpes iestāžu nosaukumu

 Iepazīstoties ar valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju dibināto bērnu aprūpes iestāžu nosaukumiem, secināms, ka tie ir dažādi un ļoti atšķirīgi, lai gan sniegto pakalpojumu apjoms ir līdzīgs. Piemēram: bērnunams, bērnu aprūpes nams, bērnu nams – patversme, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas centrs, ģimenes atbalsta centrs, sociālās rehabilitācijas centrs, bērnu sociālo pakalpojumu centrs, bērnu un jauniešu centrs, internātskolas struktūrvienība. Jāatzīmē, ka aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem iestādes nosaukums sakrīt ar viņu dzīvesvietas (mājas) nosaukumu, kas kā dzīvesvieta jānosauc dažādās iestādēs un dzīves situācijās.

Bērnu aprūpes iestādēm ir jāuzsāk pāreja uz ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu, un atsevišķas iestādes šo uzdevumu ir jau paveikušas, tādēļ būtu jāpievērš uzmanība arī aprūpes iestāžu nosaukumiem un to atbilstībai sniegtā pakalpojuma saturam.

Vienlaikus būtu jāizvērtē vārda “patversme” lietošana aprūpes iestādes nosaukumā. Bērnu aprūpes iestādes par patversmēm tika nosauktas šo iestāžu rašanās pirmsākumos, tas ir, 1922.gadā, kad dibināja Valsts zīdaiņu patversmi. Sabiedrībā ar patversmēm vairāk tiek asociētas dzīvnieku patversmes. Tādēļ bērnu aprūpes iestāžu dibinātāji un vadītāji tika aicināti izvērtēt iestāžu nosaukumus, ņemot vērā bērnu intereses un sniegtā pakalpojuma atbilstību nosaukumam, bet Labklājības ministrijai izteikts aicinājums izvērtēt vārda “patversme” izslēgšanu no Bērnu tiesību aizsardzības likuma.

5.2.3. Vienas ģimenes šķirti dzīvojošu bērnu saskarsme

Gan vecāki, gan citi bērnu tuvinieki, atsevišķos gadījumos arī brāļu, māsu aizbildņi un audžuģimenes, iesniegumos tiesībsargam ir norādījuši uz bērnu aprūpes iestāžu neieinteresētību un neiesaistīšanos bērnu saskarsmes tiesību īstenošanā. Arī pārbaudes vizītēs bērnunamos ir konstatēts, ka iestāžu vadītāju un darbinieku izpratne minētajā jautājumā ir nepietiekama un aprobežojas ar to, ka bērnu satikšanās ar viņiem tuviem cilvēkiem tiek atļautas iestādes telpās.

Konstatēti gadījumi, kad bērnam tuviem cilvēkiem, arī brāļu, māsu aizbildņiem un audžuģimenēm, bērnu aprūpes iestāde un bāriņtiesa ir izteikusi prasību iegūt viesģimenes statusu, lai minētā institūcijā ievietotie bērni varētu pie viņiem ciemoties.

Bērnam, kas ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem, kā arī ar brāļiem, māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā³⁶.

Bērnu aprūpes iestādes vadītājs var atļaut bērnam uzturēties pie vecākiem, kuriem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, vai citām bērnam tuvām personām, ja bāriņtiesa pieņēmusi par to lēmumu.

Tiesībsarga ieskatā, ir nepamatota prasība bērnam tuviem cilvēkiem, tostarp brāļu, māsu aizbildnim vai audžuģimenei, iegūt viesģimenes statusu. Jāņem vērā, ka mērķis ir vienas ģimenes bērnu savstarpējo attiecību un tiešu kontaktu uzturēšana, nevis bērnu nodošana aprūpē viesģimenē. Minēto mērķi iespējams sasniegt, pieņemot bāriņtiesas lēmumu saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta ceturto daļu, nevis pieprasot, lai audžuģimene vai aizbildnis vēl papildus iegūst viesģimenes statusu. Ar šādu sašaurinātu tiesību normas interpretāciju tiek uzlikts papildu slogs ne tikai audžuģimenei, bet arī bāriņtiesām un citiem speciālistiem, kuriem jāveic pietiekami apjomīgs darbs, jāiegulda resursi viesģimenes statusa izvērtēšanai. Jāņem vērā, ka abu statusu iegūšana tiek izvērtēta pēc līdzīgām prasībām, bet audžuģimenēm ir jāapgūst arī noteikts zināšanu apjoms.

Nemot vērā minēto, tiesībsargs aicināja bērnu aprūpes iestāžu vadītājus:

- nodrošināt vienas ģimenes šķirti dzīvojošu bērnu regulāru tikšanos;
- ja iestādē ievietotie bērni izsaka vēlmi tikties vai uzturēties tuvinieku ģimenēs, tad bērnu vārdā vērsties ar iesniegumu bāriņtiesā par lēmuma pieņemšanu bērnu interesēs;
- iesaistīties bērnu tikšanās nodrošināšanā, piemēram, aizvedot bērnus uz audžuģimeni (pie aizbildņa vai tuviem cilvēkiem) un atvedot atpakaļ, kompensējot ceļa izdevumus, palielinot uzturamcenu, vai citādi. Ar rūpību izvērtēt katra bērna individuālās vajadzības tikšanās atbalstīšanā un nodrošināšanā;
- nepieprasīt bērnu radniekiem (brāļiem, māsām, vecvecākiem), kā arī iestādē ievietoto bērnu brāļu (pusbrāļu) un māsu (pusmāsu) aizbildņiem un audžuģimenēm kļūt par viesģimeni, lai bērni varētu uzturēties viņu ģimenēs.

5.2.4. Bērnu tiesības uz izglītību

ANO Bērnu tiesību komiteja 2016.gada 29.janvārī Latvijai sniegtajās rekomendācijās izteikusi bažas par bērnu aprūpes iestāžu praksi ievietot savā aprūpē esošos bērnus

³⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmā daļa.

internātskolās, lai gan tuvumā ir pieejamas arī citas izglītības iestādes, kā arī norādījusi uz informācijas trūkumu par bērnu tiesību ievērošanu internātskolās, jo nav skaidrs, kurš uzņemas galveno atbildību par šo bērnu tiesību ievērošanu.

Komiteja ir ieteikusi Latvijai izstrādāt visaptverošus pasākumus, lai attīstītu iekļaujošu izglītību un panāktu, ka prioritāte tiek piešķirta iekļaujošai izglītībai, nevis bērnu ievietošanai specializētās institūcijās un klasēs, kā arī izglītot un norīkot integrētajās klasēs specializētus skolotājus un profesionāļus, lai sniegtu individuālu atbalstu un pienācīgu uzmanību bērniem ar mācīšanās grūtībām³⁷.

Vecākiem (personām, kas realizē aizgādību) ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūst izglītību.³⁸

Katras pašvaldības pienākums ir nodrošināt bērniem, kuru dzīvesvieta deklarēta tās administratīvajā teritorijā, iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē vai tuvākajā izglītības iestādē, kas īsteno izglītības programmu valsts valodā, nodrošināt jauniešiem iespēju iegūt vidējo izglītību, kā arī nodrošināt iespēju īstenot interešu izglītību un atbalstīt ārpusstundu pasākumus, arī bērnu nometnes³⁹.

Konstatējams, ka minētā prakse ir mainīta tikai atsevišķās bērnu aprūpes iestādēs, nodrošinot bērnu izglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā. Bērnu aprūpes iestāžu vadītāji kā iemeslus izvēlei par labu attālai internātskolai norāda bērniem ieteikto izglītības programmu neesamību dzīvesvietai tuvākajā skolā. Vienlaikus secināms, ka bērnu aprūpes iestāžu vadītāji nepietiekami vai nemaz nav izrādījuši iniciatīvu un vērsušies pašvaldību domēs, lai risinātu jautājumu par nepieciešamību licenzēt konkrētās izglītības programmas.

Bērni aprūpes iestādēs netiek motivēti un iedrošināti iegūt ne tikai pamatizglītību un profesionālo izglītību, bet arī augstāko izglītību, lai viņi spētu konkurēt darba tirgū. Bērniem netiek dota iespēja sasniegt augstākus mērķus, gūt panākumus.

Tiesībsargs ir aicinājis bērnu aprūpes iestāžu vadītājus ievērot bērnu tiesības apgūt pamatizglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā un vērsties pašvaldībās par nepieciešamību licenzēt tādas izglītības programmas, kas atbilst konkrēto bērnu vajadzībām. Motivēt un iedrošināt bērnus augstākās izglītības apguvei, augstāku mērķu sasniegšanai, kā arī nodrošināt bērniem plašākas iespējas apmeklēt kultūras pasākumus, koncertus un teātru izrādes.

³⁷ ANO Bērnu tiesību komitejas 2016.gada 29.janvāra noslēguma apsvērumi.

Pieejami: <http://www.lm.gov.lv/text/1318>

³⁸ Izglītības likuma 57.panta 1.punkts.

³⁹ Turpat, 17.panta pirmā daļa.

5.2.5. Veselības aprūpes un rehabilitācijas nodrošināšana

Dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu un tiesības izmantot ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumus.⁴⁰

Pārbaudes vizītēs bērnu aprūpes iestādēs, tiekoties un sarunājoties ar bērniem, ir vizuāli redzams bērnu sliktais zobu stāvoklis. Stomatologs tiek apmeklēts tikai zobu sāpju gadījumos. Nekāda uzmanība netiek pievērsta zobu sakodiena un zobu regulēšanai, netiek izmantoti ortodonta pakalpojumi.

Bērniem valsts apmaksā zobu higiēnu: no 2 līdz 18 gadiem – vienu reizi gadā (izņemot 7, 11 un 12 gadus – tad divas reizes gadā), pirmreizēju ortodonta konsultāciju līdz 18 gadiem, ortodontisko ārstēšanu līdz 22 gadiem iedzimtu sejas-žokļu šķeltņu gadījumos.

Nepietiekama vērība tiek veltīta bērnu redzes problēmām, netiek sekots, lai bērni nēsātu ārstu nozīmētās brilles.

Bērnu iestādes vadītājiem aktīvāk būtu jāsadarbojas ar ārstiem, lai tiktu izvērtētas katra bērna individuālās vajadzības valsts apmaksātu medicīnisko rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanai,⁴¹ lai uzlabotu bērnu veselības stāvokli. Tāpat būtu jāizvērtē katra iespēja bērnam saņemt ārstniecību un rehabilitāciju citos veidos, piemēram, rehabilitācijas centrā “Poga”.

Īpaša uzmanība būtu jāpievērš bērniem nepieciešamo tehnisko palīg līdzekļu izgatavošanai un lietošanai. Ņemot vērā, ka 2017. gadā pārbaudes lietā tika konstatētas būtiskas problēmas bērniem atbilstošu ortožu izgatavošanā un kompensācijas mehānisma izmantošanā, arī bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem, tāpat kā vecākiem, ir pienākums meklēt labākos risinājumus bērniem nepieciešamo palīg līdzekļu izgatavošanai, nepieļaujot neatbilstošu un neērtu palīg līdzekļu lietošanu, kas, iespējams, pasliktina viņu veselības stāvokli. Arī aprūpes iestādes vadītājiem būtu jāmeklē labākie risinājumi izgatavot ortozes citās Eiropas Savienības valstīs, piemēram, Igaunijā, kā to līdzīgos gadījumos dara citu bērnu vecāki.

Jāatzīmē, ka 2017. gadā, veicot krīzes centru, kuros tiek nodrošināta vardarbībā cietušu bērnu sociālā rehabilitācija par valsts finansējumu⁴² aptauju, tika noskaidrots, ka tajos palīdzību saņem ļoti maz bērnu – 6 – no aprūpes iestādēm. 2018. gadā vairākkārt publiski ir izskanējusi informācija, ka atbildīgajām iestādēm, pārbaudot saņemto informāciju par iespējamo vardarbību pret bērniem aprūpes iestādēs, sarunās ar bērniem ir grūtības noskaidrot patieso

⁴⁰ ANO Bērnu tiesību konvencijas 24.panta 1.punkts.

⁴¹ Ministru kabineta 2018.gada 28.septembra noteikumi Nr.555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”.

⁴² Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr.1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”.

situāciju, jo bērni iepriekš tiek ietekmēti vai vispār atsakās runāt⁴³. Gadījumos, kad pastāv aizdomas par iespējamu vardarbību ģimenē, bāriņtiesas un sociālie dienesti, izvērtējot bērnu intereses, bieži vien pieņem lēmumu bērnu no ģimenes izņemt un ievietot krīzes centrā – situācijas noskaidrošanai un rehabilitācijas nodrošināšanai. Šāds mehānisms būtu izmantojams arī tajos gadījumos, kad ir aizdomas par iespējamu vardarbību pret aprūpes iestādē ievietotu bērnu vai ja tā konstatēta.

Veicot pārbaudes psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kā arī Nodibinājumā “Solis Piebalgā”, kurā tika sniegti valsts apmaksāti sociālās rehabilitācijas pakalpojumi bērniem ar atkarību problēmām, sarunās ar bērniem tika iegūta informācija, ka bērni no aprūpes iestādēm, kas iepriekš piedzīvojuši smagu vardarbību vai tuvu cilvēku nāvi, nav saņēmuši nekādu psihoemocionālu palīdzību, kuru nepieciešams nodrošināt nekavējoties un bieži atkārtoti ilgstošā laika periodā. Palīdzības nenodrošināšana būtiski ietekmē bērnu psihoemocionālo stāvokli, kā arī veicina dažādu atkarību rašanos vai pastiprināšanos.

Tiesībsargs ir aicinājis nodrošināt katra bērna vajadzībām un veselības stāvoklim atbilstošāko veselības aprūpi un rehabilitāciju, izmantojot valsts apmaksātus pakalpojumus. Vajadzības gadījumā meklējami citi risinājumi, vēršoties sabiedriskajās organizācijās, kas sniedz bērnam vajadzīgos pakalpojumus, arī ārpus Latvijas. Gadījumos, kad ir konstatēta vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību, nodrošināt bērniem sociālo rehabilitāciju par valsts finansējumu.

5.2.6. Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas izmantošana

Kopš 2013.gada 4.jūlija atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²pantam valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī ārstniecības personām ir jāiekļauj vienotajā valsts informācijas sistēmā “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma” (turpmāk – NPAIS) informācija par nepilngadīgajiem, kuriem vajadzīgs atbalsts, un gadījumiem, kad veicami preventīvi pasākumi bērnu tiesību aizsardzībai.

Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijai, izmantojot NPAIS, ne retāk kā reizi trijos mēnešos par bāreni vai bez vecāku gādības palikušu bērnu, kas ir jaunāks par trim gadiem, un ne retāk kā reizi sešos mēnešos par bāreni vai bez vecāku gādības palikušu bērnu no dienas, kad viņš sasniedz trīs gadu vecumu, līdz brīdim, kad pakalpojuma sniegšana viņam tiek pārtraukta, jāinformē bāriņtiesa un pašvaldības sociālais dienests par:

⁴³ Sk. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizdomas-par-bernu-iebiedesanu-redzesloka-inspekcijas-nonakusajos-bernunamos.a296420/>.

1) vecāku, brāļu, māsu, vecvecāku, kā arī citu personu, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, saskarsmi ar bērnu un sadarbību ar ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju;

2) bērna fizisko un psihosociālo attīstību⁴⁴.

Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs sniedzis informāciju, ka uz 2018.gada 1.oktobri reģistrēti 37 lietotāji no bērnu aprūpes iestādēm, kam ir piekļuves tiesības NPAIS. Tikai 12 bērnu aprūpes iestādes ir veikušas meklēšanas pieprasījumus, no tām 6 pašvaldību dibinātās iestādes, 5 valsts sociālās aprūpes centru filiāles un viens SOS bērnu ciemats.

Tiesībsargs ir aicinājis visas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas nekavējoties uzsākt NPAIS lietošanu informācijas apmaiņai atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam.

5.2.7. Vienas ģimenes bērnu izmitināšana vienā grupā

Normatīvajos aktos ir uzsvērts bērna aprūpes ģimeniskā vidē nozīmīgums un prioritāte. Pētījumi pierādījuši, ka dzīve institūcijā jeb bērnu aprūpes centrā negatīvi ietekmē gan bērna garīgo, gan fizisko attīstību. Apzinoties institūciju postošo ietekmi uz bērnu un viņa iespējām dzīvot laimīgi, ANO Bērnu tiesību konvencija paredz primāri katram ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam nodrošināt augšanu ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē.

Lai to īstenotu, tiesībsargs aicinājis nodrošināt, lai vienas ģimenes bērni, kas ievietoti vienā aprūpes iestādē, netiek izmitināti dažādās grupās. Bērni, kuri iepriekš ir dzīvojuši vienā ģimenē, labāk un drošāk jūtas viens otra klātbūtnē, sevišķi svarīgi tas ir jaunākā vecuma bērniem. Šķirot bērnus, viņi ar laiku zaudē savas ģimeniskās saites. Tiesībsargs ir novērojis, ka aizvien vairāk bērnumam ir atteikušies no prakses iestādē nošķirt brāļus un māsas atsevišķās grupās, turklāt dažas iestādes gadījumos, ja brāļi vai māsas savā starpā ir agresīvi, ar psihologa palīdzību veicina viņu saskarsmi. Tiesībsargs aicina šo jautājumu risināt no bērnu vislabāko interešu skatpunkta, nevis no iestādes darba organizācijas viedokļa, un pieļaut bērnu šķiršanu tikai izņēmuma gadījumos, ja citādi būtu apdraudēta bērnu veselība un attīstība. Nodrošinot pēc iespējas drošāku un ģimeniskāku vidi, bērni varēs vieglāk paust savu viedokli un līdzdarboties.

⁴⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta 1.²daļa, spēkā no 2017.gada 1.septembra.

5.2.8. *Bērnu skaits grupā*

Likums paredz nepieļaut pārāk lielu grupu veidošanu.⁴⁵ Situācijā, kad vienā grupā tiek aprūpēti vairāk nekā astoņi bērni, nevar tikt nodrošinātas Bērnu tiesību aizsardzības likumā garantētās bērna tiesības uz viņa individuālo labāko interešu izvērtēšanu un tiesībām izteikt savas domas⁴⁶.

5.2.9. *Atteikšanās no centralizētas ēdināšanas un iepirkumiem*

Tiesībsargs ir aicinājis bērnu aprūpes iestādes izvērtēt iespēju atteikties no centralizētas ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanas un tā vietā gatavot bērniem ēdienu atsevišķi katrā grupā. Turklāt produktu iegādē un ēdiena gatavošanā vēlams iesaistīt arī pašus bērnus, kā arī pēc iespējas un, ņemot vērā vecumam atbilstošas uzturvērtības un vielas, kas nekaitē bērna veselībai, saskaņot ēdienkarti ar viņu vēlmēm. Ēdienu gatavošana atsevišķi katrā grupā veicinātu ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu nodrošināšanu iestādē⁴⁷.

Latvijas Bērnu labklājības tīkls 2017.gada 12.decembrī Tiesībsarga birojā prezentēja Nacionālo ziņojumu sadarbībā ar Eiropas Padomi un Labklājības ministriju īstenotajā projektā “Eiropas Padomes Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīka ieviešana”. Bērni atzina, ka viņi bieži netiek iesaistīti sev būtisku jautājumu izlemšanā. Piemēram, bērniem ir necīgas iespējas ietekmēt ārpusģimenes aprūpes institūcijā skolas ikdienu vai mācību procesu, tostarp fakultatīvo mācību priekšmetu izvēli, ikdienas dienas režīmu ārpusģimenes aprūpes institūcijā, ēdiena piedāvājumu vai iekšējās kārtības noteikumus.

Tādēļ tiesībsargs ir aicinājis ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājus nodrošināt, ka bērniem apģērbs un higiēnas preces netiek sagādātas iepirkuma veidā, bet gan jārada iespēja bērniem pašiem izvēlēties savai gaumei piemērotāko apģērbu vai citus priekšmetus (kancelejas preces skolai, higiēnas preces u.c.).

⁴⁵ Saskaņā ar Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 39.punktu aprūpē esošo bērnu skaitam vienā grupā nevajadzētu būt lielākam par 8, izņemot, ja visi grupā esošie bērni ir brāļi (pusbrāļi) un māsas (pusmāsas). Saskaņā ar pārejas noteikumiem šī prasība jāizpilda līdz 2023.gadam.

⁴⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. un 13.pants.

⁴⁷ Saskaņā ar Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 42.punktu bērnu aprūpes institūcijām jānodrošina, ka iestādē bērnu grupām nav kopīgu sanitāro telpu, virtuves telpu un sadzīves telpu.

5.3. Sociālās aprūpes centra vadītāja atbildība par konstatētajiem pārkāpumiem

5.3.1. Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs

2017.gada 30.augustā tiesībsargs ar atzinumu pabeidza pārbaudes lietu Nr.2017-17-23D, konstatējot vairākus bērnu tiesību pārkāpumus Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādē “Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs”.⁴⁸ Tiesībsargs atzinumu pārbaudes lietā nosūtīja Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamentam un lūdza izvērtēt, vai sociālās aprūpes centra direktores rīcībā ir konstatējamas Krimināllikuma 171.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes (aizbildņa tiesību ļaunprātīga izmantošana), t.i., vai iestādes vadītāja, pildīdama bērnu aizbildnes pienākumus, ir ļaunprātīgi izmantojusi savas tiesības un kaitējusi saviem aizbilstamajiem – bez vecāku gādības palikušajiem bērniem.

Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departaments tiesībsarga iesniegumu nosūtīja izskatīšanai Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Jelgavas iecirknim, kas 2018.gada 5.janvārī pieņēma lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu.

Lēmums bija pamatots ar KPL 377.panta 2.punktu (izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva) un 373.panta pirmo daļu (ja pieņemts motivēts rakstveida lēmums, personai nosūta lēmuma kopiju).

Tiesībsargs lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu pārsūdzēja Jelgavas prokuratūrā, kas 2018.gada 14.februārī pieņēma lēmumu par lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu atcelšanu un materiāla nosūtīšanu papildu pārbaudei. 2018.gada 1.martā tiesībsarga iesniegto materiālu pārņēma Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Kriminālpolicijas birojs, kura Sevišķi smagu un sērijveida noziegumu apkarošanas nodaļā 2.martā tika pieņemts lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu pēc Krimināllikuma 319.panta pirmās daļas (valsts amatpersonas pienākumu nepildīšana).

Ņemot vērā, ka bijusī bērnu nama vadītāja savu vainu atzina un nožēloja izdarīto, prokurors 2018.gada nogalē viņai noteica naudas sodu sešu minimālo mēnešu algu apmērā, ko vainīgā persona apmaksāja.

5.3.2. Salas novada bāreņu nams “Līkumi”

Pamatojoties uz tiesībsarga iesniegumu par Salas novada bāreņu namā “Līkumi” konstatētajiem bērnu tiesību pārkāpumiem, Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamentā 2015.gada 8.jūlijā tika uzsākts kriminālprocess.

⁴⁸ Atzinums pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_lieta_nr_2017_17_23d_1516269815.pdf

2018.gada janvārī Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Kriminālpolicijas biroja Sevišķi smagu un sērijveida noziegumu apkarošanas nodaļa kriminālprocesa ietvaros bāreņu nama "Līkumi" (pašlaik Ģimenes atbalsta centrs "Saulstari") direktoru Juri Boķi atzina par aizdomās turēto pēc Krimināllikuma 317.panta otrās daļas (valsts amatpersonas dienesta pilnvaru pārsniegšana, ja tā saistīta ar vardarbību vai ar vardarbības piedraudējumu) un 319.panta pirmās daļas (valsts amatpersonas pienākumu nepildīšana). Viņam piemēroja drošības līdzekli – noteiktas nodarbošanās aizliegumu – aizliegts pildīt bērnu nama direktora pienākumus.

2018.gadā izmeklēšana tika pabeigta, decembrī Zemgales tiesas apgabala prokuratūras prokurors pieņēma lēmumu par krimināllietas nodošanu tiesai. Krimināllietu izskatīs Zemgales rajona tiesa Jēkabpilī.

6. Bērnu tiesību ievērošana ārstniecības un rehabilitācijas iestādēs bērniem ar atkarību problēmām

6.1. Nodibinājuma "Solis Piebalgā" rehabilitācijas centrā konstatētie pārkāpumi

Tiesībsargs saņēma informāciju par nepiemērotiem sadzīves apstākļiem un rehabilitācijas pakalpojuma nenodrošināšanu Jaunpiebalgas novada domes nodibinājuma "Solis Piebalgā" rehabilitācijas centrā (turpmāk tekstā – Nodibinājums).

2018.gada 21.februārī Tiesībsarga biroja darbinieki veica iepriekš nepieteiktu bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi Nodibinājumā, kuras ietvaros tika veikta telpu apskate, sarunas ar bērniem, darbiniekiem, vadītāju un valdes priekšsēdētāju, iepazīnās ar dokumentāciju.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.panta piektajā daļā un 49.panta trešajā daļā noteikts, ka bērnam, kuram radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, kā arī narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, nodrošināma obligāta ārstēšana un sociālā rehabilitācija Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Valsts budžetā tam atvēlami līdzekļi.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 14.panta pirmās daļas 2.punktu Labklājības ministrijas uzdevums ir organizēt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanai piešķirto valsts budžeta līdzekļu administrēšanu.

Ministra kabineta 2006.gada 6.novembra noteikumos Nr.914 "Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus" paredzēta kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām – alkohola, narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām – atkarīgi bērni un bērni, kuriem novērota pārmērīga psihoaktīvo

vielu lietošana, par valsts budžeta līdzekļiem saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, lai panāktu šo personu atteikšanos no psihoaktīvo vielu lietošanas, tādējādi uzlabojot viņu fizisko un garīgo veselību un veicinot atgriešanos pilnvērtīgā dzīvē.

2017.gada 22.decembrī Labklājības ministrijas valsts sekretārs un nodibinājuma “Solis Piebalgā” valdes priekšsēdētāja noslēguši līgumu Nr.LM2017/24-1-06/21 par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu institūcijā no psihoaktīvām vielām atkarīgiem bērniem. Līguma 1.1.punktā norādīts, ka izpildītāji apņemas kā krietni un rūpīgi saimnieki sniegt pakalpojumu, nodrošinot vidēji 47 bērnu apkalpošanu gadā.

Taču pārbaudē tika konstatēts, ka:

1) iestādē netiek nodrošināta bērnu attīstībai un rehabilitācijai atbilstoša vide un dzīves apstākļi, netiek nodrošinātas pat bērnu pamatvajadzības;

2) pakalpojums Nodibinājumā netiek sniegts tādā apjomā, kā tas paredzēts noslēgtajā līgumā ar ministriju. Nodibinājumā nav nodrošināti nepieciešamie speciālisti darbam ar atkarīgiem bērniem, tajā nestrādā sociālais pedagogs, sociālais rehabilitētājs, sporta dzīves organizētājs un jaunatnes darba organizators. Atsevišķi darbinieki nav apguvuši speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzībā un zināšanas darbam ar atkarīgiem bērniem, u.tml.;

3) nav ievērots Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta ceturtajā daļā noteiktais, jo no Sodurēģistra nav pieprasītas ziņas par visiem Nodibinājuma darbiniekiem;

4) iepazīstoties ar Nodibinājuma dokumentācijā esošajām klientu kartēm, konstatējams, ka ieraksti tajās tiek izdarīti nepilnīgi vai netiek izdarīti vispār. Secināms, ka ieraksti atsevišķos gadījumos ir formāli. Katra Nodibinājumā ievietotā bērna problēmsituācijas apraksts un primārā problēma netiek izvērtēta individuāli. No dokumentācijas nav iespējams iegūt informāciju par rehabilitācijas mērķiem un uzdevumiem, individuālo rehabilitācijas gaitu, sasniegtajiem mērķiem, izpildītajiem uzdevumiem, kā arī konstatētajām problēmām un to iespējamajiem risinājumiem;

5) Nodibinājumā ir ierobežotas bērnu tiesības iesniegt iesniegumus un sūdzības;

6) bērniem tiek ierobežotas tiesības uz viņu privāto dzīvi, saziņu ar tuviniekiem;

7) bērniem netiek nodrošināta pilnvērtīga un jēgpilna brīvā laika pavadīšanas iespēja. Nodibinājumā nestrādā speciālisti, kuru pienākumos būtu organizēt bērnu brīvā laika pavadīšanu;

8) bērni Nodibinājumā un tā teritorijā smēķē;

9) Nodibinājuma darbiniekiem ir problemātiski nodrošināt disciplīnu, tostarp, lai bērni patvaļīgi neatstāj Nodibinājuma telpas un teritoriju;

10) bērnu izglītība netiek nodrošināta Nodibinājumam tuvākajā izglītības iestādē – Jaunpiebalgas vidusskolā, bet Gulbenes novada Rankas pamatskolā, kas atrodas 17 kilometru attālumā. Līdz ar to finanšu līdzekļi, kas paredzēti bērnu rehabilitācijai, tiek izmantoti samaksai par transporta pārvadājumiem uz izglītības iestādi;

11) Nodibinājumā, iespējams, pastāv savstarpēja emocionāla un fiziska vardarbība;

12) bērniem nav iespējams pilnvērtīgi ievērot higiēnu, nodrošinot privātumu;

13) sociālās rehabilitācijas laikā nenotiek Nodibinājuma speciālistu, likumisko pārstāvju un bērna dzīvesvietas sociālā dienesta sadarbība. Netiek veidota starpinstitutionālā sadarbība rehabilitācijas mērķu sasniegšanai un ilgtspējas nodrošināšanai;

14) Nodibinājumam ir ierobežots finansējums sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanai, nepietiekama materiāli tehniskā bāze.

Sociālās integrācijas valsts aģentūras (turpmāk – SIVA) lēmumi par pakalpojumu sniegšanu un pakalpojuma sniedzēju tiek pieņemti formāli, neizvērtējot katra bērna faktiskās vajadzības un pašvaldības sociālo dienestu iesniegto dokumentu saturu. Rehabilitācijas pakalpojumu atkarīgajiem bērniem nodrošina, pamatojoties uz pašvaldību sociālo dienestu sagatavotajiem un iesniegtajiem dokumentiem SIVA, kas triju darbdienu laikā izvērtē saņemtus dokumentus un pieņem lēmumu par pakalpojuma piešķiršanu.

Iepazīstoties ar SIVA sagatavotajiem lēmumiem par pakalpojuma sniegšanu un pakalpojumu sniedzēju, konstatējams, ka lēmumiem faktiski ir tikai informatīvs raksturs un tie ir formāli. Secināms, ka SIVA neizvērtē dokumentu saturu un katra bērna individuālās vajadzības saņemt pakalpojumu noteiktu laiku, tas netiek pamatots lēmumos par pakalpojuma sniegšanu. Lēmumos paredzēts, ka sociālās rehabilitācijas pakalpojums tiek noteikts uz termiņu, kādu kā vēlamu rehabilitācijas kursa ilgumu atzinumā par sociālo rehabilitācijas nepieciešamību norādījis narkologs.

Uzraugošās iestādes pārbaudēs ir konstatējušas būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus un rehabilitācijas pakalpojuma nenodrošināšanu atbilstoši noslēgtajiem līgumiem un normatīvo aktu prasībām. Turklāt konstatētie pārkāpumi būtībā sakrīt ar tiesībsarga konstatētajiem pārkāpumiem. Secināms, ka pēc uzraugošo iestāžu pārbaudēm un Nodibinājumā konstatētajiem pārkāpumiem situācija nav uzlabojusies. Uzraugošās iestādes ir pieļāvušas, ka sociālās rehabilitācijas pakalpojums tiek sniegts bērniem nepiemērotos sadzīves apstākļos, nenodrošinot rehabilitācijai nepieciešamos speciālistus. Turklāt Labklājības ministrija ir pieļāvusi situāciju, ka arī pēc uzraugošo iestāžu konstatētajiem būtiskajiem pārkāpumiem ar Nodibinājumu tiek noslēgts līgums par sociālo rehabilitāciju 2018.gadā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs aicināja labklājības ministru:

1. Nekavējoties novērst un turpmāk nepieļaut bērnu drošības apdraudējumu Nodibinājumā un veikt darbības, lai nodrošinātu atbilstošu sociālo rehabilitāciju bērniem ar atkarību problēmām.

2. Izvērtēt atbildīgo Labklājības ministrijas darbinieku atbildību, pieļaujot līguma noslēgšanu ar Nodibinājumu par sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniegšanu bērniem ar atkarību problēmām 2018.gadā.

3. Izvērtēt Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu kvalitātes kontroles departamenta atbildīgo darbinieku rīcību un atbildību par pārbaudēs Nodibinājumā konstatēto, pieļaujot, ka pakalpojums tiek sniegts, neievērojot noslēgtā līguma nosacījumus.

4. Izvērtēt VBTAI atbildīgo darbinieku rīcību un atbildību par pārbaudēs Nodibinājumā konstatēto, pieļaujot, ka pakalpojums tiek turpināts bērniem nepiemērotos sadzīves apstākļos, kas apdraud viņu drošību, nenodrošina viņu pamatvajadzības, pārkāpjot tiesības saņemt atbilstošu valsts nodrošinātu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu.

5. Izvērtēt valsts finansējuma izlietojumu sociālās rehabilitācijas nodrošināšanā Nodibinājumā 2016. un 2017.gadā.

2018.gada 7.maijā pēc Labklājības ministrijas aicinājuma Tiesībsarga biroja darbinieki kopā ar ministrijas darbiniekiem piedalījās pēcpārbaudē, lai noskaidrotu, vai iepriekš konstatētie pārkāpumi Nodibinājumā ir novērsti un bērni ar atkarību problēmām tajā saņem atbilstošu sociālo rehabilitāciju. Vienlaikus pārbaudi Nodibinājumā veica arī VBTAI.

Pēcpārbaudē tika secināts, ka Nodibinājumā ir veikti atsevišķi uzlabojumi bērnu pamatvajadzību nodrošināšanai – atsevišķās telpās veikts kosmētiskais remonts, uzlabojot bērnu sadzīves apstākļus. Taču bērni ar atkarību problēmām Nodibinājumā nesaņem sociālo rehabilitāciju, pēc tiesībsarga veiktās pārbaudes uzlabojumi speciālistu nodrošināšanā nav konstatējami. Situācija ir pasliktinājusies, jo sociālais darbinieks strādā nelielu slodzi un, iespējams, arī narkologs nekonsultē bērnus līgumā noteiktajā apjomā. Pēcpārbaudē konstatēts, ka Nodibinājums sniegtās rekomendācijas nav ievērojis, pārkāpumi nav novērsti. Nav uzlabojusies klientu karšu aizpildīšanas kvalitāte. No dokumentācijas nav iespējams iegūt informāciju par rehabilitācijas mērķiem un uzdevumiem, individuālo rehabilitācijas gaitu, sasniegtajiem mērķiem, izpildītajiem uzdevumiem, kā arī konstatētajām problēmām un to iespējamajiem risinājumiem.

Uzskatāms, ka, ievietojot bērnus ar atkarību problēmām rehabilitācijas iestādē un nenodrošinot viņiem atbilstošu pakalpojumu, tiek būtiski pārkāptas bērnu tiesības, kas atstāj būtisku ietekmi uz viņu attīstību un turpmāko dzīvi.

Labklājības ministrija aicināta:

- 1) rīkoties, lai turpmāk nepieļautu bērnu ar atkarību problēmām tiesību pārkāpumus Nodibinājumā “Solis Piebalgā”;
- 2) turpmāk atbildīgi uzraudzīt un nekavējoties reaģēt, kad pakalpojumu sniedzēji nepilda līgumsaistības, un nepieļaut, ka ilgstoši tiek pārkāptas bērnu tiesības;
- 3) atbildīgi izpildīt Labklājības ministrijai uzlikto pienākumu nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atkarīgiem bērniem un bērniem, kuriem novērota pārmērīga psihoaktīvo vielu lietošana, nepieļaujot, ka pakalpojums netiek nodrošināts.

Labklājības ministrija ar 2018.gada 1.augustu lauza līgumu par pakalpojuma nodrošināšanu Nodibinājumā. Diemžēl secināms, ka pēc pakalpojuma līguma laušanas Labklājības ministrija nenodrošina bērniem, kuriem radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, kā arī narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu par valsts budžeta līdzekļiem.

6.2. Pusaudžu narkoloģiskās motivācijas programma

VSIA slimnīcas “Ģintermuiža” 5.nodaļā pusaudžiem vecumā no 12 līdz 17 gadiem iespējams ārstēties no narkoloģiskām atkarībām motivācijas programmā. Tās mērķis ir veicināt no psihoaktīvām vielām atkarīgu pusaudžu sociālo resocializāciju, rehabilitāciju, reintegrāciju.⁴⁹ Vizītes laikā programmā palīdzību saņēma 8 pusaudži, no tiem: 3 – no bērnuamatiem, 1 – aizbildnībā esošs bērns un 4 – no ģimenēm.

Narkoloģiskā dienesta vadītāja Dr. L.Petermane informēja, ka pusaudžu nodaļā vienlaikus iespējams nodrošināt 13 pusaudžu ārstēšanu, bet valsts finansējums tiek nodrošināts par 5 gultas vietām, kvotas gadā – 43 bērni, uz vizītes brīdī 22 bērni jau bija izmantojuši iespēju ārstēties programmā.

Gadā paredzēta 8 pusaudžu ārstēšana, kuri tur ievietoti pēc bāriņtiesu lēmumiem. Uzturēšanās motivācijas programmā ilgst no 12 līdz 30 dienām, uzturēšanās ilgumu nosaka ārstējošais ārsts – narkologs.

Pārbaudot dokumentus bērnu lietās, konstatēts, ka trīs bērni slimnīcā ievietoti saskaņā ar bāriņtiesu lēmumiem, kuri pieņemti, neievērojot normatīvajos aktos noteikto.

Proti, 2017.gada 8.septembrī Jelgavas pilsētas bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu “Par A. nosūtīšanu obligātai ārstēšanai”. Bāriņtiesa nolēmusi, ka A. interesēs ir ārstēties no atkarību izraisošu vielu lietošanas kā bērnam, kuram radušies uzvedības traucējumi atkarību izraisošu

⁴⁹ Pusaudžu narkoloģiskās Motivācijas programmas apraksts.

vielu dēļ, un dot piekrišanu A. obligātai ārstēšanai. Bērna likumiskais pārstāvis ir Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centra vadītāja, kura lūgusi bāriņtiesai pieņemt minēto lēmumu, norādot, ka A. nav motivēts ārstēties.

2018.gada 9.martā Jelgavas pilsētas bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu "Par B. nosūtīšanu obligātai ārstēšanai". Bāriņtiesa nolēmusi, ka B. interesēs ir ārstēties no atkarību izraisošu vielu lietošanas kā bērnam, kuram radušies uzvedības traucējumi atkarību izraisošu vielu dēļ, un dot piekrišanu B. obligātai ārstēšanai. Bērna likumiskie pārstāvji ir vecāki, un māte lūdza izšķirt domstarpības ar dēlu. Ārstēšanai piekritis arī bērna tēvs. B. atsakās no ārstēšanās.

2018.gada 28.februārī Jelgavas novada bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu "Par nepilngadīgā C. obligāto ārstēšanu". Bāriņtiesa nolēmusi atzīt, ka bērna C. interesēm atbilst ārstēšanās VSIA "Ģintermuiža" motivācijas programmā, un dot piekrišanu C. ārstēšanai stacionārā. Bērna likumiskā pārstāve ir māte, kura lūdza izskatīt lietu par dēla obligātu ārstēšanu. C. atsakās no ārstēšanās.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.panta piektajā daļā un 49.panta trešajā daļā noteikts, ka bērnam, kuram radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, kā arī narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, nodrošināma obligāta ārstēšana un sociālā rehabilitācija Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Gadījumā, kad bērns vai viņa vecāki nepiekrīt obligātajai ārstēšanai, to veic, ja saņemta bērna dzīvesvietas bāriņtiesas piekrišana.

Nepilngadīga pacienta (no 14 gadu vecuma) ārstniecība ir pieļaujama, ja saņemta viņa piekrišana.⁵⁰ Ja nepilngadīgs patients (no 14 gadu vecuma) atsakās dot savu piekrišanu ārstniecībai, bet ārsts uzskata, ka ārstniecība ir šā pacienta interesēs, piekrišanu tai dod nepilngadīgā pacienta likumiskais pārstāvis.⁵¹ Ja nepilngadīga pacienta likumiskais pārstāvis atsakās dot savu piekrišanu ārstniecības uzsākšanai, bet ārsts uzskata, ka ārstniecības uzsākšana ir šā pacienta interesēs, atļauju ārstniecībai, pamatojoties uz ārsta motivētu iesniegumu, triju darbdienu laikā var dot bāriņtiesa.⁵²

Konstatējams, ka Jelgavas pilsētas bāriņtiesa un Jelgavas novada bāriņtiesa lēmumus pieņēmušas, neievērojot Pacientu tiesību likumā noteikto.

Iepazīstoties ar pusaudžu medicīniskajiem dokumentiem, secināms, ka vairāki bērni, kas vecāki par 14 gadiem, nav devuši savu piekrišanu ārstniecībai, bet to devuši viņu likumiskie

⁵⁰ Pacientu tiesību likuma 13.panta otrā daļa.

⁵¹ Turpat, 13.panta trešā daļa.

⁵² Turpat, 14.panta pirmā daļa.

pārstāvji. Ņemot vērā, ka trīs bērni ievietoti uz bāriņtiesu lēmumu pamata, jo nepiekrita atkarību ārstēšanai, ir saprotams, ka viņu piekrišana ārstēšanai nav saņemta.

Vienlaikus rada bažas pusaudžu, kuri programmā ievietoti ar bāriņtiesas lēmumiem, iespējas iekļauties un saņemt palīdzību programmā, jo viens no nosacījumiem ir, ka viņiem jābūt motivētiem atbrīvoties no atkarībām. Ja pacients ir zaudējis motivāciju pakalpojuma saņemšanai, līgums ar slimnīcu tiek laužts.⁵³

Motivācijas programmas pacienti lielāko dienas daļu (no plkst. 8.00 līdz 20.00) pavada atsevišķā slimnīcas korpusā, bet vakarus un naktis – palātās, kas atrodas pie pieaugušo narkoloģijas nodaļas. Narkoloģijas nodaļas pusaudžu sadaļa ir pilnībā atdalīta no pieaugušo daļas ar sienu. Tomēr pieaugušiem pacientiem ir jāiziet cauri pusaudžu nodaļai, lai tiktu uz balkonu (kur atļauta smēķēšana), kas pieļauj iespēju kontaktiem starp pusaudžiem un pieaugušiem pacientiem.

Pēc nodaļas vadītāja Dr. G.Vihneviča apliecinājuma pusaudži no 14 gadu vecuma, kuriem slimnīcā “Ģintermuiža” tiek sniegts detoksikācijas pakalpojums, to saņem, atrodoties narkoloģijas nodaļā kopā ar pieaugušiem narkoloģiskiem pacientiem.

Pārbaudes laikā rehabilitāciju programmā nodrošināja trīs speciālisti: programmas direktore, psihologs un atkarības profilakses speciālists (kas sadala un nosedz darba laiku 7 dienas nedēļā, 12 stundas dienā, līdz ar to bieži vienlaikus ar pusaudžiem strādā tikai viens speciālists), kā arī uzraudzību nodrošina sociālais mentors. Medicīnisko aprūpi un dinamisku novērošanu nodrošina ārsts narkologs Dr. G.Vihnevičs.

Ņemot vērā ierobežotus personāla resursus, nodarbības ar pusaudžiem pārsvarā notiek grupā. Iespējas individualizētam psiholoģiskam vai sociālam darbam ar pusaudzi ir ierobežotas. Pēc programmas darbinieku sacītā, sākotnēji rehabilitācijas programmai tika piesaistīts vairāk speciālistu (piemēram, mākslas terapeits, sporta treneris), bet, ņemot vērā Veselības ministrijas piedāvāto apmaksas modeli, mazinoties pacientu skaitam, speciālistiem nebija iespējams nodrošināt konkurētspējīgu atalgojumu, līdz ar to iesaistīto speciālistu skaits samazināts līdz minimumam.

Pēc personāla apliecinājuma pusaudžiem programmā nav iespējams saņemt bērnu psihiatra konsultācijas, kas, ņemot vērā augsto ietekmi starp vielu atkarībām un psihiskiem traucējumiem, kā arī vielu atkarības bieži sekundāro raksturu attiecībā uz citiem psihiskiem traucējumiem (piemēram, depresija, trauksmes spektrs, impulsu kontroles traucējumi u.c.), var būt būtisks šķērslis rehabilitācijas rezultātu sasniegšanai.

⁵³ Neatliekamās narkoloģijas palīdzības nodaļas nolikuma 4.7.2.apakšpunkts.

Atrodoties programmā, pusaudžiem ir nodrošināta kontrolēta un no atkarības vielām brīva vide. Tiek sniegtas psihoedukatīva rakstura grupas psiholoģiskās intervences ar mērķi *“sniegt pusaudžiem iespējami pilnīgu informāciju par atkarību, tās veidošanos; analizēt savu lietošanas pieredzi, apzināties lietošanas negatīvās sekas, kritiski izvērtēt savu uzvedību un iespēju robežās mainīt savu attieksmi pret sevi un pasauli. Programmas laikā paralēli darbam ar atkarībām pusaudžiem tiek piedāvāta radoša vai aktīva veida alternatīva brīvā laika pavadīšanai ar mērķi ieinteresēt, piesaistīt uzmanību, celt pašapziņu”*.

Sarunā ar programmas speciālistiem, kā arī pētot pieejamo dokumentāciju, secināms, ka programmā strukturētā veidā nenotiek individualizēta pusaudža vajadzību izvērtēšana, vielu lietošanas iemeslu analīze, netiek izvirzīti reāli un individuāli sasniedzami rehabilitācijas mērķi, netiek vērtēta programmas intervenču efektivitāte, kā arī nenotiek kontrole dinamikā. Līdz ar to nav iespējams izvērtēt un izdarīt pamatotus secinājumus par programmas efektivitāti.

7. Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma

Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas – NPAIS – izveides mērķis bija nodrošināt efektīvu informācijas apstrādi par riska nepilngadīgām personām (piemēram, kas izdara likumpārkāpumus, klaiņo, dzīvo sociāli nelabvēlīgos un bīstamos apstākļos u.c.), tādējādi veicinot operatīvu informācijas apmaiņu un sadarbību starp iesaistītām tiesībsardzības, sociālām un izglītības iestādēm un agrīno nepilngadīgo personu noziedzības un viktimizācijas novēršanu. Sistēmas mērķis bija veicināt iespējas atklāt vājos posmus bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā rezultātā darbs ar bērnu un/vai ģimeni tiktu uzsākts savlaicīgāk un, maksimāli efektīvi izmantojot vairāku institūciju rīcībā esošos resursus⁵⁴.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²panta otrajai daļai NPAIS ir valsts informācijas sistēmas “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” sastāvdaļa. Savukārt sistēmas “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” pārzinis un turētājs ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs.⁵⁵

Valsts informācijas sistēmas pārzinis ir valsts institūcija, kas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā organizē un vada valsts informācijas sistēmas darbību⁵⁶. Valsts informācijas sistēmas uzturēšanai nepieciešamos līdzekļus plāno un pieprasa valsts informācijas sistēmas

⁵⁴ Ministru kabineta noteikumu projekta “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

⁵⁵ Ministru kabineta 2011.gada 7.jūnija noteikumu Nr.429 “Noteikumi par integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā iekļaujamām ziņām personas, mantas vai dokumenta atrašanās vietas vai cilvēka personības noskaidrošanai vai neatpazīta cilvēka līķa identificēšanai” 2.punkts.

⁵⁶ Valsts informācijas sistēmu likuma 1.panta 2.punkts.

pārzinis⁵⁷. Valsts informācijas sistēmas turētājs saskaņā ar normatīvajiem aktiem nodrošina un atbild par datu vākšanu, reģistrēšanu, ievadīšanu, apstrādi, glabāšanu, izmantošanu, pārraidīšanu, publicēšanu, atbilstību iesniegtajiem datiem, aktualizēšanu, labošanu, kā arī datu kvalitāti valsts informācijas sistēmā⁵⁸.

2009.gadā Informācijas centrs izstrādāja projekta pieteikumu “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas izveide”. Saskaņā ar Granta līgumu Nr.JLS/2009/ISEC/AG/004, kurš 2009.gada 11.decembrī tika noslēgts starp Informācijas centru un Eiropas Savienības Komisiju, Informācijas centrs uzsāka NPAIS attīstības pasākumus.

Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisija 2017.gada 2.februārī Ministru prezidentam M.Kučinskim nosūtīja vēstuli Nr.142.9/6-17-12/17, kurā tika norādīts uz nepietiekamu starpinstitūciju sadarbību Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu tiesību aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādņēs 2013.–2019.gadam izvirzīto uzdevumu īstenošanā, proti, pilnā apjomā netiek pildītas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²panta un NPAIS noteikumu prasības.

Ministru kabineta 2017.gada 14.marta sēdē tika izskatīts VARAM sagatavotais atbildes projekts attiecīgajai Saeimas komisijai. Saskaņā ar Ministru kabineta sēdes protokollēmumu valdība nolēma atbalstīt iesniegto atbildes projektu, kā arī uzdot VARAM nosūtīt visām vietējo pašvaldību domēm vēstuli ar lūgumu nodrošināt pašvaldību institūciju pienākumu iesniegt informāciju NPAIS atbilstoši NPAIS noteikumu prasībām.

Saņemot informāciju, ka ilgstoši netiek nodrošināta NPAIS pilnvērtīga darbība, to neizmanto visas iesaistītās iestādes un NPAIS esošā informācija atsevišķos gadījumos ir neatbilstoša, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu apstākļu noskaidrošanai par iespējamajiem trūkumiem tiesību aktos un to piemērošanā saistībā ar NPAIS izmantošanu.

Saskaņā ar tiesisko regulējumu NPAIS bija jāuzsāk lietot no 2012.gada 25.maija. NPAIS ieviesta ekspluatācijā no 2013.gada 13.februāra.

NPAIS tika izveidota Eiropas projekta JLS/2009/ISEC/AG/004 “*Development of “Minor Persons Support Information System”*” ietvaros. Finansējuma saņēmējs bija Informācijas centrs, un kopējās NPAIS izstrādes izmaksas bija 479 068,63 eiro. NPAIS uzturēšanai Informācijas centram katru gadu ir piešķirts valsts finansējums. NPAIS tiek pilnveidota un uzlabota, ieguldot finanšu līdzekļus no dažādiem Eiropas fondiem.

⁵⁷ Turpat, 7.panta otrā daļa.

⁵⁸ Turpat, 8.panta 1.punkts.

Pārbaudes lietas ietvaros iegūt patiesu un pilnīgu informāciju par NPAIS finansējumu bija apgrūtināši. Informācijas centra sniegtā informācija nesakrīt ar informāciju, ko sniegusi Labklājības ministrija un kas tiek norādīta MK noteikumu Nr.157 grozījumu anotācijā,⁵⁹ ar kuriem tiek paplašināts NPAIS iekļaujamās informācijas apjoms.

Pārbaudes lietā netika iegūts precīzs finansējuma apjoms, kas izlietots NPAIS izveidošanā, pilnveidošanā un uzturēšanā. Tomēr no iegūtās informācijas secināms, ka tas pārsniedz 1 000 000 eiro.

Institūcijas un personas iesniedz NPAIS informāciju, ja tās normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā konstatē, ka:

- 1) nepilngadīgā dzīvība, veselība vai attīstība ir apdraudēta vardarbības dēļ vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ;
- 2) nepilngadīgais ir pamests vai atrodas tādos apstākļos, kas ir bīstami nepilngadīgajam, var kaitēt viņa dzīvībai, veselībai vai attīstībai;
- 3) nepilngadīgais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi;
- 4) nepilngadīgais ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas varētu izraisīt prettiesisku rīcību;
- 5) nepilngadīgais ir patvaļīgi aizgājis no ģimenes, aizbildņa, audžuģimenes, viesģimenes, bērnu aprūpes iestādes, sociālās korekcijas izglītības iestādes;
- 6) nepilngadīgais apdraud savu veselību un attīstību, piemēram, lietojot alkoholu, toksiskās, narkotiskās, psihotropās vai citas apreibinošas vielas;
- 7) nepilngadīgā darbības vai bezdarbības dēļ nodarīts kaitējums, par kuru paredzēta administratīvā atbildība vai kriminālatbildība;
- 8) nepilngadīgā vecāks, aizbildnis vai audžuvecāks ir saukts pie administratīvās atbildības vai kriminālatbildības par rīcību, kas izraisījusi vai varētu izraisīt NPAIS noteikumu 4.1.apakšpunktā minētos apstākļus;
- 9) persona uzturas bērnu aprūpes iestādē pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas vai personai, kura sasniegusi 18 gadu vecumu, ir tiesības uz sociālajām garantijām pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanās, vai persona turpina atrasties ieslodzījuma vietā (audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem) pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas;

⁵⁹ Ministru kabineta noteikumu projekta "Grozījumi Ministru kabineta 2014.gada 25.marta noteikumos Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi"" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

10) nepilngadīgajam izstrādāta atbalsta programma.⁶⁰

Sistēmas veidošanā atbilstoši savai kompetencei piedalās iestādes, kuras īsteno funkcijas saistībā ar preventīvo, palīdzības un sodu izpildes darbu ar nepilngadīgajām personām. Piekļuves tiesības NPAIS tiek noteiktas, pamatojoties uz iestāžu veicamajām funkcijām un normatīvajos aktos noteiktajām tiesībām iepazīties ar attiecīgu informāciju. NPAIS tiek apstrādāta informācija, kas nepieciešama vairāku iesaistīto iestāžu darbā. NPAIS lietotājiestāžu piekļuves tiesību apjoms atšķiras. Atsevišķām iestādēm ir noteiktas tikai apskates tiesības NPAIS iekļautai informācijai.

Informācija NPAIS ir jāiesniedz: Valsts policijai; bāriņtiesai; pašvaldības policijai; pašvaldības sociālajam dienestam; Valsts probācijas dienestam; Ieslodzījuma vietu pārvaldei; sociālās korekcijas izglītības iestādei; Sociālās integrācijas valsts aģentūrai; Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei; Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai; Izglītības un zinātnes ministrijai; Nacionālajam veselības dienestam; Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijai; bērnu aprūpes iestādēm un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai.⁶¹

Ministru kabineta noteikumu Nr.157 9.punktā ir paredzēta iespēja ārstniecības personām atbilstoši to tehniskajām iespējām, konstatējot bērnam vardarbības pazīmes, ievadīt šo informāciju NPAIS.

Lai nodrošinātu informācijas iesniegšanu NPAIS un piekļuvi tai, Informācijas centram ir jānoslēdz starpresoru vienošanās vai sadarbības līgumi ar NPAIS lietotājiem.

Informācija NPAIS jāiesniedz tiešsaistes datu pārraides režīmā, ievadot attiecīgo informāciju manuāli, to kopējot vai nododot no citām informācijas sistēmām ar informācijas sistēmu sasaistes līdzekļu palīdzību.

Sākotnējo informācijas iekļaušanu NPAIS (kartiņas atvēršanu) veic Valsts policija, bāriņtiesas, pašvaldības policija un pašvaldības sociālie dienesti, un VBTAI Konsultatīvā daļa par bērniem, kuriem sastādītas atbalsta programmas.

Iestādes, kuras neveic sākotnējo informācijas iekļaušanu NPAIS, iekļauj tajā papildu informāciju, veicot darbu ar attiecīgu bērnu. Informācija no sasaistītajām informācijas sistēmām tiek nodota atspoguļošanai NPAIS automātiski par tiem bērniem, kuru dati jau ir iekļauti NPAIS.

Piekļuve NPAIS iekļautajai informācijai ar apskates tiesībām (informācijas iegūšanai) noteikta iestādēm, kurām ir informācijas iesniegšanas pienākums, izņemot dažas, kurām

⁶⁰ Ministru kabineta 2014.gada 25.marta noteikumu Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi" 4.punkts.

⁶¹ Turpat.

funkciju veikšanai nav nepieciešama informācija, kura tiek uzkrāta NPAIS. Piekļuve noteikta apjoma informācijai noteikta arī tiesībsargam.

Iestādēm, kuras iesniedz informāciju NPAIS, ir nodrošināta signālu un dispečeruzdevumu nosūtīšanas funkcionalitāte. Dispečeruzdevumu funkcionalitāte nodrošina NPAIS lietotājiem komunikācijas platformu, lai veiktu uzdevumu un informācijas nodošanu starp iesaistītajām iestādēm. Signālu funkcionalitāte nodrošina iespēju nekavējoties saņemt informāciju par noteiktām situācijām, kurās nokļūst bērns.

Apkopojot pārbaudes lietā iegūto informāciju un uzklauštos viedokļus, tiesībsargs secināja:

1. NPAIS izveidota kā unikāla darba vide informācijas iegūšanai un apmaiņai starp bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, sekmējot to sadarbību, iespējami ātri iegūstot aktuālo informāciju, lai bērniem nodrošinātu nepieciešamo atbalstu un palīdzību. Valstī nav izveidots cits mehānisms vispusīgas informācijas iegūšanai vienuviet, lai valsts un pašvaldību iestādes iegūtu informāciju iespējami ātrai reaģēšanai bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai.

2. NPAIS nepilda tās izveidošanā noteikto mērķi un uzdevumu – nodrošināt preventīvo un palīdzības darbu ar nepilngadīgām personām, nodrošināt efektīvu informācijas apstrādi par riska nepilngadīgām personām, veicinot operatīvu informācijas apmaiņu un sadarbību starp iesaistītām tiesībaizsardzības, sociālām un izglītības iestādēm un agrīno nepilngadīgo personu noziedzības un viktimizācijas novēršanu. Sistēmas mērķis bija veicināt iespējas atklāt vājos posmus bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā rezultātā darbs ar bērnu un/vai ģimeni tiktu uzsākts savlaicīgāk, maksimāli efektīvi izmantojot vairāku institūciju resursus.

3. NPAIS neatbilst mūsdienīgas informācijas sistēmas nosacījumiem un lietotāju vajadzībām.

4. Valsts un pašvaldību iestādes, nelietojot NPAIS un nenododot (ievadot vai atspoguļojot) ziņas, ilgstoši nav pildījušas MK noteikumos Nr.157 noteikto, un atsevišķas iestādes turpina tos neievērot. Nav pieļaujams, ka iestādes, kuras ir atbildīgas par bērnu tiesību aizsardzību un interešu ievērošanu un kuras prasa likumpaklausību no fiziskām personām, arī bērniem, pašas nepilda savus normatīvajos aktos noteiktos pienākumus.

5. Nav noteikts NPAIS uzraudzības un kontroles mehānisms, kas spētu savlaicīgi konstatēt problēmas un trūkumus sistēmas izveidošanā un darbībā kopumā.

6. NPAIS pārzinis un turētājs – Informācijas centrs – nespēj pilnvērtīgi izpildīt sistēmas pārziņa uzdevumus – vadīt un organizēt sistēmas darbību, jo Informācijas centra kompetencē nav uzraudzīt normatīvo aktu ievērošanu bērnu tiesību jomā. Ņemot vērā, ka NPAIS darbībai ir nepieciešamas plašas un pilnīgas zināšanas bērnu tiesību aizsardzībā un par tajā iesaistīto

subjektu pienākumiem un tiesībām, jāsecina, ka Informācijas centra darba specifika nav saistīta ar šādu zināšanu nepieciešamību. Turklāt Informācijas centram nav normatīvajos aktos noteiktas tiesības metodiski vadīt, uzraudzīt un kontrolēt iesaistīto iestāžu darbību NPAIS kvalitatīvā lietošanā, vajadzības gadījumā piemērot sankcijas par iestāžu uzdevumu nepildīšanu.

7. NPAIS nav iespējams ievadīt visu informāciju, kas noteikta MK noteikumos Nr.157, jo nav izveidoti lauki tās ievadei.

8. NPAIS visā darbības laikā nav izstrādāts rīcības plāns problēmu apzināšanai un sistematizēšanai, paredzot konkrētas darbības konstatēto problēmu novēršanai un NPAIS darbības uzlabošanai.

9. NPAIS manuāli ievadītā informācija mēdz būt nepilnīga un nekvalitatīva, jo darbiniekiem nav vienotas izpratnes par informācijas, kas jāievada NPAIS, apjomu un svarīgumu.

10. Nav izstrādāta metodika informācijas (satura) ievadīšanai NPAIS. Saskaņā ar Ministru kabineta 2018.gada 4.septembra noteikumiem Nr.563 "Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi", kas stājās spēkā 2018.gada 13.septembrī, ir izveidota Audžuģimeņu informācijas sistēma. Bāriņtiesu likuma 25.¹pantā noteikts, ka Audžuģimeņu informācijas sistēma ir valsts informācijas sistēmas "Integrētā iekšlietu informācijas sistēma" sastāvdaļa, tās pārzinis ir Informācijas centrs. Metodisko vadību par ziņu iekļaušanu un aktualizēšanu sistēmā nodrošina VBTAI⁶². Ņemot vērā, ka sistēmas darbības principi ir līdzīgi, secināms, ka inspekcijas kompetence ir atbilstoša arī NPAIS pārzināšanai, tai skaitā metodiskai vadībai un uzraudzībai. Jaunas funkcijas VBTAI iespējams noteikt tikai tad, ja tiek stiprināta iestādes kapacitāte, piešķirti nepieciešamie resursi jaunu pienākumu veikšanai.

11. NPAIS lietotāji sistēmas lietošanu uztver par apgrūtinājumu, nevis kā rīku starpinstitutionu sadarbībai un ātrai informācijas iegūšanai un apmaiņai, akcentējot, ka viena un tā pati informācija ir jāievada vairākās sistēmās, jāpatērē ilgs laiks informācijas ievadīšanai NPAIS tās nekvalitatīvās darbības dēļ. Ir pašvaldības, kas norāda uz resursu trūkumu, lai strādātu ar NPAIS.

12. NPAIS lietotāji nav motivēti iegūt informāciju NPAIS, jo iestādēm ir pieejama informācija (noslēgti līgumi par datu apmaiņu) citās valsts uzturētās datu bāzēs (piemēram, no Iedzīvotāju reģistra), kurās informācija ir ticamāka un kvalitatīvāka, sistēmas darbojas kvalitatīvi.

⁶² Ministru kabineta 2018.gada 4.septembra noteikumu Nr.563 "Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi" 4.punkts.

13. NPAIS nav iespējams iegūt būtisku informāciju, kas nepieciešama iestādēm, kurām nekavējoši jāpieņem lēmumi bērnu tiesību nodrošināšanai. Piemēram, informāciju par tiesas un Valsts policijas pieņemtajiem lēmumiem par pagaidu aizsardzību pret vardarbību un tajos noteikto. Tāpat nav pieejama informācija par tiesu nolēmumiem par bērnu dzīvesvietas, aizgādības tiesību un saskarsmes noteikšanu. Nav paredzēta minētās informācijas iekļaušana NPAIS. Iztrūkstot minētajai informācijai, NPAIS darbība nav uzskatāma par pilnvērtīgu.

14. NPAIS, skatoties informāciju par konkrētu bērnu, nav iespējams iegūt ziņas par viņa brāļiem, māsām, pusmāsām, pusbrāļiem (arī pilngadīgajiem), jo tāda iespēja nav paredzēta.

15. Psihologiem, kuri sniedz pakalpojumus bērniem, nav paredzēta iespēja informēt Valsts policiju par iespējamu pret bērnu vērstu vardarbību, sniedzot ziņas NPAIS. Psihologiem, tāpat kā ārstniecības personām, ir pienākums nekavējoties, bet ne vēlāk kā 24 stundu laikā, ziņot tiesībaizsardzības vai citām kompetentām iestādēm par apstākļiem, kas kļuvuši zināmi, veicot savu profesionālo darbību, ja pastāv pamatotas aizdomas, ka minēto apstākļu tūlītēja nenovēršana var novest pie noziedzīga nodarījuma pret personas dzīvību, veselību, tikumību vai dzimumneaizskaramību⁶³. Līdzīgi informēšanas iespējas nav arī krīzes centriem, kuros tiek sniegti rehabilitācijas pakalpojumi bērniem, kas cietuši no vardarbības.

16. NPAIS kā bērnu likumiskie pārstāvji visos gadījumos ir norādīti bērnu vecāki, arī tad, ja vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības un bērnam iecelts aizbildnis, viņš ievietots audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē. Turklāt visos gadījumos tiek norādīts, ka informācija ir aktuāla. NPAIS iekļautā informācija par bērna likumiskajiem pārstāvjiem nav ticama, tādēļ iestādes nevar uz to paļauties.

17. Izglītības un zinātnes ministrijai nav paredzētas tiesības NPAIS atvērt kartiņu gadījumos, ja bērns bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi⁶⁴. Ja izglītojamais nav apmeklējis izglītības iestādi un vairāk nekā trīs mācību dienas nav apguvis pirmsskolas izglītības programmu vai vairāk nekā 20 mācību stundas semestrī – vispārējās izglītības un profesionālās izglītības programmu, un izglītības iestādei nav informācijas par neierašanās iemeslu vai iemesls nav uzskatāms par attaisnojošu, izglītības iestāde nekavējoties Valsts izglītības informācijas sistēmā ievada informāciju par izglītojamā kavējumiem un to iemesliem (ja tie ir zināmi), kā arī rīcību to novēršanai⁶⁵. Valsts izglītības informācijas sistēma

⁶³ Psihologu likuma 16.panta ceturrtā daļa.

⁶⁴ Ministru kabineta 2014.gada 25.marta noteikumu Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi" 4.3.apakšpunkts.

⁶⁵ Ministru kabineta 2005.gada 29.novembra noteikumu Nr.898 "Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi" 7.punkts.

informācijas nodošanai ir savienota ar NPAIS. Izglītības iestādes neapmeklēšana bez attaisnojoša iemesla bieži vien ir pirmā indikācija, ka bērnam ir problēmas, kuru risināšanā nepieciešama iesaistīšanās un atbalsts. Ņemot vērā, ka primāri informācija par bērna skolas kavējumiem tiek ievadīta Valsts izglītības informācijas sistēmā, būtu jāparedz iespēja, ka nekavējoties NPAIS tiek atvērta bērna kartiņa.

18. Uzraugošās iestādes, piemēram, Labklājības ministrija un VBTAI, veicot sociālo dienestu un bāriņtiesu uzraudzību, pieprasa uzrādīt dokumentus papīra formā, nevis iepazīstas ar NPAIS uzkrāto informāciju. Tas neveicina NPAIS lietošanu, piemēram, informācijas nosūtīšanai un saņemšanai.

19. NPAIS nav iespējams iegūt statistikas informāciju, kas būtu ticama un izmantojama situācijas analīzē par bērnu stāvokli Latvijā. Tāpat bāriņtiesām nav iespējams iegūt kaut daļēju statistikas informāciju statistikas gada pārskata sagatavošanai. No Informācijas centra sagatavotajiem gada pārskatiem nav iespējams iegūt pilnīgu priekšstatu par NPAIS darbību, noslogotību.

20. NPAIS ir jāpilnveido informācijas aprīte – signālu sistēma gadījumos, ja kāda no iestādēm, piemēram, Valsts policija, atver bērnam kartiņu un darbs nekavējoties jāuzsāk citai iestādei – bāriņtiesai vai sociālajam dienestam. Šobrīd NPAIS nav paredzēta automātiska informācijas saņemšana iestādē, kuras kompetencē ir nekavējoši rīkoties bērnu tiesību nodrošināšanā.

21. Ir bažas, vai piekļuve NPAIS tiek piešķirta darbiniekiem atbilstoši MK noteikumos Nr.157 noteiktajam. No Informācijas centra sniegtās informācijas uz 2018.gada 9.oktobri konstatējams, ka meklēšanas pieprasījumus 2018.gadā veikušas sešas pašvaldības domes un viena dzimtsarakstu nodaļa, lai gan noteikumi to nepieļauj. MK noteikumos Nr.157 ir noteikta informācijas apstrādes un saņemšanas kārtība, nosakot konkrētas valsts un pašvaldības iestādes, kuras iesniedz ziņas NPAIS un kuras ir tiesīgas saņemt piekļuvi NPAIS uzkrātajai informācijai. Tāpat 15 pašvaldību domes ir izmantojušas ziņojumu sūtīšanas formas. Nav skaidrs, vai problēmas ir Informācijas centram, uzskaitot NPAIS lietotājus, vai, pārkāpjot MK noteikumos Nr.157 noteikto, piekļuve NPAIS ir izsniegta personām, kam tas nav paredzēts, pārkāpjot arī personu datu aizsardzības normatīvos aktus.

22. Secināms, ka NVD un Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija ievēro MK noteikumos Nr.157 noteikto pienākumu par informācijas nodošanu NPAIS.

Tiesībsargs pārbaudes lietu pabeidza ar atzinumā, konstatējot būtiskus trūkumus NPAIS regulējumā un pielietojumā praksē.

Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 25.panta trešo daļu, ka tiesībsarga atzinumā var ietvert ieteikumus konstatēto pārkāpumu novēršanai, kā arī, ja tas nepieciešams, citus ieteikumus, Tiesībsarga birojs visām NPAIS darbā iesaistītajām valsts un pašvaldību institūcijām, ņemot vērā katras iestādes kompetenci, iesniedza gan apjomīgus priekšlikumus, lai nodrošinātu NPAIS efektīvu un pilnvērtīgu lietošanu, gan arī lūdza izvērtēt atbildīgo personu atbildību par spēkā esošās kārtības neievērošanu. Turklāt NPAIS darbības uzlabošanai, pabeidzot pārbaudes lietu, papildus tika sniegtas šādas rekomendācijas:

1. Izvērtēt sistēmas pārziņa un turētāja – Informācijas centra – faktiskās iespējas pilnvērtīgi izpildīt sistēmas pārziņa uzdevumus – vadīt un organizēt sistēmas darbību.

2. Izvērtēt iespēju noteikt citu NPAIS pārziņi un/vai metodiskās vadības nodrošinātāju, piemēram, VBTAI, kuras pienākums ir uzraudzīt un kontrolēt Bērnu tiesību aizsardzības likuma un citu bērnu tiesību aizsardzību regulējošo normatīvo aktu ievērošanu un kura veic citas līdzīgas sistēmas metodisko vadību.

3. Noteikt NPAIS uzraudzības un kontroles mehānismu.

4. Veikt noteikumos Nr.157 NPAIS iekļaujamās informācijas satura auditēšanu, rūpīgi izvērtējot un pamatojot konkrētā satura informācijas nepieciešamību NPAIS mērķu sasniegšanai.

5. Veikt NPAIS tehniskā risinājuma auditēšanu, konstatējot faktisko situāciju un uzdevumu izpildi NPAIS ieviešanā un izstrādē.

6. Nodrošināt NPAIS atjaunināšanu, lai NPAIS atbilstu mūsdienīgas informācijas sistēmas nosacījumiem un lietotāju vajadzībām, kā arī nepieciešamo savienojumu ar citām sistēmām aktualizēšanu.

7. Izstrādāt rīcības plānu problēmu apzināšanai un sistematizēšanai, paredzot konkrētas darbības konstatēto problēmu novēršanai un NPAIS darbības uzlabošanai.

8. Pilnveidojot NPAIS un tās tiesisko regulējumu, cik tas iespējams, lietot terminu – bērns, nevis nepilngadīgais.

9. Lai novērstu iestāžu pienākumu dublēšanos, neparedzēt informācijas, kura iegūstama no valsts uzturētām informācijas sistēmām, manuālu ievadīšanu NPAIS.

10. Ievērot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 54.panta sestajā daļā noteikto iestāžu pienākumu, sadarbojoties sniegt informāciju elektroniskā veidā, un Ministru kabineta 2010.gada 13.aprīļa noteikumus Nr.357 “Kārtība, kādā iestādes sadarbojoties sniedz informāciju elektroniskā veidā, kā arī nodrošina un apliecina šādas informācijas patiesumu”, kas attiecināmi arī uz NPAIS darbības nodrošināšanu.

11. Lai pilnvērtīgi īstenotu normatīvajos aktos noteiktos pienākumus un tiesības bērnu tiesību jomā, noteikt tiesībsargam piekļuvi tādām NPAIS iekļautās informācijas apjomam, kāds noteikts VBTAI.

12. Risināt informācijas apmaiņu no Tiesu informācijas sistēmas uz NPAIS, izvērtējot tajā iekļaujamās informācijas apjomu un saturu, kā arī ņemot vērā Valsts robežsardzes darbam nepieciešamo informāciju.

13. Noteikt psihologiem iespēju sniegt informāciju NPAIS par iespējamu pret bērnu vērstu vardarbību.

14. Noteikt Izglītības un zinātnes ministrijai pienākumu NPAIS atvērt kartiņu gadījumos, ja bērns bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi.

15. NPAIS pilnveidot informācijas aprites – signālu sistēmu, paredzot automātisku informācijas saņemšanu iestādē, kuras kompetencē ir nekavējoši rīkoties bērna tiesību nodrošināšanā.

16. Pilnveidot NPAIS, lai no tajā uzkrātās informācijas būtu iespējam iegūt informāciju statistikai, kas izmantojama situācijas analīzē par bērnu stāvokli Latvijā.

17. Izvērtēt nepieciešamību iekļaut MK noteikumos Nr.157 noteikto bāriņtiesu lietvedības sadaļu, kas līdz šim NPAIS nav izstrādāta. Izvērtēt situāciju un darbinieku atbildību, kādēļ bāriņtiesu lietvedības sadaļa līdz šim nav izveidota.

18. Noteikt administratīvo atbildību par informācijas neievadīšanu NPAIS.

19. Informācijas centram ar īpašu rūpību sekot NPAIS lietotāju piekļuves tiesību izsniegšanai, to uzskaitēi, nepieļaujot, ka piekļuve tiek izsniegta personām, kam tā nav atļauta.

Pārbaudes ietvaros secināts, ka iesaistītās iestādes ir atzinušas: NPAIS lietošanas uzlabošanai darbiniekiem trūkst zināšanu un prasmju, tās nepieciešams uzlabot. Tomēr neviena no iestādēm nav organizējusi apmācības vai seminārus, izstrādājusi metodiskos ieteikumus vai veikusi citas darbības, lai nodrošinātu nepieciešamo zināšanu un prasmju apguvi. Turklāt iestādes, kas plānojušas organizēt apmācību seminārus un par to informējušas Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisiju, to nav izpildījušas. Tādēļ tiesībsargs aicināja Latvijas Pašvaldību savienību sadarbībā ar pašvaldībām un valsts iestādēm nodrošināt iespēju Latvijas Pašvaldību mācību centrā apgūt nepieciešamās zināšanas normatīvo aktu kvalitatīvai izpildei.

Tiesībsargs aicināja iesaistītās iestādes savas kompetences ietvaros līdz 2019.gada 30.martam sniegt informāciju par veiktajiem un plānotajiem pasākumiem tiesiskā regulējuma pilnveidošanai un novērstajiem trūkumiem NPAIS lietošanā.

Atzinums pārbaudes lietā nosūtīts arī Ministru prezidentam M.Kučinskim un Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijai.

8. Naudas soda piemērošana par administratīvajiem pārkāpumiem ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz audžuģimenes iesniegumu par tajā ievietotam bērnam uzliktajiem naudas sodiem par administratīvajiem pārkāpumiem un audžuģimenes pienākumu tos apmaksāt.

 Iepazīstoties ar iesniegumā norādīto problemātiku par naudas soda piedziņu no audžuģimenē ievietota bērna, tiesībsarga ieskatā, ir svarīgi pārliedcināties, vai nav konstatējami trūkumi normatīvajos aktos, vai to piemērošanā praksē naudas sodu piedziņā arī no aizbildnībā un bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem.

Lai pārbaudes lietā izpētītu tiesiskos un faktiskos apstākļus, ir saņemta pieprasītā informācija no atbildīgajām iestādēm: Tieslietu ministrijas, Labklājības ministrijas, Bāriņtiesas, Zilupes novada bāriņtiesas, Zilupes novada sociālā dienesta, Ludzas rajona prokuratūras.

Lai iegūtu vispusīgu informāciju, viedoklis par naudas soda piemērošanu par administratīvajiem pārkāpumiem bez vecāku gādības palikušam bērnam ir lūgts arī Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijai, Rīgas pašvaldības policijai, biedrībai “Profesionālo audžuģimeņu apvienība “Terēze”, Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centram un 32 pašvaldību bērnnunamiem.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešo daļu, šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē.

Aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus.

Audžuģimene ir ģimene vai persona, kas nodrošina aprūpi bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bērnu aprūpes iestādē⁶⁶. Audžuģimenes pienākums ir nodrošināt bērnam viņa vecumam un veselības stāvoklim atbilstošus sadzīves apstākļus un aprūpi (veselības aprūpi, audzināšanu un izglītību).⁶⁷ Šāds pienākums audžuģimenei noteikts

⁶⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 3.punkts.

⁶⁷ Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” 33.punkts (zaudējis spēku 2018.gada 1.jūlijā).

Ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem nav patstāvīgas izpeļņas, un tā varētu būt salīdzinoši retos gadījumos.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 29.panta otrās daļas 3.punktu bērnu aprūpes iestādē ievietotiem bērniem no septiņu gadu vecuma ir tiesības uz noteiktu naudas summu personiskiem izdevumiem, kas izmaksājama no ilgstošas sociālās aprūpes institūcijas budžeta. Naudas summas apmērs šobrīd ir 6,40 eiro mēnesī jeb 10 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra (64,03 eiro). Aizbildnībā un audžuģimenē ievietotajiem bērniem nav normatīvajos aktos noteiktas tiesības uz noteiktu naudas summu personiskiem izdevumiem.

Bērniem, tostarp aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē ievietotajiem bērniem, ja viņu vecāks/i ir miruši, tiek piešķirta apgādnieka zaudējuma pensija. Audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē ievietotajiem bērniem apgādnieka zaudējuma pensija tiek uzkrāta bankas kontā līdz pilngadības sasniegšanai. Savukārt aizbildnībā esošiem bērniem apgādnieka zaudējuma pensija tiek izmaksāta aizbildnim, par tās daļu samazinot bērna uzturnaudas apmēru.

No LAPK 299.panta otrās daļas regulējuma nepārprotami secināms, ka tajos gadījumos, kad bērniem nav tādu ienākumu, uz kuriem vēršama piedziņa, naudas sodu piedzen no likumiskā pārstāvja. Regulējums neparedz piedziņas atlikšanu līdz bērna pilngadības sasniegšanai, lai pēc pilngadības naudas sodu piedzītu kopā ar procentiem un zvērinātu tiesu izpildītājiem pienākošos atlīdzību.

Secināms, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums par naudas soda piedziņu un apmaksu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem nav pietiekami skaidrs un nepārprotams. Tas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē esošajiem bērniem. Būtiski atšķiras atbildīgo iestāžu paustie viedokļi par tiesiskā regulējuma piemērošanu praksē.

Normatīvajos aktos ir nepārprotami skaidrs regulējums gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots aizbildnībā esošam bērnam, tad tas ir jānomaksā aizbildnim, tāpat kā vecākiem (likumiskajam pārstāvim).

Nav vienota viedokļa un normatīvo aktu piemērošanas prakses gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots audžuģimenē ievietotam bērnam. Uzliktais naudas sods ir jānomaksā audžuģimenei vai bāriņtiesai kā bērna likumiskajam pārstāvim? Starp audžuģimeni un bāriņtiesu sadalītās atbildības jomas rada situāciju, ka naudas sodu nomaksā audžuģimenes no bērna uzturam paredzētās naudas vai personiskiem naudas līdzekļiem. Tas tiek darīts, lai nepasliktinātu bērna situāciju, ja parāds tiek uzkrāts un piedziņa notiek pēc bērna pilngadības sasniegšanas, kad ievērojami pieaugusi piedzenamās naudas

summa. Bāriņtiesas pasīvi iesaistās problēmu risināšanā, aprobežojas ar audžuģimenei izsniegto pilnvarojumu pārstāvēt bērnu tiesības un intereses, bet nesniedz atbalstu problēmu risināšanā. Šāda situācija neveicina audžuģimeņu vēlmi uzņemt savās ģimenēs pusaudžus ar atkarību un uzvedības problēmām, un tas mazina pusaudžu iespējas nonākt ģimenēs.

Bērnu aprūpes iestādēs esošie bērni tikai atsevišķos gadījumos saņem iestāžu vadītāju izpratni un mērķtiecīgu palīdzību situācijas risināšanā, lai naudas soda apmaksu veiktu bērnu aprūpes iestāde. Attiecībā uz bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem no tiesiskā regulējuma secināms, ka naudas sodi ir jāsedz aprūpes iestādes vadītājam, kurš pilda bērna aizbildņa pienākumus. Visbiežāk naudas sods tiek ieturēts no bērnam piešķirtās kabatas naudas vai lūgts bāriņtiesai atļaut šim mērķim izlietot bankas kontā uzkrāto apgādnieka zaudējuma pensiju. Tikai retos gadījumos bērnu aprūpes iestādes nomaksā bērniem piemērotos naudas sodus.

Konstatējams, ka ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesības uz taisnīgu tiesu netiek īstenotas, jo likumiskie pārstāvji nepārsūdz lēmumus par bērniem piemēroto naudas sodu, un tā rezultātā netiek īstenots LAPK 12.¹pantā noteiktais: *“Nepilngadīgajiem vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Administratīvo sodu nepilngadīgajam vecumā no 14 līdz 18 gadiem piemēro, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.”*

Lai gan arī bērniem ir tiesības pašiem pārsūdzēt lēmumus par naudas sodu piemērošanu, praksē tas netiek īstenots, jo viņiem nav zināšanu un iespēju saņemt nepieciešamo juridisko palīdzību. Secināms, ka bāriņtiesas nepievērš pienācīgu vērību ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību un tiesisko interešu uzraudzībai un nepārlicinās, vai bērniem naudas sodi piemēroti atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam.

Normatīvajos aktos ir skaidrs un nepārprotams regulējums, ka gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots aizbildnībā esošam bērnam, tad tas ir jānomaksā aizbildnim, tāpat kā vecākam. Attiecībā uz bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem no tiesiskā regulējuma secināms, ka naudas sodi ir jāsedz aprūpes iestādes vadītājam, kurš pilda bērna aizbildņa pienākumus. Ņemot vērā, ka audžuģimenē esoša bērna juridiskais pārstāvis ir bāriņtiesa, secināms, ka bāriņtiesai ir pienākums nomaksāt bērnam uzliktos naudas sodus.

Savlaicīgi sodu nenomaksājot, parāda piedziņu uzsāk tiesu izpildītājs, kas piedzen ne tikai naudas sodu, bet arī izdevumus par piedziņas veikšanu un kavējuma naudu. Tas ievērojami palielina naudas summu. Naudas soda nenomaksāšana, pieļaujot piedziņu no bērna pēc

pilngadības sasniegšanas, ir pretēja viņa interesēm, jo piedziņa tiek vērsta uz naudas līdzekļiem, bez kuriem nav iespējama patstāvīgas dzīves uzsākšana.

Tiesībsargs atzinumu pārbaudes lietā pabeidza, konstatējot vienlīdzības principa pārkāpumu pret ārpusģimenes aprūpē – audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādēs esošajiem bērniem saistībā ar viņiem uzliktā naudas soda apmaksu.

Lai novērstu nevienlīdzīgu attieksmi pret ārpusģimenes aprūpē – audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē – esošajiem bērniem saistībā ar viņiem uzliktā naudas soda apmaksu,

Labklājības ministrija tika aicināta:

- novērst nevienlīdzīgu attieksmi pret ārpusģimenes aprūpē – audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē esošajiem bērniem saistībā ar viņiem uzliktā naudas soda apmaksu;

- pilnveidot normatīvo regulējumu, precizējot ārpusģimenes aprūpes formu kompetences, kas saistītas ar bērna personisko un mantisko interešu aizstāvību;

- nodrošināt bērnu aprūpes iestāžu vadītāju un sociālo darbinieku apmācības, lai veicinātu izpratni par viņu uzdevumiem un pienākumiem bērnu tiesību nodrošināšanā, tai skaitā likumpārkāpumu prevencijas veicināšanā;

- veicināt bāriņtiesu izpratni par audžuģimenē ievietoto bērnu juridisko pārstāvību un atbildību personisko un mantisko interešu nodrošināšanā.

Tieslietu ministrija aicināta:

- 1) izstrādāt vadlīnijas pašvaldības policijas un pašvaldību administratīvo komisiju darbiniekiem par LAPK 12.¹panta piemērošanu praksē atbilstoši paredzētajam mērķim;

- 2) nodrošināt, lai zvērināti tiesu izpildītāji, veicot piespiedu izpildi par bērnam uzliktā naudas soda piedziņu saskaņā ar normatīvajiem aktiem, to vērstu pret likumiskajiem pārstāvjiem, nepieļaujot parāda uzkrāšanos un tā piedziņu pēc bērna pilngadības sasniegšanas.

9. Cietušā bērna pārstāvība kriminālprocesā

2018.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par bērnu tiesību un interešu iespējamiem pārkāpumiem gadījumos, kad par bērna kā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa.

9.1. Tiesiskais regulējums

Saskaņā ar KPL 96.¹panta pirmās daļas 1.punktu nepilngadīgais ir īpaši aizsargājams cietušais.

KPL 104.panta otrā daļa nosaka, ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, cietušo pārstāv:

- 1) māte, tēvs vai aizbildnis;
- 2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies;
- 3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;
- 4) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

Atbilstoši KPL 107.panta pirmajai daļai, ja cietušais savas tiesības īsteno ar pārstāvja starpniecību, pārstāvim ir visas cietušā tiesības. Cietušā pamattiesības kriminālprocesā ir noteiktas KPL 97.¹pantā:

- 1) saņemt informāciju par kompensācijas, tai skaitā valsts kompensācijas, pieteikšanas un saņemšanas nosacījumiem un šajā likumā noteiktajā kārtībā iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju;
- 2) piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību;
- 3) neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem;
- 4) izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī saņemt informāciju par izlīguma īstenošanu un tā sekām;
- 5) uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības saņemšanai;
- 6) iesniegt pieteikumu par pasākumu veikšanu pašas personas, tās tuvinieku vai mantas apdraudējuma gadījumā;
- 7) šajā likumā noteiktajos gadījumos iesniegt pieteikumu par procesuālo izdevumu atlīdzināšanu, kas radušies kriminālprocesā;
- 8) šajā likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā iesniegt sūdzību par procesuālo nolēmumu vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību;
- 9) saņemt kontaktinformāciju saziņai par konkrēto kriminālprocesu;
- 10) saņemt informāciju par pieejamo atbalstu un medicīnisko palīdzību;
- 11) pieprasīt informāciju par kriminālprocesa virzību, par amatpersonām, kuras veic vai ir veikušas kriminālprocesu.

Viena no cietušās personas pamattiesībām ir uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai.⁷³ Nepilngadīgajam cietušajam ir tādas pašas pamattiesības kā pilngadīgai cietušajai

⁷³ KPL 97.¹panta pirmās daļas 5.punkts, 108.panta pirmā daļa.

personai, tikai tās kriminālprocesā tiek realizētas ar pārstāvja palīdzību, un pats nepilngadīgais šīs tiesības patstāvīgi īstenot nevar, izņemot tiesības sniegt liecības un izteikt savu viedokli.⁷⁴ Līdz ar to jebkuram nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir tiesības pašam uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai.

Attiecībā uz advokāta dalību kriminālprocesā, darbojoties cietušās personas interesēs, ir jānošķir divi iespējamie advokāta statusi šajā sakarā – advokāts kā cietušā pārstāvis un advokāts kā juridiskās palīdzības sniedzējs.

KPL 108.panta piektā daļa paredz gadījumus, kad advokāta juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un viņa pārstāvim ir obligāta, proti, kriminālprocesos par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

KPL 108.panta sestā daļa nosaka, ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, šā panta piektajā daļā paredzētajā gadījumā procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu šā likuma 104.panta sestajā daļā paredzētajā kārtībā, t.i., procesa virzītājam ir jāvēršas pie attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā, kurš ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrēta advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja piedalīšanos kriminālprocesā.

Attiecībā uz nepilngadīgo cietušo pārstāvību KPL 104.panta piektā un sestā daļa paredz, ka nepilngadīgā cietušā pārstāvji (ja pārstāvis nav advokāts) var vērsties ar motivētu lūgumu pie procesa virzītāja, lūdzot pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu, un šāda lūguma apmierināšanas gadījumā procesa virzītājs vēršas pie attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā, kurš tad ne vēlāk kā triju darba dienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrēta advokāta piedalīšanos kriminālprocesā. Turklāt neatliekamajos gadījumos procesa virzītājs advokātu pārstāvības nodrošināšanai uzaicina atbilstoši attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā sagatavotam advokātu dežūru grafikam. Atbilstoši KPL 104.panta piektās daļas noteikumiem, ja procesa virzītājs konstatē, ka nepilngadīgā cietušā pārstāvība ir apgrūtināta vai netiek pienācīgi nodrošināta, tad procesa virzītājs advokātu

⁷⁴ Turpat, 104.panta otrā un ceturtā daļa.

nepilngadīgā cietušā pārstāvībai iepriekš minētajā kārtībā var pieaicināt arī pats pēc savas iniciatīvas un bez iepriekšējā pārstāvja motivēta iesnieguma saņemšanas.

Izvērtējot normatīvo regulējumu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā, secināms, ka par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā var būt gan personas bez juridiskām zināšanām (piemēram, tuvi radnieki), gan procesa virzītāja pieaicināts zvērināts advokāts.

9.2. Regulējuma praktiskā izpausme

Lai izprastu kā normatīvais regulējums tiek piemērots praksē, tiesībsargs lūdza viedokli Latvijas Zvērinātu advokātu padomei, Juridiskās palīdzības administrācijai, Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldei, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldei, Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldei, Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldei un Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvaldei.

9.2.1. Latvijas Zvērinātu advokātu padomes viedoklis

Latvijas Zvērinātu advokātu padome tiesībsargam sniedza viedokli, ka bāriņtiesa kā iestāde ne vienmēr spēj kvalitatīvi realizēt nepilngadīgā cietušā tiesības kriminālprocesā šādu apsvērumu dēļ:

1. Gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi ir iecelts bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis, praksē pārstāvību realizē iestāde, kura nenodrošina vienu personu, kura realizē kontroli par konkrētās lietas virzību, bet pilnvaro dažādus pārstāvjus dažādu apsvērumu dēļ. Iestādes norīkotas personas, kuras piedalās procesuālajās darbībās, bieži mainās. Praksē uz katru procesuālo darbību nereti ierodas cits iestādes darbinieks, kurš konkrētās lietas materiālus izvērtē no lietā esošajiem dokumentiem, nepārzinot lietu pēc būtības, līdz ar to nespēj izvērtēt lietu kontekstā ar iepriekš veiktajām darbībām.

2. Iestādes kā pārstāvja dalība kriminālprocesā ir formāla, piedaloties pratināšanā, iepazīstoties ar lietas materiāliem, netiek nodrošināta aktīva juridiskās palīdzības sniegšana. Ne vienmēr institūcijas pārstāvis ir kvalificēts sagatavot pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā, kā arī nodrošināt lēmumu pārsūdzēšanu cietušā interesēs un pārstāvēt citās procesuālajās darbībās.

3. Bāriņtiesas darbiniekam, kurš pārstāv nepilngadīgo cietušo, bez zināšanām ģimenes tiesībās un pieredzes darbā ar nepilngadīgajiem, labām psiholoģijas zināšanām ir jābūt praktiskai pieredzei un labām zināšanām tieši kriminālprocesuālo normu piemērošanā praksē.

Latvijas Zvērinātu advokātu padomes ieskatā, gadījumā, kad advokāts tiek pieaicināts kā nepilngadīgā cietušā pārstāvis, iepriekšējam nepilngadīgā cietušā pārstāvim būtu jāzaudē savs statuss. Turpmāka nepilngadīgā cietušā pārstāvība būtu jānodrošina tikai šim pieaicinātajam advokātam, jo, pirmkārt, ir konstatēts, ka iepriekšējais pārstāvis pilnvērtīgi nenodrošina cietušā pārstāvību, un, otrkārt, tā kā cietušā pārstāvis iegūst visas cietušā tiesības, ir tikai loģiski, ka ar cietušās personas tiesību apjomu ir apveltīts tikai viens, nevis vairāki pārstāvji.

9.2.2. Juridiskās palīdzības administrācijas viedoklis

Juridiskās palīdzības administrācija norādīja, ka tā neizskata lūgumus par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nodrošināšanu kriminālprocesā, bet advokātu kā juridiskās palīdzības sniedzēju kriminālprocesa virzītājs uzaicina KPL 108.panta sestajā daļā noteiktajā kārtībā. No tiesību normām izriet: ja nepilngadīgais cietušais un viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu, jo juridiskās palīdzības sniegšana minētajām personām KPL 108.panta piektajā daļā paredzētajos gadījumos ir obligāta, lai nodrošinātu nepilngadīgā cietušā tiesību un interešu ievērošanu kriminālprocesā.

9.2.3. Valsts policijas viedoklis

Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvalde norādīja, ka 2017./2018.gadā Kurzemes reģiona pārvaldes lietvedībā atradās 49 kriminālprocesi, kuros bērns tika atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais materiāli vai citādi atkarīgs. Par nepilngadīgā cietušā pārstāvi bāriņtiesa tika iecelta 28 gadījumos.

Par periodu 2017.-2018.gada maijs Kurzemes reģiona pārvaldes lietvedībā atradās 52 kriminālprocesi, kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. Par nepilngadīgā cietušā pārstāvi bāriņtiesa tika iecelta 19 gadījumos.

Gandrīz visos iepriekš minētajos kriminālprocesos procesa virzītājs ir pieņēmis lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu KPL 104.panta sestās daļas paredzētajā kārtībā, jo tikai divos gadījumos cietušais vai viņa pārstāvis bija noslēdzis vienošanos ar advokātu.

Kurzemes reģiona pārvaldes ieskatā, nepastāv riski bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta

bāriņtiesa. Bērna tiesību un interešu nodrošināšana šajos gadījumos ir līdzvērtīga tiem, kad bērna intereses kriminālprocesā pārstāv bērna likumiskais pārstāvis, piemēram, vecāki, vai pat ir labāks risinājums. Ģimene ir dabiska attīstības vide, un bērns ir emocionāli piesaistīts vecākiem. Tas ir vienīgais aspekts, kas atvieglo policijas darbinieka profesionālo darbu ar nepilngadīgo personu, jo bērns jūtas drošāks, bet tas nenozīmē, ka vecāki labāk spēj nodrošināt bērna tiesības un intereses kriminālprocesā. Bāriņtiesas pārstāvji ir spējīgāki saprast kriminālprocesuālo procedūru un darbību nepieciešamību, pārzina bērnu tiesību aizsardzības jomu.

Papildus Kurzemes reģiona pārvalde norādīja, ka būtu nepieciešams normatīvajos aktos noteikt termiņus, cik ātri bāriņtiesa nozīmē cietušā pārstāvi, kas ļautu savlaicīgi plānot procesuālās darbības ar bērnu un visām klāt esošām personām, nepieļaut pierādījumu nozaudēšanu.

Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvalde norādīja, ka tās lietvedībā 2017./2018.gadā lietvedībā bija 31 kriminālprocess, kuros bērns atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs. Bāriņtiesa par pārstāvi iecelta 18 gadījumos.

Vidzemes reģiona pārvaldes lietvedībā 2017./2018.gadā bija 45 kriminālprocesi, kuros bērns atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību. Bāriņtiesa par pārstāvi iecelta 12 gadījumos.

No 76 gadījumiem advokāts ticis uzaicināts 73 gadījumos.

Vidzemes reģiona pārvaldes ieskatā, pastāv riski bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi tiek iecelta bāriņtiesa. Tas ir, gadījumos, kad bāriņtiesas pārstāvis nepārzina bērna lietu, sevišķi tad, ja bērns ir no citas pašvaldības un ja bāriņtiesas pārstāvim nav saiknes ar cietušo. Ja bāriņtiesas pārstāvis kvalitatīvi veic pārstāvību, tad pārstāvība ir līdzvērtīga tai, kādu realizē bērna likumiskais pārstāvis. Ja bāriņtiesas pieeja ir formāla, bērna likumiskais pārstāvis – vecāki u.tml. – viņa intereses pārstāvēs labāk. Procesa virzītāji kā primāro bērna interešu pārstāvi pieaicina vecākus, bet, ja tas nav iespējams, notiek vēršanās pie bāriņtiesas.

Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas koordinācijas nodaļa norāda, ka Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 2018.gada 17.oktobri atradās 84 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs.

No iepriekš minētajiem 84 kriminālprocesiem 42 procesos par cietušā nepilngadīgā pārstāvi iecelta bāriņtiesa.

Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 2018.gada 17.oktobri atradās arī 86 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. No iepriekš minētajiem 86 kriminālprocesiem 15 procesos par cietušā nepilngadīgā pārstāvi iecelta bāriņtiesa.

Rīgas reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā uz 2018.gada 17.oktobri kopumā atradās 170 procesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību un noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs. Izmeklētāji no iepriekš minētajiem 170 kriminālprocesiem 156 procesos ir pieņēmuši lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu KPL 104.panta sestās daļas kārtībā.

No iepriekš minētā secināms, ka ne tikai bāriņtiesas pārstāvji neizmanto KPL 108.panta pirmajā daļā noteikto tiesību, bet vairumā gadījumu to neizmanto arī KPL 104.panta otrās daļas 1. un 2.punktā noteiktās personas.

Sadarbība ar bāriņtiesām un to pārstāvju pienākumu izpildes kvalitāte ir atšķirīga dažādās bāriņtiesās. Šobrīd ir konstatētas vairākas problēmas, ar kurām līdz šim ir saskārušās Rīgas reģiona pārvaldes kriminālpolicijas struktūrvienības saistībā ar bāriņtiesu kā nepilngadīgā pārstāvi kriminālprocesā, piemēram:

1) bāriņtiesa neiesaistās situācijā, kad viens no vecākiem atsakās nogādāt nepilngadīgo personu ekspertīzē, kā rezultātā tā netiek veikta;

2) bāriņtiesa izvairās pieņemt lēmumu par bērna izņemšanu no ģimenes, kā rezultātā bērns turpina uzturēties pie personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, un ģimenē, kur bērni tiek iespaidoti nesniegt liecības pret varmāku, kā arī turpina dzīvot nelabvēlīgā vidi;

3) reizēm nav iespējams ar bāriņtiesu sazināties gadījumos, kad nekavējoties nepieciešams lemt par bērna izņemšanu no ģimenes vai par kāda ģimenes locekļa norobežošanu no nepilngadīgā cietušā;

4) bāriņtiesas pārstāvis iepriekš nepaziņo un neierodas uz plānotu izmeklēšanas darbību, piemēram, sakarā ar atvaļinājumu. Rīgas reģiona pārvalde min konkrētu gadījumu, kad, telefoniski sazinoties ar bāriņtiesas pārstāvi, noskaidrots, ka persona atrodas atvaļinājumā un bāriņtiesas pārstāvis piedāvāja savā vietā iecelt citu pārstāvi – cietušā vecāko brāli, neņemot vērā to, ka brālis par nepilngadīgo cietušo neizrāda nekādu interesi un faktiski ir ieinteresētā persona kriminālprocesā;

5) starp bāriņtiesām nav vienošanās, tieši kura bāriņtiesa pārstāvēs cietušo, ja, piemēram, audžuģimene iecelta vienā bāriņtiesā, bet uzraudzība pār audžuģimeni tiek veikta citā bāriņtiesā;

6) bāriņtiesu noslodzes dēļ atsevišķas izmeklēšanas darbības nav iespējams veikt neatliekami;

7) ārpus bāriņtiesas darba laika tā neveic nekādus steidzamus reaģēšanas pasākumus, kas ir tās kompetencē, līdz ar to izmeklētājiem pašiem jāiesaista kriminālprocesā sociālais dienests un advokāts;

8) bāriņtiesas pārstāvis formāli pilda savus pienākumus, neiedziļinās lietas būtībā;

9) bāriņtiesas pārstāvja klātbūtnē nepilngadīgā cietusī persona kautrējas sniegt atbildes uz procesa virzītāja jautājumiem, tas ir, bāriņtiesas pārstāvis neveido psiholoģisko kontaktu ar bērnu.

Lai nepilngadīgā cietušā tiesības un intereses būtu nodrošinātas gadījumos, kad par tā pārstāvi kriminālprocesā ir iecelta bāriņtiesa, Rīgas reģiona pārvaldes ieskatā, bāriņtiesas pārstāvjiem aktīvāk jāiesaistās, jāiedziļinās izmeklēšanas darbību veikšanā ar nepilngadīgo cietušo, vairāk jāinteresējas par bērnu tiesību un interešu nodrošināšanu, jāveido ciešāks psiholoģiskais kontakts ar nepilngadīgo cietušo. Nepieciešams izveidot dežūru grafiku ar mērķi nodrošināt bāriņtiesas sasniedzamību ārpus darba laika, kā arī jāpievērš uzmanība bērna interesēm pēc izmeklēšanas pabeigšanas.

Valsts policijas Zemgales reģiona pārvalde norādīja, ka tās lietvedībā atradās 44 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs.

Bāriņtiesa par cietušā pārstāvi iecelta 13 gadījumos.

Zemgales reģiona pārvaldes struktūrvienību lietvedībā atradās 57 kriminālprocesi, kas uzsākti 2017., 2018.gadā un kuros bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

Bāriņtiesa par cietušā pārstāvi iecelta 11 gadījumos.

Zemgales reģiona pārvalde norāda, ka līdz šim nav konstatēts, ka nepilngadīgie cietušie būtu pārstāvēti formāli, kā arī nav konstatēti citi riski, kas varētu veidoties, ja bērnu nepārstāv vecāki. Zemgales reģiona pārvaldes ieskatā, ja cietušais ir no sociāli sarežģītas vides, bērna intereses kvalitatīvāk pārstāvēs bāriņtiesa.

Zemgales reģiona pārvalde lēmumu par advokāta pieaicināšanu, pamatojoties uz KPL 108.panta sesto daļu, laikā no 2017.gada līdz 2018.gada maijam ir pieņēmusi vairāk nekā 32 kriminālprocesos.⁷⁵

Vienlaikus Zemgales reģiona pārvalde norāda, ka bāriņtiesām būtu nepieciešams aktīvāk iesaistīties, iespējams, jau iepriekš policijai ziņot par riska ģimenēm un veikt kopīgas apsekošanas ar policijas darbiniekiem (nepilngadīgo lietu inspektoriem), lai jau iepriekš novērstu vai arī jau gadiem esošo vardarbību pamanītu, jo ne vienmēr policijas darbinieki to uzzina laicīgi. Kriminālprocesa laikā veicot nepilngadīgā cietušā interešu pārstāvību, būtu nepieciešama aktīvāka bāriņtiesas sadarbība ar policijas darbiniekiem. Gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelts bāriņtiesas pārstāvis, ir svarīgi pirms procesuālo darbību veikšanas tam vispirms iepazīties tuvāk ar bērnu (cietušo), iegūt viņa uzticību tā, lai bērns jūtas brīvi šīs personas klātbūtnē, spēj atklāti runāt par pārciesto vardarbību.

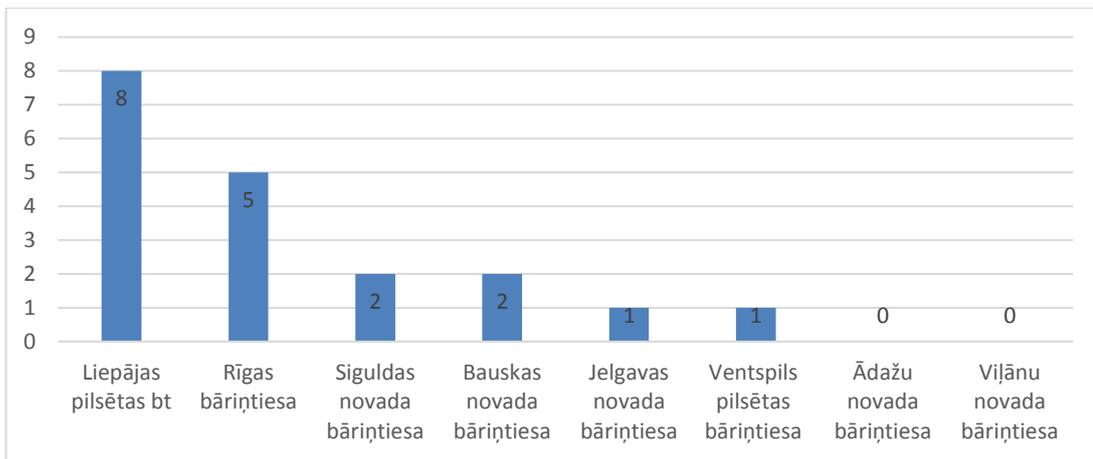
9.2.4. Bāriņtiesu sniegtā informācija

Lai iegūtu visaptverošu informāciju par praktisko situāciju, kā arī noskaidrotu bāriņtiesu viedokli par to kapacitāti nodrošināt nepilngadīgo cietušo interešu pārstāvēšanu kriminālprocesa ietvaros, tiesībsargs izlases kārtībā pieprasīja informāciju astoņām bāriņtiesām par nepilngadīgo cietušo bērnu pārstāvēšanu kriminālprocesā.

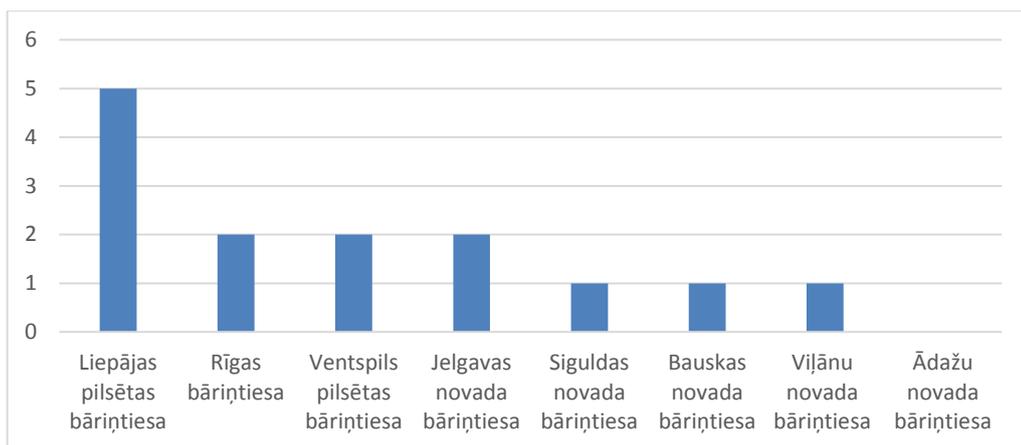
Rīgas bāriņtiesa, Liepājas pilsētas bāriņtiesa, Viļānu novada pašvaldības bāriņtiesa, Ādažu novada bāriņtiesa, Ventspils pilsētas bāriņtiesa, Bauskas novada bāriņtiesa, Siguldas novada bāriņtiesa un Jelgavas novada bāriņtiesa sniedza tiesībsargam atbildes uz turpmāk norādītajiem jautājumiem.

1. Cik reižu 2017. un 2018.gadā (līdz 31.maijam) bāriņtiesa ir pārstāvējusi bērnu kriminālprocesā, kurā bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs?

⁷⁵ Atsevišķi Zemgales reģiona pārvaldes iecirkņi neveic šādu lēmumu uzskaitījumu.

2. Cik reižu 2017. un 2018.gadā (līdz 31.maijam) bāriņtiesa ir pārstāvējusi bērnu kriminālprocesā, kurā bērns ir atzīts par cietušo noziedzīgā nodarījumā pret tikumību vai dzimumneaizskaramību?

Tiesībsargs lūdza sniegt arī atbildes uz jautājumiem: *cik gadījumos iepriekš minētajā laika periodā bāriņtiesa ir īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības, piemēram, pārsūdzot procesa virzītāja lēmumus, iesniedzot pieteikumus par izmeklēšanas un citu darbību veikšanu, u.tml.? Kādus procesa virzītāja lēmumus vai darbības bāriņtiesa ir pārsūdzējusi?*

Saskaņā ar bāriņtiesu sniegtajām atbildēm Rīgas bāriņtiesa divas reizes ir pārsūdzējusi procesa virzītāja lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, savukārt Liepājas pilsētas bāriņtiesa norāda, ka visos kriminālprocesos tā īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības atbilstoši KPL 98., 99., 100. un 107.pantam. Arī Jelgavas novada bāriņtiesa norāda, ka vienā gadījumā īstenojusi savas kā cietušā bērna pārstāvja tiesības, iesniedzot Zemgales tiesas apgabala prokuratūrai sūdzību, kā arī vērsusies prokuratūrā, lai veicinātu kriminālprocesa ātrāku virzību.

Saskaņā ar aptaujāto bāriņtiesu sniegtajām atbildēm tikai Jelgavas novada bāriņtiesa ir norādījusi, ka vienmēr slēdz vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, savukārt pārējās bāriņtiesas norādīja, ka nav bijusi tāda nepieciešamība vai arī advokāts pieaicināts pēc procesa virzītāja iniciatīvas.

Attiecībā uz iespējamiem sarežģījumiem kvalitatīvi pārstāvēt cietušo bērnu intereses kriminālprocesā sešas no aptaujātajām bāriņtiesām norādīja, ka nav saskārušās ar sarežģījumiem, veicot cietušā bērna pārstāvja pienākumus kriminālprocesā. Savukārt divas bāriņtiesas norādīja, ka ir bijuši sarežģījumi ar novilcinātiem kriminālprocesa termiņiem, ilgi bijusi jāgaida tiesu medicīniskā ekspertīze u.c. procesuāli jautājumi.

Rīgas bāriņtiesa norādīja, ka tai ir pietiekama kapacitāte īstenot kvalitatīvu bērnu tiesību un interešu aizsardzību, jo bāriņtiesā ir Juridiskā nodaļa, kas sniedz juridisko palīdzību darbiniekiem juridisko jautājumu risināšanā.

Vairums bāriņtiesu norādīja, ka to darbiniekiem būtu nepieciešami papildu izglītojoši pasākumi, lai padziļināti apgūtu kriminālprocesu.

9.2.5. Secinājumi

Bāriņtiesu likuma 4.panta otrā daļa nosaka, ka bāriņtiesa prioritāri nodrošina bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzību. Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 17.panta 1.punktu bāriņtiesa aizstāv bērna personiskās un mantiskās intereses un tiesības.

Ņemot vērā, ka bāriņtiesas primārais pienākums ir aizstāvēt bērna intereses un tiesības, gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa, riskiem bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai nevajadzētu pastāvēt. Tomēr veiktās aptaujas laikā noskaidrots, ka viens no riskiem, ieceļot bāriņtiesu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi, ir bērna interešu formāla pārstāvēšana un piešķirto tiesību nepienācīga izmantošana.

Bērnu tiesību un interešu nodrošināšana gadījumos, kad nepilngadīgā cietušā pārstāvis ir bāriņtiesa, nedrīkstētu atšķirties no tiem gadījumiem, kad bērna intereses kriminālprocesā pārstāv rūpīgs vecāks.

Turklāt likumdevējs ir radījis mehānismu, kā nodrošināt nepilngadīgā cietušā tiesības un intereses visaugstvērtīgākajā veidā, sniedzot iespēju saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību, kā arī cietušā bērna pārstāvim ir tiesības lūgt procesa virzītāju pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, ja procesa virzītāji un bāriņtiesas kriminālprocesos, kuros par cietušo atzītas nepilngadīgās personas, izmanto KPL 104.panta piektajā daļā paredzētās

tiesības pieaicināt advokātu kā cietušā pārstāvi un noteiktajos gadījumos izpilda arī KPL 108.panta piektajā daļā noteikto pienākumu noteiktu kategoriju lietās pieaicināt advokātu kā nepilngadīgā cietušā un tā pārstāvja juridiskās palīdzības sniedzēju, nebūtu pamata pieņemumam, ka nepilngadīgo personu intereses kriminālprocesos netiek nodrošinātas pietiekamā mērā.

Saskaņā ar pārbaudes lietā iegūto informāciju tiesībsargs nav guvis pārliecību par to, vai iepriekš minētās tiesību normas izmeklēšanas iestāžu un bāriņtiesu praksē tiek pienācīgi piemērotas, nodrošinot nepilngadīgo cietušo interešu pilnvērtīgu aizsardzību, tomēr tas nenorāda uz sistēmiskiem trūkumiem KPL 104.panta piektās daļas un 108.panta piektās un sestās daļas piemērošanā.

Vienlaikus secināms, ka vairums aptaujāto bāriņtiesu neizmanto tiesības pēc savas iniciatīvas slēgt vienošanos par juridiskās palīdzības saņemšanu kā cietušā bērna pārstāvim gadījumos, kad to darbiniekiem trūkst zināšanu par kriminālprocesu. Tāpat arī bāriņtiesas reti izmanto iespēju vērsties pie procesa virzītāja ar lūgumu pieaicināt zvērinātu advokātu kā cietušā pārstāvi gadījumos, kad bērns jau ir ieguvis cietušā statusu. KPL 108.panta piektajā daļā paredzētajos gadījumos, kad advokāta juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un viņa pārstāvim ir obligāta, vairumā gadījumu procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta uzaicināšanu juridiskās palīdzības sniegšanai pēc savas, nevis bāriņtiesas kā cietušā bērna pārstāvja iniciatīvas.

Pārbaudes lietas izskatīšana tika pabeigta, nekonstatējot bērna kā cietušā tiesību uz pārstāvību pārkāpumu normatīvajā regulējumā, vienlaikus konstatējot riskus bērna tiesību un interešu nodrošināšanai gadījumos, kad viņa intereses tiek pārstāvētas formāli, bez nepieciešamajām juridiskajām zināšanām un savlaicīgas juridiskās palīdzības.

10. Aizbildņa tiesības uz valsts garantētajiem uzturlīdzekļiem

Tiesībsargs saņēma aizbildnes iesniegumu par Uzturlīdzekļu garantiju fonda (turpmāk – UGF) administrācijas direktora diviem lēmumiem, ar kuriem viņai tika atteikta uzturlīdzekļu izmaksa aizbildnībā esošiem četriem bērniem viņu tēvu vietā. UGF administrācija konstatējusi, ka likumīgā spēkā stājušies Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas spriedumi bērnu mātes maza apmēra prasībās pret bērnu tēviem par uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam, ar kuriem noteikts pienākums maksāt uzturlīdzekļus bērnu uzturam par labu bērnu mātei. Viens spriedums stājies spēkā 2014., otrs – 2016.gadā.

Lēmumos UGF administrācija informējusi, ka aizbildnei uzturlīdzekļu saņemšanai no bērnu tēviem jāvērsas tiesā ar prasības pieteikumiem.

Aizbildne iesniegumā norādīja, ka nepiekrīt UGF direktora pieņemtajiem lēmumiem, izmantos savas tiesības un tos pilnībā apstrīdēs Tieslietu ministrijas valsts sekretāram. Norādījusi, ka viņa neizprot, kādēļ viņai kā bērnu aizbildnei tiek liegta iespēja aizbildnībā esošu bērnu uzturam saņemt uzturlīdzekļus administratīvā procesa kārtībā, ja bērnu māte pirms aizgādības tiesību pārtraukšanas ar prasību par uzturlīdzekļu piedziņu vērsusies tiesā. Viņa norāda, ka UGF administrācija nav iedziļinājusies lietās būtībā, jo jau divus gadus (kopš 2016.gada 8.novembra) ir mainījušies apstākļi: bērni līdz aizbildnības nodibināšanai bija ievietoti ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, vecākiem bija pārtrauktas (kopš 2018.gada 11.jūnija – atņemtas) aizgādības tiesības. Tātad bērna mātei nav tiesību saņemt uzturlīdzekļus bērnu uzturam, jo viņa neveic bērnu aprūpi un audzināšanu, kas ir priekšnoteikums uzturlīdzekļu saņemšanai.

UGF abos iepriekš minētajos lēmumos norādīts, ka bērnu tēvu pienākums maksāt uzturlīdzekļus bērnu uzturam jau ir noteikts ar tiesu spriedumiem par uzturlīdzekļu piedziņu un fonda administrācija nav tiesīga administratīvā procesa ietvaros no jauna vērtēt bērnu tēvu pienākumu maksāt uzturlīdzekļus bērnu uzturam.

 UGF administrācija lēmumos atsaukusies uz Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 11.panta pirmo daļu, secinot, ka iesniedzējam ir tiesības saņemt uzturlīdzekļus administratīvā procesa kārtībā, ja vecākam nav ar tiesas nolēmumu par uzturlīdzekļu piedziņu vai vienošanos par uzturlīdzekļiem noteikts pienākums maksāt uzturlīdzekļus bērna uzturam. Savukārt saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 11.panta piektās daļas 3.punktu fonda administrācija atsaka uzturlīdzekļu izmaksu no uzturlīdzekļu garantiju fonda, ja ir spēkā tiesas nolēmums vai vienošanās par uzturlīdzekļiem bērna uzturam.

 Tiesībsargs, iepazīstoties ar fonda administrācijas direktora lēmumiem, konstatēja, ka lēmumi pieņemti, neizvērtējot faktiskos apstākļus, neņemot vērā, ka bērni ir nodoti aizbildnībā un uz aizbildni nav attiecināmi tiesas nolēmumi par uzturlīdzekļu piedziņu, kas pieņemti pirms aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākiem, kā arī neievērojot aizbildnībā esošu bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 2.pantā noteikts, ka likuma mērķis ir nodrošināt, lai tiktu īstenotas bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu, izveidojot UGF minimālo uzturlīdzekļu izmaksai, ja viens vai abi bērna vecāki nenodrošina viņam uzturlīdzekļus.

Saskaņā ar Civillikuma 252.pantu aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus. Savukārt atbilstoši Civillikuma 254.pantam aizbildnim savs aizbilstamais visādi jāatbalsta un jāaizstāv. Saskaņā ar minēto likuma normu nosacījumiem aizbildņa pienākums ir vērsties fonda administrācijā ar iesniegumu par uzturlīdzekļu piedziņu no bērnu vecākiem, rīkojoties aizbilstamā interesēs.

Secināms, ka UGF administrācija iepriekš minētos lēmumus pieņēmusi “pēc likuma burtā”, nevis pēc būtības, prioritāri ievērojot bērnu tiesības un intereses. UGF administrācija nav ņēmusi vērā vispārējo principu uzturlīdzekļu saņemšanai – personai (vecākam vai aizbildnim), kura vēlas uzturlīdzekļus saņemt (piedzīt) bērna uzturam, faktiski ir jāīsteno bērna aprūpe.⁷⁶ Līdz ar to vecāks, kuram pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, nav tiesīgs saņemt uzturlīdzekļus bērna uzturam, jo viņš faktiski neīsteno bērnu aprūpi, jo bērni atrodas ārpusģimenes aprūpē.

Tiesībsarga ieskatā, ja aizbildne pirms iesnieguma iesniegšanas fonda administrācijā būtu vērsusies tiesā un būtu pieņemti tiesas nolēmumi par uzturlīdzekļu piedziņu no bērnu vecākiem bērna uzturam par labu aizbildnei, tad uz viņu būtu attiecināms Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktais. Tā kā tiesas nolēmumi ir pieņemti un nosaka uzturlīdzekļu piedziņas kārtību vecāku starpā, tie nav saistoši un neattiecas uz aizbildni, jo viņa nav bērnu mātei noteikto tiesību pārņēmēja.

No UGF administrācijas lēmumā norādītās informācijas, ka aizbildnei uzturlīdzekļu saņemšanai no bērnu tēviem jāvēršas tiesā ar prasības pieteikumu, secināms: ja uzturlīdzekļu piedziņa no bērnu tēviem tiks noteikta ar tiesas nolēmumu, fonda administrācija izmaksās uzturlīdzekļus saskaņā ar tiesas nolēmumā noteikto, ja bērnu tēvi tos nemaksās labprātīgi. Tomēr arī tad, ja aizbildne vērstos tiesā par uzturlīdzekļu piedziņu, viņai nebūtu tiesību lūgt tiesu atcelt tiesas nolēmumus, kas pieņemti vecāku starpā par uzturlīdzekļu piedziņu, jo viņa nav minēto civillietu dalībnieks. Tātad tiesas nolēmumi būtu spēkā arī tad, ja tiesa pieņemtu nolēmumu par uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam par labu aizbildnei.

Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumu⁷⁷ uzturlīdzekļu izmaksa tiek pārtraukta arī citos gadījumos, kad netiek izvērtēts, vai ir spēkā tiesas nolēmums, bet ir zudis primārais nosacījums uzturlīdzekļu izmaksai – vecāks vai aizbildnis faktiski neīsteno bērna aprūpi, kā arī tad, ja vecākam ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības.

⁷⁶ Civillikuma 177.panta ceturrtā daļa: “*Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).*”

⁷⁷ Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 14.pants.

Lai aizbildne saņemtu uzturlīdzekļus no vecākiem bērnu uzturam, viņai tie ir jāpieprasa normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Uzsākot pildīt aizbildnes pienākumus, viņai nebija un nevarēja būt zināms par tiesas nolēmumiem par uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam mātes labā, jo tie ir saistoši un attiecas uz bērnu vecākiem.

Valsts ir uzņēmusies īpaši palīdzēt bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības⁷⁸. Tātad bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā, ir jāsaņem īpaša valsts palīdzība viņu tiesību, tai skaitā uz uzturlīdzekļiem, nodrošināšanā.

Pamatojot Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā ietvertās tiesību normas par uzturlīdzekļu piešķiršanu administratīvā procesa kārtībā, tika secināts: gadījumā, ja parādnieks nenodrošina bērnam uzturlīdzekļus vai nodrošina tos apmērā, kas mazāks par Ministru kabineta noteikto minimumu, lai iesniedzējs saņemtu uzturlīdzekļus bērna uzturam, no pieteikuma iesniegšanas dienas tiesā (vai vienošanās par uzturlīdzekļiem noslēgšanas dienas) paiet vismaz deviņi mēneši. No minētā tika secināts, ka iesniedzējam ir uzlikts salīdzinoši liels administratīvais slogs uzturlīdzekļu saņemšanai, kas saistīts ar dokumentu saņemšanu un iesniegšanu dažādās iestādēs⁷⁹.

Lai samazinātu iesniedzējam administratīvo slogu, kā arī lai pēc iespējas ātrāk bērns tiktu nodrošināts ar uzturlīdzekļiem, Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma projektā tika paredzēta jauna kārtība, kas nosaka, ka uzturlīdzekļus Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā, izņemot atsevišķus gadījumus, kas tika paredzēti likumprojektā, izmaksās administratīvā procesa ietvaros, proti, iesniedzējs tos varēs saņemt, griežoties UGF administrācijā. Paralēli tam tika saglabāta arī pirms tam esošā kārtība – attiecībā uz UGF administrācijā iesniegtajām lietām, kā arī gadījumos, kad iesniedzējs vēlēties no parādnieka saņemt uzturlīdzekļus apmērā, kas lielāks par Ministru kabineta noteikto minimumu. Lai gan uzturlīdzekļu piedziņa UGF administrācijas labā no parādnieka nebūs iespējama uzreiz, šādā veidā visefektīvāk tiks sasniegts viens no likumprojektā noteiktajiem mērķiem, proti, būs īstenotas bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu, jo iesniedzējam būs iespēja saņemt uzturlīdzekļus bērna uzturam vismaz par sešiem mēnešiem ātrāk, nekā tas ir šobrīd⁸⁰.

⁷⁸ Satversmes 110.pants.

⁷⁹ Likumprojekta "Uzturlīdzekļa garantiju fonda likums" anotācija.

Pieejama:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/86884480948EB627C2257FCE00241E69?OpenDocument#bb>.

⁸⁰ Turpat.

No likumprojekta “Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums” anotācijā ietvertā izriet, ka likumdevēja mērķis, pieņemot jaunu regulējumu, uzturlīdzekļu piedziņai administratīvā procesa kārtībā bija iespējami ātri nodrošināt bērnu tiesību uz sociālo nodrošinājumu īstenošanu, samazināt uzturlīdzekļu piedziņas bērnu uzturam procesa laiku un administratīvo slogu otram bērna vecākam vai aizbildnim.

Ņemot vērā iepriekš minēto, nav pieļaujams, ka aizbildnim konkrētajos apstākļos uzturlīdzekļu piedziņai ir jāvēršas tiesā, liedzot iespēju tos saņemt administratīvā procesa kārtībā. Aizbildnim tiek uzlikts liels administratīvais slogs.

Lai novērstu aizbildnībā esošu bērnu tiesību uz sociālo nodrošinājumu pārkāpumu, tiesībsargs aicināja Tieslietu ministrijas valsts sekretāru: pirmkārt, atcelt UGF administrācijas direktora lēmumus un izdot labvēlīgus lēmumus par uzturlīdzekļu izmaksu bērnu tēvu vietā; otrkārt, izvērtēt nepieciešamību precizēt vai grozīt Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 11.panta pirmajā daļā un piektās daļas 3.punktā noteikto regulējumu attiecībā uz bērnu aizbildņiem, lai novērstu situāciju, ka aizbildnim tiek liegta iespēja saņemt uzturlīdzekļus aizbildnībā esošu bērnu uzturam administratīvā procesa kārtībā, ja kāds no vecākiem pirms bērnu aizbildnības ir vērsies tiesā pret otru vecāku un tiesa ir pieņēmusi nolēmumu par uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam par labu vienam no vecākiem.

Tieslietu ministrija sniegusi informāciju, ka apstrīdētie lēmumi ir atcelti un uzdots fonda administrācijai atkārtoti izskatīt aizbildnes iesniegumu par uzturlīdzekļu izmaksu bērnu uzturam. Tieslietu ministrija norādījusi, ka fonda administrācija konkrētajā gadījumā nepamatoti piemēroja Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 11.panta piektās daļas 3.punktu. Tieslietu ministrija izvērtēs nepieciešamību precizēt likuma 11.panta pirmo daļu, lai novērstu jebkādas šaubas par uzturlīdzekļu saņemšanu administratīvā procesa ietvaros.

11. Deinstitutionalizācijas projekta īstenošanas uzraudzība

ANO Bērnu tiesību konvencijas 23.panta 1.punkts nosaka, ka ikvienam bērnam ar invaliditāti jādzīvo cienīga dzīve apstākļos, kas ļauj saglabāt pašcieņu un atvieglo iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 23.panta trešajā daļā ir noteikts: valsts nodrošina, ka bērniem ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības attiecībā uz ģimenes dzīvi. Lai īstenotu šīs tiesības un nepieļautu bērnu ar invaliditāti slēpšanu, pamešanu, atstāšanu novārtā un nošķiršanu, dalībvalstis apņemas sniegt savlaicīgu un plašu informāciju, pakalpojumus un atbalstu bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenēm.

ANO Bērnu tiesību komiteja ir paudusi savas bažas par to, cik daudz bērnu ar invaliditāti dzīvo institūcijās, un mudinājusi dalībvalstis īstenot deinstitutionalizācijas programmas, lai atbalstītu šo bērnu iespējas dzīvot savā ģimenē, paplašinātā ģimenē vai audžuģimenē.⁸¹

 Ņemot vērā, ka viens no deinstitutionalizācijas uzdevumiem ir nodrošināt, lai bērni augtu ģimeniskā vidē un saņemtu sociālo aprūpi un rehabilitāciju savā pašvaldībā, tiesībsargs veica izpēti, kā pašvaldībām izdodas īstenot deinstitutionalizācijas ietvaros paredzētās aktivitātes.

Izpētes rezultāti tika prezentēti 2018.gada 27.novembrī tiesībsarga, Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” un Latvijas Nacionālās bibliotēkas organizētajā konferencē “Vai viegli dzīvot sabiedrībā? Invaliditāte” par ikviena cilvēka tiesībām dzīvot sabiedrībā un Latvijā notiekošo deinstitutionalizācijas procesu no valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju perspektīvas”.⁸²

Deinstitutionalizācijas process Latvijā tiek īstenots saskaņā ar “Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādņēm 2014.-2020.gadam” un Rīcības plānu deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.-2020.gadam.

Deinstitutionalizācijas procesa sākumā 2015.gada janvārī Latvijā bija 7 750 bērnu ar funkcionāliem traucējumiem, kas dzīvo ģimenēs.⁸³ Saskaņā ar Valsts sociālās aprūpes centru (turpmāk – VSAC) sniegto informāciju tajos dzīvoja 213 bērni ar funkcionāliem traucējumiem,⁸⁴ no kuriem 83 tur bija ievietoti, pamatojoties uz vecāku iesniegumu.

 No minētā izriet, ka vairums vecāku izvēlas aprūpēt savu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem mājās, nevis nodot institūcijā. Līdz ar to valsts pienākums ir sniegt visu nepieciešamo atbalstu šīm ģimenēm, lai tās spētu aprūpēt bērnu, kā arī nodrošināt ar visu nepieciešamo atbalstu viņa attīstībai, un vienlaikus ģimenei ir jāspēj iekļauties sabiedrībā, tādējādi maksimāli samazinot bērnu ievietošanu institūcijā.

11.1. Pašvaldību sniegtā informācija

Apmeklējot pašvaldības, tiesībsargs noskaidroja, cik bērniem ar funkcionāliem traucējumiem konkrētajā pašvaldībā ir veikta individuālo vajadzību izvērtēšana un izstrādāti

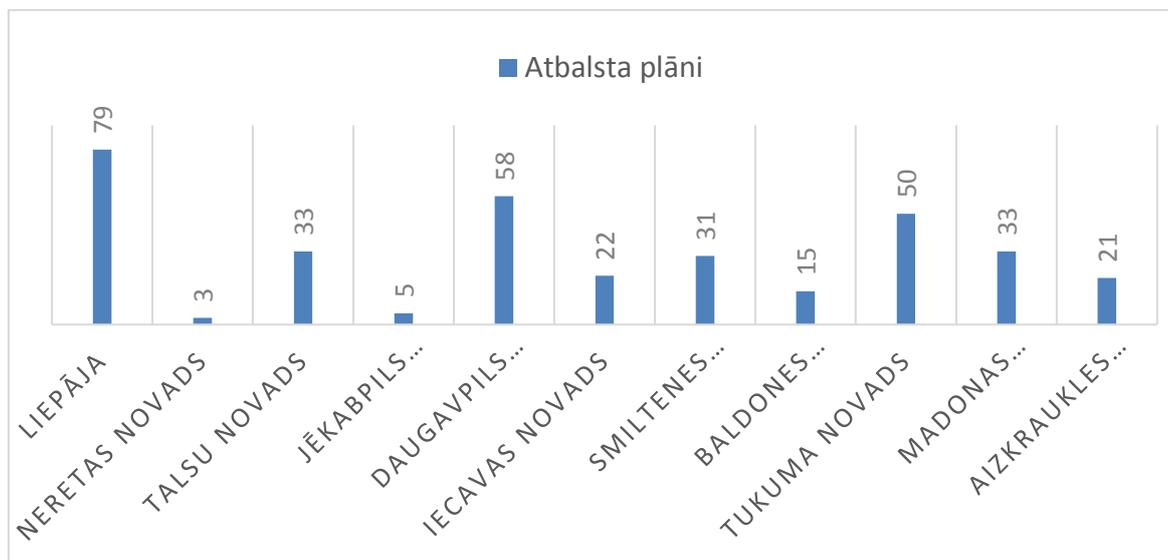
⁸¹ ANO Bērnu tiesību komitejas 2006.gada Vispārējais komentārs Nr.9 “Bērnu ar invaliditāti tiesības”, 49.punkts.

⁸² Konferenču materiāli pieejami: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/konferences-vai-viegli-dzivot-sabiedriba-invaliditate-video-un-materiali>

⁸³ Rīcības plāns deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.-2020.gadam.

⁸⁴ Dati uz 2018.gada augustu.

atbalsta plāni. Līdz ar to tika iegūta informācija, cik bērniem konkrētajai pašvaldībai ir jānodrošina pakalpojumi.

Interviju laikā tika noskaidrots, ka gandrīz visās pašvaldībās ir nepieciešamība veikt atkārtotu individuālo vajadzību izvērtēšanu bērniem, kuri dažādu iemeslu dēļ netika izvērtēti, kuriem atbalsta plāns nav izstrādāts un kuri minētā iemesla dēļ šobrīd nesaņem pakalpojumus.

Aptaujājot pašvaldības, tika noskaidrots, ka biežākie pakalpojumi, kas iekļauti atbalsta plānos ir:

1. Atelpas brīdis
2. Aprūpe mājās
3. Fizioterapija
4. Smilšu terapija
5. Psihologa konsultācija vecākiem
6. Ergoterapija
7. Montesori nodarbības u.c.

Tiesībsarga ieskatā, ja ģimenei netiek piedāvāti pakalpojumi, kuri varētu nodrošināt bērnam iespēju pavadīt laiku ārpus mājas, tad gan bērns, gan ģimene nonāk sociālā izolācijā. Tieši tādēļ atelpas brīža pakalpojumam ir ļoti liela nozīme, tomēr, kā norādīja pašvaldības, pēc tā nav liela pieprasījuma no ģimenēm. Šāda situācija varētu būt skaidrojama ar to, ka ne visas pašvaldības atelpas brīža pakalpojumu var nodrošināt savas pašvaldības administratīvajā teritorijā. Ir gadījumi, kad pašvaldība pērk tādu pakalpojumu, kas atrodas pat 100 kilometru attālumā no ģimenes, kurai tas būtu nepieciešams. Lai arī transporta

izdevumi tiek kompensēti, tomēr transports bieži vien ģimenei ir jānoorganizē pašai, kas arī rada sarežģījumus.

Izvērtējot šobrīd pieejamos pakalpojumus, secināms, ka bērniem ar funkcionāliem traucējumiem nepietiekami tiek piedāvāti pieskatīšanas un brīvā laika pavadīšanas pakalpojumi pēc skolas. Dienas centri bieži vien ir paredzēti tikai pieaugušām personām vai tādu nav vispār.

Tāpat bažas rada, ka bērniem ar funkcionāliem traucējumiem plānotie psihologa, logopēda, rehabilitologa, fizioterapijas, reitterapijas un citi terapijas pakalpojumi – katrs 10 reizes un ne vairāk kā četri speciālisti – piecu gadu periodā nedod būtisku ietekmi uz bērna iespējām dzīvot pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā.

Atbalsta plānos ir iekļauti arī tādi pakalpojumi, kas netiek nodrošināti Latvijā, piemēram, delfinterapija. Pašvaldības norādīja, ka nav skaidrs, kā šo pakalpojumu tās spētu nodrošināt, līdz ar to šis pakalpojums reāli dzīvē netiek sniegts.

11.1.1. Izglītības iespējas bērniem ar funkcionāliem traucējumiem

Lai izprastu pašvaldību gatavību iekļaut bērnus ar funkcionālajiem traucējumiem vispārizglītojošās skolās, tiesībsargs lūdza pašvaldībām atbildēt uz jautājumiem: *cik pašvaldībā ir bērnu ar invaliditāti, kas dzīvo ģimenē (kas ir pašvaldības redzeslokā) un cik no šiem bērniem mācās pašvaldības vispārizglītojošā izglītības iestādē.*

Pašvaldību sniegtās atbildes:

Pašvaldība	Cik pašvaldībā ir bērnu ar invaliditāti?	Cik no tiem mācās pašvaldības vispārizglītojošās skolās?
Jēkabpils novads	10	4
Talsu novads	55	43
Daugavpils novads	65	65
Iecavas novads	62	Nav šādas informācijas
Smiltenes novads	49	Nav precīzu datu. Aptuveni 82 bērni (ar īpašām vajadzībām)
Baldones novads	19	9

ANO Bērnu tiesību komiteja Latvijai ir izteikusi bažas par šādiem jautājumiem:

- trūkst īpašas likumdošanas, lai aizsargātu bērnu ar invaliditāti tiesības;
- trūkst detalizētas informācijas par bērnu skaitu, kas saņem iekļaujošu izglītību;

- bērni ar invaliditāti joprojām saskaras ar stigmatizēšanu un aizspriedumiem.⁸⁵

Neatkarīga dzīve un iekļaušana sabiedrībā ir cieši saistītas ar iekļaujošu izglītību. Tāpēc ir jāatzīst personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi, kā arī iekļaušanu un līdzdalību sabiedriskajā dzīvē. Personu ar invaliditāti iekļaušana vispārējā izglītības sistēmā vēl vairāk veicina personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā. Turklāt deinstitucionalizācija paredz iekļaujošas izglītības ieviešanu. Dalībvalstīm ir jāņem vērā, kāda nozīme ir tam, ka tiesību uz iekļaujošu izglītību īstenošana ietekmē visu personu ar invaliditāti nepieciešamo stipro pušu, prasmju un kompetenču veidošanu, lai šīs personas varētu piedalīties savas kopienas dzīvē, gūt no tās labumu un dot savu pienesumu.⁸⁶

Analizējot pašvaldību sniegto informāciju, secināms, ka tām joprojām nav pieejama visaptveroša informācija par bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, kuri ir iekļauti pašvaldību vispārīzglītojošās skolās, līdz ar to ANO Bērnu tiesību komitejas paustās bažas ir pamatotas un joprojām attiecināmas uz Latvijas faktisko situāciju.

Pašvaldību norādītā problemātika deinstitucionalizācijas procesā:

1. Vecāki nav pietiekami aktīvi un ieinteresēti pakalpojumu saņemšanai.
2. Trūkst informācijas par neizvērtēto bērnu izvērtēšanas iespējām un procedūru, trūkst arī speciālistu.
3. Nav skaidrības par finansējumu pakalpojumiem pēc deinstitucionalizācijas projekta.

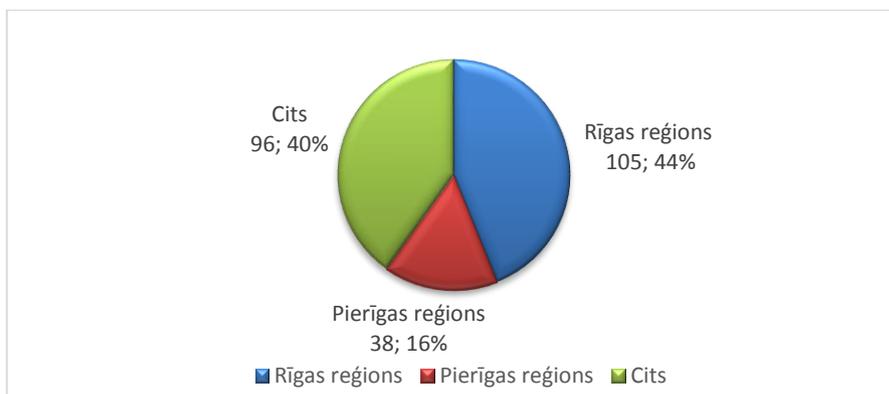
11.2. Vecāku aptauju rezultāti

Ņemot vērā, ka viens no deinstitucionalizācijas plānotajiem rezultātiem ir sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamība bērniem ar funkcionālajiem traucējumiem, tiesībsargs veica arī to vecāku, kuru ģimenēs aug bērni ar funkcionālajiem traucējumiem, aptauju.

1. Kurā pašvaldībā ir Jūsu dzīvesvieta?

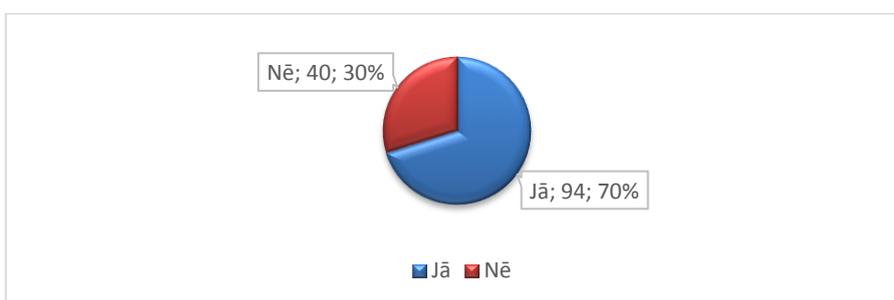
⁸⁵ ANO Bērnu tiesību komitejas 2016.gada Noslēguma apsvērumu par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu 46.punkts.

⁸⁶ Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 4 (2016) par tiesībām uz iekļaujošu izglītību, 88.punkts.

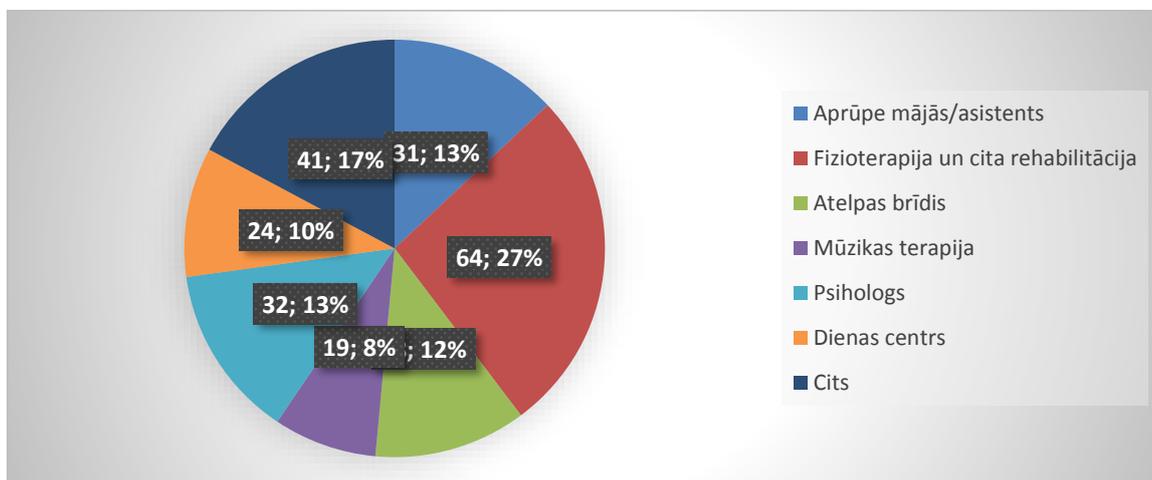

Uz šo jautājumu atbildēja 239 vecāki, aptauja aptvēra visus Latvijas reģionus.

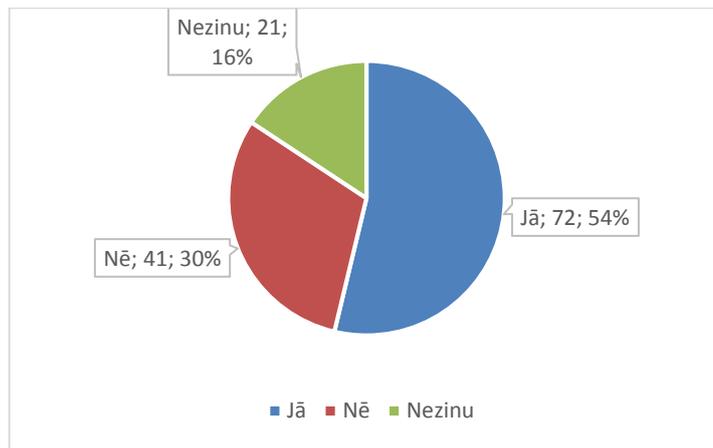
2. Vai Jūsu bērnam ir veikta individuālo vajadzību izvērtēšana? (134 vecāku atbildes)

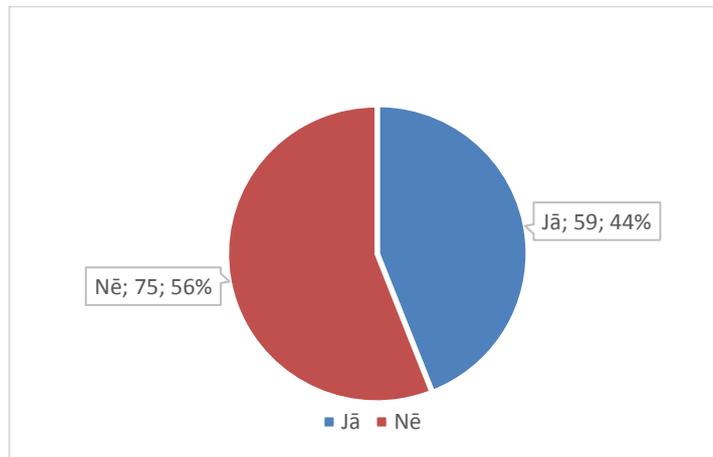
3. Kādus pakalpojumus Jūsu dzīvesvietas pašvaldība nodrošina deinstitucionalizācijas ietvaros? (239 vecāku atbildes)

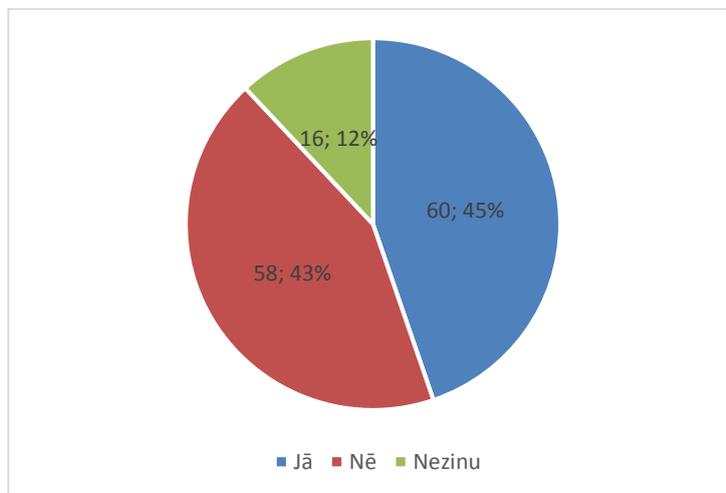
4. Vai Jūsu bērns tos jau var saņemt? (134 vecāku atbildes)

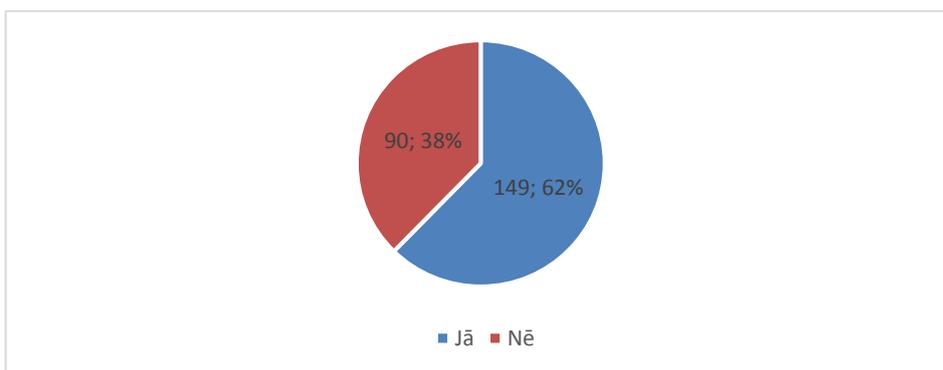
5. Ja nevar, vai Jums ir sniegta informācija, kad tos varēs saņemt? (134 vecāku atbildes)

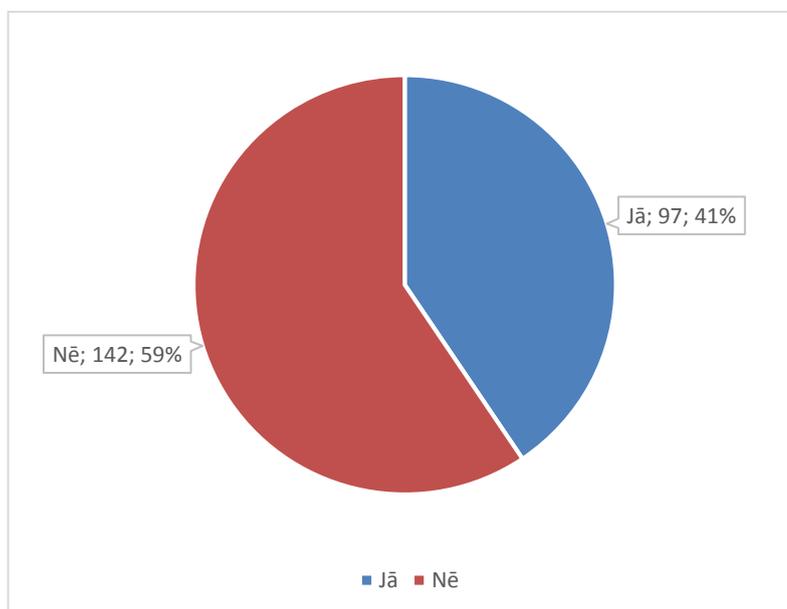
6. Vai Jums ir pieejama informācija, kādi pakalpojumi Jūsu dzīvesvietas pašvaldībā ir pieejami bērniem ar funkcionāliem traucējumiem? (134 vecāku atbildes)

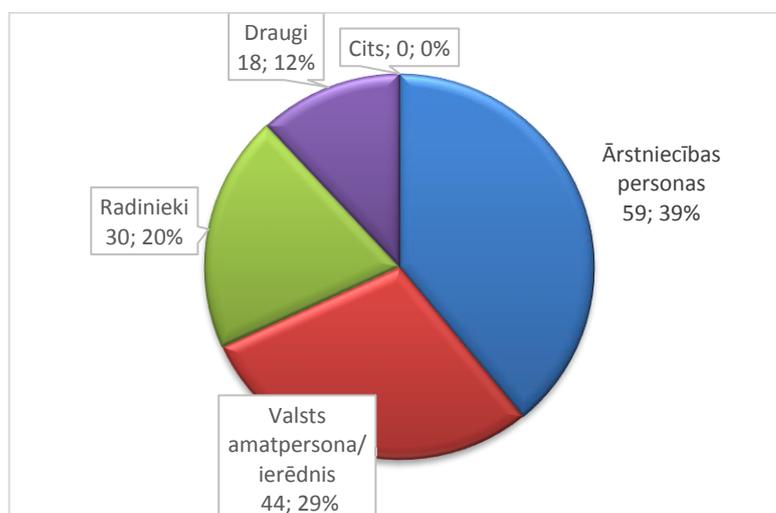
7. Vai Jūsu bērnam ir pieejama izglītība (pirmskolas, pamatskolas) pašvaldības vispārizglītojošā skolā? (239 vecāku atbildes)

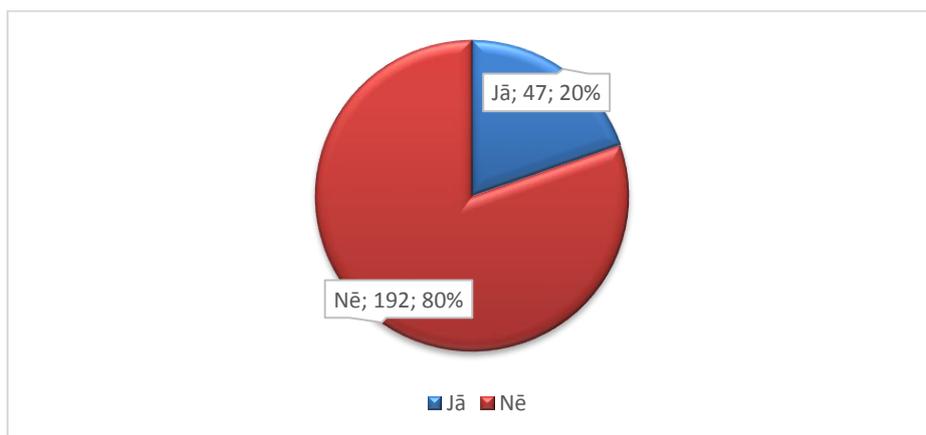
8. Vai Jums kaut reizi ir nācies uzklaustīt ieteikumu ievietot bērnu valsts sociālās aprūpes iestādē? (239 vecāku atbildes)

9. Ja ir nācies uzklaustīt, kas to ir ieteicis? (165 vecāku atbildes)

10. Vai Jūs kā vecāki izjūtat valsts vēlmi sniegt Jums atbalstu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem audzināšanā? (239 vecāku atbildes)

Vecāku paustās bažas par deinstitucionalizāciju:⁸⁷ atbalsta plānos ir ietverti un it kā tiek nodrošināti visi pakalpojumi, bet dzīvē tos nav iespējams saņemt, piemēram, ja bērns ir pilnībā gulošs, nav tāda vide un apstākļi, un darbinieki, viss tiek veidots tā, lai tomēr vecāki ir tie, kas darbojas kā asistenti – gan brīvajā laikā, gan skolā u.c.

Deinstitucionalizācijas projekts īsti neko nedod. Bezmaksas 40 nodarbības nav pietiekamas. Pašvaldība rūpes nepārņems.

Reģionos nav pieejami speciālisti, tāpēc nepieciešams braukt uz citām pašvaldībām, un līdz ar to pakalpojumu bērns saņem retāk nekā vajadzētu.

Ir grūti apvienot darbu ar īpašo bērnu, ļoti nepieciešami auklītes pakalpojumi. Ir smagi psiholoģiski ne tikai vecākiem, bet arī otram bērnam. Dienas centru trūkums.

Izvērtējot pašvaldību informāciju kopsakarā ar vecāku aptaujas anketās norādīto, formulēti šādi tiesībsarga secinājumi un priekšlikumi:

1. Ņemot vērā, ka gan no pašvaldību sniegtajām atbildēm, gan no vecāku aptaujas rezultātiem izriet, ka vecākiem nav pietiekamas informācijas par pašvaldībā pieejamajiem pakalpojumiem, ir nepieciešamas informatīvas kampaņas.

2. Paaugstināt reģionu, pilsētu un novadu pašvaldību administratīvo kapacitāti, sekmējot iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu speciālistu piesaisti plānošanas reģionu un vietējās pārvaldes līmenī.

3. Joprojām trūkst vienotas pieejas un izpratnes par iekļaujošās izglītības veicināšanu un ieviešanu pašvaldībās.

⁸⁷ Vecāku anketās sniegtās atbildes.

4. Dienas centru pieejamība ir būtisks pakalpojums ģimenēm, kurās aug bērns ar funkcionāliem traucējumiem. Līdz ar to īpaša uzmanība jāvelta to izveidei un uzturēšanai.

12. Sociālās garantijas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

12.1. Tiesībsarga izpēte par pašvaldību atbalstu jauniešiem

Jau ilgāku laiku tiesībsarga uzmanības lokā ir jautājumi, kas saistīti ar bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošinājumu valstī. Regulāri aktualizējot šos jautājumus, ārpusģimenes aprūpes jomā ir vērojami vairāki uzlabojumi. Proti, pakāpeniski samazinās bērnu skaits bērnu aprūpes iestādēs, pārskatīts ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu finansējums, ieviestas specializētās audžuģimenes u.c. Tomēr joprojām īpaši neaizsargāti paliek jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, jo patstāvīgas dzīves uzsākšanas sākumā viņi sastopas ar vairākiem izaicinājumiem, kuru risināšanai bieži trūkst materiālo resursu, praktisku zināšanu un psiholoģiska atbalsta.

ANO Ģenerālās asamblejas 2010.gada 24.februārī pieņemtajās Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi jauniešu pēcaprūpes atbalstam tiek veltīta atsevišķa sadaļa, uzsverot lielo nozīmi gan izglītojošiem pasākumiem, lai sagatavotu bērnus patstāvīgai dzīvei, gan pienācīgai pēcaprūpei, kas ietver jauniešu piekļuvi sociālajiem, juridiskajiem un veselības aprūpes pakalpojumiem kopā ar atbilstošu finansiālo atbalstu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa nosaka pilngadību sasniegušo bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības saņemt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, kā arī citas sociālās garantijas pēc tam, kad beidzas ārpusģimenes aprūpe un jauniešis uzsāk patstāvīgu dzīvi. Tiesības saņemt šīs sociālās garantijas saglabājas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, un tās jauniešiem nodrošina pašvaldība.

Latvijā šobrīd ir 119 pašvaldības, kas ir ļoti atšķirīgas pieejamo pakalpojumu un resursu aspektā. Līdz ar to sniegtais atbalsts jauniešiem, kuri pēc ārpusģimenes aprūpes uzsāk patstāvīgu dzīvi, ir ļoti atšķirīgs. Savukārt nepietiekams atbalsts nelabvēlīgi ietekmē jauniešu spēju pēc ārpusģimenes aprūpes beigām iekļauties sabiedrībā un darba tirgū, kā arī viņu izaugsmes iespējas nākotnē.

2018.gada augustā tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu, lai izvērtētu valsts un pašvaldību atbalstu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigām.

Lai veiktu situācijas izpēti, tika veikta Latvijas pašvaldību aptauja. Tiesībsargs saņēma atbildes no visām 119 pašvaldībām. Tiesībsarga biroja pārstāvji izlases kārtībā apmeklēja 11 pašvaldības, lai apskatītu arī to neizīrētās dzīvojamās

telpas, kuras tiek piedāvātas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. No šīm 11 pašvaldībām tikai 6 pašvaldībās brīvās dzīvojamās telpas bija iespējams apskatīt, jo pārējās šādu brīvo telpu nebija. Dažas no pašvaldībām informēja, ka parādīt brīvās dzīvojamās telpas nevar, jo tās ir sliktā stāvoklī un nav izīrējamas palīdzības ietvaros.

Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumi Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" un likums "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" nosaka, ka ārpusģimenes aprūpes sniedzējs sadarbībā ar bāriņtiesu 6 mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas informē pašvaldību par laiku, kad bērnam beidzas ārpusģimenes aprūpe un viņam būs nepieciešams atbalsts izglītības iegūšanā un patstāvīgas dzīves uzsākšanā, kā arī palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā. Minēto normu mērķis ir nodrošināt pašvaldībai iespēju savlaicīgi saņemt informāciju par bērnu, lai plānotu nepieciešamās izmaksas un resursus, nodrošinot atbalstu bērnam, tiklīdz beidzas ārpusģimenes aprūpe, proti, sniedzot viņam nepieciešamo materiālo un psiholoģisko atbalstu, nodrošinot viņu ar mājokli, utt.

Palīdzību bērnam sniedz pašvaldība, kuras bāriņtiesa lēmusi par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu. Praksē nereti ir gadījumi, kad bērnam ārpusģimenes aprūpes laikā ir zuduši jebkādi kontakti ar savu dzimto pašvaldību, jo ārpusģimenes aprūpe tika nodrošināta citā pašvaldībā.

12.2. Pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai

Viens no obligātajiem pabalstiem, kas pašvaldībai ir jāizmaksā jauniešiem, beidzoties ārpusģimenes aprūpei, ir vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 26. un 27.punkts nosaka, ka pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai apmērs nav mazāks par divu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu apmēru.

Ministru kabineta 2009.gada 22.novembra noteikumi Nr.1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" nosaka, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 eiro. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts tika ieviests 2006.gadā, un tolaik tā apmērs tika noteikts kā puse no minimālās darba algas. 2018.gadā valsts noteiktā minimālā

darba alga ir 430 eiro, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kas bija domāts kā puse no minimālās darba algas, palika tādā apmērā, kādā tas bija noteikts 2006.gadā.

Normatīvajos aktos ir noteikts, ka pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai izmaksā dubultā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā. Laikā, kad bija izstrādāts regulējums, ar šo pabalstu bija domāts nodrošināt jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās iztikas līdzekļus vismaz vienas minimālās darba algas apmērā. Ņemot vērā, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav mainījies kopš 2006.gada, šobrīd pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes ir 128,06 eiro.

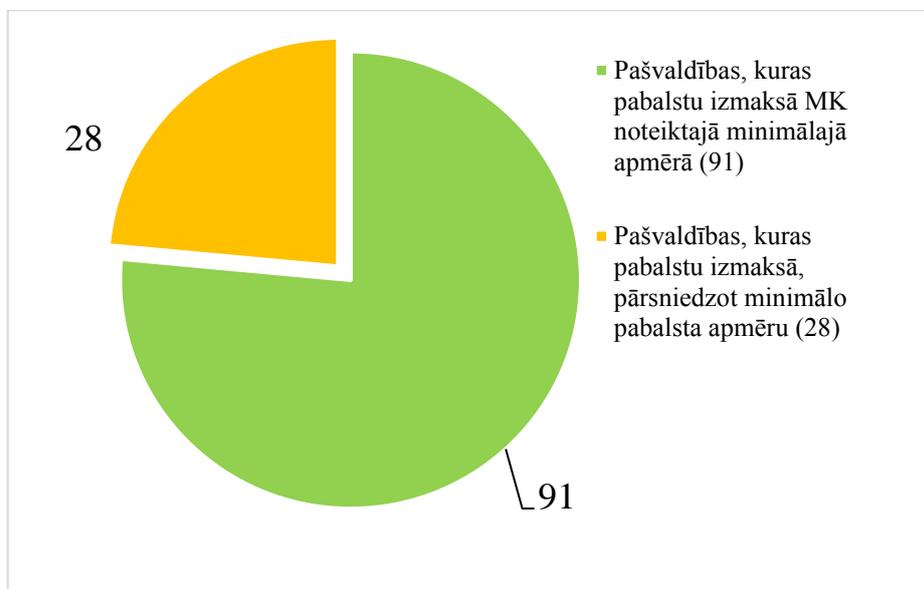
Saskaņā ar normatīvo regulējumu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav visiem vienāds, tas noteikts lielākā apmērā personām ar invaliditāti. Turklāt tā apmērs ir diferencēts atkarībā no invaliditātes grupas. Bērniem invaliditātes grupas nenosaka, bet pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas nosaka I, II vai III invaliditātes grupu. Līdz ar to pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem ar invaliditāti ir lielāks nekā jauniešiem, kuriem invaliditāte nav noteikta.

Personas statuss	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs (eiro)	Pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanas apmērs (eiro)
Persona bez invaliditātes	64,03	128,06
Persona ar invaliditāti kopš bērnības	106,72	213,44
Persona ar III grupas invaliditāti kopš bērnības	106,72	213,44
Persona ar II grupas invaliditāti kopš bērnības	128,06	256,12
Persona ar I grupas invaliditāti kopš bērnības	138,74	277,48

Apkopojot pašvaldību atbildes, tika novērots, ka vairākas pašvaldības, sniedzot informāciju par pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai, bija norādījušas tikai tā minimālo apmēru – 128,06 eiro. No tā var secināt, ka praksē ne visas pašvaldības, izmaksājot pabalstu jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības, ņem vērā jaunieša invaliditātes statusu, turklāt ne visas pašvaldības, aprēķinot pabalstu, ņem vērā diferencēto valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, kas noteikts personai ar I, II vai II grupas invaliditāti kopš bērnības.

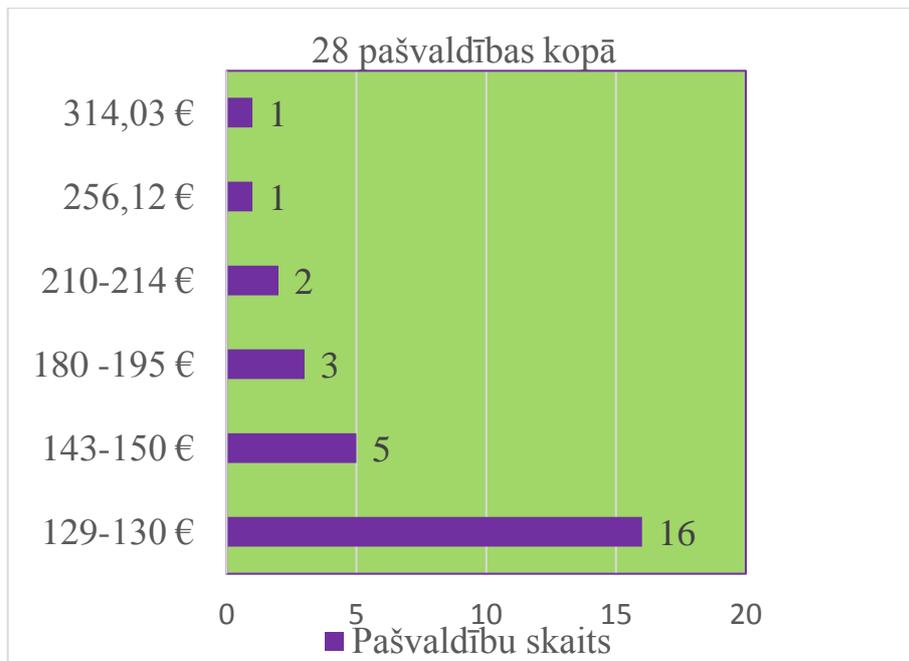
No pašvaldību aptaujas noskaidrots, ka 91 pašvaldība izmaksā pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā (128,06 eiro) un tikai 28 pašvaldības šo pabalstu izmaksā palielinātā apmērā.

Pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai apmērs pašvaldībās

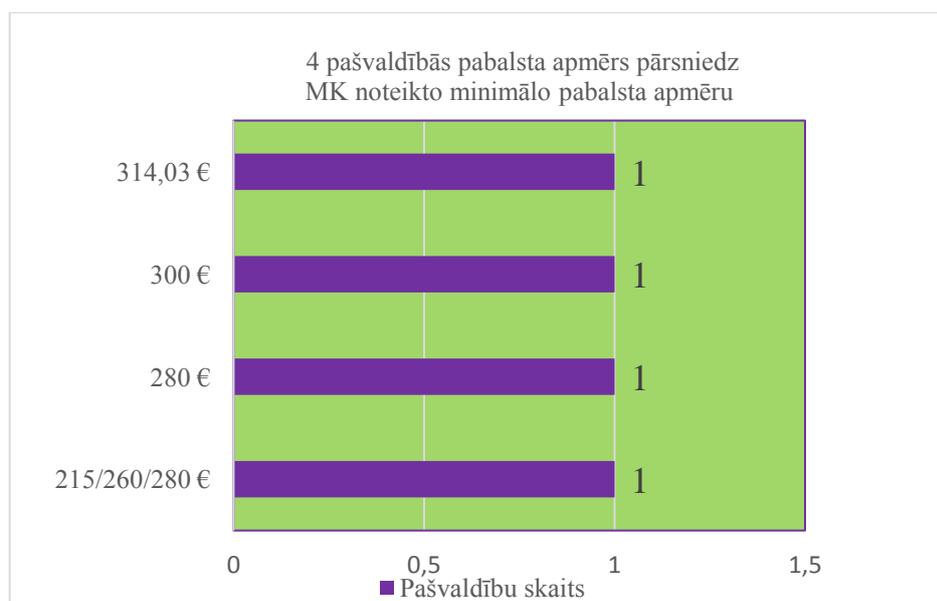
Tomēr, aplūkojot 28 pašvaldības, kuras izmaksā pabalstu virs Ministru kabineta noteiktā minimuma, secināms, ka 16 pašvaldības pabalstu paaugstināja nenozīmīgi, proti, pāris eiro robežās, lai noapaļotu izmaksājamo summu līdz 129-130 eiro. No pārējām 12 pašvaldībām pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai vislielākajā apmērā – 314,03 eiro – izmaksā Apes novada pašvaldība. Naukšēnu novada pašvaldība izmaksā pabalstu 256,12 eiro apmērā, Rugāju novadā – 213,44 eiro, bet Stopiņu novadā – 214 eiro. Stopiņu novads pēc savas iniciatīvas ieviesis vēl vienu pabalstu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, un tas ir 214 eiro.

Pašvaldības, kuru pabalsts pārsniedz minimālo apmēru

No visām 119 pašvaldībām tikai 4 izmaksā pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības, pārsniedzot Ministru kabineta noteikto minimālo apmēru, kas ir 213,44 eiro. Apes novadā pabalsts jauniešiem ar invaliditāti nav speciāli izdalīts, tas ir 314,03 eiro, un tiek maksāts ikvienam jauniešim, kuram beigusies ārpusģimenes aprūpe. Pabalstu 300 eiro apmērā izmaksā Jūrmalas pilsētas pašvaldība, bet 280 eiro – Siguldas novads. Tukuma novada pašvaldība ir vienīgā, kas pabalstu jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības noteica diferencēti, aptverot visas trīs invaliditātes grupas.

Pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības

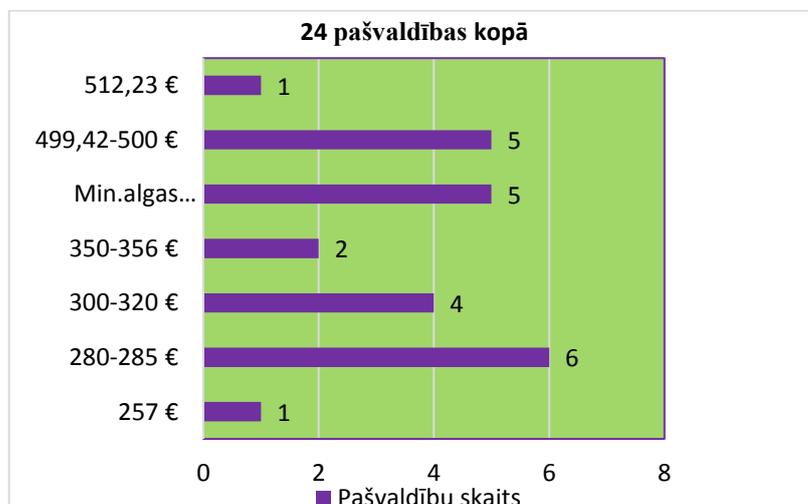
12.4. Pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei

Otrs obligātais pabalsts, kuru pašvaldība izmaksā jauniešiem, ir vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei. Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 30.punkts nosaka, ka minētā pabalsta apmērs nedrīkst būt mazāks par 249,71 eiro. Vienlaikus šis punkts nosaka, ka tā ir puse no summas, kas nepieciešama, lai aprīkotu mājokli ar nepieciešamo sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimumu patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Noteikumos nekas nav minēts par to, kas maksā otru daļu, lai jauniešiem varētu aprīkot mājokli ar visu nepieciešamo.

Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 5.pielikumā ir pieejams sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra saraksts, jo pabalstu drīkst izmaksāt naudā vai arī izsniegt priekšmetu veidā. Atbilstoši sarakstam, lai aprīkotu mājokli ar nepieciešamo priekšmetu minimumu, nepieciešama viena gulta, krēsls, galds, skapis, katls, panna, plīts, bļoda, krūze, sega, spilvens un dvieļi, kā arī divi šķīvji, divas karotes, divas dakšiņas, divi naži, divi palagi, divas spilvendrānas un segas pārvalki. Minēto sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra kopējā summa pēc saraksta sastāda 499,72 eiro, taču jāatzīmē, ka saraksts tika veidots, ņemot vērā tirgus cenas noteikumu izstrādes brīdī, tas ir, 2005.gadā, un tās pašlaik neatbilst faktiskajām izmaksām.

No 119 pašvaldībām 95 pašvaldības pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei izmaksā Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā – 249,71 eiro, bet 24 pašvaldības maksā par to lielāku pabalstu. Praksē pabalsts pārsvarā tiek izmaksāts naudā.

Pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei

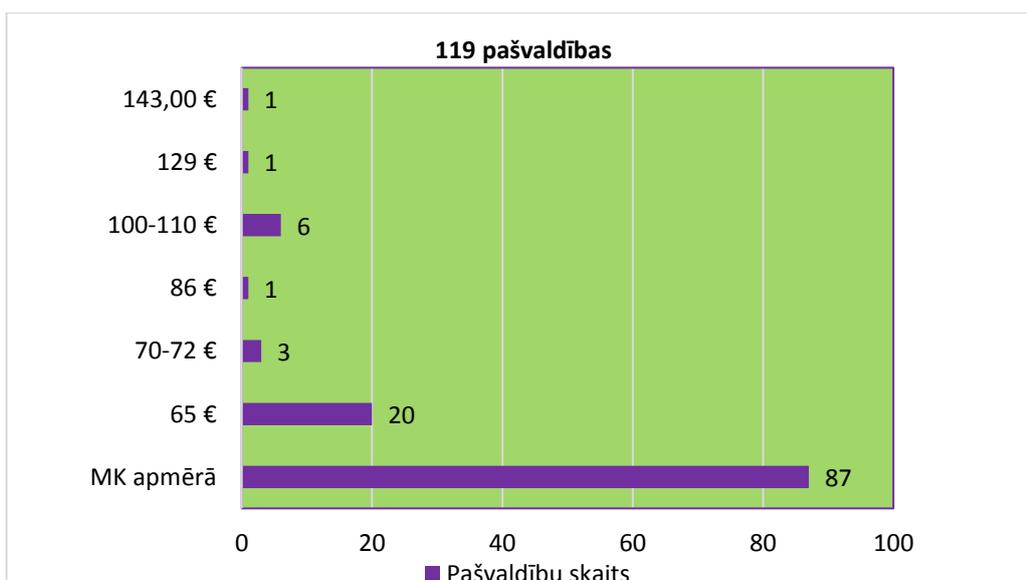
Pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei vislielākajā apmērā – 512,23 eiro – izmaksā Liepājas pilsētas pašvaldība, bet pabalstu 500 eiro apmērā maksā četras pašvaldības: Beverīnas novads, Engures novads, Lubānas novads un Ventspils novads. Pabalstu 499,42 eiro apmērā, kas atbilst Ministru kabineta noteikumu 5.pielikumā norādītajai summai, izmaksā Saldus novada pašvaldība. Vēl piecas – Baldones novada, Balvu novada, Carnikavas novada, Viļakas novada un Rucavas novada – pašvaldības pabalstu izmaksā valstī noteiktajā minimālās darba algas apmērā, kas 2018.gadā bija 430 eiro.

12.5. Pabalsts ikmēneša izdevumiem

Jaunietim, kurš pēc pilngadības sasniegšanas turpina iegūt izglītību vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un sekmīgi apgūst izglītības programmu, pašvaldība saskaņā ar Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 31.punktu izmaksā pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru.

Tiesības saņemt pabalstu ikmēneša izdevumiem ir arī pilngadību sasniegušajam jauniešiem, ja viņš studē augstskolā vai koledžā un sekmīgi apgūst studiju programmu. Pabalstu neizmaksā studiju pārtraukuma laikā. Abos gadījumos pabalsta apmērs nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.

Saskaņā ar normatīvo regulējumu pašvaldībai ir pienākums ne retāk kā divas reizes gadā pieprasīt informāciju no izglītības iestādes, augstskolas vai koledžas par to, ka jauniešis turpina sekmīgi apgūst izglītības programmu vai studiju programmu.

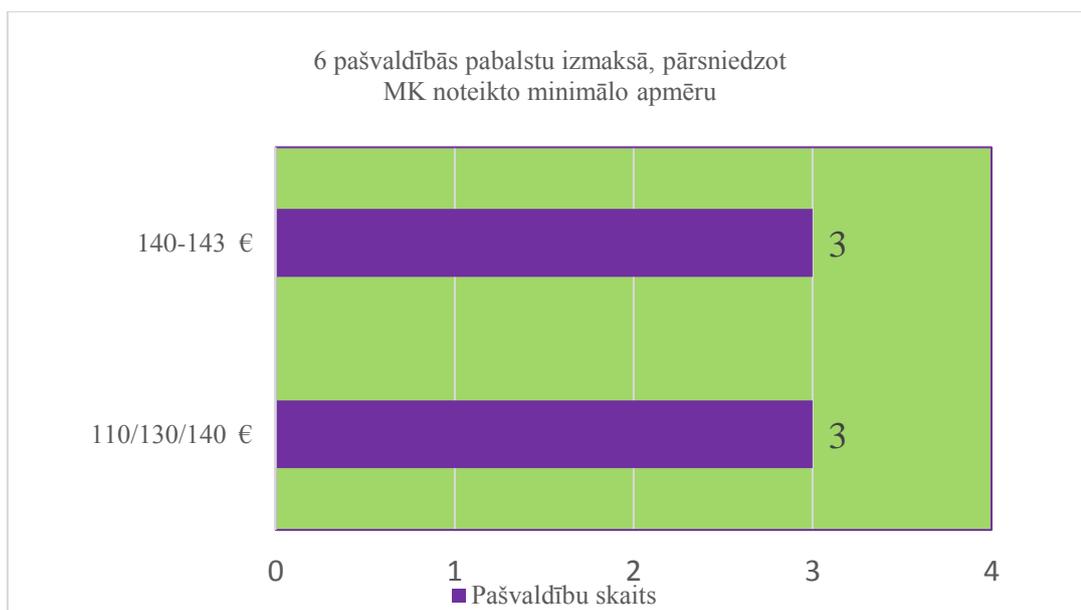

Diagrammā aplūkojama informācija par pabalsta apmēru jauniešiem, kuriem nav invaliditātes. Pabalstu ikmēneša izdevumiem viena valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā maksā 87 pašvaldības. 20 pašvaldības minimālo pabalsta apmēru 64,03 eiro paaugstināja līdz pilniem 65 eiro. Atsevišķas pašvaldības pabalstu noteica, piemērojot procentuālo likmi valstī noteiktajai minimālajai mēneša darba algai: Balvu novada pašvaldība noteica pabalstu 25% apmērā no minimālās mēneša darba algas, kas 2018.gadā sastāda 107,50 eiro, un Baldones novada pašvaldība – 30%, kas ir 129 eiro. Pabalstu 143 eiro mēnesī izmaksā Smiltenes novada pašvaldība. Pabalstu jauniešiem, kuri mācās vispārējā vai profesionālajā izglītības iestādē, un jauniešiem, kuri turpina izglītību augstskolā vai koledžā, pašvaldības maksā vienādā apmērā.

Tāpat kā pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai, pabalsts ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības izmaksājams lielākā apmērā, ņemot vērā pabalsta valsts sociālā nodrošinājumam apmēru, kas ir atšķirīgs katrai invaliditātes grupai: personai ar III invaliditātes grupu kopš bērnības tas ir 106,72, personai ar II invaliditātes grupu kopš bērnības – 128,06; personai ar I invaliditātes grupu kopš bērnības – 138,74 eiro. Apkopojot pašvaldību atbildes, secināms, ka praksē ne visās pašvaldībās tiek ievērots šis princips.

Tikai 6 pašvaldībās pabalsts ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības tiek maksāts tādā apmērā, lai aptvertu visas invaliditātes grupas. Pabalstu 143 eiro apmērā maksā Smiltenes novada pašvaldība, 140 eiro – Dobeles novads un Rojas novads. Tukuma novads, Priekules novads un Beverīnas novads noteica pabalstu lielākā apmērā diferencēti katrai invaliditātes grupai.

Pabalsts ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti

12.6. Psihosociālais un papildu atbalsts jauniešiem pašvaldībās

Saskaņā ar Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.857 32.punktu pašvaldībai, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, sniedzot psihosociālo un materiālo atbalstu, ir jāveic pasākumi jaunieša integrēšanai sabiedrībā. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 12.panta sestā daļa nosaka, ka pašvaldības sociālajam dienestam vismaz divus gadus ir jāstrādā ar jauniešu pēc viņa patstāvīgas dzīves uzsākšanas.

Atbildot uz jautājumu, kā pašvaldība nodrošina psihosociālo atbalstu, vairums pašvaldību informēja par sociālā darbinieka un psihologa konsultācijām, kas tiek nodrošinātas pēc vajadzības. Atsevišķas pašvaldības norādīja, ka psihosociālo atbalstu sniedz, pirms jauniešs sasniedz pilngadību, novērtējot viņa sociālos, emocionālos un materiālos resursus, kā arī spēju patstāvīgi plānot dzīvi. Tiek pārrunāti izglītības, darba jautājumi un atbalsta iespējas. Šāda prakse ļauj jauniešiem iepazīties ar atbalsta personu – sociālo darbinieku savlaicīgi, negaidot krīzes situāciju.

Patstāvīgas dzīves uzsākšanas laikā sociālais darbinieks, novērtējot jaunieša vajadzības, piesaista ārējos un iekšējos resursus dažādu jautājumu risināšanai. Atsevišķas pašvaldības strādā ar jauniešiem līdz 24 gadu vecumam, piemēram, Rīgā.

Pakalpojumu klāsts, kas pieejams jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigām, arī jauniešiem ar invaliditāti, pašvaldībās ir ļoti atšķirīgs. Visbiežāk atsevišķi šai mērķgrupai atbalsta veidi nav izdalīti, un pašvaldība izmanto pakalpojumus, kas noteiktos apstākļos ir pieejami ikvienam tās iedzīvotājam. Piemēram, ģimenes asistents, sociālā rehabilitācija, izglītojošās nodarbības jaunajām māmiņām, veselības veicināšanas speciālista konsultācijas utt. Savukārt pašvaldību atbildēs par papildu atbalstu jauniešiem ar invaliditāti tika minēti tādi pakalpojumi kā dienas aprūpes centra pakalpojumi, aprūpe mājās, grupu dzīvokļa pakalpojums, mājokļa vides pielāgošana, iespēja piedalīties pasākumos utt.

Papildu materiālais atbalsts jauniešiem tiek sniegts pārsvarā sociālās palīdzības ietvaros kā ikvienai trūcīgai vai maznodrošinātai personai. Ļoti maz pašvaldību informēja par papildu materiālā atbalsta veidiem konkrēti šai mērķgrupai. Papildu materiālo atbalstu pēc savas iniciatīvas ieviesa un sniedz Stopiņu novada pašvaldība, izmaksājot pabalstu pēc ārpusģimenes aprūpes – 214 eiro. Balvu novada pašvaldība piešķir vienu reizi gadā pabalstu veselības aprūpei – 120 eiro, Olaines novada pašvaldība jauniešiem, kurš mācās dienas apmācības izglītības iestādē, reizi gadā izmaksā pabalstu apģērba iegādei – 75 eiro. Pabalsts bērna integrēšanai sabiedrībā vai sociālās rehabilitācijas pakalpojumu apmaksai tiek praktizēts Talsu novada pašvaldībā – līdz 300 eiro gadā, Stopiņu novada pašvaldībā – 200 eiro gadā un Priekuļu novada

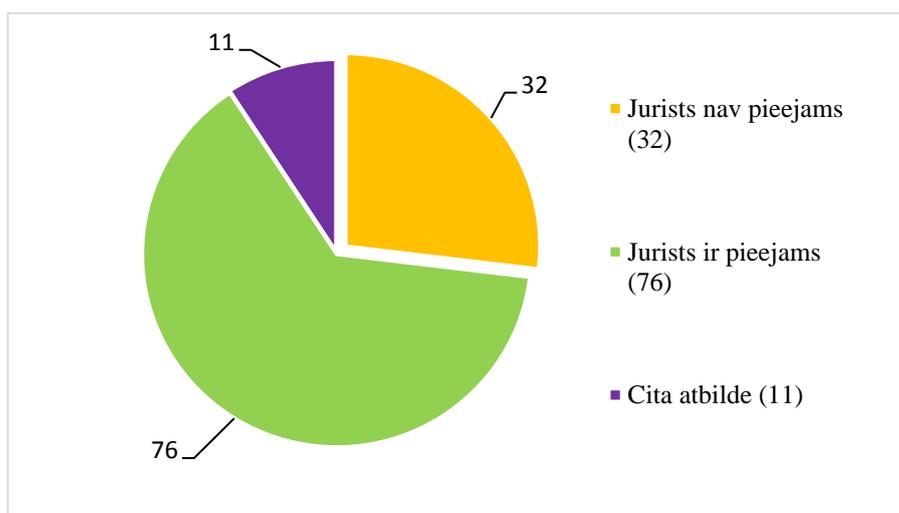
pašvaldībā – līdz 300 eiro gadā. Dažas – Cēsu novada un Balvu novada – pašvaldības ir noteikušas atbalstu mācību piederumu iegādei.

Tiesībsarga ieskatā, ļoti svarīgi ir nodrošināt jauniešiem arī iespēju saņemt bezmaksas juridisko palīdzību dažādu jautājumu kārtošana. Lai jaunieši veiksmīgi īstenotu savas tiesības, tiem ir jāzina, kurās iestādēs vērsties, lai saņemtu palīdzību vai risinātu dažādus jautājumus, kā noformēt iesniegumu, kā noslēgt īres līgumu un kādus nosacījumus tajā ietvert, kā sastādīt prasības pieteikumu tiesai utt.; lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar invaliditātes dokumentu noformēšanu, invaliditātes pensijas un sociālās palīdzības pieprasīšanu, arī ir nepieciešamas zināšanas.

Pēc pilngadības sasniegšanas jauniešiem visi šie jautājumi jārisina pašam, un visbiežāk tas dzīvē sagādā lielas grūtības. Tāpēc viens no jautājumiem pašvaldībām bija uzdots par juridiskās palīdzības pieejamību.

12.7. Bezmaksas jurista pieejamība jauniešiem pašvaldībās

No 119 pašvaldībām 76 pašvaldībās bezmaksas juridiskā palīdzība jauniešiem ir pieejama. Ņemot vērā, ka jautājums tika uzdots tikai par jurista pieejamību, no saņemtās informācijas nebija iespējams noskaidrot, vai jurists pašvaldībās sniedz tikai konsultācijas, vai palīdz arī sastādīt dokumentus.

32 pašvaldības bezmaksas juridisko palīdzību nenodrošina. 11 pašvaldības sniedza citu atbildi, piemēram, jurista konsultācijas pašvaldībā ir iespējams saņemt tikai par jautājumiem, kas skar pašvaldības funkcijas; jurists palīdz noformēt iesniegumu valsts nodrošinātās

juridiskās palīdzības saņemšanai, sniedz tikai pirmreizējo konsultāciju par iestādi, kur vērsties, lai risinātu jautājumu.

12.8. Palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā

Mājoklis ir viena no cilvēka pamatvajadzībām, bez kuras ir apgrūtināta citu pamatvajadzību apmierināšana. Tādēļ ikvienam jauniešim, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes, ir svarīgi saņemt pienācīgu palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā.

Saskaņā ar likumu “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” šo palīdzību sniedz pašvaldība, kuras bāriņtiesa lēmusi par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu. Minētā likuma 14.panta otrā daļa nosaka, ka aizbildnim, bāriņtiesai, ja bērns ir ievietots audžuģimenē, vai ārpusģimenes aprūpes iestādei ir pienākums paziņot pašvaldības sociālajam dienestam par to, ka bērnam pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā. Šis paziņojums nosūtāms ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas bērna ārpusģimenes aprūpe. Normas mērķis ir nodrošināt pašvaldībai iespēju savlaicīgi saņemt informāciju par bērnu, kuram būs nepieciešams atbalsts mājokļa jautājumā, lai šo palīdzību varētu sniegt, tiklīdz jauniešs uzsāk patstāvīgu dzīvi.

Likums paredz divas iespējas, kā jauniešs var risināt mājokļa jautājumu: pēc pilngadības sasniegšanas lūgt pašvaldību izīrēt viņam dzīvojamo telpu vai pieteikties dzīvokļa pabalstam, un patstāvīgi atrast savām vēlmēm un iespējām atbilstošu dzīvojamo telpu īrēšanai jebkurā administratīvajā teritorijā Latvijā. Ja jauniešs izvēlas dzīvokļa pabalstu, to pašvaldība izmaksā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, neizvērtējot ienākumus.

Dzīvokļa pabalsts tika ieviests kā alternatīvs palīdzības veids 2015.gada 1.janvārī, un tas var būt risinājums tiem jauniešiem, kuri savu turpmāko dzīvi nevēlas saistīt ar dzimto pašvaldību. Dzīvokļa pabalsta apmēru nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos.

Saskaņā ar likumu “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” jauniešs nav tiesīgs saņemt abus palīdzības veidus vienlaikus. Tomēr, ja pašvaldība nevar nodrošināt uzreiz ar dzīvojamo telpu, jauniešim ir tiesības saņemt dzīvokļa pabalstu citas dzīvojamās telpas īrēšanai uz laiku līdz brīdim, kad pašvaldība izīrēs dzīvojamo telpu palīdzības ietvaros.

12.8.1. Pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšana

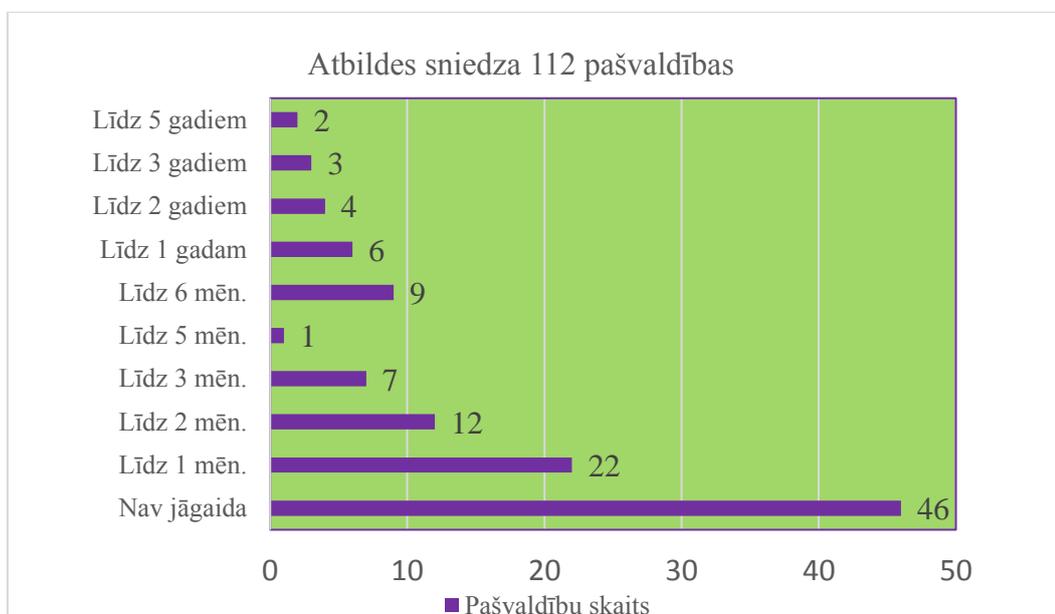
Saskaņā ar aptaujas rezultātiem par dzīvojamā fonda pieejamību pašvaldībās un spēju nodrošināt jauniešs ar mājokli uzreiz pēc ārpusģimenes aprūpes beigām 75 pašvaldībās dzīvojamais fonds ir pietiekams. 39 pašvaldības norādīja, ka tas nav pietiekams, bet vēl piecās

pašvaldībās dzīvojamā fonda pieejamība ir mainīga un atkarīga no pieprasījuma. Pašvaldības norādīja, ka lielākais pieprasījums ir pēc dzīvojamām telpām, kuras atrodas tuvu novada centram, pilsētā vai apdzīvojamā vietā ar labi attīstītu infrastruktūru.

Uz jautājumu par to, cik ilgi vidēji ir jāgaida dzīvojamās telpas īres piedāvājums, tika saņemtas 112 atbildes. Visilgākais gaidīšanas laiks – pat līdz pieciem gadiem, lai saņemtu dzīvojamās telpas piedāvājumu, ir Rīgas pilsētas un Rēzeknes novada pašvaldībā. Vairākās pašvaldībās – Krāslavas novadā, Ropažu novadā un Salacgrīvas novadā – gaidīšanas laiks ir līdz trim gadiem. Divi gadi ir jāgaida, lai saņemtu dzīvojamās telpas īres piedāvājumu Jūrmalā, Dundagas novadā, Ludzas novadā un Riebiņu novadā. Turpretim 46 pašvaldībās nav jāgaida vispār, un dzīvojamā telpa jaunietim var tikt izīrēta uzreiz, tiklīdz beidzas ārpusģimenes aprūpe un saņemts iesniegums.

Cik ilgi vidēji ir jāgaida dzīvojamās telpas īres piedāvājums?

12.8.2. Dzīvojamo telpu stāvoklis

Likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 16.pants nosaka, ka ikvienai dzīvojamai telpai, kas tiek izīrēta palīdzības ietvaros, jābūt dzīvošanai derīgai. Proti, tai jābūt apgaismojamai un apkurināmai, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam, kā arī jāatbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

Ar kritēriju “apgaismojama” ir saprotama iespēja dzīvojamā telpā lietot elektroenerģiju, ar kritēriju “apkurināma” – iespēja telpu apsildīt, izmantojot dzīvojamās mājas centralizēto

siltumapgādes sistēmu vai krāsns apkuri. Savukārt ar kritēriju “piemērots cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojšanai” ir saprotama dzīvojamās telpas atbilstība tam, lai persona būtu pasargāta pret aukstumu, mitrumu, karstumu, lietu, vēju vai citiem draudiem tās veselībai, kā arī riskiem, kas saistīti ar neapmierinošu telpu stāvokli, vienlaikus garantējot personas fizisko drošību.

Latvijas Republikā jau ilgu laiku atsevišķi noteikumi, kas reglamentētu būvniecības un higiēnas prasības dzīvojamās telpās, nav izdoti, līdz ar to katra pašvaldība šīs prasības interpretē pēc sava ieskata.

Izsoles kartībā veicot pašvaldību brīvo neizīrēto dzīvojamo telpu apskati, konstatēts, ka to stāvoklis ir ļoti atšķirīgs: jauniešiem tiek piedāvāti gan labiekārtoti dzīvokļi, gan dzīvojamās telpas bez ērtībām (piemēram, ar koplietošanas sauso tualeti ārā, ūdeni akā, krāsns apkuri). Dažas dzīvojamās telpas bija izremontētas, bet dažās bija jāveic kosmētiskais vai pat kapitālais remonts. Vairākās dzīvojamās telpās atradās iepriekšējā īrnieka personīgās mantas.

Ieskatam – dzīvojamo telpu fotouzņēmumi.

Virtuve

Labierīcības

Dzīvojamā istaba

Veicot aptauju par pašvaldību izīrējamo dzīvojamo telpu tehnisko stāvokli, 74 pašvaldības atzīmēja, ka telpās, kuras piedāvā īrēšanai palīdzības reģistrā reģistrētajām personām, jāveic kosmētiskais vai kapitālais remonts. 44 pašvaldības norādīja, ka dzīvojamās telpas tiek izīrētas labā stāvoklī vai arī pēc jau veikta remonta.

No 119 pašvaldībām tikai viena – Vārkavas novada pašvaldība norādīja, ka tādi gadījumi, kad jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes ir jārisina dzīvokļa jautājums, pašvaldībā vēl nav bijuši.

Tiesībsarga ieskatā, ir jāņem vērā, ka pēc ārpusģimenes aprūpes beigām jaunieši bieži saskaras ar finanšu resursu trūkumu un nepieciešamību saņemt sociālo palīdzību. Līdz ar to no

viņiem nevar prasīt personīgo līdzekļu ieguldījumu, lai pašvaldības piedāvāto dzīvojamo telpu padarītu par dzīvošanai derīgu.

Ņemot vērā, ka praksē dzīvojamās telpas tiek izīrētas dažādā stāvoklī, pašvaldībām tika jautāts par palīdzības sniegšanu jauniešiem dzīvojamās telpas remontā un labiekārtošanā. No 119 pašvaldībām 49 atbildēja, ka iespēju robežās palīdzību sniedz. Daļa no tām norādīja, ka ar nevalstisko organizāciju un iedzīvotāju palīdzību cenšas apgādāt jauniešus ar mēbelēm un sadzīves priekšmetiem. Palīdzība tiek sniegta arī, piešķirot pabalstu dzīvojamās telpas remontam, celtniecības materiālu vai sadzīves priekšmetu iegādei. Piemēram, Kokneses novada pašvaldībā dzīvokļa remontam iespējams saņemt pabalstu 215 eiro apmērā, Liepājas pilsētas pašvaldība jauniešiem apmaksā būvmateriālu iegādi 142,29 eiro apmērā, bet Daugavpils pilsētas pašvaldība remontam piešķir 285 eiro. Grobiņas novada pašvaldībā pabalstu dzīvokļa remontam var pieprasīt ikviena persona, tas ir, līdz 2000 eiro, ja dzīvoklis ir ļoti sliktā stāvoklī vai 1200 eiro inženierkomunikāciju remontam vai remontam. Savukārt Ventspils novada pašvaldība daļēji atlīdzina izdevumus par logu un durvju nomaiņu.

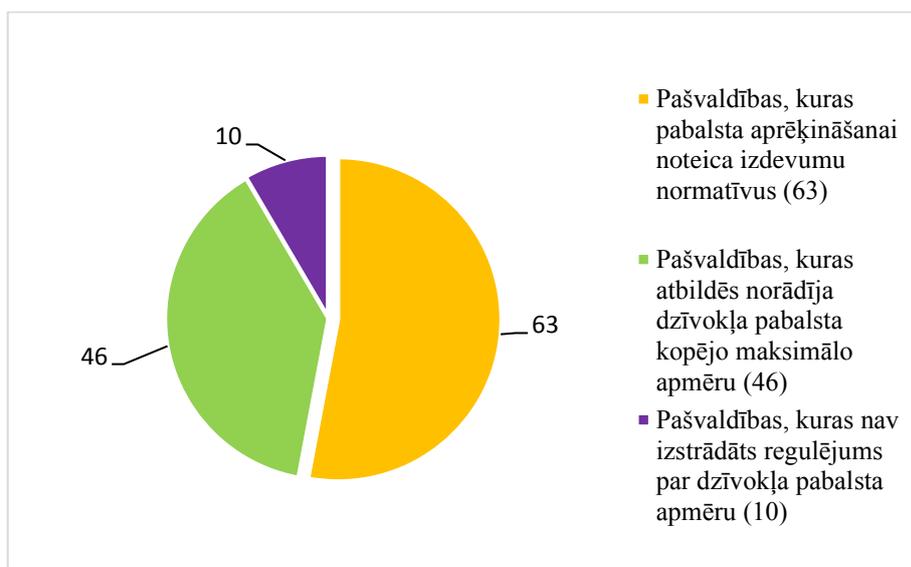
Daļa pašvaldību, kurās papildu palīdzību dzīvojamās telpas remontēšanā un labiekārtošanā nesniedz, paskaidroja, ka tas nav nepieciešams, jo šajās telpās pirms izīrēšanas jau ir veikts remonts.

12.8.3. Dzīvokļa pabalsts jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Dzīvokļa pabalsta apmēru nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos, un tas ir paredzēts, lai segtu:

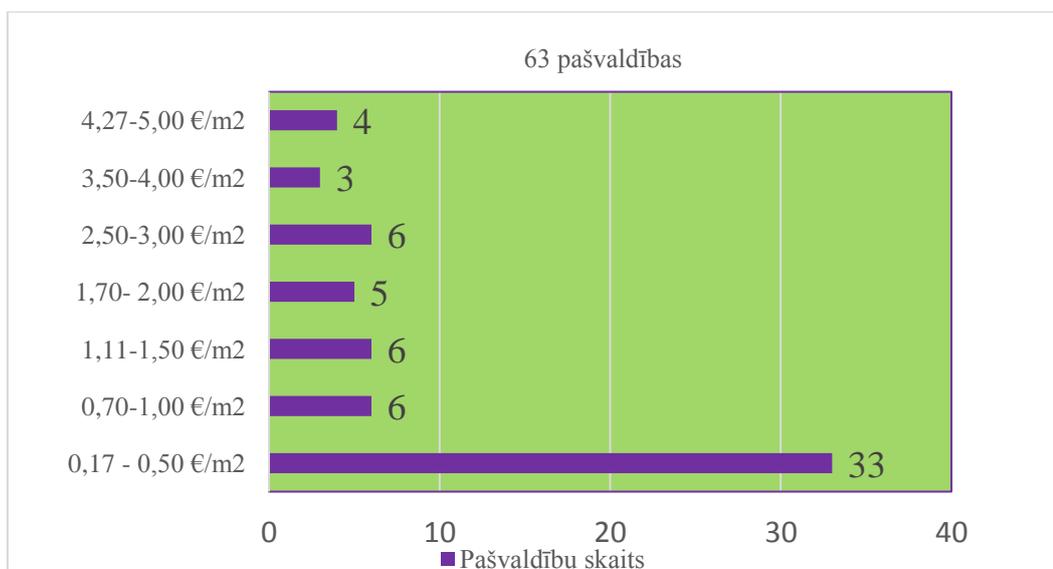
- izdevumus par mājokļa lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām);
- izdevumus par pakalpojumiem, kas saistīti ar mājokļa lietošanu, ja tie nav ietverti īres maksā vai nepieciešamajos izdevumos par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām.

Lai arī dzīvokļa pabalsts kā alternatīvs palīdzības veids ir ieviests no 2015.gada 1.janvāra, aptaujas rezultātā tika noskaidrots, ka joprojām 10 pašvaldībās regulējuma par pabalsta apmēru un izmaksas kārtību nav; bet 63 pašvaldības informēja par dzīvokļa pabalsta aprēķināšanai noteiktajiem normatīviem. Savukārt 46 pašvaldības norādīja dzīvokļa pabalsta kopējo maksimālo apmēru.

63 pašvaldības, kurās ir normatīvi dzīvokļa pabalsta aprēķinam, konkrēti arī noteica, kādā apmērā tās sedz izdevumus par dzīvojamās telpas lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām); 33 pašvaldībās ikmēneša izdevumi par 1 m² īri un obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām noteikti 0,17 – 0,50 eiro diapazonā. Izdevumus 5 eiro apmērā par 1 m² mēnesī sedz Ādažu novada un Ogres novada pašvaldība, bet 4,27 eiro — Rīgas pilsētas un Mārupes novada pašvaldība. Salaspils novada pašvaldība sedz 4 eiro par 1 m², Jūrmalas pilsētas – 3,70 un Siguldas novada pašvaldība – 3,50 eiro.

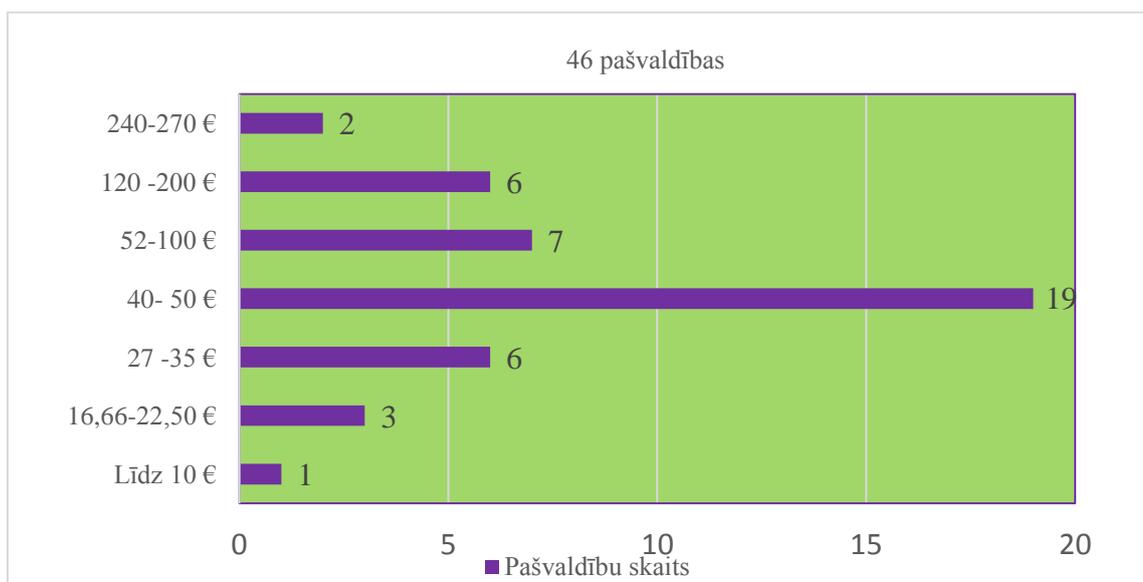
Izdevumi par dzīvojamās telpas lietošanu mēnesī

No 46 pašvaldībām, kuras savās atbildēs norādījušas tikai dzīvokļa pabalsta kopējo summu, vislielāko pabalstu maksā Iecavas novads – 270 eiro un Carnikavas novads – 240 eiro

mēnesī. Divas – Saulkrastu novada un Stopiņu novada – pašvaldības pabalstu izmaksā 200 eiro apmērā mēnesī. Savukārt Raunas novada pašvaldība dzīvokļa pabalsta apmēru noteikusi 100 eiro apmērā gadā, kas vidēji mēnesī ir 8,33 eiro un paredzēts gan dzīvojamās telpas lietošanas izdevumiem, gan pakalpojumu apmaksai.

Dzīvokļa pabalsta kopējais maksimālais apmērs mēnesī

Tiesībsargs atzīst, ka izdevumi par dzīvojamās telpas lietošanu un saņemtajiem pakalpojumiem nav vienādi visā Latvijā – lielajās pilsētās tie ir augstāki, turpretim mazāk apdzīvotajos un attīstītajos reģionos izmaksas var būt zemas. Tomēr, vērtējot pašvaldību noteiktos normatīvus un izmaksājamos dzīvokļa pabalstus, secināms, ka visbiežāk tie nav pietiekami, lai segtu faktiskās izmaksas. Tas nozīmē, ka praksē jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes var rasties grūtības atrast piemērotu dzīvojamo telpu un ievērojama daļa izdevumu par mājokli viņiem jāsedz patstāvīgi. Praksē grūtības dzīvokļa meklēšanā var sagādāt arī izīrētāja prasība samaksāt drošības naudu vai veikt īres maksas priekšapmaksu, pretējā gadījumā dzīvojamās telpas īres līguma noslēgšana nav iespējama. Savukārt dzīvokļa pabalsta izmaksa parasti notiek tikai pēc tam, kad persona jau ir noslēgusi dzīvojamās telpas īres līgumu un to var uzrādīt pašvaldības sociālajam dienestam.

Jāņem vērā, ka daudzi bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes objektīvu iemeslu dēļ nespēj uzreiz paši sevi apgādāt, jo turpina mācīties klātienē vispārējās izglītības iestādēs un profesionālajās izglītības iestādēs,

līdz ar to viņiem ir nepieciešams pašvaldības atbalsts, lai iegūtu izglītību, apgūtu profesiju, nevis novirzītu laiku un visus savus spēkus iztikas pelnīšanai un izdzīvošanas jautājumam.

Jauniešu sociālās garantijas pēc ārpusģimenes aprūpes beigām tika iekļautas kā viena no aktuālajām tēmām tiesībsarga 2018.gada konferencē. Veicot faktiskās situācijas izpēti Latvijas pašvaldībās saistībā ar sniegto atbalstu jauniešiem, formulēti šādi secinājumi:

- Pabalsta pastāvīgas dzīves uzsākšanai un pabalsta ikmēneša izdevumiem apmērs ir piesaistīts valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, kas sākotnēji bija $\frac{1}{2}$ no minimālās algas – tolaik 45 lati. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pārskatīts kopš 2006.gada.
- Valsts noteikusi, ka mājokļa aprīkošanai vajadzīgā summa ir 499,42 eiro, bet jāizmaksā $\frac{1}{2}$ no aprēķinātā minimuma – 249,71. Tiesiskais regulējums neatbilst faktiskajām izmaksām un nav pārskatīts kopš 2005.gada.
- Daudzas pašvaldības neņem vērā, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti ir lielāks – visiem to izmaksā vienādi minimālajā apmērā.
- Pabalsta ikmēneša izdevumiem apmērs jauniešiem, kurš turpina iegūt izglītību, nav pietiekams, lai apmierinātu pamatvajadzības.
- Vairākām pašvaldībām nav pietiekams dzīvojamais fonds, lai nodrošinātu ar dzīvojamo telpu uzreiz pēc ārpusģimenes aprūpes beigām.
- Jauniešiem ir tiesības saņemt dzīvokļa pabalstu, taču tā apmērs pašvaldībās bieži nav pietiekams, lai segtu faktiskās izmaksas, kas saistītas ar dzīvojamās telpas lietošanu un saņemtajiem pakalpojumiem.
- Dzīvokļa pabalsta izmaksas kārtība ierobežo vai pat nespēj nodrošināt dzīvojamās telpas īres līguma nosacījumu izpildi.
- Jaunieši bieži nav informēti par savām tiesībām un neorientējas tiesiskajos jautājumos. Tiem ir ierobežotas iespējas bez maksas saņemt juridisko palīdzību, tai skaitā palīdzību dokumentu kārtošā un sastādīšanā.
- Sociālajam dienestam trūkst resursu un sociālo pakalpojumu, lai pilnvērtīgi un daudzpusīgi atbalstītu jauniešus.
- Nav pietiekama sadarbība starp bāriņtiesu, sociālo dienestu un citām pašvaldības struktūrām, kas ir atbildīgas par sociālo garantiju nodrošināšanu un palīdzības sniegšanu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigām.

Atzinumā pārbaudes lietā, kas tika ierosināta par valsts un pašvaldību atbalstu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, tiesībsargs plāno izstrādāt rekomendācijas

jauniešu situācijas uzlabošanai un nosūtīt tās atbildīgajām valsts iestādēm un visām Latvijas pašvaldībām.

13. Atzinums par būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz privātpersonas iesniegumu par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, viņu adoptējot, atceļot adopciju un atrodoties ārpusģimenes aprūpē, kā arī nodrošinot medicīnisko aprūpi.

13.1. Faktiskie apstākļi

Pārbaudes lietas ietvaros ir noskaidroti šādi faktiskie apstākļi.

A. dzimis 1991.gada 6.oktobrī. Viņa vecāki bijuši laulībā. Neilgi pēc bērna piedzimšanas tie pārtraukuši kopdzīvi un dzīvojuši šķirti. A. dzīvojis pie mammas. 1992.gadā māte no tēva piedzinusi uzturlīdzekļus bērna uzturam.

1994.gada 18.oktobrī A. ievietoja Rīgas 258.bērnudārzā – patversmē, Tīnūžu ielā 1, Rīgā, kurā viņš atradās līdz 1998.gada 29.maijam.

Ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 1994.gada 28.oktobra spriedumu A. mātei un tēvam tiesa atņēma vecāku varu, nolemjot A. nodot valsts audzināšanā.

Ar Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 1998.gada 4.maija spriedumu tika apstiprināta A. adopcija. Bērnu adoptēja B. A. tika mainīts uzvārds, iegūstot adoptētāja uzvārdu, un spriedums par adopciju stājies spēkā 1998.gada 25.maijā.

Ar 1999.gada 12.decembra Rīgas bāriņtiesas priekšsēdētājas vienpersonisku lēmumu B. tika pārtraukta vecāku vara. Pēc izņemšanas no B. ģimenes A. ievietoja bērnunamā – “Marsa gatve”. 1999.gada 28.decembrī Rīgas bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par vecāku varas pārtraukšanu B. un A. ieviešanu bērnu audzināšanas iestādē uz laiku līdz 60 dienām.

No 1999.gada 28.decembra līdz 2000.gada 18.maijam A. ārstējās Jelgavas psihoneiroloģiskajā slimnīcā, bet no 2000.gada 26.maija līdz 10.jūlijam – bērnu klīniskajā slimnīcā “Gaiļezers”, kad turpmākai ārstēšanai tika pārvests uz bērnu psihoneiroloģisko slimnīcu “Ainaži”, kurā A. bijis ievietots no 2000.gada 10.jūlija līdz 2009.gada 12.februārim.

2002.gada 4.decembrī Rīgas bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par A. adopcijas atcelšanu, bet 2004.gada 20.aprīlī Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa pieņēma spriedumu par adopcijas atcelšanu B. Spriedums stājās spēkā 2004.gada 21.maijā. Apmierināts arī prasītāja – Rīgas bāriņtiesas – lūgums piedzīt no B. uzturlīdzekļus Ls 24 mēnesī par labu slimnīcai “Ainaži”.

2008.gada 26.augustā Rīgas bāriņtiesa pieņēma lēmumu par A. ievietošanu institūcijā – Rīgas bāreņu sociālās rehabilitācijas un atbalsta centrā “Marsa gatve”.

13.2. Lietā konstatētie pārkāpumi

Atzinums pārbaudes lietā pabeigts, konstatējot būtiskus A. cilvēktiesību aizskārumus, kas pieļauti laikā no 1994.gada 18.oktobra līdz pilngadības sasniegšanai, tas ir, laikā, kad viņš bija šķirts no savas ģimenes, pieļauts:

- tiesību uz ģimenes un privāto dzīvi pārkāpums;
- tiesību uz izglītību pārkāpums;
- tiesību uz atbilstošu medicīnisko aprūpi pārkāpums;
- tiesību zināt savu identitāti pārkāpums;
- tiesību uz valsts sociālām garantijām pārkāpums;
- tiesību īstenot savas tiesības ar pārstāvja starpniecību pārkāpums;
- tiesību tikt uzklausītam pārkāpums;
- tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums (vardarbības neizmeklēšana).

Atbildīgās iestādes, tas ir, Rīgas bāriņtiesa, Labklājības ministrija un tās pakļautībā esošā VBTAI, neveica normatīvajos aktos noteiktos pienākumus, lai nodrošinātu A. tiesību un interešu aizsardzību kā ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam.

Rīgas Latgales Skolu valde pēc vecāku varas atņemšanas bērna vecākiem nenoskaidroja un neizmeklēja tuvākos radniekus (vecvecākus), lai noskaidrotu, vai kāds no viņiem nevar uzņemties bērna aizbildnību.

Rīgas bāriņtiesa:

- atzina B. par adoptētāju, neņemot vērā faktiskos apstākļus, ka viņam nebija ģimenes, viņš darba dēļ (jūrnieks) ilgstoši atradās prombūtnē, kas liecina, ka viņš nespēja veikt bērna aprūpi un audzināšanu;
- sniedza atzinumu, ka A. adopcija B. ģimenē atbilst viņa interesēm, neņemot vērā iepriekš norādītos faktiskos apstākļus un lēmumu pieņemot, balstoties tikai uz dzīves apstākļu pārbaudē konstatēto, nepievēršot pienācīgu vērību tam, ka B. bez juridiska pamatojuma dzīvoja kopā ar šķirtās sievas dēlu (15 gadus vecu);
- nepārstāvēja A. un nenodrošināja viņa tiesību aizstāvību, iegūstot informāciju, kas liecināja par iespējamu seksuālu vardarbību pret A. adoptētāja ģimenē, neveica darbības, lai Valsts policijā tiktu uzsākts kriminālprocess un tiktu veiktas izmeklēšanas darbības;

- neveica nekādas darbības, lai A. tiktu nodrošināta nepieciešamā psiholoģiskā palīdzība kā vardarbībā cietušam bērnam;

- pēc vecāku varas pārtraukšanas adoptētājam B. ilgstoši (nepilnus 9 gadus) nenodrošināja A. likumisko pārstāvi (neievietoja viņu bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē, neiecēla aizbildni), kas rūpētos par bērnu un viņa vajadzībām, nodrošinātu viņa intereses;

- ilgstoši nenokārtoja A. adopcijas atcelšanu, neiesniedzot prasību tiesā;

- pēc adopcijas atcelšanas nenokārtoja dokumentus A. uzvārda un tēva ieraksta maiņai, pieļaujot, ka no adopcijas atcelšanas 2004.gada 21.maijā (sprieduma spēkā stāšanās) līdz 2009.gada augustam A. bija adoptētāja uzvārds, tādējādi viņam liedzot tiesības uz identitāti, radniecību ar vecākiem;

- pēc adopcijas, atjaunojoties radnieciskām attiecībām ar tēvu, nenokārtoja dokumentus, lai A. pēc tēva nāves saņemtu apgādnieka zaudējuma pensiju;

- pēc adopcijas atcelšanas neuzmeklēja A. mammu un tuvākos radniekus, neinformēja viņus par adopcijas atcelšanu un nenoskaidroja iespējas audzināt un aprūpēt A.;

- nepildīja uzraudzības pienākumu, pārliecinoties par A. tiesību un interešu nodrošināšanu, tai skaitā slimnīcā. A. nevienu reizi netika apmeklēts slimnīcā, netika izradīta interese par viņa veselības stāvokli, netika noskaidrots viņa viedoklis.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija, ar 1998.gada 4.maija spriedumu apstiprinot A. adopciju, ar pienācīgu vērību neizvērtēja faktiskos apstākļus adoptētāja B. ģimenē.

Valsts policija pēc informācijas saņemšanas no vairākām iestādēm (bāriņtiesas, “Marsa gatves”) par iespējamu seksuālu vardarbību pret A. neveica izmeklēšanas darbības. Nevienā no iestādēm, kuras bija ziņojušas par iespējamu vardarbību, nebija atrodama informācija, ko uz minētajiem iesniegumiem būtu sniegusi Valsts policija, kas varētu norādīt uz Valsts policijas aktīvu rīcību minētajā lietā.

VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži”” un tās bijusī valdes locekle I.Balode:

- ilgstoši neinformēja Rīgas bāriņtiesu, ka slimnīcā vairākus gadus uzturas bērns A. bez likumiskā pārstāvja;

- pieļāva, ka A. ilgstoši (vairāk nekā 7 gadus) nepārtraukti uzturas slimnīcā, nenodrošinot pienācīgu medicīnisko aprūpi, psihiatra uzraudzību, veselības stāvoklim atbilstošu medikamentozu terapiju;

- A. ārstēšanu slimnīcā veica ārste I.Balode, kura nebija psihiatre, bet pediatre;

- nenodrošināja A. nemedikamentozo terapiju, netika nodrošinātas psihologa vai psihoterapeita konsultācijas, lai gan medicīniskajā dokumentācijā ir atrodama informācija par iespējamu seksuālu vardarbību pret A.;

- nenodrošināja A. iespēju iegūt izglītību;

- nodarbināja A. algotā darbā gan slimnīcā, gan ārpus tās (Limbažu rajona Ainažu pilsētas dome), kas uzskatāms par būtisku viņa tiesību pārkāpumu.

Labklājības ministrija un tās pakļautībā esošā VBTAI neveica normatīvajos aktos noteiktos Rīgas bāriņtiesas uzraudzības pienākumus, kā rezultātā ilgstoši tika pārkāptas A. cilvēktiesības, kas atstājušas būtiskas sekas viņa turpmākajā dzīvē un dzīves kvalitātē.

Labklājības ministrija:

- sniedza informāciju adoptētājam B. par A. un izsniedza norīkojumu adopcijai, nepievēršot nekādu vērību faktiskajiem apstākļiem, kas liecināja, ka B. nav iespēju aprūpēt un audzināt bērnu;

- uzraugot bāriņtiesu un citas iestādes, kurās atradās bērni (tai skaitā slimnīcā “Ainaži”) ilgstoši nekonstatēja, ka netiek nodrošināta A. tiesību un interešu aizsardzība.

VBTAI neveica normatīvajos aktos noteiktos Rīgas bāriņtiesas uzraudzības pienākumus, ilgstoši nekonstatēja, ka netiek nodrošināta A. tiesību un interešu aizsardzība.

Tiesībsargs aicināja Labklājības ministriju:

- izskatīt iespēju izmaksāt A. apgādnieka zaudējuma pensiju, kas netika aprēķināta un izmaksāta, jo Rīgas bāriņtiesa viņam nebija iecēlusi pārstāvi, kas nokārtotu formalitātes apgādnieka zaudējuma pensijas saņemšanai;

- uzsākt sadarbību ar Tieslietu ministriju un citām kompetentajām iestādēm, lai rosinātu diskusijas par bērnu, kas šķirti no ģimenes un nodoti ārpusģimenes aprūpē vai adopcijā, tiesībām zināt savu identitāti, tas ir, zināt savus vecākus un tuvākos radniekus. Diskusiju rezultātā izvērtēt nepieciešamību pilnveidot normatīvo regulējumu.

Tiesībsargs aicināja privātpersonu vērsties Labklājības ministrijā ar iesniegumu, lūdzot izmaksāt neizmaksāto apgādnieka zaudējuma pensiju, un vērsties pie tiesībsarga uzrunātā zvērināta advokāta Artūra Zvejsalnieka juridiskās palīdzības saņemšanai par iespējamu vērsanos pret valsti par ilgstoši pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

II. Pilsonisko un politisko tiesību joma

1. Tiesības uz brīvību un drošību

Tiesībsargs 2018.gadā ir saņēmis 36 personu iesniegumus, kuros norādītie apstākļi ir aplūkojami ECPAK 5.pantā noteikto tiesību uz brīvību un drošību ietvarā – drošības līdzekļu piemērošana, personu aizturēšana. No kopskaita 13 iesniegumi saņemti par iespējamām tiesību uz brīvību pārkāpumiem aizturēšanas laikā, bet 10 – par apcietinājuma piemērošanu pirmstiesas procesā. Papildus saņemti pieci iesniegumi par apcietinājuma piemērošanu pēc pirmās instances tiesas nolēmuma, bet vēl astoņi iesniegumi bija saistīti ar citiem tiesību uz brīvību jautājumiem, no kuriem viens saņemts no nepilngadīgas personas.

1.1. Aizturēšana

Kopumā 13 personas ir vērsušās pie tiesībsarga, paužot sūdzības par aizturēšanas apstākļiem, iespējamu nepamatotu aizturēšanu, kā arī par valsts amatpersonu rīcību aizturēšanas laikā.

Atbildot uz iesniegumiem, tiesībsargs sniedza informāciju par valstī pastāvošajiem sākotnēji izmantojamiem personu tiesību aizsardzības mehānismiem, skaidrojot, ka sūdzības par Valsts policijas amatpersonu rīcību vispirms iesniedzamas Valsts policijas Iekšējās kontroles birojā, bet gadījumos, kad valsts amatpersonu rīcībā varētu būt saskatāmas noziedzīga nodarījuma pazīmes – Iekšlietu ministrijas Iekšējās drošības birojā (turpmāk – IDB). Kā izriet no iesniegumu satura, iesniedzēji lielākoties šīs tiesības nav izmantojuši.

Izvērtējot iesnieguma saturu, tiesībsargs var pieņemt lēmumu to pārsūtīt kompetentajai iestādei izvērtēšanai, lūdzot sniegt informāciju par veiktās pārbaudes rezultātiem, kā arī informēt par tiem iesniedzēju.

Pārskata periodā tiesībsargs nekonstatēja personu tiesību pārkāpumus aizturēšanas laikā ECPAK 5.panta kontekstā.

1.2. Apcietinājuma piemērošana

Tiesībsarga birojā 2018.gadā saņemti desmit iesniegumi, kuros paustas sūdzības par apcietinājuma piemērošanu.

Vairumā gadījumu apcietinājums piemērots pirmstiesas procesā, bet atsevišķos gadījumos saņemti iesniegumi par apcietinājuma piemērošanu pēc pirmās instances tiesas

sprieduma, piemēram, kad persona apcietināta ārvalstī ar mērķi nodot viņu brīvības atņemšanas soda izpildei Latvijas Republikā.

Iesniedzēji sūdzējušies par apcietinājuma piemērošanu, norādot, ka tiek nepamatoti turēti aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Šādos gadījumos tiesībsargs sniedz informāciju par lēmuma par apcietinājuma piemērošanu pārsūdzēšanas kārtību, kā arī tiesībām iesniegt pieteikumu par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu atbilstoši KPL 281.panta nosacījumiem. Tiesībsarga likums neparedz tiesībsargam tiesības iejaukties apcietinājuma pamatotības izvērtēšanā pēc būtības. Tomēr no ECPAK 5.panta pirmās daļas c.apakšpunkta izriet arī prasība, ka lēmumā ir jābūt norādītam apcietinājuma piemērošanas pamatojumam.

Pārskata periodā tika saņemtas arī vairākas apcietināto personu sūdzības par iespējamiem pirmstiesas apcietinājuma piemērošanas termiņu pārkāpumiem. Tomēr, sazinoties ar kompetentajām institūcijām un amatpersonām, tiesībsargs nevienā no minētajām lietām nekonstatēja, ka personu atrašanās apcietinājumā būtu pārsniegusi likumā noteikto termiņu.

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma arī personas aizstāvja iesniegumu par to, ka Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID) darbinieki aizturēja viņa klientu uz aizdomu pamata par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, par kuru atbildība paredzēta Krimināllikuma 217.¹pantā. Vēlāk procesa virzītājs nolēma klientu atzīt par aizdomas turēto arī par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, par kuru atbildība paredzēta Krimināllikuma 218.panta otrajā daļā. Procesā virzītājs ierosināja tiesai turpināt apcietinājumu. Iesniedzējs norādīja, ka tiesa, piemērojot apcietinājumu, neņēma vērā, ka krimināllietas materiālos nav pierādījumu tam, ka klients būtu izdarījis viņam inkriminēto noziedzīgo nodarījumu, kā arī nav ziņu, ka viņš būtu pretojies amatpersonām vai apzināti kavējis izmeklēšanu. Turklāt nav tikuši ievēroti KPL nosacījumi attiecībā uz apcietinājuma termiņiem par šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem.

Tiesībsargs, izvērtējot pieejamo informāciju, secināja, ka procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas laikā var mainīties tā piemērošanas pamats. Konkrētajā gadījumā pirmstiesas izmeklēšanā, kad personai tika piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums, procesa virzītājs tās darbībā konstatēja arī cita noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, par kuru atbildība paredzēta Krimināllikuma 218.panta otrajā daļā. Atbilstoši Krimināllikuma 7.panta ceturtajai daļai tas ir uzskatāms par smagāku noziedzīgu nodarījumu, nekā Krimināllikuma 217.¹pantā paredzētais. Attiecīgi tas ietekmēja arī drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanas termiņu. Tādējādi sākotnējā apcietinājuma piemērošanas laikā tika konstatēti apstākļi, kuri ietekmēja maksimāli pieļaujamo minētā drošības līdzekļa piemērošanas termiņu.

Citā gadījumā apcietinātā persona savā iesniegumā norādīja, ka atrodas pirmstiesas apcietinājumā ilgāk, nekā tas ir pieļaujams. Iesniedzējs minēja, ka tika aizturēts 2015.gada 18.februārī, bet 20.februārī viņam piemērots apcietinājums. No iesnieguma izrietēja, ka 2018.gada 13.martā tika pasludināts notiesājošs pirmās instances tiesas spriedums, bet pašlaik lieta atrodas izskatīšanā apelācijas instances tiesā.

Iepazīstoties ar lietas apstākļiem, tika konstatēts, ka 2015.gada 20.februārī iesniedzējam tika piemērots apcietinājums viena kriminālprocesa ietvaros, turklāt, beidzoties pieļaujamajam apcietinājuma termiņam, tas atcelts ar 2017.gada 17.maija lēmumu. Savukārt otra kriminālprocesa ietvaros, kurā pasludināts notiesājošais tiesas spriedums, apcietinājums faktiski piemērots 2017.gada 30.oktobrī lietas iztiesāšanas laikā pirmajā instancē. KPL nepieļauj iespēju attiecināt viena kriminālprocesa ietvaros piemēroto apcietinājumu uz citu kriminālprocesu. Līdz ar to šajā gadījumā iesniedzēja tiesību uz brīvību pārkāpums netika konstatēts.

Tiesībsargs arī saņēma apcietinājumā esošas personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par Apvienotajā Karalistē apcietinājumā pavadītā laika neieskatīšanu soda izciešanā. Konkrētajā lietā pastāv strīds par to, ka tiesa soda izciešanā neieskaitīja visu iesniedzēja norādīto apcietinājumā pavadīto laiku Apvienotajā Karalistē, kas, pēc iesniedzēja norādītā, bija trīs mēneši. Sakarā ar minēto faktu iesniedzējs vērsās gan Tieslietu ministrijā, gan Ģenerālprokuratūrā.

Iesnieguma izskatīšanas ietvaros Tiesībsarga birojs sazinājās ar Tieslietu ministrijas Starptautiskās sadarbības departamentu un noskaidroja, ka Tieslietu ministrija, pamatojoties uz personas iesniegumu, ir vērsusies Apvienotajā Karalistē ar lūgumu sniegt informāciju par personas atrašanos apcietinājumā no 2014.gada 29.jūlija līdz 29.oktobrim.

Tieslietu ministrija, pārbaudot minēto lietu, informēja tiesībsargu par Apvienotās Karalistes Cietumu un probācijas dienesta sniegto atbildi, ka tā rīcībā nav informācijas par iesniedzēja atrašanos apcietinājumā Apvienotajā Karalistē norādītajā laika posmā. Vienlaikus Apvienotās Karalistes kompetentā iestāde informēja Tieslietu ministriju, ka tai vēl pastāv tiesības papildus vērsties attiecīgajā ieslodzījuma vietā, uz ko iesniedzējs norādīja kā vietu, kur atradies apcietinājumā. Tieslietu ministrija apliecināja tiesībsargam, ka vērsīsies minētajā Apvienotās Karalistes ieslodzījuma vietā.

Ņemot vērā, ka šā jautājuma sakarā persona bija vērsusies kompetentajās institūcijās, kas veica attiecīgās darbības lietā pastāvošo apstākļu noskaidrošanai, tiesībsarga kā ārējā tiesību aizsardzības mehānisma papildus iesaiste konkrētajā brīdī nebija nepieciešama. Taču 2018.gada

beigās tiesībsargs saņēma atkārtotu iesniedzēja iesniegumu ar jaunu un nozīmīgu informāciju, kas tiks pārbaudīta, lai lemtu par turpmāko rīcību šajā lietā.

2. Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā

Tiesībsargs arī 2018.gadā saņēma iesniegumus, kuros personas norāda uz tiesībsargājošo institūciju iespējamiem prettiesiskiem lēmumiem vai rīcību dienesta pienākumu izpildes laikā. Kopumā par iespējamiem pārkāpumiem pirmstiesas procesā saņemti 112 iesniegumi. Starp tiem ir iesniegumi gan par Valsts policijas amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem vai rīcību, gan arī tādi, kuros izteikta neapmierinātība par prokuroru sniegtajām atbildēm kriminālprocesa uzraudzības kārtībā.

Sūdzību saturs ir dažāds. Personas sūdzas par Valsts policijas darbinieku rīcību kratīšanas laikā, pierādījumu izņemšanu un ilgstošu neatdošanu, vērtīgu lietu pazušānu pēc izņemšanas, pratināšanas kārtību. Saņemtas arī sūdzības par procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas pamatotību.

 Bieži vien ir jākonstatē, ka lēmumu, par kuriem izteiktas sūdzības, pārsūdzības termiņš ir nokavēts, un personas nav izmantojušas savas tiesības lēmumus pārsūdzēt. Papildus novērojami gadījumi, kad apsūdzētās personas iesniegumos izteikušas sūdzības par iespējamiem pirmstiesas procesā pieļautiem pārkāpumiem, kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā pirmās instances tiesā vai pat apelācijas vai kasācijas instances tiesā. Pēc kriminālprocesa nosūtīšanas iztiesāšanai tiesā procesa virzītājs ir tiesa, līdz ar to visi iesniedzēju argumenti par iespējamiem tiesību pārkāpumiem ir jāziņo tiesai. Turklāt konstatējams, ka iesniedzēji lietas iztiesāšanas laikā izteica sūdzības par notikumiem, kuri pirmstiesas procesā norisinājušies pat pirms vairākiem gadiem, līdz ar to efektīva to izmeklēšana un pārbaude vairs nav iespējama.

Tiesībsargs uzver, ka efektīva valsts amatpersonu rīcības pārbaude uzraugošajās iestādēs ir iespējama tikai tad, ja sūdzība par to tiek iesniegta savlaicīgi, norādot visus būtiskos lietas apstākļus.

2.1. Efektīva pārbaude par privātpersonas aizskartajām tiesībām

Atbilstoši ECPAK 13.pantam ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā konvencijā, tiek pārkāptas, ir efektīvas aizsardzības nodrošinājums valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus.

Nešaubīgi, šīs garantijas ir attiecināmas arī uz valsts amatpersonu rīcības tiesiskuma pārbaudi kriminālprocesa ietvaros.

Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu Nr.2018-37-2B par iespējamo Satversmes 95.panta un ECPAK 13.panta pārkāpumu saistībā ar IDB veiktās pārbaudes efektivitāti par IDB amatpersonu iespējamiem normatīvo aktu pārkāpumiem, veicot iesniedzēja aizturēšanas izpildi kriminālprocesā.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs sākotnēji vērtēja prasības, kas attiecas uz izmeklēšanas neatkarību un uzsākšanas savlaicīgumu, veikšanu saprātīgā laikā un rūpību. Tiesībsargs secināja, ka aptuveni četrus mēnešus dienesta pārbaude saistībā ar iesniedzēja izteiktajām sūdzībām par IDB amatpersonu rīcību “stāvēja uz vietas”, jo tajā netika veikta gandrīz neviena darbība, lai tiktu iegūta objektīva un pilnvērtīga informācija. Līdz ar to tika secināts, ka daļā par dienesta pārbaudes savlaicīgu uzsākšanu un izmeklēšanas veikšanu saprātīgā termiņā IDB veiktā pārbaude nav atzīstama par efektīvu.

Savukārt, vērtējot rūpības aspektu, tiesībsargs atzina, ka, ievērojot jau atzinumā izdarītos secinājumus par izmeklēšanas uzsākšanas savlaicīgumu un veikšanu saprātīgā laikā, apstākļi, ka gandrīz visi pierādījumi tika iegūti tikai pēc četriem mēnešiem, kas objektīvi var liegt IDB amatpersonām precīzi atcerēties visus notikušā apstākļus, kā arī to, ka starp iesniedzēja un IDB amatpersonu paskaidrojumiem pastāv vairāk nekā četrus mēnešus ilgs periods, dienesta pārbaude nav tikusi veikta ar pienācīgu rūpību.

Tālāk pārbaudes lietas ietvaros tika vērtēta IDB veiktās pārbaudes efektivitāte par iesniedzēja aizturēšanas izpildes laikā pastāvošajiem apstākļiem, proti, rokudzelžu pielietošana, ievietošana pagaidu turēšanas vietā un konvojēšana, tostarp nenodrošināšana ar uzturu. Vērtējot IDB dienesta pārbaudes efektivitāti saistībā ar iesniedzēja sūdzībām par pārkāpumiem, kas attiecas uz viņa turēšanu IDB dienesta transportlīdzeklī, tiesībsargs atzina, ka IDB savā dienesta pārbaudē nav analizējis un vērtējis Ministru kabineta 2009.gada 7.jūlija noteikumu Nr.735 “Kārtība, kādā personas tiek ievietotas un turētas pagaidu turēšanas vietās, un prasības šādu vietu aprīkošanai” attiecināmību un piemērojamību IDB darbā situācijās, kad persona tiek aizturēta un ievietota pagaidu turēšanas vietā. Tā vietā IDB savā dienesta pārbaudes atzinumā vispārīgi norādīja, ka MK noteikumu Nr.735 regulējums uz viņiem neattiecas.

Tiesībsargs secināja, ka, nepastāvot normatīvajam aktam, kas regulē personu ievietošanu tieši IDB pagaidu turēšanas vietā, personas, kas tiek aizturētas IDB kompetencē izmeklējamu noziedzīgu nodarījumu rezultātā, nedrīkst nonākt sliktākā tiesiskajā situācijā salīdzinājumā ar tām personām, kuras kriminālprocesuālā kārtībā ir

aizturējušas Valsts policijas un Drošības policijas amatpersonas. Līdz ar to IDB dienesta pārbaude arī šajā daļā tika atzīta par neefektīvu.

Daļā par IDB pārbaudes efektivitāti saistībā ar iesniedzēja konvojēšanu un nodrošināšanu ar uzturu tiesībsargs sākotnēji secināja, ka Ministru kabineta 2017.gada 31.janvāra noteikumos Nr.57 "Aizturēto, apcietināto un notiesāto personu konvojēšanas kārtība", kas nosaka kārtību, kādā Valsts policija un Drošības policija nodrošina aizturētās, apcietinātās un ar brīvības atņemšanu notiesātās personas pārvešanu un apsardzi (konvojēšana), IDB nav uzskaitīts kā viens no subjektiem, attiecībā pret kuru tiktu regulēta kārtība, kādā tas nodrošina personas konvojēšanu. Tomēr, neskatoties uz minēto, IDB savā atbildes vēstulē iesniedzējam atsaucās uz šo normatīvo aktu kā tādu, kas regulētu IDB kārtību personas konvojēšanā. Līdz ar to šajā aspektā pretēji iepriekš norādītajam par MK noteikumu Nr.735 piemērošanu tika novērota IDB nekonsekvence, un tas liecināja par nepietiekami rūpīgi veiktu pārbaudi.

Tiesībsargs atzina, ka IDB dienesta pārbaudes atzinumā ir norādīts pamats iesniedzēja pārvietošanai apsardzes uzraudzībā, tomēr nav vērtēti apstākļi un kārtība, kādā to veica, tostarp, no kura brīža un cik ilgā laikā IDB amatpersonas veica iesniedzēja konvojēšanu. Šis apstāklis ir jo īpaši svarīgs attiecībā uz personai nodrošināmo uzturu. Turklāt konkrētajā gadījumā nav izšķirošas nozīmes tam, vai aizturēšanas laikā iesniedzējs bija, vai nebija lūdzis viņu nodrošināt ar ēdienu un ūdeni, jo atbilstoši normatīvajam regulējumam pēc sešu stundu konvojēšanas persona ir nodrošināma ar speciālo uzturu neatkarīgi no tās izteiktajām vēlmēm. Tādējādi IDB dienesta pārbaudes ietvaros nav pietiekami rūpīgi izvērtējis apstākļus, kas attiecas uz iesniedzēja pārvešanu un apsardzi jeb konvojēšanu.

Ņemot vērā iepriekš norādītos apstākļus, IDB veiktā dienesta pārbaude saistībā ar iesniedzēja izteiktajām sūdzībām par viņa Satversmes 95.pantā noteikto tiesību pārkāpumu tika atzīta par neefektīvu ECPAK 13.panta izpratnē. Tādēļ attiecībā uz IDB jomas regulējošo normatīvo aktu pilnveidi tiesībsargs sniegs savas rekomendācijas Iekšlietu ministrijai.

Savukārt citas personas iesnieguma ietvaros tika aktualizēts jautājums par IDB saistošajiem termiņiem resoriskās pārbaudes veikšanā. Sazinoties ar IDB, tika noskaidrots, ka IDB nav saistoši likuma "Par policiju" 14.¹pantā noteiktie termiņi par resoriskās pārbaudes veikšanu, bet gan uz viņiem ir attiecināmi IDB izdotie iekšējie normatīvie akti, kur konkrēts termiņš resoriskās pārbaudes pabeigšanai nav norādīts. Tādēļ arī šajā aspektā ir paredzamas tiesībsarga rekomendācijas.

2.2. Pierādījumu iegūšana pirmstiesas kriminālprocesā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma privātpersonu aizstāvja iesniegumu, kurā norādīts, ka procesuālo darbību laikā procesa virzītājs aicināja aizdomās turētos veikt odoroloģisko ekspertīzi. Saņemot atteikumu, aizdomās turētajiem tika uzrādīti pēc būtības identiska satura procesa virzītāja lēmumi par nepieciešamo paraugu ņemšanu salīdzinošai izpētei. Ņemot vērā to, ka aizdomās turētās personas atkārtoti atteicās nodot minētos paraugus, tie tika iegūti piespiedu kārtā, vairākiem policijas darbiniekiem pielietojot fizisku spēku un speciālos līdzekļus – rokudzelžus. Šīs rīcības dēļ aizdomas turētajām personām tika nodarīti maznozīmīgi miesas bojājumi.

Izvērtējot KPL nosacījumus, tiesībsargs secināja – apstākļi, ka no personas tiek iegūti paraugi salīdzinošai izpētei, tostarp piespiedu kārtā, pats par sevi nav uzskatāms par tiesību neliecināt pret sevi pārkāpumu ECPAK 6.panta izpratnē. Konvencijas 6.pants garantē tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu, bet tas neparedz nosacījumus, kuri ļautu vērtēt pierādījumu pieļaujamību. Tam ir jābūt reglamentētam dalībvalsts normatīvajos aktos.

Attiecīgi KPL 130.pants arī definē nosacījumus, kuri jāņem vērā pierādījumu pieļaujamības un izmantošanas pierādīšanā. ECT ir atzinusi, ka kriminālprocesā pierādījumu izmantošana saistībā ar paziņojumiem, kas iegūti spīdzināšanas rezultātā, padara procedūru kopumā negodīgu, neatkarīgi no tā, vai pierādījumu pieņemšana bija noteicoša, lai nodrošinātu apsūdzību. KPL 130.panta otrās daļas 1.punkts paredz, ka par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas ziņas, kuras iegūtas, izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus. Līdz ar to tiesa ir kompetenta izvērtēt pierādījumu iegūšanas apstākļu ietekmi uz to pieļaujamību.

2.3. Tiesības uz pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

Satversmes 92.pants aizsargā personas tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Tāpat KPL 14.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka *“ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas”*. Turklāt, raugoties no cilvēktiesību viedokļa, valstij ir arī pozitīvs pienākums veikt efektīvus pasākumus privātpersonas aizskarto pamattiesību aizsardzībai.

Sūdzības par ieilgušiem kriminālprocesiņiem tiesībsargam ir izteikušas gan cietušās personas, gan personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Turklāt ir gadījumi, kad prokurori uzraudzības kārtībā ir konstatējuši kriminālprocesa nepamatotu novilcināšanu un devuši savus

norādījumus turpmākajām kriminālprocesā veicamajām darbībām vai pat lūguši izvērtēt procesa virzītāja atbildību par pieļauto novilcināšanu. Šādos gadījumos tiesībsargs atkārtoti neizvērtē tiesību uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, jo to jau ir konstatējusi atbildīgā iestāde.

Piemēram, tiesībsargs kādas privātpersonas iesnieguma izskatīšanā secināja, ka kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšana notiek jau gandrīz trīsarpus gadus. Lai gan kriminālprocesa ietvaros ir pieņemti vairāki procesa virzītāja lēmumi un iesniedzējs, kuram kriminālprocesā bija cietušās personas statuss, tos ir pārsūdzējis atbilstoši KPL noteiktajai kārtībai, iesnieguma izskatīšanas brīdī joprojām nebija panākts vērā ņemams rezultāts. Tādējādi tiesībsargs aicināja uzraugošo prokuru izvērtēt, vai kriminālprocesa izmeklēšanā netiek pieļauta nepamatota novilcināšana.

Prokuratūras atbildē tika norādīts, ka kriminālprocesā bija izpildīts procesuālo un izmeklēšanas pasākumu minimālais apjoms, kuru atbilstoši noziedzīgu nodarījumu klasifikācijai noteicis ģenerālprokurors. Proti, laika posmā no kriminālprocesa uzsākšanas brīža kriminālprocesā veikta virkne procesuālo un izmeklēšanas darbību, tas ir, noplatinātas 15 personas, veikta konfrontācija starp kriminālprocesā iesaistītām personām, veikti vairāki pieprasījumi kriminālprocesa ietvaros, turklāt krimināllieta vairākkārt atradās pārbaudē prokuratūrā sakarā ar iesniedzēja sūdzībām. Ņemot vērā iepriekš minēto, prokuratūras ieskatā, kriminālprocesā netika pieļauta neattaisnota pirmstiesas kriminālprocesa izmeklēšanas novilcināšana.

Pārskata periodā, pamatojoties uz citas personas iesniegumu, tiesībsargs atkārtoti vērsās Rīgas pilsētas Kurzemes rajona prokuratūrā ar lūgumu izvērtēt sūdzības iesniedzēja kriminālprocesa izskatīšanu saprātīgā termiņā. Proti, tiesībsargs jau 2017.gada beigās uz personas iesnieguma pamata vērsās prokuratūrā, aicinot to izvērtēt, vai konkrētā kriminālprocesa izmeklēšanā netiek pieļauta nepamatota novilcināšana. Uz minēto vēstuli prokure sniedza atbildi, norādot, ka uzraudzības kārtībā tā ir pārbaudījusi kriminālprocesu un atzinusi, ka izmeklēšanas gaita ir vērtējama kā novilcināta, jo nav veikta saprātīgā termiņā.

Ievērojot to, ka kriminālprocesā tikai pēc vairāk nekā piecus gadus ilgas izmeklēšanas tika nonākts pie secinājuma, ka izmeklējamais noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams pēc cita Krimināllikuma panta, pirmstiesas izmeklēšanas ilgums ir seši gadi un četri mēneši, tiesībsargs atkārtoti aicināja Rīgas pilsētas Kurzemes rajona prokuratūras prokurori izvērtēt, vai konkrētā kriminālprocesa izmeklēšanā netiek pieļauta nepamatota novilcināšana, un nepieciešamības gadījumā veikt pasākumus tās novēršanai.

Prokurore savā atbildē norādīja, ka jau ar tās iepriekšējo atbildi tika atzīts, ka izmeklēšana ir novilcināta. Tāpat prokurore jau iepriekš piemēroja likumā noteikto prokurora reaģēšanas līdzekli – prokurora iesniegumu. Rīgas Kurzemes iecirkņa Kriminālpolicijas nodaļas priekšnieks pēc uzraugošās prokurores iesnieguma par izmeklēšanas novilcināšanu ir veicis pārbaudi un atzinis, ka izmeklēšana ir veikta nepilnīgi. Prokurore sazinājās ar procesa virzītāju un noskaidroja, ka tiks pieņemts lēmums konkrētajā krimināllietā, par ko tiks informēts iesniedzējs.

Pašlaik izskatīšanas stadijā ir divas pārbaudes lietas par iespējamu pirmstiesas kriminālprocesa novilcināšanu. Akcentējams, ka abās pārbaudes lietās prokuratūras iestādes jau ir konstatējušas kriminālprocesa novilcināšanu. Tādēļ pārbaudes lietu ietvaros tiks veikta izpēte par iespējamiem sistēmiskiem trūkumiem Valsts policijas un prokuratūras iestāžu sadarbības efektivitātē.

Atzinumi pārbaudes lietās ir gaidāmi 2019.gada pirmajā pusē.

2.4. Juridiskās palīdzības kvalitāte pirmstiesas izmeklēšanā

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja saņemt iesniegumus no personām un viņu juridiskās palīdzības sniedzējiem (zvērinātiem advokātiem) par iespējamiem pamattiesību pārkāpumiem valsts un pašvaldības institūciju, kā arī tiesas rīcībā un nolēmumos, jo īpaši par pamattiesību pārkāpumiem pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros.

Zvērinātiem advokātiem ir ievērojama loma juridiskās palīdzības sniegšanā. Personai, kura vēršas pie zvērināta advokāta, ir objektīvs pamats paļauties, ka tai tiks sniegta profesionāla un kvalitatīva juridiskā palīdzība. Lai gan 2018.gadā ir mazinājies gadījumu skaits, kad juridiskās palīdzības sniedzēji, tai skaitā advokāti, iesniegumiem nepievieno dokumentus (pilnvaras, orderus), kuri apliecinātu viņu tiesības pārstāvēt personu intereses, tomēr šādi gadījumi joprojām tiek konstatēti. Turklāt bieži vien juridiskās palīdzības sniedzēju sagatavotajos iesniegumos norādīto jautājumu izvērtēšana un prasījumu izpilde nav tiesībsarga kompetencē. Nav pieļaujams, ka zvērināts advokāts, sniedzot juridisko palīdzību, vēršas ar iesniegumiem iestādēs, kuru kompetencē acīmredzami neietilpst tajos norādīto personām aktuālo jautājumu risināšana un lūgumu izpilde. Situācija, kurā zvērināts advokāts sagatavo dokumentu, kritiski neizvērtējot tā saturu, prasījumu un adresāta kompetenci, tiesībsarga ieskatā, ir kritiski vērtējama klientam sniegtās juridiskās palīdzības kvalitātes kontekstā.

2018.gada janvārī tiesībsargs saņēma jau divus zvērinātu advokātu sagatavotus iesniegumus, kuri rada pamatotas šaubas par personām sniedzamās palīdzības kvalitāti. Viens šāds iesniegums saņemts arī 2018.gada nogalē. Piemēram, tiesībsargam tiek lūgts uzraudzīt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā un novērst nepamatotu kriminālprocesa vilcināšanu, saukt amatpersonas pie disciplināratbildības, kā arī pārbaudīt amatpersonu noslodzi.

Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī zvērinātu advokātu pieaugošo lomu personu tiesību nodrošināšanā, tiesībsargs 2018.gada februārī vērsās Latvijas Zvērinātu advokātu padomē ar aicinājumu veikt nepieciešamos pasākumus, lai ikvienai personai tiktu nodrošinātas Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz kvalitatīvu advokāta (juridisko) palīdzību. Diemžēl atbilde uz tiesībsarga aicinājumu un informācija par veiktajiem pasākumiem no Zvērinātu advokātu padomes pagaidām nav saņemta.

3. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības

Nemainīgi arī šajā pārskata periodā tiesībsargs pilsonisko un politisko tiesību jomā pievērta uzmanību personu ar garīga rakstura traucējumiem, kura ir uzskatāma par vienu no mazaizsargāto personu grupām, tiesību ievērošanas aspektiem.

Jau iepriekšējos ziņojumos norādīts, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī viņu tuvinieki kļūst aizvien aktīvāki, interesējoties par dažādām tiesību aizsardzības iespējām. Šajā pārskata periodā šī tendence ir saglabājusies, un ir pieaudzis saņemto iesniegumu un arī mutvārdu konsultāciju skaits, no kā var secināt, ka cilvēki kļūst aizvien informētāki par savām tiesībām, tostarp par iespējām vērsties pie tiesībsarga un risināt sev svarīgus cilvēktiesību jautājumus.

2018.gadā saņemts divreiz vairāk iesniegumu – seši (2017.gadā – 3), kuros norādīts uz iespējamiem pārkāpumiem, kas pieļauti pret personām psihoneiroloģiskajās slimnīcās, tostarp pret personu, kura ārstniecības iestādē ievietota psihiatriskās ekspertīzes izdarīšanai kriminālprocesa ietvaros. Personas arī izteikušas sūdzības par nepamatotu ierobežojošo piespiedu līdzekļu (mehānisku fiksāciju) piemērošanu.

Tāpat saņemti 8 iesniegumi (2017.gadā – 6), kuros personas norāda uz iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem, kas saistīti ar viņu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tāpat kā iepriekšējos gados, arī pārskata periodā apstiprinājās problemātika, kas attiecas uz personu ar garīga rakstura traucējumu tiesībām būt klāt tiesas sēdē, kurā tiek skatīta lieta par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. 2018.gadā vairākas personas arī sūdzējušās, ka viņu ievietošana sociālās aprūpes centrā nav balstīta uz viņu brīvību piekrišanu.

3.1. Juridiskā palīdzība personām ar garīga rakstura traucējumiem

Tiesībsargs jau vairākkārt ir uzsvēris, ka personas ar invaliditāti un, jo īpaši personas, kurām ir garīga rakstura traucējumi, ir vienas no vismazāk aizsargātākajām, un līdz ar to ir ļoti būtiski pievērst uzmanību tam, vai šai personu kategorijai ir pieejama efektīva juridiskā palīdzība, lai realizētu savu tiesību un interešu aizsardzību.

Neapšaubāmi, ka primāro atbalstu un palīdzību personām, kuras saņem sociālās rehabilitācijas un aprūpes pakalpojumus valsts un pašvaldības institūcijās, sniedz šo institūciju personāls, tomēr ir virkne būtisku jautājumu, kuros ir nepieciešama profesionāla juridiska palīdzība. Tie var būt jautājumi, kas attiecas gan uz personas tiesībām uz brīvību, uz privāto dzīvi (piemēram, rīcībspējas ierobežošanas procesā, ārstēšanas procesā u.c.), gan dažādu civiltiesisku darījumu slēgšanu, uzņemto saistību izpildi, gan saistīti ar personas tiesību uz dzīvi sabiedrībā nodrošināšanu.

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums paredz valsts juridisko palīdzību saņemt tām personām, kuras atrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā.⁸⁸ No minētā var secināt, ka vairumam personu ar garīga rakstura traucējumiem, kuras saņem ilgstošās sociālās rehabilitācijas un aprūpes pakalpojumus valsts vai pašvaldības sociālās aprūpes institūcijās, vai ilgstoši ārstējas psihoneiroloģiskajās slimnīcās, ir tiesības saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Tāpat jānorāda, ka juridisko palīdzību personām ar garīga rakstura traucējumiem nodrošina arī atsevišķas nevalstiskas organizācijas, piemēram, biedrība "Resursu centrs cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem "Zelda"".

No cilvēktiesību aspekta ir svarīgi, lai minētās tiesības būtu ne tikai teorētiskas, bet arī praksē tiktu efektīvi īstenotas. Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, atklāts ir jautājums, cik informētas ir personas par savām tiesībām, cik pieejama šīm personām ir valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, cik sagatavoti un apmācīti ir juridiskās palīdzības sniedzēji darbam ar klientiem, kuriem ir garīga rakstura traucējumi, kā arī, cik efektīva un kvalitatīva ir sniegtā palīdzība. Diemžēl tiesībsarga organizētās diskusijas "Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības un iespējas saņemt juridisko palīdzību" ietvaros, apkopojot dažādu speciālistu viedokļus, vienbalsīgi tika secināts, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem ir ļoti neaizsargātas, jo viņas ne vienmēr apzinās savas situācijas nopietnību, ne vienmēr izprot saņemtās korespondences saturu, reizēm var pastāvēt arī "iedomu strīdi" u.tml., tāpēc šo jomu nevar atstāt bez pienācīgas uzmanības.

⁸⁸ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma 3.panta otrās daļas 2.punkts.

3.2. Viedoklis par logu restu pieļaujamību psihiatriskajā slimnīcā

VSIA “Ģintermuiža”, informējot par pacientu bēgšanas gadījumiem, kā arī minot citus apsvērumus, lūdza tiesībsargu sniegt vērtējumu un ieteikumus par to, vai palātas logu aprīkošana ar restēm varētu būt cilvēktiesībām atbilstošs risinājums. Jāpiebilst, ka jau savā vēstulē slimnīca norādīja uz pacientu un viņu tuvinieku negatīvu reakciju attiecībā uz iespējamo risinājumu.

Sniedzot viedokli, tiesībsargs uzsvēra, ka pēdējo gadu laikā personu ar garīga rakstura traucējumiem cilvēktiesību nodrošināšanai tiek pievērsta aizvien lielāka uzmanība. Vairākos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos⁸⁹ ir iekļautas cilvēka tiesības netikt pakļautam spīdzināšanas vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem. Turklāt ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām paredz, ka dalībvalstīm ir pienākums veikt visus efektīvos normatīvos, administratīvos, tiesas vai citus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nepieļautu personu ar invaliditāti pakļaušanu spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem.

Papildus tiesībsargs norādīja, ka ANO Cilvēktiesību padomes īpašais ziņotājs H.E.Mendess savā ziņojumā par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu ir uzsvēris, ka valsts pienākums novērst spīdzināšanu attiecas ne tikai uz valsts amatpersonām, bet arī uz ārstiem, veselības aprūpes speciālistiem un sociālajiem darbiniekiem. Turklāt ziņojumā atkārtoti apstiprināts, ka ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nodrošina personām ar invaliditāti vispilnīgāko tiesību klāstu, *inter alia* veselības aprūpē, kur personu izvēle bieži tiek ignorēta, to pamatojot ar pieņēmumiem par šo personu “interesēm”, un kur būtiski pārkāpumi pret personām ar invaliditāti un viņu diskriminācija notiek veselības aizsardzības “labo nodomu aizsegā”.⁹⁰

Atzīstot, ka personu, kurai ir konstatēti garīgās veselības traucējumi un kura rada sabiedrības bīstamību, tiesības uz brīvību var tikt ierobežotas, ievieojot ārstniecības iestādē likumā noteiktajā kārtībā, jāuzsver, ka personas brīvības ierobežojums nav uzskatāms par tās sodīšanu, bet gan palīdzības sniegšanu, lai sekmētu viņas psihiskās veselības uzlabošanu un atjaunošanu un aizsargātu sabiedriskās intereses.

Tiesībsargs uzsvēra, ka arī Eiropas Padomes Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (turpmāk – CPT) savās

⁸⁹ ECPAK 3.pants, ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 15.pants.

⁹⁰ ANO Ģenerālās asamblejas 2013.gada 1.februāra Cilvēktiesību padomes īpašā ziņotāja H.E.Mendesas ziņojums par spīdzināšanu un citu nežēlīgu, nehumānu vai pazemojošu izturēšanos vai sodīšanu, 24.punkts. Pieejams: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A.HRC.22.53_English.pdf

rekomendācijās ir norādījusi, ka psihoneiroloģiskajā slimnīcā jācenšas nodrošināt tādas vispārējos apstākļus, kas veicina pacientu ārstēšanu un labklājību – pozitīvu terapeitisko vidi. Minētais aspekts ir svarīgs ne tikai pacientiem, bet arī psihiatrisko ārstniecības iestāžu darbiniekiem.⁹¹ Tāpat vērsta uzmanība uz to, cik būtiski ir nodrošināt pietiekamus personālrесursus, lai nodrošinātu dažādus rehabilitācijas un ārstniecības pasākumus, kā rezultātā mazāk tiktu uzsvērtā medikamentozā ārstēšana, noraidot argumentus, ka personālrесursu trūkums varētu būt par pamatu tādu pasākumu veikšanai, kas aizskar personas ar invaliditāti tiesības.

Lai gan normatīvais regulējums pacientiem, kuri slimnīcā ir ievietoti uz tiesas nolēmuma pamata, paredz iespēju piemērot konkrētus ierobežojošos līdzekļus, nodaļas visu logu aprīkošana ar restēm var negatīvi ietekmēt ikviena pacienta tiesības un intereses. Tiesībsargs uzsvēra, ka pacientiem ir jānodrošina atbilstīga psihiatriskā ārstēšana un aprūpe saskaņā ar vienlīdzīgas aprūpes principu, kas nozīmē, ka pacientiem, kas psihiatriskās ārstniecības iestādē ievietoti piespiedu kārtā, jānodrošina tāda medicīniskā ārstēšana un aprūpe, kas ir līdzvērtīga ārstēšanai un aprūpei, ko saņem cilvēki, kas psihiatriskajā ārstniecības iestādē ārstējas brīvprātīgi.

Tiesībsargs piekrita slimnīcas vēstulē paustajam viedoklim, ka normatīvajos aktos nav konkrētas norādes par logu restēm, tomēr konstatēja, ka Ministru kabineta noteikumu Nr.60 “Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām” 149.punkts nosaka prasības psihiatriskai nodaļai, proti, “*psihiatrijas nodaļā ir īpašs logu un durvju stiprinājums un nodrošinājums, kā arī pastiprināts logu un durvju stiprinājums pacientu novērošanas palātā*”. Ievērojot minēto, atbilstoši mūsdienu tehnoloģiskajām iespējām, lai nodrošinātu gan drošu, gan estētisku vidi, ir iespējams izmantot triecienizturīgus un necaursitamus logu stiklus. Tāpat minēto noteikumu 17.punkts paredz, ka, lai nodrošinātu sniegto ārstniecības pakalpojumu kvalitātes vadību, ārstniecības iestādē ir izstrādāta, vadītāja apstiprināta un ieviesta kvalitātes vadības sistēma. Jāuzsver, ka ārstniecības un aprūpes pakalpojumu kvalitātes neatņemama sastāvdaļa ir arī pacientu drošības nodrošināšana.

Ievērojot iepriekš minēto, ka terapeitiskas vides nodrošināšanai ir būtiska nozīme, tika atzīmēts, ka drošības aspekts psihoneiroloģiskajā slimnīcā ir ne mazāk svarīgs un tam ir pievēršama uzmanība. Turklāt tas būtu vērtējams daudz plašāk, nekā tikai identificējot pacientu bēgšanas riskus. Savukārt, analizējot slimnīcas norādīto informāciju par pacientu bēgšanas

⁹¹ CPT rekomendācijas.

gadījumiem un to novēršanai izvēlēto līdzekli – logu restēm, tiesībsarga ieskatā, primāri ir jāizvērtē, vai tas ir atbilstošs un vai ar to ir iespējams sasniegt izvirzīto mērķi.

No sniegtās informācijas izrietēja, ka gada laikā no slimnīcas notiek pāris bēgšanas mēģinājumu. Tādējādi to skaits salīdzinājumā ar kopējo pacientu skaitu ir ļoti zems, turklāt sniegtā informācija skaidri nenorāda, ka visi bēgšanas mēģinājumi ir notikuši caur logu. Tiesībsargs uzskatīja, ka ar logu restēm nevarētu tikt novērstas situācijas, kad pacients mēģina bēgt, turklāt ar šādu risinājumu netiktu novērsti bēgšanas riski pastaigu laikā.

Tiesībsarga ieskatā, lai maksimāli novērstu pacientu bēgšanu, ir nepieciešama katra gadījuma analīze, lai pārliecinātos, vai atbilstoši gūtajai pieredzei ir jāveic konkrēti uzlabojumi pašā slimnīcā, kā arī jāanalizē sadarbības efektivitāte ar tiesībsargājošajām institūcijām (informācijas nodošana policijai, sadarbība, atgriezeniskā saite u.c.).

Tāpat norādīts, ka gadījumos, kad persona, kurai kriminālprocesa ietvaros ir nozīmēta piespiedu ārstēšana, no tās izvairās (aizbēgot no slimnīcas), iespējami rūpīgi ir izvērtējama nepieciešamība pēc stingrāka medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas, piemēram, ārstēšana slimnīcā ar apsardzi. Tomēr arī šādās situācijās primāri ir noskaidrojami un analizējami pacienta bēgšanas iemesli un apstākļi.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, tiesībsargs pauda viedokli, ka logu restu uzlikšana konkrētās nodaļas logiem noteikti nebūtu vērtējama kā vienīgais un labākais risinājums, lai samazinātu pacientu bēgšanas riskus. Tiesībsarga ieskatā, valstiskā līmenī primāri jādomā par to, lai slimnīcās būtu pietiekami personālrесursi.

3.3. Tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu

Tiesībsargs regulāri informē personas par viņu tiesībām gan situācijās, kad tās pret savu gribu ir nonākusi psihoneiroloģiskajā slimnīcā, pamatojoties uz Ārstniecības likumu, gan tad, ja brīvība ir ierobežota kriminālprocesa ietvaros.

Analizējot saņemto informāciju, jāatzīst, ka personu informētībai par savām tiesībām, kā arī iespējām tās izmantot vēl aizvien būtu jāpievērš rūpīgāka uzmanība. Pārskata periodā tiesībsarga redzeslokā ir nonākuši arī tādi gadījumi, kad par personas ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā ziņo tās paziņas (kas nav radnieki), norādot, ka personu cienījamā vecumā, kurai pieder gan nekustamais īpašums, gan ir naudas līdzekļi, radnieki ir ievietojuši ārstniecības iestādē, un viņai ir liegtas saziņas iespējas, kā arī tiesības pārtraukt ārstēšanos. Līdzās dzīvojošie cilvēki apliecināja, ka persona pati spēj par sevi parūpēties, tai skaitā saņemt medicīnisko palīdzību ambulatori.

Pārbaudot informāciju, tika saņemts apstiprinājums no psihoneiroloģiskās slimnīcas, ka persona pati bija vēlējusies ārstēties, sniegusi informēto piekrišanu, kaut gan redzams, ka neilgi pēc tiesībsarga pieprasītās informācijas persona izrakstīta no ārstniecības iestādes. Šādas situācijas, tiesībsarga ieskatā, var radīt šaubas par informētās piekrišanas paušanas apstākļiem un arī iespējami nepamatotu brīvības ierobežojumu.

Jau iepriekšējos periodos tika konstatēta un arī šajā pārskata periodā tika novērota tendence – personas ar garīga rakstura traucējumiem netiek uzklauskātas tiesas zālē, lai gan, pilnveidojot normatīvo regulējumu kriminālprocesā, mērķis bija panākt pretējo, proti, ka personas neaicināšana veselības stāvokļa dēļ būtu pieļaujama kā izņēmuma situācija.

Pārskata gadā pie tiesībsarga pēc palīdzības vērsās persona, kurai ar pirmās instances tiesas nolēmumu tika piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis – ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā, atbrīvojot no Krimināllikumā 132.pantā paredzētās atbildības (draudi izdarīt slepkavību un nodarīt smagus miesas bojājumus). Persona norādīja, ka pirmās instances tiesa viņu nav aicinājusi uz tiesas sēdi, un tādējādi uzskata, ka viņas tiesības uz taisnīgu tiesu ir pārkāptas. Turklāt persona norādīja, ka pēc būtības viņai pastāv konflikts ar pašvaldības sociālo dienestu par palīdzības nesniegšanu viņai kā personai ar invaliditāti, kā rezultātā viņas mutvārdu izteikumi traktēti kā draudi konkrētai dienesta darbiniecei konkrētā kriminālprocesa ietvaros.

Papildus persona norādīja, ka viņas tiesības un intereses tiesā realizē konkrētās pašvaldības bāriņtiesas darbinieki, kas pēc būtības ir nostājušies cietušās personas pusē. Persona sadarbībā ar valsts nozīmēto aizstāvi pirmās instances tiesas nolēmumu bija pārsūdzējusi apelācijas kārtībā.

Ievērojot to, ka lieta izskatīšanā atradās Vidzemes apgabaltiesā, tiesībsargs, respektējot tiesu varas neatkarību attiecībā uz lietas izskatīšanu pēc būtības, vērsa konkrētās apgabaltiesas uzmanību tieši uz personu ar invaliditāti tiesībām piedalīties tiesas sēdē. Vidzemes apgabaltiesa lietas izskatīšanā uzklauskāja arī pašu personu un kriminālprocesu izbeidza, nesaskatot noziedzīga nodarījuma sastāvu. Par Vidzemes apgabaltiesas nolēmumu prokurors iesniedza protestu, kurā kā būtisku likuma pārkāpumu norādīja pašas personas uzklauskāšanu tiesas sēdē. Augstākā tiesa pieņēma lēmumu kasācijas tiesvedību neierosināt.

Analizējot konkrētās lietas apstākļus, tiesībsargs uzskatīja prokurora rīcību par nepamatotu un absolūti pretēju personu ar invaliditāti tiesībām. Ievērojot minēto, tiesībsargs vērsīsies pie ģenerālprokurora ar lūgumu izvērtēt konkrētā prokurora rīcību un aicinās nepieciešamības gadījumā nodrošināt atbilstošu apmācību par personu ar invaliditāti tiesībām.

Tāpat jānorāda, ka šī nebija vienīgā situācija, kad personas norādījušas uz liegtajām tiesībām pieejā tiesai. Šādas sūdzības bijušas arī lietās, kurās tiesa pārskatījusi personai piemēroto medicīniska rakstura līdzekli un persona ilgstoši atradusies ārstniecības iestādē.

3.4. Sūdzības par ierobežojošo līdzekļu piemērošanu un ārstniecību

Savā iepriekšējā pārskatā tiesībsargs informēja par ierobežojošo līdzekļu piemērošanas praksi psihoneiroloģiskajās ārstniecības iestādēs un norādīja uz nevienveidīgo praksi. 2018.gadā tiesībsargs ir saņēmis vairākas iedzīvotāju sūdzības par ierobežojošu līdzekļu (mehānisku fiksāciju) iespējamu nepamatotu piemērošanu, turklāt personas izteikušas bažas par šādu līdzekļu piemērošanu, nonākot psihoneiroloģiskajā ārstniecības iestādē pirmo reizi. Šādos gadījumos tiesībsargs iesniegumus pārsūta izskatīšanai pēc būtības Veselības inspekcijai un papildus informē personas par to, ka šādas sūdzības mēneša laikā ir iesniedzamas iestādes vadītājam atbilstoši Ārstniecības likuma 69.¹panta desmitajai daļai.

Tāpat šajā pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās personas, kura bija ievietota psihoneiroloģiskajā slimnīcā ekspertīzes veikšanai, pārstāvis, paužot neizpratni par ekspertīzes laikā pret personu pieļautajiem pārkāpumiem ārstēšanā, kā arī citiem tiesību ierobežojumiem. Konkrētajā situācijā viennozīmīgi atzīstams, ka tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšana, eksperta atzinuma saņemšana un vērtēšana kriminālprocesa ietvaros ir ļoti būtiska. Tomēr, raugoties no cilvēktiesību viedokļa, personai, kurai ārstniecības iestādē veic ekspertīzi un kurai objektīvi un pamatoti ir saskare ne tikai ar ekspertu, bet arī citām ārstniecības personām, ir jābūt pieejamam tiesību aizsardzības mehānismam, vērstoties uzraudzības iestādē iespējama veselības aprūpes pārkāpuma gadījumā.

Ievērojot minēto, tiesībsargs lūdza Veselības inspekciju veikt pārbaudi, kura arī tika uzsākta. Konkrētajā gadījumā papildus aktualizēts arī jautājums par iespējami nepieciešamajiem uzlabojumiem normatīvajā regulējumā, kas nosaka tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanas kārtību un izmantojamās metodes. Tiesībsargs pie šiem jautājumiem turpinās darbu nākamajā periodā.

Atsevišķos gadījumos, kad personas savos iesniegumos norādījušas uz, viņuprāt, būtiskiem pārkāpumiem, kā rezultātā ir nodarīts kaitējums veselībai, atrodoties psihoneiroloģiskajā slimnīcā, tiesībsargs ir informējis par iespēju vērsties ar iesniegumu Ārstniecības riska fondā.

3.5. Par tiesībām saņemt sociālos pakalpojumus

Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās persona, kura ilgstoši ārstējas psihoneiroloģiskajā slimnīcā un bija lūgusi piešķirt pakalpojumu ilgstošās sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijā, bet Sociālās integrācijas valsts aģentūra bija pieņēmusi nelabvēlīgu lēmumu – atteikumu sakarā ar to, ka personai nebija deklarētās dzīvesvietas.

Attiecībā uz konkrēto gadījumu SIVA tiesībsargam norādīja, ka persona lēmumu nebija apstrīdējusi likumā paredzētajā kārtībā. Savukārt, tiesībsarga ieskatā, personai, kura ilgstoši ārstējusies psihoneiroloģiskajā slimnīcā un kura ar slimnīcas personāla atbalstu ir noformējusi dokumentus pakalpojuma saņemšanai, var būt objektīvas grūtības bez attiecīgas juridiskās palīdzības izvērtēt lēmuma apstrīdēšanas nepieciešamību, kā arī veikt konkrētas darbības lēmuma apstrīdēšanai. Tiesībsargs uzsvēra, ka ir būtiski panākt vienotu praksi tiesību normu izpratnē un piemērošanā, lai jau sākotnējais lēmums būtu tiesisks un pamatots, un atbilstošs personas ar invaliditāti tiesībām un interesēm.

Labklājības ministrija savā skaidrojumā norādīja, ka situācijā, kad personai nav deklarētās dzīvesvietas, bet tāda bijusi iepriekš, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma normas ir jāinterpretē tā, lai sasniegtu lietderīgāko un taisnīgāko rezultātu, lai nodrošinātu likumā noteikto mērķu sasniegšanu, tai skaitā jāņem vērā gan tiesību principi, gan Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 12.panta piektā daļa, kurā noteikts, ka par personas dzīvesvietu uzskatāma iepriekšējā deklarētā dzīvesvieta. Konkrētajā situācijā saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmo daļu ir jānodrošina personai iespēja saņemt nepieciešamos sociālos pakalpojumus.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka praksē var būt arī tādas situācijas, kad personai, kura ilgstoši ārstējas psihoneiroloģiskajā slimnīcā, var arī nebūt iepriekšējās dzīvesvietas deklarācijas. Savukārt, ja personas veselības stāvoklis pieļauj un tā ir izteikusi vēlmi saņemt pakalpojumu ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai citus pakalpojumus konkrētā pašvaldībā, atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā ietvertajam mērķim personai būtu nodrošināma starpinstitucionāla un starpprofesionāla sociālo darbinieku palīdzība un atbalsts, sadarbojoties pašvaldībai, kurā persona faktiski atrodas, ar pašvaldību, kurā persona izteikusi vēlmi dzīvot vai atgriezties.

Tādējādi tiesībsargs pauda viedokli, ka nav pieļaujama situācija, ka persona, kurai nav deklarētās dzīvesvietas (un tāda arī nav bijusi vai nav konstatējama), ir pilnībā liegtas iespējas un tiesības saņemt sociālos pakalpojumus ārpus ārstniecības iestādes. Tiesībsargs aicināja visas iesaistītās institūcijas veidot tādu sadarbības modeli, lai valsts un pašvaldības ievērotu personu ar invaliditāti tiesības un intereses un personai

netiktu liegtas tiesības saņemt ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu institūcijā, kā arī citus sociālos pakalpojumus pašvaldībā tikai tamdēļ, ka nav deklarētās dzīvesvietas.

3.6. Personas ar garīga rakstura traucējumiem brīvības ierobežošana VSAC

Tiesībsargs 2018.gadā ir saņēmis vairāku personu iesniegumus, kuros tās norādījušas, ka tikušas ievietotas valsts vai pašvaldību sociālās aprūpes centros pret savu gribu, kā arī pozitīvi vērtējams, ka, pirms attiecīgā lēmuma pieņemšanas, padomu tiesībsargam par personu ar invaliditāti tiesību ievērošanas aspektiem ir lūguši atsevišķu pašvaldību sociālo dienestu darbinieki. Vērtējot konkrētajos iesniegumos norādītos apstākļus, jāatzīst, ka situācijas ne vienmēr ir bijušas viennozīmīgas.

Tiesības izvēlēties dzīvesvietu, tai skaitā dzīvi pansionātā vai jebkurā citā aprūpes institūcijā, ietilpst ikvienas personas tiesību uz privāto dzīvi ietvarā. Šīs tiesības tiek garantētas gan Satversmes 96.pantā, gan citos Latvijai saistošajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, piemēram, ECPAK 8.pantā, kā arī ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 22.pantā. Attiecībā uz pēdējo normatīvo aktu jānorāda, ka termins “personas ar invaliditāti” nav attiecināms tikai uz tām personām, kurām ir noteikta invaliditātes grupa, bet gan tas saprotams daudz plašāk un attiecināms arī uz tām personām, kurām sava veselības stāvokļa dēļ ir nepieciešams ilgstošs atbalsts.

Praksē nereti personas sava veselības stāvokļa dēļ nespēj paust vai maina savu viedokli par vēlmi saņemt aprūpes pakalpojumu pansionātā. Nereti pieteikumu par pakalpojumu saņemšanu šie cilvēki paraksta tuvu cilvēku pierunāti, lai gan viņiem būtu iespēja nodrošināt pakalpojumu pašvaldībā (aprūpi mājās u.c.), kā arī šiem cilvēkiem pieder īpašums, kurā viņi mitinās, turklāt apsekošanas laikā piekrišanu doties uz pansionātu nav pauduši. Šādās situācijās ir būtiski saprast, kā noskaidrot personas patieso gribu, lai atbildīgās amatpersonas, tālāk risinot jautājumu par pakalpojuma piešķiršanu, nepārkāptu viņas tiesības.

Ievērojot Latvijā uzsāktās aktivitātes, kas saistītas ar deinstitucionalizācijas procesu, lai nodrošinātu ikvienas personas ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā, tiesībsarga ieskatā, būtu jārūpējas, lai ikviena persona, kurai ir iespējams nodrošināt atbalsta pasākumus sabiedrībā (personas dzīvesvietā pašvaldībā), tos arī saņemtu, nevis veicinātu šo personu nonākšanu institūcijā, jo īpaši situācijā, ja personai ir savs īpašums, kurā viņa dzīvo, un pašvaldībā ir pieejami personas vajadzībām atbilstoši pakalpojumi. Neapšaubāmi, ka situācijas ir ļoti dažādas

un to iespējamie risinājumi var atšķirties, tomēr ikvienā gadījumā ir būtiski uzklaustīt pašas personas viedokli.

Situācijās, ja personai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi, Civillikuma 357.pants paredz rīcībspējas ierobežojuma noteikšanu, ja vien tas ir nepieciešams šīs personas interesēs un ir vienīgais veids, kā tās aizsargāt. Šādā gadījumā personai nodibināma aizgādība. Tas nozīmē, ka tuviniekiem būtu pienākums vērsties tiesā, lai nodrošinātu sava tuvinieka tiesību un interešu aizsardzību. CPL 33.nodaļa paredz šāda pieteikuma iesniegšanas un izskatīšanas kārtību. Nosakot rīcībspējas ierobežojumu, tiesa vērtē konkrētas jomas, kurā persona ir tiesīga rīkoties patstāvīgi, kurās kopā ar aizgādni un kurās jomās aizgādnim ir tiesības rīkoties patstāvīgi.

Civillikuma 360.pants paredz: ja tiesa ierobežo personas rīcībspēju garīga rakstura vai citu veselības traucējumu dēļ, tā paziņo par to bāriņtiesai, kas pēc vajadzības ieceļ pār šo personu vienu vai vairākus aizgādņus, kam uzdod rīkoties tiesas noteiktajā apjomā. Aizgādnis palīdz aizgādībā esošajam apgūt prasmes un spējas, kas nepieciešamas, lai viņš varētu atjaunot savu rīcībspēju. Aizgādnis nodrošina aizgādībā esošās personas kopšanu, tomēr viņam nav pienākuma pašam kopt šo personu. Atbilstoši Civillikuma 355.pantam bāriņtiesai ir jānoskaidro personas viedoklis par ieceļamo aizgādni. Aizgādībā esošās personas viedoklis jāņem vērā, ja vien tas neapdraud pašas personas labklājību, veselību, dzīvību vai citas intereses. Aizgādnis, pildot aizgādņa pienākumus, noskaidro aizgādībā esošās personas viedokli, ja vien viņa spēj to formulēt, un rīkojas personas interesēs.

Tomēr rīcībspējas ierobežojuma risinājums attieksies tikai uz tām situācijām, kurās ir nepieciešams risināt jēlkādus mantiskus darījumus, jo Civillikuma 356.¹pants nosaka, ka *“persona nav ierobežojama personiskajās nemantiskajās tiesībās, kā arī aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu”*.

Tas nozīmē, ka rīcībspējas ierobežojuma rezultātā tiek aizsargātas personas mantiskās intereses (piemēram, personai ieceltais aizgādnis rūpējas, lai personas īpašums netiek nepamatoti atsavināts, saņem personas ienākumus un rūpējas, lai tie tiktu izlietoti personas interesēs, tostarp apmaksājot rēķinus par mājokli utt., personas interesēs vērsas institūcijās un lūdz dažādus pakalpojumus, kas tai nepieciešami). Papildus jānorāda, ka, ievērojot to, ka šobrīd tiesiskajā regulējumā rīcībspējas ierobežojumam nav citas alternatīvas (ja neskaita pilnvarojumu – Civillikuma 2289.pants – vai nākotnes pilnvarojumu – Civillikuma 2317.¹pants), praksē ir konstatēti gadījumi, kad personas, kurām tiesa ir noteikusi rīcībspējas ierobežojumu, bet viņām ir ļoti ierobežotas iespējas paust savu gribu veselības stāvokļa dēļ,

ievietošana aprūpes institūcijā ir notikusi, pamatojoties uz aizgādņa pieteikumu. Tomēr šādās situācijās jāņem vērā tālāk norādītais.

Tiesības izvēlēties dzīvesvietu attiecas uz personas tiesībām uz privāto dzīvi, tādējādi ikvienā situācijā neatkarīgi no tā, vai personai ir, vai nav ierobežota rīcībspēja, bet pastāv veselības (tostarp garīgās) traucējumi, būtiski ievērot ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ietvertās garantijas, jo īpaši tās, kas attiecas uz 12.panta (vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana) ievērošanu. Pēc būtības minētais pants ietver pāreju no aizvietotās lēmuma pieņemšanas paradigmas uz tādu paradigmu, kuras pamatā ir atbalstītā lēmuma pieņemšana. Minētā pieeja balstās uz to, ka personai tiek sniegts atbalsts attiecībā uz lēmumu pieņemšanu, kas saistīti gan ar veselību, gan izglītību u.c. Atbalstot rīcībspēju, ir jāciena personu ar invaliditāti tiesības, griba un izvēles, un šo atbalstu nevar pielīdzināt aizvietotajai lēmuma pieņemšanai, proti, ka lēmumu personas vietā pieņem cita persona.

Arī krīzes situācijās ir jāciena personas ar invaliditāti personīgā patstāvība un spēja pieņemt lēmumus. Lai nodrošinātu cieņu pret personas tiesībām, gribu un izvēli, garantijām ir jānodrošina personu ar invaliditāti aizsardzība pret ļaunprātīgu izmantošanu. Savukārt, ja pēc ievērojamiem centieniem nav bijis iespējams noteikt personas gribu vai izvēli, tad ir jānosaka nevis šīs personas “vislabākās intereses”, bet gan šai personai “visizdevīgākajā veidā jātulko tās griba un izvēle”.

Personai sniegtajam atbalstam lēmuma pieņemšanā ir jāietver arī aizsardzība pret pārmērīgu iespaidošanu. Nereti, nenoskaidrojot personas gribu un pamatojoties uz to, ka personas vietā lēmumu pieņem citi, personas ar invaliditāti tiek ievietotas dažādās institūcijās, kas var tikt vēlāk atzīts par personas ar invaliditāti tiesību pārkāpumu. Tiesībsargs jau 2013.gadā, kad būtiski tika grozīts normatīvais regulējums attiecībā uz rīcībspējas institūtu, savās rekomendācijās aicināja sociālās aprūpes institūcijas pārskatīt visus gadījumus, kuros piekrišanu ievietošanai institūcijās personu ar ierobežotu rīcībspēju vietā bija snieguši aizgādņi, tādējādi veicinot ikvienas personas ar invaliditāti gribas noskaidrošanu.

Papildus jānorāda, ka ECT savā praksē arī ir atzīmējusi: noteiktos apstākļos personas ar garīga rakstura traucējumiem labklājība varētu būt faktors, kas jāņem vērā papildus medicīniskajiem pierādījumiem, lai novērtētu, vai ir nepieciešams viņu ievietot iestādē. Tomēr objektīva nepieciešamība pēc izmitināšanas nevar novest pie tādu līdzekļu piemērošanas, kas saistīti ar brīvības atņemšanu. Tiesa ir atzinusi, ka jebkādiem drošības pasākumiem iespējamā mērā jāatspoguļo personas vēlmes, ja tās spēj paust savu gribu. Viņu viedokļu nenoskaidrošana var izraisīt ļaunprātīgas izmantošanas situācijas un

kavēt neaizsargātu personu izmantošanu. Tādējādi jebkurš pasākums, iepriekš nenoskaidrojot ieinteresētās personas gribu, jebkurā gadījumā ir rūpīgi jāpārbauda.⁹²

Analizējot atsevišķos gadījumus, tiesībsargs nav konstatējis tiesību uz brīvību pārkāpumus, tomēr redzams, ka personas ar invaliditāti reizēm ir spiestas pieņemt (vai akceptēt radinieku) lēmumu par valsts vai pašvaldību sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojuma izmantošanu tikai tādēļ, ka viņām nav pieejams pietiekams atbalsts pašvaldībā vai no saviem tuviniekiem.

Tāpat personas, kuras atrodas institūcijās, informē tiesībsargu par iespējamām pārkāpumiem, ko pieļauj klienti savā starpā, bet institūciju administrācija uz tiem nereaģē. Vienā no šādām situācijām, iesaistoties tiesībsargam, tika pārtraukta kādas kundzes ilgstoša apsūkšana un pazemošana, jo administrācija mainīja klientu izvietojumu, pārvietojot klientu uz citu nodaļu.

3.7. Personu tiesības dzīvot sabiedrībā

Latvija jau 2010.gada 31.martā ir ratificējusi Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, kuras 19.pants paredz, ka dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka:

a) personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko tās dzīvo, un tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos;

b) personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi mājās un dzīvesvietā sniegtie pakalpojumi un citi sociālā atbalsta pasākumi, tostarp personīgā palīdzība, kas nepieciešama, lai dzīvotu un iekļautos sabiedrībā un lai nepieļautu izolēšanu vai nošķiršanu no sabiedrības;

c) plašai sabiedrībai paredzētie sociālie pakalpojumi un objekti ir vienlīdz pieejami arī personām ar invaliditāti un atbilst to vajadzībām.

2015.gada 15.jūlijā ar labklājības ministra rīkojumu Nr.63 tika apstiprināts "Rīcības plāns deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.-2020.gadam". Deinstitutionalizācija ir pakalpojumu sistēmas izveide, kas sniedz personai, kurai ir ierobežotas spējas sevi aprūpēt, nepieciešamo atbalstu, lai tā spētu dzīvot mājās vai ģimeniskā vidē. Deinstitutionalizācijai ir jānovērš situācija, ka personai ir jāpārceļas uz dzīvi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās

⁹² ECT 2013.gada 22.janvāra spriedums lietā *Mihailovs pret Latviju*, pieteikums Nr.35939/10, 145.punkts.

rehabilitācijas institūcijā, jo tai nav pieejams nepieciešamais atbalsts dzīvesvietā jeb sabiedrībā balstīti pakalpojumi.

Deinstitutionalizācijas process ietver:

1) kvalitatīvu, individuālajām vajadzībām pielāgotu sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstīšanu, kas novērš vajadzību dzīvot institūcijā, un resursu pārvirzīšanu no institūcijām uz jauniem pakalpojumiem, lai nodrošinātu ilgtspēju;

2) plānotu institūciju slēgšanu, kur cilvēki ar invaliditāti (tai skaitā personas ar garīga rakstura traucējumiem) un gados vecāki cilvēki dzīvo izolēti no sabiedrības, saņem standartiem neatbilstošu aprūpi un atbalstu, un nereti ir ierobežota cilvēktiesību izmantošana;

3) vispārējo pakalpojumu, tādu kā izglītība un apmācība, nodarbinātība, mājoklis, veselības aprūpe un transports, pieejamības nodrošināšanu pilngadīgām personām ar atbalsta vajadzībām.

Tiesībsargs, organizējot vizītes un tiekoties ar dažādu valsts un pašvaldību, kā arī nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, gada sākumā ieguva vispārīgu informāciju par to, kā tiek nodrošinātas klientu tiesības uzsākt dzīvi ārpus institūcijas, tostarp attiecībā uz klientiem, kuri ir iesaistījušies deinstitutionalizācijas projektā. Sākotnējā informācija liecināja par to, ka pastāv dažāda izpratne par šo personu tiesībām, to īstenošanas iespējām, turklāt institūciju sadarbība ar pašvaldībām, kurās personas vēlas uzsākt (atgriezties) patstāvīgu dzīvi, ir dažāda. Tostarp pašvaldību izpratne un iespējas piedāvāt institūcijām alternatīvus sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kā arī citus atbalsta pasākumus tieši personām ar garīga rakstura traucējumiem, arī ir ļoti atšķirīgas. Tāpat secināms, ka arī informācija par deinstitutionalizācijas projektā notiekošajiem procesiem kopumā nav pietiekama.

Tiesībsargs pārskata periodā veica konkrētus pasākumus, kuru mērķis bija noskaidrot, vai cilvēki, kuri atrodas institūcijās un deinstitutionalizācijas projekta ietvaros ir bijusi veikta viņu izvērtēšana, pašvaldībās tiek gaidīti un kādi pakalpojumi konkrētajās pašvaldībās tiek piedāvāti un nodrošināti jau šobrīd, un kādi tiek plānoti nākotnē.

Izpētes laikā, pirmkārt, tika pieprasīta un analizēta informācija par piecu atsevišķu valsts sociālās aprūpes centru filiāļu⁹³ klientiem, filiāļu komunikācija ar pašvaldībām, kurās klients izvēlēties dzīvot; otrkārt, notika tikšanās ar 10 pašvaldību sociālo dienestu darbiniekiem, kā arī saņemta rakstveida informācija par tiesībsarga izvirzītajiem 15 jautājumiem.

Apkopojot no filiālēm iegūto informāciju, tika secināts:

⁹³ VSAC Zemgales filiāle "Iecava", VSAC "Latgale" filiāle "Mēmele", VSAC "Kurzeme" filiāle "Dundaga", VSAC "Vidzeme" filiāle "Valka", VSAC "Rīga" filiāle "Baldone".

* Filiālēs dzīvojošās 58 personas, kuras ir iesaistījušās deinstitucionalizācijas projektā, šobrīd ir gaidīšanas režīmā, un neviena no valsts vai pašvaldību institūcijām nevar sniegt konkrētu atbildi, kad klienti varēs realizēt savas tiesības dzīvot sabiedrībā. Tikai viens klients ir uzsācis dzīvi sabiedrībā deinstitucionalizācijas projekta ietvaros pēdējo divu gadu laikā. Deinstitucionalizācijas projektā no kopējā skaita ir iesaistīts salīdzinoši maz klientu.

* Personu individuālajos plānos izvirzītie mērķi un noteiktie uzdevumi netiks sasniegti plānos paredzētajos termiņos (2018.gadā). Plānu pārskatīšanas un aktualizēšanas termiņi nav skaidri noteikti.

* Nav skaidrības par termiņiem, kad tiks uzsākta VSAC darbinieku apmācība, jo tieši no šo darbinieku izpratnes ir atkarīga klientu sagatavošana un iedrošināšana atgriezties dzīvei sabiedrībā. Nereti darbinieku izpratnes trūkuma dēļ personas tiesības uz dzīvi sabiedrībā īstenošana tiek kavēta.

* VSAC filiāļu komunikācija ar pašvaldībām, veicinot personas tiesības atgriezties dzīvei sabiedrībā, ir ļoti atšķirīga – nav vienveidīgas pieejas, būtu nepieciešamas vadlīnijas informācijas aprītei (tostarp sensitīvās informācijas) un savstarpējai sadarbībai, nodrošinot saudzīgu un pārdomātu pāreju no valsts aprūpes uz pašvaldībā balstītu pakalpojumu saņemšanu.

* Pašvaldību komunikācija un interese par personām ar garīga rakstura traucējumiem ir ļoti atšķirīga. Tiesībsarga ieskatā, labā prakse, kas jau atsevišķās pašvaldībās tiek praktizēta, ir tikšanās klātienē ar pašu klientu. Nereti pašvaldībās nemaz nav precīzas informācijas par to, cik cilvēku no tās pašvaldības saņem valsts ilgstošās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.

* Deinstitucionalizācijas projekta ietvaros klientiem paredzēti mentori, tomēr tādu nav (lai gan ir jau cilvēki, kuriem ir iespēja vai kuri jau ir atgriezušies savā pašvaldībā, šāds atbalsts būtu ļoti nepieciešams), nav informācijas par termiņiem, kad tiks veikta mentoru atlase, apmācība un kad viņi reāli sāks pildīt savus pienākumus.

Izpētes laikā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja 11 pašvaldību sociālos dienestus (Tukuma novadā, Baldonē, Smiltēnē, Madonā, Jēkabpils novadā, Daugavpils novadā, Talsu novadā, Liepājā, Iecavā, Neretas novadā, Aizkrauklē), lai izprastu pašvaldību situāciju un darbinieku (atsevišķās pašvaldībās arī politiķu) attieksmi pret deinstitucionalizācijas projekta realizāciju: *vai pašvaldības šo projektu uztver kā iespēju attīstīt pakalpojumus, kas var palīdzēt to pašvaldībā dzīvojošajai vienai no mazaizsargātāko personu grupām un viņu tuviniekiem, vai tomēr, šajā projektā piedaloties, pašvaldība savu daļību uzskata par apgrūtināšu u.c., tostarp novērtējot Labklājības ministrijas kā*

deinstitutionalizācijas projekta virzītāja rīcību – informācijas pietiekamību, procesu paredzamību, atskaišu sistēmu u.c.

Pašvaldību apmeklējuma laikā iegūtā informācija liecina, ka vairums cilvēku, uz kuriem ir orientēti sabiedrībā balstīti pakalpojumi, jau šobrīd dzīvo administratīvajā teritorijā, nevis institūcijā. Atsevišķu pašvaldību sociālo dienestu speciālisti vērsa uzmanību uz to, ka tieši deinstitutionalizācijas projekts ir palīdzējis apzināt viņu pašvaldībā dzīvojošos cilvēkus ar garīga rakstura traucējumiem un pārliecināt vietējos politiķus par to, ka šie pakalpojumi ir paredzēti pašvaldībā esošajiem cilvēkiem, nevis vērsti tikai uz tiem, kas vēlas pamest institūcijas, kā to sākotnēji uztvērusi sabiedrība, tādējādi mazinot stereotipus un aizspriedumus. Tajā pašā laikā pašvaldības ir norādījušas: ja valsts politika ilgstoši bijusi vērsta uz to, lai pašvaldība pēc būtības rastu vieglāko risinājumu un ievietotu savus cilvēkus aprūpes centros, pašvaldības to arī izmanto. Pēdējos gados gan vairāk attiecībā uz klientiem, kuriem ir 3-4 aprūpes līmenis. Vērsta uzmanību uz risku, ja plānotie pakalpojumi netiks izveidoti, mājās dzīvojošie cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem būs potenciālie institūciju klienti.

Visas apmeklētās pašvaldības ir iesaistījušās deinstitutionalizācijas projektā. Praktiski visas pašvaldības sarunā norādīja, ka projekta virzība no valsts puses ir bijusi nepārdomāta un informācijas pieejamība sākotnēji un arī šobrīd, viņu ieskatā, ir nepietiekama. Veiksmīgākai projekta norisei bija jā sākas nevis ar cilvēku izvērtēšanu, bet sociālo darbinieku apmācību.

Informatīvās kampaņas neesamība valsts līmenī ļoti apgrūtinājusi skaidrojošo darbu pašvaldībās kopumā, kā arī ļoti apgrūtināja konkrētās mērķauditorijas uzrunāšanu iesaistei projektā un izvērtēšanai. Toties pozitīvi novērtēja iespēju gūt pieredzi citās pašvaldībās, informācijas ieguvu no plānošanas reģioniem, kopīgi meklējuši risinājumus.

Vērojama tendence, ka deinstitutionalizācijas projektu kā iespēju attīstīt sabiedrībā balstītus pakalpojumus uztver tās pašvaldības, kurās izpratne par personu ar invaliditāti tiesībām dzīvot sabiedrībā ir lielāka ne tikai speciālistu vidū, bet arī politiskajā līmenī. Savukārt tajās pašvaldībās, kurās jau speciālistos ir skepse un savā ziņā neticība šo cilvēku spējām vai nav politiskā atbalsta, deinstitutionalizācijas projekts tiek uztverts kā apgrūtinājums un birokrātisks slogs. Atsevišķās pašvaldībās speciālistu vidū vēl aizvien pastāv izteikts viedoklis par to, ka institūcijā šiem cilvēkiem noteikti ir labāk. Ievērojot kapacitātes un izpratnes trūkumu, jau šobrīd pašvaldībā dzīvojošajiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem pašvaldības samērā kūtri piedāvā vai veicina to pakalpojumu saņemšanu (psihologs, ergoterapeits u.c.), kuriem nav nepieciešama infrastruktūras izbūve. Reģionos šo pakalpojumu saņemšana ir apgrūtināta gan tādēļ, ka tur nav speciālistu, gan arī tādēļ, ka deinstitutionalizācijas projektā nav paredzēts segt ceļa izdevumus, kas nereti ir lielāki par

pakalpojuma izmaksām. Turklāt personas ar garīga rakstura traucējumiem atbilstoši normatīvajam regulējumam nevar izvēlēties pakalpojuma sniedzēju, pašvaldībai šim nolūkam ir pienākums veikt tirgus izpēti u.c. pasākumus.

Apsekotajās pašvaldībās tikai atsevišķi cilvēki deinstitutionalizācijas projektā izvērtētajiem klientiem saņem sabiedrībā balstītus pakalpojumus. Tajās pašvaldībās, kurās jau ir dienas centrs, šādu pakalpojumu nodrošina arī deinstitutionalizācijas projekta ietvaros, kā arī atsevišķu speciālistu konsultācijas (psihologs). Apsekojuma laikā pašvaldībās bija jūtams zināms nogaides periods, gaidot konkrētus norādījumus no deinstitutionalizācijas projekta virzītāja, ko, kā un kādos termiņos darīt gan attiecībā uz individuālo plānu pārskatīšanu, gan uz pieejamo pakalpojumu nodrošināšanu. Tāpat vairākās pašvaldībās izteikti dominēja viedoklis, ka šie cilvēki (kuri tika pirms diviem gadiem izvērtēti) nav interesējušies par pakalpojuma saņemšanu vai izvēlējušies konkrētus pakalpojumus.

Kā pozitīva tendence jānorāda tas, ka atsevišķas pašvaldības no savas teritorijas VSAC ievietotos cilvēkus apciemo regulāri un uztur saikni, tomēr vairums pašvaldību tā nerīkojas. Atsevišķās pašvaldībās kopumā nav informācijas par to, cik cilvēku un kuros VSAC uzturas. Nav izveidota sistēma un prakse, ka VSAC regulāri informētu pašvaldības par to, kā konkrētajam cilvēkam sokas, kādas prasmes un iemaņas ir apgūtas un vai cilvēks būtu gatavs atgriezties dzīvei sabiedrībā. Pašvaldība norādīja, ka šāda informācija būtu ļoti noderīga, plānojot un attīstot sabiedrībā balstītus pakalpojumus. Pašvaldības kā problemātisku norādīja speciālistu savstarpējo sadarbību, jo īpaši uzsverot informācijas apmaiņu ar mediķiem. Mediķiem ir ļoti atšķirīga izpratne par to, kādu informāciju un kādos gadījumos viņi ir tiesīgi vai viņiem ir pienākums nodot sociālajam dienestam, lai palīdzētu risināt konkrētu cilvēku sociālo situāciju un nodrošinātu atbalstu (attiecībā uz nepieciešamību kārtot invaliditāti u.c., ja persona ar garīga rakstura traucējumiem pati objektīvi to nevar izdarīt bez atbalsta).

Atsevišķas pašvaldības norādīja, ka viņu administratīvajā teritorijā nav pietiekams sociālo darbinieku skaits, kas apgrūtina ikdienas pienākumus, kā rezultātā arī deinstitutionalizācijas projektam nav iespējams veltīt pietiekamu laiku. Tajā pašā laikā atsevišķās pašvaldībās ir rasta iespēja darbam ar cilvēkiem, kuriem ir garīga rakstura traucējumi, nodrošināt atsevišķu darbinieku, kurš paralēli ikdienas darbam ir iesaistīts arī deinstitutionalizācijas projektā. Savukārt praktiski visas apmeklētās pašvaldības norādīja uz to, ka reģionos trūkst speciālistu, un tas kopumā var apgrūtināt arī projektā izvirzīto mērķu sasniegšanu. Pašvaldības šo problēmu ir apzinājušas, un atsevišķās no tām jau tiek veikti pasākumi, lai piesaistītu speciālistus (stipendijas, dzīvojamās platības nodrošināšana u.c.).

Tāpat jau šobrīd ir nepieciešams domāt par to, kas strādās ar personām jaunizveidotajos pakalpojumos – grupu mājās, dienas centros, darbnīcās, ja jau šobrīd ir problemātiski piesaistīt attiecīgos speciālistus.

Visās pašvaldībās pozitīvi tiek vērtēta personu individuālajos plānos iekļautā nepieciešamība pēc mentora, tomēr līdz šim brīdim nevienā pašvaldībā nav skaidrības par šo mentoru piesaistes laiku, apmācībām, kā arī tiek apšaubīts, vai projektā ietvertais laiks būs pietiekams, lai personas veiksmīgi uzsāktu patstāvīgu dzīvi (jo īpaši klienti, kuri ļoti ilgstoši ir dzīvojuši institūcijā).

Skaidrību attiecībā uz mentoru piesaisti tiesībsargam nesniedza arī Labklājības ministrija. Tāpat pašvaldības norādīja, ka mentori būtu nepieciešami ne tikai tiem klientiem, kuri šobrīd atrodas institūcijās, bet arī dzīvo savā administratīvajā teritorijā (ģimenēs), reizēm ļoti noslēgti.

Praktiski visas apsekotās pašvaldības norāda uz problemātiku, kas saistīta ar aizgādņu atrašanu un iecelšanu. Arī ģimenes locekļi ne vienmēr vēlas šo pienākumu uzņemties dažādu objektīvu apsvērumu dēļ. Institūcijās esošajiem klientiem vēl arvien par aizgādņiem tiek iecelti viņu aprūpētāji. Pašvaldības maksā aizgādņiem pabalstus vai sniedz citas atlaides (nekustamā īpašuma nodokļa), tomēr pašvaldību darbinieki pauž viedokli, ka valsts šo problēmu ilgstoši ignorē (salīdzinot ar audžuģimenēm pieaugušo atbalstu, pieaugušajiem, kuri pārstāv personas ar garīga rakstura traucējumiem, valsts atbalsta nav vispār).

Praktiski visās pašvaldībās tika izteiktas bažas par to, vai piešķirtie finanšu līdzekļi deinstitucionalizācijas projekta ietvaros būs pietiekami, lai attīstītu iecerētos pakalpojumus, jo projekta virzība ir iekavējusies un sākotnēji plānotās izmaksas ir pieaugušas. Pašvaldības vēl arvien nav saņēmušas skaidru atbildi no valsts par to, kāds būs finansējums attiecībā uz “nauda seko klientam”, kā arī par to, kāds atbalsts pašvaldībām tiks nodrošināts pēc deinstitucionalizācijas projekta beigām 2023.gadā.

4. Cilvēku tirdzniecības problemātika

Turpinot pagājušajā pārskata periodā uzsāktās iniciatīvas cilvēktirdzniecības novēršanas jomā, tiesībsarga pārstāvja dalība tika nodrošināta “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” īstenošanas koordinēšanas darba grupā. Vienlaikus tiesībsargs piedalījās diskusijās un viedokļu apmaiņā par jautājumiem, kuri saistīti ar starpinstitūciju sadarbības stiprināšanu, lai nodrošinātu gan iesaistīto valsts institūciju, gan nevalstisko organizāciju pārstāvju informētību un izpratni par katras institūcijas un

organizācijas lomu un kompetenci, fokusējoties uz potenciālo cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanu, identificēšanu un atbalsta nodrošināšanu cilvēktirdzniecībā cietušajām personām.

Tiesībsarga biroja pārstāvis laikā no 2018.gada 23.aprīļa līdz 24.aprīlim piedalījās ikgadējā Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) rīkotā augsta līmeņa konferencē Vīnē (Austrijā) par cilvēktirdzniecības novēršanas jautājumiem “*Everyone Has a Role: How to Make a Difference Together*”. Konference tika organizēta ar mērķi veicināt iekļaujošu partnerību, lai uzlabotu saskaņotību cilvēku tirdzniecības apkarošanā un stiprinātu sadarbību vietējā, nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī. Konferencē laikā paralēli tika organizētas vairākas diskusijas, kurās tika apspriesti būtiski jautājumi par EDSO valstu pieredzi, proti, kompensāciju izmaksu problemātiku cilvēktirdzniecības upuriem, ceļojumu industrijas kā neizmantojama resursa iesaiste cilvēktirdzniecības novēršanā, sabiedrības loma cilvēktirdzniecības apkarošanā, nevalstisko organizāciju un sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju sadarbība bērnu tirdzniecības novēršanā, masu mediju loma cīņā pret cilvēktirdzniecību un citas.⁹⁴

Tiesībsarga biroja darbinieki 2018.gada 29.-30.maijā piedalījās Baltijas jūras valstu padomes Ekspertu grupas sadarbībai riska grupas bērnu jautājumos sadarbībā ar Ziemeļvalstu Ministru padomi un Norvēģijas Bērnu, jaunatnes un ģimenes lietu direktorātu rīkotā konferencē Oslo (Norvēģijā) – “*Good Practices in Identification and Referral of Children at Risk of Exploitation and Trafficking*”. Gan Eiropas, gan starptautiskie eksperti bērnu tiesību un cilvēktirdzniecības novēršanas jautājumos tikšanās laikā diskutēja par vairāku valstu pieredzi un labo praksi, kā atpazīt bērnus, kas ir kļuvuši vai iespējami var kļūt par cilvēktirdzniecības upuriem, un kā tālāk ar šiem bērniem strādāt. Tiesībsarga pārstāvji tikšanās laikā ziņoja par situāciju Latvijā (prezentācijas izdales materiāli angļu valodā pieejami tiesībsarga mājaslapā⁹⁵).

2018.gada 7.–8.jūnijā Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās Iekšlietu ministrijas un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) Eiropas migrācijas tīkla Latvijas kontaktpunkta konferencē “Cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšanas praktiskie aspekti”, kuras ietvaros tika veicināta izpratne par cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšanu, sniedzot pārskatu par valsts iestāžu pieredzi un nepieciešamību veicināt ciešāku savstarpējo sadarbību. Konferencē ar prezentāciju “Tiesībsarga loma cilvēku tirdzniecības novēršanas sistēmā” uzstājās arī tiesībsarga pārstāve.

⁹⁴ Sīkāka informācija par konferences saturu un tajā paustajām atziņām:

<https://www.osce.org/secretariat/384918?download=true>

⁹⁵ Sk. <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-biroja-parstavji-piedalas-ekspertu-tiksanas-par-bernu-tirdzniecibas-riskiem>

2018.gada 28.septembrī Tiesībsarga biroja darbinieks piedalījās konferencē Rīgā (Latvijā) – “Cienpilna dzīve – izvēle Baltijā un Ziemeļvalstīs. Efektīva rīcība seksuālās ekspluatācijas izskaušanai”, kuru rīkoja biedrība “Centrs MARTA” sadarbībā ar Zviedrijas vēstniecību Latvijā, Zviedrijas institūtu, Ziemeļvalstu Ministru padomi un Zviedrijas valdības biroju Latvijā. Konference tika organizēta ar mērķi atrast efektīvāko tiesisko regulējumu seksuālās ekspluatācijas izplatības mazināšanai, upuru aizsardzības nodrošināšanai un atbildības uzlikšanai patiesajiem vainīgajiem – ekspluatētājiem, izvērtējot dažādas pasaules prakses un pieredzes. Tika vērtēta arī dažāda labā prakse rehabilitācijas nodrošināšanā gan seksuālās ekspluatācijas upuriem, gan seksa pircējiem. Pieredzē dalījās eksperti no Lietuvas, Igaunijas, Francijas, Norvēģijas, Islandes, Latvijas un citām valstīm.

Attiecībā uz seksuālās ekspluatācijas izskaušanu Latvijā jāpiemin, ka šobrīd kārtību, kādā ierobežojama prostitūcija, noteic Ministru kabineta 2008.gada 22.janvāra noteikumi Nr.32 “Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi”. Tiesībsarga ieskatā, jebkāda personu tiesību uz privāto dzīvi ierobežošana ir iespējama vienīgi uz likuma pamata, tam ir jābūt leģitīmam mērķim, kā arī šādam ierobežojumam ir jābūt samērīgam. Tādēļ tiesībsargs jau 2015.gadā vērsa Iekšlietu ministrijas uzmanību uz nepieciešamību jebkādas prostitūciju ierobežojošos nosacījumus iestrādāt likumā, kā rezultātā tika izveidota darba grupa Prostitūcijas ierobežošanas likumprojekta izstrādei. Likuma izstrādes gaitā tiesībsargs ir darījis zināmus savus iebildumus par šo likumprojektu. Šobrīd Iekšlietu ministrijā ir izstrādāts likumprojekts “Prostitūcijas ierobežošanas likums”, kurš 2017.gada 7.septembrī tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē. Likuma mērķis ir ierobežot un samazināt prostitūciju, mazināt cilvēku tirdzniecības riskus, aizsargāt indivīda un sabiedrības veselību, labklājību, novērst bērnu un jauniešu iesaistīšanos prostitūcijā, mazināt vardarbības riskus, kas vērsti pret personām, kuras nodarbojas ar prostitūciju, veicināt atteikšanos no nodarbošanās ar prostitūciju un prostitūcijas izmantošanu. Likumprojektā bija paredzēts, ka likums stāsies spēkā 2019.gada 1.janvārī, tomēr likumprojekts vēl nav nodots izvērtēšanai Saeimai.

Attiecībā uz tiesībsarga nostāju par prostitūcijas regulējumu Latvijā jāņem vērā, ka Eiropas Savienības valstīs pastāv atšķirīgi modeļi prostitūcijas ierobežošanai un lielā mērā izvēle par labu konkrētam modelim ir valsts politiska izšķiršanās. Lai izšķirtos par atbilstošāko prostitūcijas ierobežošanas modeli, ir jāņem vērā ārkārtīgi augstie cilvēku tirdzniecības riski, kuri pastāv prostitūcijā. Lai arī par kādu prostitūcijas ierobežošanas modeli izšķirtos Latvija, Eiropas Savienības valstīs pašreiz var runāt par tendenci apsvērt stingrāku regulējumu prostitūcijas izmantošanas ierobežošanai, tādējādi pasargājot prostitūcijas pakalpojumu sniedzēju no iespējamās atkārtotas viktimizācijas, to sodot. Piemēram, Francija

kopš 2016.gada ir ieviesusi “Ziemeļvalstu modeli”, sodot personas, kuras izmanto prostitūciju, savukārt 2017.gadā šādu regulējumu ieviesusi arī Īrija.

Tiesībsargs 2018.gadā īpašu uzmanību pievērsa arī tiem cilvēku tirdzniecības jautājumiem, kas saistīti ar trešo valstu valsts piederīgajiem, kurus pēc nelikumīgas ieceļošanas Latvijas Republikā ir aizturējusi Valsts robežsardze. Attiecībā uz šiem nelegālajiem imigrantiem tiesībsargs, novērojot piespiedu izraidīšanas procesus, ir konstatējis pazīmes, kas norāda uz iespējamu cilvēku tirdzniecības risku pastāvēšanu. Šī iemesla dēļ tiesībsargs 2018.gadā izstrādāja un iesniedza Iekšlietu ministrijai projektu “Efektīva novērošanas procesa realizēšana”, kur viena no projekta aktivitātēm ir cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanas procedūru pilnveidošana izraidīšanas procesā. Mērķis ir uzlabot tiesībsarga veikto novērošanu, gūt pilnīgāku izpratni par Valsts robežsardzes procedūrām, kuru ietvaros varētu tikt atpazīti cilvēku tirdzniecības upuri, kā arī izstrādāt materiālu par cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšanu izraidīšanas procesā. Projekts tiks uzsākts 2019.gadā un turpināsies līdz 2020.gadam (ieskaitot).

Tiesībsarga biroja darbinieki 2018.gada 25.-26.septembrī Rīgā piedalījās augsta līmeņa mācībās par cilvēku tirdzniecību un piespiedu izraidīšanas procedūru. Mācībās piedalījās arī pārstāvji no Valsts robežsardzes un biedrības “Centrs MARTA”, kas ir viens no sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem cilvēku tirdzniecības upuriem. Apmācības tika rīkotas starptautiska piespiedu izraidīšanas novērošanas projekta “*Forced-return monitoring*” (FReM II) ietvaros, kur tiesībsargs ir viens no tā dalībniekiem.

Tāpat Tiesībsarga biroja darbinieki 2018.gada nogalē *Nordic-Baltic Mobility Programme Public Administration* ietvaros devās pieredzes apmaiņas braucienos uz Stokholmu (Zviedriju) un Helsinkiem (Somiju). Vizīšu laikā tika iegūta vērtīga informācija no valstu nacionālajām institūcijām un nevalstiskajām organizācijām, kas strādā ar cilvēku tirdzniecības jautājumiem un kura var būt noderīga gan projekta “Efektīva novērošanas procesa realizēšana” izpildes gaitā, gan kā labās prakses piemēri, veicinot Latvijas institūciju un nevalstisko organizāciju sadarbību atbalsta sniegšanā cilvēktirdzniecības upuriem.

Tiesībsargs sadarbībā ar nodibinājumu “Centrs Dardedze”, kam ir plaša pieredze saistībā ar seksuālās vardarbības monitoringu bērnu un internātskolās, 2019.gadā uzsāks kopīgu plānveida aktivitāti par cilvēku tirdzniecības risku identificēšanu un izvērtēšanu Latvijas internātskolās, veicot to monitoringu.

5. Tiesības uz taisnīgu tiesu

2018.gadā par tiesību uz taisnīgu tiesu aspektiem tika saņemti 327 iesniegumi, kas ir nedaudz mazāk nekā 2017.gadā (347 iesniegumi), tomēr

vairāk nekā 2016.gadā (293 iesniegumi). Līdz ar to secināms, ka Latvijas iedzīvotāju vidū šo tiesību ievērošanas aktualitāte ir palikusi nemainīga un visnotaļ būtiska, turklāt pieaudzis iesniegumu skaits – kopumā 32 (2017.gadā 13 iesniegumi), kuros personas izsaka neapmierinātību par nolēmuma pamatojumu, piemēram, norādot uz dažādu apstākļu neizvērtēšanu pirmās un otrās instances tiesā un atteikumu lietu skatīt kasācijas kārtībā, turklāt kasācijas instances nolēmums vairumā gadījumu tiek pieņemts rezolūcijas veidā.

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī šajā pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis sūdzības par pieeju tiesai, aizstāvju nodrošinātās juridiskas palīdzības kvalitāti, tiesnešu iespējami nepamatotu vai neētisku rīcību, nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem, sprieduma izpildes problemātiku, kā arī citiem taisnīgas tiesas aspektiem.

Savukārt, analizējot saņemto iesniegumu raksturu, tiesībsargs ne tikai informē personas par viņu tiesībām individuālajos gadījumos un sniedz atzinumus, bet arī konstatē dažādas būtiskas problēmas normatīvajā regulējumā vai tā piemērošanā, par ko informē gan tiesas, gan atbildīgo Tieslietu ministriju. Tāpat nemainīgi ik gadu tiesībsargs sniedz savus viedokļus Satversmes tiesai izskatāmajās lietās, kas skar normatīvā regulējuma atbilstību Satversmes 92.pantam.

5.1. Pieeja tiesai – par valsts nodevas samaksas termiņu

Tiesības uz pieejamību tiesai ir viens no būtiskākajiem taisnīgas tiesas elementiem, jo, tam iztrūkstot, persona nevar izmantot citas no taisnīgas tiesas izrietošās garantijas. Jānorāda, ka minētās garantijas ir būtiskas ne tikai tiesvedības uzsākšanas stadijā, bet arī attiecībā uz pieņemto lēmumu pārsūdzības iespējām.

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas rīcību jautājumā par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas. Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs konstatēja iespējamu problemātiku apstākļi, ka tiesnese, pieņemot lēmumu, ar kuru tiek noraidīts lūgums par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu, lēmuma rezolūcijā daļā nenorādīja termiņu, kādā ir nomaksājama valsts nodeva (pašreiz – drošības nauda).

CPL attiecībā uz drošības naudas nesamaksāšanu neparedz iespēju atstāt blakus sūdzību bez virzības un noteikt termiņu trūkumu novēršanai. Saskaņā ar CPL 445.panta otro daļu šajā gadījumā ir pieņemams lēmums par atteikšanos pieņemt blakus sūdzību, izņemot, ja sūdzības iesniedzējs ir pieteicis lūgumu par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas. Tādā gadījumā

tiesnesim ir jāizlemj minētais jautājums un jāpieņem lēmums par lūguma apmierināšanu vai noraidīšanu.

Tiesībsarga ieskatā, lai gan normatīvie akti to tieši neparedz, tomēr situācijā, kad tiesai ir pieteikts lūgums par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas, taču tiesa to noraida, tai lēmuma rezolutīvajā daļā būtu jānorāda ne tikai pārsūdzības iespējas, bet arī termiņš, kādā ir samaksājama drošības nauda. Savukārt situācijā, kad lietas dalībnieks šo lēmumu pārsūdz augstākas instances tiesā, taču tiesa lēmumu atstāj negrozītu, augstākas instances tiesai, ievērojot iepriekšējo tiesas noteikto termiņu drošības naudas samaksai, būtu jānosaka jauns termiņš, kādā persona var samaksāt noteikto drošības naudu par blakus sūdzības iesniegšanu. Pretējā gadījumā lietas dalībniekam, ja viņš izvēlētos veikt drošības naudas samaksu, tiktu būtiski apgrūtināta tiesības uz pieeju tiesai turpmāka realizācija un pati lūguma pieteikšana par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas kļūtu bezjēdzīga.

Ņemot vērā konstatēto problēmu, tiesībsargs vērsās ar informācijas pieprasījumu pie Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas priekšsēdētāja p.i. Adrijas Buliņas, lūdzot sniegt skaidrojumu un izvērtējumu tiesneses rīcībai, kā arī Tieslietu ministrijā, lūdzot tās viedokli par tiesas rīcību gadījumos, kad tiek atteikts atbrīvot no drošības naudas samaksas un pienākumu noteikt termiņu tās samaksai.

A.Buliņa savā atbildes vēstulē tiesībsargam norādīja, ka vienīgais veids, kā panākt sākotnēji pārsūdzētā lēmuma virzību uz apelācijas instanci, ir pārsūdzēt lēmumu, ar kuru tiek noraidīts lūgums par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas. Turpretim Tieslietu ministrija, atsaucoties uz Augstākās tiesas 2017.gada 15.decembra lēmumu lietā Nr.SK-1719/2017, norādīja, ka tā nesaskata problēmas esošajā CPL regulējumā, jo tā mērķis nav liegt tiesai, noraidot personas lūgumu par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu tiesā, vienlaikus noteikt personai termiņu, kādā valsts nodevas samaksu apliecinošs dokuments iesniedzams tiesā.

Ņemot vērā iepriekš norādīto, tiesībsargs secināja, ka tiesai, noraidot personas lūgumu par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu, ir jānosaka ne tikai šā lēmuma pārsūdzības kārtība, bet vienlaikus arī termiņš drošības naudas samaksai. Ievērojot minēto, tiesībsargs atkārtoti vērsās A.Buliņas, lūdzot lemt par turpmākas prakses maiņu, lai tiesa, pieņemot lēmumu, ar kuru tiek noraidīts lūgums par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu, vienlaikus noteiktu termiņu drošības naudas samaksai.

Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa informēja tiesībsargu, ka minētais jautājums ticis izrunāts Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas tiesnešu sapulcē.

5.2. Tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību

5.2.1. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība administratīvajā procesā tiesā

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu, kurā tika aktualizēts jautājums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanas kārtību administratīvajā procesā tiesā situācijā, kad tiesnesis atrodas ilgstošā prombūtnē.

Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 18.panta piektajai daļai valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ievērojot lietas sarežģītību un fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc personas lūguma piešķir, pamatojoties uz tiesas lēmumu, pēc pieteikuma saņemšanas tiesā līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim. Tiesa lēmumu par lūgumu piešķirt juridisko palīdzību pieņem mēneša laikā pēc lūguma izteikšanas dienas.

Konkrētajā lietā persona bija izteikusi lūgumu piešķirt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajā procesā tiesā. Savā iesniegumā tiesībsargam persona vērsa uzmanību, ka tiesas priekšsēdētāja noraidīja personas lūgumu par administratīvās lietas pārdalīšanu, norādot, ka nav konstatējama objektīva nepieciešamība veikt lietas pārdalīšanu citam tiesnesim saistībā ar tiesneses atrašanos prombūtnē. Vienlaikus, atsaucoties uz Administratīvā procesa likuma 18.panta piektajā daļā noteikto termiņu lūguma par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu izlemšanai, tiesas priekšsēdētāja nodeva izlemšanai minēto jautājumu sev.

Administratīvā procesa likuma 18.panta piektajā daļā ietvertās tiesību normas mērķis ir nodrošināt personas tiesības uz tiesas pieejamību, un no tās satura ir iespējams secināt, ka tiesai ir rūpīgi jāizvērtē divi kumulatīvi kritēriji – izskatāmās lietas sarežģītība un fiziskās personas mantiskais stāvoklis. Taču, izvērtējot personas iesniegumā aprakstīto situāciju, tiesībsarga ieskatā, Administratīvā procesa likumā nav pietiekami skaidri noteikts, kā minētā lūguma izlemšana tiek veikta situācijā, kad tiesnesis atrodas attaisnotā prombūtnē tieši attiecībā uz lietas sarežģītības izvērtēšanu.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta judikatūrā⁹⁶ ir norādīts, ka tiesu lietas sarežģītības novērtēšana lielā mērā ir pašas tiesas prerogatīva, jo tieši tiesa, kuras kompetencē ir lietas izskatīšana pēc būtības, vislabāk redz, kādas pūles ir nepieciešamas pareizai lietas izskatīšanai, un var novērtēt, cik lietderīga tiesas procesā varētu būt juridiskās palīdzības sniegšana pieteicējam. Izvērtējot to,

⁹⁶ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 6.maija spriedums lietā SKA-155/2011, 13.2.punkts.

vai konkrētā administratīvā lieta ir sarežģīta, vērā ņemami gan individuālie lietas apstākļi, gan paša adresāta zināšanas un spējas.⁹⁷ Tiesībsarga ieskatā, lietas sarežģītības kritērija rūpīga izvērtēšana ir uzskatāma par vienlīdz nozīmīgu ar nepieciešamību ievērot Administratīvā procesa likuma 18.panta piektajā daļā noteikto viena mēneša termiņu lūguma izlemšanai. Tādējādi tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā un Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā ar lūgumu sniegt viedokli par normatīvo aktu pilnveidi un tiesu prakses veidošanu.

Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē tiesībsargam norādīja, ka Administratīvā procesa likums nedefinē konkrētus lietas sarežģītības kritērijus, tādējādi lietas sarežģītība vērtējama konkrētajā gadījumā kopsakarā ar lietas būtību, personas individuālo situāciju un citiem apstākļiem (objektīvo lietas sarežģītību). Tieslietu ministrijas ieskatā, jautājums, kādā veidā tiek risināta lēmuma pieņemšana gadījumā, ja tiesnesis atrodas ilgstošā attaisnotā prombūtnē, ir risināms tiesu darba organizācijas ietvaros. Proti, ja lietā ir jāizlemj terminēts jautājums, bet tiesnesis, kura lietvedībā atrodas lieta, ir pagaidu prombūtnē, tad, ja vien nav kādu īpašu apstākļu (piemēram, nepieciešamība nodrošināt pagaidu aizsardzību vai ja jautājums skar bērna tiesības), tiek nodrošināta terminētā jautājuma izlemšana, uzdodot tā izskatīšanu citam attiecīgās tiesas tiesnesim, vienlaikus neveicot lietas pārdali citam tiesnesim. Turklāt Tieslietu ministrija norādīja, ka jautājuma par juridiskās palīdzības nepieciešamību izlemšanu nodošana tiesnesim, kas lietu neskata pēc būtības, nenozīmē, ka jautājums par lietas sarežģītību netiktu izvērtēts ar pienācīgu rūpību.

Savukārt Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments norādīja, ka tiesībsarga vēstulē ir pamatoti akcentēti, ka, izlemjot jautājumu par juridiskās palīdzības piešķiršanu, vienlīdz būtiski ir gan rūpīgi izvērtēt lūguma pamatotību, gan arī pieņemt lēmumu minētajā tiesību normā noteiktā mēneša laikā. Tādējādi nepieciešams rast saprātīgu līdzsvaru starp procesa dalībnieka interesēm uz ātru jautājuma izlemšanu un pienācīgi izvērtēta lēmuma pieņemšanu. Turklāt šo interešu samērošana veicama veidā, kas pēc iespējas mazāk negatīvi ietekmētu tiesas darba organizāciju citu lietu izskatīšanā. Administratīvās lietas sarežģītība, kas ir viens no šāda lūguma izskatīšanā izvērtējamiem jautājumiem, ir objektīvi novērtējams apstāklis, kas nav izšķirīgs no tiesneša subjektīva ieskata, bet gan neitrāliem apsvērumiem. Tiesnesim, kurš iepriekš nav strādājis ar konkrēto lietu, lūguma pienācīgai izvērtēšanai nepieciešams laiks. Turklāt lūguma izlemšanas rezultāts saturiski neskar tiesas sastāva

⁹⁷ Administratīvās apgabaltiesas 2011.gada 27.jūnija lēmums lietā Nr.AA43-2061-11/7, 14.punkts. Citēts pēc: Autoru kolektīvs Dr.iur. J.Briedes zinātniskajā redakcijā. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013., 284.lpp.

ekskluzīvo kompetenci lietas sagatavošanā un izskatīšanā. Tādējādi, neapšaubot iepriekš departamenta lēmumos izteiktās atziņas, izņēmuma apstākļos, piemēram, tiesneša ilgstošās prombūtnes dēļ, šo steidzami izlemjamo procesuālo jautājumu varētu izlemts cits tiesnesis. Šāda rīcība nodrošinātu lietas dalībnieku interešu aizsardzību attiecībā uz lēmuma pieņemšanu saprātīgā termiņā.

Tiesībsarga ieskatā, tiesai ir pienākums sabalansēt personas tiesības uz ātru jautājuma izlemšanu (lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā) un pienācīgi izvērtēta lēmuma pieņemšanu. Tādējādi jautājuma izlemšana par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu, kamēr tiesnesis atrodas attaisnotā prombūtnē, ietilpst ekskluzīvā tiesas kompetencē. Vienlaikus tiesībsargs vēlas uzsvērt, ka administratīvajā procesā tiesā ir nostiprināts objektīvās izmeklēšanas princips. Tas ir ietverts Administratīvā procesa likuma 107.panta ceturtajā daļā un paredz, ka, lai prasījuma robežās noskaidrotu patiesos lietas apstākļus un panāktu tiesisku un taisnīgu lietas izskatīšanu, tiesa dod administratīvā procesa dalībniekiem norādījumus un ieteikumus, kā arī savāc pierādījumus pēc savas iniciatīvas. Tādējādi valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība administratīvā procesa ietvaros praksē tiek piešķirta izņēmuma gadījumos.

Papildus jānorāda, ka tiesībsargs turpina saņemt arī citu personu iesniegumus par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu administratīvajā procesā ne tikai tiesās, bet arī iestādēs. Administratīvā procesa likuma 18.pants paredz iespēju personai saņemt juridisko palīdzību sarežģītās lietās, tomēr personas viedoklis par konkrētās lietas sarežģītības pakāpi var ievērojami atšķirties no iestādes vai tiesas viedokļa. Tiesībsarga apzinātajās tiesās un iestādēs nav izstrādāti vienoti kritēriji, pēc kuriem lietas varētu tikt atzītas par sarežģītām, tādējādi šim jautājumam turpmāk būtu pievēršama arī pastiprināta uzmanība un par to būtu jādiskutē tiesību normu piemērotājiem.

5.2.2. Juridiskās palīdzības nodrošināšana Satversmes tiesas procesā

Jāuzsver, ka jau 2010.gadā tiesībsargs secināja, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nesniegšana trūcīgām un maznodrošinātām personām, vēršoties Satversmes tiesā, nesamērīgi ierobežo Satversmes 92.pantā garantētās tiesības. Satversmes tiesas process ir uzskatāms par sarežģītu, jo tiesai iesniedzamā pieteikuma formai un saturam ir noteiktas striktas prasības, un tā sagatavošanai ir nepieciešamas juridiskas argumentācijas prasmes.

Priekšlikumu šādu grozījumu izstrādei tiesībsargs sniedza Saeimā gan 2011., gan atkārtoti 2017.gadā, tomēr tikai 2018.gadā Tieslietu ministrija izstrādāja redakciju grozījumiem Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, kas paredz, ka maznodrošinātā persona varēs lūgt juridisko palīdzību, ja viņas konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesa būs noraidījusi,

vienīgi juridiskā pamatojuma trūkuma dēļ. Grozījumi paredz piešķirt juridisko palīdzību maznodrošinātajiem konstitucionālās sūdzības sagatavošanai un iesniegšanai, kā arī pārstāvībai Satversmes tiesas procesā. Savukārt iesniegumu juridiskās palīdzības saņemšanai persona būs tiesīga iesniegt ne vēlāk kā divus mēnešus pirms konstitucionālās sūdzības iesniegšanas termiņa beigām.

Tiesībsargs ir gandarīts, ka Saeimas Juridiskajā komisijā priekšlikums tika vienbalsīgi atbalstīts un 2019.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, kas paredz piešķirt maznodrošinātām personām juridisko palīdzību konstitucionālās sūdzības iesniegšanai un tiesvedībai, ja Satversmes tiesa ir pieņēmusi lēmumu par atteikšanos ierosināt lietu, kā šā lēmuma vienīgo pamatu norādot juridiskā pamatojuma neesību vai tā acīmredzamu nepietiekamību prasījuma apmierināšanai.

5.3. Tiesas izdevumi – samaksa par tiesas sēdes protokoliem

Pārbaudes lieta Nr.2018-25-4E tika ierosināta pēc ieslodzītā iesnieguma par Rīgas apgabaltiesas rīcību, prasot veikt samaksu par tiesas sēdes protokola nosūtīšanu uz ieslodzījuma vietu, piemērojot Ministru kabineta 2013.gada 19.februāra noteikumus Nr.96 “Noteikumi par tiesas sniegtajiem maksas pakalpojumiem” noteiktos izcenojumus. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs vērsās ar informācijas pieprasījumu pie Latvijas apgabaltiesām, aicinot sniegt informāciju par šo tiesu praksi, kā arī lūdza Tieslietu ministriju sniegt skaidrojumu par Ministru kabineta noteikumu attiecināmību.

Pārbaudes lietas ietvaros tika secināts, ka KPL 484.panta astotajā daļā noteiktās tiesības ir cieši saistītas ar personas tiesību uz taisnīgu tiesu pamatkodolu un šīm tiesībām nevajadzētu tikt pakļautām samaksas pienākumam, pirmoreiz saņemot lietas materiālu vai tiesas sēžu protokola kopiju. Izskatot pārbaudes lietu, netika konstatēts, ka tiesību normas (Kriminālprocesa likums) būtu tieši noteikušas pienākumu privātpersonai veikt samaksu, lai saņemtu tiesas sēžu protokolu, un tika secināts, ka personas tiesību ierobežojums nav noteikts ar likumu. Turklāt tika konstatēts, ka apgabaltiesas normas piemēro atšķirīgi, un Kurzemes apgabaltiesas, Latgales apgabaltiesas un Zemgales apgabaltiesas prakse norāda, ka KPL 484.panta astotajā daļā noteiktās tiesības ir definētas pietiekami skaidri, lai tiesai būtu saprotami tās pienākumi attiecībā uz pirmreizēju tiesas sēžu protokola izsniegšanu.

Ievērojot minēto, tiesībsargs sniedza šādas rekomendācijas:

1. Rīgas apgabaltiesai un Vidzemes apgabaltiesai pārtraukt prettiesisko praksi, pieprasot segt informācijas sagatavošanas izdevumus par pirmreizēju tiesas sēžu protokolu izsniegšanu personām, kuras atrodas ieslodzījuma vietās.

2. Gadījumā, ja līdz šim brīdim iesniedzējam nav nodrošināta pieeja krimināllietas tiesas sēžu protokoliem, Rīgas apgabaltiesa ir aicināta nodrošināt privātpersonai minēto dokumentu pieejamību bez maksas.

3. Tieslietu ministrijai – informēt Latvijas apgabaltiesas un arī pirmās instances tiesas par Mk noteikumu Nr.96. interpretāciju kopsakarā ar KPL 484.panta astotajā daļā noteiktajām tiesībām. Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka pastāv atšķirības arī KPL 451.panta piemērošanā, līdz ar to Tieslietu ministrija ir aicināta veikt nepieciešamās darbības tiesu prakses vienādošanai arī attiecībā uz lietas materiālu pirmreizēju kopiju izgatavošanu.

4. Tāpat Tieslietu ministrija tika aicināta izvērtēt, vai MK noteikumu Nr.96 5.1.punktā norādītie pamati personas atbrīvošanai no samaksas par pakalpojumu nebūtu jāpapildina ar regulējumu, kas ļautu vērtēt pilnā apgādībā ieslodzījuma vietās esošu personu faktiskās iespējas segt šādus izdevumus krimināllietās (salīdzinājumam 5.1.7.punkts var tikt faktiski attiecināts tikai uz administratīvajām lietām un civillietām).

Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja D.Vilsons, izsakot pateicību tiesībsargam par vērsto uzmanību uz atšķirīgo likuma interpretāciju, ir sniegusi informāciju, ka konkrētais jautājums pārrunāts 2018.gada 4.septembra Latvijas apgabaltiesu sanāksmē (videokonferencē) jautājumā par lietas materiālu, tostarp tiesas sēdes protokola, izsniegšanu krimināllietās un tiesas maksas pakalpojumu vienādu risinājumu.

Personas tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanai, tajā skaitā, lai nodrošinātu personas pieeju tiesai atbilstoši KPL vispārīgiem principiem jeb konkrētajā gadījumā, lai lietas dalībniekiem tiktu nodrošināta iespēja pilnībā iepazīties ar visiem krimināllietas materiāliem ar mērķi iegūto informāciju izmantot turpmākajā krimināllietas izskatīšanā, Latvijas apgabaltiesas vienojušās par KPL 451.panta otrās daļas un KPL 484.panta astotās daļas vienotu interpretāciju un atzīst, ka šīm tiesībām nevajadzētu būt saistītām ar samaksas pienākumu.

Latvijas apgabaltiesu vienots viedoklis: visi krimināllietas materiāli, kas pievienoti pēc lietas materiālu saņemšanas tiesā, tajā skaitā tiesas sēdes protokols un audioieraksts, pirmreizēji lietas dalībniekam izsniedzami bez maksas, bet atkārtota pieprasījuma gadījumā piemērojama samaksa atbilstoši 2013.gada 19.februāra Ministru kabineta noteikumu Nr.96 “Noteikumi par tiesas sniegtajiem maksas pakalpojumiem” prasībām.

Tāpat tiesībsargs ir informēts, ka tiesu prakses vienādošanas nolūkā informācija pārrunāta ar Rīgas tiesu apgabala rajona (pilsētas) tiesu priekšsēdētājiem 2018.gada 10.septembra Rīgas apgabaltiesas vadības un Rīgas tiesu apgabala rajonu (pilsētu) tiesu priekšsēdētāju sanāksmē. Rīgas tiesu apgabala rajonu (pilsētu) tiesu priekšsēdētāji apņēmušies šo informāciju darīt zināmu Rīgas tiesu apgabala pirmās instances tiesu tiesnešiem, lai tiesu prakse būtu vienāda visās Latvijas tiesās.

5.4. Par tiesībām uz saziņas ar aizstāvi konfidencialitāti

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā persona cita starpā norādīja, ka, iepazīstoties ar pret viņu uzsāktā kriminālprocesa materiāliem, konstatēja, ka ar tiesas atļauju operatīvās izstrādes lietas ietvaros tika veikta aizdomās turēto un citu šajā kriminālprocesā iesaistīto personu sarunu slepena noklausīšanās (sakarū līdzekļu kontrole). Tādējādi procesa virzītāja rīcībā nonāca arī informācija par iesniedzēja sarunu saturu ar advokātu un aizstāvi. Turklāt procesa virzītājs vienu no aizstāvjiem bija nopratinājis par faktiem, kas viņam kļuva zināmi, sniedzot juridisko palīdzību aizdomas turētai personai.

Minētā informācija norādīja uz iespējamām nepilnībām tiesību uz saziņas ar aizstāvi konfidencialitāti aizsardzībā. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu Nr.2018-23-4AD par tiesībām uz konfidencialitāti saziņā ar aizstāvi, veicot sakarū līdzekļu kontroli.

Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka KPL un Operatīvās darbības likums kopumā paredz tiesas kontroli pār sakarū līdzekļu kontroles uzsākšanas tiesiskumu. Tomēr apstāklis, ka KPL un Operatīvās darbības likums pieļauj informācijas par personas un aizstāvja saziņas saturu nonākšanu izmeklētāja un apsūdzības uzturētāja rīcībā, pats par sevi pārkāpj Satversmes 92.pantā un ECPAK 6.pantā noteiktās garantijas uz saziņas ar aizstāvi konfidencialitāti. Turklāt nepastāv garantijas pret amatpersonu patvarīgu rīcību, sakarū līdzekļu kontroles gaitā iegūstot informāciju par personai sniegtās juridiskās palīdzības saturu.

Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ierobežojums neatbilst arī likuma kvalitātes kritērijam, ciktāl tas pieļauj iespēju, ka sakarū līdzekļu kontroles rezultātā amatpersonas var iegūt informāciju par personai sniegtās juridiskās palīdzības saturu. Ņemot vērā minētos secinājumus, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar aicinājumu izstrādāt nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos, kuri nodrošinātu personas un aizstāvja sarunu konfidencialitāti, kā arī aizsardzību pret informācijas par personai sniegtās juridiskās palīdzības saturu nonākšanu izmeklēšanas iestāžu amatpersonu rīcībā.

Jānorāda, ka Tieslietu ministrijas darba grupa neatbalstīja tiesībsarga atzinumā ietvertu priekšlikumu noteikt tiesas pēckontroli par sakaru līdzekļu kontroles rezultātā iegūto ziņu saturu, pirms šo ziņu nodošanas procesa virzītājam. Pienākuma uzlikšana izmeklēšanas tiesnesim saistīta ar tiesnešu funkciju palielināšanu, kas pie esošā tiesnešu skaita nebūtu efektīvi īstenojams. Turklāt, darba grupas ieskatā, tiesas pēckontroles mehānisms veicinātu procesuālo termiņu neievērošanu vai KPL 14.pantā paredzētā saprātīgā termiņa principa pārkāpumus citos kriminālprocesos. Darba grupas ieskatā, KPL jau pašlaik paredz efektīvu aizsardzību pret kriminālprocesu veicošo amatpersonu patvaļu, veicot sakaru līdzekļu kontroli. Tomēr nolūkā stiprināt KPL principu aizsardzību pret kriminālprocesu veicošo amatpersonu iespējamo patvaļu darba grupā tika apsvērta iespēja papildināt KPL, nosakot: ja, veicot speciālās izmeklēšanas darbības, ir iegūta informācija, kas satur ar likumu aizsargātu profesionālo noslēpumu, šāda informācija būtu nekavējoties jāiznīcina. Šīs informācijas saglabāšana būtu pieļaujama tikai ar tiesas lēmumu. Ekspertu atbalsta gadījumā minētais priekšlikums varētu tikt iekļauts likumprojektā par grozījumiem KPL.

5.5. Sūdzības par tiesu darbu

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par Jūrmalas pilsētas tiesas 2013.gada 12.decembra aizmugurisko spriedumu konkrētā civillietā, saskaņā ar kuru starp iesniedzēju un citiem atbildētājiem un prasītāju tika izbeigts īres līgums un personas izliktas no dzīvojamām telpām, kā arī piedzīts parāds par īres un komunālajiem maksājumiem.

Sūdzībā tika norādīts, ka tiesa, taisot spriedumu minētajā lietā, ir rupji pārkāpusi procesuālās tiesību normas, jo, neskatoties uz Jūrmalas pilsētas tiesas 2003.gada 24.septembra spriedumu civillietā, atkārtoti pieņēma un izskatīja lietu starp vienām un tām pašām pusēm un par vienu un to pašu prasības priekšmetu, kā rezultātā no iesniedzēja par laiku, kad viņš bija nepilngadīga persona, tika piedzīts īres un komunālo maksājumu parāds. Brīdī, kad iesniedzēja darba vietā tika saņemts zvērināta tiesu izpildītāja rīkojums, parāda apmērs bija 20 405,61 eiro. Ievērojot minēto, iesniedzējs vērsās prokuratūrā ar lūgumu par protesta iesniegšanu, tomēr prokuratūra personas lūgumu noraidīja un arī pārsūdzības procesā prokurora lēmums tika atstāts spēkā, savukārt iesniedzēja sūdzība noraidīta.

Tiesībsargs, vērtējot prokuroru sniegtās atbildes, formāli piekrita tajās norādītajam, ka iesniedzējs, neievērojot savu pienākumu par dzīvesvietas deklarēšanu, pats sev ir liedzis iespēju izteikt iebildumus par prasītāja celtās prasības

pamatotību un sprieduma pārsūdzēšanu augstākas instances tiesā. Tāpat, arī vērtējot CPL 484.pantu, kas nosaka pamatu prokurora protesta iesniegšanai, norādāms, ka Jūrmalas pilsētas tiesas spriedumu persona nepārsūdzēja no sevis atkarīgu iemeslu dēļ, proti, tāpēc, ka nebija deklarējusi savu dzīvesvietu atbilstoši savai faktiskajai atrašanās vietai. Līdz ar to prokuroru atbildes formāli atbilst CPL 484.pantā paredzētajiem nosacījumiem, kam jāpastāv, lai iesniegtu prokurora protestu.

Vienlaikus, tiesībsarga ieskatā, ir nopietni vērā ņemams iesniedzēja arguments, ka ar tiesas spriedumu tika piedzīts parāds arī par laiku, kad viņš bija nepilngadīga persona. Atbilstoši Civillikuma 1408.panta pirmajai daļai un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.panta pirmajai daļai nepilngadīgajām personām (bērniem), kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, trūkst rīcībspējas un to noslēgtajiem darījumiem nav tiesīga spēka (sk. Civillikuma 1405.pantu). Turklāt likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 10.panta otrā daļa nosaka, ka tikai pilngadīgajiem ģimenes locekļiem kopā ar īrnieku ir solidāra mantiskā atbildība par dzīvojamās telpas īres līguma saistībām. Ievērojot minēto un to, ka atbilstoši Tiesībsarga likuma 11.panta 1.punktam tiesībsarga funkcijās ietilpst veicināt privātpersonas civiltiesību aizsardzību, tiesībsargs vērsīsies Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu, pamatojoties uz minētajiem apstākļiem, izvērtēt iespēju iesniegt prokurora protestu par Jūrmalas pilsētas tiesas 2013.gada 12.decembra aizmugurisko spriedumu konkrētajā civillietā.

Savukārt citā saņemtajā iesniegumā tika vērsta uzmanība uz izmeklēšanas tiesneša rīcību pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros. Proti, izmeklēšanas tiesnesis pieņēma lēmumu grozīt aizdomās turētajam piemēroto drošības līdzekli – apcietinājumu pret drošības līdzekli – drošības naudu. Tiesnesis savā lēmumā bija norādījis divu nedēļu termiņu drošības naudas iemaksai, lai gan KPL 275.panta pirmā un otrā daļa nosaka viena mēneša termiņu. Ņemot vērā, ka no lēmuma satura nebija iespējams objektīvi saprast, kādēļ tiesnesis ir noteicis īsāku termiņu nekā likumā paredzētais, tiesībsargs lūdza konkrētās tiesas priekšsēdētāju, ievērojot likuma “Par tiesu varu” 33.pantā noteikto, sniegt skaidrojumu un izvērtējumu izmeklēšanas tiesneses rīcībai.

Jāpiebilst, ka tiesas priekšsēdētājs tiesībsargam norādīja, ka tiesneša lēmumā, nosakot drošības naudas samaksas termiņu, ir pieļauta kļūda, kas skaidrojama ar cilvēcisku neuzmanību. Neskatoties uz minēto, personai vai tās aizstāvim bija iespējams novērst iespējamo tiesību aizskārumu, lūdzot pagarināt drošības naudas iemaksas termiņu vai iesniedzot sūdzību par izmeklēšanas tiesneša rīcību augstāka līmeņa tiesai KPL 337.panta kārtībā.

5.6. Tiesības uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā iesniedzēja norādīja uz iespējamām šaubām par tiesneses objektivitāti lietas izskatīšanā. Iesniedzēja norādīja, ka viņas pieteiktie noraidījumi tiesnesei tikuši atstāti bez ievērības, savukārt Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas priekšsēdētāja p.i. A.Buliņas sniegtā atbilde, iesniedzējas ieskatā, neatbilst labai pārvaldībai un norāda uz nepilnībām konkrētās tiesas darba organizācijā. Iesniedzēja konkrētajā situācijā tiesnesei bija pieteikusi noraidījumu, jo ticis ignorēts viņas lūgums civillietu par maza apmēra prasību (šobrīd – vienkāršotās procesa lietas) izskatīt mutvārdu procesā.

Tiesībsargs konstatēja, ka attiecībā uz lietas izskatīšanu rakstveida procesā tiesnese savā lēmumā, atsaucoties uz CPL 250.²⁶pantu, izskaidrojusi, ka no minētās normas izriet tiesas prerogatīva izlemt jautājumu par nepieciešamību lietu iztiesāt tiesas sēdē vai rakstveida procesā, neatkarīgi no procesa dalībnieka lūguma. Savukārt Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas priekšsēdētāja p.i. A.Buliņa savā atbildes vēstulē iesniedzējai izskaidrojusi likumā noteiktos gadījumus, kad tiesnesim ir sevi jāatstata no lietas izskatīšanas, un norādījusi, ka atbilstoši normatīvajam regulējumam tikai tiesnesis, kura lietvedībā atrodas lieta, ir tiesīgs izlemt jautājumu par sevis atstatīšanu no lietas izskatīšanas.

Tiesībsargs konkrētajā gadījumā uzsvēra: Tiesnešu ētikas komisija ir atzinusi, ka tiesneša objektivitāte ir obligāts nosacījums tiesneša pienākumu pienācīgai izpildei. Tā izpaužas ne tikai pieņemtā lēmuma saturā, bet arī visās procesuālās darbībās, kas nepieciešamas attiecīgu nolēmumu pieņemšanā. Objektivitātes princips ir uzticības tiesai svarīgs elements, proti, demokrātiskā sabiedrībā tiesai (tiesnesim) jāīkojas tā, lai procesa dalībniekos radītu uzticību tiesai (tiesnesim). Taču, lai šaubītos par tiesneša objektivitāti, faktiem par to ir jābūt objektīvi pamatotiem, turklāt tie ir jāvērtē katrā konkrētā gadījumā, ņemot vērā konkrēto apstākļu raksturu, apjomu, nozīmīgumu.⁹⁸

Tāpat tiesībsargs pauda viedokli, ka tiesneša lēmums lietu izskatīt rakstveida procesā, automātiski nepadara lietas izskatīšanu par neobjektīvu, tomēr kritiski vērtējams tiesneses lēmumā norādītais, ka iesniedzējas sūdzības dažādās institūcijās (par tiesneses pieņemto lēmumu lietu izskatīt rakstveida procesā) vērtējamās kā vēlēšanās iejaukties lietas izspriešanā un panākt nevis tiesisku, bet sev labvēlīgu lēmumu. Atbilstoši normatīvajam regulējumam lietas dalībniekiem ir tiesības iebilst tādām vai citādām procesa veidam, piesakot pamatotu lūgumu procesa veida maiņai. Savukārt situācijā, ja lieta pretēji lietas dalībnieka lūgumam tomēr ir tikusi izskatīta rakstveida procesā, lietas dalībniekam, kuram ir bijušas ierobežotas iespējas

⁹⁸ Tiesnešu Ētikas komisijas 2012.gada 24.augusta atzinuma 4.punkts.

realizēt savas tiesības, ir tiesības uz iespējamo pārkāpumu norādīt, pārsūdzot pirmās instances nolēmumu pēc būtības.

Papildus atbilstoši savai kompetencei tiesībsargs norādīja, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ietver arī tiesības būt klāt tiesas sēdē un tiesības uz mutvārdu procesu.⁹⁹ ANO Cilvēktiesību komiteja ir norādījusi, ka “*visas tiesas sēdes krimināllietās vai civilās sūdzības tiesās ir jāizskata mutvārdos un publiski*”.¹⁰⁰ Tomēr šīs tiesības nav absolūtas. ECT ir noteikusi, ka, vērtējot, vai konkrētajā lietā ir nepieciešams rīkot mutisku tiesas sēdi, tiesām ir nepieciešams ņemt vērā sēdē izskatāmo jautājumu raksturu un būtību.¹⁰¹ Lietu var skatīt rakstveida procesā, ja šāds procesa veids neietekmē lietas objektīvu un taisnīgu izspriešanu, proti, ja lietas apstākļi neprasa pieteicēja personīgu uzklauššanu un tiesa lietu var izspriest, iepazīstoties ar lietas materiāliem un procesa dalībnieku viedokli rakstveidā. Piemēram, procesos, kuros tiek izskatīti procesuāla rakstura jautājumi vai lietās, kas nav īpaši sarežģītas,¹⁰² ir pieļaujama lietas izskatīšana rakstveida procesā.

Tomēr ECT ir vairākkārt uzsvērusi, ka mutiskas tiesas sēdes nerīkošana var būt pieļaujama gadījumos, ja lietā nav jautājumu par liecinieku ticamību vai tajā nav apstrīdēti fakti, kuru noskaidrošanai būtu rīkojama tiesas sēde, un tiesa var taisnīgi un saprātīgi izspriest lietu, pamatojoties uz pušu rakstiskajiem paskaidrojumiem un citiem rakstiskiem materiāliem.¹⁰³ Tādējādi, ja lietā ir apskatāmi jautājumi, kas attiecas uz liecinieku ticamību vai lietā nozīmīgiem faktiem, kuri ir apstrīdēti un kuru noskaidrošana ir atkarīga no šo liecinieku liecībām, mutiska tiesas sēde būtu rīkojama. ECT savā praksē ir norādījusi, ka procesuālās vienlīdzības princips ietver prasību, ka katrai no pusēm tiesvedībā ir jādod saprātīga iespēja pierādīt savu versiju par lietas būtību.¹⁰⁴

Latvijā normatīvais regulējums paredz, ka vienkāršotās procesa lietas var tikt izskatītas gan rakstveida, gan mutvārdu procesā, savukārt to, kādā procesā lieta tiks izskatīta, ir tiesīgs izvērtēt katrā lietā individuāli tikai tiesnesis, kurš izskata konkrēto lietu.

Iesnieguma izskatīšanas laikā tika konstatēts, ka lietas izskatīšanas process ar tiesas lēmumu tika mainīts no rakstveida uz mutvārdu, savukārt vēlāk sēde noņemta no izskatīšanas

⁹⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 136.lpp.

¹⁰⁰ ANO Cilvēktiesību komisijas 2007.gada 27.jūlija Vispārīgais komentārs Nr.32, III.nodaļa.

¹⁰¹ ECT 2006.gada 23.novembra spriedums lietā *Jussila pret Somiju*, Nr.73053/01, 42.punkts.

¹⁰² ECT 2008.gada 18.decembra spriedums lietā *Saccoccia pret Austriju*, Nr.69917/01, 76.punkts.

¹⁰³ Turpat, 73.punkts; ECT 2002.gada 12.novembra spriedums lietā *Döry pret Zviedriju*, Nr.28394/95, 37.punkts; ECT 2006.gada 23.novembra spriedums lietā *Jussila pret Somiju*, Nr.73053/01, 41.punkts.

¹⁰⁴ ECT 2002.gada 18.jūnija spriedums lietā *Wierzbicki pret Poliju*, pieteikuma Nr.24541/94, 39.punkts.

sakarā ar tiesneses darbnespēju, un lieta nodota izskatīšanai citai tiesnesei, kura arī nozīmējusi lietas izskatīšanu mutvārdu procesā.

5.7. Lietas izskatīšana saprātīgā termiņā

Tiesībsargs ik gadu konstatē problemātiku attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem tiesā, kā arī šajā pārskata periodā ECT ir pieņēmusi Latvijai nelabvēlīgu spriedumu lietā *Kirjaņenko pret Latviju*,¹⁰⁵ konstatējot pārmērīgi ieilgušo tiesvedību.

Saņemot šāda satura iesniegumus, kā ierasts, sākotnēji tiesībsargs aicina lietas dalībniekus izmantot iespēju vērsties pie konkrēto tiesu priekšsēdētājiem, kuriem saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 33.panta ceturtajā daļā un 40.panta trešajā daļā noteikto kompetenci ir pienākums veikt uzraudzību pār lietu izskatīšanas termiņiem. Vienlaikus arī pats tiesībsargs atsevišķos gadījumos ir saskatījis nepieciešamību lūgt tiesu priekšsēdētājiem izvērtēt konkrētu tiesnešu darbu, ja saskatāma iespējama vilcināšanās.

Pārskata periodā tiesībsargs ir vērsies pie tiesas priekšsēdētāja saistībā par tiesībām uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā kriminālprocesa ietvaros. Persona savā iesniegumā norādīja, ka ir atzīta par apsūdzēto kriminālprocesā, kurš uz iesnieguma izskatīšanas brīdi bija iztiesāšanas stadijā pirmās instances tiesā. Iesniedzējs norādīja, ka minētais kriminālprocess ilgst deviņus gadus, no kuriem sešus gadus lieta atrodas iztiesāšanā.

Pārbaudot informāciju par lietas virzību, tiesībsargs secināja, ka lieta ir tikusi izskatīta pirmās instances, apelācijas instances tiesā, kā arī kasācijas instances tiesā un atkārtoti nodota izskatīšanai pirmās instances tiesā. Tiesvedības laikā vairākas tiesas sēdes ir atliktas, gan sakarā ar apsūdzēto, gan liecinieku, gan aizstāvju neierašanās dēļ. Tāpat redzams, ka lietas izskatīšana tika atlikta saistībā ar aizstāvja nepieciešamību iepazīties ar lietas materiāliem, prokurora vēlēšanos grozīt apsūdzību vai nepieciešamību sagatavoties tiesas debatēm. Taču jāņem vērā, ka iesnieguma izskatīšanas brīdī kopējais tiesvedības ilgums bija sasniedzis sešus gadus un trīs mēnešus, taču taisnīgs noregulējums kriminālprocesā vēl nebija panākts.

Satversmes 92.pantā un ECPAK 6.pantā nostiprinātās tiesības uz taisnīgu tiesu ietver arī tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos. Valsts pienākuma nodrošināt lietas savlaicīgu izskatīšanu mērķis ir novērst pārmērīgi ilgu tiesisko nenoteiktību, kā arī uzturēt palāvību tiesu sistēmas efektivitātei un uzticamībai. ECPAK 6.panta pirmā daļa uzliek valstīm pienākumu organizēt savu tiesu sistēmu tādā veidā,

¹⁰⁵ ECT 2018.gada 19.jūlija spriedums lietā *Kirjaņenko pret Latviju*, pieteikuma Nr.39701/11.

lai tiesas varētu izpildīt šī panta prasības¹⁰⁶. ECT savā praksē ir noraidījusi valdību argumentus, ka darbinieku trūkums vai vispārēji birokrātiski šķēršļi būtu pietiekams attaisnojums nespējai nodrošināt lietu savlaicīgu izskatīšanu¹⁰⁷. Tādējādi, atsaucoties uz ECT praksi, tiesībsargs tiesas priekšsēdētājam uzsvēra, ka galvenais, kas jāvērtē, lai lemtu, vai tiek ievērotas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā laikā, ir tas, vai lietā nav nesamērīgi ilgi laika periodi, kad vispār nenotiek nekādas darbības.

KPL 14.pants paredz, ka “*ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, t.i., bez neattaisnotas novilcināšanas*”. Neapšaubāmi, ka tas, vai attiecīgā lieta ir izskatīta saprātīgā termiņā, tiek noteikts vispusīgi, novērtējot visus lietas īpašos apstākļus katrā konkrētā lietā individuāli, turklāt, ņemot vērā gan kopējo lietas izskatīšanas laiku (kas šobrīd konkrētajā lietā vēl nav beidzies), gan izvērtējot ECT praksē izstrādātos kritērijus – lietas sarežģītību, lietas dalībnieku rīcību, atbildīgo valsts institūciju rīcību. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, konkrētajā lietā ir konstatējams, ka pirmās instances tiesa bija pieļāvusi nesamērīgi ilgu nogaides periodu. Šāda prakse ir vērtējama kritiski attiecībā pret Satversmes 92.pantā un ECPAK 6.pantā nostiprinātajām garantijām, tādējādi tiesībsargs saskaņā ar likumā “Par tiesu varu” 33.panta ceturtajā daļā noteikto aicināja tiesas priekšsēdētāju izvērtēt konkrētās lietas virzības atbilstību saprātīgam termiņam un veikt konkrētus pasākumus, lai veicinātu konkrētā kriminālprocesa izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Uz tiesībsarga iniciatīvas pamata tiesas priekšsēdētājs par vēstulē norādītajiem apstākļiem veica pārrunas ar tiesnesi, kura lietvedībā atradās konkrētais kriminālprocess, un tika dots rīkojums, lai veicinātu kriminālprocesa izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Savukārt citā situācijā pie tiesībsarga vērsās persona, kura kriminālprocesā bija apsūdzētās personas statusā un arī norādīja uz kriminālprocesa nesamērīgi ilgu norisi. Papildus vēršot uzmanību uz to, ka konkrētajā lietā apsūdzētās statuss ir arī personai, kura sava cienījamā vecuma un veselības stāvokļa dēļ nevar apmeklēt tiesas sēdes.

Iepazīstoties ar lietas apstākļiem, tika konstatēts, ka kriminālprocess uzsākts 2008.gadā, bet nodots iztiesāšanai pirmajā instancē 2011.gadā. Iztiesāšana kriminālprocesā pirmajā instancē nav pabeigta. Tiesībsargs vērsās pie tiesas priekšsēdētāja, lūdzot izvērtēt lietas virzības atbilstību saprātīgam termiņam un veikt pasākumus, lai veicinātu kriminālprocesa izskatīšanu saprātīgā termiņā. Tiesas priekšsēdētājs pirmšķietami konstatēja, ka lieta netiek izskatīta saprātīgā termiņā. Ņemot vērā, ka lieta ir noslēguma stadijā, tiesas priekšsēdētājs nesaskatīja

¹⁰⁶ Sk., starp citiem ECT 1993.gada 26.februāra spriedumu lietā *Salesi v. Italy*, 4.rindkopa, un iepriekš minētajā lietā *Bottazzi v. Italy* 22.rindkopa.

¹⁰⁷ ECT 1984.gada 26.oktobra spriedums lietā *De Cubber v. Belgium*, 34., 35.rindkopa.

pamatu piemērot likumā “Par tiesu varu” noteiktās tiesas priekšsēdētāja pilnvaras. Savukārt, pievēršot uzmanību lietas turpmākajai izskatīšanas gaitai, tiesībsargs konstatēja, ka lieta izskatīta pēc būtības mēneša laikā. Tiesa atzina apsūdzētās personas par vainīgām mazāk smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā un piemēroja sodu. Vienlaikus tiesa atbrīvoja apsūdzētās personas no soda, pamatojoties uz Krimināllikuma 59.panta trešo daļu un 58.panta piekto daļu. Tiesa nekonstatēja, ka kriminālprocess būtu apzināti novilcināts, taču uzskatīja, ka laiks, kas pagājis kopš kriminālprocesa uzsākšanas, ir nesamērīgi ilgs. Tiesa konstatēja, ka nav ievērotas personas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un personas ir atbrīvojamas no kriminālatbildības.

Vēl kāda cita iesnieguma izskatīšanas gaitā tika konstatēts, ka iesniedzējs jau atkārtoti vēršas pie tiesībsarga, norādot uz administratīvās lietas ilgstošu neizskatīšanu Augstākajā tiesā. Lai gan iesniedzējs izteica sūdzību jau par citas administratīvās lietas ilgstošu izskatīšanu, norādāms, ka jau pirmajā reizē tiesībsargs bija lūdzis Augstākajai tiesai pievērst uzmanību personas cienījamam vecumam, un tiesa to bija atzinusi par objektīvu pamatojumu lietas ātrākai izskatīšanai.

Ievērojot iesniegumā iekļauto informāciju, kā arī konstatējot, ka konkrētā lieta iespējami tiek izskatīta ilgāk nekā vidējais lietu izskatīšanas termiņš konkrētajā tiesā, tiesībsargs arī šoreiz aicināja Augstāko tiesu vērtēt šo situāciju un nodrošināt personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Pēc tiesībsarga lūguma konkrētajā lietā tika izlemts jautājums par kasācijas sūdzības virzību, pieņemts lēmums skatīt lietu kasācijas kārtībā, un tās izskatīšanu noteica tuvāko mēnešu laikā.

5.8. Tiesības uz motivētu nolēmumu

Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par to, ka Valsts policija uzsāka kriminālprocesu par iespējamo īpašuma izkrāpšanu tā iepriekšējam īpašniekam, slēdzot nekustamā īpašuma pirkšanas pārdošanas līgumu. Izmeklēšanas tiesnesis apstiprināja procesa virzītāja lēmumu par aresta uzlikšanu iegādātajam nekustamajam īpašumam. Persona terminēti dzīvoja ārpus deklarētās dzīvesvietas papildu reģistrētajā adresē. Tomēr procesa virzītājs lēmumu par aresta uzlikšanu nosūtīja uz deklarēto dzīvesvietu, kā rezultātā persona to saņēma pēc pārsūdzības termiņa beigām. Procesā virzītājs, uzraugošais prokurors un tiesa atteicās atjaunot nokavēto procesuālo termiņu sūdzības iesniegšanai.

Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka procesa virzītājs, nosūtot lēmumu par aresta uzlikšanu mantai uz deklarēto dzīvesvietu, lai gan Iedzīvotāju

reģistrā bija pieejama informācija par papildu adresi, kurā persona sastopama, rīkojies, neievērojot labas pārvaldības principu.

No cilvēktiesību viedokļa nav vērtējams, vai pārsūdzības termiņi katrā konkrētajā gadījumā ir atjaunojami un apstrīdētais nolēmums atceļams, vai arī nē. Tomēr ir būtiski, lai institūcija, tai skaitā tiesa, vispusīgi un kritiski izvērtētu pieteicēja sūdzībā norādītos argumentus, kā arī sniegtu pienācīgi motivētu lēmumu neatkarīgi no tā veida vai satura. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs secināja, ka tiesa lēmumu par atteikšanos atjaunot procesuālo termiņu nav pienācīgi argumentējusi, kā rezultātā ir konstatējams Satversmes 92.pantā garantēto tiesību saņemta motivētu nolēmumu pārkāpums.

5.9. Personas tiesības lūgt sprieduma izpildes sadalīšanu termiņos

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja kādas personas iesniegumu par to, ka tiesa rīkojusies prettiesiski, nosūtot izpildei tiesas spriedumu tiesu izsildītājam, lai gan persona iepriekš lūgusi atlikt maksājuma veikšanu, savukārt personas iesniegums netiek izskatīts pēc būtības un tiek pārsūtīts starp tiesu namiem.

Vērtējot iesnieguma izskatīšanas gaitā saņemto informāciju no tiesas, tiesībsargs secināja, ka iesniedzēja tiesai adresētais iesnieguma saturs nav vērtējams viennozīmīgi, jo iesniedzējs bija norādījis, ka viņam kontā nav līdzekļu sprieduma izpildei un ka parāda atmaksa tiks uzsākta, kad šādi līdzekļi būs, savukārt tajā nebija ietverts lūgums par sprieduma izpildes sadalīšanu termiņos. Tādēļ tiesībsargs piekrita, ka pieteicēja iesniegumā norādītā informācija var nebūt viennozīmīgi interpretējama kā Administratīvā procesa likuma 313.panta otrajā daļā un 266.pantā paredzētais lūgums, un tādējādi aicināja iesniedzēju turpmāk precīzāk formulēt savus lūgumus tiesai. Tomēr vienlaikus tiesībsargs Administratīvās apgabaltiesas priekšsēdētājam M.Vīgantam nosūtīja vēstuli, kurā aicināja līdzīgās situācijās, kad personas norāda uz sprieduma izpildes grūtībām, atbildē privātpersonai sniegt informāciju par tās tiesībām lūgt izpildes sadalīšanu termiņos vai izpildes veida vai kārtības grozīšanu. Iespējams, ka tādā veidā iespējams novērst situācijas, kad privātpersona un tiesa atšķirīgi izprot iesniegumu saturu un mērķi, un tiktu veicināta personas cilvēktiesību aizsardzība.

5.10. Rīcība ar lietiskajiem pierādījumiem pirmstiesas procesā

Tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par prokuroru rīcību jautājuma izlemšanā par galīgo rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem. Kā tika norādīts iesniegumā, attiecībā pret iesniedzēju prokurors pieņēma lēmumu par kriminālprocesa

izbeigšanu, nosacīti atbrīvojot personu no kriminālatbildības. Vienlaikus ar minēto lēmumu tika izlemts jautājums par kriminālprocesā izņemtajiem priekšmetiem, kur vienu no iesniedzēja šaujamieroču maketiem tika nolemts nodot Kriminālistikas pārvaldei iznīcināšanai. Iesniedzējs uzskata, ka lēmums daļā par šaujamieroča maketa iznīcināšanu ir nepamatots un prettiesisks, jo eksperta atzinumā par ieroča būtisko sastāvdaļu tika atzīta tikai viena detaļa – aizslēgs, kas nav neatņemama šaujamieroča maketa sastāvdaļa.

Vērtējot iesniegumu un tam pielikumā pievienotos dokumentus, tiesībsargs konstatēja, ka Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas prokuratūras prokurors, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, nosacīti atbrīvojot personu no kriminālatbildības, ir norādījis, ka rīcība ar lietiskajiem pierādījumiem izlemjama saskaņā ar KPL 240.pantu, taču konkrētu KPL 240.panta pirmās daļas punktu lēmuma motīvu daļā nav norādījis. Līdz ar to prokurora lēmums daļā par galīgo rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem nav pamatots ar konkrētu likuma normu, kas, ievērojot Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2018.gada 27.februāra lēmumā krimināllietā Nr.SKK-119/2018 izteiktās atziņas, ir uzskatāms par KPL būtisku pārkāpumu. Ievērojot minēto, tiesībsargs aicināja iesniedzēju izmantot viņam likumā paredzēto tiesību aizsardzības mehānismu, iesniedzot sūdzību par prokurora lēmumu.

5.11. Kriminālprocesa atjaunošana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem

Tiesībsargs pārskata periodā ir saņēmis divu zvērinātu advokātu atsevišķus iesniegumus, kuros izteiktas sūdzības par prokuroru rīcību pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem izlemšanā. Tiesībsargs sākotnēji secināja, ka, lai izlemtu jautājumu par pārbaudes lietas ierosināšanu, vispirms ir jāiegūst papildu informācija no kompetentajām valsts institūcijām. Līdz ar to tiesībsargs jautājumā, kas attiecas uz pieteikuma par kriminālprocesa atjaunošanas sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem sākotnējo pārbaudi prokuratūrā, vērsās ar informācijas pieprasījumiem Tieslietu ministrijā un Ģenerālprokuratūrā.

Tiesībsargs saņēma pieprasīto informāciju un pēc tās izvērtēšanas kopsakarā ar iesniegumos norādīto, pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 24.panta otro daļu, ierosināja divas atsevišķas pārbaudes lietas par iespējamo Satversmes 92.panta pirmā teikuma pārkāpumu saistībā ar prokuroru rīcību, veicot pieteikuma par jaunatklātiem apstākļiem sākotnējo pārbaudi.

5.12. Procesuālās garantijas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā nepilngadīgajiem

Pārskata periodā tiesībsargs iesnieguma izskatīšanas ietvaros vērtēja regulējumu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā. Tiesībsargs konstatēja, ka pēc būtības vienu un to pašu jautājumu izlemšanā – audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā sakarā ar nepilngadīgā izdarītu noziedzīgu nodarījumu – tiek piemēroti atšķirīgi procesuālie regulējumi, ar visām no tiem izrietošajām procesuālajām garantijām. Proti, likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 1.punktā paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas procesā tiek garantētas plašākas procesuālās garantijas (tiesības uz pārsūdzību kasācijas kārtībā un tiesības sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtiskiem pārkāpumiem iesniegt pieteikumu vai protestu par spēkā stājušos tiesas nolēmumu), nekā tas ir lietās par Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, attiecībā uz kuru pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu un materiālu nosūtīšanu tiesai (likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 3.punkts). Turklāt attiecīgā regulējuma piemērošana ir faktiski atkarīga no procesa virzītāja izvēles, vai pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu un materiālu nosūtīšanu tiesai, vai turpināt kriminālprocesa izskatīšanu parastā kārtībā.

Ievērojot konstatēto, tiesībsargs vērsās ar informācijas pieprasījumu Tieslietu ministrijā, lūdzot sniegt viedokli par pastāvošajām atšķirībām audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas procesos sakarā ar nepilngadīgo izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē tiesībsargam norādīja, ka, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 3. un 3.¹punktā noteiktajos gadījumos, tajā pat lietā nevar tikt piespriests un pēc tam izpildīts sods, savukārt, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli šā panta 1.punktā noteiktajā gadījumā, saskaņā ar Krimināllikuma 66.panta pirmo daļu sods tiek noteikts un, pamatojoties uz Krimināllikuma 66.panta otro daļu, to izpilda, ja netiek pildīts audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis. Tādējādi potenciāli iespējamās sekas, kad tiek piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 1.punktā noteiktajā gadījumā, ir nelabvēlīgākas nekā 4.panta 3. un 3.¹punktos noteiktajos gadījumos, līdz ar to šajās lietās ir jāpastāv iespējai nolēmumu pārsūdzēt ne tikai apelācijas, bet arī kasācijas kārtībā, kā arī izskatīt lietu no jauna KPL 63.nodaļas kārtībā. Turklāt izmeklētājiem ar uzraugošā prokurora piekrišanu un prokuroriem būtu pēc iespējas vairāk jāizmanto KPL 379.panta otrajā daļā paredzētā iespēja izbeigt kriminālprocesi un materiālus nosūtīt tiesai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu

piemērošanai, jo bērna pakļaušana ilgstošam un smagnējam kriminālprocesam, kura rezultātā ar tiesas spriedumu bērns tiek atbrīvots no piespriedēta kriminālsoda, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, nav viņa labākajās interesēs.

Tiesībsargs piekrīt Tieslietu ministrijai, ka procesa virzītājam būtu pēc iespējas vairāk jāpiemēro KPL 379.panta otrajā daļā paredzētais regulējums, tādējādi nepakļaujot nepilngadīgo personu iespējami ilgam un komplicētam kriminālprocesam, kas var ietekmēt arī viņa emocionālo stāvokli. Tāpat jāpiekrīt arī norādītajam, ka gadījumā, kad process par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu tiek virzīts vispārējā kārtībā, ir jāpastāv pilnvērtīgām procesuālajām garantijām, jo potenciāli iespējamās sekas var būt daudz smagākas nekā gadījumā, kad kriminālprocess jau laicīgi tiek izbeigts, nosūtot materiālus tiesai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai. Turklāt ne no Satversmes 92.panta pirmā teikuma, ne no ECPAK 6.panta 1.punkta, kas paredz ikviena tiesības uz taisnīgu lietu izskatīšanas procedūru, neizriet valsts pienākums visu kategoriju lietās paredzēt iespēju pārsūdzēt nolēmumu apelācijas un kasācijas kārtībā. Līdz ar to šajā jautājumā tiesībsargs nesaskatīja trūkumus normatīvajā regulējumā.

5.13. Par kaitējumu kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā

Tiesībsarga birojā saņemts iesniegums, kas aktualizēja trūkumus Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā, kas stājās spēkā 2018.gada 1.martā.

Jānorāda, ka līdz tam spēkā esošais normatīvais regulējums paredzēja, ka personai, kas vēlējas saņemt atlīdzinājumu par kriminālprocesā nodarīto morālo kaitējumu, bija jāceļ civilprasība vispārējās jurisdikcijas tiesā. Saskaņā ar Civillikuma 1895.pantu persona šādu prasību tiesā varēja celt desmit gadu laikā no brīža, kad tai radās šādas tiesības (piemēram, stājās spēkā attaisnojošs tiesas spriedums). Savukārt Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma pārejas noteikumu 2.punktā noteikts, ka privātpersona, kam saskaņā ar šo likumu ir tiesības uz tāda kaitējuma atlīdzinājumu, kas tai nodarīts ar iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesisku vai nepamatotu rīcību līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un par kura atlīdzināšanu nav ierosināta tiesvedība vispārējās jurisdikcijas tiesā, iesniegumu par kaitējuma atlīdzināšanu iesniedz sešu mēnešu laikā no kaitējuma atlīdzinājuma tiesiskā pamata rašanās brīža.

Tādējādi tika konstatēts, ka likumā nav noregulēti gadījumi, kad iesniegumu par kaitējuma atlīdzināšanu vēlas iesniegt persona, kam tiesiskais pamats kaitējuma atlīdzināšanai

radies agrāk nekā sešus mēnešus pirms Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma spēkā stāšanās, bet kurai saskaņā ar iepriekšējo tiesisko regulējumu vēl būtu bijušas tiesības celt prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Ņemot vērā, ka attiecīgā tiesiskā regulējuma neesamība faktiski ir radījusi un arī nākotnē varētu radīt nelabvēlīgas sekas noteiktam personu lokam, par minēto tika informēta arī Tieslietu ministrija, aicinot to rīkoties savas kompetences ietvaros.

5.14. Nolēmumu izpilde

2018.gadā joprojām liels skaits sūdzību tika saņemts par jautājumiem, kas attiecas uz nolēmumu izpildi. Kopumā 2018.gadā tiesībsargs saņēma 27 iesniegumus, kas attiecas uz sūdzībām par nolēmumu izpildi kā tādu, savukārt vēl 29 iesniegumi tika adresēti tieši saistībā ar sūdzībām par zvērinātu tiesu izpildītāju darbībām vai pieņemtajiem lēmumiem nolēmumu izpildes laikā.

Salīdzinoši ar 2017.gadu kopējais iesniegumu skaits, kas attiecas uz nolēmumu izpildi, ir palicis nemainīgs, t.i., 56, taču vērojams sūdzību samazinājums daļā, kas attiecas tieši uz zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību vai bezdarbību nolēmumu izpildes procesā, kas 2017.gadā bija 41, tātad par 12 vairāk nekā 2018.gadā. Tāpat samērā daudz tika saņemti elektroniskā pasta iesniegumi – kopumā 39, kā arī sniegtas aptuveni 60 mutiskas konsultācijas (gan klātienē, gan telefoniski), kas saistītas ar nolēmumu izpildes jautājumiem. Tomēr salīdzinoši ar 2017.gadu, kad mutiski sniegto konsultāciju skaits bija aptuveni 90, 2018.gadā tas ir ievērojami krities.

5.14.1. Izpēte par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, vēršot piedziņu uz naudu, kas parādniekam pienākas no citām personām

Tiesībsargs 2018.gada 8.februārī, turpinot savu 2017.gadā sākto izpēti par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību, vēršot piedziņu uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot CPL 594.panta pirmajā vai otrajā daļā un 1.pielikuma 3.punktā noteiktos naudas līdzekļus vai vēršot piedziņu uz CPL 596.pantā paredzētajām summām, uz kurām nevar tikt vērsta piedziņa, rīkoja starpinstitucionālu diskusiju, kuras ietvaros tika apspriesta identificētā problemātika. Diskusijā piedalījās pārstāvji no Tieslietu ministrijas, Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes, Finanšu un kapitāla tirgus

komisijas, Patērētāju tiesību aizsardzības centra, VAS "Latvijas Pasts", Latvijas Darba devēju konfederācijas un Latvijas Komerčbanku asociācijas.

Diskusijas gaitā jau sākotnēji noskaidrojās, ka viens no tiesībsarga izvirzītajiem jautājumiem par parādniekam esošo pienākumu informēšanu no Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes puses ir guvis atbalstu jau ar vēstules par aicinājuma uz diskusiju saņemšanas brīdi. Kā norādīja Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes priekšsēdētāja vietniece Iveta Kruka, viņa kā praktizējoša tiesu izpildītāja šo pieeju jau ir sākusi piemērot savos paziņojumos. Diskusijas rezultātā tika nolemts, ka nav nepieciešams veikt atsevišķus grozījumus CPL, bet gan mainīt tiesu izpildītāju praksi, ka jau pirmajā paziņojumā par pienākumu izpildīt nolēmumu parādnieks vienlaikus tiks informēts par saviem pienākumiem, tostarp par pienākumu informēt par summām, uz kurām nevar tikt vērsta piedziņa (parādnieka pienākumi ir noteikti CPL 552.pantā).

Tāpat diskusijas rezultātā tika panākta vienošanās, ka tiesu izpildītāji savus rīkojumus par piedziņas vēršanu uz parādnieka naudas līdzekļiem padarīs skaidrākus un vieglāk izpildāmus tiešajiem rīkojumu izpildītājiem (kredītiestādēm, VAS "Latvijas Pasts" u.c. maksājumu pakalpojumu sniedzējiem), kā arī attiecībā uz darba devējiem sniegtajiem rīkojumiem netiks iekļauts lietas numurs, uz kura pamata izpildu dokuments izsniegts.

Savukārt attiecībā uz tiesībsarga diskusijā aktualizēto jautājumu par iespēju kredītiestādēm un citiem maksājumu pakalpojumu sniedzējiem normatīvajā regulējumā noteikt robežas tarifu maksām, kas tiek pieprasītas par zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumu par naudas līdzekļu apķīlāšanu pieņemšanu izpildei un pārskaitījumu veikšanu zvērināta tiesu izpildītāja depozīta kontā, diskusijā noskaidrojās, ka pašlaik nebūtu iespējams noteikt vienotus "griestus" pakalpojumu maksas apmēram.

Minētais pamatojams ar Finanšu un kapitāla tirgus komisijas paustajiem argumentiem, ka, ievērojot to, ka zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumu apstrāde kredītiestādēm rada administratīvos izdevumus, tām atbilstoši savām iekšējām procedūrām ir tiesības paredzēt noteiktu maksu par pakalpojumu, kura ir saistīta ar minēto rīkojumu apstrādi un kura kredītiestādes klientam ir saistoša, izvēloties sākt darījuma attiecības ar attiecīgo kredītiestādi. Savukārt sniegtā pakalpojuma maksas apmērs tiek noteikts, ņemot vērā šo administratīvo izdevumu apmēru un kritērijus, kas to veido, piemēram, vidēji saņemto zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumu skaitu, darbinieku, kas veic to apstrādi, skaitu un atalgojumu, kredītiestādes lielumu un peļņu, kā arī citus kritērijus. Papildus minētajam tiesībsargs atzīmē, ka kredītiestādes vai citi maksājumu pakalpojumu sniedzēji ir privāttiesību subjekti, un tie tiesu izpildītāju sūtīto rīkojumu izpildei patērē savus resursus.

Vienlaikus diskusijas dalībnieki piekrita, ka ar 2019.gada 1.jūliju, kad CPL 599.¹pantā minētos rīkojumus dos, izpildīs un informēs par to izpildi, izmantojot Valsts reģionālās attīstības aģentūras pārziņā esošo Valsts informācijas sistēmu savietotāju, šis jautājums, iespējams, varētu atkārtoti tikt pārskatīts.

Arī 2018.gadā tiesībsargs turpināja aktīvi sekot līdzi jautājumiem, kas skar piespiedu izpildes procesu. Izvērtējot saņemto iesniegumu raksturu, kā arī normatīvajā regulējumā noteikto, tiesībsargs konstatēja vairākus diskutablus un problemātiskus jautājumus. Pamatojoties uz minēto, tiesībsargs vērsās ar informācijas pieprasījumu Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē, lūdzot viedokli par lietas dalībnieku tiesībām saskaņā ar CPL 206. vai 438.pantu vērsties tiesā ar pieteikumu par sprieduma izpildes jautājumu izlemšanu gadījumā, kad nepieciešamība pēc to izlemšanas rodas sprieduma piespiedu izpildes procesā, kā arī informāciju par zvērinātu tiesu izpildītāju praksi un padomes viedokli par naudas līdzekļu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā par parādnieka apgādībā esošiem nepilngadīgiem bērniem saglabāšanu situācijā, kad parādnieks gūst ienākumus kā saimnieciskās darbības veicējs.

Atbildot uz pirmo jautājumu, Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome informēja, ka, tās ieskatā, saskaņā ar CPL regulējumu (piemēram, 206., 438., 559.pantu) lietas dalībniekiem pastāv tiesības vērsties tiesā ar pieteikumu par sprieduma izpildes jautājumu izlemšanu gadījumā, kad tāda nepieciešamība rodas sprieduma piespiedu izpildes procesā. Savukārt attiecībā uz otro jautājumu padome sniedza viedokli, ka parādniekam – pašnodarbinātai personai nebūtu jā saglabā naudas līdzekļi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā par viņa apgādībā esošiem nepilngadīgiem bērniem, kā tas būtu, ja parādnieks būtu darbinieks. Tiesībsargs šajā jautājumā pirmšķietami konstatēja problemātiku, tāpēc 2019.gadā kā viens no veicamajiem uzdevumiem tika izvirzīta izpēte par parādnieku – pašnodarbināto personu – saglabājamo līdzekļu apmēru izpildu lietvedības ietvaros.

Vienlaikus ar minēto vēstuli tiesībsargs, konstatējot, ka 2018.gada 8.februāra diskusijā plaši apspriestais jautājums par parādniekam izlietojamiem pienākumiem praksē joprojām nav skaidrs un parādnieki cenšas no tiem norobežoties, aicināja Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomi uz tikšanos, lai klātienē pārrunātu, vai pastāvošās situācijas ietvaros būtu lietderīgi izveidot jaunu informatīvo materiālu ar mērķi informēt parādniekus par to pienākumiem izpildes procesā, kā arī sekām to neizpildīšanas gadījumā. Tikšanās ar Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes pārstāvjiem notika 2018.gada 12.septembrī, un tās ietvaros konstruktīvi tika apspriestas problēmas un risinājumi. Tika atzīts, ka ir īstenoti dažādi informatīvie pasākumi

un tie savā formā ir labi, tomēr informācijas ievietošana padomes mājaslapā un “Facebook” profilā nevar dot cerētos rezultātus, jo apmeklētāju auditorija ir ļoti zema.

Runājot par dažādiem risinājumiem un veidiem, padome piekrita, ka tā savus informatīvos materiālus varētu nosūtīt uz reģionālajām bibliotēkām un vērsties pie pašvaldībām par to ievietošanu pašvaldību avīzēs. Tāpat tikšanās laikā padome informēja, ka ir plānojusi nākamajās zvērinātu tiesu izpildītāju dienās, kas notiks 2019.gada martā, kā galveno mērķi izvirzīt tieši parādnieku informēšanu par to tiesībām un pienākumiem izpildu procesā.

5.14.2. Izskatītās pārbaudes lietas

Pārskata perioda ietvaros tiesībsargs izskatīja un sniedza atzinumus divās pārbaudes lietās, kas attiecās uz tiesas nolēmuma efektīvu izpildi.

1) Pārbaudes lieta Nr.2017-32-4N tika ierosināta pēc privātpersonas iesnieguma par tiesību uz taisnīgu tiesu iespējamo aizskārumu saistībā ar tiesas nolēmuma efektīvu izpildi. Iesniegumā tika norādīts, ka kriminālprocesa ietvaros ar tiesas spriedumu iesniedzēja un viņas dēls tika atzīti par vainīgiem noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā. Minētais spriedums stājās likumīgā spēkā. Vienlaikus šī kriminālprocesa ietvaros cietušā (iesniedzējas bijušā vīra) mantai tika uzlikts arests, kas līdz pat iesnieguma iesniegšanas brīdim Tiesībsarga birojā netika atcelts. Iesniedzēja izteica sūdzības, ka minēto darbību rezultātā viņai kā kreditorei izpildu lietas ietvaros par uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam no bijušā vīra nav iespējams saņemt uzturlīdzekļu parādu, jo kriminālprocesa ietvaros uzliktais mantas arests cietušā piederošajam nekustamajam īpašumam joprojām nav ticis atcelts.

Tiesībsargs konstatēja, ka kriminālprocesa ietvaros cietušā nekustamajam īpašumam tika uzlikts arests un ne ar rajona tiesas spriedumu, ne ar Augstākās tiesas lēmumu netika izlemts jautājums par aresta atcelšanu mantai. Tādējādi cietušā nekustamajam īpašumam uzliktais arests saglabājās, lai gan ir stājies spēkā tiesas nolēmums.

Tiesībsargs konstatēja, ka atsevišķos gadījumos mantas arests var pastāvēt arī pēc spēkā stājušās tiesas nolēmuma. To apstiprināja arī Tieslietu ministrija un Augstākā tiesa. Tomēr vienlaikus, lai gan KPL tieši neparedz, ka tiesas sprieduma rezolutīvajā daļā būtu jānorāda arī tiesas lēmums attiecībā uz mantu, kurai uzlikts arests, tomēr, ievērojot KPL 514.panta pirmās daļas 11.¹punktu, tiesai, gadījumā, ja tiek nolemts mantas arestu neatcelt, nolēmumā būtu jānorāda arī lēmums par mantu, kurai uzlikts arests. Konkrētajā lietā šādi atsevišķi lēmumi netika norādīti.

Tiesībsargs konstatēja, ka tiesu izpildītāja konkrētās izpildu lietas par uzturlīdzekļu piedziņu iesniedzējas labā ietvaros vērsās pie procesa virzītāja ar pieteikumu par atļauju vērst

piedziņu uz arestēto īpašumu. Tomēr tas ar tiesneša lēmumu tika noraidīts, kā pamatojumu atteikumam norādot, ka lietā ir nepieciešams konstatēt faktu, ka prasījuma apmierināšanai par uzturlīdzekļu piedziņu zemesgrāmatā reģistrēta atzīme par piedziņas vēršanu, kas konkrētajā gadījumā nebija. Pārbaudes lietas ietvaros tika secināts: lai gan saskaņā ar šo normu lēmums par aizliegumu vērst piedziņu uz arestēto mantu nav pārsūdzams, tomēr, būtiski mainoties lietā pastāvošiem apstākļiem, tiesu izpildītājs var atkārtoti vērsties pie procesa virzītāja ar pieteikumu par atļauju vērst piedziņu uz arestēto mantu.

Tomēr, kā vēlāk tika secināts, tad tikai apmēram pēc diviem gadiem, skaitot no tiesneša lēmuma, tiesu izpildītāja vērsās zemesgrāmatu nodaļā ar nostiprinājuma lūgumu par piedziņas atzīmes ierakstīšanu uz arestēto īpašumu. Tāpat, kā norādīja tiesu izpildītāja, tikai pēc 2018.gada 22.februāra atbildes sniegšanas tiesībsargam viņa bija nolēmusi atkārtoti vērsties ar pieteikumu pie procesa virzītāja par atļauju vērst piedziņu uz parādniekam piederošo arestēto nekustamo īpašumu.

Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tiesībsarga ieskatā, kritiski bija vērtējams apstākļi, ka tiesu izpildītāja vairāk nekā trīs gadus nebija veikusi visas nepieciešamās darbības, lai efektīvi izpildītu tiesas spriedumu par uzturlīdzekļu piedziņu iesniedzējas labā.

Ievērojot ECT praksē nostiprinātās atziņas, tiesu izpildītājiem ir pienākums veikt visas iespējamās darbības, lai ātri un efektīvi tiktu izpildīts tiesas nolēmums. Līdz ar to šajā lietā tiesu izpildītājam jau laikus bija pienākums bez liekas dīkstāves un vilcināšanās vērsties zemesgrāmatu nodaļā un iesniegt nostiprinājuma lūgumu par piedziņas atzīmes ierakstīšanu uz parādnieka arestēto īpašumu, pēc kā varētu nekavējoties atkārtoti vērsties pie procesa virzītāja ar pieteikumu par atļauju vērst piedziņu uz parādniekam piederošo arestēto nekustamo īpašumu. Ņemot vērā iepriekš minēto, izpildu lietā par uzturlīdzekļu piedziņu iesniedzējas labā tika konstatēts iesniedzējas Satversmes 92.panta pirmā teikuma, kā arī ECPAK 6.panta 1.punktā noteikto tiesību uz efektīvu sprieduma izpildi pārkāpums.

Sakarā ar konstatēto pārkāpumu tiesībsargs vērsās pie zvērinātas tiesu izpildītājas Sniedzes Upītes, aicinot turpmākā izpildes procesā veikt visas nepieciešamās darbības, lai tiesas spriedums par uzturlīdzekļu piedziņu iesniedzējas labā tiktu izpildīts ātri un efektīvi. Zvērināta tiesu izpildītāja S.Upīte sniedza atbildi, norādot, ka minētajā izpildu lietā Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesai ir nosūtīts pieteikums par atļauju vērst piedziņu uz arestēto nekustamo īpašumu, kas tuvākajā laikā tiks izskatīts. Līdz ar to tiesu izpildītāja ņēma vērā tiesībsarga rekomendācijas nolēmuma efektīvā izpildē.

2) Savukārt pārbaudes lieta Nr.2018-18-4N tika ierosināta pēc juridiskās personas pilnvarotā pārstāvja iesniegumiem par iespējamo Satversmes 92.panta un ECPAK 13.panta pārkāpumu saistībā ar Satversmes tiesas 2017.gada 11.oktobra sprieduma lietā Nr.2017-10-01 efektīvu izpildi un efektīvu tiesību aizsardzības nodrošinājumu, izmantojot tiesības novērst ar Satversmes tiesas spriedumu konstatēto pamattiesību aizskārumu, un par iespējamo Satversmes 105.panta pārkāpumu saistībā ar Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas lēmuma par noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju izpildi krimināllietā, vēl pirms ir ticis izlemts jautājums par kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs, iepazīstoties ar iesniedzēja sniegto informāciju, kā arī prokuratūras atbildēm uz iesniedzēja pieteikumu par procesa par noziedzīgi iegūtu mantu atjaunošanu kriminālprocesā sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, konstatēja, ka prokuratūras rīcība šā jautājuma izskatīšanā ir bijusi formāla un virspusēja, neiedziļinoties būtībā un pieteikuma iesniedzēja norādītajos apstākļos. Tādējādi jau pirmšķietami tika konstatēts Satversmes 92.panta un ECPAK 13.panta pārkāpums. Ievērojot minēto, tiesībsargs vērsās pie ģenerālprokurora.

Minētajā vēstulē tiesībsargs informēja ģenerālprokuroru, ka Satversmes tiesa 2017.gada 11.oktobrī iesniedzēja konstitucionālās sūdzības lietā Nr.2017-10-01 taisīja spriedumu, atzīstot KPL 629.panta piekto daļu, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt procesa virzītāja lēmuma par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību, par spēkā neesošu attiecībā uz iesniedzēju no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža, ievērojot Satversmes tiesas 2017.gada 23.maija spriedumu lietā Nr.2016-13-01. Apstrīdētā norma attiecībā uz iesniedzēju tika atzīta par spēkā neesošu no tās pamattiesību aizskāruma rašanās brīža, tādējādi piešķirot tiesības novērst pamattiesību aizskārumu ar pieteikuma sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem iesniegšanu vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Satversmes tiesas spriedumam un tajā izteiktajām atziņām ir likuma spēks, tas ir saistošs pilnīgi visām institūcijām un personām. Tiesisko attiecību subjekti uz to var atsaukties tieši un nepastarpināti. Turklāt ikvienai personai ir tiesības paļauties, ka tiesas spriedums, ar kuru tai ir konstatēts tiesību aizskāruma, tiks efektīvi izpildīts un tai būs iespēja novērst nelabvēlīgās sekas ar tiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, kas konkrētajā gadījumā ir piemērojami.

Ievērojot minēto, tiesībsargs ģenerālprokuroram lūdza veikt visas nepieciešamās darbības, lai tiktu nodrošināta iesniedzēja Satversmes tiesas spriedumā paredzētā tiesību aizsardzība, dodot pilnvērtīgu un efektīvu iesniegtā pieteikuma izvērtēšanu un lēmuma pieņemšanu. Pēc tiesībsarga vēstules nosūtīšanas prokuratūra uzsāka atkārtotu pārbaudi, pēc kuras tika pieņemts lēmums nodot iesniedzēja pieteikumu izskatīšanai Augstākajā tiesā.

Ievērojot minēto, pārbaudes lietas ierosināšanas pamatā esošie apstākļi, kas norādīja uz Satversmes 92.panta un ECPAK 13.panta pārkāpumu, tika novērsti.

Savukārt pārbaudes lietas ietvaros daļā par Satversmes 105.panta iespējamo pārkāpumu tiesībsargs, ievērojot konkrētās lietas apstākļus un to, ka prokuratūra pieņēma lēmumu nodot iesniedzēja pieteikumu izskatīšanai Augstākajā tiesā, nolēma vērsties VID.

Tiesībsargs vērsa VID uzmanību, ka, pastāvot neskaidrībām saistībā ar tiesas nolēmuma izpildi, nolēmuma izpildes iestādei pastāv tiesības vērsties ar iesniegumu tiesā, lai tā konkrēto jautājumu izlemj, ko VID konkrētajā gadījumā neizmantoja. Tiesībsarga ieskatā, šādā situācijā, kad lietas dalībnieks izmanto savas ar Satversmes tiesas spriedumu noteiktās tiesības novērst savu pamattiesību aizskārumu, tādējādi panākot kriminālprocesa atjaunošanu un lietas izskatīšanu no jauna, tiesību normu piemērotājiem jo īpaši rūpīgi ir jāizvērtē lietā pastāvošie apstākļi, tādējādi nodrošinot pēc iespējas pilnīgāku personas pamattiesību aizsardzību.

Nemot vērā iepriekšminēto, tiesībsargs lūdza VID lemt par vēšanos tiesā ar iesniegumu KPL 650.panta kārtībā, lai tiesa izskatītu jautājumu par izpildu darbību atlikšanu sakarā ar to, ka lietā tiek skatīts jautājums par kriminālprocesa atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Tādējādi tiktu nodrošināts Satversmes 92.pantam atbilstošs tiesas process, lemjot par iesniedzēja Satversmes 105.pantā paredzēto tiesību uz īpašumu ierobežošanu.

VID informēja tiesībsargu, ka ir sagatavojis iesniegumu un vērsies tiesā KPL 650.panta kārtībā. Līdz ar to daļā par iespējamo iesniedzēja Satversmes 105.panta pārkāpumu tika secināts, ka pēc tiesībsarga iesaistes nolēmumu izpildes iestāde – VID – ir veikusi nepieciešamās darbības, lai iesniedzēja īpašuma tiesību ierobežošana tiktu izņemta atbilstošā tiesas procesā.

5.14.3. Saņemto iesniegumu raksturs

Pārskata perioda ietvaros, līdzīgi kā iepriekš, sūdzībās pārsvarā norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatotu rīcību kā piedziņas vēšana uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot likumā noteiktos naudas līdzekļus vai vēšot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums to liedz.

Ievērojot to, ka tiesībsargs nav tiesīgs atcelt zvērinātu tiesu izpildītāju lēmumus vai rīcību, iesniedzēji tika aicināti risināt radušās problēmas, vērsties sākotnēji pie zvērināta tiesu izpildītāja ar lūgumu atgriezt nepamatoti veiktos ieturējumus. Ja zvērināts tiesu izpildītājs atteiktos tos atmaksāt, iesniedzēji atbilstoši CPL 632.pantam tika informēti par savām tiesībām iesniegt sūdzību tiesā par tiesu izpildītāja darbībām sprieduma izpildīšanā vai viņa atteikumu

izpildīt šādas darbības, vai atkarībā no strīdus jautājuma rakstura vērsties Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomē, vai pie tieslietu ministra.

Parādnieki tāpat pie tiesībsarga vērsās ar sūdzībām par saglabājamo naudas līdzekļu apmēru lietās, kas attiecas uz uzturlīdzekļu piedziņu nepilngadīgu bērnu uzturam vai UGF administrācijas labā. Proti, atbilstoši spēkā esošajam regulējumam uzturlīdzekļu piedziņas lietās nepilngadīgo bērnu uzturam vai UGF administrācijas labā parādniekam ir saglabājami naudas līdzekļi 50 procentu apmērā no minimālās mēneša darba algas, kas, ņemot vērā pašreiz valstī noteikto minimālo mēneša darba algu – 430 eiro, sastāda 215 eiro.

Tiesībsargs, atsaucoties uz Satversmes tiesas sprieduma atziņām, iesniedzējiem norādīja, ka valstij prioritāri jāsekmē tas, lai bērns saņemtu viņa pilnvērtīgai attīstībai nepieciešamos uzturlīdzekļus no saviem vecākiem. Bērnu pamattiesību ievērošana ir arī visas sabiedrības mērķis, tāpēc visaptveroša sabiedrības labklājība var tikt nodrošināta tikai tad, ja valsts sekmē personu, it īpaši bērnu, pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Ievērojot minēto, CPL pastāvošais regulējums, kas attiecas uz saglabājamo naudas līdzekļu apmēru parādniekam lietās, kas attiecas uz uzturlīdzekļu piedziņu nepilngadīgu bērnu uzturam vai UGF administrācijas labā, galvenokārt ir vērst uz bērna tiesību aizsardzību, proti, uz to, lai viņš savai pilnvērtīgai attīstībai saņemtu nepieciešamos iztikas līdzekļus. Vienlaikus tiesībsargs atzina: lai sabalansētu tiesisko regulējumu gan no parādnieka sociālo garantiju, gan kreditoru interešu aizsardzības viedokļa, CPL noteiktais saglabājamo līdzekļu apmērs ar laiku varētu tikt pārskatīts.

Tāpat parādnieki regulāri vērsās pie tiesībsarga, izsakot sūdzības par tiesu izpildītāju rīcību, vēršot piedziņu uz tādiem parādnieka ienākumiem kā naudas līdzekļiem par saņemto morālo kompensāciju un pārmaksātajiem nodokļiem, kas atgūti no VID. Attiecībā uz šīm lietām tiesībsargs informēja iesniedzējus, ka tās ir skatāmas saskaņā ar CPL 599.panta pirmo daļu, kas paredz: *“Ja piedziņu vērs uz naudas līdzekļiem, kas pienākas no citām personām, tajā skaitā no cita tiesu izpildītāja, tiesu izpildītājs nosūta šīm personām pieprasījumu paziņot, vai tām ir pienākums samaksāt kādas summas parādniekam, uz kāda pamata un kādā termiņā.”* Tomēr atšķirībā no tiem gadījumiem, kad no parādnieka veicamo ieturējumu apmērs atbilstoši attiecīgajam piedziņas veidam ir aprobežots ar dažādiem nosacījumiem kā, piemēram, saglabājot parādniekam naudas līdzekļus minimālās mēneša darba algas apmērā vai vēršot piedziņu uz parādnieka ienākumiem – 30 vai 50 procentu apmērā, piemērojot šo pantu, tiesu izpildītājs vērs piedziņu uz visiem naudas līdzekļiem, kas parādniekam pienākas no trešajām personām, neparedzot ierobežojumus ne apmēram, ne termiņam. Vienīgais izņēmums attiecībā

uz saņemto kompensāciju par nodarīto kaitējumu ir noteikts CPL 595.panta pirmās daļas 2.punktā.

Citas personas iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs sniedza viedokli par tiesu izpildītāju izpildu lietvedības ietvaros norādīto, ka uz visiem naudas līdzekļiem, kas valstī pārsniedz minimālo mēnešalgas apmēru (430 eiro), var tikt vērsta piedziņa. Tiesībsarga ieskatā, šāda norāde nav pamatota.

CPL 596.pantā paredzētās summas, uz kurām nevar vērst piedziņu, likumdevējs ir apzināti izdalījis ārpus tām, kas ir pakļautas piedziņai, un šīs summas sastāda vairākus pabalstu un kompensāciju veidus, ko parādniekam to personīgā rakstura dēļ ir svarīgi saņemt pilnā apmērā bez jebkādiem ierobežojumiem. Tāpēc, rēķinot ikmēneša kopējos ienākumus, ir jāņem vērā tikai tie naudas līdzekļi, uz kuriem likums paredz vērst piedziņu, un gadījumā, ja to kopējais apmērs pārsniedz likumā noteikto minimālo apmēru, uz tiem var tikt vērsta piedziņa.

Kādā citā iesniegumā iesniedzējs izteica sūdzības par tiesas rīcību, izsniedzot prasītājam izpildu rakstu, lai gan iesniedzējs vēl sprieduma labprātīgas izpildes termiņa laikā bija iesniedzis pieteikumu par sprieduma izpildes sadalīšanu termiņos, kas ar tiesas lēmumu vēl nebija izlemts. Atbildot uz minēto iesniegumu, tiesībsargs norādīja, ka pusei, kuras labā taisīts spriedums, ir tiesības paļauties, ka pēc sprieduma spēkā stāšanās, un gadījumā, ja noteikts termiņš sprieduma labprātīgai izpildei, pēc tā notecēšanas, savu apstrīdēto vai aizskarto tiesību un likumīgo interešu reāla aizsardzība un realizācija dzīvē tiks panākta pēc iespējas ātrāk. Pretējā gadījumā uzvarējušai pusei tiktu uzlikts nesamērīgs papildu slogs, kā rezultātā tai nāktos gaidīt ilgāku laiku līdz sava prasījuma apmierināšanai, kas gadījumā, ja par tiesas lēmumu tiek iesniegta blakus sūdzība, varētu sasniegt pat vairākus mēnešus. Tādējādi CPL 206. un 438.pantā paredzētais mehānisms drīzāk būtu uzlūkojams kā izņēmuma gadījums, ko tiesa, ievērojot pušu mantisko stāvokli vai citus svarīgus apstākļus, piemēro, lai zaudējušai pusei radītu labvēlīgākus apstākļus sprieduma izpildē.

Savukārt vēl kādā citā iesniegumā tika izteiktas sūdzības par tiesu izpildītāja rīcību, vēršot piedziņu uz parādnieka daļu kopīpašumā, kas iesniedzējai kā trešajai personai pieder kopā ar parādnieku, lai gan parādniekam pieder arī citi nekustamie īpašumi. Tiesībsargs sniedza atbildi, norādot, ka šādās situācijās tiesu izpildītājam ir jāsamēro un jāizdara tādi lietderības apsvērumi, lai konkrētā nekustamā īpašuma vai personas daļas kopīpašumā pārdošanas ceļā tiktu:

- 1) pēc iespējas pilnīgāk segts parāds;
- 2) iegūti tādi naudas līdzekļi, kas nesamērīgi nepārsniegtu izpildu lietā esošo kopējo parāda summu. Vienlaikus tiesu izpildītājam ir jāsamēro arī citas lietā esošās intereses. Piemēram, nekustamā īpašuma jaunā ieguvēja iespējamās problēmas ieviešanas nekustamā īpašuma

valdījumā procesa laikā, gadījumā, kad piedziņa tiek vērsta uz parādnieka daļu kopīpašumā un tajā pastāvīgi uzturas citas personas.

Vienlaikus atšķirībā no iepriekšējiem gadiem 2018.gada ietvaros tiesībsargs saņēma vairākas sūdzības arī no piedzinējiem, kuri izpildu lietas ietvaros nesaņem no parādniekiem ar tiesas nolēmumu noteiktās naudas summas. Tiesībsargs informēja piedzinējus, ka atbilstoši ECT judikatūrai ECPAK 6.panta 1.punktā ietvertās “tiesības uz tiesu” garantijas ir izpildītas, ja pieteikuma iesniedzējam ir atļauts vērsties pie tiesu izpildītāja, lai panāktu sprieduma izpildi, un kur turpmāka nespēja izpildīt spriedumu nav notikusi valsts iestāžu nolaidības vai bezdarbības dēļ. ECT nodala tās izpildu lietas, kurās parādnieka statusā ir valsts, no izpildu lietām, kur parādnieks ir privātpersona. Valsts atbildība var iestāties, ja izpildes procesā iesaistītās valsts amatpersonas neizrāda nepieciešamo rūpību vai pat novērš izpildi.

Līdz ar to situācijās, kad nolēmuma izpilde nav iespējama no parādnieka atkarīgu iemeslu dēļ (mazi ikmēneša ienākumi, kustamas mantas un nekustamā īpašuma neesība), tiesu izpildītājs par to var atbildēt tiktāl, ciktāl viņš ir veicis visus iespējamus pasākumus sprieduma pilnvērtīgā izpildē, vienlaikus nepieļaujot nepamatotu bezdarbību.

5.14.4. Nolēmuma izpilde krimināltiesībās

Tiesībsargs 2018.gadā sakarā ar to, ka joprojām tiek saņemti personu iesniegumi par papildsoda – policijas kontrole izpildi, t.sk. no personām, kuru dzīvesvieta ir ārpus Latvijas, un minētā papildsoda izpilde var būt apgrūtināta vai neiespējama, atkārtoti aktualizēja jautājumu par šī papildsoda izpildi.

Tiesībsargs jau 2016.gadā, konstatējot trūkumus normatīvajos aktos, kas reglamentē minētā papildsoda izpildi, aicināja Tieslietu ministriju to pilnveidot. Proti, paredzēt policijas iestādei iespēju grozīt personai noteiktos ierobežojumus papildsoda – policijas kontrole izciešanas laikā, kā arī noteikt kārtību, kādā persona var apstrīdēt šos sprieduma izpildes procesā pieņemtos lēmumus. Tieslietu ministrija 2016.gadā informēja, ka jautājums par nepieciešamību papildināt normatīvo regulējumu ar policijas iestādes tiesībām grozīt personai noteiktos ierobežojumus policijas kontroles izciešanas laikā tiks izskatīts Kriminālsodu politikas izpildes politikas pastāvīgajā darba grupā, tomēr līdz pat 2018.gada martam šis jautājums nav ticis apspriests. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs atkārtoti vērsās Tieslietu ministrijā, aicinot veikt nepieciešamos pasākumus papildsoda – policijas kontrole – izpildi reglamentējošo normatīvo aktu pilnveidei.

Minētais jautājums 2018.gada 10.maijā tika izskatīts Tieslietu ministrijas Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sanāksmē, kur Valsts policijas pārstāve informēja, ka

grozījumi normatīvajos aktos nav nepieciešami, jo pastāvošais regulējums ir diezgan elastīgs. Savukārt Tieslietu ministrija informēja, ka ir uzsākta iniciatīva, kas paredz grozījumu izstrādi Krimināllikumā, kas ir vērsti uz to personu skaita samazināšanu, kurām būs jāizcieš policijas kontrole.

6. Tiesības uz vārda brīvību

6.1. Likumdošanas iniciatīva

6.1.1. Atzinums par likumprojektu “Grozījumi Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā”

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas vēstuli, kurā lūgts sniegt atzinumu pirms likumprojekta “Grozījumi Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumā” (Nr.1280/Lp12) izskatīšanas pirmajā lasījumā.

Tiesībsargs, izvērtējot likumprojektu no cilvēktiesību aizsardzības viedokļa, norādīja, ka pienākums elektronisko plašsaziņas līdzekļu radio programmās pārraidīt ne mazāk kā 20% no visa fonogrammu raidīšanas laika fonogrammas latviešu valodā un/vai jaunrades fonogrammas, ir vērtējams kā Satversmes 100.pantā garantēto tiesību uz vārda brīvību un Satversmes 105.pantā nostiprināto tiesību uz īpašumu ierobežojums. Tiesībsarga ieskatā, likumprojektā nostiprinātais vispārīgais mērķis – veicināt latviešu mūzikas īpatsvaru radio programmās – ir vērtējams pozitīvi, taču svarīgākais, lai minētā mērķa sasniegšana samērīgi ierobežotu citu personu pamattiesības.

Jāatzīmē, ka no likumprojekta teksta un anotācijas nebija iespējams secināt, vai tiesību ierobežojums būs attiecināms vienīgi uz sabiedriskajiem, vai arī uz privātajiem elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem. Ņemot vērā, ka sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi ietilpst sabiedriskajā pasūtījumā, valsts var noteikt šāda veida ierobežojumu attiecībā uz fonogrammu raidīšanas laiku. Ievērojot minēto, tiesībsargs secināja, ka likumprojektā iekļautais regulējums pēc būtības visplašāk skartu privāto elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbību.

Attiecībā uz privātajiem elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem būtu nepieciešams vērtēt, vai šāda veida ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā. Tādējādi tiesībsargs norādīja, ka nepieciešams izvērstāks skaidrojums vai pētījums, kas pamatotu, ka pašlaik ir konstatējami objektīvi apstākļi, kas pamato nepieciešamību ieviest šādu tiesisko regulējumu.

Skaidrojuma vai pētījuma ietvaros jārod atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) Vai pašlaik pastāv reāls apdraudējums latviešu mūzikas attīstībai?
- 2) Vai un kādās radiostacijās mazāk nekā 20% no visa raidīšanas laika tiek spēlēta mūzika latviešu valodā vai jaunrades darbi?
- 3) Kāds ir privāto raidorganizāciju auditorijas pieprasījums pēc latviešu mūzikas satura?

Tiesībsarga ieskatā, šo atbilžu neesamība neļauj pienācīgi izvērtēt ierobežojuma samērīgumu.

6.1.2. Žurnālistu tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma arī Saeimas Juridiskās komisijas lūgumu sniegt viedokli par likumprojektiem “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (Nr.1154/Lp12), “Kriminālprocesa Nr.16870000911 materiālu publiskošanas kārtības likums” (Nr.1155/Lp12) un “Par kriminālprocesa Nr.16870000911 materiālu publisku pieejamību” (Nr.1130/Lp12).

Minētie likumprojekti paredzēja tiesības žurnālistiem iepazīties un publiskot noteikta kriminālprocesa materiālus. Atzīmējams, ka Satversmes 92.pantā un KPL 19.pantā ir nostiprināta nevainīguma prezumpcija, kas liedz uzskatīt personu par vainīgu līdz tās vaina netiek pierādīta. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs secināja, ka konkrētā kriminālprocesa, kas izbeigts uz rehabilitējoša pamata, materiālu publiskošana būtu vērtējama kā valsts atkāpšanās no vispārējā principa un pienākuma aizsargāt personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Turklāt ikviena izņēmuma (viena gadījuma vai situācijas) nostiprināšana normatīvā līmenī vājinātu sabiedrības paļāvību uz tiesiskās sistēmas stabilitāti kopumā.

Tiesībsargs uzsvēra, ka kriminālprocesa materiālu analīze var sniegt ziņas arī par iestādes izmeklēšanas taktiku, kā arī operatīvās darbības rezultātā iegūto informāciju, kura nostiprināta ar kriminālprocešuāliem līdzekļiem. Minētās informācijas publiskošana var apdraudēt turpmāku izmeklēšanas iestāžu darbības efektivitāti, kas nevar kopumā būt sabiedrības interesēs.

Savā atzinumā tiesībsargs vērsa arī uzmanību, ka likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (Nr.1154/Lp12) anotācijā nav norādīti iemesli, kas būtu par pamatu ierobežot žurnālistiem, kuri nepārstāv reģistrētus masu saziņas līdzekļus, tiesības iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem. Uzsverams, ka ANO Cilvēktiesību komiteja,¹⁰⁸ Eiropas Padomes

¹⁰⁸ ANO Cilvēktiesību komitejas Vispārīgais komentārs Nr.34.

Ministru komiteja¹⁰⁹ un ECT¹¹⁰ atzinusi, ka žurnālista funkcijas var veikt ļoti plašs personu loks, tostarp personas, kuras nav profesionāli iesaistītas informācijas apkopošanā un izplatīšanā sabiedrības vajadzībām reģistrētos masu saziņas līdzekļos. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, atkārtoti aktualizējās problēma saistībā ar likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 23.pantā iestrādāto šauru institucionālo žurnālista definīciju.

Kopumā tiesībsargs puda konceptuālu atbalstu diskusijai par personu loku paplašināšanu, kurām būtu tiesības iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem un atbalstīja priekšlikumu par KPL 375.¹panta redakcijas pilnveidošanu.

Jānorāda, ka 2018.gada 27.septembrī tika pieņemti un 2018.gada 25.oktobrī stājās spēkā grozījumi KPL 375.¹pantā, kas paredz žurnālistu tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem pēc kriminālprocesa pabeigšanas un galīgā nolēmuma spēkā stāšanās.

6.2. Viedokļi institūcijām

2018.gadā tiesībsargs ir sniedzis priekšlikumus Kultūras ministrijai mediju ombuda izstrādei, kas tika iekļauti konceptuālajā ziņojumā “Mediju ombuda izveide, tā sastāvs, darbības vadlīnijas un lauks”¹¹¹.

Tiesībsarga ieskatā, iniciatīva dibināt mediju ombuda institūciju Latvijā ir pozitīvi vērtējama. Savā viedoklī tiesībsargs uzsvēra, ka mediju ombudam demokrātiskā sabiedrībā ir būtiska loma, raugoties, lai mediju sniegtais saturs būtu objektīvs, kvalitatīvs, neatkarīgs un līdzsvarots. Vienlaikus mediju ombuda pienākums būtu sabalansēt preses tiesības uz vārda brīvību, sabiedrības tiesības uz informāciju un personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Raugoties no pašreizējās situācijas mediju un privātpersonu tiesību aizsardzībā, kā arī pastāvot nepieciešamībai pilnveidot mediju tiesisko regulējumu un ierobežot dezinformācijas saturu, mediju ombuda izveide ir viens no efektīvākajiem risinājumiem minēto jautājumu risināšanā demokrātiskā valstī.

Tiesībsargs savos priekšlikumos vērsa uzmanību, ka, pirms izveidot mediju ombuda institūtu, valstij ir jāizstrādā vienots, efektīvs un mūsdienīgs mediju un žurnālistu ētikas kodekss. Mediju ombuda pienākums, izvērtējot ikvienu individuālu

Pieejams: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁰⁹ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija dalībvalstīm Nr.R (2000) 7.

Pieejama: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2

¹¹⁰ Piemēram, ECT 2005.gada 15.februāra spriedums lietā *Steel and Morris v. The United Kingdom*, Nr.68416/01.

¹¹¹ Konceptuālais ziņojums “Mediju ombuda izveide, tā sastāvs, darbības vadlīnijas un lauks”.

Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303579-par-konceptualo-zinojumu-mediju-ombuda-izveide-ta-sastavs-darbibas-vadlinijas-un-lauks>

gadījumū, ir vērtēt medija vai žurnālista rīcības atbilstību ētikas kodeksam, tādējādi minētajam dokumentam ir jābūt rūpīgi izstrādātam. Mediju un žurnālistu ētikas kodeksā ir iespējams iekļaut atziņas, kas ir nostiprinātas ECT praksē, kā arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos.

Runājot par Latvijas mediju ombuda darbības tvērumu, tiesībsargs norādīja, ka nepieciešams saprast – tā darbība attieksies tikai uz sabiedriskajiem medijiem vai arī uz komerciālajiem medijiem. Tiesībsarga ieskatā, mediju ombuda pieņemtos lēmumus būtu nepieciešams attiecināt uz visiem medijiem, tai skaitā komerciālajiem, jo nereti tieši komerciālajos medijos novērojami dažādi cilvēktiesību un ētikas normu pārkāpumi. Turklāt Latvijā sabiedrisko pasūtījumu pilda ne tikai sabiedriskie mediji, bet tas konkursa kārtībā tiek nodots arī komercmedijiem. Tāpat lietderīgi būtu ombuda darbību attiecināt arī uz interneta vidi, taču vienlaikus atzīmējams, ka ne visi interneta portāli uzskata sevi par medijiem.

Tiesībsarga ieskatā, ņemot vērā pašreizējo situāciju saistībā ar žurnālistu tiesību aizsardzību, mediju ombudam nepieciešams noteikt plašāku funkciju loku nekā ārvalstīs. Latvijas mediju ombuda darbība varētu tikt vērsta ne tikai uz privātpersonu tiesību aizsardzību, bet arī uz žurnālistu tiesību veicināšanu un ievērošanu. Mediju ombuda izveide veicinātu žurnālistu un tiem piešķirto privilēģiju aizsardzību. Piemēram, žurnālistu privilēģiju aizsardzības pasākumu ietvaros mediju ombudam būtu jāveicina žurnālistu lomas izpratne un nozīme sabiedrībā, kā arī tiesībsargājošo iestāžu starpā. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka mediju ombuds varētu aktīvi piedalīties tiesiskā regulējuma pilnveidē, kā arī sniegt dažādus skaidrojumus sabiedrībai par mediju un žurnālistu tiesībām un pienākumiem, veidojot ziņu saturu.

Viena no nozīmīgākajām mediju ombuda funkcijām ir sniegt atbildes uz privātpersonu iesniegumiem par medijos publicētajiem materiāliem vai žurnālistu rīcību, kas, iespējams, var aizskart personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Tiesībsarga ieskatā, lai privātpersona vērstos pie mediju ombuda savu tiesību aizsardzībai, nebūtu nepieciešams pierādīt, kādā veidā ziņas saturs ir personiski aizskāris privātpersonu. Taču privātpersonai būtu jānorāda, vai tā ir vērsusies pie publikācijas autora vai redaktora savu tiesību aizsardzībai. Vienlaikus mediju ombuda pienākums būtu ieteikt vai rekomendēt piemērotāko risinājumu, kādā veidā ir iespējams atrisināt personas sūdzību, novēršot jautājuma izskatīšanu tiesā. Kā piemēru tiesībsargs norādīja, ka mediju ombuda funkcijas ļautu slēgt izlīgumu starp pusēm vai nodrošināt mediāciju.

Tiesībsarga ieskatā, mediju ombuda atziniem jābūt publiski pieejamiem, ievērojot fizisko personu datu aizsardzību. Lēmumu pieejamība palīdzētu mediju ombudam sabiedrībai

skaidrot pieņemtos lēmumus, kā arī nodrošinātu mediju ombuda darbības caurskatāmību. Vienlaikus atzīmējams, ka Latvijas mediju ombudam nevajadzētu noteikt sodīšanas funkciju, jo šāda funkcija neatbilstu ANO Parīzes principiem un nespētu nodrošināt ombuda neatkarību, objektivitāti un neitralitāti. Mediju ombuda izstrādātie atzinumi mediju tiesību jautājumos varētu būt rekomendējoši, un tiem nevajadzētu tikt pārbaudītiem administratīvā procesa ietvaros. Tiesībsarga ieskatā, šādā veidā netiktu ierobežotas privātpersonas tiesības atkārtoti vērsties pie mediju ombuda savu tiesību aizsardzībai vai lūgt atkārtoti mediju ombudam izvērtēt sūdzībā aprakstīto situāciju.

Vienlaikus mediju ombudam būtu jāskatās, vai mediji uzrunā visas sabiedrības grupas: dažādu vecumu cilvēkus, mazākumtautības, cilvēkus ar invaliditāti, dažādas mazākumgrupas. Ļoti svarīgi principi mediju darbībai ir ētika un tolerance, personas datu aizsardzība. Eiropas Padomes rekomendācijā Nr.R (97) 20¹¹² ir atzīts, ka sabiedriskie mediji var sniegt pozitīvu ieguldījumu cīņā pret neiecietību, veicinot saprašanos starp dažādām sabiedrības grupām. Tiesībsarga ieskatā, mediju ombuds varētu veicināt arī sabiedrības medijpratību, kā arī dezinformācijas ierobežošanu, veicinot par šīm tēmām atbilstošas diskusijas.

Mediju ombudam būtu pienākums veicināt sadarbību ar profesionālām žurnālistu apvienībām. Tādējādi, lai nodrošinātu efektīvu sadarbību, tiesībsarga ieskatā, nepieciešams stiprināt un attīstīt Latvijas žurnālistu profesionālo apvienību darbību.

Atzinumā, kas vēlāk tika sniegts Kultūras ministrijai par konceptuālā ziņojuma projektu, tiesībsargs atzīmēja, ka valsts veidota mediju ombuda modeļa jeb mediju tiesībsarga izveles gadījumā saskatāmas vairākas nepilnības un iespējami riski. Mediju tiesībsarga izveides pamatā būtu jāveido jauns tiesiskais regulējums, kas darbotos neatkarīgi no tiesībsarga, radot situāciju, ka Latvijā pastāvētu divi tiesībsargi. Tiesībsarga ieskatā, nebūtu racionāli diviem, savstarpējā darbībā pilnīgi neatkarīgiem, tiesībsargiem paredzēt kopīgu institūciju, ja praksē vienīgais kopīgais būtu vienas telpas. Savukārt, ja Tiesībsarga biroja struktūrā tiktu iekļauta struktūrvienība, tas būtu pretrunā ombuda institūcijas un cilvēktiesību būtībai, kas pamatā ir attiecības starp indivīdu un valsti. Savukārt mediju tiesībsargs primāri darbotos kā mediators, veicinot izlīgumu starp pusēm, paredzot sarunas starp medijiem, sabiedrību un valsti, kas nonāk pretrunā ar tiesībsarga funkcijām klasiskā izpratnē.

¹¹² Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member states on "Hate speech".

Pieejama:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b>

Tiesībsargs norādīja, ka pašreizējai Latvijas situācijai visatbilstošākais modelis būtu mediju ombuda vai padomes veidošana, kas būtu kā pašregulatīvs mehānisms un darbotos kā biedrība. Izvērtējot vairākus iespējamus variantus, tiesībsargs pauda lielāku atbalstu tieši mediju padomes izveidei.

Tiesībsarga ieskatā, mediju nozares vēlme un nepieciešamība pēc šāda mehānisma ir būtisks priekšnoteikums tam, lai ombuds veiksmīgi darbotos. Biedrībai būtu nepieciešams izstrādāt savu ētikas kodeksu un vadlīnijas, kas būtu galvenie orientieri sūdzību izskatīšanā. Vienlaikus ir svarīgi, lai tiktu veicināta iestāšanās mediju biedrībā ar mērķi panākt pēc iespējas plašāku tās darbību.

Tāpat tiesībsargs norādīja, ka mediju padomes institūtu ir nepieciešams nostiprināt ārējā normatīvajā aktā, kas regulētu vispārīgus mediju padomes pamatjautājumus, kā arī pilnvērtīgāk nodrošinātu institūta neatkarības un objektivitātes garantijas nekā līgums starp Kultūras ministriju un mediju padomi. Turklāt atzīmējams, ka arī līguma noslēgšanai starp Kultūras ministriju un mediju padomi ir nepieciešams vispārīgs pamats ārējā normatīvā aktā, no kura būtu saprotama līguma juridiskā daba un būtu iespējams atvasināt konkrētus līguma nosacījumus. Tiesībsargs atzīmēja, ka tiesiskā regulējuma veidošana ir sarežģīts un reizēm ilgstošs process, taču bez mediju padomes normatīvā pamata esamības diskutējams vēl būtu jautājums par tās leģitimitāti. Ievērojot minēto, tiesībsargs rekomendēja Kultūras ministrijai apsvērt jautājumu par nepieciešamību nostiprināt mediju padomi ārējā normatīvā aktā.

6.3. Par deputātu iespējām debatēt

Pārskata periodā tiesībsarga rīcībā nonāca informācija par kādas Latvijas pilsētas pašvaldības nolikumā iekļautu normu, ka domes sēdēs debates tiek rīkotas, ja domes deputāti par to nobalso.

Tiesībsargs pilsētas domei lūdza sniegt rakstisku skaidrojumu, kādēļ pašvaldības nolikumā ir iekļauts šāds regulējums, kā arī to, kādā veidā varētu pilnveidot pašvaldības nolikumu atbilstoši demokrātijas un labas pārvaldības principiem. Savā vēstulē tiesībsargs norādīja, ka demokrātiskā valstī šāds regulējums nebūtu pieļaujams, jo tādā gadījumā opozīcijas deputātu rosinātās debates praktiski nav iespējamās. Ņemot vērā, ka pašvaldību deputātu darbam jāatbilst demokrātijas un labas pārvaldības principam, ļoti būtiski, lai ikvienam deputātam, tostarp opozīcijas, kā vēlētāju deleģētam pārstāvim būtu tiesības paust savu viedokli. Prakse, kad opozīcijas deputātiem tiek likti dažādi šķēršļi viedokļa paušanai, nav atbalstāma.

Raugoties no demokrātijas principa, tiesībsargs norādīja, ka normas varētu būt pilnveidojamas divējādi. Pirmkārt, sniedzot iespēju visiem deputātiem izteikties, ierobežojot debates gan apjomā, gan skaitā. Otrkārt, normu iespējams izteikt, nosakot, ka debates tiek rīkotas, ja deputāti nobalso par debašu rīkošanu ar balsu vairākumu (piemēram, 2/3 vai 3/4).

Savā atbildes vēstulē pilsētas dome norādīja, ka par minēto pašvaldības nolikuma redakciju nobalsoja deputātu vairākums. Tika skaidrots arī tas, ka jebkurš deputāts ir tiesīgs piedalīties debatēs, ja tās tiek rīkotas saskaņā ar klātesošo deputātu balsojumu. Savukārt attiecībā uz konkrētās pašvaldības nolikuma pilnveidošanu jautājums tiks izskatīts, veicot tajā grozījumus.

6.4. Privātpersonu iesniegumu raksturojums

Satversmes 100.pantā ir nostiprinātas ikvienas personas tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta. Tiesības uz vārda brīvību ir uzskatāmas par vienu no mūsdienu demokrātiskās sabiedrības pamatvērtībām jeb priekšnoteikumiem, lai realizētu jebkuru citu cilvēktiesību aizsardzību. Ievērojot minēto, viena no tiesībsarga prioritātēm ir uzraudzīt un nodrošināt preses brīvību, kā arī žurnālistu kā sabiedrības “sargsuņu” aizsardzību.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis 14 privātpersonu iesniegumus saistībā ar dažādiem tiesību uz vārda brīvību aspektiem – gan tiesībām brīvi paust savus uzskatus, gan tiesībām brīvi saņemt un izplatīt informāciju, kā arī jautājumiem saistībā ar preses brīvības aizsardzību. Atzīmējams, ka salīdzinājumā ar iepriekšējo pārskata periodu ievērojami ir pieaudzis tādu iesniegumu skaits, kas skar personas tiesības brīvi saņemt un izplatīt informāciju. Tāpat ir pieaudzis iesniegumu skaits, kas skar preses brīvības jautājumus. Savukārt samazinājušās sūdzības par tiesībām brīvi paust savus uzskatus.

6.4.1. Kriminālatbildība par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī un tā piemērošana žurnālistiem

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma žurnālistes iesniegumu saistībā ar ierosināto kriminālprocesu par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, par ko atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 157.panta otrajā daļā. Proti, prokurors bija jau pieņēmis lēmumu par personas saukšanu pie kriminālatbildības, kurā norādīts, ka izmeklēšanā savāktie pierādījumi norāda, ka žurnāliste masu saziņas līdzeklī tīši izplatīja apzināti nepatiesus, otru personu apkaunojošus

izdomājumus (neslavas celšana), aprakstot laikrakstā kādas civillietas tiesvedības gaitu ar frāzēm, kas ceļot neslavu otrai personai – zvērinātam advokātam.

Ievērojot, ka konkrētais kriminālprocess iesnieguma izskatīšanas brīdī joprojām atradās pirmstiesas kriminālprocesa kriminālvajāšanas stadijā, kā arī respektējot tiesībsargājošo iestāžu neatkarību iespējamā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanā un izvērtēšanā, tiesībsargs pauda viedokli prokuratūrai par iespējamo tiesību uz vārda brīvību un preses brīvības apdraudējumu.

Jānorāda, ka Krimināllikuma 157.panta otrajā daļā nodarījums ir nesaraujami saistīts ar personas tiesībām uz goda un cieņas aizsardzību¹¹³, no vienas puses, un preses brīvību, no otras puses. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, valsts pienākums ir nodrošināt abu pamattiesību (vārda brīvības un privātās dzīves) aizsardzību un katrā individuālajā gadījumā vērtēt tiesību ierobežojuma samērīgumu.

Lai gan ECT praksē ir nostiprināta atziņa, ka žurnālisti nav imūni pret krimināltiesiskiem ierobežojumiem tikai tādēļ, ka rīkojas žurnālistisku mērķu vārdā,¹¹⁴ tomēr ECT, izvērtējot lietas par goda un cieņas aizskārumu, rūpīgi izvērtē katru gadījumu, nodrošinot līdzsvaru starp dažādām interesēm. Tādējādi ECT praksē ir nostiprināta atziņa: *“Lai arī prese nedrīkst pārkāpt noteiktas robežas, īpaši attiecībā uz reputāciju, citu cilvēku tiesībām un nepieciešamību novērst konfidenciālas informācijas atklāšanu, tās loma ir atbildīgi un saskaņā ar pienākumiem sniegt informāciju un idejas visos sabiedrībai nozīmīgos jautājumos.”*¹¹⁵ Attiecīgi ne vien medijiem ir uzdevums sniegt šādu informāciju un idejas, bet arī sabiedrībai ir tiesības to saņemt.¹¹⁶

Iepazīstoties ar konkrētās publikācijas saturu, tiesībsargs secināja, ka žurnāliste ir atspoguļojusi sabiedrībā nozīmīgu jautājumu par amatpersonu un tiesu sistēmai piederošu personu godprātību, par kuru ir iespējams rosināt sabiedrības diskusiju. Turklāt, tiesībsarga ieskatā, uzmanība ir pievēršama faktam, ka pret konkrētā laikraksta žurnālistiem ir ierosināti vairāki kriminālprocesi par Krimināllikuma 157.panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kā arī vairākas personas ir vērsušās civiltiesiskā kārtībā pret žurnālistiem. Tādējādi ir konstatējams iespējami nopietns apdraudējums preses brīvībai, mazinoties cilvēku informētībai par sabiedrībai kopumā aktuāliem jautājumiem un izraisot pret žurnālistiem “atvērinošo efektu” (*chilling effect*). Turklāt tiesībsargs norādīja, ka žurnālists nav saucams pie kriminālatbildības par tādas sabiedrībai nozīmīgas informācijas izpaušanu, kas vēlāk ir

¹¹³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX – XVII nodaļa), Tiesu namu aģentūra, 2016., 404.lpp.

¹¹⁴ ECT 2015.gada 20.oktobra Lielās palātas spriedums lietā *Pentikäinen v. Finland*, Nr.11882/10.

¹¹⁵ ECT 1979.gada 26.aprīļa spriedums lietā *Sunday Times v. The United Kingdom*, Nr.6538/79, 65.rindkopa.

¹¹⁶ Turpat.

izrādījusies nepatiesa, ja izplatīšanas vai publikācijas brīdī žurnālistam varēja būt pilnīga pārlicība, ka informācija ir patiesa.

Latvijas un ārvalstu tiesību doktrīnā neviennozīmīgu attieksmi ir radījis jautājums, vai kriminālatbildības paredzēšana par personas goda un cieņas aizskaršanu nesamērīgi ierobežo vārda, it īpaši preses, brīvību¹¹⁷. Tiesībsarga ieskatā, diskutējams ir jautājums par Krimināllikuma 157.panta nepieciešamību, paredzot kriminālatbildību par neslavas celšanu. Demokrātiskā sabiedrībā nebūtu pieļaujama situācija, kādā žurnālists, veicot savus profesionālos pienākumus un veicinot diskusiju sabiedrībā, būtu pakļauts riskam tikt sauktam pie kriminālatbildības. Gadījumos, kad žurnālists pārkāptu vārda brīvības robežas attiecībā uz citu cilvēku tiesību aizsardzību, strīds būtu risināms civiltiesiskā kārtībā.

6.4.2. Novada domes opozīcijas deputātu tiesības paust viedokli pašvaldības informatīvajā izdevumā

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis kādas pašvaldības domes opozīcijas deputātes iesniegumu, kurā norādīts, ka domes administrācija liegusi publicēt deputātes sagatavoto rakstu pašvaldības informatīvajā izdevumā. Iesniedzēja norādīja, ka domes priekšsēdētājs jau iepriekš esot vairākas reizes vienpersoniski ierobežojis deputātes tiesības iesniegt rakstus publicēšanai informatīvajā izdevumā.

Izvērtējot domes deputātes iesniegumu, kā arī iegūstot skaidrojumu no domes administrācijas, tiesībsargs izteica vairākas rekomendācijas novada domes priekšsēdētājam. Proti, tiesībsargs uzsvēra, ka pašvaldību informatīvo izdevumu galvenais mērķis ir nodrošināt sabiedrības informētību, atspoguļojot politiski neitrālu saturu. Iespēja paust viedokli pašvaldības informatīvajā izdevumā pēc vienlīdzības principa ir jānodrošina arī citiem deputātiem, tostarp arī opozīcijas deputātiem. Lai gan visu politisko spēku viedokļu atspoguļošana pašvaldības informatīvajā līdzeklī var būt problemātiska, tomēr, vērtējot jautājumu no cilvēktiesību viedokļa, tiesībsarga ieskatā, pašvaldību informatīvajā izdevumā ir nepieciešams atspoguļot informācijas dažādību, kas būtu pieejama sabiedrībai.

Apkopojot iepriekš minēto, tiesībsargs rekomendēja nodrošināt novada domes deputātiem vienlīdzīgas iespējas paust viedokli pašvaldības informatīvajā izdevumā, lai veicinātu viedokļu plurālismu demokrātiskā sabiedrībā un sabiedrības tiesību uz informāciju aizsardzību.

¹¹⁷ Autoru kolektīvs prof. R.Baloža vadībā. Satversmes komentāri.VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 364.lpp.

Tāpat tiesībsargs norādīja, ka nebūtu pamatota domes skaidrojumā iekļautā norāde, ka informatīvā izdevuma satura veidošanā pēc analogijas kā pamats tiek ņemts likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”. Saskaņā ar likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 2.panta otro daļu šā likuma noteikumi neattiecas uz pašvaldību informatīvajiem izdevumiem. Līdz ar to nav pamatota arī norāde, ka, publicējot deputātes rakstu, pastāvētu risks pārkāpt likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.panta prasības, jo tas nemaz nav piemērojams pašvaldību informatīvā satura veidošanā.

Tiesībsarga ieskatā, nebūtu pareizi, ja novada domes priekšsēdētājs vienpersoniski veiktu neatkarīga redaktora funkcijas, uzraugot publikāciju saturu, kā arī klasificējot publikācijās iekļauto informāciju kā faktu interpretējumu vai “viltus ziņas”. Tādējādi, lai nodrošinātu sabiedrības tiesības uz daudzpusīgu informāciju, tiesībsargs aicināja novada domi risināt jautājumu par objektīvu informatīvajā izdevumā iekļaujamo materiālu izvērtēšanu.

Ievērojot Satversmes tiesas 2018.gada 29.jūnija spriedumā lietā Nr.2017-32-05 un Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2018.gada 27.novembra lēmumā lietā Nr.SKA-888/2018 ietvertās atziņas, tiesībsargs aicināja novada domes deputāti vērsties ar pieteikumu tiesā Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā par domes faktisko rīcību.

6.4.3. Amatpersonas rīcība sociālajā tīklā Twitter, bloķējot portāla lietotāju

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma privātpersonas iesniegumu, kurā vērsta uzmanība augsta līmeņa amatpersonas lietotāja kontam sociālajā tīklā *Twitter*. Iesniedzējs norādīja, ka amatpersona ir bloķējusi personas lietotāja profila piekļuvi savam *Twitter* kontam, tādējādi iesniedzējam esot liegta piekļuve informācijai. Iesnieguma izskatīšanas gaitā tiesībsargs pieprasīja informāciju amatpersonai ar lūgumu sniegt skaidrojumu par savu rīcību.

Ņemot vērā mūsdienu apstākļus un interneta attīstības tendences, secināms, ka arvien plašāks amatpersonu loks izvēlas veidot savus profilus sociālajos tīklos, lai, iespējams, varētu sasniegt pēc iespējas plašāku sabiedrības daļu pieejamākā un ērtākā veidā. Tiesībsarga ieskatā, cilvēktiesību aizsardzības attīstība ietver ne tikai nepieciešamību nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu atbilstoši mūsdienu apstākļiem, bet arī spēju atrast balansu starp dažādām interesēm. Nereti praksē var rasties problēmas nošķirt, kādās situācijās amatpersona izmanto sociālos tīklus privātām vajadzībām un kādās – lai amatpersonas statusā informētu sabiedrību. Tādējādi izvērtējot situācijas, kādās amatpersona izvēlas bloķēt savus sekotājus, tiesībsarga ieskatā, ir divi būtiski aspekti:

Amatpersonas profilam ir privāts vai publisks raksturs?

Kādēļ amatpersona ir izvēlējusies liegt piekļuvi (bloķēt) atsevišķām personām?

Attiecībā uz pirmā kritērija izvērtēšanu jānorāda, ka, pārbaudot amatpersonas sociālā tīkla *Twitter* profilu, jāpievērš uzmanība, vai persona sevi ir pozicionējusi kā amatpersonu un vai ir konstatējama saikne ar iestādes oficiālo mājaslapu. Tāpat ir pārbaudāms lietotāja kontā publicēto ziņu saturs.

No konkrētā amatpersonas lietotāja konta satura bija secināms, ka amatpersona ir norādījusi savu statusu, kā arī informē savus sekotājus par dažādiem nozīmīgiem pasākumiem, grozījumiem normatīvajos tiesību aktos, iestāžu jaunumiem, kā arī citām aktivitātēm, kurām ir sabiedriska nozīme. Atzīmējams, ka amatpersonas *Twitter* lietotāja konts ir publiski pieejams ne tikai profila sekotājiem, bet arī ikvienam interneta lietotājam, taču diskusijas par konkrētiem ierakstiem sociālajā tīklā ir iespējams veidot tikai personām, kas ir reģistrētas *Twitter* un nav bloķētas. Ievērojot minēto, tiesībsargs secināja, ka konkrētās amatpersonas *Twitter* lietotāja kontam ir publisks raksturs, tādējādi amatpersonas aktivitāte, paužot viedokli sociālajos tīklos un personas tiesības saņemt informāciju no lietotāja konta, ir vērtējamās Satversmes 100.panta kontekstā.

Savukārt attiecībā uz otro kritēriju jāatzīmē, ka ne no iesnieguma satura, ne amatpersonas skaidrojuma nebija iespējams secināt, kādēļ amatpersona ir bloķējusi iesniedzēja lietotāja kontu. Tādējādi tiesībsargs sniedza vispārīgu viedokli par iespējamiem gadījumiem, kādos piekļuve sociālā tīkla *Twitter* informācijai amatpersonas lietotāja kontā varētu tikt liegta.

Tiesībsarga ieskatā, nebūtu pieļaujama situācija, kad valsts amatpersona izvēlētos liegt piekļuvi savam profilam, ja kāds cits lietotājs ir paudis kritiku par tās pieņemtajiem politiskajiem lēmumiem. Augsta līmeņa amatpersonai ir jāreķinās, ka sabiedrības interese saņemt informāciju tieši no amatpersonas sociālā tīkla lietotāja konta būs ievērojami lielāka, nekā no ministrijas vai iestādes lietotāja konta vai citām privātpersonām. Situācijā, kādā amatpersona ir izvēlējusies izmantot šāda veida komunikācijas iespēju, veicot sabiedrības informēšanu plašākā apjomā, nekā likumā noteikts, amatpersonai ir pienākums ievērot labas pārvaldības principu, uz klausot un nodrošinot viedokļu daudzveidību.

Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka atsevišķās izņēmuma situācijās būtu pieļaujama kāda sociālā tīkla lietotāja bloķēšana. Piemēram, ja tas izmanto personas godu un cieņu aizkarošus, rupjus vai aizvainojošus apgalvojumus, kas ceļ neslavu. Tāpat bloķēšana būtu pieļaujama situācijā, ja sociālā tīkla lietotājs pauž naida runu vai aicinājumus uz vardarbību, par ko atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 78. vai 150.pantā, vai citus izteikumus, par kuriem likumā ir noteikta atbildība, kā arī, ja pastāv aizdomas, ka lietotājs būtu uzskatāms par tā dēvēto interneta “trolli”.

6.4.4. Informēšana par pienākumu ierasties Valsts probācijas dienestā

Tiesībsargs 2018.gadā aktualizēja jautājumu par nosacīti notiesāto personu, personu, kurām piemērots piespiedu darbs, un personu, kurām piemērota probācijas uzraudzība, ja tā noteikta kopā ar piespiedu darbu vai naudas sodu, informēšanu par viņu pienākumu ierasties Valsts probācijas dienesta (turpmāk – VPD) struktūrvienībā.

Atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam atsevišķas personu grupas, lai uzsāktu soda vai nosacītas pirmstermiņa atbrīvošanas no soda gadījumā – uzraudzības izpildi, pirms tam tiek atsevišķi informētas par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, savukārt uz minētajām personu grupām šāds nosacījums nav attiecināms. Ņemot vērā konstatēto problemātiku, tiesībsargs vērsās ar informācijas pieprasījumu VPD, lūdzot sniegt viedokli par minēto personu informēšanu par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, lai pieteiktos soda izpildes vai nosacītas notiesāšanas gadījumā – uzraudzības uzsākšanai, un informāciju par pašreizējo praksi šā jautājuma piemērošanā.

VPD norādīja: lai nodrošinātu vienotu un pēc iespējas savlaicīgāku personu informēšanu par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, lai pieteiktos soda izpildes vai nosacītas notiesāšanas gadījumā – uzraudzības uzsākšanai Latvijas Soduzpildes kodeksā noteiktajā termiņā, būtu veicami grozījumi KPL, paredzot, ka tiesas nolēmumā, prokurora lēmumā vai prokurora priekšrakstā par sodu vienmēr tiek ietverta informācija par personas pienākumu ierasties soda izpildes institūcijā noteiktā termiņā.

Tiesībsargs piekrita VPD minētajam ierosinājumam par attiecīgu grozījumu veikšanu KPL, jo tādējādi tiktu nodrošinātas ikvienas personas Satversmes 90.pantā nostiprinātās tiesības zināt savas tiesības, kas turklāt acīmredzami “pārklājas” ar Satversmes 100.pantu, kas paredz ikvienam tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt informāciju, jo minētās “informācijas” objekts ļoti bieži ir personas subjektīvās tiesības un pienākumi.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, lūdzot sniegt viedokli par nosacīti notiesāto personu, personu, kurām piemērots piespiedu darbs, un personu, kurām piemērota probācijas uzraudzība, ja tā noteikta kopā ar piespiedu darbu vai naudas sodu, informēšanu par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, kā arī redzējumu šī jautājuma tālākā risinājumā.

Tieslietu ministrija atbildes vēstulē informēja tiesībsargu, ka pastāvošais regulējums šajā jautājumā nenosaka vienotu kārtību, kādā notiesātās personas informējamas par pienākumu ierasties soduzpildes institūcijā. Tādēļ Tieslietu ministrija konceptuāli atbalsta priekšlikumu noteikt vienotu kārtību, kādā tiesa un prokuratūra paziņos par personas pienākumu ierasties

sodu izpildes institūcijā, lai tādējādi tiktu ievērots labas pārvaldības princips. Tieslietu ministrija informēja, ka šis jautājums tiks izskatīts KPL darba grupā.

Tieslietu ministrija pirms likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (Nr.1118/Lp12) izskatīšanas trešajā lasījumā, ņemot vērā tiesībsarga izteikto priekšlikumu izvērtēt grozījumu nepieciešamību KPL saistībā ar kārtību, kādā probācijas klienti tiek informēti par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, iesniedza priekšlikumus Saeimas Juridiskajā komisijā, paredzot, ka tiesas nolēmumā un prokurora priekšrakstā par sodu ir jānorāda informācija par soda izpildes iestādi un ierašanās termiņu tajā, tādējādi nodrošinot personas informētību un labu pārvaldību. Minētie priekšlikumi tika atbalstīti trešajā lasījumā, un likums tika pieņemts 2018.gada 27.septembrī, savukārt stājās spēkā 2018.gada 25.oktobrī.

6.4.5. Pakalpojuma maksa par administratīvās pārkāpuma lietas materiālu kopijām tiesību uz informāciju kontekstā

Tiesībsargs saņēma ieslodzītās personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par noteikto pakalpojuma maksu par dokumentu kopijām no administratīvās pārkāpuma lietas materiāliem, kurā bija stājies spēkā galīgais nolēmums. Iesniedzējs bija vērsies ar iesniegumu Valsts policijā, bet tā atbildēja, ka, pirms pieprasīto materiālu kopiju izgatavošanas, ir jāsamaksā aptuveni 760 eiro.

Tiesībsargs iesnieguma izskatīšanas ietvaros, iepazīstoties ar Ministru kabineta 2013.gada 24.septembra noteikumiem Nr.903 "Valsts policijas maksas pakalpojumu cenrādis", secināja, ka tajos noteiktie maksas pakalpojumi ar grozījumu izdarīšanu ir tikuši būtiski palielināti. Piemēram, atbilstoši MK noteikumu Nr.903 2.pielikuma 10.punktam, kur ir noteikts Valsts policijas maksas pakalpojumu cenrādis par kopēšanu, maksa par vienas A4 formāta melnbaltas kopijas vienaspusēju izgatavošanu ir 1,84 eiro, savukārt divpusēja kopija izmaksātu 3,65 eiro. Pirms grozījumiem šīs summas bija attiecīgi 0,16 un 0,23 eiro.

Neapšaubot valsts pārvaldes iestādes tiesības noteikt maksu par saviem pakalpojumiem, kā arī noteiktos gadījumos to pārskatīt un palielināt, tomēr, tiesībsarga ieskatā, konkrētajā gadījumā noteiktā maksa par kopēšanu ir ļoti augsta un rada priekšstatu par nesamērīgām izmaksām attiecībā pret to darbu un resursiem, kas jāiegulda un jāizmanto kopiju izgatavošanā. Turklāt vairākās tiešās pārvaldes iestādēs, tostarp Iekšlietu ministrijas padotībā esošās un tiesās, cena par vienas A4 lappuses kopiju ir būtiski mazāka (atsevišķos gadījumos pat 10 reizes mazāka) nekā Valsts policijas noteiktajā cenrādī.

Tiesībsargs uzsver, ka gadījumos, kad persona vēlas saņemt kopijas no attiecīgās lietas materiāliem, nosakot tik nesamērīgi augstu maksu, tiek būtiski ierobežotas Satversmes

100.pantā paredzētās tiesības uz vārda brīvību, kas pēc savas būtības izriet no sabiedrības tiesībām saņemt informāciju. Neapšaubot, ka šāds ierobežojums par maksas noteikšanu var pastāvēt, tomēr caur tiesību uz informāciju īstenošanu ir panākams, lai valsts pārvalde būtu atklāta, pieejama un tās darbība – pārskatāma, tostarp, lai valsts pārvalde savā darbībā ievērotu labas pārvaldības principu.

Savukārt gadījumā, kad administratīvā pārkāpuma lietā noris lietas izskatīšana un persona, kuru sauc pie administratīvās atbildības, vēlas saņemt lietas materiālu kopijas, šādas cenas noteikšana par kopijas izgatavošanu būtiski ierobežo personas Satversmes 92.pantā paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu, tostarp tiesības uz tiesas pieejamību un tiesības uz aizstāvības sagatavošanu, kas atsevišķos gadījumos var veidot arī Satversmes 92.panta pārkāpumu.

Ņemot vērā iepriekš minētos apstākļus, tiesībsargs vērsās Iekšlietu ministrijā, lūdzot pārskatīt MK noteikumu Nr.903 2.pielikuma 10.punktā noteiktās cenas par kopēšanu, lai tās būtu samērīgas attiecībā pret veicamo darbu un resursiem. Tāpat tika lūgts atbildēt uz diviem jautājumiem, kas attiecas uz atvieglojumu noteikšanu noteiktām mērķa grupām un iespēju personai iegūt sev interesējošu informāciju, izmantojot alternatīvus līdzekļus.

Iekšlietu ministrija sniedza atbildi, norādot, ka pēc vēstules saņemšanas sadarbībā ar Valsts policiju veica aprēķinu pārbaudi, kas tika veikti, izstrādājot grozījumus MK noteikumos Nr.903. Rezultātā tika konstatēts, ka MK noteikumu Nr.903 2.pielikuma 10.punktā noteiktā maksa par kopēšanu aprēķināta atbilstoši Ministru kabineta 2011.gada 3.maija noteikumu Nr.333 “Kārtība, kādā plānojami un uzskaitāmi ieņēmumi no maksas pakalpojumiem un ar šo pakalpojumu sniegšanu saistītie izdevumi, kā arī maksas pakalpojumu izcenojumu noteikšanas metodika un izcenojumu apstiprināšanas kārtība” 10.punktam, izvērtējot katra maksas pakalpojuma nodrošināšanai nepieciešamos tiešos izdevumus un ņemot vērā uz katra pakalpojuma sniegšanu attiecināmās netiešās izmaksas.

Vienlaikus Iekšlietu ministrija informēja, ka, pamatojoties uz vēstulē aktualizēto problēmu, sadarbībā ar Valsts policiju tā vērtēs nepieciešamību no kopēšanas pakalpojuma izcenojumu veidojošajām izmaksām atsevišķi izdalīt tajā noteiktās izmaksas par dažādām darbībām. Tāpat tika norādīts, ka tuvākajā laikā tiks vērtēts jautājums par iespējamo atvieglojumu noteikšanu atsevišķām mērķa grupām un to, ka persona sev interesējošu informāciju var saņemt, izmantojot arī alternatīvus līdzekļus (piemēram, izdarot dokumentu fotouzņēmumus, par to neveicot samaksu vai veicot dokumentu skenēšanu).

Tiesībsargs, izvērtējot Iekšlietu ministrijas atbildi ar tai pielikumā pievienoto maksas pakalpojumu detalizētu izcenojumu aprēķinu, vērtēs iespēju vērsties Valsts kontrolē ar lūgumu

pārbaudīt, vai Valsts policijas maksas pakalpojumu cenrādī norādītās pakalpojumu cenas ir ekonomiski pamatotas un noteiktas atbilstoši normatīvajos aktos paredzētajai metodikai.

6.4.6. Novada domes rīcība, neatļaujot izmantot svētku gājienā tehniku

Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā persona lūdza izvērtēt un sniegt viedokli par novada domes rīcības atbilstību Satversmes 100. un 103.pantam, kā arī ECPAK 10. un 11.pantam. Iesniegumā norādīts, ka novada dome savā oficiālajā tīmekļvietnē publicējusi paziņojumu par novada svētku gājienu. Biedrība nosūtīja pieteikumu svētku gājienam, ar kuru tam pieteica gan cilvēkus, gan arī tehnikas vienības. Pēc novada domes sēdes biedrība saņēma elektroniski parakstītu dokumentu, kurā tika atbalstīta cilvēku dalība svētku gājienā, bet bez tehnikas.

 Lai izvērtētu iesniegumā minēto, tiesībsargs pieprasīja novada domei papildu informāciju un sniedza biedrībai sekojošu informāciju. Tiesības uz miermīlīgu pulcēšanos, līdzīgi kā tiesības uz vārda brīvību, ir viena no demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām. Latvijā tiesības uz vārda brīvību ir nostiprinātas Satversmes 100.pantā, bet tiesības uz pulcēšanos brīvību – Satversmes 103.pantā. *“Lai arī tiesībām uz pulcēšanās brīvību ir patstāvīga daba, ECT ir norādījusi, ka vārda brīvības īstenošanas nodrošināšana ir viens no pulcēšanās brīvības mērķiem. Arī doktrīnā atzīts, ka miermīlīga pulcēšanās brīvība ietilpst vārda brīvības ietvaros, jo vārda brīvības īstenošana ir viens no pulcēšanās mērķiem. Šajā aspektā pulcēšanās brīvība vērtējama kā vārda brīvības turpinājums.”*¹¹⁸

Satversmē noteiktās tiesības konkretizē likums “Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm.” Viens no šajā likumā noteiktajiem ierobežojumiem sapulces, gājiena un piketa rīkošanai ir pašvaldības akcepts. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments ir norādījis, ka *“atbilstoši starptautiskajām tiesībām šādas saskaņošanas procedūras parasti netiek uzskatītas par pulcēšanās brīvības ierobežojumu (..) Likumā noteiktais pienākums pieteikt pasākumu pašvaldībā Administratīvo lietu departamenta ieskatā ir organizatorisks likumā noteikts ierobežojums, nevis pulcēšanās brīvības ierobežojums pēc būtības”*.¹¹⁹

 Satversmes 116.pantā atzīts, ka vārda un pulcēšanās brīvību var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. ECPAK 11.pants paredz, ka pulcēšanās brīvību var ierobežot, lai aizstāvētu valsts un sabiedrības drošības

¹¹⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga. 416., 417.lpp.

¹¹⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 1.septembra spriedums lietā SKA-460/2006., 6.2.-6.3.punkts.

intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu veselību vai tikumību, vai citu cilvēku tiesības vai brīvības.

Kā izriet no biedrības pieteikuma pašvaldībai, dalība novada svētku gājienā bija ar mērķi paust savu nostāju politiskā jautājumā, proti, izteikt viedokli par pašvaldības zemes nomas maksas paaugstināšanu. Taču novada svētku gājienu bija jau noteikts mērķis – iesaistīt novada pašvaldības iestādes, pagastu pārvaldes, uzņēmumus, nevalstiskās organizācijas, amatierkolektīvus, iedzīvotājus un viesus kopīgā gājienu novada svētku ietvaros, tā stiprinot piederības sajūtu novadam.

Kā tiesībsargam savā vēstulē norādīja novada pašvaldība, ņemot vērā lauksaimniecības tehnikas gabarītus, ir apdraudēta gan gājiena dalībnieku, gan vērotāju drošība. Gājiena maršrutā iekļautās ielas neatbilst lielgabariņa tehnikas pārvietošanai.

Tiesībsargs secināja, ka novada pašvaldība biedrībai nebija pilnībā aizliegusi piedalīties svētku gājienu, bet gan ierobežojusi šīs tiesības. Lai nodrošinātu sabiedrisko kārtību un drošību, pasākuma rīkotājs ir tiesīgs noteikt ierobežojumus, tos pamatojot. Vienlaikus biedrībai tika ieteikts izmantot turpmāk savas tiesības pulcēties, piesakot gājienu pašvaldībā atbilstoši likumam “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”, lai varētu paust savu viedokli par konkrētu politisku jautājumu.

6.4.7. Personu tuvinieku tiesības iegūt informāciju par pacienta veselības stāvokli, pirms lēmuma pieņemšanas par dzīvību uzturošo iekārtu atslēgšanu

Tiesībsargs uz personas iesnieguma pamata ierosināja pārbaudes lietu par tuvinieku tiesībām saņemt informāciju par pacienta veselības stāvokli, pirms lēmuma pieņemšanas par dzīvību uzturošo iekārtu atslēgšanu.

Konkrētajā gadījumā ārstniecības iestādē konstatēja pacienta smadzeņu nāvi un pieņēma lēmumu par dzīvību uzturošo iekārtu atslēgšanu. Tomēr par minētajiem apstākļiem un lēmumu pacientu ārstējošais ārsts un tuvinieki tika informēti jau pēc šo iekārtu atslēgšanas. Pārbaudes lietas ietvaros tiks izvērtēta konkrētā situācija.

7. Naida runas izplatības identificēšana un ierobežošana interneta vidē

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja aktīvi pievērsties jautājumam par naida runas izplatības identificēšanu un ierobežošana interneta vidē. Starptautiskās organizācijas līdz šim ir atzinīgi novērtējušas tiesībsarga aktivitātes naida runas satura ierobežošanai, un, piemēram, Eiropas tiesiskās vienlīdzības aizsardzības organizāciju tīkls (*EQUINET – European network*

of equality bodies) savā 2018.gada apkopojumā par organizācijas biedru pasākumiem pret naida runu¹²⁰ ir uzslavējis tiesībsargu kā labās prakses piemēru. Ziņojumā ir uzsvērtas tiesībsarga aktivitātes, tostarp 2016.gadā izstrādājot pētījumu “Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”, kā arī iniciatīva ikgadējā ziņojumā parlamentam aktualizēt naida runas izplatības problemātiku Latvijā.

Atzīmējams, ka pārskata periodā ir palielinājusies iedzīvotāju aktivitāte, ziņojot tiesībsargam par naida runas izplatību interneta vidē. Ņemot vērā, ka sabiedrības interesēs ir nepieciešams rūpīgi un pēc būtības izvērtēt ikvienu situāciju, kas saistīta ar iespējamo naida runu interneta vidē, tiesībsargs, turpinot 2016. un 2017.gadā iedibināto praksi, arī pārskata periodā ir ziņojis Ģenerālprokuratūrai un Drošības policijai par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem, lūdzot uzsākt kriminālprocesu par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, par ko atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 78. vai 150.pantā. Vienlaikus pārskata periodā tiesībsargs ir veicis mutvārdu pārrunas ar interneta ziņu portālu administrāciju, aicinot veikt anonīmo komentāru monitoringu un dzēst komentārus, kas var izraisīt naidu vai nesaticību sabiedrībā pret noteiktu grupu.

Piemēram, pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā vērsta uzmanība kādas politiskās partijas sociālā tīkla *Facebook* lapā ievietotajam priekšvēlēšanu aģitācijas materiālam. Tiesībsargs izvērtēja šo attēlu un tam pievienoto komentāru, kā arī kontekstu no cilvēktiesību viedokļa.

 Priekšvēlēšanu aģitācija ir vērtējama Satversmes 100.panta kontekstā, jo tā ir uzskatāma par nozīmīgu un neatņemamu politiskās partijas, politisko partiju apvienības, vēlētajū apvienības, deputāta kandidāta pasākumu, kura ietvaros ne tikai tiek aicināts balsot par kādu noteiktu politisko spēku, bet arī sabiedrība iegūst informāciju par politiskā spēka vērtībām. Pirmsvēlēšanu laikā sabiedrības uzmanība ir pastiprināti pievērsta dažādu aģitācijas veicēju publicētajai informācijai, lai veidotu diskusiju demokrātiskā sabiedrībā. Tādējādi tiesībsargs uzsver, ka priekšvēlēšanu aģitācijas materiālos nav pieļaujams iekļaut informāciju, kas ir vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu sabiedrībā.

Tiesībsarga ieskatā, konkrētais aģitācijas materiāla saturs, tam pievienotais komentārs un konteksts var veicināt stereotipus sabiedrībā par noteiktas rases zemo attīstības līmeni un to klātbūtnes degradējošo ietekmi uz sabiedrības attīstību Latvijā. Turklāt materiāls tika ievietots interneta vidē, kur ir iespējams sasniegt ārkārtīgi plašu personu auditoriju dažu sekunžu vai klikšķu laikā, izraisot ievērojamu efektu, aizspriedumus un neiecietību sabiedrībā pret

¹²⁰ EQUINET. Extending the Agenda. Equality bodies addressing hate speech.
Pieejams: http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/hate_speech_perspective_-_web.pdf

noteiktām grupām. Tādējādi tiesībsargs vērsās Drošības policijā ar lūgumu ierosināt kriminālprocesu par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, par kuru atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 78.pantā.

8. Tiesības zināt savas tiesības

Satversmes 90.pantā ir nostiprinātas būtiskas indivīda pamattiesības – tiesības zināt savas tiesības. 2018.gadā Tiesībsarga birojā joprojām tika saņemts liels skaits lūgumu informēt par indivīdiem garantētajām pamattiesībām, turklāt lielāko daļu šo lūgumu paudušas brīvības atņemšanas vietās ieslodzītās personas. Tāpat saistībā ar konstitūcijā garantēto pamattiesību zināt savas tiesības 2018.gadā tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2018-13-03 “Par Ministru kabineta 1998.gada 21.aprīļa noteikumu Nr.139 “Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LNB 205-97 “Mūra un stiegrota mūra konstrukciju projektēšanas normas”” 4. un 5.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90.pantam”.

Satversmes tiesā vērsās pieteicējs, lūdzot izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 90.pantam un šo regulējumu atzīt par spēkā neesošu attiecībā uz viņu no pieņemšanas brīža.

Ministru kabineta 1998.gada 21.aprīļa noteikumu Nr.139 “Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LNB 205-97 “Mūra un stiegrota mūra konstrukciju projektēšanas normas”” 4. un 5.punkts nosaka:

“4. Līdz Latvijas būvnormatīva LBN 004 “Slodzes un iedarbības. Projektēšanas pamatprincipi” apstiprināšanai slodžu un iedarbību lielumi, drošuma un slodžu kombināciju koeficienti jāpieņem atbilstoši SNIp 2.01.07-85 prasībām.

[..]

5. Līdz Latvijas būvnormatīva LBN 204 “Tērauda konstrukciju projektēšanas normas” apstiprināšanai metāla ielikamo detaļu aprēķini jāveic saskaņā ar SNIp II-23-81 “Tērauda konstrukcijas. Projektēšanas normas”.”*

Minētais regulējums un noteikumi Nr.139 zaudēja spēku, stājoties spēkā Ministru kabineta 2015.gada 26.maija noteikumiem Nr.248 “Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LNB 205-15 “Mūra būvkonstrukciju projektēšana””.

Raugoties no juridiskās tehnikas viedokļa, pieteicēja apstrīdētā norma bija pārejas posma regulējums ar atsauci uz aizstājamām saistošām normām, kas bija pieņemtas un publiskas iepriekšējā tiesiskajā sistēmā.

Tiesībsarga ieskatā, viedokli varēja sniegt par iespējamo cilvēktiesību aizskārumu tiktāl, ciktāl apstrīdētā norma ietvēra atsauci uz atbilstošā kārtībā npublicētiem un netulkotiem obligāti piemērojamiem standartiem - SNIp.

Viedoklī tiesībsargs norādīja, ka tiesību efektivitātes principa būtiska un nepieciešama sastāvdaļa ir informētība par tiesībām. Demokrātisku iekārtu un valsti raksturo tiesiskums, savukārt tiesiskumu nodrošina informētība par valstī pastāvošo regulējumu un noteiktās kārtības ievērošana.

Uzsverot personas tiesības zināt savas tiesības, tiek atzīts, ka subjekts ir aktīvs, apzinīgs un atbildīgs, ir informēts un spēj aktīvi aizsargāt savas tiesības un leģitīmās intereses attiecībās ar publisko varu un līdzcilvēkiem. Satversmes 90.pants apliecina cilvēka kā pamattiesību subjekta pašapziņu un autonomiju. To varētu nosacīti nosaukt arī par “pamattiesību pilsonisko aspektu”, kas vismaz daļēji atbilst romiešu tiesībās definētajam principam “*ius vigilantibus scriptum est*” (“tiesības ir rakstītas modrajiem”, t.i., tādiem, kas paši ir ieinteresēti sargāt savas subjektīvās tiesības un intereses).¹²¹

Subjektam ir tiesības zināt jebkuras subjektīvās tiesības, kādas vien konkrētajai privātpersonai Latvijas tiesību sistēmā var būt, un tās var izrietēt no dažādiem tiesību avotiem: Satversmes, atzītajiem tiesību principiem un starptautiskajām tiesību paražām, starptautiskajiem līgumiem, Eiropas Savienības tiesību aktiem, Latvijas ārējiem normatīvajiem aktiem, judikatūras.

Satversmes 90.panta garantijas tāpat attiecas arī uz iekšējiem normatīvajiem aktiem tiktāl, ciktāl konkrētais iekšējais normatīvais akts objektīvi skar konkrētās privātpersonas tiesības vai tiesiskās intereses¹²².

Analizējot Satversmes 90.panta saturu, Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka tas paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai ne tikai par tās tiesībām, bet arī pienākumiem, no kā jāsecina, ka Satversmes 90.pants sargā indivīdam garantētās tiesības tikt informētam par visu tiesisko sistēmu.

Konkrētajā Satversmes tiesas lietā minētie SNIp bija saistoša rakstura standarti, kuri 2015.gadā tika aizstāti ar būvnormatīviem.

Tiesībsargs viedoklī atzīmēja, ka valstij ir pienākums ne vien pieņemt normatīvos aktus, kas regulē personu uzvedību visdažādākajās tiesiskajās attiecībās, bet arī radīt mehānismu, kas nodrošina personu informētību par tiesiskā regulējuma izmaiņām un saturu.

¹²¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011, 63.lpp.

¹²² Turpat, 64.lpp.

Tas paredz personas tiesības, stājoties publiski tiesiskajās attiecībās ar valsts varas institūcijām, tikt informētai par tās tiesībām konkrētajās attiecībās.¹²³ Privātpersonai ir jāzina, kādas tiesiskās sekas rodas, radīsies vai var rasties no noteiktiem juridiskiem faktiem vai noteiktas rīcības (darbības vai bezdarbības), lai viņa varētu izdarīt apzinātu izvēli un vajadzības gadījumā pielāgot savu rīcību.¹²⁴

Satversmes 90.pantā lietotais darbības vārds “zināt” ir saprotams galvenokārt objektīvā nozīmē: tiek prezumēts, ka privātpersona ir bijusi pienācīgi informēta par savām tiesībām un pienākumiem, ja konkrētajā situācijā viņa varēja zināt un viņai vajadzēja zināt par tiem. Satversmes tiesas lietā bija pietiekami pierādījumi no administratīvās tiesvedības, ka pieteicējs zināja un viņam vajadzēja zināt piemērojamos SNIp, tomēr tiesībsargs uzsvēra, ka jēdziens “pienācīgi informēts” nozīmē to, ka tiesību norma atbilst tiesiskuma pamatprasībai un tiesību norma skar īpašā situācijā esošas personas tiesības zināt savas specifiskās, no šīm tiesībām izrietošās tiesības un pienākumus.¹²⁵

Vērtējot, vai konkrētajā Satversmes tiesas lietā varēja uzskatīt, ka pieteicējs bija pienācīgā kārtā informēts par profesionāli saistošo regulējumu, tiesībsargs norādīja, ka ir jāsniedz vērtējums arī tam, vai saistošo tiesību normu pieņemšanā tika ievērota likumība un tā atbilda tiesiskuma prasībām.

Termins “likumīgs” tiek saprasts vienīgi kā tiesību normas formāla pārbaude, kurā tiek noskaidrots, vai tiesību norma nav zaudējusi spēku; vai spēku nav zaudējis augstāka juridiska spēka tiesību akts, uz kā pamata attiecīgā tiesību norma pieņemta; vai nepastāv kādas atrunas šajā vai citā tiesību normā, kas ierobežo tās piemērošanu konkrētajā gadījumā. Taču precīza un pilnīga atbilde iegūstama tikai tad, ja tiek ņemts vērā arī politiskais, socioloģiskais, psiholoģiskais fons, kurā veidojas pētāmās tiesiskās attiecības.

Tiesībsargs norādīja, ka likumība tiek pārbaudīta, izskatot tiesību normas pieņemšanas formālo pusi, tas ir, kā ievērota spēkā esošā procesuālā kārtība, vai tiesību normu izdevusi tam pilnvarota iestāde, vai nepastāv kādi kompetences, vai tās deleģējuma ierobežojumi. Savukārt tiesiskums ir plašāks jēdziens, un tā pārbaude aptver gan likumības pārbaudi, gan to, vai formāli spēkā esošā tiesību norma ir piemērojama arī tādēļ, ka ar valsts varu nostiprināto likumu akceptē sabiedrība, uz kuru tas attiecas, jo šī tiesību norma pilda tai doto uzdevumu. Tiesību normas piemērošanas procesā vienlīdz liela uzmanība

¹²³ Satversmes tiesas 2006.gada 20.decembra sprieduma lietā Nr.2006-12-01 16.punkts un 2011.gada 30.marta sprieduma lietā Nr.2010-60-01 15.1.punkts.

¹²⁴ ECT 2010.gada 3.marta spriedums lietā *Medvedyeva un citi pret Franciju*, Nr.3394/03, 80§.

¹²⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011, 65.lpp.

pievēršama gan likumības, gan tiesiskuma pārbaudei, jo kā vienas, tā arī otras ignorēšana var būt par iemeslu tiesību normas atzīšanai par spēkā neesošu¹²⁶.

ECT, vērtējot, vai tiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, ir atzinusi, ka likumam jābūt pienācīgā kārtā pieejamam un noformulētam ar pietiekamu precizitāti, kas ļautu personai pielāgot savu rīcību un izprast tās sekas. Attiecīgi, ja normatīvā akta saturs nav publiski pieejams un tiem, uz ko šis akts attiecas, nav bijis iespējams ar to iepazīties un tādējādi arī paredzēt šī akta piemērošanas sekas, uzskatāms, ka attiecīgais ierobežojums nav bijis noteikts saskaņā ar likumu.

Iekļaujot minēto normu Satversmē, likumdevējs uzņēmās pienākumu nodrošināt mehānismu, lai tiesību normas sabiedrībai būtu pieejamas un saprotamas. Valstij ir pienākums ne tikai atturēties no rīcības, kas personai varētu radīt šķēršļus iegūt informāciju par savām tiesībām un pienākumiem, bet arī veikt nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu, ka tiesību normas ir pieejamas. Attiecīgi, ja valsts neveic pienākumus, kurus tā pati ir uzņēmusies attiecībā uz normu pieejamības nodrošināšanu, var tikt atzīts, ka ir aizskartas tā personu loka tiesības, kuram attiecīgās normas ir saistošas. Tādējādi šo tiesību kontekstā, vērtējot potenciālo aizskārumu, nozīme būtu jāpiešķir ne tikai tam, vai persona faktiski ieguva informāciju par tās tiesībām un pienākumiem, bet arī tam, vai valsts izpildīja savu pienākumu nodrošināt informācijas par tiesībām un pienākumiem pieejamību.

Tiesībsargs norādīja: nevar noliegt, ka Latvijas Republiku kā suverenitāti atguvušu valsti kopš deviņdesmito gadu sākuma skāra vairāki izaicinājumi – pārejas periods no vienas tiesību sistēmas uz citu, kā arī tiesību sistēmas harmonizēšana pēc iestāšanās Eiropas Savienībā ar Savienības regulējuma prasībām.

Būvniecības normatīvo regulējumu pēc neatkarības atjaunošanas ietekmēja PSRS mēroga celtniecības normu un noteikumu, nozaru celtniecības normu, kā arī republikas mēroga celtniecības normu un citu būvniecības tehnisko normatīvu regulējums jeb SNiP. Normas, kas bija ietvertas SNiP regulējumos, bija vērstas uz tehnisko izpratni.

Plašais un profilētais būvniecības normatīvais regulējums, kas bija izveidojies PSRS laikā, bija jāvienkāršo, jo tas neatbilda mūsdienu izaicinājumiem un labai pārvaldībai. 1991.gadā pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas sākās pāreja no SNiP sistēmas uz Latvijas būvnormatīvu (LBN) sistēmu. 1992.gadā tika apstiprināts LBN 001 “Latvijas būvnormatīvu pamatnolikums”, un sākās Latvijas būvnormatīvu izstrāde. Lai pāreju no

¹²⁶ Rakstu krājums “Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā”. Rīga, 2003, 44.-56.lpp.

padomju normatīvajiem aktiem uz Latvijas būvnormatīviem veiktu pakāpeniski, 1992.gadā toreizējā Latvijas Republikas Arhitektūras un celtniecības ministrija apstiprināja LBN 000 “Būvniecības saraksts”, ietverot tajā 188 būvniecībā piemērojamos padomju normatīvos aktus SNIp, kur noteica, ka tie ir saistoši piemērošanai būvniecībā visā valsts teritorijā.¹²⁷

2002.gada 30.augustā Ministru kabinets pieņēma rīkojumu Nr.478 “Par Būvniecības nacionālo programmu”, kurā citastarp tika norādīts uz nepieciešamību sakārtot Latvijas būvnormatīvus un noteikts nepieciešamais laiks SNIp pilnīgai nomainībai (ca. 2-5 gadiem)¹²⁸. Viedoklī Satversmes tiesai tiesībsargs norādīja, ka jau 2016.gadā Ekonomikas ministrija publiski atzina, ka attiecībā uz būvniecībā izmantojamiem standartiem ir identificētas sekojošas problēmas: standartu pieejamības nodrošināšana, standartu tulkošana un maksa par standartu iegādi¹²⁹.

Paužot viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2018-13-03, tiesībsargs atzīmēja, ka valsts atbildīgās institūcijas (Ministru kabinets un Ekonomikas ministrija) bija apzinājušas problēmu, kas saistīta ar nepieciešamību aizstāt obligāta rakstura normatīvus būvniecībā. Tāpat tika norādīts, ka Satversmes tiesas lietā minētie SNIp, līdz tie zaudēja spēku, bija pieejami būvniecības speciālistiem tikai svešvalodā un par maksu. Tiesībsargs atzīmēja, ka valsts nerīkojās atbildīgi pārejas posmā līdz jaunā regulējuma izstrādei, nenodrošinot SNIp tulkošanu un brīvu pieejamību būvniecībā strādājošajiem speciālistiem.

SNIp darbību pagarinošais regulējums, konkrēti apstrīdētā norma, uzlika par pienākumu būvniecībā strādājošajiem speciālistiem turpināt piemērot SNIp, tādēļ valstij savā ziņā jāatzīst līdzatbildība par ierobežotas pieejamības SNIp pareizu piemērošanu un bezdarbību, kavējoties ar jaunā regulējuma izstrādi.

Tiesībsarga ieskatā, Latvija pieļāva vairs neeksistējošas valsts akceptēta regulējuma – standartu SNIp 2.01.07-85 un SNIp II-23-81* – piemērošanu līdz pat 2015.gada 26.maijam, kas ir nesamērīgi ilgi. Tiesībsargs pieļāva iespēju, ka potenciāli aizskartā speciālistu grupa (būvinženieri) nevērsās savlaicīgāk pie likumdevēja, izpildvaras un Satversmes tiesā, jo ilgstoši paļāvās uz solījumu pārejas regulējumā, kam nebija noteikts gala termiņš.

Latvijas Republikai pēc neatkarības atjaunošanas bija pienākums pārstrādāt, pieņemt un publicēt valsts valodā regulējumu, kas aizstātu

¹²⁷ Jānis Bramanis “Būvniecības tiesību vēsturiskie aspekti (I)”. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/195246-buvniecibas-tiesibu-vesturiskie-aspekti-i-2009>

¹²⁸ Sk. <https://likumi.lv/doc.php?id=65990u>, 4.1.4.1.tabulā 69 SNIp minēti kā tādi, kuriem ir būtiska loma valsts regulējošās darbības nodrošināšanā, un to nomainībai nepieciešami ca.5 gadi, bet 89 SNIp nav būtiska loma, un to nomainībai konkrēts laiks nav noteikts.

¹²⁹ Sk. http://bvkb.gov.lv/sites/default/files/buvn_standarti_latvija_2016_spade.pdf

bijušās PSRS un LPSR regulējumu, tomēr, ievērojot grozāmo standartu regulējuma apjomu, tas tika veikts pakāpeniski un nav pabeigts.

Jauno standartu apstiprināšanai vai veco standartu tulkošanai un publiskošanai būtu pieļaujams noteikts pārejas posms, tomēr tam bija jābūt noteiktam saprātīgā laika periodā.

ECT vairākās lietās ir atzinusi, ka valstīs, kurās mainās tiesiskā sistēma, 13 un 20 gadu kavēšanās, lai izveidotu jaunu tiesisko regulējumu, būtībā nav atzīstama par attaisnojamu¹³⁰, un atzinusi konkrētās cilvēktiesības (piemēram, pulcēšanās brīvības) pārkāpumu.

Turklāt viedoklī Satversmes tiesas lietā Nr.2018-13-03 tiesībsargs norādīja, ka Satversmes 90.pants ir cieši saistīts ar Satversmes 69.pantu, kas nosaka likumu izsludināšanas kārtību.

2012.gada 1.jūlijā spēku zaudēja likums "Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību"¹³¹, kuru aizstāja Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums¹³². Brīdī, kad pieteicējs izstrādāja projektu, un brīdī, kad tika anulēts būvprakses sertifikāts, iepriekš minētajos normatīvajos aktos bija noteikts, ka spēkā esošie likumi un Ministru kabineta noteikumi ir saistoši visā Latvijas teritorijā un neviens nevar aizbildināties ar to nezināšanu; nezināšana neatbrīvo no atbildības.

No tiesību teorijas izriet, ka valstij ir jārikojas tā, lai nepārprotami būtu skaidrs, ka tā spērusi visus saprātīgos soļus, lai padarītu normas saturu personām objektīvi pieejamu un saprotamu. Valsts uzdevums ir oficiāli publicēt visus normatīvos aktus iedzīvotājiem saprotamā, viegli pieejamā veidā un valsts valodā. Tas nozīmē, ka: a) valstij jā rūpējas par normatīvo aktu regulāru konsolidāciju; b) valstij jāpublicē normatīvie akti tā, lai tos varētu viegli iegādāties un uzkrāt [...], c) blakus tam ir vēlams, lai valsts publicētu normatīvos aktus arī internetā, jo tas mūsdienu apstākļos daudzām privātpersonām ir pieejams un ērts informācijas iegūšanas ceļš.¹³³

Viedoklī tiesībsargs uzsvēra, ka Satversmes 90.pants uzliek valstij pienākumu nodrošināt ne tikai likumu un citu iekšzemes normatīvo aktu, bet arī Latvijas noslēgto starptautisko līgumu publicēšanu oficiālajā izdevumā. Ievērojot Satversmes 4.panta pirmo teikumu, saistošo dokumentu publicētajām versijām jābūt publiskotām ar tulkojumu latviešu

¹³⁰ Sk. ECT 2007.gada 11.janvāra sprieduma lietā *Mkrtychyan pret Armēniju*, Nr. 6562/03, 42.- 43.punktu. Tāpat sk. ECT 2013.gada 11.jūlija spriedumu lietā *Vyerentsov pret Ukrainu* un 2014.gada 14.februāra spriedumu lietā *Shmushkovich pret Ukrainu*.

¹³¹ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57317>

¹³² Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/249322-oficialo-publikaciju-un-tiesiskas-informācijas-likums>

¹³³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011, 68.lpp.

valodā¹³⁴. Līdzīga prasība būtu attiecināma uz normatīvajiem aktiem, kas ir saistoši un periodā no vienas tiesību sistēmas/tiesību loka uz citu ir pieejami tikai svešvalodā.

Valstīm būtu dodams noteikts termiņš tulkojuma nodrošināšanai valsts valodā, tomēr arī šim pārejas posmam jābūt saprātīgam, un valstij jānodrošina saistošo normatīvu pieejamība bez maksas un valsts valodā ikvienam subjektam, uz kuru tas attiecas, un kuru neievērošana subjektam un sabiedrībai kopumā var radīt smagu seku iestāšanos, piemēram, būvniecībā.

Ņemot vērā šos argumentus, tiesībsargs uzskatīja, ka, nenodrošinot Ministru kabineta 1998.gada 21.aprīļa noteikumu Nr.139 "Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LNB 205-97 "Mūra un stiegrota mūra konstrukciju projektēšanas normas" 4. un 5.punktā minēto SNIp brīvu publiskošanu valsts valodā, valsts nav ievērojusi Satversmes 1., 4. un 90.pantu, tomēr trūkumi tiesiskajā regulējumā neatbrīvoja būvniecībā strādājošos speciālistus no apstrīdētajā normā minēto SNIp standartu ievērošanas.

Tiesībsargs tāpat norādīja, ka likumdevējam, veidojot normas, ir jāveicina tiesiskā noteiktība. Valstij ir pienākums publicēt visus normatīvos aktus, lai visas tās jurisdikcijā esošās personas objektīvi zinātu un paredzētu, kādas normas tiks piemērotas noteiktai tiesiskai attiecībai. Ikvienai normai ir jāatbilst diviem kritērijiem – pieejamībai un paredzamībai. Normām jābūt rakstiskām, publiskām un skaidri saprotamām.

Normas var būt specifiskas un atsevišķos gadījumos saprotamas tikai noteiktam profesionāļu lokam, tomēr jebkuram iedzīvotājam, uz kuru konkrēta norma tieši attiecas, ir jāspēj saprast, kādi pienākumi ar to viņam tiek uzlikti.

Ar Latvijas valsts standartiem (tostarp būvniecībā) ikviens indivīds var iepazīties Standartizācijas birojā. Būvniecības standarti atrodami standartu kataloga sadaļā "Inženierbūvniecība". Kā norādīts Standartizācijas biroja mājaslapā, standartu lasītavā bez maksas var meklēt informāciju iespiestajos katalogos, elektroniskajās datubāzēs vai internetā un iepazīties ar fondā esošajiem standartiem un citiem dokumentiem, taču iegūt personiskajā lietošanā šos dokumentus iespējams tikai par maksu¹³⁵. Tiesībsargs norādīja, ka valstī pastāvošo kārtību, kad speciālisti pieeju viņu profesionālo darbību regulējošiem standartiem, t.sk. tiem, kas attiecas uz sabiedrisko būvju projektēšanu, var saņemt tikai par maksu, nevar uzskatīt par tādu, kas nodrošina brīvu pieeju vispārsaistošajiem normatīviem, kas skar visu sabiedrību.

¹³⁴Turpat, 71.lpp.

¹³⁵ Sk. detalizētāk vietnē: <https://www.lvs.lv/products/ics>. Lai sniegtu nelielu priekšstatu par būvniecībā obligāti piemērojamo standartu iegādes cenām, ieskatam daži piemēri par obligāti ievērojamiem standartiem: standarts Nr.VS EN 1090-1:2009 "Tērauda konstrukciju un alumīnija konstrukciju izgatavošana. 1. daļa: atbilstības novērtēšanas prasības nesošo konstrukciju elementiem" – 23,33 eiro; standarts Nr. VS EN 15088:2006 "Alumīnijs un alumīnija sakausējumi. Izstrādājumi slodzi nesošām būvju konstrukcijām. Pārbaudes un piegādes tehniskie noteikumi" –20,45 eiro u.c.

Tāpat tiesībsargs norādīja, ka labai likumdošanas praksei nevar atbilst tas, ka personai saistošs normatīvais akts nav pieejams valsts valodā, it sevišķi gadījumā, ja šo aktu par saistošu ir noteicis nacionālais likumdevējs.

Tiesībsargs norādīja, ka Satversmes 90.pants ir sistēmiski saistīts ar Satversmes 4.panta pirmo teikumu, kā arī Valsts valodas likuma izvirzītajām prasībām, tādēļ ikvienam saistošam regulējumam Latvijas Republikas teritorijā, t.sk. būvniecībā saistošajiem standartiem, jābūt brīvi pieejamiem valsts valodā.

Viedokļa noslēgumā tiesībsargs rezumēja: ja saistošo normatīvu publiskā pieejamība valstī ir ierobežota gan ar maksas nosacījumiem, gan nav nodrošināta to tulkošana valsts valodā, tiek pārkāpts Satversmes 90.pants.

9. Tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbā un pildīt valsts dienestu

Satversmes 101.pants garantē ikvienam indivīdam tiesības līdzdarboties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu.

Demokrātiskā iekārtā jo īpaši svarīgi ir ņemt vērā, ka ikviena cilvēka attieksme un rīcība ietekmē šīs valsts virzību, un Satversmes 101.panta tvērums nav vienkārši dāvāta tiesība, tā ir saistīta ar pienākumu līdzdarboties valsts veidošanā.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, kad valstī notika vēlēšanas, bija vērojams sūdzību skaita pieaugums par ierobežojumiem realizēt vēlēšanu tiesības, arī 2018.gada oktobrī, parlamenta vēlēšanu priekšvakarā, tiesībsargs saņēma vairākas mutiskas sūdzības no iedzīvotājiem par ierobežojumiem piedalīties vēlēšanās ar e-ID karti. Sūdzības lielākoties bija no vecāka gadagājuma iedzīvotājiem Latvijas reģionos, kuri līdzekļu trūkuma dēļ bija izņēmuši tikai personas apliecību un novēloti konstatējuši, ka piedalīties Saeimas vēlēšanās varēs, ja PMLP nodaļās papildus izņems vēlētāju apliecību.

Iedzīvotāji sūdzībās pauda cerību, ka valsts sakārtos vēlēšanu procesu tādā veidā, ka līdzdalībai vēlēšanās pietiks tikai ar pases vai e-ID uzrādīšanu. Tiesībsarga ieskatā, Centrālā vēlēšanu komisija (turpmāk – CVK) bija savlaicīgi uzsākusi sabiedrības informatīvo kampaņu, brīdinot iedzīvotājus par vēlētāja apliecības izņemšanas nepieciešamību gadījumā, ja personas rīcībā nebija derīga pase. Tāpat tiesībsargs uzskatīja, ka CVK sadarbībā ar PMLP reģionālajām nodaļām nodrošināja ikvienam balsstiesīgajam Latvijas iedzīvotājam vēlēšanu dienā saņemt vēlētāja apliecību tuvākajā PMLP nodaļā.

Vēl tika saņemtas četras rakstveida sūdzības par iespējamiem vēlēšanu ierobežojumiem, t.sk. īslaicīgās aizturēšanas izolatoros. Tiesībsargs visu sūdzību gadījumā operatīvi sazinājās ar

CVK un informēja par iesniegto sūdzību saturu un iespējām rast steidzamu risinājumu līdz vēlēšanu dienai.

Papildus minētajam būtu jāatzīmē vēl divi svarīgi aspekti, proti, 2018.gadā tiesībsargs izvirzīja kā vienu no prioritātēm vēlēšanu pratības apguves izpēti, kā arī sniedza viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-25-01 “Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9. un 91.pantam”.

9.1. Pilsoniskās līdzdalības tiesību apguve skolās

Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir demokrātiska valsts, kur vēlēšanas ir brīvas. Tās ietver brīvu personas gribas veidošanos un izpausmi, kas jaunajiem vēlētājiem būtu jāapgūst vispārējās izglītības ietvaros.

Latvija kopš 2009.gada piedalās Starptautiskajā pilsoniskās izglītības pētījumā¹³⁶ [IEA *Civic and Citizenship Education Study – ICCS*], kura mērķis ir izpētīt, cik lielā mērā dalībvalstu jaunieši ir gatavi uzņemties dažādas pilsoniskās lomas, kas raksturīgas 21.gadsimta otrajai desmitgadei. Pētījuma rezultāti parāda, ka 2016.gadā vidējais skolēnu īpatsvars ar augstu un gandrīz augstu pilsonisko kompetenci Skandināvijas valstīs (Dānija, Norvēģija, Zviedrija, Somija) veido 82-87%, savukārt Latvijā – 78%. Ja minētajā laika periodā salīdzina skolēnu īpatsvaru tikai ar augstu pilsonisko kompetenci, ir vērojama krasāka reģionālā atšķirība, proti, ja Skandināvijas valstīs tie veido 53-62% no kopējo aptaujāto skolēnu skaita, tad Latvijā tikai 19%, kas ir zemāks līmenis arī salīdzinājumā ar Igaunijas un Lietuvas rādītājiem, kur attiecīgi skolēni ar augstu pilsonisko kompetenci veido 43% un 31% no kopējo aptaujāto skaita.

Vieni no pētījumā gūtajiem rezultātiem arī ataino, ka Latvijas jauniešu sagaidāmā līdzdalība vēlēšanās nākotnē, salīdzinot skolēnu aptaujas rezultātus 2009. un 2016.gadā, ir samazinājusies, noslīdot zem 50% sliekšņa, un norāda uz pilnīgi apgrieztu tendenci, salīdzinot ar kaimiņvalstīm Baltijas jūras reģionā.¹³⁷

Secīgi tiesībsargam radās jautājums, kādēļ starptautiskajā pētījumā Latvijas jauniešu nākotnes pilsoniskās līdzdalības prognoze parāda lejupslīdi un kā Latvijas jaunā paaudze vispārējās izglītības ietvaros apgūst pilsonisko kompetenci, jo īpaši vēlēšanu pratību.

Izvirzot 2018.gadā vēlēšanu pratības apguves izpēti kā prioritāti, tiesībsargs uzsāka projektu, kurā definēja trīs mērķus:

¹³⁶ Latvijas skolēni minētajā pētījumā ir piedalījušies 2009. un 2016.gadā.

¹³⁷ Informācijas avots: Latvijas Universitāte PPMF Izglītības pētniecības institūta pētnieces, Dr.sc.administr. Iretas Čekses prezentācija sarunu festivālā “LAMPĀ” 2018.gada 29.jūnijā diskusijā “PROTI(ES) VĒLĒT”.

1. Īstermiņa – izstrādāt ieteikumus skolotājiem pirms 13.Saeimas vēlēšanām mācību priekšmetā “Politika un tiesības” un “Sabiedrības mācība”.

2. Vidējā termiņa – izstrādāt ieteikumus skolotājiem un docētājiem vēlēšanu pratības veicināšanā jauniešu un bērnu vidū.

3. Ilgtermiņa – veikt sistēmisku apsvērumu apkopojumu vēlētāju vecuma cenza samazināšanai.

Īstermiņa mērķi tika plānots sasniegt trīs posmos:

- 2018.gada pavasarī tiekoties ar skolēniem un skolotājiem, veicot aptauju un apkopojot labo praksi;
- 2018.gada vasarā sagatavojot lietpratēju atbildes un pilnveidojot tās mērķauditorijā;
- 2018.gada vasaras beigās-rudens sākumā organizējot metodiskos seminārus skolotājiem reģionālajās augstskolās.

Projekta sākumā, vērtējot, kā vispārējās izglītības sistēmā tiek apgūta pilsoniskā kompetence un vēlēšanu pratība, tika konstatēts, ka ikvienā priekšmetā ir mācību programmas paraugs. Mācību priekšmetu programmas pedagogi izmanto, vadoties no saviem apsvērumiem, jo tām ir rekomendējošs raksturs; lai sasniegtu mācību procesa mērķi, pedagogi obligāti ievēro Ministru kabineta noteikumus, kam ir saistošs raksturs.

Vēlēšanu pratības apguves kontekstā būtu jānorāda, ka līdzdalības tiesības varētu tikt apgūtas divos priekšmetos – “Sociālās zinības” un “Politika un tiesības”.

“Sociālās zinības” ir obligātais priekšmets 1.-9.klašu grupā. Tās ietver veselības, ētikas, ekonomikas un pilsoniskās sabiedrības aspektus, un uz to attiecas Ministru kabineta 2014.gada 12.augusta noteikumi Nr.468 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem”. Savukārt “Politika un tiesības” ir izvēles priekšmets, ko apgūst 10.-12.klasē, un uz to attiecas Ministru kabineta 2013.gada 21.maija noteikumi Nr.281 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem“. 10.-12.klašu grupā tika atzīmēta problēma ar pedagogiem un to, ka šis priekšmets nav pieprasīts.

Pieprasot no Izglītības un zinātnes ministrijas informāciju par izglītojamo īpatsvaru, kuri apgūst priekšmetu “Politika un tiesības” vidusskolā, tika secināts, ka, pirmkārt, šādu skolēnu skaits samazinās, otrkārt, pēdējos desmit gadus tas nepārsniedz 20 procentus no kopējo izglītojamo skaita 10.-12.klašu grupā. Aptaujātie izglītības eksperti tiesībsargam norādīja, ka skolēnu zināšanas par konstitucionālajām tiesībām un cilvēktiesībām aptaujas brīdī ir vājas, turklāt topošos skolotājus šajos priekšmetos

augstskolas negatavo, skolotājus apmāca lektori, turklāt valsts mērogā ir konstatēts kvalitatīvu lektoru trūkums.

Rīcības plānā iekļautā vidusskolu pēdējo klašu skolēnu un skolotāju aptauja parādīja, ka apsekotajās Latvijas skolās nedarbojas vai ir ļoti vāja pašpārvalde, kam varētu būt svarīga loma pilsoniskās līdzdalības audzināšanā. Aptaujāto skolēnu zināšanas un uzdotie jautājumi par vēlēšanām liecināja, ka “Sociālo zinību” apguves gaitā vēlēšanu pratības jautājumi netiek apgūti tādā apjomā, lai gadījumā, ja skolēni neizvēlas priekšmetu “Politika un tiesības”, būtu radies nepieciešamais priekšstats par līdzdalības nozīmi demokrātiskā iekārtā. Pedagogu aptauja apstiprināja nepieciešamību pilnveidot viņu kompetenci valststiesībās un vēlēšanu pratībā, lai spētu konkrēto mācību priekšmetu apgūvē labāk skaidrot vēlēšanu nozīmi.

Turpinot īstermiņa mērķu realizēšanu, 2018.gada augustā tiesībsargs, sadarbībā ar atsevišķām pašvaldībām (Talsu pašvaldību un Jēkabpils pašvaldību), reģionālajām augstskolām – Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju, Vidzemes augstskolu, Rīgas Juridisko augstskolu, Liepājas Universitāti, Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti un Sociālo zinātņu fakultāti, kā arī ar Valsts izglītības satura centru, Vēstures skolotāju biedrību un SKDS organizēja sešus seminārus dažādos Latvijas reģionos, piedāvājot pedagogiem lekcijas par: vēlēšanu pratību un pilsoniskās izglītības apguvi skolās; valstsmācību, tiesību pamatiem un tiesību avotiem, demokrātijas modeļiem; Latvijas valsts pamatiem, Satversmes pieņemšanu, Satversmē ietvertajām vērtībām; par socioloģiju un vēlēšanām, vēlēšanu rezultātiem un to analīzi, kā arī piedāvāja skolotājiem vēstures simulācijas meistarklasi, tikšanos ar CVK pārstāvjiem, lai skaidrotu vēlēšanu procesu un skolēnu līdzdalības iespējas vēlēšanās, kā arī paplašinātu zināšanas par tehnoloģiju izmantošanu skolās.

Kopumā semināros piedalījās 172 pedagogi no dažādiem Latvijas reģioniem.

Projekta noslēgumā, 2018.gada 13.septembrī, sadarbībā ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti tiesībsargs organizēja noslēguma konferenci, kurā piedalījās 57 pedagogi un interesenti, pārrunājot, kā labāk skolēniem mācīt valsts mācību, kā skaidrot politiku kā lēmuma pieņemšanas procesu un kādas problēmas šobrīd konstatētas tiesību mācīšanās skolās. Minētajā konferencē tika apkopoti visu izbraukuma semināru rezultāti, formulēts to jautājumu loks, kam pedagogi var pievērst uzmanību pilsoniskās kompetences apgūvē, kā arī tika pārrunātas idejas, metodes, kā labāk mācīt vēsturi, valstsmācību, politiku un tiesības vispārējās izglītības programmā.

Tāpat svarīgi atzīmēt, ka līdztekus Latvijas pedagogu kompetences pilnveidošanai tiesībsargs 2018.gadā piedalījās Sarunu festivālā “LAMPA”, kur rīkoja publisku diskusiju-sarunu “PROTI(ES) VĒLĒT”. Tās mērķis bija pievērst sabiedrības, jo īpaši jauniešu,

uzmanību politiskās un sabiedriskās līdzdalības nozīmei, pārrunāt, kā vispārējās izglītības ietvaros jaunieši apgūst vēlēšanu pratību un kāds ir atbildīgo izglītības iestāžu vērtējums jauniešu pilsoniskās kompetences līmenim valstī.

9.2. Par viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2017-25-01

2018.gada janvārī tiesībsargs saņēma Satversmes tiesas lūgumu paust viedokli saistībā ar Satversmes tiesā izskatāmo lietu Nr.2017-25-01 “Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9. un 91.pantam”.

Satversmes tiesā vērsās Tatjana Ždanoka (turpmāk tekstā – pieteicēja), kura lūdza izvērtēt Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Satversmes 1., 9. un 91.pantam. Pieteicēja prasību pamatoja, norādot, ka viņa ir bijusi Latvijas Komunistiskās partijas Kontroles un revīzijas locekle līdz 1991.gadam. 1999.gada 15.februārī Rīgas apgabaltiesa apmierināja prokuratūras lūgumu, ar kuru tika lūgts konstatēt, ka pieteicēja pēc 1991.gada 13.janvāra darbojusies LKP. Pieteicēja norādīja, ka viņa bija Latvijas Republikas Augstākās Padomes deputāte, kurai 90-to gadu sākumā pilnvaras netika atņemtas, lai gan citiem deputātiem mandātu anulēja.

2017.gadā pieteicēja vērsās ar iesniegumu CVK, prasot sniegt atbildi uz jautājumu, vai viņa drīkst tikt pieteikta Saeimas vēlēšanām, republikas pilsētas domes, novadu domes vēlēšanām. CVK 2017.gada 4.augustā sniedza pieteicējai uzziņu Nr.01-02/36, kuras 2.punktā tika minēts, ka saskaņā ar apstrīdēto aktu pieteicēju nevar pieteikt par deputāta kandidāti Saeimas vēlēšanās.

Pieteicēja pieteikumā Satversmes tiesai norādīja, ka spēkā esošais Saeimas vēlēšanu likums liedz viņai tikt pieteiktai kā deputāta kandidātei. Pieteicēja uzskata, ka ir mainījušies faktiskie apstākļi, kas tika vērtēti Satversmes tiesas nolēmumos (Satversmes tiesas 2006.gada 15.jūnija sprieduma lietā Nr.2005-13-0106 10.1. un 10.3.punkts, 2016.gada 29.aprīļa sprieduma lietā Nr.2015-19-01 10.4.punkts).

2000.gadā Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr.2000-03-01 noteica, ka Latvijas parlamentam ir jānosaka šo ierobežojumu pastāvēšanas termiņš. Pieteicēja pamatoja apstrīdētās normas neatbilstību Satversmes 1., 9. un 91.pantam, atsaucoties uz 2006.gada Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr.2005-13-0106, kur Satversmes tiesa minēja: *“Nepieciešams pēc iespējas īsākā laikā izvērtēt šos ierobežojumus un, ja nav iespējams tos atcelt, paredzēt procedūru, saskaņā ar kuru varētu pieļaut izņēmumus personām, kas acīmredzami nevar apdraudēt demokrātiskās vērtības. Apstrīdētajās normās paredzētie ierobežojumi var tikt attaisnoti tikai*

ar iepriekš minētajiem leģitīmajiem mērķiem. Nav pieļaujams, ka ierobežojumus diktē tikai politiskās konkurences apsvērumi.”

Tāpat pieteicēja savas pozīcijas pamatošanai atsaucās uz atziņām ECT Lielās palātas 2006.gada 16.marta spriedumā lietā *Ždanoka pret Latviju* (sūdzības Nr.58278/00), un minēja, ka Latvijas stabilitāte ir palielinājusies, ko apliecina Latvijas iestāšanās Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (ESAO). Pieteicēja atsaucās uz Latvijas integrācijas līmeni Eiropā kopš 2006.gada un norādīja, ka pretēji agrāk Satversmes tiesas un ECT spriedumos paustajām atziņām apstrīdētie ierobežojumi nav atcelti u.c.

Sniedzot viedokli Satversmes tiesai par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Satversmes 1., 9. un 91.pantam, tiesībsargs norādīja uz sekojošo.

Saeimas vēlēšanu likuma (turpmāk tekstā – Likums) 5.panta 6.punkts nosaka: “*Saeimas vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un Saeimā nevar ievēlēt personas: [...] kuras pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās”.*

Satversmes 8.nodaļas 101.pantā ir nostiprināta viena no indivīdiem garantētajām cilvēktiesībām – līdzdalība valsts un pašvaldību darbībā. Minētais pants nosaka, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu. Tāpat Satversmes 9.pantā ir noteikts, ka Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par divdesmit vienu gadu. Tiesības tikt ievēlētam ir apzīmējamas kā indivīda pasīvās vēlēšanu tiesības, un kā vairums cilvēktiesību tās nav absolūtas, respektīvi, ir pieļaujama to ierobežošana, lai aizsargātu Satversmē garantētās vērtības, visupirms citu cilvēku tiesības.

Lai izvērtētu, vai Likuma 5.panta 6.punkta ierobežojums atbilst Satversmei, jāpārlicinās, vai tas ir: 1) noteikts ar likumu, 2) vērsts uz leģitīma mērķa realizāciju, 3) ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā (sociāli nepieciešams un samērīgs ar noteikto mērķi).

Tiesībsargs norādīja, ka subjektīvo tiesību ierobežojumu kandidēt Saeimas vēlēšanās attiecīgajām personām nosaka Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkts. Secīgi atzīstams, ka pieteicējai noteiktais tiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, kur nav konstatējams patvaļas elements ierobežojuma noteikšanā, jo gan agrāk, gan šobrīd likumdevējs ir definējis leģitīmo mērķi un skaidrojis pamatu konkrētā ierobežojuma noteikšanai.

Pieteicējas apstrīdētais tiesību ierobežojums ir viens no septiņiem Likumā noteiktajiem subjektīvo tiesību ierobežojumiem. 2000. un 2005.gadā Saeima, pamatojot apstrīdētās normas

atbilstību Satversmei, tajā ietvertajam ierobežojumam ir norādījusi vairākus legītīmos mērķus – valsts demokrātiskās iekārtas, nacionālās drošības un teritoriālās vienotības aizsardzība.

2017.gada 18.decembrī Saeimas Juridiskais birojs atbildes rakstā Satversmes tiesai lietā Nr.2017-25-01 norādīja, ka apstrīdētais pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojums ir pamatots ar legītīmo mērķi – demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzība.

 Demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzība ir sistemātisks darbs, kas prasa regulāru informācijas analīzi un līdzekļu izvēli konkrētu mērķu sasniegšanai, jo sabiedrība un valsts ir pakļauta ietekmei un izmaiņām. Atsevišķos gadījumos var būt nepieciešams izvēlētos līdzekļus (ierobežojumu) piemērot ilgstoši.

Demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzības nepieciešamību Latvijas Republika ir definējusi Satversmes ievadā, nosakot: *“Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības. Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu. Latvija, apzinoties savu līdzvērtību starptautiskajā kopienā, aizstāv valsts intereses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību.”*

Tiesībsargs viedoklī Satversmes tiesai norādīja, ka demokrātiska valsts iekārta drīkst un tai pat ir pienākums sevi aizsargāt ar visiem tiesiskiem līdzekļiem no agresīva mazākuma vai antidemokrātiskām idejām, kas cenšas to iznīcināt. Apdraudējuma gadījumā demokrātiskā valstī, ievērojot tiesiskuma un samērīguma principu, ir pieļaujams gan novērot antikonstitucionālus spēkus un indivīdus, gan aizliegt pretvalstiskas organizācijas un ierobežot to biedru iesaisti politikā. Valsts, sargājot savu demokrātisko iekārtu, ir tiesīga patstāvīgi vērtēt apdraudējuma pakāpi, sekot līdzī visām pretvalstiskām aktivitātēm, kā arī lemt par to, vai likumdevēju var pārstāvēt deputāti, kas nebija lojāli valstij vēsturiski izšķirīgos brīžos un ir visādā ziņā rīkojušies pretēji tautas vairākuma vēlmei – nodibināt neatkarīgu demokrātisku valsti.

 Izskatāmajā Satversmes tiesas lietā tiesībsargs vēlējās papildus vērst tiesas uzmanību uz sekojošiem apsvērumiem. Proti, apstrīdētā norma ir vērsta nevis pret ideju plurālismu Latvijā vai kādas personas politiskajiem uzskatiem, bet gan pret personām, kuras ar aktīvu rīcību centās iestāties pret demokrātiskas valsts iekārtas nodibināšanu.

ECT ir uzsvērusi, ka, nosakot parlamenta locekļu konstitucionālo statusu, tai skaitā kritērijus tiesībām kandidēt vēlēšanās, līgumslēdzējas valstis bauda ievērojamu rīcības brīvību, turklāt šie kritēriji atšķiras katrai valstij raksturīgo vēsturisko un politisko faktoru ziņā.

Vērtējot konkrētu tiesību ierobežojumu pastāvēšanas nepieciešamību un ilgumu demokrātiskā sabiedrībā, varētu tikt konfrontēti divi pretēji viedokļi, no kuriem viens pārstāvētu pozīciju, ka ierobežojums tikt izvirzītam politiskajai pārstāvniecībai varētu būt nepārskatāms, jo konkrētie indivīdi demokrātiskā valstī ir zaudējuši nepieciešamo sabiedrības uzticību, lai būtu savas valsts politiskie pārstāvji, un to rīcība sabiedrības acīs ir atstājusi tik degradējošu iespaidu, lai turpmāk vispār liegtu ieņemt politiskos amatus.

Pirmās pozīcijas ideja var sasaukties ar Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta spriedumā lietā Nr.2000-03-01 pausto: *“Tiesību būtība un efektivitāte izpaužas arī to ētiskumā. Demokrātiskas sabiedrības leģitīmajās interesēs ir prasīt no saviem politiskajiem pārstāvjiem lojalitāti pret demokrātiju. Nosakot ierobežojumus, netiek apšaubīta kandidātu cieņa un gods personiskā tiesiskā labuma nozīmē, bet gan tiek apšaubīts tas, vai attiecīgās personas ir cienīgas pārstāvēt tautu parlamentā vai attiecīgajā pašvaldībā. Šie ierobežojumi attiecas uz personām, kuras bija okupācijas varas represiju aparāta štata darbinieki vai pēc 1991.gada 13.janvāra darbojās apstrīdētajās normās minētajās organizācijās un aktīvi vērsās pret atjaunoto Satversmi un Latvijas valsti (..) Demokrātiska valsts iekārta ir jāaizsargā no cilvēkiem, kuri ētiskajā ziņā nav kvalificēti kļūt par demokrātiskas valsts pārstāvjiem politiskajā vai pārvaldes līmenī.”*

Turklāt kontekstā būtu svarīgi pieminēt arī ECT judikatūrā nostiprināto atziņu: *“Tiesa uzskata (..), ka valstij nevar pieprasīt, lai tā pirms iejaukšanās pagaida, līdz politiskā partija ir sagrābusi varu un sākusī veikt konkrētus pasākumus ar Konvencijas standartiem un demokrātiju nesavietojamu politiku, lai gan šādas politikas briesmas demokrātijai ir pietiekami pamatotas un nenovēršamas. Tiesa atzīst, ka, ja šādu draudu esamību ir konstatējušas nacionālās tiesas pēc detalizētas izpētes, kas bijusi pakļauta stingrai Eiropas uzraudzībai, valsts var "saprātīgi novērst šādas ar Konvencijas noteikumiem nesavietojamas politikas īstenošanu, pirms tiek mēģināts to īstenot ar konkrētu pasākumu starpniecību, kas varētu apdraudēt pilsonisko mieru un valsts demokrātisko režīmu.”*

Ja ierobežojumu sabiedrības uzticību zaudējušām personām kļūt par politisko pārstāvi parlamentā noteiktu kā tādu, kam terminēta pārskatīšana nebūtu pieļaujama, tam jābūt plaši apspriestam sabiedrībā un tās atbalstītam. Šobrīd publiskajā telpā nav bijusi ierosināta diskusija, lai apstrīdēto ierobežojumu noteiktu neterminētu. Drīzāk ir konstatējama pretēja indikācija – Satversmes tiesas spriedums, kā arī ECT spriedumi atzīst valsts pozitīvo pienākumu periodiski

pārskatīt Likuma 5.panta 6.punktā noteikto ierobežojumu, analizējot ierobežojuma samērīgumu un piemērotību leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Ja ierobežojums ir nosakāms terminēts ar pienākumu periodiski pārvērtēt tā saglabāšanas nepieciešamību vai pāriet uz individuālu izvērtējumu katram atsevišķam indivīdam, būtu lietderīgi rast atbildi uz jautājumu, vai indivīds, kas iestājās pret demokrātijas atjaunošanu valstī un saglabā uzticību komunistiskajai ideoloģijai vai ar demokrātiju nesavienojamām vērtībām, var harmoniski iekļauties demokrātiskā iekārtā un iegūt pārstāvību parlamentā.

Tiesībsargs uzsvēra, ka tiesību ierobežojuma samērīgumu nav iespējams noteikt ar konkrētām un vispārīgām vadlīnijām, jo samērīgums var atšķirties katrā atsevišķā gadījumā. Latvijas gadījumā samērīguma izvērtējums attiecībā uz bijušās PSKP (LKP) biedru iesaisti parlamenta darbībā nebūs salīdzināms ar citām ES dalībvalstīm, kurām nav konstatējama identiska vēsturiskā pieredze un partijas aktivitāte konkrētā vēstures posmā konkrētā teritorijā. Latvijai ir unikāla pieredze neatkarības atgūšanas ceļā pagājušā gadsimta 90-to gadu sākumā, tādēļ līdzsvarošanā starp indivīda un sabiedrības interesēm vēsturiskajam kontekstam un notikumu ilgtermiņa ietekmei uz sabiedrību ir vērā ņemama nozīme.

Saeima iepriekš ir atzinusi, ka apstrīdētais ierobežojums nevar būt mūžīgs, un norāda, ka ne Saeimas vēlēšanu likums, ne Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likums, ne arī kāds cits likums nenoteic, ka šie ierobežojumi pastāvēs bezgalīgi ilgi. Diskusijas par konkrēto vēlēšanu tiesību ierobežojumu pamatotību bija iekļautas parlamenta dienas kārtībā ikreiz, kad Saeimā tiek izskatīti grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā vai pašvaldību vēlēšanu likumā.

Tiesībsargs secināja, ka no Saeimas likumdošanas arhīva izriet – pēc ECT sprieduma pasludināšanas likumdevējs ierobežojuma, kas noteikts apstrīdētajā normā, nepieciešamību ir pārskatījis divas reizes – 2007.gadā (likumprojekts Nr.220/Lp9) un 2010.gadā (likumprojekts Nr.1215/Lp9). Tādēļ savā viedoklī tiesībsargs atzina, ka kritiski ir vērtējams ilgais periods – laika posms no 2010.gada, kurā valsts nav aktualizējusi jautājumu par apstrīdētā ierobežojuma pārskatīšanu, tomēr vienlaikus arī norādīja, ka tas nevarētu liecināt par to, ka noteiktajam ierobežojumam zudis sabiedriskais nozīmīgums un saglabāšanas nepieciešamība. Valsts konkrēto ierobežojumu kā līdzekli ir noteikusi vienam mērķim – aizsargāt demokrātisku valsts iekārtu. Ja valsts spēj pierādīt, ka ar izvēlēto līdzekli joprojām sasniedz rezultātu, kāds ir nosprausts mērķī, ierobežojums būs nepieciešams un samērīgs.

Lai noteiktu, vai piemērotais līdzeklis, tas ir, pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi, ir samērīgs ar mērķi aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu, jāizvērtē politiskā situācija valstī (turklāt ne tikai stabilitāte iekšpolitikā, bet arī ārpolitiskie aspekti) un ar to saistītie blakusapstākļi.

Ņemot vērā šos un vēl citus argumentus, tiesībsargs lūdza Satversmes tiesu atzīt, ka pieteicējas apstrīdētā norma atbilst Satversmes 1., 9 un 91.pantam.

2018.gada 29.jūnijā Satversmes tiesa pieņēma spriedumu minētajā lietā, atzīstot Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punktu par atbilstošu Satversmes 1., 9. un 91.pantam.

10. Tiesības uz privāto dzīvi

Vērtējot Latvijas gatavību Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas Nr.2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula vai Regula) piemērošanā, Tiesībsarga birojs veica divas aptaujas. Viena no tām – SKDS interneta aptauja, kurā tikai 17,4% iedzīvotāju norādīja, ka ir informēti, kādā veidā Regula ietekmēs viņu ikdienas dzīvi. Tika aptaujāti arī žurnālisti, un 73% no tiem nejutās zinoši par datu Regulas prasībām.

Tika nosūtīta vēstule Ministru prezidentam ar aicinājumu pievērst uzmanību Latvijas gatavībai Regulas piemērošanā, kurā tika paustas bažas par normatīvā regulējuma savlaicīgu nepielāgošanu Regulas nosacījumiem. Vēstulē norādīts, ka tādējādi ļoti daudzu profesiju pārstāvji nevar savlaicīgi sagatavoties kvalitatīvas personu datu apstrādes nodrošināšanai, jo nezina, kāds būs nacionālais datu aizsardzības regulējums.

Tiesībsargs lūdza Ministru prezidentu uzdot Kultūras ministrijai kā atbildīgajai ministrijai par mediju politiku veikt skaidrojumu un sagatavot materiālus par Regulas ietekmi uz žurnālistu darbu, līdzsvarojot tiesības uz datu aizsardzību ar tiesībām uz vārda un izteiksmes brīvību. Tiesībsargs lūdza īpašu uzmanību pievērst Datu valsts inspekcijas neatkarībai, nodrošinot tās statusa atbilstību Regulas prasībām.

Arī Tiesībsarga birojs izstrādāja skaidrojumu¹³⁸ par Vispārīgo datu aizsardzības regulu, pievēršot uzmanību tieši jaunajiem aspektiem fiziskas personas datu aizsardzībā.

¹³⁸ Pieejams: www.tiesibsargs.lv/lv/pages/datu-regula

10.1. Likumdošanas iniciatīva

10.1.1. Par likumprojektu "Grozījumi Elektronisko sakaru likumā"

Tiesībsargs Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijai savas kompetences ietvaros izteica viedokli, kas skāra likumprojektu "Grozījumi Elektronisko sakaru likumā" (Nr.1102/Lp12). Likumprojekts citastarp paredzēja II nodaļu papildināt ar 13.⁵pantu šādā redakcijā:

13.⁵ pants. Informācijas sniegšana Patērētāju tiesību aizsardzības centram un Veselības inspekcijai

(1) Lai veiktu normatīvajos aktos noteikto uzraudzību patērētāju tiesību aizsardzības un informācijas sabiedrības pakalpojumu aprītes jomā, Patērētāju tiesību aizsardzības centram un Veselības inspekcijai ir tiesības pieprasīt no elektronisko sakaru komersanta šādu komersanta rīcībā esošo informāciju par abonentu vai lietotāju:

1) nosaukumu (firmu) un reģistrācijas numuru, ja abonents vai lietotājs ir juridiskā persona;

2) vārdu, uzvārdu un personas kodu, ja abonents vai lietotājs ir fiziska persona;

3) abonentam vai lietotājam saskaņā ar elektronisko sakaru pakalpojumu līgumu piešķirtos telefonu numurus, interneta protokola (IP) adreses, tīmekļvietnes, domēna vārdus, vienoto resursu vietrādi (URL), elektroniskā pasta adreses un kontaktinformāciju.

(2) Ministru kabinets nosaka šā panta pirmajā daļā minētās informācijas pieprasīšanas kārtību un veidu, kā arī informācijas sagatavošanas un nodošanas termiņus.

Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar Elektronisko sakaru likuma 1.pielikumu minētajā pantā uzskaitītie dati uzskatāmi par saglabājamiem datiem. Satversmes 96.pants garantē personas tiesības uz privāto dzīvi. Šī Satversmes panta tvērumā ietilpst arī fizisko personu datu aizsardzība. Satversmes 116.pants nosaka, ka Satversmes 96.pantu var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Tiesībsargs uzsvēra, ka, iepazīstoties ar likumprojekta anotāciju, skaidri nav saprotams ierobežojuma leģitīmais mērķis. No anotācijas secināms, ka, Ekonomikas ministrijas ieskatā, grozījums nepieciešams, lai nodrošinātu Patērētāju tiesību aizsardzības centram normatīvajos aktos noteikto funkciju un uzdevumu izpildi uz sakaru un interneta tehnoloģijām balstītā patērētāju tirgus vidē. Atbilstoši Negodīgas komercprakses likumam Patērētāju tiesību aizsardzības centrs veic uzraudzības pasākumus interneta un elektronisko sakaru vidē sniegtās reklāmas jomā. Anotācijā uzsvērts, ka "Patērētāju tiesību aizsardzības centra tiesības pieprasīt un saņemt elektronisko sakaru pakalpojumu sniedzēju rīcībā esošo informāciju par to

abonentiem, ir būtiski svarīgas, lai mūsdienu tehnoloģiskās tirgus vides apstākļos izmeklētu un novērstu patērētāju kolektīvo ekonomisko interešu pārkāpumus, piemēram, negodīgu, maldinošu, agresīvu vai profesionālajai rūpībai neatbilstošu komercpraksi”.

Sabiedrības labklājība būtu uzskatāma par leģitīmu mērķi Satversmes 116.panta izpratnē. Tomēr no likumprojekta skaidri neizriet, kādos gadījumos Patērētāju tiesību aizsardzības centram būtu tiesības no elektronisko sakaru komersanta pieprasīt saglabājamus datus.

Elektronisko sakaru likuma 70.pants paredz, ka Finanšu un kapitāla tirgus komisijai normatīvo aktu pārkāpumu izmeklēšanas nolūkos, pamatojoties uz tiesneša lēmumu, ir tiesības pieprasīt un no elektronisko sakaru komersanta saņemt noslodzes datus.

Tiesībsargs pauda, ka uz visām institūcijām būtu attiecināma vienota kārtība par fizisko personu datu pieprasīšanu no elektronisko sakaru komersanta, proti, uz tiesneša lēmuma pamata.

Lai arī iebildumus par konkrēto likumprojekta pantu bija izteikušas vairākas institūcijas, Saeima 70.pantā tomēr paredzēja: *lai veiktu normatīvajos aktos noteikto uzraudzību patērētāju kolektīvo interešu aizsardzības un informācijas sabiedrības pakalpojumu aprites jomā, Patērētāju tiesību aizsardzības centram ir tiesības pieprasīt no elektronisko sakaru komersanta šādus noslodzes datus par abonentu vai lietotāju:*

- 1) nosaukumu (firmu) un reģistrācijas numuru, ja abonents vai lietotājs ir juridiskā persona;*
- 2) vārdu, uzvārdu un personas kodu, ja abonents vai lietotājs ir fiziskā persona;*
- 3) abonentam vai lietotājam saskaņā ar elektronisko sakaru pakalpojumu līgumu piešķirtos telefonu numurus, interneta protokola (IP) adreses un kontaktinformāciju.*

10.1.2. Biobankas

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja pārstāvis tika uzaicināts uz sanākumi Veselības ministrijā par normatīvā regulējuma pilnveidi attiecībā uz cilvēka izcelsmes bioloģiskā materiāla ieguvī, uzglabāšanu un izmantošanu turpmākiem pētījumiem. Komentējot normatīvā akta projektu, tiesībsargs apsveica vēlmi juridiski sakārtot biobanku darbību Latvijā, kā arī bioloģisko materiālu iegūšanu, uzglabāšanu un izmantošanu zinātniskiem pētījumiem. Tika akcentēts, ka, veicot jebkādas manipulācijas ar cilvēka organismu, galvenais mērķis ir saglabāt cilvēka cieņu.

Vienlaikus tika minēts, ka normatīvā akta projekts skar fizisko personu datu jomu, tāpēc jānodrošina tā atbilstība jaunajam Personas datu apstrādes likumam un Vispārīgajai datu aizsardzības regulai.

Saskaņā ar Regulu veselības un ģenētiskie dati ir īpašas kategorijas personas dati. Normatīvā akta projektā skaidrāk ir jānorāda personas datu apstrādes mērķis. Biobankām, kas būs datu pārziņi, būs jāspēj šis apstrādes mērķi pamatot. Personas datu apstrāde var notikt tikai uz tiesiska pamata. Tāpat jānodrošina datu aizsardzības uzraudzība, jānosaka institūcija, kas veiks šo uzraudzību un izskatīs sūdzības, – Datu valsts inspekcija. Šis nosacījums jāietver arī normatīvā akta projektā.

10.1.3. Cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošana medicīnā

Pārskata periodā tiesībsargs ir turpinājis aktualizēt jautājumu par miruša cilvēka ķermeņa, audu un orgānu izmantošanu medicīnā pēc nāves un sabiedrības informētību par tiesisko regulējumu. Jau 2017.gadā tiesībsargs norādīja, ka likums “Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” (turpmāk tekstā – Orgānu likums) satur pretrunīgas tiesību normas, kas rada šaubas par valstī pastāvošo piekrišanas sistēmu un rīcību gadījumos, kad mirušās personas griba nav zināma; pastāvošā prezumpcija par personas vēlmi kļūt par donoru, ja tam pretējs ieraksts nav izdarīts Iedzīvotāju reģistrā, ir balstīta uz abstraktu pieņēmumu sabiedrības vēlmēm, nevis konkrētiem datiem. Tiesībsargs rekomendēja – lai novērstu šaubas par Orgānu likuma normu savstarpējo mijiedarbību, Orgānu likuma vispārējā daļā būtu iekļaujama tieša norāde uz to, ka gadījumā, kad personas griba nav zināma un nav noskaidrojama, iestājas prezumpcija, ka persona ir atļāvusi izmantot savus audus un orgānus pēc nāves.

Minētās tēmas kontekstā jāpiebilst, ka 2018.gadā tiesībsargs ir saņēmis privātpersonas iesniegumu, kurā norādīts: iesniedzēja no kriminālprocesa materiāliem uzzināja, ka viņas mirušais dēls ir izmantots kā donors orgānu transplantācijai. Persona vērsa uzmanību, ka nav tikusi informēta par orgānu izņemšanu no dēla ķermeņa, kā arī uzzinājusi minēto faktu pēc diviem gadiem.

Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs norādīja, ka jautājumu par miruša cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā regulē Orgānu likums. Minētā likuma 11.panta pirmajā teikumā ir noteikts, ka “*miruša cilvēka audu un orgānu izņemšanu transplantācijai donora nāves gadījumā drīkst izdarīt, ja Iedzīvotāju reģistrā nav ziņu par mirušā cilvēka aizliegumu izmantot audus un orgānus pēc nāves un ja šā cilvēka tuvākie piederīgie līdz audu un orgāni izņemšanas operācijas sākumam nav rakstveidā informējuši ārstniecības iestādi par mirušā cilvēka dzīves laikā izteikto aizliegumu izmantot viņa audus un orgānus pēc nāves*”. Jāatzīmē, ka, lai gan Latvijas Republikā ir noteikta prezumētās piekrišanas sistēma, tiesībsarga ieskatā, jautājums par likuma skaidrību un tuvinieku informēšanu nav viennozīmīgi vērtējams. Proti,

tiesībsarga ieskatā, nav pietiekami skaidri noteikta kārtība, kādā tiek noskaidrots personas tuvinieku viedoklis par mirušas personas ķermeņa, audu vai orgānu izmantošanu medicīnā. Sniedzot atbildi uz personas iesniegumu, tiesībsargs aicināja personu vērsties Valsts policijā vai prokuratūrā ar lūgumu uzsākt kriminālprocesu par Krimināllikuma 139.panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu.

2018.gada janvārī Tiesībsarga biroja pārstāvji turpināja dalību Tieslietu ministrijas darba grupas sanāksmēs nacionālā regulējuma atbilstības Eiropas Padomes Konvencijai par cīņu pret cilvēku orgānu tirdzniecību izvērtējumam, kur tika apspriesti nepieciešamie grozījumi Orgānu likumā. Diskusijas darba grupā noslēdzās ar konkrētiem priekšlikumiem grozījumiem Orgānu likuma 2., 3., 4., 11., 17., 18.pantā. Darba grupas priekšlikumi bija:

- 1) svītrot pilnībā Orgānu likuma 3.pantu;
- 2) noteikt, ka ikviena persona savu gribu ziedot audus un orgānus pēc nāves varēs reģistrēt e-veselībā, sākot no 2020.gada, līdz tam savu gribu joprojām varēs reģistrēt PMLP. Gribas paudumu individuāli reģistrā varēs mainīt;
- 3) Orgānu likuma 4.pantā nostiprināt prezumētās piekrišanas principu, un noteikt, ka medicīnas iestādei būs pienākums noskaidrot informāciju par mirušā cilvēka dzīves laikā izteikto gribu no klātesošā tuvākā piederīgā (laulātā, vecāka, pilngadīgā bērna, brāļa, māsas vai e-veselības sistēmā norādītās kontaktpersonas).

2018.gada novembrī Tiesībsarga biroja pārstāvji piedalījās Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdē, kur pirmajā lasījumā izskatīja likumprojektu "Grozījumi likumā "Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā" (14/Lp13) un likumprojektu "Grozījumi Krimināllikumā" (Nr. 15/Lp13). Tiesībsarga biroja pārstāvis aicināja komisijas locekļus atbalstīt likumprojekta par grozījumiem Orgānu likumā un Krimināllikumā tālāko virzību Saeimā, uzsverot nepieciešamību pēc iespējas ātrāk novērst Orgānu likumā konstatētos trūkumus.

Vienlaikus tiesībsargs ir aktīvi iesaistījies un piedalījies Latvijas Cistiskās fibrozes biedrības organizētajās diskusijās "Par donoru piekrišanu orgānu ziedošanai". Diskusiju ietvaros tiek risināti vairāki starpdisciplināri nozaru jautājumi, kuru primārais mērķis ir noskaidrot, kādā veidā būtu iespējams informēt sabiedrību par orgānu, audu un ķermeņa ziedošanas pēc nāves tiesisko regulējumu, nozīmi un iespēju realizēt šādas tiesības.

Veselības ministrijai tika atgādināts, ka sabiedrības informēšanas kampaņām ir nozīmīga loma un minētās aktivitātes veicināšana būtu jāsāk pēc iespējas ātrāk. Pašlaik norisinās aktīvs darbs pie tiesiskā regulējuma pilnveides, lai izstrādātu skaidrākus un caurskatāmākus kritērijus saistībā ar ārstniecības iestādes pienākumu

informēt mirušās personas tuviniekus, tādējādi tiesībsargs arī 2019.gadā pievērsīs pastiprinātu uzmanību tiesiskā regulējuma pilnveidei.

Jāpiebilst, ka 2019.gada 7.februārī Saeima galīgajā lasījumā atbalstīja likumprojektu, ar kuru ratificēta Eiropas Padomes 2015.gada 25.marta Konvencija par cīņu pret cilvēku orgānu tirdzniecību. Konvencijas mērķis ir novērst un apkarot cilvēku orgānu tirdzniecību, atzīstot par noziedzīgām noteiktas darbības, kā arī aizstāvēt to personu tiesības, kas cietušas konvencijā noteiktajos noziedzīgajos nodarījumos. Tāpat konvencijas mērķis ir atvieglot sadarbību valsts un starptautiskā līmenī, veicot pasākumus cīņai pret cilvēku orgānu tirdzniecību.

10.1.4. Par likumprojektu "Grozījumi Pacientu tiesību likumā"

Tiesībsargs ir sniedzis atzinumu par likumprojektu "Grozījumi Pacientu tiesību likumā" (Reģ.Nr.110/Lp12), kas paredz atvieglot kārtību, kādā veidā ir iespējams informēt ārstniecības iestādi par pacienta izteikto pilnvarojumu citām personām paust piekrišanu ārstniecībai ārkārtas gadījumos, izmantojot un praksē iedzīvinot vienoto veselības nozares elektronisko informācijas sistēmu (e-veselību). Personas tiesības paust savu informēto piekrišanu vai atteikšanos ārstniecībai vai ārstniecības metodei, kā arī pilnvarot citu personu paust personas grību, ir nesaraucjami saistīti ar Satversmes 96.pantā nostiprinātajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, valsts pozitīvais pienākums ir atvieglot kārtību, kādā persona var ātri un efektīvi realizēt savas tiesības.

Tiesībsargs norādīja, ka izstrādātajam likumprojektam ir saskatāma zināma līdzība ar Civillikuma 2317.¹pantā nostiprināto nākotnes pilnvarojuma institūtu, kas stājas spēkā, ja pilnvarotājs veselības traucējumu vai arī kādu citu iemeslu vai apstākļu dēļ nākotnē nespēs saprast savas darbības nozīmi vai nespēs to vadīt. Jāatzīmē, ka Civillikumā iestrādātais nākotnes pilnvarojuma institūts sniedz tiesības personai rīkoties pilnvarotāja vārdā, nodrošinot plašu personas tiesību un interešu pārstāvību. Tādēļ situācijās, kad persona atrodas ārstniecības iestādē un pati nespēj paust savu informēto piekrišanu vai atteikšanos tieši ārstniecībai vai ārstniecības metodei, nākotnes pilnvarojuma formu ir nepieciešams modificēt un sašaurināt. Likumprojektā iestrādātā kārtība, kādā būtu iespējams pilnvarot citu personu, ir uzskatāma par atbilstošu mūsdienu apstākļiem, kā arī nodrošinātu ieraksta ticamību.

Tiesībsarga ieskatā, atbalstāma ir ideja, ka pacientam ir tiesības veikt šādu ierakstu e-veselības sistēmā, nevis likumā noteikts obligāts pienākums. Vienlaikus, lai veicinātu personas tiesības izmantot šādu iespēju un praksē to iedzīvinātu, būtu nepieciešams stiprināt vienotās veselības nozares elektroniskās informācijas sistēmas efektivitāti, kā arī veikt sabiedrības informēšanas kampaņas.

10.2. Viedokļi institūcijām

10.2.1. Par fotografēšanu un filmēšanu vēlēšanu laikā

Pārskata periodā CVK lūdza tiesībsargu sniegt atzinumu par fizisko personu datu aizsardzību un Vispārīgās datu aizsardzības regulas piemērošanu attiecībā uz fotografēšanas un filmēšanas brīvību, norises kārtību, ierobežojumiem vai aizliegumu balsošanas laikā. Tika uzdots jautājums, vai vēlēšanu iecirkņos būtu izvietojamas norādes, ka tajos var tikt veikta fotografēšana vai filmēšana, vai CVK būtu jāizstrādā noteikumi par fotografēšanu un filmēšanu balsošanas laikā, un vai tie būtu saistoši vēlētājiem, novērotājiem un plašsaziņas līdzekļiem.

Satversmes 6.pants noteic, ka Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Aizklātu vēlēšanu norise ir būtisks Satversmē garantēts princips, kas var kalpot kā leģitīms mērķis fotografēšanas un filmēšanas ierobežojumu noteikšanai vēlēšanu laikā. Vienlaikus ne visi noteiktie ierobežojumi vienmēr būs samērīgi, jo personu interese uzņemt fotoattēlus vai citādi iemūžināt vēlēšanu norisi var būt saistīta arī ar citām būtiskām Satversmē aizsargātām interesēm. Izsverot šo interešu kolīzijas, pilnīgs fotografēšanas vai video uzņemšanas aizliegums visbiežāk nebūs samērīgs. Attiecībā uz pastāvīgās videonovērošanas pieļaujamību sākotnēji būtu jāapzina leģitīms mērķis, kura dēļ šāda novērošana varētu būt nepieciešama. Pat esot publiskā vai daļēji publiskā vietā, personas rēķinās ar zināmu privātuma līmeni, taču šis līmenis atšķiras starp dažādām sabiedrībai pieejamām vietām. Nav pieļaujama fotografēšana vai video uzņemšana vēlēšanu kabīnēs, kā arī dokumentu un reģistrācijas veidlapu fotografēšana, kas satur vēlētāju datus.

Vispārīgās datu aizsardzības regulas 2.pants noteic, ka šo regulu nepiemēro personas datu apstrādei, ko veic fiziska persona tikai personiska vai mājsaimnieciska pasākuma gaitā. Ievērojot minēto, personas drīkst uzņemt fotoattēlus savām vajadzībām, ievērojot citu personu tiesības. Ierobežojums šos attēlus publicēt vispārīgi varētu būt saistīts tikai ar apdraudējumu aizklātu vēlēšanu norisei vai arī citas personas politiskās pārliecības izpaušanai. Tomēr, visticamāk, absolūtu aizliegumu publicēt privātpersonu uzņemtos attēlus sociālajos tīklos tiesībsargs neatbalstītu. Šāds publicēšanas aizliegums būtu nesamērīgs gadījumā, ja fotografēšana attaisnojama ar žurnālistikas interesēm kā leģitīmu mērķi. Vispārīgās datu aizsardzības regulas preambulas 153.apsvērumā ir uzsvērtā nepieciešamība saglabāt līdzsvaru starp vārda brīvības aizsardzību un personas tiesībām uz datu aizsardzību, īpaši ziņu arhīvos un preses bibliotēkās.

Attiecībā uz fotografēšanu un filmēšanu slimnīcās un pansionātos ir saprotama vēlme aizsargāt personu tiesības uz privātumu, tomēr arī šajās iestādēs absolūts aizliegums ne vienmēr būs samērīgs. Ņemot vērā minēto personu kategoriju ievainojamību, būtu nepieciešams skaidrs normatīvais regulējums, kas attiektos uz minētajām iestādēm un kārtību, kādā personas sniedz piekrišanu fotografēšanai vai filmēšanai.

10.2.2. Viedoklis Datu valsts inspekcijai par preses izdevuma rīcību

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma Datu valsts inspekcijas lūgumu sniegt atzinumu par kāda preses izdevuma rīcību, publicējot personas datus, konkrētāk, personas vārdu, uzvārdu, attēlus, kā arī informāciju par personas nekustamo īpašumu. Atzinuma ietvaros tiesībsargs norādīja, ka demokrātiskā sabiedrībā tiesību uz datu aizsardzību un tiesību uz vārda brīvību ievērošana un nodrošināšana ir vienlīdz nozīmīga. Tiesību piemērotāja uzdevums, individuāli analizējot katru gadījumu, ir rūpīgi veikt pretējo interešu izvērtējumu un līdzsvarot abas tiesības. Līdzsvarojošot abas tiesības, ir jāvadās pēc ECT judikatūrā noteiktajiem kritērijiem, kurus tiesībsargs ir apkopojis.

1. Publikācijas un tai pievienoto attēlu pienesums diskusijai par sabiedriski nozīmīgiem notikumiem¹³⁹

ECT ir uzsvērusi, ka sabiedrības interese var pastāvēt arī lietās, kas nav saistītas vienīgi ar politiskiem notikumiem vai noziedzīgiem nodarījumiem, bet arī attiecībā uz dažādiem notikumiem sportā vai informāciju par slavenībām¹⁴⁰. Vienlaikus uzsverams: lai gan sabiedrībai ir tiesības tikt informētai, tomēr ziņas par atpazīstamu personu privātās dzīves detaļām netiek uzskatītas par informāciju, kurai piemīt sabiedriskā nozīme. Lai gan tiesības uz vārda brīvību aizsargā arī izklaidējoša rakstura presi, publikācijas lasītāju ziņkārībai un izklaidei ir salīdzinoši zemāka aizsardzības pakāpe nekā indivīda tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību¹⁴¹.

Jāatzīmē, ka, tiesībsarga ieskatā, konkrētajā publikācijā iekļautā informācija nebija uzskatāma par tādu, kurai būtu ievērojama sabiedriskā nozīme, kas prevalētu pār iesniedzējas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību un datu aizsardzību.

¹³⁹ ECT Lielās palātas 2012.gada 7.februāra spriedums lietā *Von Hannover v. Germany (no.2)*. Nr. 40660/08 un 60641/08, 109.punkts. ECT Lielās palātas spriedums lietā *Axel Springer AG v. Germany*, Nr.39954/08, 90.punkts.

¹⁴⁰ ECT Lielās palātas 2017.gada 27.jūnija spriedums lietā *Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, Nr.931/13, 168.punkts. ECT 2012.gada 7.februāra spriedums lietā *Von Hannover v. Germany (no. 2)*, 109.punkts.

¹⁴¹ ECT Lielās palātas 2012.gada 7.februāra spriedums lietā *Von Hannover v. Germany (no.2)*, 114.punkts.

2. Personas atpazīstamība sabiedrībā, kā arī publikācijas mērķis un saturs¹⁴²

Publiski atpazīstamām personām tiesību uz privāto dzīvi aizsardzības līmenis ir zemāks nekā privātpersonām¹⁴³. Vienlaikus ECT ir norādījusi, ka jebkurai personai, lai arī viņa būtu atpazīstama sabiedrībā, jānodrošina iespēja baudīt “tiesiskas cerības” uz viņas privātās dzīves aizsardzību un ievērošanu¹⁴⁴.

Iepazīstoties ar publiski pieejamo informāciju, tiesībsargs secināja, ka iesniedzēja ir atpazīstama šaurākā personu lokā noteiktā nozarē, tādējādi uz viņu būtu attiecināms publiskas personas statuss. Ņemot vērā, ka publikācija satur informāciju par iesniedzējas privātās dzīves jomu, nevis, piemēram, profesionālo nodarbošanos, tiesībsarga ieskatā, iesniedzējai bija tiesības baudīt “tiesiskas cerības” uz viņas privātās dzīves aizsardzību un datu aizsardzību.

3. Personas iepriekš veiktās darbības un rīcība pirms publikācijas atspoguļošanas presē

Personas datu aizsardzības tiesībās būtiska nozīme ir piešķirama pašas personas gribai atklāt vai neatklāt noteiktu informāciju par sevi¹⁴⁵. Vienlaikus atzīmējams, ka arguments, ka persona iepriekš ir sadarbojusies ar presi citu dažādu publikāciju veidošanā, nevarētu tikt uzskatīts par pietiekamu, lai nesamērīgi ierobežotu personas tiesības uz privātās dzīves aizsardzību¹⁴⁶.

Pārbaudot publiski pieejamo informāciju, tiesībsargs secināja, ka publikācijai pievienotais personas attēls jau iepriekš ir ticis publicēts interneta portālos. Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, iesniedzēja ar savu iepriekšējo rīcību ir samazinājusi “tiesiskās cerības” uz viņas privātās dzīves neaizskaramību un datu aizsardzību.

4. Informācijas iegūšanas metodes un atspoguļotās informācijas patiesums¹⁴⁷

Žurnālistam ir nepieciešams darboties labā ticībā, ievērojot žurnālista ētikas normas, kā arī publikācijā jānodrošina patiesa un precīza informācija¹⁴⁸. Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas kodeksa¹⁴⁹ 2.2. punktā ir noteikts, ka faktu izklāstam žurnālista veidotajā saturā jābūt

¹⁴² Turpat, 110.punkts, ECT spriedums lietā *Axel Springer AG v. Germany*, 91.punkts.

¹⁴³ ECT 2015.gada 19.februāra spriedums lietā *Bohlen v. Germany*, Nr.53495/09.

¹⁴⁴ ECT spriedums lietā *Von Hannover v. Germany (no. 2)*, 97.punkts, ECT Lielās palātas 2015.gada 10.novembra spriedums lietā *Couderc and Hachette Filipacchi Associes v. France*, Nr.40454/07, 84.punkts.

¹⁴⁵ Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 248.lpp.

¹⁴⁶ ECT 2009.gada 16.aprīļa spriedums lietā *Egeland and Handseid v. Norway*, Nr.34438/04, 62.punkts.

¹⁴⁷ ECT 2017.gada 27.jūnija spriedums lietā *Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, Nr.931/13, 183.punkts.

¹⁴⁸ ECT spriedums lietā *Axel Springer AG v. Germany*, 93.punkts.

¹⁴⁹ Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas kodekss. Aktuālā redakcija no 2014.gada 14.marta.

objektīvam, skaidram, bez falsifikācijas vai maldināšanas. Tādējādi publikācijā jānošķir – tajā ir pausti fakti vai viedoklis par iesniedzēju.

Fakti ir pakļauti pārbaudei, bet viedoklis ir subjektīvs kādas personas vai notikuma vērtējums.

5. Publikācijas saturs, forma un sekas, kas personai ir iestājušās pēc raksta publicēšanas

Svarīgi ir apstākļi, kādos personas attēls ir uzņemts, konkrētāk, vai persona ir sniegusi piekrišanu sava attēla uzņemšanai un publicēšanai, vai attēls ir uzņemts bez personas ziņas¹⁵⁰. ECT praksē ir uzsvērts, ka konkrētā kritērija izvērtēšanā nepieciešams pievērst arī uzmanību, cik plašu lasītāju auditoriju ir sasniegusi publikācija¹⁵¹. Tāpat jāizvērtē, vai un kādas sekas pēc raksta publicēšanas ir iestājušās personai.

6. Medijam noteiktās sankcijas raksturs un apmērs¹⁵²

Jāuzsver, ka šī kritērija izvērtēšanā svarīgi ir noskaidrot, vai medijam ir tikusi ierobežota iespēja publicēt rakstus un cik lielā apmērā ir piemērots sods. Tiesībsarga rīcībā nav informācijas, vai žurnāla administrācijai ir piemērotas jebkādas sankcijas pēc konkrētā raksta publicēšanas, tādējādi minētais kritērijs netika vērtēts.

10.2.3. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2017-30-01

Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2017-30-01 “Par Civilprocesa likuma 26.panta pirmās daļas, 128.panta otrās daļas 1.2.punkta pirmā teikuma un 132.panta pirmās daļas 6.punkta, ciktāl tie nosaka pienākumu prasības pieteikumā norādīt atbildētāja deklarēto dzīvesvietu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.

CPL 26.panta pirmā daļa nosaka, ka prasību pret fizisko personu ceļ tiesā pēc tās deklarētās dzīvesvietas. Saskaņā ar CPL 128.panta otrās daļas 1.2.punkta pirmo teikumu prasības pieteikumā norādāms arī atbildētāja vārds, uzvārds, personas kods, deklarētā dzīvesvieta, bet, ja tādas nav, – dzīvesvieta. Saskaņā ar CPL 132.panta pirmās daļas 6.punktu tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja lieta nav piekritīga šai tiesai.

Pieejams: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/etikas-kodekss/>

¹⁵⁰ ECT spriedums lietā *Von Hannover v. Germany (no.2)*, 113.punkts.

¹⁵¹ ECT 2004.gada 16.novembra spriedums lietā *Karhuvaara and Iltalehti v. Finland*, Nr.53678/00, 47.punkts.

¹⁵² ECT 2017.gada 27.jūnija spriedums lietā *Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, 197.punkts.

Dzīvesvietas adrese kopā ar personas vārdu un uzvārdu ir uzskatāma par personas datiem. Ikvienas fiziskas personas dzīvesvietas adrese kā privātās dzīves neatņemama sastāvdaļa ir aizsargājama.

Valstij ir kā pozitīvais, tā negatīvais pienākums attiecībā uz ikvienas personas privātās dzīves, tai skaitā dzīvesvietas, aizsardzību. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās.¹⁵³ Dzīvesvieta ir vieta, kur lielākā daļa cilvēku vēlas dzīvot netraucēti, bez liekas uzmanības un iejaukšanās no valsts un citu personu puses. Iestādes, piemēram, PMLP, izpaužot trešajām personām iespējamā atbildētāja deklarētās dzīvesvietas adresi, ierobežo personas tiesības uz privāto dzīvi. Dažkārt cilvēks savu dzīvesvietu vēlas paturēt noslēpumā, jo tā ir viņa privātās dzīves daļa, vieta, kur mīt viņa ģimene, bērni, radnieki. Tādā veidā cilvēki sevi pasargā no sabiedrības uzmanības un ziņkārības.

Tiesības uz privāto dzīvi ir ierobežojamas. ECT, analizējot lietas par personas datiem, norādījusi, ka privātās dzīves ierobežojumiem jābūt noteiktiem ar likumu, jāatbilst leģitīmam mērķim, kas minēts ECPAK 8.panta otrajā daļā, un jābūt nepieciešamiem demokrātiskā sabiedrībā. Ierobežojums tiks uzskatīts par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā, ja tas atbilst neatliekamai sabiedrības vajadzībai, ja tas ir samērīgs ar leģitīmo mērķi un ja iestāžu sniegtie ierobežojuma iemesli ir būtiski un nepieciešami.¹⁵⁴

Tiesību norma, kas liek civilprasības pieteikumā norādīt atbildētāja adresi ļauj tiesai nodrošināt saziņu ar atbildētāju, kā arī ļauj noteikt lietas piekritību (pēc atbildētāja deklarētās dzīvesvietas adreses). Šim atbildētāja privātās dzīves ierobežojumam ir leģitīms mērķis, jo nodrošina Satversmes 92.pantā garantētās personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tai skaitā pieeju tiesai. Piekritība pēc atbildētāja dzīvesvietas adreses nodrošina, ka tiesas sēdes notiks tuvāk atbildētāja dzīvesvietai.

Kā iespējams līdzeklis, kas mazāk ierobežotu personas (atbildētāja) tiesības uz privāto dzīvi un vienlaikus efektīvi nodrošinātu kā prasītāja, tā atbildētāja tiesības uz pieeju tiesai, būtu pienākuma uzlikšana pašai tiesai, kad pieteicējs iesniedzis potenciālā atbildētāja vārdu, uzvārdu un personas kodu, noskaidrot atbildētāja deklarēto dzīvesvietu un sazināties ar viņu. Atbildētāja meklēšanas pienākums tiktu pārņemts no

¹⁵³ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2004-17-01, 10.punkts.

¹⁵⁴ ECT 2008.gada 4.decembra spriedums lietā *S. un Marper pret Apvienoto Karalisti*, Nr. 30562/04 un 30566/04, 101.punkts.

pieteicēja uz tiesu, tomēr tiesai tas prasītu salīdzinošai nelielas pūles, ņemot vērā, ka tai ir pieeja Iedzīvotāja reģistra datiem.

Nevar nepieminēt arī tādus gadījumus, kad pieteicējam būs zināms tikai potenciālā atbildētāja vārds un uzvārds, bet ne deklarētās dzīvesvietas adrese. Tiesai pēc vārda un uzvārda ir praktiski neiespējami personu identificēt. Šajos gadījumos, lai identificētu personu, jāiesaista valsts pārvaldes iestāde. Gadījumos, kā tas bija pieteikumā aprakstītajā situācijā, kad persona ir bijušais valdības loceklis, pēc vārda un uzvārda var atrast deklarētās dzīvesvietas adresi. Bet nav izslēgts, ka var būt situācijas, kad personu vienīgi pēc vārda un uzvārda nebūs iespējams identificēt. Šādos gadījumos būs identificējams pieejas tiesai apgrūtinājums. Tiesībsarga ieskatā, pieteicējam jāvēršas PMLP ar motivētu lūgumu izsniegt potenciālā atbildētāja deklarētās dzīvesvietas adresi. Atzīstams, ka šādos gadījumos PMLP apstrādātu potenciālā atbildētāja personas datus, bet šis ierobežojums būtu nepieciešams, jo citādi nav iespējams sasniegt leģitīmo mērķi. Personas datu atklāšanas gadījumos kompetentajām iestādēm jāievēro zināma piesardzība, lai rastu taisnīgu līdzsvaru starp konkurējošām sabiedriskajām un privātajām interesēm, kas ir juridiski pārbaudāms, ņemot vērā tādus faktorus kā konkrētās intereses un iejaukšanās smagums.¹⁵⁵

Apkopojot minētos argumentus, tiesībsargs secināja, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 96.pantam, ciktāl tās nosaka pienākumu prasības pieteikumā norādīt atbildētāja deklarēto dzīvesvietu, ja prasītāja rīcībā ir atbildētāja vārds, uzvārds un personas kods. Savukārt Satversmes tiesa spriedumā secināja, ka iespējamā atbildētāja civillietā pamattiesības uz viņa datu aizsardzību, kas ietvertas Satversmes 96.pantā, saduras ar citas personas pamattiesībām uz savu tiesību aizsardzību taisnīgā tiesā civilprocesā, bet šīs tiesības savukārt aizsargā Satversmes 92.pants. Sekas, kas iespējamajam atbildētājam civillietā kā datu subjektam rodas Satversmes 96.pantā garantēto pamattiesību ierobežojuma rezultātā, ir viņa datu izpaušana ierobežotā apjomā un tikai konkrētai personai, kura ir pienācīgi pamatojusi šo datu pieprasījumu un kurai ir paredzēta atbildība tādā gadījumā, ja tā attiecīgos personas datus apstrādās prettiesiski.

Tādējādi Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētajās normās noteiktais personas pamattiesību ierobežojums ir samērīgs un atbilst Satversmes 96.pantam.

¹⁵⁵ Summaries of EU Court decisions relating to data protection 2000-2015, 13.lpp.
Pieejams: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/caselaw_2001_2015_en.pdf

10.2.4. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2018-11-01

Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2018-11-01 “Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma” (turpmāk – Atlīdzības likums) 3.panta 9.²daļas 1.un 2.punkta atbilstību Satversmes 96.pantam”.

Atlīdzības likuma 3.panta 9.²daļas 1. un 2.punkts nosaka:

(⁹²) Lai nodrošinātu Satversmes 100.pantā nostiprināto cilvēktiesību uz vārda brīvību, tai skaitā informācijas atklātību, ievērošanu un efektīvu īstenošanu iespējami ērti privātpersonām, visu valsts un pašvaldību strādājošo atlīdzība ir pilnīgi atklāta sabiedrībai šādā kārtībā:

1) institūcijas visām amatpersonām un visiem darbiniekiem aprēķināto atalgojumu un citas naudas summas, kas viņiem pienākas, katru mēnesi publicē institūcijas mājaslapā internetā, norādot vārdu, uzvārdu, amatu un aprēķināto summu, ja likums nenosaka citādi;

2) informācija par institūcijas amatpersonām un darbiniekiem aprēķināto atalgojumu un naudas summām, kas viņiem pienākas, iestādes mājaslapā internetā atrodas ne mazāk kā astoņus gadus. Ja institūciju likvidē, šīs publicētās informācijas pieejamību līdz noteiktā termiņa beigām turpina uzturēt augstākas iestādes mājaslapā internetā.

Gan Eiropas Savienības Tiesa, gan ECT ir atzinusi, ka informācija par personas ienākumiem un materiālo stāvokli ietilpst tiesību uz privāto dzīvi tvērumā un šo datu tālāka izplatīšana trešajām personām rada iejaušanos personas tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību, līdz ar to katrā konkrētajā gadījumā ir jāizvērtē, vai šāda iejaušanās ir attaisnojama.¹⁵⁶

Amatpersonu un darbinieku aprēķinātā atalgojuma publicēšana internetā kā plaša mēroga personas datu apstrāde viennozīmīgi ir šo personu privātās dzīves ierobežojums.

Tiesībsargs uzsvēra, ka apstrīdētās normas pieņemšanas procesā ir novērojami trūkumi. Tā pieņemta paātrinātā kārtībā, iesniedzot apstrīdēto normu tikai otrajā lasījumā. Tādējādi tai nav pievienota anotācija, kas liedz iepazīties ar likumdevēja gribu un leģitīmo mērķi. Tomēr, lai arī apstrīdētās normas pieņemšanas procesā vērojamas daudzas nepilnības, pati norma ir formulēta pietiekami skaidri un saprotami, lai personas, uz kurām tā attiecas, varētu paredzēt konsekvences.

Satversmes 116.pants paredz, ka Satversmes 96.pantā noteiktās tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Savukārt ECPAK 8.pants uzsver, ka privāto dzīvi

¹⁵⁶ Eiropas Savienības Tiesas 2003.gada 20.maija spriedums apvienotajās lietās Nr.C-465/00, C-138/01 un C-139/01, 73.-75.paragrāfs.

var ierobežot, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

Saeima savā atbildes rakstā vairākkārt uzsvērusi, ka apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir citu cilvēku tiesības. Proti, citu cilvēku tiesības zināt valsts budžeta iestāžu naudas izlietojumu. Pieteicēji savukārt uzsver, ka apstrīdētajai normai nav leģitīma mērķa.

Satversmes 100.panta pirmais teikums garantē, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. ECPAK 10.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības brīvi izteikties. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no publisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām.

Kā norādījusi Eiropas Savienības tiesa, *“mērķis nodrošināt caurskatāmību automātiski nav atzīstams par prevalējošu pār tiesībām uz personas datu aizsardzību”*.¹⁵⁷

Sabiedrības tiesības saņemt informāciju par valsts budžeta līdzekļu izlietojumu ir leģitīmas, tomēr konkrētajā gadījumā piedāvātās informācijas apjoms ir nesamērīgi plašs un vispārīgs, kā arī nesniedz adekvātu un pilnvērtīgu priekšstatu par šo līdzekļu izlietojumu.

Apstrīdētās normas nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā jāizvērtē, analizējot, vai privātās dzīves ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, vai ierobežojums atbilst neatliekamai sabiedriskai vajadzībai.

Apstrīdētā norma skar apjomīgu personu grupu, kurā ietilpst visas amatpersonas, visi valsts iestādēs strādājošie darbinieki, tostarp valsts dibinātu augstskolu darbinieki. Tomēr personu grupas, uz kurām šie ierobežojumi attiecas, ir ļoti dažādas. ECT, vērtējot lietas par privātās dzīves ierobežojumiem, ir vērsusi uzmanību, ka attiecībā pret publiskām personām pieļaujamās kritikas robežas ir plašākas nekā privātpersonu kritikai. Visvairāk kritikai ir pakļauti politiķi un valdība, tad seko valsts amatpersonas. Pieļaujamās kritikas robežas attiecībā uz ierēdņiem ir šaurākas nekā attiecībā uz politiķiem. Jāpiemin, ka šeit var būt runa ne tikai par kritikas paušanu, bet arī par atklātības līmeni pret sabiedrību.

Arī konkrētajā gadījumā vislielākā atklātība būtu nepieciešama attiecībā uz politiķu, t. i., Saeimas deputātu, pašvaldības deputātu, Ministru kabineta locekļu, kā arī augstāko valsts amatpersonu atlīdzību. Šajā informācijā nebūtu iekļaujama informācija par citām naudas summām, kuras var atklāt sensitīvus datus par personas privāto dzīvi (piemēram, piemaksa par

¹⁵⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2018.gada 25.septembra spriedums apvienotajā lietā no Nr.T-639/15 līdz T-666/15 un T-94/16. Spriedums ir pārsūdzams.

invaliditāti). Proti, apstrādei nevajadzētu pārsniegt to, kas nepieciešams, lai sasniegtu izvirzītos leģitīmos mērķus.

Pastāv pamatotas šaubas, vai ierobežojums ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai. Amatpersonu atlīdzība tiek publicēta jau aptuveni desmit gadus. Tomēr publiskajā telpā nav novērots, ka atalgojuma dati būtu mērķtiecīgi analizēti. Neredzot kopējo ainu, neiepazīstoties ar papildu informāciju, tik apjomīgu datu klāstu ir grūti sistēmiski apstrādāt un izdarīt objektīvus secinājumus.

 Noteikti ir jādiskutē par alternatīvām, kas ļautu sasniegt leģitīmo mērķi (sabiedrības tiesības zināt valsts budžeta līdzekļu izlietojumu) ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Par labu praksi ir atzīstami budžeta paskaidrojumi, kuri atspoguļo valsts iestāžu konkrētā gada budžeta izlietojumu pēc prioritātēm. Noteikti būtu publicējama informācija, kas atspoguļo iestādes atlīdzību amatpersonām un darbiniekiem sadalījumā pa amatu grupām. Tāpat ir novērots, ka jau ilgstošā laika periodā masu mediji, žurnālisti analizē valsts amatpersonu deklarācijas publisko daļu. Šī prakse būtu jā saglabā. Tāpat pieminams, ka indivīdam ir tiesības vērsties iestādē Iesnieguma likuma un Informācijas atklātības likuma noteiktajā kārtībā un saņemt atbildi pēc būtības.

Ņemot vērā minēto, tika secināts, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 96.pantam.

10.2.5. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2018-18-01

Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2018-18-01 “Par Ceļu satiksmes likuma 14.¹panta otrās daļas atbilstību Satversmes 96.pantam”.

Ceļu satiksmes likuma 14.¹panta otrā daļa nosaka, ka informācija par juridiskajai personai piederošu transportlīdzekli, izņemot šā panta pirmajā daļā noteikto informāciju, par personas tiesībām vadīt transportlīdzekļus, par likumā noteiktajā termiņā personas neapmaksātajiem sodiem, kas piemēroti par pārkāpumiem ceļu satiksmē, kā arī pārējā transportlīdzekļu un to vadītāju valsts reģistrā un traktortehnikas un tās vadītāju informatīvajā sistēmā esošā informācija ir vispārpieejama.

Fiziskas personas pārkāpumu uzskaites punkti uzskatāmi par personas datiem, un trešo personu iepazīšanās ar šiem datiem definējama kā datu apstrāde. Personas datu aizsardzība ir fundamentāli svarīga personas privātās un ģimenes dzīves baudīšanā, kā tas ir nostiprināts ECPAK 8.pantā.¹⁵⁸

¹⁵⁸ ECT 1987.gada 26.marta spriedums lietā *Leander pret Zviedriju*, Nr.9248/81, 48.paragrāfs. ECT 2008.gada 4.decembra spriedums apvienotajās lietās *S. un Marper pret Apvienoto Karalisti*, Nr.30562/04 un 30566/04, 67.paragrāfs.

Kā norādījusi ECT, publiskas iestādes informācijas par indivīda privāto dzīvi glabāšana ir iejaukšanās ECPAK 8.panta izpratnē.¹⁵⁹ Tātad vispārpieejama informācija par fiziskas personas soda uzskaites punktiem ir tiesību uz privāto dzīvi ierobežojums.

Apstrīdētā norma pieņemta ar likumu, tā ir skaidra un saprotama.

Jāpiekrīt pieteicējam, ka Ceļu satiksmes likumā nav paskaidrots, kāpēc 14.¹panta otrajā daļā ietvertā informācija ir noteikta par vispārpieejamu. Saeima skaidro, ka Latvija jau vēsturiski ir saskārusies ar būtiskiem sarežģījumiem ceļu satiksmes drošības jautājumos, novērots liels skaits cietušo un bojā gājušo ceļu satiksmes negadījumos. Saeima arī norāda, ka uzskaites punktu sistēma Latvijā tika ieviesta 2004.gadā ar mērķi identificēt sistemātiski un ļaunprātīgi ceļu satiksmes noteikumus pārkāpjošos transportlīdzekļu vadītājus un radīt sistēmu, kas preventīvi ietekmē viņu uzvedību. Abi šie mērķi nevarot tikt pilnīgi un efektīvi sasniegti, ja informācija par šādiem transportlīdzekļu vadītājiem neesot vispārpieejama. Sabiedrības drošība un citu cilvēku tiesību aizsardzība ir uzskatāma par leģitīmu mērķi.

Jāpiekrīt Saeimas atbildes rakstā paustajam, ka uzskaites punkti nav administratīvā soda veids. Tomēr pārkāpumu uzskaites punktus reģistrē tikai par administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē. Informāciju par administratīvā soda piemērošanu transportlīdzekļu un to vadītāju valsts reģistram tiešsaistes datu pārraides režīmā nodod no Sodu reģistra. Tādējādi loģiski var izsecināt: ja personai ir piešķirti uzskaites punkti, tā ir bijusi administratīvi sodīta par pārkāpumiem ceļu satiksmē.

Lai arī Saeima izsmeļoši pamato apstrīdētās normas leģitīmo mērķi, tā nenorāda uz tiešu sakarību starp uzskaites punktu publisko pieejamību un ceļu satiksmes drošības uzlabošanu Latvijā. Uzskaites punktu ieviešana savulaik bija plānota kā daļa no preventīvo pasākumu kopuma. Tiesībsarga ieskatā, būtu jāpievērš uzmanība citiem līdzekļiem, kas spētu efektīvā veidā uzlabot ceļu satiksmes drošības situāciju Latvijā.

 Vispārīgi būtu jāizvairās publiskot informāciju par personas sodāmību. Ir iespējami gadījumi, kad šāda rīcība varētu būt pieļaujama, jo skar plašas sabiedrības intereses. Tomēr konkrētajā gadījumā apstākļi, ka citām personām ir iespējas uzzināt par personai piemērotajiem uzskaites punktiem, negarantē to, ka personas autovadīšanas kultūra tiešām uzlabosies. Savukārt citām personām vispārīgi nav iespējams ietekmēt to, ka persona, kurai ir vairāki uzskaites punkti, turpina būt ceļu satiksmes dalībnieks. Noteikti ir jādiskutē par alternatīviem līdzekļiem, kas ļautu tiesiskā veidā sasniegt leģitīmo mērķi.

¹⁵⁹ ECT 2000.gada 4.maija spriedums lietā *Rotaru pret Rumāniju*, Nr28341/95, 43.-44.paragrāfs.

Ikvienam ir zināms, ka mūsdienās pastāv virkne profesiju, kurās nepieciešamas autovadītāja prasmes. Darba devējam savu un sabiedrības interešu vārdā var būt leģitīms pamats pārliecināties par potenciālā darbinieka autovadīšanas prasmēm un braukšanas kultūru. Šādos gadījumos darba devējs varētu lūgt pašu personu iesniegt izziņu no CSDD reģistra un arī rakstīt pieprasījumu uz CSDD par informācijas izsniegšanu.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 96.pantam.

10.2.6. Atzinums pārbaudes lietā Nr.2018-42-5D

Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā norādīts, ka 2018.gada 16.martā VID apstiprināti “Iekšējās kārtības noteikumi muitas kontroles punktos un to uzraudzībā esošo preču kontroles vietās”, kuri aizliedz muitas amatpersonām darba laikā muitas kontroles punktos pie sevis uzglabāt un lietot personīgos mobilos telefonus. Iesniegumā tika paustas bažas, vai minētā VID rīcība nav uzskatāma par tiešu iejaukšanos ģimenes dzīves saziņas neaizskaramībā un neierobežo vecāku, bērnu tiesības.

Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tika pieprasīta un saņemta informācija no VID un Valsts robežsardzes. Ņemot vērā minēto pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 24.panta otro daļu, tika ierosināta pārbaudes lieta Nr.2018-42-5D par 2018.gada 16.marta VID noteikumos “Iekšējās kārtības noteikumi muitas kontroles punktos un to uzraudzībā esošo preču kontroles vietās” noteikto liegumu muitas amatpersonām lietot privātos mobilos telefonus dienesta pienākumu pildīšanas laikā.

Kā atzīts ECT judikatūrā, indivīda privātā dzīve iesniedzas arī publiskajā kontekstā, respektīvi, kontaktos ar citiem cilvēkiem. ECT norāda, ka *“privātās dzīves koncepts attiecas uz personas identitāti, tādu kā personas vārds, fotogrāfija, fiziskā un morālā integritāte. Konvencijas 8.pants garantē pirmkārt to, ka tiek nodrošināta katra indivīda personības attīstība bez ārējas iejaukšanās tā attiecībās ar citiem cilvēkiem. Tādā veidā pastāv personas mijiedarbība ar citiem cilvēkiem pat publiskā kontekstā, kas ietilpst privātās dzīves tvērumā”*.¹⁶⁰

Tiesību ierobežojums noteikts ar iekšēju normatīvo aktu. Visi darbinieki ir informēti par šiem noteikumiem un tajos iekļautajiem ierobežojumiem.

Tiesībsarga ieskatā, jautājums par liegumu muitniekiem lietot privātos telefonus ir jāskata sistēmiski. Līdzīgs ierobežojums ar 2014.gada 4.aprīļa noteikumiem Nr.11 ir ieviests

¹⁶⁰ ECT spriedums lietā *Von Hannover v. Germany*, 95.rindkopa.

Valsts robežsardzē, nosakot, ka *“aizliegts izmantot un turēt pie sevis personīgos sakaru līdzekļus (..), izņemot, ja ir saņemta struktūrvienības priekšnieka atļauja un par to ir izdarīta atzīme norīkojuma uzdevumā”*. Līdztekus Valsts robežsardzes un VID muitas darbinieku atšķirīgajiem uzdevumiem abiem dienestiem ir kopīgs uzdevums – novērst ievēšanai Latvijas teritorijā un tranzītam cauri Latvijas teritorijai aizliegto priekšmetu nelikumīgu pārvietošanu pāri valsts robežai. Nepieļaut preču un citu priekšmetu pārvietošanu pāri valsts robežai, apejot muitas kontroli.¹⁶¹ Tādējādi efektīvai korupcijas apkarošanai lietderīgi būtu ieviest vienādus ierobežojumus lietot privātos mobilos telefonus.

Savā vēstulē tiesībsargam Valsts robežsardze norāda, ka ierobežojums savā ziņā kalpo kā likumpārkāpuma prevencija un ir kopējās pretkorupcijas pasākumu sistēmas sastāvdaļa. 2016.gada februāra deklarācijā par M.Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību¹⁶² ietverta ēnu ekonomikas apkarošana kā horizontāls valdības darba uzdevums. Tādējādi secināts, ka ierobežojuma mērķi – korupcijas ierobežošana un darba kvalitātes uzlabošana – ir leģitīmi.

No attiecīgajiem VID noteikumiem izriet, ka ierobežojums attiecas uz visām muitas amatpersonām, izņemot muitas virsuzraugu, muitas virsuzrauga vietnieku un muitas maiņas vadītāju. Lai ierobežojums sasniegtu savu leģitīmo mērķi, līdzekļiem ir jābūt efektīviem.

No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai pastāvētu alternatīvas procedūras, kas personai ļautu realizēt savu tiesību aizsardzību maksimāli augstā līmenī. Kā norāda savā vēstulē VID, tad noteikumu 22.punkts ļauj muitas amatpersonām lietot personiskos mobilos telefonus īslaicīgi, saņemot muitas maiņas vadītāja atļauju. Šāda iespēja piešķirta visām muitas amatpersonām bez izņēmuma, kuri pilda amata pienākumus muitas kontroles punktos. Muitas maiņas vadītājs var atteikt lietot mobilo telefonu gadījumos, kad darba apstākļi prasa steidzamu muitas amatpersonas klātbūtni un tiešo pienākumu neatliekamu izpildi, piemēram, intensīvas kravu kustības gadījumā, kad muitas posteņi ir izveidojušās rindas. Saskaņā ar VID sniegto informāciju, katrā muitas posteņi ir stacionārie telefoni, uz kuriem steidzamos gadījumos zvanīt, lai sazinātos ar muitas amatpersonām, kā arī muitas amatpersonas var izmantot pāradresācijas funkciju uz stacionārajiem telefoniem. Savukārt gadījumos, kad muitas amatpersona ir norīkota veikt muitas kontroli ārpus muitas kontroles punkta teritorijas, tā, saņemot muitas maiņas vadītāja atļauju, var lietot personisko mobilo tālruni.

¹⁶¹ Sk. <http://www.rs.gov.lv/index.php?top=0&id=920>

¹⁶² Pieejams:

<http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images->

[legacy/vald%C4%ABbas_deklar%C4%81cijas/2016/20160210_MKucinskis_vald_prior_GALA_VERS.pdf](http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/vald%C4%ABbas_deklar%C4%81cijas/2016/20160210_MKucinskis_vald_prior_GALA_VERS.pdf)

Apkopojot pārbaudes lietas materiālus, tiesībsargs secināja:

1. Ierobežojums lietot mobilo telefonu izmantošanu norīkojumā VID muitas amatpersonām iekļauts 2018.gada 16.marta VID noteikumos “Iekšējās kārtības noteikumi muitas kontroles punktos un to uzraudzībā esošo preču kontroles vietās”. Visi darbinieki ir informēti par šiem noteikumiem un tajos iekļautajiem ierobežojumiem. Minētajam ierobežojumam ir leģitīmi mērķi – korupcijas ierobežošana un darba kvalitātes uzlabošana, un noteikumu 22.punkts ļauj muitas amatpersonām lietot personiskos mobilos telefonus īslaicīgi, saņemot muitas maiņas vadītāja atļauju. Šāda iespēja piešķirta visām muitas amatpersonām bez izņēmuma. Vienlaikus no noteikumiem izriet, ka ierobežojums attiecas uz visām muitas amatpersonām, izņemot muitas virsuzraugu, tā vietnieku un muitas maiņas vadītāju.

Tiesībsarga vērtējumā, lai ierobežojums sasniegtu noteiktos leģitīmos mērķus, līdzekļiem jābūt efektīviem. Kā izriet no atzinumā izklāstītā, korupcijas riski attiecas uz visām muitas amatpersonām – gan uz zemākā līmeņa, gan uz vadošajiem darbiniekiem. Tādējādi, lai sasniegtu noteiktos leģitīmos mērķus, ierobežojumu lietot mobilo telefonu norīkojumā jāattiecinā uz visām muitas amatpersonām. Pretējā gadījumā ierobežojums ir atceļams. Tādēļ tika uzdots pilnveidot 2018.gada 16.marta VID noteikumus “Iekšējās kārtības noteikumi muitas kontroles punktos un to uzraudzībā esošo preču kontroles vietās” atbilstoši tiesībsarga rekomendācijai līdz 2019.gada 1.februārim.

10.2.7. Medijiem sniegtā informācija

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli plašsaziņas līdzekļiem saistībā ar ārstniecības iestādēs esošo pacientu filmēšanu, kas veikta, lai atklātu iespējamus pārkāpumus pacientu tiesību ievērošanā. Proti, tika uzsvērts, ka žurnālistu rīcībā ir pacienta tuvinieku atļauja filmēt pacientu, kas nespēj sniegt savu piekrišanu datu apstrādei, taču ārstniecības iestādes, pamatojoties uz Pacientu tiesību likuma 10.pantā noteikto, liedz veikt pacientu filmēšanu.

Tiesībsargs norādīja, ka Pacientu tiesību likuma 2.pantā ir nostiprināts, ka likuma mērķis ir veicināt labvēlīgas attiecības starp pacientu un veselības aprūpes pakalpojumu sniedzēju, sekmējot pacienta aktīvu līdzdalību savas veselības aprūpē, kā arī nodrošināt viņam iespēju īstenot un aizstāvēt savas tiesības un intereses. No minētā izriet, ka Pacientu tiesību likuma mērķis ir aizsargāt ne tikai pacienta tiesības uz kvalitatīvu medicīnisko palīdzību, bet arī pacienta tiesības uz datu aizsardzību, it sevišķi sensitīvo veselības datu aizsardzību, kā tas ir noteikts minētā likuma 10.pantā.

Iepazīstoties ar konkrētā raidījuma veidotajiem sižetiem, tiesībsargs konstatēja, ka tajos ir atspoguļota sabiedrībā aktuāla informācija par dažādiem pacientu tiesību jautājumiem un

iespējamiem pārkāpumiem ārstniecības iestāžu rīcībā. Lai gan netiek apšaubīts, ka ārstniecības iestādēm būtu jāsniedz skaidrojums par savu rīcību, tomēr žurnālista tiesības uz vārda brīvību un sabiedrības tiesības uz informāciju ir nepieciešams sabalansēt ar pacienta tiesībām uz veselības datu aizsardzību. Situācijā, kādā žurnālists vēlas iegūt un atspoguļot informāciju par personas veselības datiem, piemēram, veikt pacienta filmēšanu, nepieciešams saņemt skaidru un nepārprotamu paša pacienta rakstveida piekrišanu. Tuvinieku piekrišana personas veselības datu iegūšanai un publicēšanai nebūtu uzskatāma par pietiekamu pamatu, lai minētos datus iegūtu un publicētu. Savukārt par pārkāpumiem ārstniecības iestāžu rīcībā primāri būtu jāvēršas pie atbildīgajām institūcijām pacienta tiesību aizsardzībai.

10.3. Privātpersonu iesniegumu raksturs

10.3.1. Personas datu apstrāde interneta vietnē www.sudzibas.lv

Pārskata periodā tiesībsargs ir pievērsis uzmanību jautājumam par personas datu apstrādi interneta vietnē www.sudzibas.lv. Proti, tiesībsargs ir saņēmis vairākus privātpersonu iesniegumus un e-pastus par interneta portālā www.sudzibas.lv pieejamo informāciju, kā arī personas datu apstrādi. Jāatzīmē, ka personas dati un pieejamā informācija minētajā portālā ir atspoguļota veidā, kas, iespējams, var aizskart privātpersonu un viņu ģimenes locekļu godu un cieņu, kā arī ierakstu esamība var traucēt personām gan profesionālajā, gan privātajā dzīvē.

Saskaroties ar šādu situāciju, tiesībsargs sākotnēji aicina personas vērsties pie interneta portāla www.sudzibas.lv administrācijas ar lūgumu dzēst konkrēto ierakstu. Jānorāda, ka savā vēstulē interneta portāla administrācijai tiesībsargs aicina personas pamatot, kādēļ persona vēlas, lai ieraksts tiktu dzēsts. Ja portāla administrācija atsakās dzēst ierakstus vai nesadarbojas, tiesībsargs aicina privātpersonas vērsties policijā ar lūgumu uzsākt kriminālprocesu par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, par ko atbildība ir paredzēta Krimināllikuma 157.pantā vai vērsties Datu valsts inspekcijā savu tiesību aizsardzībai.

Vienlaikus atzīmējams, ka tiesībsargs uz privātpersonu iesniegumu pamata ir lūdzis Datu valsts inspekcijai izvērtēt personas datu apstrādes tiesiskumu interneta portālā www.sudzibas.lv. Proti, kāda persona norādīja, ka portāla www.sudzibas.lv lietotājs ir ievietojis informāciju, kas esot nepatiesa un personas godu un cieņu aizskaroša. Persona vērsās pie ieraksta autora ar lūgumu dzēst konkrēto ierakstu, taču, ņemot vērā, ka portāls www.sudzibas.lv neparedzot iespēju dzēst ierakstu, ieraksta autors pievienoja komentāru, ka strīds esot atrisināts. Vēršoties pie portāla www.sudzibas.lv administrācijas ar lūgumu dzēst minēto ierakstu, personai tika norādīts, ka portālā sūdzības netiekot dzēstas, bet tās ir iespējams atzīmēt kā

atrisinātas. Jānorāda, ka problemātika pastāv tieši uz aspektu, ka, lai gan sūdzība tiek atzīmēta kā atrisināta, privātpersonas vārds un uzvārds ir atrodamas meklētājprogrammas *Google Inc* rezultātos ar atsauci no interneta portāla *www.sudzibas.lv*.

Izvērtējot konkrēto situāciju, jāņem vērā interneta vides publiskais raksturs attiecībā uz personas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību aizsardzību, it sevišķi personas datu aizsardzību interneta vidē. Portālā *www.sudzibas.lv* publicētā informācija par iesniedzēju ir pieejama plašam interneta lietotāju lokam, kā arī ieraksts var aizskart personas reputāciju, ierobežojot tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

Vispārīgās datu aizsardzības regulas 17.pantā ir nostiprinātas personas tiesības uz personas datu dzēšanu jeb tiesības “tikt aizmirstam”. Minētā panta 1.punkta a) apakšpunktā ir noteikts, ka datu subjektam ir tiesības panākt, lai pārzinis bez nepamatotas kavēšanās dzēstu datu subjekta personas datus, un pārziņa pienākums ir bez nepamatotas kavēšanās dzēst personas datus, ja personas dati vairs nav nepieciešami saistībā ar nolūkiem, kādos tie tika vākti vai citādi apstrādāti. Tādējādi personai ir tiesības lūgt savu datu dzēšanu, ja dati vairs nav nepieciešami nolūkam, kādam tie tika vākti¹⁶³.

Tiesībsarga ieskatā, konkrētajā situācijā portālā *www.sudzibas.lv* pieejamā informācija vairs nav aktuāla, jo informācijas ievietotājs pirms diviem gadiem ir pievienojis komentāru, ka “sūdzība veiksmīgi atrisināta”. Ņemot vērā, ka datu apstrādei vairs nav tiesiska pamata, ievietotā informācija nav aktuāla un var aizskart personas reputāciju, kā arī būtiski ietekmēt personas profesionālo nodarbošanos, tiesībsarga ieskatā, portālam *www.sudzibas.lv* būtu jādzēš minētais ieraksts, nevis vienīgi jāļauj portāla lietotājiem veikt atzīmi, ka strīds ir atrisināts.

Pēc tiesībsarga iniciatīvas Datu valsts inspekcija ir uzsākusi pārbaudi par konkrēto gadījumu.

10.3.2. *Personas datu apstrāde žurnālistikas vajadzībām ziņu arhīvos*

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis arī iesniegumu par personas datu apstrādi žurnālistikas vajadzībām ziņu arhīvos. Savā iesniegumā persona norādīja, ka ziņu raidījuma rubrikā, kuras ietvaros tiek apskatīti ziņu arhīva materiāli, tika izveidots sižets par personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu, par ko sodāmība ir noņemta. Sižeta ietvaros tika nosaukts personas vārds, uzvārds un fakts, ka persona ir veikusi noziedzīgu nodarījumu pirms 13 gadiem.

¹⁶³ Daži aspekti Vispārīgās datu aizsardzības regulas kontekstā.
Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/datu-regula>

Regulas preambulas 153.apsvērumā ir uzsvērta nepieciešamība saglabāt līdzsvaru starp vārda brīvības aizsardzību un personas tiesībām uz datu aizsardzību, īpaši ziņu arhīvos un preses bibliotēkās. Tiesībsarga ieskatā, tiesību uz datu aizsardzību un tiesību uz vārda brīvību ievērošana un nodrošināšana ir vienlīdz nozīmīga, tādējādi tiesību piemērotāja uzdevums ir rūpīgi veikt pretējo interešu izvērtējumu, individuāli analizējot katru gadījumu.

ECT judikatūrā ir atzīts, ka attiecībā uz kriminālprocesa tiesvedības gaitas atspoguļošanu presē šāda veida informācijas publicēšana pieder pie ļoti svarīgām, sabiedrību interesējošām tēmām, kas paredz preses tiesības un pienākumus atspoguļot notikumus, par kuriem sabiedrībai ir tiesības zināt, ciktāl informācijas publicēšana nepārkāpj normatīvajos tiesību aktos noteikto¹⁶⁴. Ņemot vērā, ka sižetā netiek atspoguļota informācija par aktīvu kriminālprocesu, bet par noziedzīgu nodarījumu, kas veikts pirms 13 gadiem, tiesībsargs vērtēja jautājumu par personas tiesībām uz datu dzēšanu jeb tiesībām tikt aizmirstam Regulas 17.panta izpratnē.

ECT praksē ir nostiprināti kritēriji, pēc kādiem vadīties, lai nodrošinātu tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību, tostarp tiesību uz datu aizsardzību, un tiesību uz vārda brīvību mijiedarbību¹⁶⁵. Izvērtējot raidījuma saturu, tiesībsargs secināja, ka sižetā ir atspoguļota informācija par nozīmīgu notikumu, par kuru sabiedrībai ir tiesības zināt. Taču kritiski ir vērtējams apstāklis, ka sižetā tiek arī atspoguļots personas vārds un uzvārds, ņemot vērā, ka personai sodāmība ir noņemta, noziedzīgais nodarījums ir veikts pirms 13 gadiem un sižeta saturs var aizskart personas reputāciju, būtiski ierobežojot personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un personas datu aizsardzību. Tiesībsargs aicināja personu vērsties Datu valsts inspekcijā savu tiesību aizsardzībai vai izmantot Civillikuma 1635.pantā ietvertu tiesību aizsardzības mehānismu, kas paredz personas tiesības vērsties civiltiesiskā kārtībā vispārējās jurisdikcijas tiesā par iespējamo tiesību aizskārumu.

10.3.3. Pienākums valsts amatpersonas deklarācijas publiskojamajā daļā norādīt ģimenes locekļus

Tiesībsarga redzeslokā ir nonācis arī jautājums par pienākumu valsts amatpersonas deklarācijas publicējamajā daļā norādīt amatpersonu ģimenes locekļus. Konkrētajā situācijā ir konstatējams tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ierobežojums, kas līdzsvarojams ar sabiedrības tiesībām uz informāciju par valsts amatpersonu darbu.

¹⁶⁴ ECT 2000.gada 3.oktobra spriedums lietā *Roy and Malaurie v. France*, Nr.34000/96.

¹⁶⁵ Sk. <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/datu-regula>

Regulas 6.pantā ir norādīti pamati likumīgai personas datu apstrādei. Minētā panta 1.punkta c) apakšpunktā ir noteikts, ka personas datu apstrāde ir likumīga, ja tā ir vajadzīga, lai izpildītu uz pārzini attiecināmu juridisku pienākumu. Savukārt minētā punkta e) apakšpunktā ir noteikts, ka apstrāde ir likumīga, ja tā ir vajadzīga, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs vai īstenojot pārzinim likumīgi piešķirtās oficiālās pilnvaras.

No minētā ir iespējams secināt, ka personas datu apstrāde ir likumīga, ja apstrādes pienākums ir noteikts saskaņā ar likumu. Pienākums norādīt informāciju par amatpersonas ģimenes locekļiem ir norādīts likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, kura 24.panta pirmās daļas 1.punktā ir noteikts valsts amatpersonas pienākums deklarācijā norādīt arī sava laulātā, vecāku, brāļu, māsu un bērnu vārdu, uzvārdu un radniecību. Savukārt Ministru kabineta noteikumos Nr.478 “Kārtība, kādā aizpildāmas, iesniedzamas, reģistrējamas un glabājamās valsts amatpersonu deklarācijas un aizpildāmi un iesniedzami valsts amatpersonu saraksti” 3.14 apakšpunktā ir noteikts, ka, aizpildot deklarācijas publicējamo daļu, deklarācijas iesniedzējs norāda laulātā, vecāku un pilngadīgo radnieku – brāļu, māsu un bērnu vārdu, uzvārdu un radniecību. No minētā izriet, ka amatpersonai ir tiesības nenorādīt nepilngadīgo radnieku – brāļu, māsu un bērnu datus. Taču pašreizējais tiesiskais regulējums uzliek par pienākumu norādīt informāciju par amatpersonas laulāto, vecākiem un pilngadīgajiem radniekiem deklarācijas publicējamā daļā.

 Diskusija par informāciju, kas tiek atspoguļota valsts amatpersonu deklarāciju publicējamā daļā, un tiesiskā regulējuma pilnveidi jau iepriekš ir aizsākusies valstiskā līmenī. Tādēļ šajā pārskata periodā tiesībsargs lūgs Tieslietu ministriju sniegt informāciju par normatīvā regulējuma pilnveides attīstību.

10.3.4. Datu aizsardzība darbavietā

Ņemot vērā Regulā noteiktās prasības, arvien aktuālāks ir kļuvis jautājums par datu aizsardzību darbavietā, tai skaitā videonovērošanu.

Neapšaubāmi, videokameru izvietošana darbavietā var ierobežot darbinieku tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un datu aizsardzību. Taču vienlaikus jānorāda, ka darba devējam ir tiesības uzstādīt videonovērošanas kameras, ja tas ir nepieciešams noteikta tiesiska mērķa sasniegšanai. Pamats personas datu apstrādei var būt noteikts Regulā un Darba likumā, ja darbavietā ir pieņemti iekšējie noteikumi, kas paredz, ka noteiktas zonas tiek novērotas, izmantojot videokameras.

Lai personu datu, tai skaitā attēlu, apstrāde būtu likumīga, atbilstoši Vispārīgās datu aizsardzības regulas 6.panta 1.punktam ir nepieciešams vismaz viens no tajā minētajiem

tiesiskajiem pamatojumiem: datu subjekta piekrišana; līguma izpilde; likumā nostiprināts juridisks pienākums; būtiskas sabiedrības intereses; datu subjekta vai citu personu vitālo interešu aizsardzība; pārziņa vai trešo personu leģitīmo interešu ievērošana.

Tiesībsarga ieskatā, neskatoties uz tiesiska pamata esamību, darba devējam būtu jāinformē darbinieki par videonovērošanas politiku, skaidrojot tās mērķi. Savukārt darbiniekiem ir tiesības piekļūt saviem personas datiem, tostarp lūgt datu dzēšanu pēc datu uzglabāšanas termiņa iztecēšanas. Tāpat nepieciešams uzsvērt, ka videokameru izvietojumam ir jābūt ļoti ierobežotam, lai to novērošanas laukums būtu tik liels, cik nepieciešams konkrētās videonovērošanas sasniedzamajam mērķim.

10.3.5. Fotografijas tiesai nododamās krimināllietas materiālos

Tiesībsargs saņēma privātpersonas iesniegumu, kurā tika norādīts, ka apsūdzētā persona, iepazīstoties ar tiesai nododamās krimināllietas materiāliem, tajos konstatēja savas fotografijas. Minētajās fotografijās iesniedzējs ir redzams atkailināts. Personas ieskatā, minētajām fotografijām nav pierādījuma nozīmes. Iesniedzējs jūtas pazemots, jo apsūdzības uzturētājs – prokurors ir sieviete, kā arī minētās fotografijas, iesniedzēja ieskatā, varēja būt pieejamas cietušajiem un citām personām.

Tiesībsargs konstatēja, ka fotografijas saturs ir vērtējams tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību un KPL paredz procesa virzītāja pienākumu nepieļaut neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē kontekstā. Ņemot vērā to, ka konkrētais kriminālprocess tika uzsākts par zādzības un mantas bojāšanas faktu, tiesībsargs aicināja amatā augstāku prokuroru veikt pārbaudi par minētajiem apstākļiem. Tomēr prokuratūra, veicot pārbaudi, pārkāpumus nesaskatīja.

10.3.6. Par filmēšanu policijas iecirkņa telpās

Tiesībsargs saņēma personu aizstāvja iesniegumu, kurā norādīts, ka trīs policijas darbinieki tiek apsūdzēti par to, ka, būdami valsts amatpersonas, tīši izdarīja darbības, kas acīmredzami pārsniedz tiem piešķirto tiesību un pilnvaru robežas. Apsūdzētie pielietoja fizisku spēku pret personu, kura nepakļāvās viņu prasībām pārtraukt filmēšanu policijas iecirkņa telpās, kurās ir uzstādīta videonovērošanas sistēma. Iesniedzēja ieskatā, minētās prasības bija pamatotas un likumīgas, jo privātpersona filmējot varētu iegūt sensitīvu informāciju par citu indivīdu privāto dzīvi, kriminālprocesā noskaidrojamo un aizsargājamo informāciju, kā arī dežūrdaļā notiekošo. Tomēr tiesībsargs norādīja, ka valsts pienākums ir paskaidrot, kādā veidā filmēšana varētu apdraudēt kārtību un drošību. Ja valsts nevar pierādīt šāda apdraudējuma

pastāvēšanu, noteiktais aizliegums ir uzskatāms par nesamērīgu minētā mērķa sasniegšanai. Tādējādi amatpersonām ir kritiski jāizvērtē, vai un kādā veidā privātpersonas rīcība, filmējot un iegūstot informāciju, var apdraudēt iestādes darbību vai sabiedrības drošību kopumā.

10.3.7. Par datiem Maksātnespējas reģistrā

Tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā persona lūdza izskaidrot, vai saskaņā ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu viņa kā fiziska persona var lūgt, lai dati par viņas maksātnespēju tiktu izdzēsti no Maksātnespējas reģistra. Tiesībsargs norādīja uz Maksātnespējas likuma regulējumu, saskaņā ar kuru ziņas par fiziskās personas maksātnespējas procesu maksātnespējas reģistrā tiek publicētas vienu gadu pēc ieraksta par fiziskās personas maksātnespējas procesa izbeigšanu izdarīšanas dienas, bet tās tiek glabātas vēl 10 gadus pēc fiziskās personas maksātnespējas procesa izbeigšanas.

Savukārt attiecībā uz datu dzēšanu iesniedzējai tika norādīts, ka datu regulas 17.panta 1.punkts paredz, ka datu subjektam ir tiesības panākt, lai pārzinis bez nepamatotas kavēšanās dzēstu datu subjekta personas datus, un pārziņa pienākums ir bez nepamatotas kavēšanās dzēst personas datus, ja pastāv viens no šajā punktā paredzētajiem nosacījumiem, piemēram, personas dati vairs nav nepieciešami saistībā ar nolūkiem, kādos tie tika vākti vai citādi apstrādāti (17.panta 1.punkta a) apakšpunkts). Tomēr atbilstoši šā panta 3.punkta b) apakšpunktam šā panta 1. un 2.punktu nepiemēro, ciktāl apstrāde ir nepieciešama, lai izpildītu juridisku pienākumu, kas prasa veikt apstrādi, kā paredzēts Savienības vai dalībvalsts tiesību aktos, kuri piemērojami pārzinim, vai lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs, vai saistībā ar pārzinim likumīgi piešķirto oficiālo pilnvaru īstenošanu. Ņemot vērā, ka ziņas par fiziskās personas maksātnespējas procesa lietu ir noteikts glabāt ar spēkā esoša normatīvā akta tiesību normu, līdz ar to datu regulas 17.pantā minētās personas tiesības uz datu dzēšanu (“tikt aizmirstam”) šajā gadījumā nav piemērojamas.

10.3.8. Par laulāto mantisko attiecību reģistrā publiskojamo informāciju

Tiesībsargs saņēma elektroniskā pasta iesniegumu par laulāto mantisko attiecību reģistrā publiskojamo informāciju. Iepazīstoties ar normatīvo regulējumu, tika secināts, ka ziņas, kas saistītas ar laulāto mantiskajām attiecībām, ir ierakstāmas laulāto mantisko attiecību reģistrā, pamatojoties uz Civillikuma normām (sk. Civillikuma 140.-143.pantu un 145.pantu). Kā leģitīmais mērķis to ierakstīšanai varētu tikt atzīts trešo personu aizsardzība mantiskajās attiecībās ar laulāto/ām personu/ām.

Vienlaikus atzīstams, ka šajā gadījumā tiek ierobežotas laulāto tiesības uz privāto dzīvi, ko ir nepieciešams līdzsvarot ar trešo personu tiesībām uz informāciju par laulāto mantiskajām attiecībām savu tiesisko interešu aizsardzībai. Datu regulas 6.pantā ir norādīti pamati likumīgai personas datu apstrādei, un tā ir likumīga, ja apstrādes pienākums ir noteikts saskaņā ar likumu. Kā jau iepriekš minēts, pienākums norādīt informāciju par laulāto mantiskajām attiecībām ir noteikts Civillikuma 140.-145.pantā. Vienlaikus varētu tikt izvērtēts jautājums, vai publiskojamās informācijas (datu) apjoms ir samērīgs. Ievērojot minēto, iesniedzējai tika norādīts: ja, viņas ieskatā, laulāto mantisko attiecību reģistrā tiek publicēts nesamērīgs personas datu apjoms, savu tiesību aizsardzībai jāvērsas ar iesniegumu Datu valsts inspekcijā.

10.3.9. Par elektronisko darba laika uzskaites programmu “DeskTime”

Tiesībsargs 2018.gadā saņēma informāciju, ka vairākas publiskā sektora iestādes un arī privātā sektora juridiskās personas savā darba vidē ir ieviesušas elektronisko darba laika uzskaites programmu “DeskTime”.

Saskaņā ar *desktimes.com* mājaslapā norādīto informāciju “DeskTime” ir laika uzskaites programma, kas analizē produktivitāti. Citiem vārdiem sakot, tā ir automātiska darba laika uzskaites programma, kas uzskaita pie datora pavadīto laiku, kā arī reģistrē visas veiktās darbības, piemēram, cik ilgi strādāts pie viena “Microsoft Word” dokumenta, cik ilgi dienā programmēts, gatavota prezentācija, tērzēts ar ģimenes locekļiem, sērfots sociālajos tīklos utt. Tāpat tiek reģistrēts arī prom no datora pavadītais laiks, piemēram, pusdienu pauzē vai sapulcē. Taču būtiskākais šajā programmā nav pati laika uzskaitīšana, bet gan izkalkulēšana, cik daudz no šī laika ir uzskatāms par produktīvu un cik daudz – par neproduktīvu.

Aplūkojot interneta vietnē “Youtube” pieejamos video, redzams, ka darba devējs var aplūkot katra darbinieka ierašanās un aiziešanas laiku, kopējo pavadīto laiku darba vietā, laiku, ko darba vietā ir uzskaitījusi programma “DeskTime”, kā arī cik daudz no šī laika ir atzīstams par produktīvu. Turklāt, atsevišķi aplūkojot katra darbinieka pavadīto laiku pie datora, darba devējs var redzēt katru apmeklēto interneta vietni un lietoto programmu, cik ilgs laiks pie tām ir pavadīts, vai tā ir atzīstama par produktīvu, neproduktīvu vai neitrālu lietotni. Tāpat darba devējs pēc “DeskTime” izkalkulēšanas, cik daudz no darbinieka pavadītā laika ir uzskatāms par produktīvu un cik daudz – par neproduktīvu, attiecīgi redz pārskatu par darbinieka “produktivitātes” pozīciju attiecībā pret citiem darbiniekiem, ko attiecīgi var pārskatīt arī nedēļas un mēneša nogrieznī, tādējādi veidojot tādu kā “topu”.

Ievērojot iepriekš minēto, programma “DeskTime” praktiski sniedz darba devējam ļoti plašas pilnvaras un iespējas savu darbinieku darba laika un tajā veikto darbību monitorēšanā, tādējādi pakļaujot darbiniekus pastāvīgai uzraudzībai. Neapšaubot programmas “DeskTime” jēgu un mērķi, proti, sniegt darba devējam regulāru informāciju par darbinieku pavadīto laiku pie datora, līdz ar ko darba devējs var pārliecināties par katra darbinieka veiktā darba produktivitāti un līdz ar to pienesumu komersantam vai iestādei kopumā, tomēr, tiesībsarga ieskatā, šīs programmas nepareiza lietošana var radīt draudus darbinieku privātās dzīves neaizskaramībai, ko aizsargā Satversmes 96.pants un ECPAK 8.panta 1.punkts.

Tiesībsargs, analizējot ECT Lielās palātas spriedumu lietā *Bărbulescu v. Romania* un tajā tiesas izdalītos nozīmīgos faktoros darbinieka privātās dzīves aizsardzībā, secināja: lai gan darba devējam, izmantojot programmu “DeskTime”, nav iespējams piekļūt izmantoto lietotņu faktiskajam saturam (kā tas bija minētajā ECT lietā), tomēr, ņemot vērā tās plašo darbības spektru, nosacījumi, kas izriet no lietas *Bărbulescu pret Rumāniju*, būtu attiecināmi arī uz programmas “DeskTime” lietošanu.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās Datu valsts inspekcijā, lūdzot sniegt situācijas vērtējumu par programmu “DeskTime” un atbildēt uz vairākiem tiesībsarga jautājumiem.

Datu valsts inspekcija sniedza tiesībsargam atbildi, sākotnēji norādot, ka līdz vēstules sagatavošanas brīdim, t.i., līdz 2018.gada 27.septembrim, inspekcijā nav saņemtas sūdzības par programmas “DeskTime” veikto personas datu apstrādi. Vienlaikus inspekcija norādīja, ka tā vērtēs ar programmu “DeskTime” veikto personas datu apstrādi un tās atbilstību datu regulas prasībām.

Tāpat Datu valsts inspekcija norādīja, ka programma “DeskTime” ir rīks, ar kura palīdzību ir iespējams veikt profilēšanu nolūkā izvērtēt datu subjekta (darbinieka) sniegumu darbā. Datu valsts inspekcijas ieskatā, programmas “DeskTime” lietošana darba vietā varētu atbilst regulas prasībām tādā gadījumā, ja dati tiek apstrādāti, ievērojot regulā noteiktos datu aizsardzības principus, kā arī nodrošinot datu subjekta tiesību ievērošanu.

Datu Tiesībsargs, ievērojot datu aizsardzības jomā noteiktās prasības, kā arī valsts inspekcijas atbildes vēstulē norādīto, 2019.gadā ir plānojis informēt sabiedrību par tiesībām un pieejamiem tiesību aizsardzības mehānismiem savu datu aizsardzības nodrošināšanā pret darba devēja izmantoto programmu “DeskTime”. Savukārt darba devēji tiks informēti par prasībām un nosacījumiem, kas jāievēro “DeskTime” lietošanā.

11. Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana

11.1. Vispārīgs iesniegumu raksturojums

Kopumā 2018.gadā no ieslodzījuma vietām saņemti aptuveni 600 iesniegumi (no tiem 560 iesniegumi ar pirmreizēju prasījumu). Salīdzinoši ar 2017.gadu kopējais šādu iesniegumu skaits ir samazinājies.

Nemainīgi lielākā daļa sūdzību joprojām tiek saņemta par dažāda rakstura jautājumiem, kas saistīti ar apcietinājuma vai soda izpildes praktisko nodrošinājumu – aptuveni 140 sūdzības. Tās ietver ieslodzīto dažādu tiesību un pienākumu realizēšanu Latvijas cietumos, piemēram, ikdienas vajadzību praktisko nodrošināšanu, tiesību uz saziņas realizāciju ar radniekiem, dažādu apsvērumu dēļ pārvietošanu uz citu cietumu vai citu kameru viena cietuma ietvaros. Nemainīgā apjomā tiesībsargs turpina saņemt ieslodzīto personu iesniegumus, kuros tās lūdz sniegt dažādu informāciju par to, ko tieši ieslodzītie cietumā drīkst pieprasīt par valsts līdzekļiem, kā izpaužas vienas vai otras tiesības realizēšana ieslodzījuma vietā utml. Šādu sūdzību skaits sasniedz 112.

Līdzīgā apjomā kā iepriekšējo gadu tiesībsargs ir saņēmis arī iesniegumus par cietsirdīgu izturēšanos ieslodzījuma vietās, kas ietver gan fizisku, gan emocionālu vardarbību ieslodzīto starpā vai arī attiecībās ar iestādes darbiniekiem, kā arī citos ar drošības aspektu saistītos jautājumos. Šādu iesniegumu skaits ir bijis aptuveni 50.

Par cietuma administrācijas fiziskas vardarbības gadījumiem, pārmērīga spēka vai speciālo līdzekļu pielietošanu saņemtas 9 sūdzības. Tiesībsargs turpina saņemt sūdzības arī par cietuma darbinieku nelaiپno attieksmi, ieslodzītā iebiedēšanu, morālu ietekmēšanu kā draudu veidā, tā arī piedāvājot dažāda veida labumus un privilēģijas.

Turpretim samazinājies sūdzību skaits par neatbilstošiem sadzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās. Tādu 2018.gadā bijis 16. Arīdzan tiesībsarga aktivitāšu un ieteikumu rezultātā ieslodzītās personas aktīvi izmanto valstī izstrādāto tiesību aizsardzības mehānismu un par iespējami prettiesisko iestādes faktisko rīcību pašas vēršas administratīvajā tiesā. Savas pozīcijas stiprināšanai ieslodzītās personas lūdz tiesībsarga viedokli jautājumos par to, kādas nacionālās un starptautiskās prasības būtu jāievēro. Tāpat tiek prasīts tiesībsarga viedoklis tādos jautājumos kā pastāvīgs siltā ūdens nodrošinājums kamerā un pirts apmeklējumu skaits, sporta aktivitāšu un jēgpilna brīvā laika pavadīšanas nodrošinājums, kvalitatīvas pārtikas normu prasības un nodrošinājums.

2018.gadā vizītes uz ieslodzījuma vietām saistībā ar personu iesniegumiem vai atsevišķi aplūkojamiem jautājumiem veiktas 6 reizes.

11.2. Veselības aprūpes jautājumi

11.2.1. Stomatoloģiskās palīdzības apjoms

Vairāku gadu ietvaros veicot vizītes dažādās ieslodzījuma vietās, tiesībsargs, vērtējot jautājumu par medicīniskās palīdzības nodrošināšanu ieslodzītajiem, ir saskāries ar situāciju, ka cietumos pastāv nevienlīdzīga prakse attiecībā uz bezmaksas nodrošināmo stomatoloģisko palīdzību. Ir cietumi, kur stomatologs, apsekojot pacientu, zobu sāpju gadījumā kā vienīgo bezmaksas risinājumu piedāvā zobu ekstrahēšanu. Savukārt citos cietumos ieslodzītajiem ir iespēja saglabāt zobu, uzliekot pagaidu plombu.

Satversmes 111.pants paredz, ka valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. Notiesātās personas, kurām paredzēta brīvības atņemšana, saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 78.pantā noteikto saņem no valsts budžeta apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus normatīvajos aktos par veselības aprūpes finansēšanu un organizēšanu noteiktajā apjomā un kārtībā. No valsts budžeta neapmaksātos veselības aprūpes pakalpojumus ar brīvības atņemšanu notiesātie saņem Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā. Papildus veselības aprūpes apjomam, kas noteikts normatīvajos aktos par veselības aprūpes finansēšanu un organizēšanu, ar brīvības atņemšanu notiesātie saņem neatliekamo stomatoloģisko palīdzību.

Notiesāto veselības aprūpes īstenošanas kārtību nosaka Ministru kabineta 2015.gada 2.jūnija noteikumi Nr.276. Šo noteikumu 2.2.punkts nosaka, ka ieslodzītie bez maksas saņem neatliekamo stomatoloģisko palīdzību. Vienlaikus normatīvais akts paredz atrunu, ka *“šo noteikumu 2.2.apakšpunktā minēto neatliekamo stomatoloģisko palīdzību sniedz, ja ieslodzītā stāvoklim var būt kritiska ietekme uz viņa veselību vai dzīvību un nepieciešama neatliekama palīdzība”*. Normatīvais regulējums atstāj iespēju ieslodzītajiem stomatoloģisko palīdzību saņemt arī plašākā apjomā par personīgajiem līdzekļiem.

Jautājumu par medicīniskās palīdzības nodrošināšanu Latvijas cietumos 2016.gadā ir vērtējusi arī Eiropas komiteja Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai. Savā ziņojumā Latvijas valdībai tā norādīja kā uz akūto medicīnas personāla trūkumu Latvijas cietumos, tostarp nepietiekamo

pieejamību stomatologa pakalpojumiem, tā arī atzīmēja, ka bez maksas jānodrošina konservatīva zobārstniecība tiem ieslodzītajiem, kam nav iespēju par to maksāt¹⁶⁶.

Ņemot vērā to, ka praksē vērojama nevienlīdzīga pieeja šim jautājumam, tiesībsargs pieprasīja informāciju no Ieslodzījuma vietu pārvaldes. Atsaucoties uz Rīgas Stradiņa universitātes Zobārstniecības fakultātes un Latvijas Zobārstu asociācijas valdes sēdē 2016.gada 31.augustā noteikto akūtās palīdzības apjomu zobārstniecībā ieslodzītajiem, iestāde norādīja, ka personām cietumos vajadzētu būt pieejamai palīdzībai sāpju sindroma kupēšanai tādos gadījumos kā pulpīti ar pagaidu plombēšanas materiālu, periodontīti, akūtie un hroniskie paasinājumi, kā arī zobu ekstrakcija vai incīzija. Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja arī uz plāniem lūgt papildu finansējumu zobārstniecības pakalpojumu nodrošināšanai.

Redzot Ieslodzījuma vietu pārvaldes nostāju pēc iespējas plašākā medicīnisko manipulāciju nodrošināšanā ieslodzītajiem un centienus uzlabot stomatoloģiskās palīdzības nodrošinājumu, tiesībsargs turpinās sekot līdzi šim jautājumam, veicinot vienotas prakses ieviešanu visos Latvijas cietumos.

11.2.2. Medicīniskais nodrošinājums HIV/AIDS pacientiem

Tiesībsargs, pamatojoties uz apcietinājumā esošas personas iesniegumu, aktualizēja jautājumu un 2018.gadā vērsās Ieslodzījuma vietu pārvaldē ar lūgumu sniegt skaidrojumu par ieslodzījuma vietu praksi medikamentu nodrošināšanā ieslodzītajām personām, kuras sastāv valsts izveidotā un apmaksātā HIV/AIDS ārstēšanas programmā un tās ietvaros saņem valsts apmaksātus medikamentus.

Ieslodzījuma vietu pārvalde sniedza atbildi, norādot, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2003.gada 4.novembra noteikumu Nr.628 "Cilvēka imūndeficīta vīrusa infekcijas (HIV) un AIDS izplatības ierobežošanas un ar HIV inficētu personu un AIDS slimnieku ārstēšanas organizatoriskā kārtība" 15.punktu "*sabiedrība ar ierobežotu atbildību "Rīgas Austrumu klīniskā universitātes slimnīca" metodiski vada inficēto personu un AIDS slimnieku medicīnisko aprūpi, kā arī nodrošina pēcekspozīcijas profilaksi un konsultatīvo medicīnisko palīdzību*". Līdz ar to ieslodzītajām personām ieslodzījuma vietu ārstniecības iestādēs ir nodrošināta brīvprātīga bezmaksas izmeklēšana uz HIV infekcijas noteikšanu, konsultācijas pie Latvijas Infektoloģijas centra speciālistiem, kā arī to nozīmētā terapija un ārstēšanas rezultātu kontrole.

¹⁶⁶ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas komitejas Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016.gada 12. līdz 22.aprīlim, CPT/Inf (2017), secinājumi pēc 80.punkta.

Tāpat katru gadu ieslodzījuma vietu ārstniecības iestādes Latvijas Infektoloģijas centram sniedz plašu informāciju par situāciju ar HIV inficētajiem ieslodzītajiem.

11.3. Pienesumu un sūtījumu saņemšana

Tiesībsargs 2018.gada nogalē saņēma personas iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par Ministru kabineta 2007.gada 27.novembra noteikumu Nr.800 “Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumi” 10.pielikumā iekļauto piezīmi, kas paredz, ka *“šī pielikuma 5.punktā minētie priekšmeti pieļaujami sūtījumos un pienesumos tikai vienu reizi – pēc uzņemšanas izmeklēšanas cietumā”*.

Tiesībsargs šī jautājuma sakarā pirmšķietami konstatēja problemātiku normatīvā regulējuma līmenī, tādēļ 2019.gadā veiks plašāku situācijas izvērtējumu.

11.4. Analfabētisms ieslodzīto vidū

Tiesībsargs 2018.gadā saskārās ar vairākiem iesniegumiem, kas attiecināmi uz ieslodzītajiem – lasīt un rakstīt nepratējiem. Vienā no saņemtajiem iesniegumiem tika aplūkots jautājums par šādu personu tiesībām piedalīties ieslodzījuma vietu kameru un telpu kratīšanā. Tiesībsargs secināja, ka, ievērojot Ieslodzījuma vietu pārvaldes iekšējā normatīvajā aktā noteikto kārtību kratīšanai ieslodzījuma vietās, vispārējā kārtībā persona, kura nemāk lasīt un rakstīt, var piedalīties kameras un telpu kratīšanā, ja tā ir tikusi nozīmēta par konkrētās kameras dežurantu. Vienlaikus, ja personai pastāv grūtības saprast sastādīto kameru un telpu kratīšanas protokolu, atbildīgajam ieslodzījuma vietas darbiniekam būtu jāizskaidro ieslodzītajam protokola saturs, to rakstiski apliecinot pašā protokolā ar norādi, ka ieslodzītajam ir saprotams protokola saturs un tas viņa klātbūtnē ir ticis izskaidrots. Tāpat nepieciešamības gadījumā ieslodzījuma vietas darbiniekam būtu jāfiksē ieslodzītā izteiktās piezīmes par kratīšanas veikšanu. Savukārt ieslodzītajam katrs no izdarītajiem ierakstiem protokolā būtu jāapliecina ar savu parakstu.

Tika aplūkots arī jautājums, vai ieslodzītais, kurš neprot lasīt un rakstīt, var deleģēt citam ieslodzītajam tiesības pēc viņa izteikta lūguma sastādīt iesniegumu, ko pati persona pēc tam parakstītu. Atbildot uz minēto iesniegumu, tika norādīts, ka atbilstoši Satversmes 104.pantam ikvienai personai ir tiesības likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības. Arī Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta pirmā daļa nosaka, ka *“apcietinātajam ir tiesības rakstīt iesniegumus valsts un pašvaldības institūcijām”*. No minēto pantu

konstrukcijas, piemērojot gramatisko iztulkošanas metodi, izriet, ka personai sev interesējošu jautājumu risināšanā ir tiesības pašai personīgi vērsties valsts un pašvaldību iestādēs. Vienlaikus gan ieslodzījumā, gan ārpus tā personām objektīvu iemeslu dēļ var rasties nepieciešamība pēc zināma veida palīdzības iesnieguma sastādīšanā, līdz ar to tās nereti vērsas pie citām personām.

Tiesībsarga ieskatā, ieslodzījuma vietās, ievērojot lūguma izteikušās personas vēlmi un gribu, pirmšķietami nebūtu saskatāmi šķēršļi tam, ka atsevišķos, objektīvi pamatotos, gadījumos viena persona varētu palīdzēt otrai iesnieguma sastādīšanā. Vienlaikus norādāms, ka šāda rīcība nekādā veidā nedrīkstētu apdraudēt ieslodzījuma vietas kārtību un drošību, un citu personu tiesības un likumiskās intereses, kas attiecīgajai cietuma administrācijai ir jāuzrauga.

11.5. Personas datu izmantošana

Personas iesniegumos atkārtoti aktualizējās jautājums par Krimināllikuma panta, pēc kāda ieslodzītā persona ir notiesāta vai apcietināta, uzrādīšanu ne tikai apmeklējot cietuma ārstu, bet arī rakstot iesniegumus cietuma vadībai. Tādējādi tiesībsargam rodas aizdomas par pārmērīgu personas datu, tostarp ar kriminālprocesu saistītu informāciju, izplatīšanu trešajām personām.

Jau 2017.gada nogalē tiesībsargs vērsās Ieslodzījuma vietu pārvaldē, kas 2018.gada sākumā sniedza atbildi, norādot: lai izpildītu Ministru kabineta 2009.gada 20.janvāra noteikumu Nr.60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām" 17.1.apakšpunktā noteikto prasību (par pacientu identifikāciju), ieslodzījuma vietu Medicīnas daļās ieviesti kvalitātes vadības pasākumi, tajā skaitā pacienta identifikācija, norādot ieslodzītās personas Krimināllikuma pantu, jo ir bijuši gadījumi, kad ir vienādi ieslodzīto vārdi, uzvārdi, kā arī dzimšanas datums, bet ārvalstniekiem nav personas koda.

Tāpat Ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja, ka sevišķi svarīgi izvērtēt izdarītā nozieguma raksturu ir ārsta psihiatra praksē. Krimināllikuma pants, sodāmību skaits un soda izciešanas termiņš ļauj psihiatram prognozēt tālāko ieslodzītā uzvedību un psihoemocionālos traucējumus. Turklāt, tā kā ieslodzītie nepieciešamības gadījumā tiek pārvesti stacionārai ārstēšanai uz Olaines cietumu (Latvijas cietumu slimnīca), kā arī uz ārstniecības iestādēm ārpus ieslodzījuma vietas, iekšējā dokumentu aprītē pastāv saskaņošanas process. Līdz ar to Ieslodzījuma vietu pārvalde uzskata, ka ieslodzītā ārstniecības procesā iesaistītām ārstniecības

personām ir nepieciešama informācija par to, pēc kāda Krimināllikuma panta ieslodzītā persona ir notiesāta vai apcietināta.

Vienlaikus tiesībsargam tika norādīts, ka Ieslodzījuma vietu pārvalde plāno apsvērt iespēju izdarīt grozījumus Ministru kabineta 2015.gada 2.jūnija noteikumos Nr.276 "Apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpes īstenošanas kārtība", svītrojot minēto noteikumu 1.pielikumā "Ambulatorā pacienta medicīniskā karte" vārdus "Sodāmība" un "Pants" un paredzot iespēju Medicīnas daļas ārstniecības personai minēto informāciju iegūt no valsts informācijas sistēmas – Ieslodzīto informācijas sistēma.

Ieslodzījuma vietu pārvalde informēja tiesībsargu, ka, rakstot iesniegumu ieslodzījuma vietas vadībai, netiek izvirzīta prasība norādīt Krimināllikuma pantu, pēc kāda ieslodzītā persona ir notiesāta vai apcietināta. Ievērojot Ieslodzījuma vietu pārvaldes iniciatīvu, tiesībsargs nepieņēma nekādu turpmāku rīcība minētā jautājuma risināšanā.

11.6. Hierarhija ieslodzījuma vietās

Nemainīgi jau vairāku gadu garumā tiesībsargs saņem ieslodzīto vēstules, kurās personas norāda uz dažāda veida ieslodzīto pašpārvaldes (hierarhijas) izpausmes formām Latvijas cietumos un ar to saistītām problēmām. Piemēram, kā viens no aspektiem tika minēta ēdiena sadales kārtība ieslodzīto starpā, pēdējās porcijas izsniedzot tiem, kas ieslodzīto hierarhiskajā sistēmā atrodas "zemākajā" līmenī. Šis jautājums 2018.gadā nodots izskatīšanai arī administratīvajā tiesā.

Ieslodzījuma vietu pārvalde šajā situācijā nesaskata iestādes faktisko rīcību un apzinātu tiesību pārkāpumu, jo ieslodzīto pašpārvaldes izveide ir nevis cietuma administrācijas stimulēta un veidota, bet gan ieslodzīto pašnoteikšanās veids un savstarpējo attiecību modulis. Būtiskākais cietuma administrācijas darbībā ir kontrolēt to, lai netiktu pārkāptas ieslodzītā normatīvajos aktos noteiktās tiesības, proti, persona nepaliktu bez ēdiena porcijas.

Tomēr, tiesībsarga skatījumā, šajā gadījumā vērtējams arī personas diskriminācijas un nevienlīdzīgu apstākļu radīšanas aspekts, kā arī goda un cieņas aizskaršana. ECT savos spriedumos ir atzinusi, ka nevienu ieslodzīto nedrīkst izcelt labāku par pārējiem. Arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka valstij ir vispārīgs pienākums vērsties pret ieslodzīto neformālo hierarhiju, kura ir viena no vardarbības cēloņiem. Valsts pienākums ir darīt visu saprātīgi iespējamo, lai nepieļautu vardarbību ieslodzīto starpā, līdz ar to arī izskaust ieslodzīto iedibināto neformālo hierarhiju. Neveicot pienācīgus pasākumus, valsts rīkojas prettiesiski.

Kā no saņemtajiem iesniegumiem, tā arī vizīšu laikā, veicot pārrunas ar cietuma darbiniekiem un ieslodzītajiem, var novērot tendenci, ka resocializācijas plāna ietvaros ne visi ieslodzītie labprātīgi vēlas apmeklēt atkarību mazināšanas programmas Atkarīgo centrā Olaines cietumā, tādējādi samazinot savas izredzes uz progresīvo soda izpildi un pirmstermiņa atbrīvošanos. Atbilstoši Ministru kabineta noteikumos noteiktajai kārtībai visi ieslodzītie slēgta tipa iestādē tiek pakļauti vienādiem noteikumiem un tiesību apjomam, neatkarīgi no soda izciešanas režīma vai citiem formāliem vai neformāliem apstākļiem. Šādā veidā valsts pārvalde cenšas veikt aktīvas darbības ne vien, lai mazinātu personas pamatproblēmu attiecībā uz dažāda veida atkarībām, bet arī ieslodzīto pašpārvaldi un hierarhisko sistēmu.

Tiesībsargs, sniedzot atbildes un paužot savu nostāju, ir norādījis, ka neviens normatīvais akts vai starptautiskie standarti neparedz ieslodzīto dalījumu pēc pašizveidotas hierarhiskās sistēmas. Gluži pretēji – šādas sistēmas izveide un uzturēšana ir pretēja vispārnoteiktajiem cilvēktiesību principiem. Tāpēc ieslodzīto personu paustais arguments par nevēlēšanos pildīt resocializācijas plānu, lai neizjauktu ieslodzīto pašpārvaldes kārtību, nav ne normatīvi nostiprināms, ne atbalstāms.

11.7. Sūdzības saistībā ar policiju un ĪAV

2018.gadā tiesībsargs saņēma 18 sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās (turpmāk – ĪAV) un ar šo jautājumu saistītajā jomā. Līdzīgā apjomā kā iepriekšējo gadu, piecos no iesniegumiem izteikta neapmierinātība ar apstākļiem attiecīgajās policijas telpās, tostarp par pārlieku lielo karstumu un ventilācijas nepietiekamību vasarā.

Personas izteikušas sūdzības arī par nepietiekamu pārtikas daudzumu vai medicīniskās palīdzības saņemšanu, tostarp tiesībām saņemt un lietot medikamentus, kurus ir noteikusi/izrakstījusi ārstniecības persona. Policijas darbiniekam, ievērojot ārsta noteiktos norādījumus medikamentu lietošanai, ĪAV ievietotā persona būtu ar tiem jānodrošina. Turpretim situācijā, kad ĪAV ievietotā persona vēlas saņemt medikamentus, kuru lietošanu nav noteikusi ārstniecības persona, policijas darbiniekam bez atbilstošas medicīniskās izglītības nebūtu uzliekams par pienākumu vērtēt un lemt par šādu zāļu izsniegšanas nepieciešamību. Izņēmumi varētu būt ārkārtas situācijas, kad ĪAV ievietotajai personai ir sniedzama neatliekamā medicīniskā palīdzība dzīvības apdraudējuma novēršanai.

Viens no aspektiem, kas saistībā ar saņemto iesniegumu tika aplūkots, bija arī praksē pastāvošais aizliegums saņemt pienesumu no tā paša dzimuma

personas, kas nav ģimenes loceklis, bet ar kuru ĪAV ievietotajai personai ir partnerattiecības. Tiesībsargs secināja, ka normatīvā regulējuma līmenī pastāv jebkāda veida diskriminācijas aizliegums, tostarp diskriminācija dzimuma vai dzimumorientācijas dēļ. Ja atteikšanās pieņemt pienesumu ir saistīta ar ĪAV ieslodzītā dzimumorientāciju, tā var tikt atzīta par iestādes faktisko rīcību, kura pārkāpj Satversmes 91.pantā garantētās pamattiesības un Administratīvā procesa likuma 6.pantā noteikto vienlīdzības principu. Personai ieteikts izmantot valstī pastāvošo tiesību aizsardzības mehānismu.

Nemainīgi kā citus gadus tiesībsargs saņēma arī dažāda veida sūdzības par policijas darbiniekiem un to rīcību. Par fizisku vai īpaši cietsirdīgu morālo personas iespaidošanu tiesībsargs gada laikā ir saņēmis 7 sūdzības, kuras pēc kompetences tika pārsūtītas Iekšējās drošības birojam izvērtēšanai, kriminālprocesa uzsākšanai un vainojamo personu saukšanai pie atbildības. Tiesībsargs savas kompetences ietvaros ir sekojis līdz iestādes veiktajām pārbaudēm ar mērķi pārbaudīt valstī izstrādātā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti.

Par valsts vai pašvaldības policijas darbībām vai bezdarbību labas pārvaldības aspektā vai citos ar personas aizturēšanu un pārmeklēšanu saistītos jautājumos, kā arī agresīvā komunikācijā ar sabiedrību tiesībsargs 2018.gadā ir saņēmis 60 personu iesniegumus. Visbiežāk personas izteikušas sūdzības par nepietiekami skaidras un saprotamas informācijas vai atbildes saņemšanu no policijas darbiniekiem administratīvā procesa ietvaros, kā arī policijas bezdarbību saistībā ar administratīvā rakstura pārkāpumiem.

Jau vairākus gadus tiesībsarga redzeslokā ir jautājums par Valsts policijas konvojēšanas transporta tehniskajām prasībām. Valsts pozitīvais pienākums ir veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus, t.sk. iedzīvotāju dzīvības un veselības apdraudējumu. Par šādu pasākumu uzskatāma arī attiecīgo jomu reglamentējošo normatīvo aktu izstrāde un pilnveidošana. Tomēr Ministru kabineta 2017.gada 31.janvāra noteikumos Nr.57 "Aizturēto, apcietināto un notiesāto personu konvojēšanas kārtība" nav definētas prasības aprīkojumam un apstākļiem, kādos ieslodzītās personas tiek konvojētas.

Apzinot minēto situāciju, kā arī klātienē apskatot Valsts policijas ieslodzīto pārvadāšanai paredzētos transportlīdzekļus un apstākļus tajos, tiesībsargs 2018.gadā organizēja diskusiju par prasībām transportlīdzekļiem ieslodzīto personu konvojēšanai. Diskusijā piedalījās Tieslietu ministrijas, Ieslodzījumu vietu pārvaldes, Valsts policijas, Satiksmes ministrijas un CSDD pārstāvji. Diskusijas dalībnieki apzināja un apsprieda iestāžu ieskatā būtiskākās prasības šāda veida transportlīdzekļiem. Tiesībsargs pievērsa dalībnieku uzmanību apstākļiem transportlīdzekļos, kuri ir būtiski no cilvēktiesību viedokļa,

t.sk. ieslodzītās personas drošība ceļu satiksmes kontekstā. Dalībnieki vienojās par vienotām minimālajām prasībām, kurām jāatbilst ikvienam transportlīdzeklim, ar kuru notiek konvojēšana. Savukārt Valsts policija apņēma līdz 2019.gada februārim izstrādāt grozījumus operatīvo transportlīdzekļu darbību reglamentējošos normatīvajos aktos, definējot arī prasības telpām, kurās tiek pārvadātas ieslodzītās personas.

12. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības

Salīdzinot ar 2017.gadu, 2018.gadā saņemto sūdzību skaits Tiesībsarga birojā no ārzemniekiem, kas Latvijas Republikā pieprasījuši, saņēmuši starptautisko aizsardzību vai uzturas/vēlas uzturēties, pamatojoties uz PMLP izsniegto uzturēšanās atļauju, nav būtiski mainījies.

Kopumā pērn no citu valstu pilsoņiem tika saņemti 15 iesniegumi, no tiem lielāko daļu bija iesnieguši ārzemnieki, kas Latvijā ieceļoja pastāvīgas uzturēšanās nolūkā.

12.1. Pilsonības maiņa un piešķiršana

2018.gada jūlijā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tā norādīja, ka, neskatoties uz latvisko izcelsmi, PMLP atsaka reģistrēt viņu kā Latvijas pilsoni. Iesniedzējs lūdza palīdzību tautības noteikšanā, jo vēlējās reģistrēties kā Latvijas Republikas pilsonis. Tiesībsargs, izvērtējot personas iesniegumu, paskaidroja iesniedzējam, ka Latvijas Republikā ir izdots normatīvais akts, kas regulē tautības maiņu, bet biroja rīcībā nav informācijas, vai līdzīgs normatīvais akts pastāv iesniedzēja pilsonības valstī. Iesniedzējam tika norādīts, ka gadījumā, ja viņa pilsonības valstī pastāv iespēja mainīt tautību uz “latvietis”, viņš var atkārtoti vērsties PMLP ar lūgumu reģistrēt viņu kā Latvijas Republikas pilsoni, pamatojoties uz Pilsonības likuma 2.panta pirmās daļas 3.punktu.

Tāpat 2018.gadā Tiesībsarga birojā mutiskās konsultācijas laikā palīdzību pilsonības maiņas jautājumā lūdza ārzemnieks – alternatīvo statusu ieguvusi persona, kas Latvijas Republikā bija ieguvusi pamatizglītību latviešu valodā, apgūstot tajā vairāk nekā pusi no pamatizglītības programmas. Ārzemnieka izcelsmes valsts vairāku gadu garumā neatbildēja uz viņa pieteikumu par izvešanu no pilsonības, lai varētu pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, savukārt PMLP atteica turpināt naturalizācijas procesu, nesaņemot no personas paziņojumu par atteikšanos no savas iepriekšējās pilsonības un iepriekšējās pilsonības valsts ekspatriācijas atļauju, ja tādu paredz šis valsts likumi, vai pilsonības zaudēšanu apliecināšu dokumentu.

Pieteicējam, ņemot vērā netipisko situāciju, tika rekomendēts pārsūdzēt PMLP izdoto individuālu nelabvēlīgu lēmumu administratīvajā tiesā.

12.2. Par ārzemnieku tiesībām

2018.gada februārī Tiesībsarga birojā tika saņemts personas iesniegums, kurā iesniedzējs lūdza izvērtēt, vai Latvijā spēkā esošais normatīvais regulējums, kas nosaka ierobežojumu saņemt uzturēšanās atļauju, ja nav nomaksāts administratīvais sods, ir samērīgs un netiek pārkāptas iesniedzējam garantētās cilvēktiesības.

Tiesībsargs sniegtajā atbildē norādīja, ka minētajā gadījumā nav pamats pārbaudes lietas ierosināšanai un atzinuma sniegšanai, norādot, ka gadījumā, ja iesniedzējs nepiekrīt PMLP pozīcijai un argumentiem, PMLP lēmums ir jāapstrīd Iekšlietu ministrijā.

Analizējot radušos situāciju, tiesībsargs norādīja, ka ikviena persona, kura nav Latvijas Republikas pilsonis vai nepilsonis un uzturas Latvijas teritorijā, tiek uzskatīta par ārzemnieku. Imigrācijas likuma 24.panta pirmās daļas 8.punkts nosaka, ka pastāvīgo uzturēšanās atļauju ir tiesīgs pieprasīt Latvijas Republikā dzīvojošs ārzemnieks, kurš pirms citas valsts pilsonības iegūšanas ir bijis Latvijas pilsonis vai nepilsonis. Mainot statusu no Latvijas nepilsoņa uz Krievijas Federācijas pilsoņa statusu, Latvijas Republikas teritorijā iesniedzējs tiek uzskatīts par ārzemnieku un var uzturēties valstī tikai tad, ja ir noformējis uzturēšanās atļauju. Imigrācijas likuma 34.panta ceturtā daļa nosaka: *“Ja konstatēts, ka ārzemnieks, uzturoties Latvijas Republikā, pēdējo piecu gadu laikā, skaitot no dienas, kad iesniegti dokumenti uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai vai reģistrēšanai, ir izdarījis administratīvo pārkāpumu un normatīvajos aktos noteiktajā termiņā nav samaksājis uzlikto naudas sodu, uzturēšanās atļauju izsniedz tikai pēc attiecīgā soda samaksas, izņemot gadījumu, kad administratīvā akta darbība ir apturēta vai tiesas nolēmums par naudas soda samaksu nav stājies spēkā.”*

No normas gramatiskās konstrukcijas viennozīmīgi neizriet, ka gadījumos, ja administratīvie sodi radušies līdz pilsonības maiņai un pastāvīgās uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai, valsts var atteikt izsniegt pastāvīgo uzturēšanās atļauju. Iesniedzējam tika paskaidrots, ka gadījumā, ja administratīvo pārkāpumu persona ir izdarījusi līdz brīdim, kad mainīja pilsonību un pieprasīja uzturēšanās atļauju, PMLP nebūtu pamata izvirzīt viņai nosacījumu sodu apmaksai pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai. Atbildē iesniedzējam tika norādīts, ka, ņemot vērā faktu, ka strīds saistīts ar Imigrācijas likuma 34.panta ceturtās daļas sistēmisko un teleoloģisko interpretāciju, efektīvākais aizskarto tiesību aizsardzības mehānisms iesniedzēja aprakstītajā gadījumā ir administratīvā akta apstrīdēšana daļā par

izvirzīto prasību – administratīvo sodu apmaksu – Iekšlietu ministrijā mēneša laikā no lēmuma spēkā stāšanās.

Tiesībsargs vērsa iesniedzēja uzmanību uz to, ka persona nedrīkst turpināt atrasties valsts teritorijā, neregulējot uzturēšanās atļaujas jautājumu, un aicināja viņu pēc iespējas ātrāk noformēt pastāvīgās uzturēšanās atļauju, lai izvairītos no sekām, kas iestājas nelegāli uzturoties valstī – izraidīšana no valsts uz pilsonības valsti.

Papildus jāatzīmē, ka 2018.gadā bija vērojama tendence – pie tiesībsarga ar lūgumu sniegt konsultāciju vērsās vairāki Latvijas pilsoņi, kuriem bija radušies šķēršļi uzturēšanās atļaujas saņemšanai viņu dzīvesbiedram. Piemēram, 2018.gada oktobrī tiesībsargs saņēma iesniegumu, kurā pieteicēja norādīja, ka ir precējusies ar Ēģiptes pilsoni, ar kuru viņai ir kopīgs bērns. Iesniegumā pieteicēja norādīja, ka viņai nepieciešama palīdzība veselības problēmu dēļ, tādēļ vēlas, lai vīram izsniedz uzturēšanās atļauju un pieteicējas ģimenei ļauj apvienoties Latvijas teritorijā. Atbildot uz pieteicējas lūgumu sniegt informāciju, tiesībsargs paskaidroja, ka ārzemnieks, kurš ir laulājies ar Latvijas pilsoni, var pieprasīt uzturēšanās atļauju valstī kā Latvijas pilsoņa laulātais, pamatojoties uz Imigrācijas likuma 25.panta pirmās daļas 1.punktu, iesniedzot dokumentus PMLP. Lai pieteicējas ģimene varētu apvienoties Latvijā, pieteicējas vīram jāpieprasa uzturēšanās atļauja Latvijas Republikā.

Saskaņā ar Imigrācijas likuma 32.panta pirmo un trešo daļu, standarta kārtība paredz, ka dokumentus uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai ārzemnieks iesniedz pārstāvniecībā, kas neatrodas Šengenas līguma dalībvalstī. Ja ārzemniekam ir derīga uzturēšanās atļauja kādā no Šengenas līguma dalībvalstīm, viņam ir tiesības iesniegt dokumentus pārstāvniecībā, kura atrodas Šengenas līguma dalībvalstī. PMLP priekšnieks vai viņa pilnvarota amatpersona tāpat var atļaut iesniegt uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai nepieciešamos dokumentus PMLP, ja tas atbilst starptautiskajām tiesību normām, Latvijas valsts interesēm vai ir saistīts ar humāniem apsvērumiem. Pieteicējai atbildē tika norādīts, ka no viņas iesnieguma nevar secināt, kurā valstī – Latvijā, citā ES dalībvalstī vai ārpus ES teritorijas – šobrīd atrodas viņas vīrs un vai viņam ir uzturēšanās atļauja kādā no ES dalībvalstīm, tādēļ nav iespējams pieteicējai sniegt precīzu atbildi uz uzdoto jautājumu.

Pieteicējai tika paskaidrots: ja viņas vīram nav uzturēšanās atļaujas Latvijā vai citā ES dalībvalstī, viņam jāpieprasa uzturēšanās atļauja ieceļošanai Latvijā vai nu izcelsmes valstī, vai valstī, kurā viņš uzturas legāli.

Tāpat 2018.gada oktobrī Tiesībsarga birojā vērsās Latvijas pilsonis, kurš norādīja iesniegumā, ka PMLP tam sniegusi informāciju, ka viņa laulātajam nav likumīgs pamats saņemt uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā. Atteikums tika pamatots ar Satversmes 110.pantā

noteikto, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, bet Civillikuma 35.pants aizliedz laulību starp viena dzimuma personām. Iesniegumā pieteicējs minēja, ka atteikuma vēstulē PMLP vērsa pieteicēja uzmanību uz to, ka, lūdzot uzturēšanās atļauju savam viendzimuma partnerim, pieteicējs nevar atsaukties uz Eiropas Savienības tiesas spriedumu lietā Nr.C-673/16 un tajā paustajām atziņām, jo tajā ir nostiprināta un vienādots prakse ES dalībvalstīs attiecībā uz uzturēšanās atļaujas piešķiršanu viendzimuma partneriem, kur viens no partneriem ir ES pilsonis, un kuri bauda ES pilsoņiem un viņu ģimenes locekļiem garantētās tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijās.

Atbildes vēstulē pieteicējam tika paskaidrots, ka tiesībsarga kompetencē neietilpst uzturēšanās atļauju izsniegšana, tādēļ savu ierobežoto tiesību aizstāvībai pieteicējam un viņa laulātajam tiesā būtu jāapstrīd faktiskā PMLP rīcība vai lēmums, ar kuru laulātajam atsaka izsniegt uzturēšanās atļauju. Tiesībsarga ieskatā, lai arī spriedums skāra konkrēto tiesisko strīdu, tajā bija dotas atziņas par termina “laulātais” kā ģimenes loceklis interpretāciju ES regulējumā un secīgu dalībvalstu pienākumu ievērot Līguma par Eiropas Savienības darbību 21.panta 1.punktu. Sprieduma 37.punktā Eiropas Savienības tiesa skaidri noteica, ka *“personu statuss, kas ietver ar laulību saistītus noteikumus, ir jautājums, kas ietilpst dalībvalstu kompetencē, un Savienības tiesības šo kompetenci neaizskar [..]. Tādējādi dalībvalstīm ir brīvība paredzēt vai neparedzēt viena dzimuma personu laulību”*, tādējādi skaidri distancējoties no laulības definēšanas ES. Eiropas Savienības tiesa uzsvēra, ka katra valsts laulības institūta regulējumā bauda neierobežotu varu, un, ja kādā ES dalībvalstī laulība ir noslēgta un abi laulātie bauda brīvas pārvietošanās un uzturēšanās tiesības, šādiem laulātiem jāgarantē arī turpmāk uzturēšanās tiesības ES pilsoņa izcelsmes valstī. Turklāt spriedumā lietā Nr.C-763/16 tiesa norādīja, ka dalībvalsts atteikums atzīt laulību ar tā paša dzimuma Eiropas Savienības pilsoni, kas ir likumīgi noslēgta citā dalībvalstī, lai piešķirtu atvasināto uzturēšanās tiesību trešās valsts valstspiederīgajam, var kavēt Līguma par Eiropas Savienības darbību 21.panta 1.punktā nostiprināto šī pilsoņa tiesību brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā īstenošanu. Tā sekas būtu tādas, ka pārvietošanās brīvība dažādās dalībvalstīs atšķirtos atkarībā no valsts tiesību normām, kurās reglamentēta laulība starp viena dzimuma personām.

Bez tam tika uzsvērts, ka, ierobežojot Latvijas Republikas pilsoņa laulātajam, kas ir trešās valsts pilsonis, iespējas iegūt uzturēšanās atļauju Latvijā, salīdzinot ar citas ES dalībvalsts viendzimuma laulāto tiesībām uzturēties Latvijas teritorijā, tiktu pieļauta diskriminācija pret Latvijas pilsoni, salīdzinot ar citas ES dalībvalsts pilsoņa tiesībām saglabāt laulības saites un saņemt uzturēšanās atļauju savam viendzimuma ģimenes loceklim.

12.3. Par bezvalstnieku tiesību aizsardzību Latvijas Republikā

2018.gada jūnijā Tiesībsarga birojā vērsās iesniedzējs, lūdzot atbalstu sarežģītas situācijas risināšanā, kurā bija nonācis ārzemnieks, kura identitāti atbildīgās institūcijas nespēja noskaidrot un kurš Latvijā bija pieprasījis piešķirt bezvalstnieka statusu.

No iesnieguma izrietēja, ka persona netika identificēta kā kādas valsts pilsonis, lai gan pati norādīja uz konkrētu valsti, kurā dzīvoja kopā ar vecvecākiem līdz tika ievietota bāreņu namā. Sasniedzot 16 gadu vecumu, persona devās uz kaimiņvalsti, lai atrastu darbu. 2016.gada vasarā Valsts robežsardze minēto ārzemnieku aizturēja Latvijas Republikas teritorijā un ievietoja Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā "Daugavpils". Ārzemnieks vērsās PMLP ar lūgumu piešķirt viņam bezvalstnieka statusu, tomēr 2018.gada aprīlī PMLP to atteica.

Vērtējot konkrēto situāciju, tiesībsargs lūdza Valsts robežsardzi un PMLP sniegt detalizētu informāciju par minētā ārzemnieka statusu Latvijā un vai ir nepieciešama iesaistīto valsts iestāžu tikšanās konkrētās situācijas risināšanai. PMLP sniedza tiesībsargam atbildi, ka minētā ārzemnieka situācija nav netipiska, tādēļ nesaskata nepieciešamību to apspriest plašākā lokā. Savukārt Valsts robežsardze pauda gatavību piedalīties ārzemnieka situācijas apspriešanā plašākā iesaistīto atbildīgo iestāžu lokā, ja ir nepieciešams sniegt informāciju par personas lietas apstākļiem, vienlaikus norādot, ka par statusa piešķiršanu ārzemniekam valstī ir atbildīga PMLP.

Apzinoties, ka konkrētajā gadījumā ir jārod risinājums un valsts līmenī ir jāaktualizē jautājums par tādu ārzemnieku statusu, kurus nevar izraidīt no valsts un kuriem nevar arī piešķirt kādu statusu, jo nav iespējams noskaidrot ārzemnieka identitāti, tiesībsargs piekrita viedoklim, ka lietderīgi būtu minēto jautājumu apspriest, aicinot uz diskusiju plašāku iesaistīto institūciju loku – Iekšlietu ministrijas, Labklājības ministrijas, PMLP, Valsts robežsardzes pārstāvjus. Sazinoties ar Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju, tiesībsargs saņēma informāciju, ka komisija plāno ārzemnieka situāciju apspriest kādā no sēdēm, aicinot uz to atbildīgās iestādes.

Tāpat 2018.gada aprīlī pie tiesībsarga vērsās persona, kura lūdza uzsākt pārbaudi par valsts atbildīgo iestāžu bezdarbību, novilcinot izsniegt pieteicējai un viņas bērniem personu apliecinošos dokumentus. Iesniegumā persona norādīja, ka viņas vecāki – māte (Krievijas Federācijas pilsonē) un tēvs (Latvijas Republikas pilsonis, kurš mira 2014.gadā) apprecējās Krievijā 1991.gadā. Laulībā piedzima pieteicējas brālis, kurš ir Latvijas Republikas pilsonis, un pieteicēja. Dzimšanas brīdī Rīgas dzemdību namā vecāki pieteicējas statusu un dokumentus

nenoformēja, jo mātei bija nozagta pase, bet tēvs atradās ieslodzījuma vietā. Dzimšanas apliecība uz pieteicējas vārda ilgstoši netika izdota. Iesniegumā pieteicēja norādīja, ka viņai ir piedzimuši divi bērni, kuru legalizācija Latvijā nav iespējama, jo arī pati pieteicēja kopš dzimšanas brīža nav legalizēta. Pieteicēja iesniegumā minēja, ka gan viņai, gan viņas bērniem ir ierobežota pieeja palīdzības saņemšanā.

Izvērtējot situāciju un sazinoties ar Tieslietu ministriju, tika saņemta informācija, ka pieteicējas bērnu reģistrācijas jautājums ir nodots izskatīšanai Rīgas pilsētas Teikas dzimtsarakstu nodaļai un bērni nekavējoties tiks reģistrēti. Attiecībā uz pieteicēju no PMLP un Tieslietu ministrijas tika saņemta pretēja informācija tai, kas minēta iesniegumā tiesībsargam par valsts liktajiem šķēršļiem statusa reģistrācijai un Latvijas pilsonības saņemšanai. PMLP sniedza informāciju Tieslietu ministrijai un tiesībsargam, ka pieteicējas statusa noformēšanas pabeigšanai ir nepieciešams tikai iesniegt izziņu no Krievijas Federācijas atbildīgajām iestādēm par to, ka pieteicēja nav Krievijas Federācijas pilsoņe. Tieslietu ministrija, sazinoties ar Krievijas Federācijas vēstniecību, noskaidroja, ka izziņa pieteicējai bija sagatavota, bet viņa nav ieradies to izņemt. Tiesībsargs aicināja pieteicēju statusa saņemšanas paātrināšanai izņemt trūkstošo izziņu un pabeigt statusa noformēšanu PMLP.

12.4. Dalība darba grupās

2018.gadā Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās vairākās Labklājības ministrijas rīkotajās Patvēruma meklētāju, bēgļu un personu ar alternatīvo statusu sociālekonomiskās iekļaušanas darba grupas sēdēs.

Minētajā darba grupā tika aktualizēti un atbildīgo institūciju starpā pārrunāti vairāki valsts mērogā aktuāli jautājumi, kas skar starptautisko aizsardzību saņēmušo personu tiesību aizsardzību. Darba grupā tika secināts, ka ilgstoši valsts mērogā minētajā grupā nevar rast risinājumu mājokļa jautājumā – pašvaldībām trūkst brīvo dzīvokļu fonda, savukārt brīvajā tirgū mājokļa pieejamībā minētā grupa saskaras ar diskrimināciju, kā arī nespēj ar esošo pabalstu apmēru segt īres un komunālo pakalpojumu maksu.

Darba grupā tāpat tika pārrunāts mentoru projekts un tajā konstatētās atziņas darbā ar bēgļiem un alternatīvo statusu saņēmušajām personām, pieejas izglītībai jautājums, integrācijas projektu rezultāti.

12.5. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu

2018.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likuma 50.⁷pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Pārskata periodā tiesībsargs saņēma 184 lēmumus par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu. Aptauja tika veikta 30 piespiedu kārtā izraidāmajiem ārzemniekiem, kā arī tiesībsarga novērotājs piedalījās vienā faktiskajā izraidīšanas operācijā uz Vjetnamas Sociālistisko Republiku.

Lai arī salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem izraidāmo skaits ir būtiski samazinājies, tomēr tika secināts, ka Latvijas robežu joprojām nelikumīgi šķērso un izcelsmes valstī tiek atgriezti nepilngadīgie ārzemnieki, kas valstī ieceļojuši bez likumisko pārstāvju pavadības.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Pieņemti lēmumi par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu	48	51	33	96	392	343	187	184
Aptaujātās personas	18	49	29	90	71	61	60	30
Dalība faktiskajās izraidīšanas operācijās	-	1	1	6	2	1	1	1

Pārskata periodā – 2018.gada 31.maijā, 24.augustā, 27.septembrī, 18.oktobrī – tika veiktas 30 piespiedu kārtā izraidāmo personu aptaujas. Visi aptaujātie ārzemnieki norādīja, ka viņiem ir savlaicīgi izsniegts lēmums par piespiedu izraidīšanu viņiem saprotamā valodā, pārsūdzēt minētos lēmumus un saņemt juridisko palīdzību aptaujātie izraidāmie ārzemnieki nevēlējās, kā arī netika saņemtas sūdzības par to, ka atgriešanās gadījumā izraidāmajām personām draudētu briesmas dzīvībai un veselībai.

Visi aptaujātie ārzemnieki minēja, ka ir bijuši informēti par savām procesuālajām tiesībām un tiesībām aizturēšanas vietās. Sūdzības par sadzīves apstākļiem aizturēšanas vietās vai Valsts robežsardzes amatpersonu un darbinieku pārkāpumiem netika saņemtas. Toties sūdzības tika paustas par finanšu līdzekļu trūkumu saziņai ar tuviniekiem, lai informētu par

aizturēšanu un atgriešanās laiku. Vairākas personas norādīja, ka viņu rīcībā nav finanšu līdzekļi un sakaru līdzekļi, lai informētu tuviniekus par atgriešanos izcelsmes valstī.

Aptauju laikā tika konstatēts, ka daži izraidāmie ārzemnieki rudens sezonā tika izraidīti vasaras apģērbā. Tiesībsargs nekavējoties informēja Valsts robežsardzes amatpersonas par identificēto problēmu, un situācija tika atrisināta, piešķirot izraidāmajām personām sezonai atbilstošu apģērbu un apavus, lai izceļotu uz izcelsmes valsti.

Tāpat jāatzīmē, ka 2018.gada 6.septembrī Tiesībsarga biroja darbinieks piedalījās trīs Vjetnamas Republikas pilsoņu faktiskajā izraidīšanā uz Hanoju. Nacionālajā izraidīšanas operācijā izraidāmos – divas sievietes un vienu nepilngadīgo bez pavadības – pavadīja abu dzimumu Valsts robežsardzes amatpersonas. Novērotājs atskaitē par dalību nacionālajā faktiskajā izraidīšanas operācijā norādīja, ka saziņa ar izraidāmajiem bija iespējama pateicoties tam, ka viens no viņiem pārzināja krievu valodu. Izraidāmajiem ārzemniekiem izraidīšanas operācijas laikā tika nodrošināta iespēja iegādāties pārtiku, lietot personīgos tālruņus un apmeklēt labierīcības sava dzimuma pavadībā. Ierodoties izcelsmes valstī, Valsts robežsardzes pārstāvji nodeva izraidāmos un viņu pases kompetentām amatpersonām.

Komunikācija ar izraidāmajiem Valsts robežsardzes konvoja pārstāvjiem bija korekta, speciālie līdzekļi vai cīņas paņēmieni pret izraidāmajiem netika pielietoti. Novērotājs ziņojumā ietvēra piezīmi, ka Valsts robežsardzes konvoja darbinieki skaitliskā sastāva dēļ bija ierobežoti atpūtas izmantošanā un pieejā labierīcībām, sevišķi būtiski tas ir gadījumos, kad izraidīšanas operācijas norises laiks ir ievērojams un pārtraukumi darbiniekiem ir objektīvi nepieciešami. Ja pārtraukuma laikā darbinieks netiek aizvietots, tas palielina ne vien citu darbinieku noslodzi, bet arī paaugstina iespējas konvojējamām personām veiksmīgi veikt prettiesiskas darbības. Savukārt, ja netiek nodrošinātas minētās vajadzības, ar augstu varbūtības pakāpi ikviena cilvēka, t.sk. darbinieka, neiecietība un agresivitāte palielinās, kā rezultātā pieaug arī fiziskas un morālas vardarbības risks.

Ziņojumā Valsts robežsardzei tika norādīts, ka tās mājaslapā nav informācijas par kārtību, kādā Konvoja nodaļa veic ārzemnieku izraidīšanu. Savukārt Ministru kabineta 2017.gada 31.janvāra noteikumu Nr.57 "Aizturēto, apcietināto un notiesāto personu konvojēšanas kārtība" 27.punktā noteikts, ka vienas konvojējamās personas konvojēšanu kājām veic ne mazāk kā divi policijas darbinieki, bet, ja konvojē personu grupu, tad konvojēšanu veic vismaz par vienu policijas darbinieku vairāk nekā konvojējamās personas. Tādējādi, lai gan minētie noteikumi nav tieši attiecināmi uz Valsts robežsardzes darbību, tomēr tie norāda uz likumdevēja viedokli par atbilstošāko izraidāmo un darbinieku attiecību konvojēšanas gaitā. Konkrētajā gadījumā izraidīšanas operācija noritēja nepārtraukti aptuveni 24 stundas. Diviem

Valsts robežsardzes darbiniekam konvojējot trīs izraidāmās personas, t.i., vairāk par darbiniekiem, jau sākotnēji bija paredzams, ka netiks ievērotas darbinieku tiesības vai pastāvēs iepriekš minētie riski.

Lai gan konkrētās izraidīšanas gaitā netika konstatēti neiecietīgas vai cietsirdīgas izturēšanās gadījumi pret izraidāmajiem, tomēr apstākļi, ka netiek ņemti vērā iespējamie apdraudējumi un darbinieku dabīgās vajadzības, ir kritiski vērtējams labas pārvaldības principa kontekstā.

12.6. Projekts “*Forced-return Monitoring II*”

2016.gada 6.oktobrī stājās spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) 2016/1624 par Eiropas Robežu un krasta apsardzi (Frontex). Regulas 29., 30., 31. un 32.pants stājās spēkā 2017.gada 1.janvārī, kas paredz, ka Frontex ir atbildīga par piespiedu atgriešanas uzraudzības novērotāju rezerves izveidi, kuras novērotājiem jāveic piespiedu atgriešanas uzraudzība saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2008/115/EK par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi 8.panta 6.punktu.

2013.gadā tika uzsākts Piespiedu izraidīšanas novērošanas projekts (*Forced-return monitoring, FReM*), un to līdz 2015.gadam īstenoja Starptautiskais Migrācijas politikas attīstības centrs (*International Centre for Migration Policy Development; ICMPD*) sadarbībā ar astoņām partnervalstīm, Frontex un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūru (*European Union Agency for Fundamental Rights; FRA*).

Projekta pirmā posma ietvaros tika izstrādātas Eiropas vadlīnijas un visaptveroša apmācību rokasgrāmata par piespiedu izraidīšanas novērošanu, kā arī tika radītas novērotāju rezerves sistēmas iestrādes jeb “pilotrezerve” un izstrādāts šīs sistēmas organizēšanas ietvars. 2016.gada septembrī tika turpināts nākamais projekta posms, par kura dalībnieku kļuva arī Latvijas Republikas tiesībsargs. Projekts turpinājās līdz 2018.gada 31.oktobrim, un tajā piedalījās 15 dalībvalstis: Austrija, Bulgārija, Čehija, Somija, Vācija, Grieķija, Ungārija, Latvija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Portugāle, Rumānija, Zviedrija un Šveice.

FReM II projekta virsmērķis bija radīt un pilnveidot funkcionējošu ES Piespiedu atgriešanas sistēmu saskaņā ar Atgriešanas direktīvu (2008/115/EC), lai aizsargātu piespiedu izraidāmo personu pamattiesības, izmantojot vienotu, neatkarīgu un caurskatāmu piespiedu izraidīšanas uzraudzības sistēmu Eiropā. Projekta uzdevums bija harmonizēt šo sistēmu Eiropas Savienības valstu līmenī un nodrošināt, ka dalībvalstīm ir piekļuve kvalificētiem un apmācītiem

piespiedu izraidīšanas novērotājiem jeb novērotāju rezervei, kā arī atbalstīt dalībvalstu nacionālo sistēmu izveidošanu un pilnveidi.

Projekta plāns paredzēja vēl piecus aktivitāšu blokus: piespiedu atgriešanas novērotāju apmācības, novērotāju iesaisti faktiskajās izraidīšanas operācijās, Frontex struktūras izveidi novērotāju rezerves darba organizēšanai, pieredzes un labās prakses apmaiņu, nacionālo piespiedu izraidīšanas sistēmu izveidi vai stiprināšanu.

Novērotāju apmācību galvenais mērķis bija gan jaunajiem, gan pieredzējušajiem piespiedu atgriešanas operāciju novērotājiem sniegt visaptverošu informāciju un pārskatu par:

- 1) piespiedu atgriešanas operācijām;
- 2) piespiedu atgriešanas operāciju novērošanu un aizsargājamām pamattiesībām;
- 3) konvoja un konvoja līdera lomu, mandātu un pienākumiem;
- 4) novērotāja lomu, mandātu un pienākumiem;
- 5) piespiedu atgriešanas novērotāja ziņošanas un komunikācijas pienākumu.

FReM II projekta rezultātā tika:

- 1) izveidota funkcionējoša piespiedu izraidīšanas novērotāju rezerve, kuras darbību koordinē Frontex;
- 2) izveidoti informatīvie profili par piespiedu izraidīšanas novērošanas sistēmām 15 dalībvalstīs, tai skaitā apkopota informācija par sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas mehānismiem;
- 3) izstrādāts apmācību koncepts un īstenotas apmācības piespiedu izraidīšanas novērotājiem, lai nodrošinātu rezerves novērotāju pieaugumu; organizētas atsevišķas apmācības novērotāju treneriem, kuri savukārt varētu tālāk apmācīt novērotājus, piemēram, nacionālā līmenī;
- 4) organizētas regulāras tikšanās pieredzes un labās prakses apmaiņai;
- 5) nacionālo aktivitāšu ietvaros vairākām dalībvalstīm sniegts atbalsts to piespiedu izraidīšanas sistēmu izveidošanā vai pilnveidē, ietverot sistēmu novērtējumu, ekspertu konsultācijas, seminārus un darba grupas par konkrētiem jautājumiem, kā arī mērķtiecīgas apmācības.

Projekta darbības laikā seši Tiesībsarga biroja pārstāvji pilnveidoja kompetenci piespiedu atgriešanas operāciju novērotāju apmācībās, viena darbiniece kļuva arī par rezerves novērotāju un pārskata periodā ir piedalījusies divās Frontex rīkotajās piespiedu izraidīšanas operācijās.

Nacionālo piespiedu izraidīšanas novērošanas sistēmu atbalsta aktivitāšu ietvaros Tiesībsarga birojs lūdza ICMPD izvērtēt arī Latvijas piespiedu izraidīšanas novērošanas sistēmu. Pieaicinātais eksperts no Luksemburgas izvērtēja nacionālajā līmenī izveidoto datu bāzi, kas ietver datus par piespiedu izraidāmo izmitināšanas centra (aizturēšanas vietas) apsekošanām, izraidāmo personu intervijām un faktisko izraidīšanas operāciju novērošanu. Klātienē tika pārrunāta arī mazaizsargāto grupu, piemēram, nepilngadīgo bez pavadības, cilvēku ar invaliditāti un iespējamo cilvēktirdzniecības upuru, identifikācija un individuālā pieeja izraidīšanas operācijās. Tiesībsarga biroja pārstāvji norādīja uz problemātiku sadarbībā ar trešo valstu (piespiedu izraidāmo izcelsmes valstu) institūcijām, tai skaitā jautājumos par nepilngadīgo bez pavadības atgriešanu izcelsmes valstī. Savukārt pieaicinātais eksperts no Igaunijas, kas pārstāvēja arī ICMPD, sadarbībā ar Serbijas nevalstiskās organizācijas “Astra” pārstāvi un Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas nacionālo koordinatori cilvēku tirdzniecības novēršanas jautājumos rīkoja apmācības Tiesībsarga biroja darbiniekiem par iespējamo cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanu piespiedu izraidīšanas procesā un atbalsta sniegšanu minētajai grupai.

Lai turpinātu pilnveidot piespiedu izraidīšanas novērotāju rezervi un tās organizēšanu, kā arī lai stiprinātu nacionālās piespiedu izraidīšanas sistēmas, ievērojot izraidāmo personu pamattiesības, no 2018.gada 1.decembra ICMPD kā projekta koordinators ir uzsācis projekta trešo posmu, kurā dalību apstiprinājušas jau 22 dalībvalstis, kuras kopā ar Frontex būs arī projekta vadības grupas dalībnieces.

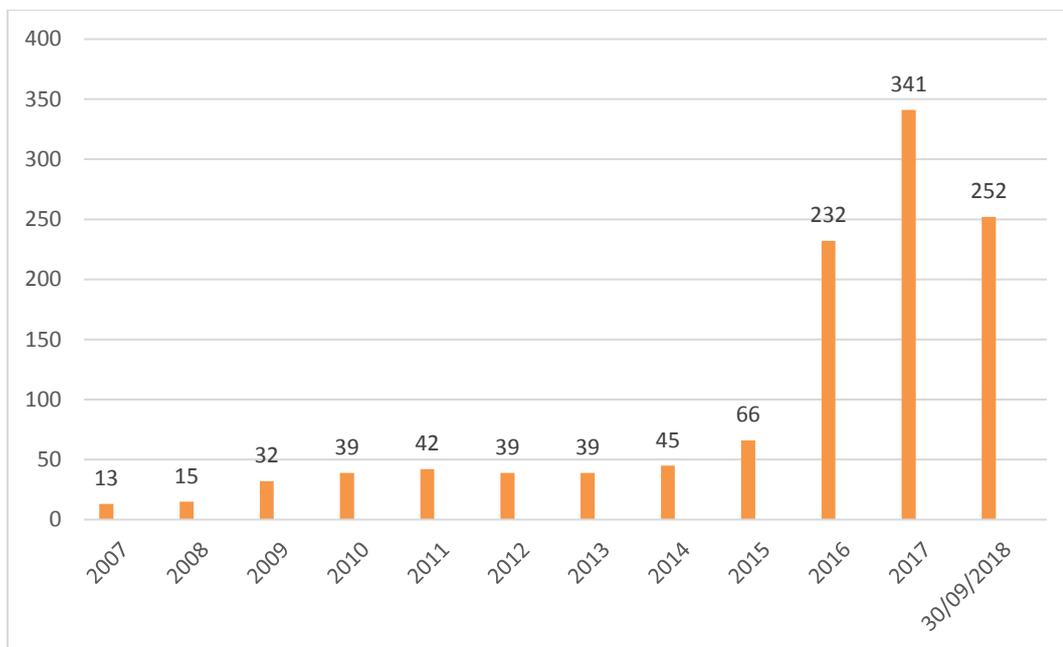
12.7. Frontex piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu rezerve

Frontex piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu (novērotāju) rezerve (turpmāk – Rezerve) funkcionē no 2017.gada 7.janvāra,¹⁶⁷ un kopš tā laika no Tiesībsarga biroja Rezervei ir nominēts un apstiprināts tikai viens novērotājs. Uz 2018.gada 23.oktobri Rezervei bija nominēti un apstiprināti 62 novērotāji no 20 dalībvalstīm.¹⁶⁸

2017.gadā Frontex koordinēja 341 atgriešanas operāciju, savukārt laika periodā no 2018.gada 1.janvāra līdz 30.septembrim – 252.

¹⁶⁷ Sīkāk par Frontex Piespiedu atgriešanas uzraudzības speciālistu (novērotāju) rezervi sk. “Latvijas Republikas tiesībsarga 2017.gada ziņojuma” 13.2. apakšnodaļā “Piespiedu izraidīšanas novērošana”. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publicakijas/gadazinojumi/gada-zinojumi>

¹⁶⁸ Šajā tiesībsarga ziņojuma apakšnodaļā atspoguļotie statistikas dati par Rezervi un vispārīgā informācija par Frontex koordinētajām atgriešanas operācijām iegūti no Frontex pārstāvja prezentācijas, kas tika prezentēta 2018.gada 23.oktobra tikšanās laikā. Prezentācija nav publiski pieejama.

Laika periodā no 2018.gada 1.janvāra līdz 30.septembrim Frontex koordinēja:

- ✓ 97 kopīgās atgriešanas operācijas, no kurām 97% tika novērotas;
- ✓ 104 nacionālās atgriešanas operācijas, no kurām 19% tika novērotas,
- ✓ 51 savākšanas atgriešanas operācijas, no kurām visas tika novērotas.

2018.gadā Tiesībsarga biroja novērotāja piedalījās divās Frontex koordinētajās atgriešanas operācijās. Viena no tām bija nacionālā, otra – kopīgā atgriešanas operācija. Abu atgriešanas operāciju organizators bija Vācijas Federatīvā Republika, bet galamērķa valstis – Gambija, Maķedonija un Serbija.

Nacionālajā izraidīšanas operācijā no Eiropas Savienības un Šengenas bezrobežu zonas tika izraidīti trīs ārzemnieki no plānotajiem sešiem, savukārt kopīgajā izraidīšanas operācijā – 108 ārzemnieki no plānotajiem 111.

Izraidāmo personu vidū bija arī personas no mazaizsargātajām grupām: ģimenes ar bērniem (jaunākajam bērnam bija 1 gads), veci cilvēki (vecākajam cilvēkam bija 69 gadi) un personas ar kustību traucējumiem.

	Vīrieši	Sievietes
no 18 līdz 59 gadiem	42	23
> 60 gadi	5	4
no 6 līdz 17 gadiem	14	12

< 5 gadi	4	7
Kopējais skaits	65	46
Kopā:	111	

Tabula: izraidāmo ārzemnieku sadalījums pa vecuma grupām

Abās atgriešanas operācijās tika novēroti trīs posmi: pirms atgriešanās/aizbraukšanas (*pre-departure*), lidojuma (*in-flight*) un ierašanās (*arrival*) posms.

Kopīgās atgriešanas operācijas laikā, īsi pirms izlidošanas no Vācijas, tika saņemta informācija par vienu no ģimenēm, ka tiesnesis viņu lēmumu par izraidīšanu ir atcēlis, līdz ar to šī ģimene nekavējoties tika atbrīvota. Tika konstatēts, ka, pamatojoties uz iepriekš veiktu riska izvērtējumu, trīs gadījumos personām tika pielietoti speciālie līdzekļi (*body cuffs and leg cuff*). Piespiedu atgriešanas īstenošanas laikā netika konstatēti izraidāmo personu būtiski pamattiesību pārkāpumi, kā arī netika novēroti pārkāpumi un saņemtas sūdzības par sliktu izturēšanos.

Par atgriešanas operāciju procesa novērošanu Frontex tika nosūtīti ziņojumi, kur vienā no ziņojumiem tika norādīts, ka jāpievērš uzmanība pietiekama dzeramā ūdens nodrošināšanai un pietiekamai ventilācijai uzgaidāmajā telpā pirms izlidošanas.

III. Preventīvais mehānisms jeb regulāru vizīšu sistēma

Nacionālais preventīvais mehānisms ir neatkarīgs mehānisms, kura viens no galvenajiem pienākumiem ir veikt regulāras vizītes uz iestādēm, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, ar mērķi novērst sliktas izturēšanās riskus.

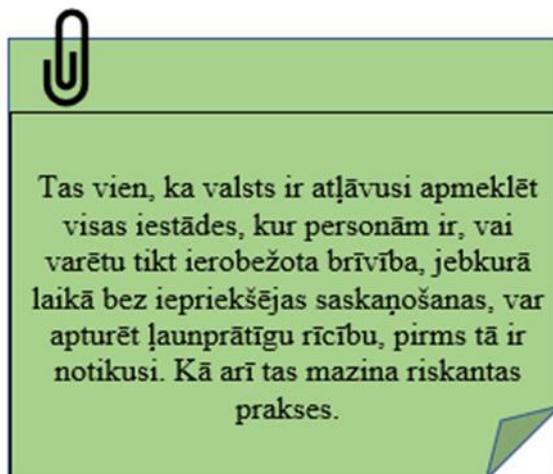
2017.gadā tiesībsargam tika uzticēts veikt preventīvā mehānisma funkciju. Līdz ar to Latvijā ir izveidojusies unikāla situācija, jo, lai gan ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokols (turpmāk – Papildprotokols) nav ratificēts, valsts jau ir likusi iedīgļus Papildprotokola nacionālajam preventīvajam mehānismam, šādi jau laikus sagatavojot tiesībsarga institūciju jaunajai funkcijai.

Tādējādi 2018.gada 1.martā Tiesībsarga birojā tika izveidota Prevencijas daļa, kuras galvenais uzdevums ir veikt regulāras vizītes. Lai gan Tiesībsarga birojs kopumā veic preventīvā mehānisma funkciju, taču visvairāk šī funkcija ir koncentrēta tieši Prevencijas daļā.

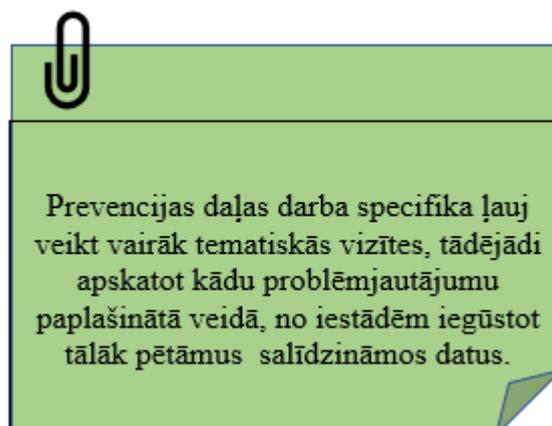
Prevencijas daļas pamatvērtības ir:

- ✓ preventīva rīcība, nevis pretdarbība,
- ✓ sadarbība, nevis nosodīšana.

Visu Prevencijas daļas vizīšu virsmērķis ir mazināt riska faktorus iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem pēc iespējas ātrāk, ideālā gadījumā pirms vēl pārkāpums ir noticis. Proti, Prevencijas daļas galvenais uzdevums ir apmeklēt iestādes ar mērķi novērst mazaizsargāto personu grupu, kurām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, tiesību pārkāpumus, sadarbojoties ar konkrētās iestādes vadību. Ideālā situācijā sadarbībā ar konkrētās iestādes vadību novērst tiesību pārkāpumu, pirms tas ir noticis. Tādēļ gandrīz lielākā daļa vizīšu ir iepriekš nesaskaņotas ar apmeklējamās iestādes vadību, ko pieļauj Tiesībsarga likumā noteiktais mandāts.

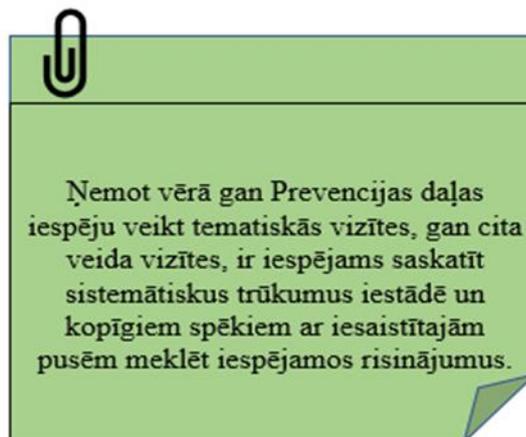
Tas vien, ka valsts ir atļāvusi apmeklēt visas iestādes, kur personām ir, vai varētu tikt ierobežota brīvība, jebkurā laikā bez iepriekšējas saskaņošanas, var apturēt ļaunprātīgu rīcību, pirms tā ir notikusi. Kā arī tas mazina riskantas prakses.

Prevencijas daļas darba specifika ļauj veikt vairāk tematiskās vizītes, tādējādi apskatot kādu problēmjautājumu paplašinātā veidā, no iestādēm iegūstot tālāk pētāmus salīdzināmos datus.

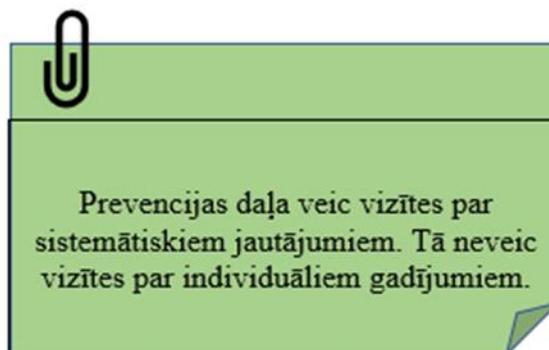
Ir dažāda veida vizītes:

- ✓ iepriekš saskaņotas vai nesaskaņotas;
- ✓ dienas vai nakts laikā;
- ✓ darbdienās vai brīvdienās un svētku dienās;
- ✓ vienas vai vairāku dienu;
- ✓ tematiskās vizītes (pārbaude konkrētas tēmas ietvaros un vienlaikus vispārīgas informācijas iegūšana par iestādi);
- ✓ monitoringa (kad pārbaude tiek veikta par iestādi kopumā, nevis atsevišķā tās daļā, proti, nevis tematiskā ietvarā);
- ✓ pēcpārbaudes par sniegto rekomendāciju izpildi;
- ✓ izziņas vizītes (lai iegūtu informāciju darba uzdevumu veikšanai) utt.

Šobrīd apzinātās iestādes, kuras var tikt apmeklētas (saraksts nav izsmelošs un laika gaitā tas var tikt papildināts):

- cietumi;
- audzināšanas iestādes (un tās daļa) nepilngadīgajiem;
- Latvijas Cietumu slimnīca;
- policijas īslaicīgās aizturēšanas vietas;
- sociālās korekcijas izglītības iestādes bērniem;
- aizturēto ārzemnieku izmitināšanas vietas;
- psihiatriskās ārstniecības iestādes (t.sk. Tiesu psihiatrisko ekspertīžu un piespiedu ārstēšanas centrs);
- valsts sociālās aprūpes centri;
- internātskolas;
- tiesu ēku konvoja zonu telpas u.c.;
- bērnunami;
- veco ļaužu pansionāti (pašvaldību, privātie un nevalstisko organizāciju) u.c.

1. Vispārīgi par 2018.gadā paveikto

2018.gadā sevišķa uzmanībā tika pievērsta:

- 1) bērnu tiesību ievērošanai psihoneiroloģiskajās slimnīcās un bērnunamos¹⁶⁹ (kuros bērni ir īpaši ievainojamā stāvoklī salīdzinājumā ar bērniem, kuri dzīvo ģimenēs); un
- 2) senioru tiesību ievērošanai veco ļaužu pansionātos¹⁷⁰.

Ar Prevencijas daļas iesaisti 2018.gadā kopā ir veiktas 30 vizītes. No tām: 11 pārbaudes (monitoringa); 3 pēcpārbaudes; 9 tematiskās un 7 izziņas vizītes.

Vizītēs tika apmeklētas:

- 1) bērnu psihoneiroloģiskās slimnīcas;
- 2) bērnunami;
- 3) valsts sociālās aprūpes centri, kurās tiek ievietotas personas ar garīga rakstura traucējumiem;
- 4) veco ļaužu pansionāti u.c. vietas.

2. Prevencijas daļas galveno aktivitāšu apkopojums

MARTS `18

29.marts – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSIA Slimnīcā “Ģintermuiža”

APRĪLIS `18

5.aprīlis – pēcpārbaudes vizīte Engures novada domes pansionātā “Rauda”

18.aprīlis – izziņas vizīte Tiesu psihiatrisko ekspertīžu un piespiedu ārstēšanas centrā

23.aprīlis – izziņas vizīte uzņēmuma “Senior Baltic” Rezidence “Dzintara melodija”

26.aprīlis – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”

MAIJS `18

3.maijs – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSIA “Piejūras slimnīca”

21.maijs – pārbaudes (monitoringa) vizīte Ozolnieku novada pašvaldības sociālās aprūpes centrā “Zemgale”

24.maijs – pēcpārbaudes vizīte VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži””

30.maijs – pārbaudes (monitoringa) vizīte sociālās aprūpes centrā “Pļaviņas”

JŪNIJS `18

5.jūnijs – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”

7.jūnijs – pēcpārbaudes vizīte VSAC “Zemgale” filiālē “Jelgava”

¹⁶⁹ Bērnunami jeb ārpusģimenes aprūpes iestādes.

¹⁷⁰ Veco ļaužu pansionāti jeb ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas.

12.jūnijs – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca”
Bērnu psihiatrijas klīnikā

26.jūnijs – tematiskā pārbaudes vizīte Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centra
struktūrvienībā “Ezermala”

27.jūnijs – tematiskā pārbaudes vizīte Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrā

JŪLIJS `18

2.jūlijs – tematiskā pārbaudes vizīte bērnamā-patversmē “Priedīte”

3.jūlijs – tematiskā pārbaudes vizīte Naujenes bērnamā

20.jūlijs – tematiskā pārbaudes vizīte Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centra
struktūrvienībā “Apīte”

23.jūlijs – tematiskā pārbaudes vizīte SOS ciematā Valmierā

AUGUSTS `18

-

SEPTEMBRIS `18

11.-12.septembris – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSAC “Latgale” filiālē “Krašņi”

18.septembris – pārbaudes (monitoringa) vizīte sociālās aprūpes centrā “Tērvete”

21.septembris – izziņas vizīte biedrības "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" grupas
dzīvokļos

21.septembris – izziņas vizīte biedrības "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi" dienas centrā

21.septembris – izziņas vizīte nodibinājuma "Fonds Kopā" grupu mājā

OKTOBRIS `18

9.oktobris – pārbaudes (monitoringa) vizīte pensionātā “Jaunāmuiža”

11.oktobris – tikšanās ar VSAC “Zemgale” pārstāvjiem par sistemātiskiem uzlabojumiem
visās VSAC “Zemgale” filiālēs

18.oktobris – pārbaudes (monitoringa) vizīte VSAC “Kurzeme” filiālē “Dundaga”

19.oktobris – tematiskā pārbaudes vizīte Jūrmalas pilsētas domas bērnamā “Sprīdītis”

26.oktobris – izziņas vizīte Bērnu slimnīcas fondā “Pusaudžu resursu centrs”

NOVEMBRIS `18

1.novembris – tematiskā pārbaudes vizīte SIA "Bērnu Oāze" struktūrvienībā "Mākoņkalns"

2.novembris – tematiskā pārbaudes vizīte Tiskādu bērnamā

28.novembris – izziņas vizīte VBTAI Konsultatīvajā nodaļā

DECEMBRIS `18

12.decembris – tiesībsarga gada konference "Bērnu tiesības un labklājība garīgās veselības
jomā"

3. Tiesībsarga novērojumi saistība ar bērnu psihiatrisko ārstniecību Latvijā

Pēc minēto ārstniecības iestāžu apmeklējuma tiesībsargs ir novērojis vairākus sistemātiskus trūkumus bērnu stacionārā psihiatriskajā ārstēšanā un arī citās jomās. Turpinājumā ieskatam, raksturojot problēmu būtību, daži no tiesībsarga novērojumiem un piedāvātajiem risinājumiem attiecībā uz bērnu tiesību jomā konstatēto. Ar šo ārstniecības iestāžu labās prakses apkopojumu var iepazīties šī ziņojuma pielikumā, skatot tabulu: “Konstatētie bērnu tiesību pārkāpumi un labās prakses piemēri psihiatriskās ārstniecības iestādēs bērniem.”

ANO Bērnu tiesību konvencijas 25.pantā ir norādīts valsts pienākums periodiski pārbaudīt tās iestādes, kurās ir ievietots bērns viņa garīgās veselības ārstēšanas nolūkā. Saskaņā ar konvencijas pantu valsts pienākumos ietilpst pārbaudīt, gan kā norisinās bērna ārstēšana, gan visus citus ar bērna ievietošanu saistītos apstākļus.

Ievērojot šo Bērnu tiesību konvencijas pantu, tiesībsargs 2018.gadā veica pārbaudes vizītes visās Latvijas slimnīcās, kuras nodrošina stacionāro psihiatrisko ārstēšanu bērniem.

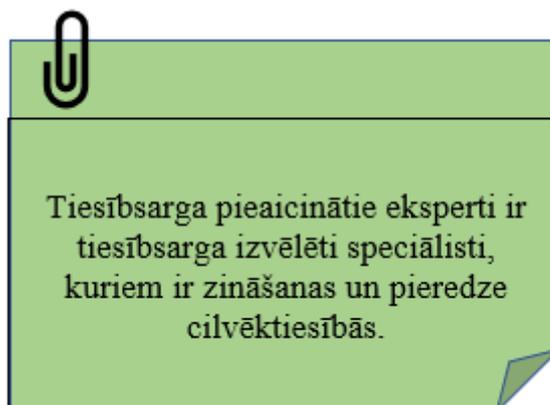
Kopumā tiesībsargs apmeklēja 6 iestādes: VSIA Slimnīca “Ģintermuiža”; VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”; VSIA “Piejūras slimnīca”; VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži””; VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs” un VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Bērnu psihiatrijas klīnika.

Tiesībsargs vizītes ir veicis plašā sastāvā – gan Prevencijas daļas, gan Bērnu tiesību nodaļas pārstāvji, gan arī sertificēts bērnu psihiatrs (piedalījās 5 vizītēs) un sertificēta psihiatre (piedalījās 2 vizītēs), kuri vizītes noslēgumā sniedza savu atzinumu tiesībsargam par sniegtā ārstniecības pakalpojuma kvalitāti.

Kopumā Prevencijas daļa ir sagatavojusi 5 ziņojumus par bērnu tiesību ievērošanu bērnu psihiatriskajās ārstniecības iestādēs¹⁷¹.

Visi tiesībsarga ziņojumi kopā ar slimnīcu sniegtajām atbildēm par rekomendāciju izpildi ir publicēti tiesībsarga mājaslapā.¹⁷²

Tiesībsargs savos ziņojumos kopā skatīja 9 tiesību jomas: stacionēšanas apstākļi; nozīmētie medikamenti; uzturēšanās apstākļi; mehāniskā ierobežošana un medikamentu

¹⁷¹ Par BPNS “Ainaži” ziņojums netika sagatavots, jo par šajā iestādē konstatēto Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļa ir sagatavojusi atzinumu pārbaudes lietas ietvaros.

¹⁷² Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi>

ievadišana pacientam pret viņa gribu; nemedikamentozās terapijas pieejamība; bērna tiesības uz privātumu un saskarsmi ar tuviniekiem; bērnu informēšana par ārstniecības gaitu un viedokļa noskaidrošana par ārstniecības procesu; bērnu tiesību uz izglītību nodrošināšana un iespējama personāla vai vienaudžu vardarbība pret bērniem.

3.1. Ambulatoro pakalpojumu nepieejamība

Šobrīd valsts finansējums ir nepietiekams ambulatoro pakalpojumu nodrošināšanai, kā rezultātā bērniem, kuriem nepieciešama psihiatriskā palīdzība, ir jāgaida garas rindas, turklāt vairāki pakalpojumi ir pieejami tikai stacionāri. Bērnam ir arī ļoti ierobežota pieeja dzīvesvietai tuviem pakalpojumiem.

Lai arī attīstīt plašu ambulatoro pakalpojumu klāstu bērniem, kuriem ir psihiski, uzvedības vai attīstības traucējumi, nozīmē atvēlēt tam finanšu līdzekļus, ilgstošākā periodā tas iekonomēs valsts līdzekļus, jo bērnu uzturēšana slimnīcu stacionāros ir dārga un ielaisti bērnu traucējumi (laicīgi nesaņemtas ārstniecības dēļ) valstij izmaksā ievērojami vairāk, turklāt valsts izdevumi turpinās arī pēc bērna pilngadības sasniegšanas, jo pieaugušajam ar ielaistiem psihiskās veselības traucējumiem ir daudz grūtāk iekļauties sabiedrībā.

Risinājums: atvēlēt līdzekļus ambulatoro pakalpojumu attīstībai.

3.2. Nepietiekami rehabilitācijas pakalpojumi

Tiesībsargs novēroja nepietiekamu rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību bērnu psihiatrijas stacionāros. Šobrīd stacionāros netiek apmaksātas vai arī tiek apmaksātas nepilnīgi psihosociālās rehabilitācijas un nemedikamentozās terapijas pakalpojumi.

Risinājums: atvēlēt līdzekļus psihosociālajai rehabilitācijai un nemedikamentozai terapijai bērniem ar psihiskiem, uzvedības vai attīstības traucējumiem vai to rašanās riskiem.

3.3. Bērnu psihiatru trūkums

Tiesībsargs arī konstatēja bērnu psihiatru trūkumu. Slimnīcās, kurās nebija neviena ārstējošā bērnu psihiatra vai arī tajās, kurās pieeja šādam ārstam bija ļoti ierobežota, tika konstatēti visnopietnākie pārkāpumi pret bērna veselību.

Risinājums: motivēt jaunos ārstus izvēlēties studēt par bērnu psihiatriem.

3.4. Vienotu klīnisko vadlīniju un standartu trūkums

Šobrīd bērnu psihiatrijas jomā trūkst arī vienotas izpratnes par to, kāda veida ārstniecība būtu piemērotāka bērna vajadzībām. Vienotu klīnisko vadlīniju un bērnu stacionārās psihiatriskās ārstēšanas standartu trūkums palielina bērnu tiesību pārkāpumu riskus: bērniem var tikt nozīmēti neatbilstoši vai pārmērīgi medikamenti; ārsti sniedz pretrunīgus slēdzienus par bērnu, kuriem ir dažāda veida psihiskie, uzvedības vai attīstības veselības traucējumi, ārstniecības metodēm u.c.

Turklāt tiesībsargs ir secinājis, ka starp nozares speciālistiem ir nepietiekama diskusija par bērnu psihiatrijas ārstniecības principiem. Starp ārstniecības iestādēm pastāv atšķirības ārstniecības aprūpes kvalitātē – citas slimnīcas nodrošina ļoti labvēlīgus apstākļus bērniem, savukārt citas nesamērīgi ierobežo bērna tiesības uz privātumu un saskarsmi ar tuviniekiem.

Risinājums: veicināt ārstniecības iestāžu savstarpējo pieredzes apmaiņas praksi un diskusiju par psihiatrijas ārstniecības metodēm starp bērnu psihiatriem.

3.5. Nepienācīga izglītības nodrošināšana

Šobrīd bērniem, kuri ilgstoši tiek stacionēti psihiatriskajās ārstniecības iestādēs, netiek pilnvērtīgi nodrošināta iespēja turpināt izglītību. Par bērniem netiek saņemta informācija no iepriekšējās skolas par bērna sekmēm un programmas apguvi, tādējādi netiek nodrošināta kvalitatīva un turpināta izglītības programmu apguve. Skolām, kas veicina apmācību, ir nepietiekams finansējums, bērniem ar īpašām vajadzībām nav pieejami pielāgoti mācību līdzekļi un tiek nodrošināta tikai pieeja pamatzglītībai, iespējas turpināt vidusskolas izglītību nav.

4. Bērna tiesības uz viedokli un līdzdalību

Viens no četriem¹⁷³ ANO Bērnu tiesības konvencijas pamatprincipiem ir ietverts konvencijas 12.panta pirmajā daļā, kas nosaka, ka ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, jābūt tiesībām brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

ANO Bērnu tiesību komiteja uzsver, ka bērni, kuri nonāk ārkārtas situācijās, būtu jāiedrošina, jādod viņiem iespēja piedalīties savas situācijas un nākotnes perspektīvu analizē. Bērnu līdzdalība palīdz viņiem atgūt kontroli pār savu dzīvi, veicināt rehabilitāciju, attīstīt organizatoriskās prasmes un stiprināt identitātes apziņu.¹⁷⁴ Komiteja mudina neīstenot simbolisku pieeju, kas dod iespēju bērnam tikt uzklautam, bet pienācīgi viņa viedokli neņem vērā. Lai līdzdalība būtu efektīva un jēgpilna, tā jāsaprot kā process, nevis kā viens atsevišķs gadījums. Visiem procesiem, kuros tiek uzklauts vai piedalās bērns, ir jābūt pārredzamiem, uz brīvprātības principa balstītiem, cieņpilniem un bērniem draudzīgiem.¹⁷⁵ Līdzdalības veicināšana jau agrīnā vecumā bērnu aprūpes iestādēs veicinās arī turpmāko sadarbību ar bērnu un mazinās iespējamās konfliktsituācijas starp viņu un personālu.

Tādēļ Tiesībsarga biroja jaunizveidotā Prevencijas daļa savā pirmajā darbības gadā pievērsās tieši tiesību uz viedokli un līdzdarbošanos nodrošināšanai bērniem aprūpes iestādēs. Prevencijas daļas mērķis ir izvērtēt, kādā veidā tiek īstenotas ārpusģimenes aprūpē esošā bērna tiesības aprūpes iestādē, kā arī noskaidrot, kādi šķēršļi pastāv, lai bērns pilnvērtīgi izteiktu savu viedokli aprūpes iestādē.

Lai sasniegtu nospraustos mērķus, Prevencijas daļa, balstoties uz ANO Bērnu tiesību konvencijas un Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr.12 ietvertajām atziņām, kā arī uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu, izveidoja bērnu viedokļa izvērtējuma tabulu, kuru aizpildot iestādes vadība var gūt priekšstatu, kādā veidā iestāde nodrošina bērna tiesības paust savu viedokli, tikt uzklautam un līdzdarboties. Iestādēm sniegtie ieteikumi, kā arī veiktais iestādes izvērtējums balstās uz secinājumiem, kas ir iegūti, izvērtējot Latvijas bērnu aprūpes iestādes.¹⁷⁶ Tādējādi ir gūts vispārējs priekšstats par Latvijas

¹⁷³ ANO Bērnu tiesību komiteja savā pirmajā sesijā 1991.gada 15.oktobrī uzsvēra konvencijas vispārējos principus, pēc kuriem jāvadās, interpretējot un piemērojot konvencijas normas: diskriminācijas aizliegums (2.pants), bērna vislabāko interešu ievērošana (3.pants), tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību (6.pants), tiesības paust savu viedokli un tikt uzklautam (12.pants).

¹⁷⁴ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr.12 (2009) "Bērna tiesības tikt uzklautam", 126.punkts. Pieejams: <http://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumenti/General%20Comment%20no.%2012.docx>

¹⁷⁵ Turpat, 132.-134.punkts.

¹⁷⁶ Tiesībsargs 2018.gada maijā nosūtīja vēstuli visām Latvijas bērnu aprūpes iestādēm, kurā lūdza sniegt atbildi uz dažādiem jautājumiem, kas skar bērna tiesību uz viedokli īstenošanu iestādē. Tāpat arī Tiesībsarga biroja

bērnu aprūpes centru labajiem piemēriem bērnu viedokļa noskaidrošanā un līdzdalības veicināšanā, kā arī, apmeklējot vairākas aprūpes iestādes, ir saskatīti sistēmiski trūkumi.

Tiesībsarga ziņojuma pielikumā Nr.2. “Tabula: Bērnu līdzdalības institucionālie indikatori” uzskatāmā veidā ir apkopoti visi tie institucionālie indikatori, kas ir par pamatu, nosakot iestādes bērnu līdzdalības kategoriju.

Viens no konstatētajiem bērnu aprūpes iestāžu trūkumiem, īstenojot bērnu tiesības uz viedokli, izpaužas tādējādi, ka iestādē nav izveidota bērniem pieejama un viņu vecumam atbilstoša sūdzību un priekšlikumu kārtība, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrā daļa¹⁷⁷. Gandrīz visas iestādes piemēro to pašu sūdzību kārtību, kas paredzēta visām personām, kuras nonāk saskarsmē ar iestādi (apmeklētāji, bērnu vecāki, personāls, bērni, kas mīt iestādē), vai arī noteiktā kārtība, kas paredzēta tikai iestādes bērniem, ir formāla un nav saprotama – tā satur vairākus sarežģītus terminus, piemēram: “ar pakalpojumu saistītas problēmas”, “klients”, “nākamā līmeņa vadītājs”, “darba kārtība” u.c.

Pilnvērtīga sūdzību un priekšlikumu kārtība ir nozīmīgs preventīvs rīks, kas var atklāt un tieši norādīt uz iestādes sistemātiskiem trūkumiem, kā arī novērst iespējamus vardarbības riskus un atrisināt konfliktsituācijas. Saprotama, pieejama un atklāta sūdzību un priekšlikumu organizācija norāda uz iestādes atvērtību un vēlmi risināt problēmas, kā arī uzlabot savu sniegumu. Bērnu aprūpes iestāžu vadītājiem ir jāiegulda papildu resursi, kas veicinātu bērnu vēlmi iesniegt sūdzības vai priekšlikumus, īpašu vērību pievēršot bērna iedrošināšanai (par to, ka iesniegtās sūdzības nekādā veidā nepasliktinās viņa stāvokli iestādē, bet tieši otrādi, iespējams, uzlabos viņa labklājību) un atgriezeniskās saites sniegšanai (lai bērns izprot, ka un kādā veidā viņa viedoklis ir ticis pienācīgi ņemts vērā). Iestādes tika aicinātas pilnveidot esošo sūdzību kārtību, padarot to bērniem zināmu un pieejamu. Tāpat iestāžu vadība tika aicināta jaunās kārtības izveidē iesaistīt arī bērnus.

Veicot monitoringa vizītes bērnu aprūpes centros, tiesībsargs ir novērojis, ka vairākas iestādes cenšas pielāgot aprūpes centru izvīzītajām prasībām, kas savukārt labvēlīgi ietekmē tajās dzīvojošo bērnu apstākļus, jo samazina institucionālo sajūtu iestādē. Tomēr nav skaidrs, kādēļ normatīvakos aktos ir noteikts nesamērīgi ilgs pārejas periods, lai visiem bērnu sociālās aprūpes pakalpojumu sniedzējiem būtu saistoši veidot pēc iespējas ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu. Proti, šobrīd noteikumi paredz, ka ģimeniskai videi pietuvinātu sociālo pakalpojuma ieviešana pilnībā jānodrošina līdz 2023.gada 1.janvārim, tātad

darbinieki apmeklēja un turpina apmeklēt bērnu aprūpes iestādes, kurās tiek aptaujāti bērni, kā arī iestādes vadība un personāls. Līdz šim apmeklētas septiņas iestādes.

¹⁷⁷ No 37 iesūtītajām atbildēm tikai divās iestādēs ir izveidota pieejama, bērnu vecumiem atbilstoša un veiksmīgi īstenota bērnu sūdzību un priekšlikumu kārtība (abi SOS bērnu ciemati – Valmierā un Īslīcē).

vēl ir doti četri gadi. Tiesībsarga ieskatā, noteikt tik lielu izpildīšanas periodu tik pašsaprotamai lietai nav saskaņā ar bērnu interesēm. Turklāt riski, saglabājot esošo termiņu – 2023.gadu, ir tādi, ka pakalpojumu sniedzēji varētu pasliktināt šobrīd bērnumos dzīvojošo bērnu dzīves apstākļus, piemēram, samazinoties bērnu skaitam aprūpes iestādēs, apvienojot grupas un tādējādi izveidojot daudz lielākas grupas, nekā iepriekš (kurās tiek aprūpēti vairāk nekā 8 bērni), kā arī samazinot aprūpes personālu. Līdzīgas situācijas tiesībsargs ir novērojis dažās bērnu aprūpes iestādēs.

Bērņus, sevišķi agrīnā vecumā, ir jāiedrošina izteikt savu viedokli un līdzdarboties, kā arī ir jānodrošina nepieciešamie labvēlīgie apstākļi, lai bērns justos droši un būtu atbalstīts, izsakot savu viedokli. Bērnu līdzdalības veicināšana jau bērna agrīnā vecumā var veicināt bērnu sadarbību un mazināt iespējamus konfliktus starp bērniem un pieaugušajiem. Apmeklējot bērnu aprūpes iestādes, ir novērots, ka iestādes vadība gaida no pašiem bērniem iniciatīvu un līdzdarbošanos, atsevišķi neplānojot konkrētas darbības un atbalsta pasākumus, kas bērniem palīdzētu mācīties formulēt savu viedokli, izteikties un līdzdarboties. Bērnu aprūpes iestāžu vadība nedrīkst pamatot bērnu līdzdalības trūkumu ar to, ka bērni paši neizrāda iniciatīvu, jo tas ir viens no bērnu aprūpes centrālajiem pienākumiem – attīstīt bērnam spēju līdzdarboties un paust savu viedokli¹⁷⁸. Tādēļ tiesībsargs iestāžu vadītājiem ir lūdzis veikt visas nepieciešamās darbības, lai veicinātu bērnu līdzdalību. Piemēram, iesaistīt bērnus iestādes pasākumu organizēšanā un veicināt viņu līdzdarbību iestādes darba organizācijā (kopīgi veidot iestādes iekšējos noteikumus), veicināt viņu vēlmi un prasmi sniegt sūdzības vai priekšlikumus par iestādes darbību.

Tiesībsargs ir aicinājis neapgrūtināt bērnu aizbildņus, nosakot tiem vēl citus pienākumus. Vienā iestādē, ko apmeklēja tiesībsargs, novērots, ka iestādes vadītājs un bērnu aizbildnis vienlaikus ir iestādes sociālais darbinieks. Citā gadījumā bērnu aizbildnis strādā “pusslodzē” un vienlaikus ir arī internātpamatskolas vadītājs.

Apmeklējot vairākas bērnu aprūpes iestādes, tiesībsargs ir novērojis, ka dažas iestādes rada īpašus bērnu patstāvību ierobežojošus apstākļus, kas ir pretrunā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pantā noteikto ārpusģimenes aprūpes mērķi, kas nosaka, ka ir jāatbalsta bērna centieni būt patstāvīgam. Piemēram, nerespektējot bērna privāto telpu. Dažās aprūpes iestādēs bērniem tiek noteikti reālajai dzīvei nesamērīgi noteikumi, attiecībā uz viņu privātās istabas iekārtojumu – neļaujot bērniem pašiem iekārtot savas istabas, bez bērna atļaujas, ieejot viņa privātajā istabā un aiztiekot viņa privātās mantas (tās sakārtojot pēc saviem

¹⁷⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pants nosaka, ka ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam.

ieskatiem)¹⁷⁹, aizslēdzot bērnu privāto istabu durvis un izsniedzot atslēgas pēc bērnu pieprasījuma, u.c. Šāda rīcība, lai gan ir neiedomājama citās aprūpes iestādēs, dažās tiek īstenota arī pret pusaudžiem.

Tiesībsargs savus novērojumus, rekomendācijas un arī labās prakses apkopojumu izsūtīs visām bērnu aprūpes iestādēm, klāt pievienojot sagatavoto bērnu viedokļa un līdzdalības novērtēšanas tabulu, ļaujot iestādēm patstāvīgi novērtēt savu situāciju iestādē un veikt nepieciešamos uzlabojumus.

Līdz šim iestādes ir atsūtījušas atbildes uz tiesībsarga nosūtītajiem iestāžu individuālajiem novērojumiem, apņēmoties turpmāk uzlabot bērnu līdzdalību iestādē.

5. Cilvēktiesību nodrošināšana ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās

Viens no jaunizveidotās Prevencijas daļas mērķiem ir panākt vispārējo sadzīves apstākļu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās (turpmāk - institūcijas) uzlabošanu, sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, kā arī klientu cilvēktiesību ievērošanu.

Kopš 2018.gada 1.marta tika apmeklētas 9 institūcijas:

- Engures novada domes pansionāts “Rauda”
- Uzņēmuma “Senior Baltic” Rezidence “Dzintara melodija”
- Ozolnieku novada pašvaldības sociālās aprūpes centrs “Zemgale”
- Sociālās aprūpes centrs “Pļaviņas”
- Valsts sociālās aprūpes centra “Zemgale” filiāle “Jelgava”
- Valsts sociālās aprūpes centra “Latgale” filiāle “Krastiņi”
- Sociālās aprūpes centrs “Tērvete”
- Pansionāts “Jaunāmuiža”
- VSAC “Kurzeme” filiāle “Dundaga”

Vizīšu laikā īpaša uzmanība tika veltīta jautājumiem par: vispārējiem sadzīves apstākļiem institūcijās; spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumu; klientu tiesību uz brīvību iespējamiem ierobežojumiem; klientu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību; institūcijās sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas

¹⁷⁹ Tādu rīcību no aprūpes iestāžu personāla puses ir novērojuši Tiesībsarga biroja darbinieki savu apmeklējumu laikā.

pakalpojumu kvalitāti. Jāņem vērā, ka sociālie aprūpes centri tajā mītošajiem cilvēkiem ir mājvieta.

Vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki izvērtēja sadzīves apstākļus institūciju klientu dzīvojamās istabās un koplietošanas telpās, iepazīnās ar institūciju iekšējiem normatīvajiem aktiem, klientu lietām un citiem dokumentiem. Papildus, interesējošā informācija par klientiem sniegtajiem sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem tika precizēta sarunās ar institūciju vadītājiem, darbiniekiem, kā arī atsevišķiem institūciju klientiem.

Vizīšu laikā visās institūcijās tika konstatēti vairāki identiski normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartam neatbilstoši apstākļi.

Telpas platība

Attiecībā uz sadzīves apstākļiem institūcijās netiek ievērots normatīvais regulējums, kas paredz noteiktas prasības – minimālāi dzīvojamās telpas platībai ir jābūt 6 m² uz vienu personu (dzīvojamā istaba-guļamtelpa) un 4 m² uz vienu personu (guļamtelpa)¹⁸⁰.

Vizīšu laikā no institūciju administrācijas pārsvarā tiek saņemta informācija, ka klientiem tiek nodrošināta minimālā normatīvajos aktos noteiktā dzīvojamā platība. Tomēr norādāms, ka ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām ir jāievēro ne tikai Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikumā noteiktās prasības, bet arī jānodrošina CPT rekomendācijas dalībvalstīm, ka vispārējiem sadzīves apstākļiem institūcijā ir jābūt ne tikai higiēnas prasībām atbilstošiem, bet arī tādiem, kas nepieļauj pārapdzīvotību klientu istabās.

Klientu istaba VSAC “Zemgale” filiālē “Jelgava” 2018.gada 7.jūnijā

Mīkstais inventārs un higiēnas un mazgāšanas līdzekļi

¹⁸⁰ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

Netiek ievērotas prasības, ka institūcijas klientam ir jānodrošina mīksts inventārs (piemēram, gultas piederumi, veļa, dvieļi), kā arī higiēnas un mazgāšanas līdzekļi¹⁸¹.

Ēdināšana

Attiecībā uz pilngadīgu personu ēdināšanu institūcijās netiek ievērots normatīvais regulējums, ka ir jānodrošina kvalitatīva klienta vecumam, veselības stāvoklim un uztura normām atbilstoša ēdināšana vismaz četras reizes dienā¹⁸².

Dzeramais ūdens

Netiek ievērotas prasības, ka institūcijas administrācijai ir jānodrošina klienti ar dzeramo ūdeni¹⁸³. Saskaņā ar CPT rekomendācijām ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju administrācijai ir jāiekārto higiēniskas ūdens paņemšanas vietas, lai nepieļautu klientu iespējamo dehidratāciju.

Ventilācija (jeb gaisa kvalitāte)

Netiek ievērots normatīvais regulējums, ka institūcijas telpām ir jānodrošina dabīgā vai mehāniskā ventilācija¹⁸⁴.

Darbinieki

Netiek ievērota prasība, ka institūcijā jānodrošina atbilstošs darbinieku skaits, lai klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošu pilnvērtīgu, kvalitatīvu sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Vienlaikus uz institūcijas vadītāju gulstas pienākums nodrošināt vienmērīgu un racionālu darba uzdevumu sadali starp darbiniekiem, kā arī regulāru kvalifikācijas celšanu tiem darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ar klientiem¹⁸⁵.

Visos pārskata periodā apmeklētajos VSAC tika konstatēts nepietiekams darbinieku skaits, jo institūcijās strādājošo personu atalgojums nav konkurētspējīgs. Turklāt institūcijās strādājošo aprūpētāju atalgojums ir valstī noteiktās

¹⁸¹ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 56.2.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

¹⁸² Turpat, 56.3.apakšpunkts.

¹⁸³ Ministru kabineta 2000.gada 12.decembra noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 9.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=13628>

¹⁸⁴ Turpat, 12.punkts.

¹⁸⁵ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 2.2. un 2.3.apakšpunkts.

Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

minimālās algas apmērā un nav paredzēti nekādi papildu bonusi, kas varētu motivēt darbiniekus veikt šo smago darbu.

Rezultātā tiesībsargs ir konstatējis, ka šī brīža darbinieku skaits institūcijās objektīvi nav atbilstošs klientu skaitam un viņiem nepieciešamo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai ilgtermiņā. Tāpat no pašiem VSAC ir saņemta informācija, ka bieži vien vakances neaizpildās, jo speciālisti nevēlas strādāt par piedāvāto atalgojumu.

Ir jāpievērš daudz lielāka uzmanība personālam, kurš ikdienā strādā un komunicē ar klientiem. Un, pirmkārt, aprūpētājiem. Piemēram, pārbaudes vizītēs ne tikai sociālās aprūpes, bet arī citās iestādēs, ir dzirdētas ļoti labas atsauksmes par supervīzijām. Diemžēl supervīzijas pagaidām lielākoties tiek nodrošinātas tikai augstāka līmeņa personālam (piemēram, nodaļu vadītājiem). Šis būtu veids, kādā aprūpētāji strukturētā, drošā un radošā vidē varētu risināt, analizēt un reflektēt (empātija) par darba laikā radušajiem jautājumiem, piemēram, stresa un spriedzes faktoru samazināšanu; savu profesionālo robežu izprašanu; konfliktsituācijām; motivācijas trūkumu; stresa un spriedzes faktoru samazināšanu; profesionālās izdegšanas profilaksi u.c.

Ģimeniska vide

Netiek ievērots normatīvais regulējums, ka institūcijās darbs organizējams tā, lai tās vidi tuvinātu ģimeniskai videi¹⁸⁶.

Institūciju klientiem netiek nodrošināts klientiem nepieciešamais atbalsts savu dzīvojamo istabu individualizēšanai, tādējādi netiek veidota tīkama mikrovide institūcijās.

Apģērbs un apavi

Netiek ievērota prasība, ka institūcijas klientiem ir jābūt nodrošinātam dzimumam, augumam, gadalaikam un individuālajām vajadzībām piemērots apģērbs un apavi individuālai lietošanai.¹⁸⁷

Monitoringa vizīšu laikā tika konstatēts, ka institūciju administrācijai jānodrošina pastiprināta kvalificēta sociālās aprūpes personāla uzraudzība pār jaunāko jeb palīgpersonālu, lai institūcijas klientiem tiktu nodrošināta iespēja savlaicīgi saņemt jaunus apģērbus un apavus, kā arī jau izsniegtā apģērba vai apavu maiņu. Vienlaikus ikvienam klientam jānodrošina gan individuāla apģērba lietošana, gan arī atbilstoša tā marķējums, kas garantētu pēc veļas mazgāšanas individuālā apģērba atgriešanu.

Sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija

¹⁸⁶ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4.panta 6.punktā noteiktais princips.

Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

¹⁸⁷ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 56.1.apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

Netiek ievērots normatīvais regulējums, ka institūcijas pienākums ir nodrošināt ikvienam klientam nepieciešamā līmeņa sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Vienlaikus normatīvais regulējums paredz, ka pilngadīgo aprūpes institūcijai jānodrošina klientiem apstākļi saturīgai laika pavadīšanai, kā arī nodarbības un aktivitātes, ņemot vērā klientu individuālās vajadzības un veikto izvērtējumu.¹⁸⁸

Tika secināts, ka atbilstoši klientu funkcionālajam stāvoklim institūcijās netiek organizētas prasmju un kustību attīstību veicinošas nodarbības, saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas. Lielākai daļai klientu netiek nodrošināta iespēja regulāri piedalīties pastaigās svaigā gaisā.

Individuālie sociālās aprūpes un rehabilitācijas plāni

Netiek ievērota prasība, ka institūcijas pienākums ir nodrošināt paredzētos nosacījumus attiecībā uz visu institūcijas klientu individuālo sociālās aprūpes/rehabilitācijas plānu dokumentēšanu.¹⁸⁹

Individuāli pielāgoti tehniskie palīglīdzekļi

Netiek ievērots normatīvais regulējums, ka institūcijas pienākums ir nodrošināt ikvienam klientam nepieciešamos tehniskos palīglīdzekļus¹⁹⁰. Monitoringa vizīšu laikā tika konstatēts, ka institūciju atbildīgajiem darbiniekiem nav atbilstošas izpratnes par tehnisko palīglīdzekļu uzskaiti un ar to saistītas dokumentācijas veidošanu un lietošanu.

Paštaisīts zems pārvietošanās soliņš, kas ir uz ritenīšiem un bez bremzēm, personai ar smagiem kustību traucējumiem

¹⁸⁸ Turpat, 57.punkts.

¹⁸⁹ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 5.punkts.

¹⁹⁰ Turpat, 56.4.punkts.

 Monitoringa vizīšu laikā institūcijās tika konstatēti arī citi normatīvajos aktos noteikto normu pārkāpumi, kā arī cilvēktiesību pārkāpumi un cilvēka cieņu pazemojoša attieksme pret klientiem. Tādējādi par vizītēm uz visām minētajām institūcijām tika sagatavoti tiesībsarga ziņojumi, kuros sniegtas rekomendācijas konstatēto pārkāpumu novēršanai. Atsevišķas tiesībsarga rekomendācijas institūciju vadītāji bija ieviesuši jau 2018.gadā, bet daļu apņēmušies ieviest pakāpeniski

 Vienlaikus akcentējams, ka 2018.gada 29.novembrī gan Labklājības ministrijai, gan institūcijām tika nosūtīta vēstule¹⁹¹ ar apkopotajiem tiesībsarga novērojumiem un rekomendācijām, lai preventīvi ļautu institūcijām patstāvīgi novērst iespējamus pārkāpumus un uzlabotu to sniegto pakalpojumu kvalitāti, kā arī klientu tiesību ievērošanu.

¹⁹¹ Vēstule pieejama tiesībsarga mājaslapā: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-zinojums-par-socialas-aprupes-iestadem>

IV. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjaudājumi

1. Tiesības uz sociālo drošību

Saskaņā ar Tiesībsarga stratēģijā 2017.-2021.gadam noteikto pārskata periodā arvien aktuāla bijusi tēma par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu. Tiesībsargs jau iepriekš norādīja, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālo lielumu apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinos balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005.gada, bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī.

To, ka situācija nav apmierinoša, valdība atzina jau 2013. un 2014.gadā, izskatot un atbalstot koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”.¹⁹² Diemžēl piecu gadu laikā būtiski uzlabojumi nav panākti. Koncepcijas ieviešana gadu no gada tika atlikta, pamatojot to ar nepietiekamiem budžeta resursiem. Turklāt šobrīd koncepciju jau ir aizstājis jauns dokuments – plāna projekts “Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020.gadam” (turpmāk tekstā – Plāna projekts), kura mērķis ir pilnveidot minimālo ienākumu atbalsta sistēmu, sniedzot atbalstu nabadzības un ienākumu nevienlīdzības riskiem visvairāk pakļautajām sabiedrības grupām. Plāna projekts citastarp paredz 2019.gada pirmajā pusgadā palielināt atbalstu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un minimālo pensiju saņēmējiem.

Nemot vērā jautājuma aktualitāti, tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru prezidentam M.Kučinskim, kurā aicināja pielikt visas pūles, lai nodrošinātu Plāna projekta apstiprināšanu Ministru kabinetā un tā ieviešanas uzsākšanu jau 2019.gadā. Tiesībsarga ieskatā, turpmāka vilcināšanās Plāna ieviešanā nav pieļaujama.

Ministru kabinets norādīja, ka atbilstoši Ministru prezidenta 2018.gada 23.augusta rezolūcijai Plāna projekts tiks sagatavots izskatīšanai Ministru kabineta sēdē valsts budžeta projekta 2019.gada sagatavošanas procesā.¹⁹³ Kā zināms, 2019.gada budžets 2018.gada nogalē netika pieņemts, tādējādi 2019.gada pirmajā pusgadā plānotie pasākumi nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšanai netiek īstenoti.

¹⁹² Koncepcija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”. Pieejama:

<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40330153>

¹⁹³ Ministru kabineta 2018.gada 17.septembra atbildes vēstule tiesībsargam Nr.90/TA-1363/6859, nav publicēta.

2. Personu ar invaliditāti tiesības

2.1. Personu ar maņu traucējumiem tiesības

Pārbaudes lietā Nr.2018-33-24B iesniedzēja norādīja uz incidentu 2018.gada 21.jūnijā Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļā, kad jaundzimuša bērna vecākiem tika atteikta bērna reģistrācija vecāku dzirdes traucējumu dēļ. Iesniegumā bija norādīts, ka komunikācija notika rakstiski, tomēr Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbiniece, pamatojoties uz Ministru kabineta 2013.gada 3.septembra noteikumiem Nr.761 “Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem”, atteica reģistrāciju. Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbiniece pa telefonu vēlāk komunicēja arī ar surdotulku, atkārtoti norādot, ka viņai nav tiesību sniegt pakalpojumus cilvēkiem ar pilnu dzirdes zudumu. Savukārt Jelgavas pilsētas Dzimtsarakstu nodaļas darbiniece reģistrēja bērniņu, komunicējot ar bērna vecākiem rakstveidā.

Iesniedzēja lūdza novērst šādu situāciju atkārtošanos, kā arī sodīt attiecīgo darbinieku par personu ar dzirdes zudumu diskrimināciju.

Tiesībsargs konstatēja, ka MK noteikumu Nr.761 10.punkts paredz trīs personu grupas, kurām ir nepieciešama atbalsta persona, lai varētu veikt ierakstu civilstāvokļa akta reģistrā: personas ar maņu traucējumiem; personas, kuras nemāk rakstīt un lasīt, un personas, kuras nespēj parakstīties. Normā lietotie termini “nedzirdīgs, mēms, kurlmēms” norāda uz personām tikai ar tādiem maņu traucējumiem, kas skar runu un dzirdi un ar kuriem objektīvu iemeslu dēļ savstarpējā komunikācijā ir jāizmanto alternatīvie komunikāciju veidi un līdzekļi. Termins norāda uz traucējumu formu, tādējādi definējot personu tikai saskaņā ar traucējumu. Minētais neatbilst ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām noteiktajam, jo konvencija uzsver, ka invaliditāte nav personu raksturojošs elements. Papildus MK noteikumu Nr.761 10.punkts paredz pienākumu, nevis tiesības pieaicināt vienu cilvēku, kas varētu saprasties ar personu ar dzirdes invaliditāti. Personām bez invaliditātes vai personām ar cita veida invaliditāti šāds ierobežojums nav noteikts. Tādējādi minētais noteic atšķirīgu attieksmi pret personām ar maņu traucējumiem un personām bez invaliditātes/personām ar cita veida invaliditāti, kas nav pieļaujams Satversmes un konvencijas kontekstā.

MK noteikumu Nr.761 10.punkts ir pieņemts pēc ANO konvencijas spēkā stāšanās Latvijā, tomēr tas ir pārņemts no citiem Ministru kabineta noteikumiem, kas bija spēkā pirms konvencijas spēkā stāšanās. Nav atrodamā informācija par minētā punkta būtību un leģitīmo mērķi, tādējādi tiesībsargs secināja, ka tas ir saistīts ar stereotipiem par cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem.

Tiesībsargs konstatēja MK noteikumu Nr.761 10.punkta neatbilstību Satversmes 91.pantam un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 5.pantam. Papildus tiesībsargs norādīja uz nepieciešamību apmācīt dzimtsarakstu nodaļu darbiniekus darbam ar klientiem ar dažāda veida invaliditāti, jo Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļa norādīja, ka tās darbinieki nav apmācīti darbam ar klientiem ar invaliditāti.

Vienlaikus tiesībsargs vērtēja Jelgavas novada Dzimtsarakstu nodaļas darbinieces atbildību, nesniedzot pakalpojumu klientam ar invaliditāti. Konkrētajā gadījumā tiesībsargs norādīja uz vairāku tiesību principu kolīziju – normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhijas princips, saprātīgas piemērošanas princips un likuma varas princips. Konkrētajā gadījumā tiesībsargs norādīja, ka MK noteikumu Nr.761 10.punkts bija spēkā 2018.gada 21.jūnijā. To neviens nebija apstrīdējis tiesā. Pēc atbildīgo institūciju sniegtās informācijas nav iespējams secināt, ka normas atbilstība augstāka spēka normatīvajam aktam ir tikusi iepriekš aktualizēta.

Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, konkrētajā gadījumā nebūtu korekti sodīt Dzimtsarakstu nodaļas darbinieci par spēkā esošas tiesību normas ievērošanu. Vienlaikus tiesībsargs īpaši uzsvēra nepieciešamību grozīt MK noteikumu Nr.761 10.punktu.

Tiesībsargs rekomendēja Tieslietu ministrijai kā atbildīgajai institūcijai, pirmkārt, izstrādāt grozījumus MK noteikumu Nr.761 10.punktā, kas nodrošinātu personu ar dzirdes zudumu tiesības izvēlēties atbalsta personu, vai atteikties no tās atbilstoši ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām. Vienlaikus tiesībsargs aicināja Tieslietu ministriju iesaistīt šo grozījumu izstrādē personu ar dzirdes invaliditāti pārstāvošās organizācijas, lai nodrošinātu minētajā konvencijā ietvertā principa “neko par mums bez mums” īstenošanu. Otrkārt, nodrošināt visu dzimtsarakstu nodaļu darbinieku apmācības darbam ar personām ar dažāda veida invaliditāti.

Tieslietu ministrija informēja, ka 2018.gada 18.oktobrī tika organizēta dzimtsarakstu nodaļu darbinieku konference, kurā piedalījās arī personu ar invaliditāti pārstāvoša nevalstiskā organizācija, kas sniedza iespējamus problēmrisinājumus civilstāvokļa aktu reģistrācijas jomā. Tieslietu ministrija sagatavos un nosūtīs visām dzimtsarakstu nodaļām metodiskos ietekumus par noteikumu vienveidīgu piemērošanu, savukārt attiecīgi grozījumi tiks veikti reizē ar citu kārtējo grozījumu izdarīšanu konkrētajā normatīvajā aktā.

2.2. Viedoklis par transporta kompensāciju cilvēkiem ar garīga rakstura un intelektuālās attīstības traucējumiem

Satversmes tiesa atzina tiesībsargu par pieaicināto personu lietā Nr.2018-06-0103 “Par Valsts sociālo pabalstu likuma 12. panta pirmās daļas un Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumu Nr.805 “Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” 9.pielikuma atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 109.pantam”.

Lietas būtībā bija strīds par personu ar dažādu invaliditātes veidu iespējām saņemt pabalstu vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un transporta izdevumu kompensēšanai. Minētais attiecās uz personām ar kustību un gaitas traucējumiem. Cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem un intelektuālās attīstības traucējumiem, kuriem pārvietošanās sabiedriskajā transportā var radīt slimības saasinājumu, pabalstu saņemt nevarēja.

Tiesībsargs vērsa uzmanību uz personu ar invaliditāti tiesību attīstību no medicīniskā modeļa uz cilvēktiesību modeli, papildus norādot uz ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas rekomendācijām Latvijai. Tiesībsargs konstatēja, ka MK noteikumu Nr.805 9.pielikums tiktāl, ciktāl tas neparedz atzinuma par medicīnisko indikāciju noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai transporta izdevumu kompensēšanai izsniegšanu un pabalsta transporta izdevumu kompensēšanai piešķiršanu personai ar garīgās veselības traucējumu izraisītu invaliditāti, kuras dēļ viņa nevar izmantot sabiedrisko transportu, neatbilst Satversmes 91.panta pirmajā teikumā ietvertajam vienlīdzības principam.

2.3. Nodarbinātības valsts aģentūras rīcība, nosūtot uz darba interviju personas ar maņu traucējumiem

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu Nr.2018-32-27J, kurā Iesniedzēja bija Nodarbinātības valsts aģentūras (turpmāk – NVA) Alūksnes filiāles kliente, kurai iestāde piedāvāja pagaidu sabiedrisko darbu kā palīgstrādnieci Alūksnes novada pašvaldības aģentūrā “Spodra” (turpmāk – Aģentūra). Iesniedzējai ir dzirdes invaliditāte (pilns dzirdes zudums). Iesniedzēja jau iepriekš ir bijusi nodarbināta Aģentūrā, līdz ar to uzskatījusi, ka nav nepieciešama surdotulka klātbūtne, lai noslēgtu darba līgumu. Iesniedzēja komunicēja ar Aģentūras pārstāvi, tomēr nevarēja savstarpēji saprasties. Iesniedzēja vērsās pēc palīdzības pie surdotulka, kurš komunicēja ar Aģentūras pārstāvi, tomēr Aģentūra atteicās pieņemt

iesniedzēju darbā, argumentējot, ka nevar uzņemt atbildību par viņas drošību, jo nevar ar viņu komunicēt.

Tiesībsargam tika iesniegta NVA norīkojuma kopija, kurā bija norādīts, ka darba līgumu ar iesniedzēju nav iespējams noslēgt, jo viņa nesaprot Aģentūras darba drošības noteikumus.

Tiesībsargs saņēma iesnieguma papildinājumu ar lūgumu izbeigt lietas izskatīšanu. Tādējādi tiesībsargs izbeidza lietas izskatīšanu tiktāl, ciktāl tas attiecas uz iesniedzēju par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu invaliditātes dēļ. Tomēr tiesībsargs turpināja lietas izskatīšanu, jo, ņemot vērā iesniegumā norādīto, bija konstatējamās sistēmiskas problēmas. Līdz ar to konkrētais gadījums tika izmantots kā situācijas ilustrācija.

Konkrētajā gadījumā tika konstatēts, ka klientam ar invaliditāti tika piedāvāti surdotulka pakalpojumi darba intervijai, no kuriem klients atteicās. Tāpat tika konstatēts, ka NVA klientu apkalpošanas standartā nav informācijas par rīcību gadījumā, ja klients ar invaliditāti ir atteicies no NVA piedāvātajiem atbalsta pakalpojumiem, tomēr šādi pakalpojumi ir bijuši nepieciešami darba intervijas laikā. Ņemot vērā to, ka personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana ir īpaši jāatbalsta, tiesībsarga ieskatā, bija nepieciešamas papildu darbības, lai nodrošinātu personas ar invaliditāti tiesības uz darbu.

NVA Alūksnes filiāle ir norādījusi, ka atbalsta pasākumu saņemšana notiek brīvprātīgi, izvērtējot klienta individuālās vajadzības. Tiesībsarga ieskatā, minētais ir vērtējams pozitīvi, jo tādējādi NVA savā darbībā ievēro personu ar invaliditāti izvēles brīvību atbilstoši ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 3.pantam, respektējot personas tiesības izvēlēties atbalsta pakalpojumus vai no tiem atteikties. Tiesībsarga ieskatā, šāda NVA rīcība ir atbalstāma un turpināma.

Konkrētajā lietā tika konstatēts, ka darba devējs iepriekš ir nodarbinājis personas ar dzirdes zudumu. Tomēr pats darba devējs norādīja, ka ir nepieciešamas darbinieku apmācības par komunikācijas iespējām. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, pat ja NVA rīcībā ir informācija, ka darba devējs nodarbina vai ir nodarbinājis personas ar invaliditāti, iestādei ir jāpārlicinās, vai potenciālais darba devējs zina par darbinieku ar invaliditāti vajadzībām, lai darba intervija noritētu veiksmīgi.

Tiesībsargs rekomendēja:

- 1) NVA papildināt klientu apkalpošanas standartu ar informāciju par rīcību gadījumos, ja darba intervijas laikā darba devējam un potenciālajam darba ņēmējam ar maņu traucējumiem rodas komunikācijas grūtības un potenciālais darba ņēmējs ar maņu traucējumiem iepriekš ir atteicies no NVA piedāvātajiem atbalsta pakalpojumiem.

- 2) NVA pārliecināties, ka darba devējs ir informēts par komunikācijas veidiem un līdzekļiem gadījumos, kad NVA rekomendē darba ņēmēju ar maņu traucējumiem, pat tad, ja darba devējam ir pieredze darbā ar darbiniekiem ar invaliditāti.

2.4. Psiholoģiskais terors un saprātīga pielāgojuma principa nodrošināšanas pienākums darbiniekam ar invaliditāti

Pārbaudes lietā Nr.2018-44-24B tiesībsargs vērtēja Kurzemes rajona tiesas (arī Tiesu administrācijas) un darbinieka ar invaliditāti strīdu, kad tiesu reformas rezultātā iesniedzēja darba līgumā tika veikti grozījumi, piedāvājot mainīt amatu no tiesas sekretāra ar tulka pienākumiem uz arhivāra amatu, tāpat iesniegumā bija norādīts uz psiholoģiskā terora elementiem, ko darba devējs īstenoja pret iesniedzēju.

Lietā tika konstatēts, ka Tiesu administrācija nav izstrādājusi īpašu kārtību, kas regulētu iespējamu psiholoģiskā terora apstākļu vērtēšanu. Tāpat tika konstatēts, ka Tiesu administrācija iesniedzējam ir piedāvājusi citu amatu, iepriekš neizvērtējot tā izpildes prasības un iesniedzēja veselības stāvokli, pamatojoties uz normatīvajos aktos noteikto saprātīga pielāgojuma pienākumu, kas darba devējam ir jāveic, ja tiek nodarbināts darbinieks ar invaliditāti un ir nepieciešami papildu atbalsta pasākumi. Vienlaikus tika konstatēts, ka darba devējs vairākkārt ir nosūtījis iesniedzēju uz veselības pārbaudēm pie arodslimību ārsta. Lai arī arodslimību ārsta atzinums var būt nozīmīgs, tomēr radās iespaids, ka tas ir ticis izmantots, lai uzsvērtu, ko iesniedzējs nevar izdarīt, nevis meklētu risinājumus, kā tas var paveikt uzticēto darbu. Uz minēto norādīja arī kārtējā novērtēšanā iekļautais gala komentārs, kur Kurzemes rajona tiesas priekšsēdētājs kā vērtētājs ir norādījis: *“Invaliditātes dēļ ir apgrūtināta darba pienākumu veikšana.”* Līdz ar to var secināt, ka iesniedzējs tiek vainots savā invaliditātē, nevis darba devējs apzinās, ka tam ir pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu. Tāpat tiesībsargam neradās pārlicība, ka Kurzemes rajona tiesā tiek ievērota ANO konvencija, kas uzliek pienākumu nodrošināt tiesas pieejamību (gan fizisku, gan tiesas procesu) personām ar invaliditāti.

Tiesībsargs rekomendēja Tiesu administrācijai veikt šādas darbības:

- 1) izstrādāt iekšējo normatīvo aktu par mobinga/bosinga gadījumu risināšanu Latvijas tiesās;
- 2) izskatīt iespēju pieaicināt personu ar invaliditāti nevalstiskās organizācijas, lai novērtētu vides pieejamību Kurzemes rajona tiesā (arī citās Latvijas tiesās), kā arī ergoterapeitu, kas novērtētu, kādi saprātīgi pielāgojuma elementi katrā konkrētā tiesā, ja tiek

nodarbināti darbinieki ar invaliditāti, ir nepieciešami, lai nodrošinātu pieejamu darba vidi darbiniekiem ar invaliditāti;

- 3) izvērtēt arhivāra darba vides drošības riskus un tos novērst;
- 4) nodrošināt Kurzemes rajona tiesas tiesnešu un tiesas darbinieku apmācības par vides pieejamību, saprātīgu pielāgojumu un darbinieku ar invaliditāti diskrimināciju.

2.5. Par augstskolu pieejamību studentiem ar invaliditāti

Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” 2016.gadā veica pētījumu “Augstākās izglītības pieejamība personām ar invaliditāti,” nosūtot to visām Latvijas augstākās izglītības iestādēm,¹⁹⁴ kuras uzņem studentus ar invaliditāti (kopskaitā 42), aicinot izpildīt divas rekomendācijas:

- 1) augstskolu interneta vietnē ietvert informāciju par augstskolu ēku pieejamību studentiem ar invaliditāti (nav nepieciešams papildu finansējums);
- 2) informācijas norāžu izvietojumu augstskolās.

No 42 augstskolām sešas nesniedza atbildi par pirmās rekomendācijas izpildi. 24 ir izpildījušas rekomendāciju, pārējās 12 augstskolās ir nepieciešams veikt papildinājumus vai arī interneta vietnes tiek pārveidotas. No sešām augstskolām, kas informāciju nesniedza, piecas ir privāto tiesību subjekti, viena – valsts (Vidzemes augstskola). Par otrās rekomendācijas izpildi informācija vēl tiek apkopota.

2.6. Kultūras pasākumu pieejamība cilvēkiem ar invaliditāti Latvijas simtgadē

Ņemot vērā Latvijas simtgadei velītus pasākumus, pārskata periodā tiesībsargs vērsa Latvijas valsts simtgades biroja uzmanību uz pienākumu nodrošināt personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem iespēju piedalīties kultūras pasākumos saskaņā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 30.pantu. Labklājības ministrija bija izstrādājusi vadlīnijas Latvijas valsts simtgades pasākumu organizatoriem “Vides un informācijas pieejamības nodrošināšana un sabiedrības iekļaušana”. Vadlīnijās ir norādīta piktogramma, kas sastāv no četrām daļām, kuru pasākumu organizatori var norādīt, ja pasākums ir pieejams personām ar noteikta veida invaliditāti.

Interneta vietnē *Latvija100* bija iespēja iepazīties ar informāciju par visiem pasākumiem, kuri tika organizēti par godu Latvijas valsts simtgadei, tai skaitā noskaidrot, kur

¹⁹⁴ Gan pirmā, gan otrā līmeņa augstākās izglītības iestādes.

un cikos pasākums notiek. Tomēr no minētās informācijas nebija iespējams secināt, vai pasākumi ir pieejami personām ar invaliditāti.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka parasti personas ar invaliditāti pirms došanās uz konkrētu vietu mēdz noskaidrot, vai pasākuma norises vieta ir tam pieejama. Lai pēc iespējas nodrošinātu informāciju par pasākumu pieejamību, tiesībsargs ierosināja minēto informāciju (piktogrammas) iekļaut interneta vietnē *Latvija 100*. Diemžēl minētās rekomendācijas izpilde prasīja vismaz sešus mēnešus, turklāt tā tika izpildīta nevērīgi, kas liecina par ierobežotu izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām. Tādēļ būtu nepieciešams turpmāk pievērst uzmanību kultūras pasākumu pieejamībai kopumā.

3. Tiesības uz mājokli

3.1. Pētījums par pašvaldības palīdzību mājokļu jomā

Pārskata periodā, aktualizējot informāciju par Latvijas pašvaldību palīdzību mājokļa jautājuma risināšanā – dzīvokļu rindu reģistru virzību un dinamiku četru gadu periodā, kas balstīta uz pārbaudes lietu Nr.2014-35-18AC par pašvaldību dzīvojamo fondu un mājokļu kvalitāti, tiesībsargs vērsās pie Latvijas pašvaldībām.

No 119 pašvaldībām atbildes sniedza 98. Pētījumā secināts, ka uz 2014.gada 1.aprīli dzīvokļu rindās pašvaldībās bija 10 258 personas (ģimenes), savukārt uz 2018.gada 1.aprīli situācija ir uzlabojusies – dzīvokļu rindās pašvaldībās atradās 7 215 personas (ģimenes). Tātad kopumā iezīmējās pozitīva tendence, un šajā laika periodā dzīvokļu rindas samazinājušās par 3 043 personām (ģimenēm). Vienlaikus atsevišķās pašvaldībās ir palielinājies iedzīvotāju skaits, kam nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā.

No saņemtajām atbildēm secināms, ka Latvijas pašvaldību brīvais dzīvojamais fonds ir 3 286 dzīvojamās telpas, taču dzīvošanai derīgas jeb tādas, kas atbilst likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” prasībām, – tikai 1046. Tātad divas trešās daļas ir dzīvošanai nederīgas telpas un nav izmantojamas autonomās funkcijas izpildei.

Tāpat saņemtās atbildes liecina, ka pašvaldībās nenotiek dzīvojamā fonda papildināšana vai aktīva tā tehniskā stāvokļa uzlabošana, izņemot tādas pilsētas kā Rīga, Valmiera un Cēsis. Dzīvojamais fonds tiek papildināts pārsvarā uz bezsaimnieka mantas rēķina, kā arī pirkumu un dāvinājumu pieņemšanas ceļā.

Pētījumā apskatītas arī Latvijai saistošās starptautiskās prasības mājokļu jomā. Tiesības uz mājokli ir ietvertas vairākos starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos, piemēram, ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām

un kultūras tiesībām 11.pantā, Pārskatītās Eiropas Sociālās Hartas 16. un 31.pantā, likumā “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”, “Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām”, “Par dzīvojamo telpu īri”, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10.panta trešajā daļā, 66.panta otrās daļas 1.punktā u.c.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2.panta pirmā daļa paredz, ka ikviena šā pakta dalībvalsts apņemas individuāli un starptautiskās palīdzības un sadarbības veidā, piemēram, sadarbojoties ekonomikas un tehnikas jomā, maksimālajos tai pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai pakāpeniski nodrošinātu šajā paktā atzīto tiesību pilnīgu īstenošanu ar visām atbilstošajām metodēm, tai skaitā arī pieņemot likumdošanas pasākumus.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka 2017.gada septembrī publicētais Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – OECD) ekonomikas pārskats par Latviju¹⁹⁵ liecina, ka Latvijas valsts izdevumi sociālajiem mājokļiem un mājokļu pabalsti mājāsaimniecībām ar zemu ienākumu līmeni ir vieni no zemākajiem OECD. Mājokļu pabalsti maznodrošinātām personu kategorijām, apmaksājot īri privātajā sektorā, nebūs efektīvi tik ilgi, kamēr privātais mājokļu tirgus nebūs pienācīgi attīstīts. Tādējādi tuvākajā laikā kā risinājums būtu nepieciešams pietiekams sociālo mājokļu daudzums, lai uzlabotu mājokļu pieejamību mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.

Pašvaldībām, realizējot vienu no to autonomajām funkcijām – sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, gadskārtējā budžeta ietvaros ir jāparedz naudas līdzekļi dzīvojamā fonda attīstībai, īpaši veicinot sociālo dzīvokļu pieejamību mazāk aizsargātajām personu grupām. Tāpat ir jāgādā par savu iedzīvotāju tiesību uz mājokli standartu ievērošanu, kas citastarp norādīts arī pārbaudes lietā Nr.2014-35-18AC.

Pilns pētījuma teksts pieejams Tiesībsarga biroja mājaslapā.¹⁹⁶

3.2. Dzīvojamo telpu īres likumprojekta virzība

Pārskata periodā likumprojekts “Dzīvojamo telpu īres likums” un ar to saistītie grozījumi citos likumprojektos (“Grozījums Notariāta likumā”, “Grozījumi likumā “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā””, “Grozījumi Civilprocesa likumā”) tika nodoti izskatīšanai Saeimā pirmajā lasījumā.

Tiesībsargs savas kompetences ietvaros sniedza priekšlikumus un iebildumus par likumprojektiem, izvērtējot to papildinātās redakcijas.

¹⁹⁵ OECD Publishing. OECD Economics Surveys. Latvia. September 2017, 49.lpp.

¹⁹⁶ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publikacijas/gadazinojumi/specialie-zinojumi>

Secināms, ka Ekonomikas ministrija lielāko daļu tiesībsarga iebildumu ņēmusi vērā, kā arī tika panākti atsevišķi kompromisi par Dzīvojamo telpu īres likumprojekta panta redakcijām. Tiesībsarga ieskatā, šobrīd ir būtiski papildināta anotācija, kas īpaši svarīgi būs gan īrniekiem, gan likuma piemērotājiem pēc likuma spēkā stāšanās. Protams, jaunais regulējums sākotnēji radīs sajukumu, taču kopumā tiesībsargs atbalsta jauna likuma nepieciešamību.

Likumprojekts ir veidots, lai sakārtotu īres tirgu un izveidotu vienotu kārtību, proti, ar īres līgumu reģistrēšanu zemesgrāmatā, domājams, mazināsies arī ēnu ekonomika šajā jomā.

Likumprojekts tieši skar denacionalizēto namu īrniekus. Ar likumprojektu ir paredzēts izveidot vienotu īres tiesisko attiecību regulējumu un samērīgā laika posmā pēc būtības izbeigt denacionalizēto namu īrnieku institūtu. No cilvēktiesību viedokļa raugoties, šādā situācijā valstij ir jāparedz samērīgs pārejas periods īres tiesību sakārtošanā. Likumprojektā ir noteikts divu gadu termiņš, lai sākotnēji puses vienotos par īres līguma nosacījumiem. Ja vienošanās nav panākama, strīds izšķirams tiesā. Papildus tam šādos apstākļos valstij ar savu līdzdalību ir jānodrošina arī nepieciešamais līdzfinansējums dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalsta izmaksām, kas kopš ekonomiskās krīzes ir pārtraukts. Pēc Ekonomikas ministrijas sniegtās informācijas, tam ir nepieciešami 3,5 miljoni eiro.

Jāatzīmē, ka pie tiesībsarga par šo likumprojektu pārsvarā vēršas denacionalizēto namu īrnieki, kuru vidū valda neziņa par turpmāko nākotni un bažas par izlikšanu uz ielas bez tiesas sprieduma. Izvērtējot šī brīža likumprojekta redakciju, jāņem vērā, ka uz denacionalizēto namu īrniekiem nav attiecināms likumprojektā ietvertais regulējums, kas attiecas uz bezstrīdus saistību piespiedu izpildi – tā ir iespējama tikai tad, ja īres līgums ir reģistrēts zemesgrāmatā.

3.3. Par ūdens patēriņa starpību daudzdzīvokļu mājās

Jau vairāku gadu garumā iedzīvotāji izteic sašutumu par ūdens patēriņa starpības sadali daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās. Šobrīd ūdens patēriņa starpība tiek sadalīta atbilstoši atsevišķo īpašumu skaitam, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr.1013 “Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu”.

Ekonomikas ministrijā ir izveidota darba grupa, kuras ietvaros saistībā ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu tiek vērtēts gan jautājums par sabiedriskā pakalpojuma sniegšanas robežu maiņu, proti, norēķinu veikšanu tikai pēc dzīvokļos uzstādītajiem ūdens patēriņa skaitītājiem, gan uzsākta diskusija par iesniegtajiem priekšlikumiem, kas saistīti ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu. Tāpat Ekonomikas ministrija, vērtējot darba grupā paustos

viedokļus, konstatēja, ka, risinot ūdens patēriņa starpības sadales jautājumu, pilnveidojami ir arī normatīvie akti, kas saistīti ar ūdenssaimniecības pakalpojuma sniegšanu un saņemšanu daudzdzīvokļu mājā, līdz ar to ir nepieciešams veikt plašāku mājokļu politiku regulējošo normatīvo aktu izvērtējumu. Darbs pie ūdens patēriņa starpības samazināšanas iespējamiem risinājumiem un tā apmaksas kārtības turpināsies arī 2019.gadā.

3.4. Par pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumā bez vecāku gādības palikušiem bērniem

Likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā” 14.panta pirmās daļas 3.punkts noteic, ka pirmām kārtām ar dzīvojamo telpu nodrošināmi bez vecāku gādības palikuši bērni – pēc tam, kad bērns sasniedzis pilngadību un beigusies viņa ārpusģimenes aprūpe. Likuma 14.panta otrā daļa noteic, ka par to, ka bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā, attiecīgā bērnu aprūpes iestāde, bāriņtiesa, ja bērns atrodas audžuģimenē, vai aizbildnis paziņo pašvaldības sociālajam dienestam. Šis paziņojums nosūtāms ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas bērna ārpusģimenes aprūpe.

Savukārt tā paša panta ceturrtā daļa paredz, ka tiesības uz nodrošinājumu ar pašvaldības dzīvojamo telpu bez vecāku gādības palicis bērns iegūst, sasniedzot pilngadību, un saglabā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai. Bez vecāku gādības palikušu bērnu ar dzīvojamo telpu pašvaldība nodrošina, pamatojoties uz bērna iesniegumu.

Tiesību normā ietvertais formulējums “tiesības uz pašvaldības nodrošinājumu ar dzīvojamo telpu” pašvaldībās tiek tulkots dažādi. Aptaujājot vairākas pašvaldības¹⁹⁷ par to praksi īres līgumu slēgšanā ar bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, secināms, ka daļa pašvaldību īres līguma termiņu neierobežo ar bērna 24 gadu vecuma sasniegšanu. Turklāt, ja persona pilda līguma nosacījumus, ar viņu tiek pagarināts dzīvojamo telpu īres līgums arī pēc 24 gadu vecuma.

Pēc būtības līdz ar grozījumiem, kas spēkā stājās 2014.gada 22.jūlijā, likumā “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” tika iestrādāta Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta otrā daļa, kas paredz, ka tiesības uz neizmantotajām sociālajām garantijām personai saglabājas ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai. Tas nozīmē: ja bārenis pēc pilngadības sasniegšanas nav pieprasījis, piemēram, vienreizēju pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā

¹⁹⁷ Piemēram, Ventspils pilsēta, Pļaviņas, Skrunda, Jēkabpils pilsēta, Ogre.

inventāra iegādei, viņš šo pabalstu var pieprasīt līdz 24 gadiem. Tas pats attiecas uz reģistrēšanos pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājumu risināšanā.

Tiesībsarga ieskatā, minētā tiesību norma ir tulkojama tādējādi, ka tā paredz bērnam, kas palicis bez vecāku gādības, tiesības izmantot sociālās garantijas (šajā gadījumā reģistrēties palīdzības saņemšanai) līdz noteikta vecuma sasniegšanai, nevis paredz pašvaldības tiesības slēgt īres līgumu ar bērnu, kas palicis bez vecāku gādības, tikai līdz šīs personas 24 gadu vecuma sasniegšanai, vai to, ka šai personu kategorijai pašvaldības palīdzība ir sniedzama uz krietni īsāku laika periodu.

Papildus tam, vērtējot likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14.pantā ietvertās personu kategorijas, kurām palīdzība ir sniedzama pirmām kārtām, secināms, ka neviena no tām nav ierobežota ar īres līguma slēgšanas termiņu šā likuma ietvaros. Ar šādu sašaurinātu tiesību normas interpretāciju Jūrmalas pilsētas pašvaldība pretstatā citām likumā ietvertajām personu kategorijām nepamatoti ierobežo bērnus, kas palikuši bez vecāku gādības, radot pret tiem nepamatotu atšķirīgu attieksmi, kurai nav objektīva un saprātīga pamata.

Līdz ar to nav skaidrs, kādu iemeslu dēļ pašvaldība neslēdz terminētus īres līgumus bez tiesībām tos pagarināt, piemēram, ar citām personām, kas likumā noteiktā kārtībā ir nodrošināmas ar dzīvojamo telpu pirmām kārtām. Piemēram, personām, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, vai personām, kuras tiek izliktas no tām piederoša dzīvokļa, ja uz dzīvokļa īpašumu ir vērsta piedziņa sakarā ar maksājumiem par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu.

Jūrmalas pilsētas domes atsauce, ka īres līgumi, kas tiek slēgti ar minētā likuma 14.panta ceturtajā daļā norādītajām personām, satur atceļošu nosacījumu Civillikuma 1551.panta izpratnē, tiesībsarga ieskatā, nevar būt atbilstoša likumdevēja gribai, proti, ka tieši bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, sociālās palīdzības sniegšana ir ierobežota ar termiņu. To no sistēmiskā viedokļa pamato Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta otrā daļa. Civillikuma 1551.pants konkrētajā gadījumā nav piemērojams, jo šis nav klasisks civiltiesisks līgums. Palīdzības sniegšana dzīvokļa jautājumu risināšanā iedzīvotājiem ir viena no pašvaldības autonomajām funkcijām, kam piemīt publiski tiesisks raksturs.

Pašvaldības palīdzības sniegšanas jēga un mērķis ir sniegt atbalstu mazāk aizsargātām personu grupām, kuras pašas nespēj risināt savu mājokļa jautājumu privātā kārtā. Šādos apstākļos nav pieļaujama tāda pašvaldības rīcība, kas nepamatoti ierobežo vienu personu grupu pretstatā citām. Pašvaldībai nav liegts, ievērojot labas pārvaldības principu un tulkojot tiesību normu atbilstoši tās jēgai un mērķim, dzīvojamo telpu īres līgumos paredzēt īres līguma termiņa pagarinājumu. Pašvaldībām ir jāpilda ar likumu noteiktās

funkcijas, jāsniiedz pakalpojumi, kuri ir nepieciešami sabiedrības interesēm un vajadzībām. Nav pieļaujama formāla autonomās funkcijas izpilde un arī nepamatota dzīvokļu rindu mazināšana uz bērnu, kas palikuši bez vecāku gādības, rēķina.

3.5. Par pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā personām pēc ieslodzījuma

Saņemot kādas personas iesniegumu, tiesībsargs jau atkārtoti konstatēja, ka Mārupes novada pašvaldība atsaka personai, kas atbrīvojusies no ieslodzījuma vietas, uzņemšanu dzīvokļu rindā. Tādējādi tiesībsargs vērsa pašvaldības uzmanību uz to, ka atbilstoši likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 4.panta pirmajai daļai palīdzību personai sniedz tā pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā attiecīgā persona deklarējusi savu dzīvesvietu, izņemot šā likuma 14.panta pirmās daļas 3., 4. un 5.punktā minēto gadījumu. Tātad uz personām, kas atbrīvojas no ieslodzījuma vietas, tiesību normas ir jātulko sistēmiski.

Tiesībsarga ieskatā, Augstākās tiesas 2011.gada 10.marta sprieduma lietā Nr.SKA-79/2011 11.punkts, kur norādīts, ka iestādes apsvērumi, ka personai, kura ir bez pajumtes, bet periodiski uzturas patversmēs un pretendē uz palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, ir īpaši jāievēro likuma prasības par deklarēšanos pastāvīgajā dzīvesvietā, nav pamatoti ne no tiesību normu, ne loģikas viedokļa – ir piemērojams pēc analogijas arī attiecībā pret personām, kuras atbrīvojas no ieslodzījuma vietas, kurām nav deklarētās dzīvesvietas.

Jāatzīmē, ka Mārupes novada dome ņēma vērā tiesībsarga rekomendācijas un aicināja personu pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas vērsties pašvaldībā.

4. Tiesības uz darbu

4.1. Par grozījumiem Darba likumā

Tiesībsargs pārskata periodā iesaistījās Darba likuma grozījumu apspriešanā, jo vairākos aspektos tie ierobežoja darba ņēmēju tiesības un intereses.

4.1.1. Par lingvistisko diskrimināciju

2018.gadā Saeimas deputāti virzīja priekšlikumu precizēt diskriminācijas aizliegumu uz valodas pamata darba tiesiskajās attiecībās. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka Satversmes 91.panta otrā daļa noteic diskriminācijas aizlieguma principu. Lai arī diskriminācijas aizlieguma kritēriju katalogs tieši nav uzskaitīts Satversmē, tomēr katalogā iekļautie kritēriji

izriet gan no likumdevēja gribas, gan Latvijas Republikai saistošajām starptautiskajām saistībām.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, valoda ir viens no diskriminācijas kataloga kritērijiem. “Ar valodu šeit vispirms ir domāta indivīda dzimtā valoda (valodas), ar kuru viņš, kaut arī ne bioloģiski, taču katrā ziņā kulturāli ir cieši saistīts. Runa ir par tādu valodu, ko indivīds pats subjektīvi uzskata par savu dzimto valodu neatkarīgi no tā, vai valodnieki to uzskata, vai neuzskata par patstāvīgu valodu (piemēram, latgaļu valoda). Šis kritērijs attiecas arī uz valsts valodu (neatkarīgi no tā, vai tā ir vai nav dzimtā valoda), tās lietošanu, bet neattiecas uz svešvalodām (to zināšanām).

Valodas kritērijs neattiecas uz personas spēju saprast vai sazināties kādā noteiktā valodā. Personai nav tiesību prasīt, lai viņai būtu iespēja sazināties publiskā telpā tieši viņas dzimtajā valodā.¹⁹⁸ Taču jebkuram Latvijas iedzīvotājam ir tiesības prasīt, lai viņam būtu iespējams publiskā telpā sazināties valsts valodā.¹⁹⁹ Konstitucionālā līmenī noteikta valsts valoda pieder pie valsts institucionālās iekārtas un tās nacionāli kulturālās identitātes pamatiem,²⁰⁰ tā ir kopēja visiem valsts iedzīvotājiem neatkarīgi no pilsonības, tautības un dzimtās valodas. Lai iekļautos demokrātiskajā sabiedrības kopumā, katram iedzīvotājam ir pienākums to apgūt un lietot. [...] Tādēļ prasība saskarsmē publiskajā telpā to pārvaldīt un lietot nenozīmē diskrimināciju valodas dēļ attiecībā uz šīs valodas nezinātājiem”.²⁰¹

“Satversmē ir noteikts, ka valsts valoda ir latviešu valoda, tādēļ valstij ir jābalstās uz pieņēmumu, ka visi iedzīvotāji to pārvalda. [...] Situācijās, kur šī valsts valodas funkcija faktiski netiek nodrošināta, tā ir valsts iedzīvotāju diskriminācija. [...] Tas attiecas ne vien uz publisko tiesību jomu, bet arī uz privāto tiesību jomu, piemēram, darba attiecībām. Tas nozīmē, ka darba devēja prasība darba attiecībās lietot citu valodu nekā valsts valodu, ja tam nav īpaši attaisnojoša iemesla (piemēram, saskarsme galvenokārt ar ārzemēm vai ar ārzemniekiem, kuri īslaicīgi uzturas valstī), ir diskriminējoša. Attaisnojošs iemesls turpretim nav apstākļi, ka viena daļa iedzīvotāju, ar ko darbiniekam ir saskarsme, nepārvalda vai nevēlas lietot valsts valodu. Šāda rīcība ir pretrunā ar Satversmes 4.panta jēgu un mērķi. Valsts pienākums ir šo diskrimināciju novērst.”²⁰²

¹⁹⁸ ECT 2002.gada 10.janvāra lēmums lietā *Kozlovs v. Latvia*, 50835/99. Tiesa šajā lēmumā apstiprināja: “Tiesas konsekvanta prakse ir, ka Konvencija negarantē valodas lietošanas brīvību kā tādu un jo īpaši tiesības izteikties savā izvēlētajā valodā sarakstē ar valsts institūcijām.”

¹⁹⁹ ECT 2005.gada 6.aprīļa lēmums lietā *Jutta Mentzen alias Mencena v. Latvia*.

²⁰⁰ Eiropas Savienības tiesas 2011.gada 12.maija spriedums lietā C-391/09.

²⁰¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 110.lpp.

²⁰² Turpat.

Tādējādi tiesībsargs konceptuāli atbalstīja šādus grozījumus, vienlaikus norādot, ka interpretācijas ceļā jau tobrīd attiecīgo diskriminācijas aizliegumu nosaka Darba likums. Saeima atbalstīja šādus precizējumus. Papildus atbalstīja normu, ka darba devējam aizliegts prasīt svešvalodas lietošanu, ja tā nav nepieciešama darbam. Darbiniekam šādos gadījumos ir tiesības lietot valsts valodu.

4.1.2. Par arodbiedrības biedru aizsardzību, uzsakot līgumu veselības stāvokļa dēļ

Tiesībsargs iebilda Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka arodbiedrības biedru, kas ilgstoši slimo, varēs atlaist bez arodbiedrības piekrišanas.

Darba likuma 101.panta pirmās daļas 7. un 11.punkts attiecas uz darbinieku veselības stāvokli. Dažkārt veselības stāvoklis var būt saistīts ar invaliditāti. Pēdējā laikā masu medijos samērā bieži ir izskanējis darba devēju viedoklis par nespēju uzteikt darba līgumu darbiniekam ar invaliditāti, kā arī nevēlēšanos nodarbināt cilvēkus ar veselības traucējumiem. Tādējādi tiesībsargs aicināja likumdevēju īpaši rūpīgi izskatīt minēto teikumu, lai nerastos diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma risks gan Satversmes 91.panta otrā teikuma, gan Darba likuma 29.panta ietvaros, tomēr likumdevējs to neuzskatīja par vērā ņemamu rosinājumu.

4.1.3. Par atlaišanas pabalstu, uzsakot darba līgumu tikumības un taisnprātības apsvērumu dēļ

Tiesībsargs iebilda arī Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka darba devējam turpmāk nebūs pienākuma izmaksāt atlaišanas pabalstu darbiniekam, kas uzteic darbu taisnprātības un tikumības apsvērumu dēļ. Tiesībsargs uzskatīja, ka ierosinātie grozījumi nesamēro darba devēja un darbinieka tiesības, lai arī tāds ir normas mērķis. Tiesībsargs aicināja Saeimu priekšlikumu neatbalstīt.

Ierosinātie grozījumi paredzēja, ka darba devējs piekrīt izmaksāt atlaišanas pabalstu tikai tad, ja darbinieka norādītais iemesls uzteikumam ir pamatots. Pienākums vērsties tiesā tiek pārņests no darba devēja uz darbinieku kā vājāko pusi, lai arī pēc būtības iebildumi par atlaišanas pabalsta izmaksu ir darba devējam.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka no likumprojekta anotācijas neizriet informācija par to, cik praksē būtu reāli gadījumi, kad darba devējs piekristu, ka darbinieka uzteikums ir pamatots un attiecīgi piekristu izmaksāt atlaišanas pabalstu. Līdz ar to praksē norma varētu kļūt deklaratīva, un tā netiktu piemērota, jo īpaši, ņemot vērā darba attiecību izbeigšanas sensitīvos apstākļus.

Tiesībsargs aicināja ņemt vērā Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 8.decembra spriedumu lietā Nr.C20293115 SKC-2672/2016, ar kuru veikta judikatūras maiņa, nosakot, ka *“situācijā, kad darba devējs ir izmaksājis atlaišanas pabalstu, lai gan pēc tā pārlicības nav pastāvējis svarīgs iemesls Darba likuma 100.panta piektās daļas izpratnē, kad darbinieka uzteikuma dēļ sakarā ar nekavējošu darba tiesisko attiecību pārtraukšanu tam ir radušies zaudējumi, uzteikumā ietvertā pamatojuma dēļ ir aizskarta tā reputācija vai tml., tas atbilstoši Civilprocesa likuma 1.pantam var celt attiecīgu prasību tiesā savu tiesību aizskāruma novēršanai uz tā pamata, ka darbinieka uzteikuma pamatā norādītie apstākļi neatbilst īstenībai. Jautājums par darbinieka uzteikuma pamatotību pēc Darba likuma 100.panta piektās daļas tiesai jāizvērtē arī tad, kad, neesot attiecīgai darba devēja prasībai, darbinieks cēlis prasību par atlaišanas pabalsta piedziņu”*.

Tiesībsargs vērš uzmanību, ka Darba likuma 100.panta piektā daļa biežāk skar nepamatotas atšķirīgas attieksmes pārkāpumus (piemēram, mobings, bosings, trauksmes celšana). Šādos gadījumos darbojas apgrieztās pierādīšanas princips, kas paredz, ja darbinieks norāda uz apstākļiem, kas liecina par nepamatotu atšķirīgu attieksmi, tad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz darba devēju, kura pienākums ir pierādīt, ka šāds pārkāpums nav noticis. Ja likumdevējs nosaka tikai darbinieka tiesību celt prasību tiesā, tas nonāk pretrunā apgrieztās pierādīšanas principam.

Diemžēl Saeima tiesībsarga norādītos riskus neņēma vērā, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, šie grozījumi ir “solis atpakaļ” sociāli atbildīgas valsts principa īstenošanā, jo parlaments ir mazinājis darbinieku – darba tiesisko attiecību vājākās puses – tiesību aizsardzību. Tāpat ar nožēlu jāatzīst arodbiedrību vājums, piekāpjoties darba devēju pārstāvjiem par šiem jautājumiem.

4.1.4. Par virsstundu atlīdzības samazināšanu nozarē, kur slēgta ģenerālvienošanās

Tiesībsargs iebilda arī Ekonomikas ministrijas iesniegtajiem un valdības atbalstītajiem grozījumiem Darba likumā, kas paredzēja iespēju samazināt virsstundu atlīdzību, ja nozarē ir noslēgta ģenerālvienošanās. Tiesībsargs šos grozījumus neatbalstīja, jo tie pārkāpj vienlīdzības principu un tiesības uz taisnīgu atalgojumu. Tiesībsargs norādīja, ka likumprojektā izvirzītajiem mērķiem nav apsvērti citi efektīvāki, pamattiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi, un tas attiecīgi rada satversmības risku.

Lai arī Saeima neatbalstīja tiesībsarga viedokli, Valsts prezidents pēc tiesībsarga un citu personu lūguma pieņēmtos likuma grozījumus nodeva otrreizējai caurlūkošanai. Darbs pie šī likuma otrreizējās caurlūkošanas Saeimā turpināsies 2019.gadā.

4.2. Par absolūto aizliegumu dienēt Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā norādīts uz iespējamām tiesiskā regulējuma nepilnībām Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likuma (turpmāk – Dienesta gaitas likums) 7.panta pirmās daļas 4.punktā. Tas paredzēja, ka dienestā var pieņemt personas vecumā no 18 līdz 40 gadiem, kuras nav atvaļinātas no dienesta Iekšlietu ministrijas sistēmā vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē sakarā ar to, ka tām piemērots disciplinārsods – atvaļināšana no dienesta.

No minētā regulējuma bija saprotams, ka gadījumā, ja amatpersonai ir piemērots disciplinārsods – atvaļināšana no dienesta, tad persona vairs nekad nevarēs dienēt Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē.

Pēc vairākkārtējas komunikācijas ar Iekšlietu ministriju tā atzina, ka šāds tiesiskais regulējums rada Satversmes 106.panta pārkāpumu. 2018.gada maijā Iekšlietu ministrija informēja tiesībsargu, ka ir sagatavoti grozījumi Dienesta gaitas likuma 7.pantā, nosakot, ka iestādes vadītājs var pieņemt dienestā personu, kura ir atvaļināta no dienesta Iekšlietu ministrijas sistēmā vai Ieslodzījuma vietu pārvaldē sakarā ar to, ka tai ir piemērots disciplinārsods – atvaļināšana no dienesta, ja no atvaļināšanas dienas ir pagājuši pieci gadi.

Attiecīgi 2018.gada 4.oktobrī Saeima trešajā lasījumā atbalstīja likumu “Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā”, un tas stājās spēkā 2019.gada 1.janvārī.

4.3. Par tiesību pildīt valsts dienestu ierobežojumu

Pārskata periodā tiesībsargs saņēma personas iesniegumu, kurā tā sūdzējās par atteikumu pieņemt profesionālajā militārajā dienestā un studijām Latvijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā sakarā ar kriminālprocesā piemērotu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Proti, iesniedzējs, būdams nepilngadīga persona, pastrādāja tīšu noziedzīgu nodarījumu, kas tika izmeklēts, un atbilstoši KPL 379.panta otrajai daļai pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu un materiālu nosūtīšanu tiesai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai. Lai gan iesniedzējam tika piemērots vieglākais audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – brīdinājums, tomēr personai, sasniedzot pilngadību, atbilstoši Militārā dienesta likuma 16.panta otrās daļas 3.punktam tika atteikts profesionālais militārais dienests un studijas Latvijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā, jo KPL 379.panta otrās daļas kārtībā pieņemtais lēmums ir nereabilitējošs, kas ir par pamatu personas neuzņemšanai militārajā dienestā.

Vērtējot nepilngadīgo personu, kuras ir īstenojušas tiesības uz aizstāvību kriminālprocesā, nodarbinātības iespējas militārajā dienestā, tika konstatēts, ka personai, kura, būdama nepilngadīga, ir pastrādājusi tīšu noziedzīgu nodarījumu un par to sodīta, nākotnē, pamatojoties uz Militārā dienesta likuma 16.panta otrās daļas 1.punktu, tiek būtiski ierobežotas tiesības dienēt profesionālajā militārajā dienestā. Turklāt atbilstoši Militārā dienesta likuma 16.panta otrās daļas 3.punktam personai šāda iespēja tiek liegta pat tad, kad pret viņu kriminālprocess tika izbeigts un piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, nevis piespriests kriminālsods, kā rezultātā viņa juridiski nemaz nav atzīstama par sodītu.

Ievērojot minēto un to, ka vispārējās sabiedrības interesēs ir svarīgi veicināt jauniešu veiksmīgu integrāciju darba tirgū, uzlabojot jauniešu nodarbinātības iespējas kopumā, tiesībsargs, lai izvērtētu Militārā dienesta likuma 16.panta otrās daļas 1. un 3.punkta atbilstību Satversmes 106.panta pirmajam teikumam, pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu. Tās ietvaros 2018.gada 30.novembrī Tiesībsarga biroja Informācijas centrā notika diskusija, pārrunājot jautājumu, kas skar personu, it īpaši nepilngadīgo, kuras ir pastrādājušas noziedzīgu nodarījumu, Satversmes 106.pantā noteiktās tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos militārajā dienestā. Diskusijā piedalījās pārstāvji no Aizsardzības ministrijas, Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem, Tieslietu ministrijas, Iekšlietu ministrijas un VBTAL.

Diskusijas laikā, apkopojot visu dalībnieku sacīto, tika nolemts ne tikai Aizsardzības ministrijai lūgt pārskatīt savas nozares normatīvos aktus, kas sakarā ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu paredz ierobežojumus uz konkrēto nodarbošanos, bet arī visām ministrijām veikt savas nozares normatīvo aktu pārskatīšanu Satversmes 106.panta pirmā teikuma kontekstā. Līdz ar to tiesībsargs vērsīsies Ministru kabinetā ar lūgumu uzdot visām ministrijām pārskatīt savas nozares normatīvos aktus, kas paredz ierobežojumus uz konkrēto nodarbošanos agrāk izdarīta noziedzīga nodarījuma dēļ, īpašu uzmanību pievēršot tieši personām, kuras to izdarījušas, būdamas nepilngadīgas.

Aizvadītajā gadā tiesībsargs uz privātpersonas iesnieguma pamata izskatīja arī pārbaudes lietu Nr.2017-33-14 par iespējamo Satversmes 101.pantā un 106.pantā garantēto tiesību pārkāpumu, piemērojot drošības līdzekli – noteiktas nodarbošanās aizliegumu.

Persona iesniegumā tiesībsargam norādīja, ka uzsāktā kriminālprocesa ietvaros tai ir piemērots drošības līdzeklis – noteiktas nodarbošanās aizliegums, kas tiek piemērots jau desmit gadus, bet KPL neparedzot procesa virzītājam pienākumu to pārvērtēt. Savukārt tiesa iesniedzēja pieteikumus izskatot formāli. Iesniedzēja ieskatā, drošības līdzeklis – noteiktas nodarbošanās aizliegums nesamērīgi ierobežo Satversmes 101.panta pirmajā teikumā un

106.panta pirmajā teikumā garantētās tiesības izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši spējām un kvalifikācijai.

Tomēr tiesībsargs, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, konstatēja, ka piemērotais drošības līdzeklis – noteiktas nodarbošanās aizliegums – nav vērtējams Satversmes 101.pantā garantēto tiesību piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu, kontekstā. Lemjot par drošības līdzekļa turpmāko piemērošanu, nepieciešams konstatēt, ka apdraudējums joprojām pastāv. Hipotētisks apdraudējums nebūtu uzskatāms par tiesisku pamatu turpmākajam personas tiesību ierobežojumam. Atkārtoti lemjot par personas tiesību ierobežošanu, arvien vairāk būtu izvērtējama pirms ilgāka laika konstatētā apdraudējuma ietekme uz turpmāko kriminālprocesa norisi. Tiesībsargs gan atzina, ka minētā drošības līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav nesamērīgi ierobežojusi iesniedzējam Satversmes 106.pantā garantētās tiesības uz darbu.

4.4. Par Augstskolu likumā noteikto ierobežojumu slēgt beztermiņa darba līgumu

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2018-15-01 “Par Augstskolu likuma 27.panta piektās daļas un 30.panta ceturtais daļas atbilstību Satversmes 106.panta pirmajam teikumam”.

Pieteikuma iesniedzējs atkārtoti tika ievēlēts uz 6 gadiem asociētā profesora amatā Latvijas Universitātē. Līdz ar to ar viņu tika noslēgts terminētais darba līgums. Pieteikuma iesniedzējs uzskatīja, ka apstrīdētās normas, kas paredz terminēta darba līguma slēgšanu ar akadēmiskajos amatos ievēlētām personām, nesamērīgi ierobežo Satversmes 106.panta pirmajā teikumā ietvertās pamattiesības. Ierobežojums neesot piemērots leģitīmā mērķa, proti, citu cilvēku tiesības uz kvalificētu akadēmisko personālu, sasniegšanai. Leģitīmo mērķi varot sasniegt ar citiem mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, regulāri vērtējot akadēmiskā personāla atbilstību amatam.

Saeima norādīja, ka apstrīdēto normu leģitīmais mērķis ir plašāks, proti, nodrošināt akadēmiskā personāla atjaunošanos, kā arī attīstīt mūsdienu līmenim atbilstošu zinātnisko pētniecību vai māksliniecisko jaunradi.

Tiesībsarga ieskatā, periodiska asociēto profesoru kvalifikācijas novērtēšana ir piemērots līdzeklis izvirzītā mērķa sasniegšanai. Periodisks atklāts konkurss uz akadēmiskajiem amatiem nodrošina iespēju iegūt akadēmisko amatu zinātniekiem un pedagogiem ar visaugstākajiem standartiem, nodrošinot nepieciešamo

konkurenci. Periodisks atklāts konkurss uz vakantajiem akadēmiskajiem amatiem nodrošina akadēmiskā personāla attīstību, līdz ar to labums, ko sabiedrība iegūst no apstrīdētajām normām, ir lielāks nekā konkrētam indivīdam radītais kaitējums.

Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, Augstskolu likuma 27.panta piektā daļa un 30.panta ceturtnā daļa attiecībā uz pieteikuma iesniedzēju atbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam.

Tāpat tiesībsargs norādīja uz citu valstu pieredzi, ka, iespējams, var pastāvēt arī citi personas pamattiesības mazāk ierobežojoši risinājumi, kā nodrošināt visaugstākajiem standartiem atbilstošu augstāko izglītību. Tomēr tiesībsarga rīcībā nav informācijas par līdzekļiem, kas ļautu saglabāt esošo nodarbinātību vismaz daļai akadēmiskā personāla, vienlaikus nodrošinot nepieciešamo konkurenci akadēmiskā personāla vidū.

4.5. Par darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismu nepilnībām

Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros identificēja sistēmiska rakstura nepilnību VID darbā, kas skar privātpersonas tiesības. Proti, ja VID vērsas persona ar lūgumu, lai VID iesaistās šīs personas subjektīvo tiesību aizsardzībā, piemēram, nosūta VSAA informāciju par darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, jo darba devējs apzināti to nav darījis un nedara, VID šādu iesniegumu neuztver kā iesniegumu administratīvā procesa ietvaros, kaut gan likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" 20.¹panta trešajā daļā un Ministru kabineta 2010.gada 7.septembra noteikumu Nr.827 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli" 30.1.apakšpunkts VID šādas tiesības paredz. VID var veikt darba devējam nodokļu kontroles pasākumu, uzrēķināt nesamaksātos nodokļus un nosūtīt attiecīgo informāciju VSAA, tādējādi personai garantējot tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Konkrētajā gadījumā pie tiesībsarga bija vērsusies jaunā māmiņa, par kuru darba devējs nebija maksājis nodokļus, bet algu izmaksāja. VSAA bija atteikusi izmaksāt sociālos pabalstus. VID šīs personas iesniegumu uzskatīja par formālu informācijas sniegšanu, pēc būtības nerisinot pastāvošo problēmsituāciju.

Lai arī pēc tiesībsarga iesaistīšanās un uzstājības par nepieciešamību rīkoties konkrētajā gadījumā VID veica nodokļu uzrēķinu un paziņoja VSAA par uzrēķinātajiem nodokļiem, tomēr tiesībsargs secināja, ka VID nav apzināti kritēriji (kārtība), kuros gadījumos attiecībā uz personām, kas vēlas panākt savu subjektīvo tiesību īstenošanu ar normatīvajos aktos paredzētu

VID iesaisti, t.sk. ar nodokļu kontroles pasākumiem attiecībā uz trešajām personām, VID personas iesniegumus izskata administratīvā procesa kārtībā un kuros gadījumos personas sniegtā informācija ir tikai pieņemama zināšanai. Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja VID apzināt un izstrādāt attiecīgos kritērijus (kārtību).

 2018.gada beigās VID sniedza tiesībsargam skaidrojumu par progresu šī jautājuma risināšanā. VID norādīja: pirmkārt, ja darba devējs nav maksājis nodokļus par darba ņēmēju, taču ir izmaksājis darba algu, darba ņēmējam par bezdarbnieka pabalsta vai citiem sociālajiem pabalstiem nav subjektīvo tiesību prasīt veikt nodokļu kontroli darba devējam. Darba ņēmējam ir jāvērtē VSAA, kura, lemjot par sociālā pabalsta izmaksāšanu, var vērsties VID ar lūgumu veikt darbības, lai darba devēja nedeklarētie nodokļi tiktu deklarēti. Saņemot šo informāciju, VSAA pieņēmu attiecīgo lēmumu. Otrkārt, VID izstrādā norādījumu projektu rīcībai situācijās, kad personas lūdz VID veikt pasākumus, lai darba devēja nedeklarētie nodokļi tiktu deklarēti. VID ir apņēmis nosūtīt attiecīgos norādījumus tiesībsargam pēc to apstiprināšanas.

 Vienlaikus jānorāda, ka 2018.gadā tiesībsargs ir saņēmis vairākus līdzīga rakstura iesniegumus, no kuriem iezīmējās gan nevienveidīga VID prakse, iesaistoties darba devēju sociālo tiesību īstenošanā un negodprātīgu darba devēju sodīšanā, gan arī sistēmiska rakstura problemātika. Proti, tiesiskās aizsardzības mehānismi gadījumos, kad darba devējs nemaksā par personu nodokļus un neziņo par nodokļu nomaksu VID, darba ņēmējiem uzliek nesamērīgu slogu. Piemēram, normatīvie akti paredz, lai darba devēja maksātspējas gadījumā panāktu, ka tiek deklarēti nesamaksātie nodokļi un darbinieks varētu saņemt sociālās garantijas, darbiniekam ir pienākums iesniegt maksātspējas pieteikumu, kura ietvaros ir jāmaksā valsts nodeva un depozīts, kas dažreiz ievērojami pārsniedz potenciāli atgūstamās darba algas apmēru. Likums arī uzliek par pienākumu darbiniekam iesniegt darba devēja likvidācijas pieteikumu, pašam kļūstot par likvidatoru, u.c.

Ievērojot minēto problemātiku, tiesībsargs 2019.gadā turpinās pētīt darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismus, to efektivitāti un pilnveidošanu.

4.6. Tiesības uz taisnīgu atlīdzību

4.6.1. Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma atbilstību Satversmei

Tiesībsargs, izskatot Latvijas Iekšlietu darbinieku arodbiedrības iesniegumu, kurā lūgts izvērtēt Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma (turpmāk

– Atlīdzības likums) 14.panta 7¹.daļas atbilstību Satversmes 107.pantam, 2017.gada 14.jūlijā ierosināja pārbaudes lietu Nr.2017-28-15B.

2016.gada 16.jūnijā stājās spēkā Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr.A420535212, ar kuru atstāts negrozīts Administratīvās apgabaltiesas 2015.gada 12.jūnija spriedums, ar kuru pēc būtības noteikts, ka dienestā nodarbinātās amatpersonas darba laikā būtu ieskaitāms arī pārtraukuma laiks, ja šī pārtraukuma laikā attiecīgajai amatpersonai ir jāuzturas dienesta vietā un jāreaģē uz izsaukumiem nepieciešamības gadījumā.

Attiecīgi izveidojās situācija, ka bija jāsaik apmaksāt pārtraukumus kā darba laiku, un daudzos gadījumos šo pārtraukumu pieskaitīšana pie kopējā darba laika stundu skaita radīja virsstundas.

Pārbaudes lietā Nr.2017-28-15B tiesībsargs konstatēja, ka apstrīdētā norma paredz: pienākumu pildīšanu virs noteiktā dienesta pienākumu izpildes laika kompensē, piešķirot atpūtas laiku, savukārt, ja tas apdraud attiecīgās Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādes vai Ieslodzījuma vietu pārvaldes spēju nodrošināt dienesta uzdevumu izpildi, piešķir samaksu par virsstundu darbu. Par virsstundām, kas ir veidojušās iepriekšējo pārtraukumu vietā, piešķir samaksu stundas likmes apmērā.

 Ņemot vērā minēto, tiesībsargs secināja, ka, paredzot tādu regulējumu, ka par daļu no virsstundām maksā pēc stundas algas likmes, pēc būtības tiek pagarināts amatpersonas normālais pienākumu izpildes laiks. Tiesībsarga ieskatā, nevar uzskatīt, ka amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm un Ieslodzījuma vietu amatpersonām tiek nodrošināta pienācīga aizsardzība, ja tās ilgstoši tiek nodarbinātas bez atbilstošas atpūtas piešķiršanas un ar virsstundām. Virsstundām vajadzētu būt kā izņēmumam un tikt izmantotam kā galējam līdzeklim, nevis regulāri. Tomēr, iepazīstoties ar Iekšlietu ministrijas priekšlikumu likumprojektam “Grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā”, saprotams, ka šāds risinājums ir paredzēts, lai ietaupītu līdzekļus un nebūtu nepieciešamības meklēt papildu cilvēkresursus.

 Vienlaikus tiesībsargs vērsa uzmanību uz Pārskatītajā Eiropas Sociālajā hartā noteikto, proti, Latvija saskaņā ar hartas 4.panta otro daļu ir apņēmusies atzīt strādājošo tiesības uz paaugstinātu atalgojumu par virsstundu darbu ar izņēmumiem atsevišķos gadījumos. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja ir norādījusi, ka izņēmumi atsevišķos gadījumos var būt amatpersonas, tomēr, uzsverot, ka liegt tiesības uz

paaugstinātu virsstundu apmaksu nevar visām valsts amatpersonām, bet gan tikai tādām, kas ir vadošos amatos²⁰³.

Apkopojot iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, tika pārkāptas amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm Satversmes 107.pantā garantētās tiesības uz taisnīgu atlīdzību.

Ņemot vērā pārbaudes lietā Nr.2017-28-15B konstatēto un secināto, tiesībsargs aicināja likumdevēju ne vēlāk kā līdz 2019.gada 15.maijam veikt grozījumus Atlīdzības likuma 14.panta 7.¹daļā, paredzot taisnīgu atlīdzību par virsstundu darbu. Vienlaikus tiesībsargs arī 2018.gada 9.novembrī sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2018-14-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 14.panta 7.¹daļas 1.punkta atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam".

Kā salīdzināmās grupas pieteikuma iesniedzēja noteica amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, kuras dienesta pienākumu pildīšanu veic virs noteiktā dienesta pienākumu izpildes laika, un citi nodarbinātie, kas veic virsstundu darbu saskaņā ar Darba likuma un Atlīdzības likuma normām.

Tiesībsargs konstatēja, ka Satversmes tiesa jau 2003.gadā, izskatot lietu par vecuma ierobežojumu Augstskolu likumā un likumā "Par zinātnisko darbību", ir norādījusi, ka tiesnešu, prokuroru, policistu un robežsardzes amatpersonu nodarbinātību regulējošie ierobežojumi nav salīdzināmi ar ierobežojumiem darba tiesiskajās attiecībās. Minētās amatpersonas atrodas valsts dienesta attiecībās vai ir tiesu varu pārstāvošas amatpersonas, un to nodarbinātības tiesiskās attiecības nedibinās uz darba līguma pamata²⁰⁴.

Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta pienākumi ir saistīti ar valsts drošības un aizsardzības funkciju nodrošināšanu. Darbs valsts dienestā no privātajā sektorā veicamā darba atšķiras gan pēc tiesisko attiecību nodibināšanas juridiskajiem aspektiem, gan veicamā darba mērķa, kas ir cieši saistīts ar valsts uzdevumu pildīšanu. Valsts dienestā personas atrodas īpašās attiecībās ar valsti, proti, šo personu tiesības ir ierobežotas un tām tiek uzlikti īpaši pienākumi²⁰⁵.

Ņemot vērā, cik sevišķas un svarīgas funkcijas pilda Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonas, tās nevar salīdzināt ar darbiniekiem, kas ir nodarbināti uz privāttiesisku līgumu pamata, un citiem nodarbinātajiem, kuri veic darbu saskaņā ar Atlīdzības likuma normām.

²⁰³ Pieejams: <https://rm.coe.int/168049159f> [skatīts 2018.gada 5.novembrī].

²⁰⁴ Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-21-01 secinājumu daļas 1.punkts.

²⁰⁵ Satversmes tiesas 2006.gada 11.aprīļa sprieduma lietā Nr.2005-24-01 secinājumu daļas 7.punkts.

Arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka, nosakot valsts dienesta attiecībās esošu personu tiesības un pienākumus, likumdevējam ir salīdzinoši lielāka rīcības brīvība nekā, piemēram, regulējot darba tiesiskās attiecības, kas dibinātas uz darba līguma pamata.²⁰⁶

Ņemot vērā, ka amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm, kuras dienesta pienākumu pildīšanu veic virs noteiktā dienesta pienākumu izpildes laika, un citi nodarbinātie, kas veic virsstundu darbu saskaņā ar Darba likuma un Atlīdzības likuma normām, nav salīdzināmi, tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

4.6.2. Samaksa par virsstundu darbu ārstniecības personām

2018.gada 17.un 18.aprīlī atklātā tiesas sēdē Satversmes tiesa izskatīja lietu Nr.2017-15-01 “Par Ārstniecības likuma 53.¹panta septītās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam”, kas tika ierosināta uz tiesībsarga pieteikuma pamata.

 Tiesībsargs uzskatīja, ka jebkurš darbs, kas pārsniedz normālo darba laiku, t.i., 40 stundas nedēļā, ir uzskatāms par virsstundu darbu un atbilstoši ir atlīdzināms, līdzīgi kā citiem nodarbinātajiem piešķirot piemaksu 100 procentu apmērā no noteiktās algas likmes vai papildu apmaksātu atpūtas laiku. Tiesībsarga ieskatā, valsts nav noteikusi pienācīgu aizsardzību ārstniecības personām, jo par virsstundu darbu tām netiek atlīdzināts līdzvērtīgi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā vai Darba likumā noteiktajam. Tādējādi apstrīdētā norma ierobežo ārstniecības personu tiesības saņemt atbilstošu atlīdzību par virsstundu darbu, līdz ar to tiesībsargs lūdza Satversmes tiesu atzīt Ārstniecības likuma pārejas noteikumu 31.punktu, kas no 2018.gada 1.janvāra regulēja ārstniecības personu darba samaksu izmaksu par darbu pagarināta normālā darba laika ietvaros, par neatbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam.

2018.gada 15.maijā Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā Nr.2017-15-01, ar kuru atzina Ārstniecības likuma pārejas noteikumu 31.punktu par neatbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2019.gada 1.janvāra.

4.5.3. Tiesības uz novērtēšanas prēmiju, ja darbinieks izbeidzis darba tiesiskās attiecības

Tiesībsargs pārbaudes lietas Nr.2018-10-26K ietvaros secināja, ka iesniedzējs 2017.gada janvārī VID veiktajā darba izpildes novērtēšanā par periodu no 2016.gada 2.janvāra

²⁰⁶ Satversmes tiesas 2014.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr.2013-15-01 10.punkts.

līdz 31.decembrim ir novērtēts ar vērtējumu “Ļoti labi – B.” 2017.gada janvāra beigās VID izbeidza darba tiesiskās attiecības ar iesniedzēju. VID darbiniekiem 2017.gada 27.martā tika izmaksāta novērtēšanas prēmija, ņemot vērā ikgadējo darba rezultātu novērtējumu par 2016.gadu, savukārt iesniedzējam novērtēšanas prēmija netika izmaksāta. Novērtēšanas prēmija tika izmaksāta visiem VID darbiniekiem, kuri atradās darba attiecībās ar VID uz 2017.gada 27.martu un ir saņēmuši tādu pašu darba novērtējumu (“B”) par to pašu laika periodu kā iesniedzējs, kā arī darbinieki, kuri ir saņēmuši zemāku novērtējumu. Pēc iesniedzēja rīcībā esošās informācijas novērtēšanas prēmija tika izmaksāta arī darbiniekiem, kuri vēl atradās darba attiecībās ar VID, bet jau bija saņēmuši uzteikumu par darba attiecību izbeigšanu.

VID argumentēja, ka novērtēšanas prēmija iesniedzējam netika izmaksāta, jo persona vairs neatradās darba tiesiskajās attiecībās ar VID.

Tiesībsargs atzina, ka novērtēšanas prēmijas izmaksa nav darba devēja pienākums, bet gan tiesības. Savukārt, ja šīs tiesības tiek īstenotas, tad ir jānodrošina vienlīdzības princips pret visiem darbiniekiem, tas ir, jābūt noteiktai korelācijai starp saņemto novērtējumu un konkrētu prēmijas izmaksu, kas tiek attiecināta vienādi pret visiem darbiniekiem.

Tiesībsargs konstatēja, ka VID jau 2016.gadā uzsāka personāla politikas izmaiņas, pārtraucot darba tiesiskās attiecības ar daudziem darbiniekiem. Tāpat novērtēšanas prēmijas 2017.gadā par novērtēšanas periodu 2016.gadā tika izmaksātas vairākkārt, jo ne visi darbinieki tika novērtēti līdz noteiktajam novērtēšanas beigu datumam. Turklāt VID bija izmaksājis novērtēšanas prēmiju darbiniekam, kas bija pārrotēts no citas institūcijas. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, VID zināja par personāla politikas izmaiņām un varēja plānot savu darbu atbilstoši. Līdz ar to tiesībsargs var piekrist viedoklim, ka novērtēšanas prēmija neietilpst izmaksājamā summā, ja tiek izbeigtas darba tiesiskās attiecības pirms novērtēšanas veikšanas. Savukārt, ja darbiniekam/ierēdnim ir tikusi veikta novērtēšana, tad iestādes pienākums ir nodrošināt novērtēšanas prēmijas saņemšanu vienlīdzīgi ar citiem darbiniekiem neatkarīgi no tā, vai darbinieks turpina darba tiesiskās attiecības konkrētajā iestādē.

Turklāt saskaņā ar tiesu praksi secināms, ka iesniedzējs būtu saņēmis novērtēšanas prēmiju, ja būtu turpinātas darba tiesiskās attiecības ar VID, jo iesniedzējam bija veikta ikgadējā novērtēšana un tās rezultāts atbilda vērtējumam, kura gadījumā ir tiesības saņemt novērtēšanas prēmiju.

Tādējādi tiesībsargs rekomendēja VID izmaksāt novērtēšanas prēmiju iesniedzējam un citiem VID darbiniekiem, kuriem ir veikta novērtēšana, bet tā nav izmaksāta. VID rekomendāciju neizpildīja, pamatojoties uz spēkā stājušos tiesas spriedumu.

4.7. Par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pret strādājošiem vecākiem

Tiesībsargs pārbaudes lietā Nr.2018-39-26B izskatīja iesniegumu, kurā iesniedzēja norādīja uz diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu darbavietā. Iesniedzēja strādā SIA “Rimi Latvia”, kas darbiniekiem piešķir veselības apdrošināšanas polises. 2017.gada oktobrī iesniedzējai piedzima meita, un viņa atradās bērna kopšanas atvaļinājumā. Pārskata periodā, sazinoties ar darba devēju, iesniedzējai tika atteikta veselības apdrošināšana, pamatojoties uz personāla politiku. SIA “Rimi Latvia” norādīja, ka veselības apdrošināšana ir klasificējama kā cita veida atlīdzība un tāda nav izmaksājama regulāri, līdz ar to diskriminācijas aizlieguma pārkāpums nav noticis.

Tiesībsargs vērsa uzmanību uz normatīvo regulējumu, kas noteic nodrošināt darba samaksu bez tiešas vai netiešas diskriminācijas. Atbilstoši Darba likumam darba samaksa ir darbiniekam regulāri izmaksājamā atlīdzība par darbu, kura ietver darba algu un normatīvajos aktos, darba koplīgumā vai darba līgumā noteiktās piemaksas, kā arī prēmijas un jebkuru cita veida atlīdzību saistībā ar darbu.

Darba samaksa ir plašāks jēdziens par terminu “darba alga”, jo ietver: darba algu; darba līgumā noteiktās piemaksas; prēmijas un jebkādu cita veida atlīdzību par darbu.²⁰⁷ Savukārt ar terminu “jebkāda cita veida atlīdzība par darbu” saprot, piemēram, mācību apmaksu, sporta nodarbību apmaksu, veselības apdrošināšanas polisi.²⁰⁸

Saskaņā ar Darba likumu grūtniecības dēļ var tikt piešķirti šādi atvaļinājumi: grūtniecības un dzemdību atvaļinājums, ko piešķir tikai darbiniecēm – sievietēm dzimuma specifikas dēļ; atvaļinājums bērna tēvam, ko piešķir tikai darbiniekam – vīrietim dzimuma specifikas dēļ, un bērna kopšanas atvaļinājums, ko var piešķirt gan darbiniecei – sievietei, gan darbiniekam – vīrietim.

Konkrētajā gadījumā SIA “Rimi Latvia” iekšējā normatīvajā aktā ir paredzēts, ka veselības apdrošināšana netiek piešķirta darbiniekam, kas atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Tā kā bērna kopšanas atvaļinājumā var izvēlēties doties gan darbinieks – vīrietis, gan darbiniece – sieviete, norma ir dzimumneitrāla, tomēr tā ietekmē konkrētu darbinieku grupu: darbinieku, kas ģimenes stāvokļa dēļ izmanto likumā noteiktās tiesības. Tādējādi no normas satura var

²⁰⁷ Darba likums ar komentāriem. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Zvērinātu advokātu birojs “BDO Zelmenis& Liberte”, 2010, 130.lpp.

²⁰⁸ Neimanis J. Darba samaksas jēdziens. Jurista Vārds, 15.05.2007.; Nr.20. Darba likums ar komentāriem. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Zvērinātu advokātu birojs “BDO Zelmenis& Liberte”, 2010, 131.lpp.

secināt, ka šai darbinieku grupai ģimenes stāvokļa dēļ tiek noteikti sliktāki darba samaksas nosacījumi.

Tiesībsargs vērš uzmanību, ka strīdos par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pierādīšanas princips tiek pārnests uz darba devēju, kuram ir jāpierāda, ka atšķirīgas attieksmes pamatā ir objektīvi apstākļi. SIA “Rimi Latvia” nav sniedzis pamatojumu par atšķirīgas attieksmes īstenošanu ģimenes stāvokļa dēļ, uzskatot, ka uzņēmuma Veselības apdrošināšanas politikas 3.punkts atbilst Darba likumā noteiktajam, jo veselības apdrošināšana ir klasificējama kā cita veida darbinieku atlīdzība un tāda nav izmaksājama regulāri.

Turpretim tiesībsargs uzskata, ka SIA “Rimi Latvia” sniegtais skaidrojums nav pamatots atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, ņemot vērā iepriekš norādītos apsvērumus. Līdz ar to tiesībsargs konstatēja tiešas diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu ģimenes stāvokļa dēļ SIA “Rimi Latvia” Veselības apdrošināšanas politikas 3.punktā tiktāl, ciktāl tas noteic, ka veselības apdrošināšanas polise netiek piešķirta darbiniekiem, kuri atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā.

No VSAA sniegtās informācijas izriet, ka Latvijā personas, kuras saņem vecāku pabalstu, bērna kopšanas pabalstu (kuras faktiski kopj mazu bērnu), lielākoties ir sievietes. Līdz ar to sievietes vairāk nekā vīrieši izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, kas nozīmē, ka norma, kas liedz veselības apdrošināšanu, vairāk attieksies uz darbiniecēm - sievietēm. Tādējādi darbinieces - sievietes netieši var tikt nostādītas sliktākā situācijā.

Tiesībsargs rekomendēja SIA “Rimi Latvia” veikt izmaiņas Veselības apdrošināšanas politikas 3.punktā, lai novērstu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu ģimenes stāvokļa un dzimuma dēļ. SIA “Rimi Latvia” atteicās minēto nodrošināt.

5. Tiesības uz izglītību

Tiesībsargs saņēma Latvijas Iekšlietu darbinieku arodbiedrības iesniegumu, kurā bija vērsta uzmanība uz iespējamu tiesību uz vienlīdzību un tiesību uz izglītību pārkāpumu Valsts robežsardzes koledžas uzņemšanas noteikumos nepilna laika studijām.

Proti, arodbiedrībā 2018.gada martā vērsās kāds biedrs, norādot, ka viņam, 27 gadus vecai amatpersonai, ir liegta iespēja studēt Valsts robežsardzes koledžā neklātienē, taču klātienē viņš nevar studēt personīgu apstākļu dēļ.

Uzņemšanas noteikumu pilna laika studijām (klātienē) Valsts robežsardzes koledžā 2018.gadā 1.punkts paredz, ka tajās uzņem Latvijas pilsoņus, kuri ieguvuši trešo profesionālās

kvalifikācijas līmeni līdz 2016.gada 1.septembrim un kuri kārtējā uzņemšanas gada 31.decembrī nav vecāki par 35 gadiem. Savukārt Uzņemšanas noteikumu nepilna laika studijām 2018.gadā 1.2.punkts paredzēja: *“Robežsargus, ar vidējo vai augstāko izglītību, kuri ieņem virsseržanta vai virsniekvietnieka amatu Valsts robežsardzē, kuru dienesta pieredze Valsts robežsardzē ir ne mazāka par 4 gadiem, un kuri kārtējā uzņemšanas gada 31. decembrī nav jaunāki par 32 gadiem un nav vecāki par 42 gadiem vai – kuru maksimālais vecums pārsniedz noteikto, bet kuru rekomendāciju studijām ir saskaņojis Valsts robežsardzes priekšnieks.”*

Tādējādi, lai persona varētu tikt uzņemta nepilna laika studijām Valsts robežsardzes koledžā, tai ir nepieciešama vismaz 4 gadu pieredze Valsts robežsardzē un vismaz 32 gadu vecums. Savukārt, lai mācītos pilna laika klātienē, nav nepieciešama dienesta pieredze, kā arī nav vecuma ierobežojuma, no kura var uzsākt studijas. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās vairākās iestādēs, tai skaitā Iekšlietu ministrijā, lai novērtētu personu tiesību uz izglītību ierobežojuma satversmību kopsakarā ar personu tiesībām uz vienlīdzību.

Sākotnēji Iekšlietu ministrija sniedza atbildi, ka ir uzsākusi sarunas ar Valsts robežsardzi par Uzņemšanas noteikumos noteiktā ierobežojuma atcelšanu. Savukārt 2018.gada novembrī informēja tiesībsargu, ka Valsts robežsardzes koledža saskaņā ar Ministru kabineta 2016.gada 10.oktobra noteikumu Nr.846 “Noteikumi par prasībām, kritērijiem un kārtību uzņemšanai studiju programmās” 3.punktu ir apstiprinājusi un publicējusi uzņemšanas noteikumus studijām nākamajam akadēmiskajam gadam.²⁰⁹ Jaunie noteikumi vairs neparedz noteiktas dienesta pieredzes nepieciešamību, kā arī minimālā vecuma ierobežojumu nepilna laika studijām Valsts robežsardzes koledžā.

Tiesībsargs atzinīgi vērtē, ka trūkumi uzņemšanas noteikumos tika novērsti jau iesnieguma izskatīšanas gaitā.

6. Tiesības uz īpašumu

6.1. Par Rīgas domes saistošajiem noteikumiem Nr.148

Pārbaudes lietas Nr.2017-21-26J ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldība īsteno atšķirīgu attieksmi pret mājokļu īpašniekiem atkarībā no īpašumā deklarētās personas pilsonības, piemērojot nodokļa atvieglojumu Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem, liedzot šādu atvieglojumu, ja īpašumā (arī Latvijas pilsoņa vai nepilsoņa īpašumā) ir deklarēta citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsoņa

²⁰⁹ Pieejams: <http://www.vrk.rs.gov.lv/main.php?sadala=70&f=3>).

dzīves vieta, padarot atvieglojumu atkarīgu no Latvijā nodzīvotā perioda ilguma. Tiesībsargs norādīja, ka šāda iedzīvotāju diferencēšana pēc kritērija – personas pilsonība – ir diskriminējoša un aizliegta, jo tai nav rodams leģitīms mērķis. Turklāt šāda pašvaldības prakse nodokļu piemērošanā ierobežo arī personu pārvietošanās un uzturēšanās brīvību Eiropas Savienībā, kas ir pretēja Līgumam par Eiropas Savienības darbību.

Tā kā pašvaldība atteicās novērst tiesībsarga konstatētos trūkumus noteiktajā termiņā, tiesībsargs ar pieteikumu vērsās Satversmes tiesā, kura atzina apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91.pantam, nosakot, ka tā nav spēkā no sprieduma publicēšanas dienas.

6.2. Par pienākumu maksāt nodokli no kapitāla pieauguma maksātnespējas procesā

Pēc fiziskas personas iesnieguma tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par VID rīcības tiesiskumu, uzliekot pienākumu maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli (turpmāk – IIN) no kapitāla pieauguma par maksātnespējas procesa ietvaros pārdotajiem nekustamajiem īpašumiem.

Izskatot pārbaudes lietu, tiesībsargs konstatēja, ka no formālā viedokļa VID iesniedzējas gadījumam var piemērot likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” vispārējās prasības, jo uz iesniedzējas konkrēto gadījumu nav attiecināms kāds no likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.pantā paredzētajiem izņēmumiem, ko akceptē arī administratīvās tiesas. Tomēr, raugoties no sistēmiskā viedokļa, iesniedzējas gadījums atklāj plašāku problemātiku, proti, divu tiesību nozaru (maksātnespējas un nodokļu tiesību) pretrunu, kas normatīvo aktu līmenī nav skaidri atrisināta.

Lietas izskatīšanā būtiski atzīmēt, ka: 1) fiziskās personas maksātnespējas process sastāv secīgi no bankrota procedūras un saistību dzēšanas procedūras; 2) bankrota procedūras ietvaros tiek realizēta visa parādnieka manta, t.sk. nekustamais īpašums, un iegūtie līdzekļi novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai; 3) saistību dzēšanas procedūras ietvaros parādnieka ienākumi tiek novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai, un pēc saistību dzēšanas procedūras termiņa beigām tiek dzēstas šīs procedūras ietvaros nesegtās saistības; 4) šīm procedūrām ir kopīgi mērķi – atgūt naudas līdzekļus, lai dzēstu parādsaistības un lai tā īstenotu maksātnespējas procesa mērķi.

Likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” likumdevējs ir paredzējis, ka no IIN nomaksas ir atbrīvoti personas parādi, kas maksātnespējas saistību dzēšanas procedūras ietvaros

ir norakstāmi. Tāpat no IIN nomaksas ir atbrīvoti parādi, kas ir norakstāmi sakarā ar to, ka nav iesniegts kreditora prasījums. Vispārējā kārtībā šajos gadījumos IIN ir jāmaksā.

Pretēji minētajam – likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” paredz pienākumu maksātnespējīgai fiziskai personai maksāt IIN par maksātnespējas bankrota procedūras ietvaros pārdotu nekustamo īpašumu.

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” vēsturiskā attīstībā nav konstatējams, ka likumdevējs apzināti būtu apsvēris situāciju par tādu ienākumu atbrīvošanu no IIN nomaksas pienākuma, kas gūti no maksātnespējas bankrota procedūras ietvaros pārdota nekustamā īpašuma. Vēsturiski lūkojoties, likumdevēja rīcība norāda, ka līdz šim tam ir bijusi mērķtiecīga vēlme maksātnespējīgo fizisko personu atbrīvot no IIN nomaksas par atsevišķu (kazuistisku) ienākumu gūšanu, kas vispārējā kārtībā būtu apliekami ar nodokli.

Minētā likumdevēja rīcība un maksātnespējas procesa būtība un mērķis no taisnīguma principa viedokļa prasa, ka arī bankrota procedūras ietvaros gūtais ienākums būtu atbrīvots no IIN nomaksas, līdzīgi kā saistību dzēšanas procedūrā. Tam ir racionāls pamatojums – uz vienlīdzīgiem nosacījumiem visā maksātnespējas procesā atgūt naudas līdzekļus, lai dzēstu parādsaistības, tādējādi, lai īstenotu maksātnespējas procesa mērķi – parādnieku atbrīvotu no saistībām un maksimāli apmierinātu kreditoru intereses. Tādēļ tiesībsargs secināja, ka būtu veicami grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, papildinot ar skaidru norādi par to, ka gada apliekamajā ienākumā netiek ietverts un ar IIN netiek aplikts ienākums, kas gūts Maksātnespējas likumā noteiktās bankrota procedūras ietvaros, pārdodot kustamo un nekustamo īpašumu.

Tiesībsargs rekomendēja Saeimai veikt grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, 9.panta pirmo daļu papildinot ar 35.⁵punktu šādā redakcijā:

“35.⁵) ienākums, kas gūts Maksātnespējas likumā noteiktās bankrota procedūras ietvaros, pārdodot nekustamo īpašumu.”

Savukārt Tieslietu ministrijai, Finanšu ministrijai un VID tika ieteikts organizēt diskusijas, vai līdzīgs regulējums ir jāparedz attiecībā uz ienākumu, kas gūts, pārdodot nekustamo īpašumu zvērinātu tiesu izpildītāju ierosinātās piespiedu izpildes lietas ietvaros, kas pēc savas būtības nav brīvprātīgs.

Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija bez kavēšanās reaģēja uz tiesībsarga iniciatīvu un atzina, ka tiesībsarga aktualizētais jautājums ir problēma, kas jārisina. Tā kā Finanšu ministrijai un Tieslietu ministrijai bija pretēji viedokļi par aktualizēto jautājumu, komisija nolēma sūtīt vēstuli Ministru kabinetam, lai ministrijas vienojas par vienotu nostāju un līdz 2018. gada septembrim to iesniedz komisijai.

2018.gada vidū tiesībsargs iesaistījās Finanšu ministrijas, Tieslietu ministrijas un Ministru kabineta komitejas diskusijās par šo jautājumu. 2018.gada 4.septembrī Ministru kabinets nosūtīja komisijai vēstuli, norādot, ka tiesībsarga aktualizētajā situācijā iedzīvotāju ienākuma nodoklis ir jāmaksā 20% apmērā kā kārtējais nodoklis, izņemot, ja bankrota procedūrā tiek pārdots vienīgais mājoklis.

Šādam risinājuma tiesībsargs nepiekrīta, jo tas nesamērīgi ierobežo citu personu – kreditoru – īpašuma tiesības. Tiesībsarga ieskatā, ir lietderīgi veicināt diskusiju par atbrīvošanu no IIN vai arī par VID tiesībām iestāties maksātnespējas procesā kā kreditoram. Ievērojot minēto, šī gada laikā tiesībsargs aicinās Saeimu atkārtoti atgriezties pie šī jautājuma izskatīšanas.

6.3. Viedoklis par Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumu

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2017-21-01 par Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 41.panta pirmās daļas 1.punkta “d” apakšpunkta atbilstību Satversmes 105.pantam.

Tiesībsargs konstatēja, ka apstrīdētā tiesību norma bija spēkā līdz 2017.gada 16.decembrim.²¹⁰ Tā paredzēja, ka apdrošinātājs ir tiesīgs iesniegt regresa prasību pret transportlīdzekļa vadītāju, kas ceļu satiksmes negadījumā nodarījis zaudējumus trešajai personai, ja tas nav iesniedzis aizpildītu saskaņoto paziņojumu šajā likumā noteiktajā kārtībā vai nav sniedzis informāciju par ceļu satiksmes negadījuma apstākļiem apdrošinātājam pēc tā pieprasījuma.

Lai arī apstrīdētā tiesību norma viedokļa sniegšanas brīdī nebija spēkā, jo Saeima to ir grozījusi, tomēr tiesībsargs atzina, ka tās atbilstība Satversmes 105.pantam ir vērtējama pēc būtības, tā kā apstrīdētā norma ir piemērota attiecībā uz pieteicēju pirms attiecīgo grozījumu pieņemšanas, radot sekas, kas aizskar Satversmes 105.pantā nostiprinātās tiesības (ar tiesas spriedumu ir piedzīti zaudējumi).

Tiesībsargs piekrīta pieteicēja viedoklim, ka apstrīdētā tiesību norma nesamērīgi ierobežoja personas īpašuma tiesības, paredzot apdrošināšanas sabiedrībai tiesības iesniegt regresa prasību pret transportlīdzekļa vadītāju (kas ceļu satiksmes

²¹⁰ Sk. 2017.gada 14.decembra likumu “Grozījumi Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295894-grozijumi-sauszemes-transportlidzeklu-ipasnieku-civiltiesiskas-atbildibas-obligatas-apdrosinanas-likuma>

negadījumā nodarījis zaudējumus trešajai personai) par saskaņotā paziņojuma otrā eksemplāra neiesniegšanu apdrošinātājam pat tad, ja tā rīcībā jau ir visa vajadzīgā informācija par ceļu satiksmes negadījuma apstākļiem.

Pirmkārt, kā liecina konstitucionālajā sūdzībā atspoguļotā tiesu prakse, apdrošinātājiem viens saskaņotais paziņojums praksē ir bijis pietiekams pamats, lai izmaksātu cietušajiem apdrošināšanas kompensāciju. Turklāt šādu situāciju praksē ir bijis samērā daudz. Tas liecina, ka tā ir bijusi vispārpieņemta prakse situācijās, kad nav strīdīgu vai neskaidru apstākļu par ceļu satiksmes negadījumu. Līdz ar to vajadzība pārliecināties par ceļu satiksmes negadījumu apstākļiem ar otra saskaņotā paziņojuma iesniegšanas pienākumu apdrošinātājam nav bijusi nepieciešama. Attiecīgi šādās situācijās apstrīdētajā tiesību normā paredzētās tiesības celt regresa prasību pēc būtības ir formālas un nesamērīgas tām sekām, kas tiek radītas personai.

Otrkārt, apstrīdētās tiesību normas neatbilstību Satversmes 105.pantam pieteicējas minētājā aspektā ir atzinusi arī Saeima, pieņemot 2017.gada 14.decembra likumu “Grozījumi Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā”. To apliecina arī Saeimas atbildes rakstā norādītā grozījumu pieņemšanas motivācija.

Tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētā tiesību norma neatbilst Satversmes 105.pantam.

2018.gada 6.jūnijā Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2017-21-01, atzīstot, ka norma, kas piešķir apdrošinātājam saskaņotā paziņojuma neiesniegšanas gadījumā tiesības celt regresa prasību pret transportlīdzekļa vadītāju, kas ceļu satiksmes negadījumā nodarījis zaudējumus trešajai personai, neatbilst Satversmes 105.pantam.

6.4. Viedoklis par nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes maksāšanas pienākumu

Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2018-04-01 “Par likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” 7.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes maksāšanas pienākuma izbeigšanos par neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, atbilstību Satversmes 105.pantam”²¹¹.

Pieteikuma iesniedzēja – Augstākā tiesa – vērsās Satversmes tiesā, jo bija konstatējusi, ka likums “Par nekustamā īpašuma nodokli” noteic, ka, atsavinot nekustamo īpašumu, tā pārdevējam ir pienākums samaksāt nodokli par laiku līdz atsavināšanas gada beigām. Tādējādi tiekot atvieglota nekustamā īpašuma nodokļa administrēšana. Nodokļa apmērs ir prognozējams

²¹¹ Sk. http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2018/01/2018-04-01_Spriedums.pdf#search=2018-04-01

un pat precīzi zināms. Tomēr likumdevējs nav nošķīris nodokļa likmes un papildlikmes maksātājus. Papildlikme var tikt piemērota personai, kas vairs nav atbildīga par zemes apstrādāšanu. Proti, papildlikmes maksātājs ir persona, kam nodokļa maksāšanas pienākums bija gadā, kurā lauksaimniecības zeme netika apstrādāta, un nekustamā īpašuma atsavināšanas gadījumā šī persona ir zemes pārdevējs. Papildlikmes piemērošana atšķirībā no nekustamā īpašuma nodokļa likmes piemērošanas ir atkarīga no taksācijas gada nogalē, tas ir, rudenī, konstatētajiem apstākļiem, un to prognozēšana vai ietekmēšana var būt neiespējama, atsavinot nekustamo īpašumu gada pirmajā pusē. Pieteikuma iesniedzēja – Augstākā tiesa uzskatīja, ka par neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi maksājamās papildlikmes piemērošana šādai personai ir netaisnīga un nesaderīga ar tās piemērošanas mērķi.

Arī tiesībsargs secināja, ka likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” 7.panta trešā daļa, ciktāl tā neparedz nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes maksāšanas pienākuma izbeigšanos par neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, neatbilst Satversmes 105.pantam.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” 7.panta trešajā daļā vienlaikus ar NĪN maksāšanas izbeigšanās pamatprincipu (NĪN maksāšanas pienākums izbeidzas, izbeidzoties īpašuma tiesībām) regulē virkni izņēmumu, kuros NĪN maksāšanas pienākums, t.sk. attiecībā uz lauksaimniecības zemi, izbeidzas ātrāk. Piemēram, ja īpašumu atsavina, veicot maksātnespējas procesu vai vēršot piedziņu uz nekustamo īpašumu, bijušā īpašnieka nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas pienākums izbeidzas ar nākamo mēnesi pēc dienas, kad stājies spēkā tiesas nolēmums, ar kuru apstiprināta nekustamā īpašuma izsole, u.c.

No minētā tiesībsargs secināja: lai arī likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” 7.panta trešajā daļā paredzētais NĪN maksāšanas izbeigšanās pamatprincips ir iestrādāts ar nolūku vienkāršot (efektivizēt) nodokļa administrēšanu, tomēr šajā normā paredzētie izņēmumi liecina, ka NĪN administrēšanas vienkāršība (efektivitāte) nav pašmērķis. Proti, NĪN administrēšana ir pielāgota virknei situāciju, kuras objektīvi no taisnīguma viedokļa prasa diferencētu tiesisko regulējumu. Tas nozīmē, ka NĪN administrācijai minētajos gadījumos arī tehniski ir pienākums veikt NĪN pārrēķinu un sagatavot nodokļa paziņojumu pat vairākas reizes gadā, tādējādi atkāpjoties no NĪN maksāšanas izbeigšanās pamatprincipa. Līdz ar to NĪN administrēšanas vienkāršības (efektivitātes) nodrošināšana konkrētajā gadījumā nav un nevar būt pietiekams arguments, lai atzītu, ka NĪN papildlikmes piemērošana par kārtējo gadu NĪN maksātājam pēc tam, kad lauksaimniecības zeme pārdota, ir

piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai²¹². Tieši otrādi – likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” sistēma liecina par likumdevēja apzinātu gribu diferencēt gadījumus, kuriem objektīvi ir nepieciešams atsevišķs (izņēmuma) regulējums, ar mērķi taisnīgi līdzsvarot ieinteresēto personu tiesības un pienākumus.

Līdz ar to tiesībsargs uzskatīja, ka NĪN papildlikmes maksāšanas pienākumu, mainoties nekustamā īpašuma īpašniekam, ir iespējams noteikt ar NĪN maksātājam mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Piemēram, tiesībsarga skatījumā, pienākumu maksāt NĪN papildlikmi, mainoties nekustamā īpašuma īpašniekam, racionāli un taisnīgi, salīdzinot ar šī brīža regulējumu, var noteikt vismaz divos veidos:

1) nosakot pienākumu maksāt NĪN papildlikmi jaunajam īpašniekam, ja tas nekustamo īpašumu iegādājies līdz kārtējā gada 31.augustam, savukārt iepriekšējam īpašniekam – ja īpašums atsavināts pēc kārtējā gada 1.septembra,²¹³ vai

2) NĪN papildlikmi ir pienākums maksāt tikai jaunajam īpašniekam. Līdzīgi kā tas ir norādīts pieteikumā, jaunajam īpašniekam, ja lauksaimniecības zeme ir nopirkta līdz pat kārtējā gada vidum, jau pēc būtības ir pienākums sakopt to, jo viņš līdz kārtējā gada 31.augustam (termiņš, līdz kuram ir jābūt sakoptai zemei) ir faktiskais īpašnieks. Turklāt šajā situācijā tieši jaunajam un nevis iepriekšējam īpašniekam ir šādas tiesības.

Tomēr Satversmes tiesa ar 2018.gada 18.oktobra spriedumu šajā lietā tiesisko regulējumu atzina par atbilstošu Satversmes 105.pantam.

6.5. Par samērīgu valsts nodevu, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu Nr.2018-38-26G par samērīgumu valsts nodevas noteikšanā, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām. Iesniegumā bija norādīts, ka Latvijā patlaban nepastāv tiesisks regulējums attiecībā uz divu personu kopdzīvi, kā arī Civillikuma 35.panta otrā daļa tiešā veidā aizliedz laulību starp viena dzimuma personām, tika konstatēts, ka vienīgais risinājums ir savā starpā noslēgt vairākus attiecības regulējošus līgumus, piemēram, pilnvarojuma līgums, nākotnes pilnvarojuma līgums un mantojuma līgums. Rezultātā tika konstatēts nepatīkams fakts attiecībā uz mantošanas procesa izmaksām, pamatojoties uz mantojuma līgumu. Ministru kabineta noteikumi Nr.1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu

²¹² Līdzīgi secinājusi Satversmes tiesa 2017.gada 19.oktobra spriedumā lietā Nr. 2016-14-01, 27.2.punkts.

²¹³ Sk. pieteikuma 14.punktu, 5.lpp.

zemesgrāmatā” noteic valsts nodevas apmēru par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no valsts nodevas samaksas.

MK noteikumu Nr.1250 13.punkts un tam sekojošie apakšpunkti noteic valsts nodevas apmērus, kas maksājami, veicot nekustamā īpašuma nostiprināšanu zemesgrāmatā, ka tas iegūts uz mantojuma līguma pamata. MK noteikumu Nr.1250 13.2.3.apakšpunkts noteic maksājamās valsts nodevas apmēru uz tiem līgumiskajiem mantiniekiem, kuri nav mantojuma atstājēja 1.-4.šķiras radnieks vai laulātais, t.i., 7,5% apmērā no mantotā nekustamā īpašuma vērtības. Gadījumos, kad mantinieks, kura mantojuma tiesības tiek apstiprinātas uz mantojuma līguma pamata, bija mantojuma atstājēja laulātais, tiek piemērots MK noteikumu Nr.1250 13.2.1.apakšpunkts, kurā valsts nodevas apmērs ir noteikts 0,125% no mantotā nekustamā īpašuma vērtības, kas ir 60 reizes mazāka. Praksē, mantojot nekustamo īpašumu 150 000 eiro vērtībā, maksājamās valsts nodevas apmērs ir 187,50 eiro, ja to manto otrs laulātais. Turpretim gadījumos, kad mantinieks ir bijis viendzimuma kopdzīvē ar savu partneri un mantojis uz mantojuma līguma pamata – valsts nodeva ar identiski vērtīgu nekustamo īpašumu ir 11 250 eiro.

Tiesībsargs, izvērtējot ECT praksi, konstatēja, ka valstij ir pozitīvs pienākums paredzēt juridisku ietvaru viendzimuma ģimeņu attiecību atzīšanai un aizsardzībai. Valstij ir tiesības lemt par šādas atzīšanas formu un tiesību apjomu, ko tas rada viena dzimuma ģimenēm. Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka MK noteikumu Nr.1250 13.punktā noteiktā attieksme pret viendzimuma pāriem nav pamatota un samērīga, un tādējādi ir diskriminējoša saskaņā ar Satversmes 91.pantu. Papildus tiesībsargs norādīja, ka tiesiskās vienlīdzības principa nodrošināšanu nav iespējams panākt interpretācijas ceļā, ir jābūt valsts rīcībai, kas izpaužas valsts pozitīvā pienākumā, proti, juridiska ietvara izstrāde divu personu, kas uzskata sevi par ģimeni, faktiskās kopdzīves atzīšanai un aizsardzībai.

Regulējuma izstrādāšana un politiskā risinājuma rašana jautājumā par divu personu faktiskās kopdzīves atzīšanu nav vērsta uz to, lai noniecinātu laulības institūtu. Saeima jau 2005.gada 15.decembrī pieņēma grozījumu Satversmes 110.pantā, kas stājas spēkā 2006.gada 17.janvārī, nosakot, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti. Tādējādi laulības institūts valsts mērogā konstitucionāli ir nostiprināts un pasargāts, ko nevar attiecināt uz tādu ģimenes formu, kur partneri veido kopdzīvi nelaulājoties.

Iespēja juridiski nostiprināt savas attiecības veido būtisku indivīda identitātes un “ģimenes dzīves” elementu. No minētā izriet valsts pozitīvs pienākums paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimeņu formu atzīšanai un aizsardzībai.

Noslēdzot pārbaudes lietu, tiesībsargs Ministru kabinetam un Saeimai rekomendēja:

- 1) īstenot pozitīvo pienākumu paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimenes formu atzīšanai atbilstoši ECT jaunākajām atziņām un Satversmes 110.pantam;
- 2) pārskatīt normatīvo regulējumu, veidojot vienotu izpratni par ģimenes jēdzienu un aizsardzību;
- 3) izdarīt grozījumus Noteikumu Nr.1250 13.punktā, paredzot dažādu ģimenes formu atzīšanu.

6.6. Par pienākumu maksāt OIK elektroenerģijas neto norēķina sistēmas ietvaros

Tiesībsargs, izskatījis pārbaudes lietu, sniedza atzinumu, ka Elektroenerģijas tirgus likuma 28.panta piektā daļa, 30.panta trešā daļa, 30.²panta trešā daļa un pārejas noteikumu 53.punkts, ciktāl tie nosaka pienākumu visiem Latvijas elektroenerģijas galalietotājiem segt izmaksas proporcionāli savam elektroenerģijas patēriņam par obligātajā iepirkumā iepirkto saražoto elektroenerģiju, kompensējot publiskajam tirgotājam iepirkuma izdevumus, Elektroenerģijas tirgus likuma 30.¹panta daļas vārdi “vai citiem normatīvajos aktos noteiktajiem maksājumiem” un Noteikumu Nr.50 17.punkta vārdi “un obligātā iepirkuma komponentēm par visu no kopējā tīkla saņemto elektroenerģiju saskaņā ar tirgotāja izrakstīto rēķinu” neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Proti, par netaisnīgu un Satversmes 91.panta pirmajam teikumam par neatbilstošu tiesībsargs uzskata elektroenerģijas neto norēķinu sistēmā noteikto kārtību, kas paredz, ka tā nav piemērojama maksājumiem par OIK, t.i., mājāsaimniecību lietotājiem, kas ir elektroenerģijas neto norēķinu sistēmas dalībnieki un paši ir veikuši kapitālieguldījumus, uzstādot savās mājāsaimniecībās saules baterijas, lai ražotu elektrību paša vajadzībām, saņemot atpakaļ no kopējā tīkla tajā nodoto, bet nepatērēto elektroenerģiju, nebūtu maksājama obligātā iepirkuma komponente jeb OIK.

6.7. Par īpašuma tiesību ierobežojumu transportlīdzekļa tehniskajā apskatē

Tiesībsargs saņēma personas sūdzību par CSDD rīcību, veicot transportlīdzekļa tehnisko apskati.

Iesniedzējs norādīja, ka tehniskās apskates laikā CSDD Valmieras nodaļas tehniskās apskates inspektors, veicot kontroles braucienu ar iesniedzēja īpašumā esošo transportlīdzekli ārpus tehniskās stacijas bez īpašnieka klātbūtnes, ir sabojājis transportlīdzekļa sajūgu. Lai arī

šobrīd nav iespējams pierādīt CSDD Valmieras nodaļas tehniskās apskates inspektora vainu, no iesniedzēja nostājas izriet, ka normatīvais akts, kas dod tiesības inspektoram veikt kontroles braucienus, nesamērīgi ierobežo īpašuma tiesības. Iesniedzējs vēlējas to novērst.

Tiesībsargs konstatēja, ka iesniedzēja gadījumam ir piemērojams Ministru kabineta 2017.gada 30.maija noteikumu Nr.295 “Noteikumi par transportlīdzekļu valsts tehnisko apskati un tehnisko kontroli uz ceļa” 20. un 24.punkts. Minētās normas paredz, ka transportlīdzekļa īpašnieks (vadītājs) tehniskā stāvokļa kontrolei transportlīdzekli kopā ar tā reģistrācijas apliecību nodod inspektoram. Transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa un tā aprīkojuma kontroli inspektors veic, izmantojot tehniskās apskates stacijā esošās pārbaudes ierīces, instrumentus un diagnostikas iekārtas. Ja tas nav iespējams transportlīdzekļa konstrukcijas īpatnību vai citu objektīvu iemeslu dēļ, inspektoram, veicot transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa kontroli, ir tiesības izdarīt kontroles braucienu, piedaloties ceļu satiksmē.

Ievērojot Satversmes 105.pantā paredzētās īpašuma tiesību pamatnostādnes, tiesībsargs secina, ka MK noteikumu Nr.295 minētās normas paredz īpašuma tiesību ierobežojumu, turklāt leģitīma mērķa labad – lai pārliecinātos par transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa drošību, tādējādi arī veicinot sabiedrības drošību un aizsargājot citu cilvēku veselību un dzīvību. Taču vienlaikus atzina, ka šis ierobežojums pietiekami negarantē īpašnieka tiesības zināt par īpašuma lietošanu kontroles brauciena laikā. Šobrīd minētās tiesību normas paredz, ka īpašnieka tiesību garantiju nodrošina tikai tehniskās apskates inspektora profesionālā rīcība un godaprāts, kaut gan mūsdienu tehnoloģiju apstākļos īpašuma tiesību garantijas nolūkos kontroles brauciena laikā varētu tikt uzstādītas videokameras, kas novērstu šaubas un subjektivitāti par iespējamajiem īpašuma tiesību aizskārumiem. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka kontroles braucienus var veikt kopā ar īpašnieku, ja tiek nodrošināts videoieraksts.

Nemot vērā, ka MK noteikumi Nr.295 nesamērīgi ierobežo personu īpašuma tiesības, proti, valsts nav paredzējusi saprātīgu līdzsvaru starp sabiedrības un privātpersonas interesēm, tiesībsargs rekomendēja Satiksmes ministrijai sadarbībā ar CSDD izstrādāt grozījumus normatīvajos aktos, līdzsvarojošot sabiedrības un privātpersonas intereses tehniskās apskates kontroles brauciena laikā, un virzīt tos pieņemšanai Ministru kabinetā.

2018.gada nogalē Satiksmes ministrija informēja tiesībsargu, ka ir veikti grozījumi CSDD iekšējos normatīvajos aktos, nosakot, ka CSDD, veicot transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa kontroli ar piedalīšanos ceļu satiksmē, īpašnieks varēs atrasties transportlīdzeklī. Satiksmes ministrija savu rīcību pamatoja ar to, ka šādu risinājumu neaizliedz jau līdzšinējais regulējums.

6.8. Par īpašuma tiesību aizskārumu un Rīgas domes prettiesisko rīcību

2018.gadā tiesībsargs saņēma kāda Rīgas pilsētas iedzīvotāja iesniegumu, kurā tika norādīts, ka Rīgas dome viņam piederošā dzīvokļa īpašumā, lai arī no tā viņš izlikts ar tiesas spriedumu, bet ieraksts zemesgrāmatā joprojām liecina, ka persona ir dzīvokļa īpašnieks, ir iemitinājusi pašvaldības īrnieku, un par dzīvokļa apgrūtinājumu persona nesaņem nekādu materiālu labumu. Turklāt tai ir pienākums par īpašumu maksāt NĪN.

Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par Rīgas domes un tās kapitālsabiedrības prettiesisko rīcību, neizpildot tiesas nolēmumu un bez tiesiska pamata iemitinot joprojām personai piederošā dzīvoklī pašvaldības īrnieku. Tiesībsarga ieskatā, Rīgas pilsētas pašvaldības rīcība nav bijusi tiesiska un atbilstoša labas pārvaldības principam, jo tā ne tikai ir nodevusi īrē sev nepiederošu īpašumu, bet arī izvairījās no tiesas sprieduma izpildes, vienlaikus ar savu rīcību ierobežojot personas tiesības uz īpašumu vai taisnīgu atlīdzību no īpašuma atsavināšanas.

Uz jebkuru tiesībsarga aicinājumu nodrošināt taisnīgu īpašumtiesību pāreju, kompensējot iesniedzējam radītos zaudējumus, pašvaldība norādīja, ka ir gatava uzsākt sarunas ar dzīvokļa īpašnieku tikai par nekustamā īpašuma nodokļa atmaksas kompensēšanu, nereaģējot uz faktu par esošās situācijas prettiesisko dabu. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs aicināja prokuratūru veikt prokurora pārbaudi par pašvaldības rīcības tiesiskumu un nepieciešamības gadījumā piemērot prokurora reaģēšanas līdzekli.

Tikai pēc prokuratūras iesaistes pašvaldība atzina, ka nav rīkojusies tiesiski, un aicināja dzīvokļa īpašnieku uz vienošanās slēgšanu, taču tas neizdevās.

Rīgas dome pieprasīja SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” izpildīt spriedumu un pārdot dzīvokli izsolē. Pašvaldības īrniece, kas bija iemitināta dzīvoklī, šajā laika periodā nomira.

Dzīvoklis tika pārdots izsolē, un ar personu veikts norēķins par iepriekšējos gados nomaksāto nekustamā īpašuma nodokli. Cita veida vienošanās, tai skaitā par kompensācijas izmaksu, personai ar pašvaldību ir jārisina patstāvīgi.

6.9. Par īpašuma tiesību ierobežojumu, neveicot pienācīgas procesuālās darbības

Tiesībsargs pārskata perioda ietvaros izskatīja pārbaudes lietu Nr.2018-21-16B, kas tika ierosināta pēc privātpersonas iesnieguma par iespējamo Satversmes 105.panta un ECPAK 13.panta pārkāpumu saistībā ar iesniedzējai administratīvajā pārkāpuma lietā piederošo mantu izņemšanu un efektīvu tiesību aizsardzības nodrošinājumu, izmantojot tiesības novērst savu īpašuma tiesību ierobežojumu.

Tiesībsargs, vērtējot normatīvo regulējumu, secināja, ka atbilstoši LAPK 256.1.pantam atļauja veikt administratīvā pārkāpuma vietas apskati var tikt dota trīs dažādos veidos, t.i., saņemot īpašnieka (valdītāja, turētāja) piekrišanu, pamatojoties uz rajona (pilsētas) tiesas tiesneša lēmumu vai neatliekamās gadījumos, pamatojoties uz iestādes pilnvarotas amatpersonas lēmumu un vienlaikus saņemot prokurora piekrišanu. Tiesībsarga ieskatā, šāda kārtība, kad jautājumu, kā rezultātā tiek ierobežotas personas cilvēktiesības, var izlemt gan privātpersona kā konkrētā objekta īpašnieks (valdītājs, turētājs), gan rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis, ir nesamērīga un neatbilstoša kriminālprocesa pamatprincipiem, kas, ņemot vērā administratīvo pārkāpumu lietu krimināltiesisko raksturu, ir saistoši arī administratīvā pārkāpuma procesā. Līdz ar to tiesībsargs uzskatīja, ka ir nepieciešams pilnveidot normatīvo regulējumu.

Savukārt konkrētajā iesniedzējas gadījumā papildus jau minētajam tika secināts, ka iesniedzēja tika iesaistīta procesuālās darbības veikšanā, t.i., ierobežojot viņas īpašuma tiesības bez attiecīga procesuālā statusa piemērošanas, kas turklāt netika noteikts jau vairāk nekā sešus mēnešus pēc administratīvās pārkāpuma lietvedības uzsākšanas. Tiesībsargs uzsver, ka nav pieļaujams, ka persona tiek iesaistīta procesuālajās darbībās bez attiecīga procesuālā statusa noteikšanas, kas norāda uz iesniedzējas tiesību uz aizstāvību pārkāpumu. Arī šajā daļā tiesībsargs konstatēja normatīvā regulējuma nepilnības, kas būtu novēršamas, iekļaujot LAPK nosacījumu, ka no brīža, kad persona tiek iesaistīta procesuālās darbības veikšanā, tā iegūst procesuālās tiesības uz aizstāvību, līdzīgi kā tas noteikts KPL 61.panta trešajā daļā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tika secināts, ka, iesaistot iesniedzēju procesuālo darbību veikšanā bez attiecīga procesuālā statusa noteikšanas, viņas tiesību uz īpašumu ierobežojums ir ticis veikts, neievērojot viņas procesuālās tiesības uz aizstāvību, tādējādi pārkāpjot likumā noteikto kārtību. Līdz ar to Valsts policijas darbinieku rīcībā tika konstatēts iesniedzējas Satversmes 105.pantā garantēto tiesību pārkāpums.

Konstatējot Satversmes 105.panta pārkāpumu, tiesībsargs izvērtēja arī valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti šajā situācijā. Attiecībā uz Valsts policijas veikto pārbaūžu efektivitāti tiesībsargs atzina, ka nevienā no Valsts policijas struktūrvienības atbildēm neatspoguļojās, ka pārbaūžu ietvaros būtu ticis vērtēts aspekts par to, ka iesniedzējas īpašuma tiesības tika ierobežotas bez attiecīga procesuālā statusa noteikšanas. Līdz ar to tika secināts, ka Valsts policija pārbaūdi par minētajiem apstākļiem neveica ar pienācīgu rūpību.

Vienlaikus sakarā ar minētajiem apstākļiem iesniedzēja vērsās arī prokuratūrā ar lūgumu veikt pārbaūdi par Valsts policijas darbinieku rīcību. Tomēr iesniedzējas sūdzības pēc

būtības netika izvērtētas nevienā no prokuratūras struktūrvienībām. Ņemot vērā iepriekš norādītos apstākļus, administratīvās pārkāpuma lietas ietvaros institūciju veiktā pārbaude netika atzīta par efektīvu ECPAK 13.panta nozīmē.

Tiesībsargs attiecībā uz normatīvā regulējuma pilnveidi vērās Tieslietu ministrijā, savukārt par šajā administratīvajā pārkāpuma lietā konstatētajiem tiesību pārkāpumiem tiesībsargs vērās pie Valsts policijas priekšnieka I.Ķuža un daļā par pienācīgu pārbaudes neveikšanu – pie ģenerālprokurora Ē.Kalnmeiera.

Tieslietu ministrija pēc tiesībsarga priekšlikuma par grozījumu izdarīšanu LAPK saņemšanas tos iekļāva izskatīšanai Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa pastāvīgās darba grupas sēdē, kas notika 2018.gada 6.septembrī un kur piedalījās arī tiesībsarga pārstāvis. Pēc minēto jautājumu apspriešanas darba grupas sēdē, kā arī, izvērtējot tos kopumā, Tieslietu ministrija sniedza atbildi, ka konkrētajā gadījumā ir konstatējamās LAPK 256.¹panta piemērošanas problēmas, bet ne konkrētas tiesību normas regulējuma problemātika. Līdz ar to uz vēstules sagatavošanas brīdi nav plānots izdarīt grozījumus LAPK 256.¹panta piektajā daļā. Tāpat arī attiecībā uz otro priekšlikumu Tieslietu ministrija norādīja, ka šajā gadījumā konstatējamās LAPK regulējuma piemērošanas problēmas, kas, lasot LAPK sistēmiski, tomēr ir novēršamas. Vienlaikus gan tika norādīts, ka Tieslietu ministrija izvērtēs grozījumu nepieciešamību LAPK.

Savukārt Valsts policija pēc pārbaudes par tiesībsarga atzinumā konstatētajiem būtiskiem pārkāpumiem administratīvās pārkāpuma lietas izskatīšanā sniedza tiesībsargam atbildi, norādot, ka policijas darbinieki lietas izmeklēšanā nav pieļāvuši tīšu bezdarbību un rupju nolaidību, kā rezultātā administratīvā pārkāpuma lieta ir pienācīgi izmeklēta un nav pieļauta neattaisnota izmeklēšanas novilcināšana. Savukārt procesuālās tiesības uz aizstāvību iesniedzējai nevarēja tikt piešķirtas, iekams nebija iegūti visi pierādījumi, noskaidrotas visas administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmes un to esība, kā arī viennozīmīgi izlemts par cietušo personu aizskartajām interesēm.

Tiesībsargs, iepazīstoties ar Valsts policijas sniegto atbildi par pārbaudes lietas pamatā esošo apstākļu izvērtējumu, secināja, ka Valsts policija faktiski īsteno prettiesisku praksi, kas pretēji Tieslietu ministrijas norādītajam nav tikai atsevišķa gadījuma LAPK regulējuma piemērošanas problemātika. Līdz ar to tiesībsargs vērāsies Iekšlietu ministrijā un Tieslietu ministrijā, lai šāda Valsts policijas LAPK regulējuma piemērošanas prakse tiktu pārtraukta, vienlaikus lūdzot nostiprināt LAPK regulējumā konstitucionāla rakstura normu par personas procesuālajām tiesībām uz aizstāvību.

7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

7.1. Par elektromagnētiskā lauka iedarbības mazināšanu

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz personas iesniegumu, tika vērtēta situācija, kad mobilo sakaru bāzes stacijas atrodas pārāk tuvu dzīvojamo māju logiem.

Iesnieguma izskatīšanas laikā tika konstatēts, ka, ņemot vērā sabiedrībā pastāvošo interesi, VARAM saskata nepieciešamību Veselības ministrijai izstrādāt normatīvo regulējumu, par pamatu izmantojot 1999.gada 12.jūlija Eiropas Padomes (1999/519/EK) rekomendāciju elektromagnētisko lauku (0Hz līdz 300GHz) iedarbības ierobežošanai, papildus veicot sabiedrības informēšanu attiecībā uz elektromagnētiskā lauka ietekmi uz veselību. Līdz ar to tiesībsargs apņēms sekot līdz regulējuma prasību izstrādei.

2018.gada 31.maijā valsts sekretāru sanāksmē tika izsludināts Ministru kabineta noteikumu projekts “Noteikumi par elektromagnētiskā lauka iedarbības uz iedzīvotājiem ierobežošanu”, kurā noteiktie robežlielumi balstās uz Eiropas Savienības rekomendācijā 1999/519/EK “Rekomendācijas elektromagnētisko lauku (0 Hz – 300 GHz) iedarbības ierobežošanai” noteiktajām vadlīniju vērtībām.

Noteikumu projekta anotācijā norādīts, ka projekta mērķis ir noteikt: 1) elektromagnētiskā lauka starojuma robežlielumus un mērķlielumus, to piemērošanas kārtību un novērtēšanas metodes; 2) prasības elektromagnētiskā lauka radītā riska novēršanai vai samazināšanai; 3) kompetento iestādi ierīču radītā elektromagnētiskā lauka starojuma kontrolei.

2018.gada 16.oktobrī Ministru kabinets pieņēma noteikumus Nr.637 “Elektromagnētiskā lauka iedarbības uz iedzīvotājiem novērtēšanas un ierobežošanas noteikumi”, nosakot to spēkā stāšanos ar 2018.gada 1.novembri.

7.2. Par valstij piekritīgās mantas uzskaites mehānismu

Jau tiesībsarga 2017.gada ziņojumā tika norādīts, ka tiesībsargs vairāk nekā gadu ir iesaistījies problēmas risināšanā attiecībā uz nepabeigtu būvi Jēkabpilī, Viestura ielā 44²¹⁴. Šī būve ar pašvaldības būvvaldes lēmumu ir atzīta par cilvēku drošībai bīstamu. Tiesībsargs atzina, ka tās pastāvēšana un Jēkabpils pilsētas pašvaldības un citas iestāžu bezdarbība attiecībā uz tās sakārtošanu pārkāpj personas tiesības dzīvot labvēlīgā un drošā vidē²¹⁵. Šajā problemātikā tiesībsargs iesaistījās, jo gadiem ilgi privātpersonu sniegto informāciju par bīstamu būvi, kas

²¹⁴ Sk. tiesībsarga 2017.gada ziņojuma 270.lpp. Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/tiesibsarga_2017_gada_zinojums_1520515340.pdf

²¹⁵ Sk. arī http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/atzinumi/atzinums_lieta_2016_16_22_1490197289.pdf

apdraud cilvēku dzīvību un veselību, Jēkabpils pilsētas pašvaldība un citas iestādes nerisināja. Tiesībsargs uzskatīja, ka iestāžu norādītais attaisnojums bezdarbībai – finanšu trūkums un tiesiskie aspekti par būves piekritību kā bezmantinieka mantu pēc maksātnespējas procesa, nav vērtējami augstāk par cilvēka dzīvību un tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē

Visbeidzot, 2018.gada nogalē tiesībsargs tika informēts, ka Jēkabpils pilsētas pašvaldība ir radusi finansējumu minētās būves nojaukšanai, un tā arī ir nojaukta, tādējādi pienācīgi nodrošinot vietējo iedzīvotāju tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.

Lai arī šo rezultātu neizdevās panākt tik ātri, kā vēlējās Jēkabpils iedzīvotāji, tomēr var uzteikt Jēkabpils pilsētas pašvaldības rīcību, neskatoties pat uz to, ka nākotnē pašvaldībai ir jārisina norēķinu jautājums ar Finanšu ministriju kā būves īpašnieku. Jēkabpils pilsētas pašvaldības rīcība ir vērsta uz vietējo iedzīvotāju labklājības nodrošināšanu, un tā pēc būtības atbilst labas pārvaldības principam.

Paralēli grausta nojaukšanas lietai 2018.gada ietvaros tiesībsargs konstatēja arī nepilnības valstij piekritīgās mantas uzskaites mehānismā un vērsās Ministru kabinetā ar priekšlikumu grozīt Ministru kabineta 2013.gada 26.novembra noteikumus Nr.1354 “Kārtība, kādā veicama valstij piekritīgās mantas uzskaitē, novērtēšana, realizācija, nodošana bez maksas, iznīcināšana un realizācijas ieņēmumu ieskaitīšana valsts budžetā”.

Pārbaudes lietā Nr.2016-16-22²¹⁶ tiesībsargs konstatēja problēmu ar daudzstāvu būvi Jēkabpilī, Viestura ielā 44. Minēto būvi Jēkabpils pilsētas dome ir atzinusi par vidi degradējošu, sagruvušu un cilvēka drošību apdraudošu. Šīs būves īpašnieks bija MSIA “Admiral Real Estete”. Maksātnespējas procesa ietvaros minētā būve tika tirgota trīs izolēs, no kurām divas ir bijušas ar lejupejošu soli. Tā kā būve netika pārdota, administrators atbilstoši Maksātnespējas likuma 111.panta septītajai daļai būvi izslēdza no mantas pārdošanas plāna, par ko neviens no diviem kreditoriem (VID un Jēkabpils pilsētas dome) neiebilda. Ar Tukuma rajona tiesas lēmumu pabeigts MSIA “Admiral Real Estete” maksātnespējas process, akceptējot, ka nepārdotā būve maksātnespējas procesa ietvaros nav pārdota un pēc būtības paliek par bezīpašnieka mantu. Kopš 2017.gada 3.aprīļa minētais uzņēmums ir likvidēts.

Atbilstoši Civillikuma 417.pantam būve Viestura ielā 44, Jēkabpilī, pēc būtības ir valstij piekritīga manta. Valstij piekritīgās mantas uzskaitē, novērtēšanu, realizāciju, nodošanu bez maksas, iznīcināšanu un realizāciju sākotnēji nodrošina VID²¹⁷. Savukārt VID, neskatoties uz tiesībsarga konstatētajiem lietas apstākļiem un Civillikuma normu, ar būvi Jēkabpilī nav tiesīgs

²¹⁶ Turpat.

²¹⁷ Sk. likuma “Par Valsts ieņēmumu dienestu” 8.panta 3.punktu.

rīkoties kā ar valstij piekritīgu mantu, jo to neparedz Ministru kabineta 2013.gada 26.novembra noteikumi Nr.1354.

Noteikumu 2.punkts nosaka: *“Pēc tam kad kļuvis izpildāms iestādes lēmums, zvērināta notāra akts vai tiesas spriedums par attiecīgās mantas konfiscēšanu, atzišanu par bezīpašnieka, bezmantinieka (gadījumos, kad aktā par mantojuma lietas izbeigšanu nav norādītas kreditoru pretenzijas), atrasto mantu, kas pāriet valsts kā atradēja īpašumā, atrasto apslēpto mantu, politisko organizāciju (partiju) pretlikumīgi iegūto mantu (tai skaitā anonīmi un pretlikumīgi saņemto dāvinājumu (ziedojumu)), mantu, no kuras persona atteikusies par labu valstij, kā arī pēc testamenta valsts īpašumā pārgājušo mantu un valsts amatpersonu ienākumiem un mantiskajiem labumiem, kas gūti, pārkāpjot atbilstošo jomu regulējošos normatīvos aktus, atbildīgā iestāde par to piecu darbdienu laikā papīra formā vai elektroniski paziņo Valsts ieņēmumu dienestam, nosūtot attiecīgā nolēmuma un dokumenta, kas apliecina mantas izņemšanu, oriģinālu vai tā atvasinājumu, kas izstrādāts saskaņā ar normatīvajiem aktiem par dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtību.”*

Lai VID varētu sākt rīkoties ar mantu, kas ir palikusi par bezsaimnieka mantu pēc maksātnespējas procesa pabeigšanas, kādai no iestādēm (Finanšu ministrijai vai valsts akciju sabiedrībai “Privatizācijas aģentūra”²¹⁸) ir jāvēršas tiesā ar lūgumu atzīt šo mantu par valstij piekritīgu, pamatojoties uz Civillikuma 417.pantu.

Tiesībsargs pauda, ka šāda kārtība nav efektīva. Vērtējot tiesas lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu (pabeigšanu) gadījumos, kad maksātnespējas administrators atbilstoši Maksātnespējas likuma 111.panta septītajai daļai ar kreditoru piekrišanu ir izslēdzis jēlkādu mantu no mantas pārdošanas plāna, konstatējams, ka tiesai atbilstoši CPL 363.²⁰pantam ir pienākums pārliecināties par administratora rīcību ar mantu. Atzīstot mantas izslēgšanu no mantas pārdošanas plāna par pamatotu, tiesa pēc būtības akceptē, ka tā paliks par bezsaimnieka mantu, un konstatē juridisku faktu – attiecīgās juridiskās personas manta paliek bez īpašnieka, kas atbilstoši Civillikuma 417.pantam un Komerclikuma 317.panta trešajai daļai ir atzīstama par valstij piekritīgu.

Ievērojot minēto, tiesībsargs ierosināja grozīt MK noteikumu Nr.1354 2.punktu, papildinot to ar gadījumu, ka atbildīgā iestāde paziņo VID par izpildāmu tiesas lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu (sakarā ar izpildītu kreditoru prasījumu segšanas plānu), kura slēguma bilancē ir maksātnespējas procesa ietvaros nerealizēts īpašums.

²¹⁸ Atbilstoši Noteikumu Nr.1354 32.3. un 32.4.apakšpunktam valsts akciju sabiedrības “Privatizācijas aģentūra” pārņem valstij piekritīgās dzīvojamās mājas, dzīvokļus u.tml., savukārt Finanšu ministrija gandrīz visus pārējos nekustamos īpašumus.

Tiesībsargs uzskatīja, ka šāda gadījuma paredzēšana MK noteikumos Nr.1354 atbilst Latvijas tiesiskajai realitātei, proti, personu maksātspējas procesi var tikt un tiek izbeigti ar mantu, kas paliek nerealizēta (valstij piekritīga). Tas izslēgtu atkārtotu vēršanos tiesā par jautājumu, ko tā pašā līmeņa tiesa pēc būtības jau ir izvērtējusi, tādējādi mazinātu tiesu noslogotību un efektivizētu attiecīgo procesu kopumā.

Kā liecina gadījums ar būvi Jēkabpilī, tiesībsargam kopš 2016.gada maija bija jāsakaras ar dažādu iestāžu pretošanos, lai tikai uzsāktu jautājuma risināšanu par minētās būves atzīšanu par piekritīgu valstij. Kad pēc tiesībsarga uzstājīgas sarakstes ar Finanšu ministriju 2018.gada februārī pieteikums tika iesniegts tiesā, izgaismojās nākamā problēma, proti, jautājumu par būves atzīšanu par valstij piekritīgu tiesa sāks lemt tikai 2019.gada janvārī.

Šo apstākļu kontekstā uzsverams galvenais – šī procesa laikā būves bīstamība nemazinās un valsts vilcināšanās risināt situāciju, kas rada reālus draudus cilvēku veselībai un pat dzīvībai, nav pieļaujama.

Tiesībsargs pauca pārliecību, ka viens no soļiem, ko valsts var spert šīs problēmas risināšanā, ir efektivizēt valstij piekritīgās mantas pārņemšanu pēc maksātspējas procesa pabeigšanas gan no procesuālās ekonomijas viedokļa, gan pēc būtības.

Tiesībsargs ieteica Ministru kabinetam grozīt 2013.gada 26.novembra noteikumu Nr.1354 “Kārtība, kādā veicama valstij piekritīgās mantas uzskaitē, novērtēšana, realizācija, nodošana bez maksas, iznīcināšana un realizācijas ieņēmumu ieskaitīšana valsts budžetā” 2.punktu:

1. Aizstājot vārdu “spriedums” ar vārdu “ nolēmums”. Jēdziens “ nolēmums” ir plašāks. Tas aptvers tiesas spriedumus un lēmumus. Ja tiek atzīts, ka tiesas lēmums par maksātspējas procesa izbeigšanu (pabeigšanu) sakarā ar izpildītu kreditoru prasījumu segšanas plānu vienlaikus apstiprina faktu par mantas, kas izslēgta no mantas pārdošanas plāna, atzīšanu par bezīpašnieka mantu, tad ar minēto izmaiņu, saprātīgi interpretējot tiesību normas, būtu pietiekami, lai uzskatītu, ka attiecīgais tiesas lēmums ir pamats VID uzsākt MK noteikumos Nr.1354 paredzēto valstij piekritīgās mantas pārņemšanas procesu.

2. Ja tas nevieš pietiekamu skaidrību, MK noteikumu Nr.1354 2.punkts papildus jāpapildina aiz vārda “bezīpašnieka” ar vārdiem “t.sk. par maksātspējas procesa ietvaros nerealizētu īpašumu sakarā ar tā izslēgšanu no mantas pārdošanas plāna”.

Tiesībsarga priekšlikumu grozīt 2013.gada 26.novembra noteikumus Nr.1354 Ministru kabinets atbalstīja, un šobrīd jau ir izstrādāts noteikumu projekts, kas izsludināts Valsts sekretāru 2018.gada 9.augusta sanāksmē. Projekts paredz precizējumus Ministru kabineta noteikumu Nr.1354 2.punktā, vārdu "spriedums" aizstājot ar vārdu "nolēmums".

Vienlaikus Ministru kabinets vērsa uzmanību, ka ir apzinātas arī citas problēmsituācijas par rīcību ar mantu, kas palikusi pēc juridiskas personas darbības izbeigšanās, un tam ir nepieciešams daudz plašāks izvērtējums tiesiskā regulējuma precizēšanai. Ņemot vērā minēto, tiks veikta rūpīga analīze, lai šos jautājumus sakārtotu kompleksi attiecībā uz visu bezmantinieka un bezīpašnieka mantu.

7.3. Par Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas noteikumiem

Pēc privātpersonas iesniegumu saņemšanas tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros vērtēja Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas noteikumus un to piemērošanas efektivitāti.

Pārbaudes lietā tika secināts:

1) administratīvo atbildību par ilgstošu teritoriju nekopšanu Rīgas domes iestādes piemēro formāli, par ko liecina tas, ka piemērotie sodi aprobežojas ar brīdinājumiem, lai gan pārkāpumi gadiem ilgi atkārtojas, turklāt īpašnieki nerespektē ar saistošajiem noteikumiem uzlikto pienākumu;

2) administratīvā pārkāpuma lietvedības ietvaros tika konstatēta virkne LAPK normu pārkāpumu, piemēram, vairāki patstāvīgi pārkāpumi tiek izskatīti kā viens, kaut gan jāizskata kā atsevišķi pārkāpumi; vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos tiek pieņemti dažādi lēmumi u.c.;

3) starp Rīgas domes iestādēm nepastāv efektīva sadarbība, kas neveicina vienveidīgas prakses veidošanos, kā arī iedzīvotāju interešu pienācīgu ievērošanu;

4) iedzīvotāju viedokļi tiek uzklautāti formāli, bez iedziļināšanās.

Tiesībsargs aicināja Rīgas domi uzlabot pašvaldības iestāžu darbu, kā arī veikt grozījumus Rīgas domes 2015.gada 28.aprīļa saistošo noteikumu Nr.146 "Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas un būvju uzturēšanas saistošie noteikumi" atsevišķās normās, lai novērstu vairākas tiesiskā regulējuma nepilnības. Proti, noteikumi neparedz atsevišķas teritorijas, kas realitātē Rīgas daudzdzīvokļu dzīvojamajos rajonos pastāv kā publiskas vietas un būtu kopjamas, tomēr tās netiek koptas. Piemēram, minētajās apkaimēs ir publiski laukumi, kā arī pie daudzstāvu dzīvojamajām mājām ir tikai piebraucamie ceļi, kas paredzēti transportlīdzekļiem un gājējiem (nav gājēju ietvju), taču šie ceļi tiek tīrīti tādā kvalitātē, kas nepieciešams transportlīdzekļu izbraukšanai, atstājot novārtā iedzīvotāju intereses.

Rīgas dome ir sniegusi atbildi, atsevišķos jautājumos nepiekrītot tiesībsarga secinājumiem, bet iespēju robežās apņēmoties uzlabot pašvaldības iestāžu darbu. Vienlaikus Rīgas dome ir atteikusies veikt grozījumus Rīgas pilsētas teritorijas

kopšanas saistošajos noteikumos, uzskatot, ka interpretācijas ceļā tos ir iespējams piemērot arī attiecībā uz minētajām nepilnībām. Neskatoties uz minēto, tiesībsargs joprojām saņem Rīgas iedzīvotāju sūdzības, kas liecina, ka Rīgas domes apgalvojumi tomēr netiek realizēti dzīvē, līdz ar to tiesībsargs atkārtoti ir vērsies Rīgas domē ar aicinājumu veikt grozījumus Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas saistošajos noteikumos.

Jānorāda, ka pārbaudes lietas ietvaros atsevišķos gadījumos varēja novērot nesamērīgu birokrātiju Rīgas domes iestāžu darbā.

7.4. Par Ragaciema kapu izveidi Ķemeru nacionālajā parkā

Pārskata periodā tiesībsargs ir veicis pārbaudes lietā Nr. 2015-22-22 sniegtā atzinuma par Engures novada rīcību Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā, plānojot izveidot kapsētu, rekomendāciju kontroli.

Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka Engures novada dome, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā plānojot (atļaujot) kapsētas ierīkošanu, ir rīkojusies labas pārvaldības principam neatbilstoši, un aicināja to veikt attiecīgus grozījumus teritorijas plānojumā, izvērtējot iespēju izvēlēties jaunas kapsētas izveidošanu citā teritorijā. Atzinumā vienlaikus tika konstatēts, ka gadījumā, ja Engures novada dome lemj par Jauno Ragaciema kapu izveidošanu iepriekš izvēlētajā vietā, tai ir atbilstoši jāveic jau 2014.gadā uzsāktais ietekmes sākotnējā izvērtējuma process kapu izveidei zemes vienībā, kas atrodas Ķemeru nacionālā parka teritorijā.

Pēc noteiktā rekomendācijas izpildes 6 mēnešu termiņa Engures novada dome nebija pieņēmusi lēmumu par kapsētas izveidi citā vietā, turpretim atzinumā identificētās tiesību normas, kas liedza veikt darbības, lai konkrētajā vietā izveidotu kapsētu, tika grozītas, Ministru kabinetam pieņemot jaunu regulējumu, kas noteica, ka paredzamā darbība konkrētajā vietā ir atļauta ar Dabas aizsardzības pārvaldes rakstisku atļauju.

Apkopojot informāciju par rekomendāciju izpildi, konstatēts, ka Valsts kontrole ir veikusi revīziju “Vai Engures novada pašvaldības rīcība, nodrošinot kapsētu apsaimniekošanu un ar kapsētu izmantošanu saistītos pakalpojumus, ir likumīga un lietderīga?”,²¹⁹ kas datēta ar 2018.gada 7.februāri, un sniegusi par to ziņojumu, norādot, ka revidenti secina: pašvaldība, teritorijas plānojumā pretēji attīstības plānošanas dokumentu izstrādes laikā spēkā esošo normatīvo aktu prasībām paredzot jaunas kapsētas izveidošanu Ķemeru nacionālā parka dabas

²¹⁹ Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1%E2%80%932017/Zi%C5%86ojums_Engure.pdf

lieguma zonā Natura2000 un neizvērtējot alternatīvas kapsētas izveidošanai citā teritorijā, nav ievērojusi normatīvajos aktos noteikto, tajā skaitā labas pārvaldības aspektā²²⁰.

Lai iegūtu ziņas par atzinumā rekomendēto, 2018.gada 27.martā tika pieprasīta un 2018.gada 9.aprīlī saņemta informācija no Engures novada pašvaldības un Valsts vides dienesta Ventspils reģionālās vides pārvaldes par Jauno Ragaciema kapu izveides šī brīža tiesiskajiem un faktiskajiem apstākļiem. Proti, tā kā Engures novada pašvaldība nav lēmusi par jaunizveidojamās kapsētas citu atrašanās vietu, tad turpmāko darbību īstenošanai tai ir jāievēro vides normatīvajos aktos noteiktās procedūras. Dabas aizsardzības pārvalde ir sniegusi rakstveida atļauju pašvaldībai, norādot, ka kopumā neiebilst pret kapsētas izveidi minētajā teritorijā, taču ir noteikusi nosacījumus. Valsts vides dienesta Ventspils reģionālā vides pārvalde, pamatojoties uz Engures novada pašvaldības iesniegumu, ir veikusi Ietekmes sākotnējo izvērtējumu, ar kuru nolēmusi nepiemērot paredzētajai darbībai ietekmes uz vidi novērtējuma procedūru. Līdz ar to Valsts vides dienesta Ventspils reģionālā vides pārvalde 2018.gada 11.janvārī ir izsniegusi Jaunās Ragaciema kapsētas izveidei tehniskos noteikumus, kas nav Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā apstrīdēti un ir stājušies spēkā.

Engures novada pašvaldība ir darījusi zināmu, ka kapsētai paredzētā teritorija no aptuveni 6 ha ir samazināta līdz 2,48 ha, izstrādājot tehnisko projektu, Engures novada pašvaldībai ir jāievēro minētajos tehniskajos noteikumos noteiktie nosacījumi.

No minētā secināms, ka tiesībsarga rekomendācija gadījumā, ja netiek mainīta paredzētās darbības vieta – ievērot vides aizsardzības normatīvo aktu prasības, tiek pildīta.

8. Tiesības uz pieeju precēm un pakalpojumiem

8.1. Par braukšanas maksas atvieglojumu nepiemērošanu ārzemniekiem

Pārskata periodā tiesībsargs pēc Saeimas Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisijas aicinājuma vērtēja likumprojektu “Grozījumi Sabiedriskā transporta pakalpojumu likumā”²²¹. Likumprojekts ietver priekšlikumu papildināt Sabiedriskā transporta pakalpojuma likuma 14.pantu ar ceturto daļu, nosakot, ka *“braukšanas maksas atvieglojumi netiek piemēroti ārzemniekiem, izņemot Eiropas Savienības dalībvalstu, Eiropas Ekonomikas*

²²⁰ Valsts kontroles revīzija “Vai Engures novada pašvaldības rīcība, nodrošinot kapsētu apsaimniekošanu un ar kapsētu izmantošanu saistītos pakalpojumus, ir likumīga un lietderīga?”, 30.lpp.

Pieejams:http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1%E2%80%932017/Zi%C5%86ojums_Engure.pdf

²²¹ Uz 1.lasījumu, Nr.1137/Lp12.

zonas valstu un Šveices Konfederācijas pilsoņiem, kā arī bezvalstniekiem (apatrīdiem), kuriem ir pastāvīgās uzturēšanās atļauja Latvijas Republikā”.

Tiesībsargs konstatēja,²²² ka likumprojekta mērķis ir precizēt personu loku, kuras ir tiesīgas saņemt braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskajā transportā.

Izvērtējot likumprojektu un tā anotāciju pēc būtības, tiesībsargs secināja, ka tas ir izstrādāts, lai novērstu situāciju, kas ir izveidojusies Rīgas pilsētas pašvaldībā, kad trešo valstu pilsoņi, kuri ir deklarēti Rīgas pilsētas pašvaldībā un kuri ir saņēmuši pensionāra statusu saskaņā ar savas pilsonības valsts normatīvajiem aktiem, var bez maksas pārvietoties sabiedriskajā transportā Rīgas pilsētas pašvaldībā²²³ (Rīgas domes 2010.gada 24.augusta saistošo noteikumu Nr.89 “Par braukšanas maksas atvieglojumiem Rīgas pilsētas sabiedriskā transporta maršrutu tīklā” 2.8.punkts).

Tiesībsargs norādīja, ka likumprojekts nerisina problēmu, kas ir radusies saistošo noteikumu dēļ, un papildus rada konstitucionālās tiesvedības riskus.

Pēc būtības likumprojekts paredz atšķirīgu attieksmi pilsonības dēļ, jo pašlaik Latvijas Republikā ir iedibināta tiesiskā kārtība, ka ārzemnieki, kuriem ir izsniegta pastāvīgās uzturēšanās atļauja Latvijā, ir tiesīgi saņemt dažādus pakalpojumus līdzvērtīgi ar Latvijas valstspiederīgajiem. Līdz ar to tiesībsargs secināja, ka Latvijas valstspiederīgajiem un ārzemniekiem, kuriem ir izsniegta pastāvīgās uzturēšanās atļauja Latvijā, sociālo un ekonomisko tiesību jomā tiek nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas.

Ja, Saeimas ieskatā, šo kārtību ir nepieciešams mainīt, tad Saeimai ir jāveic Satversmes 91.pantā noteiktā tiesiskā vienlīdzības principa un diskriminācijas aizlieguma principa analīze.

Vienlaikus tiesībsargs norādīja, ka būtu ņemams vērā princips, ka personām, kas īsteno savas uzturēšanās tiesības, uzturēšanās sākumposmā tomēr nebūtu jāklūst par pārmērīgu slogu uzņēmējas dalībvalsts sociālās palīdzības sistēmai.²²⁴

Tiesībsargs nepiekrīta likumprojekta anotācijā norādītajam, ka pašlaik trešo valstu pilsoņi, kas ierodas Latvijā kā tūristi, var saņemt braukšanas maksas atlaides Rīgas pilsētas

²²² Likumprojekta “Grozījumi Sabiedriskā transporta pakalpojumu likumā” anotācija.

Pieejams:

<<http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/1DEB1F7305D44CB8C225822E002752E4?OpenDocument>>

²²³ Krievu, ukraiņu un baltkrievu pensionāri Rīgā bez maksas brauc jau no 55 gadu vecuma.

Pieejams: <<https://www.diena.lv/raksts/latvija/riga/krievu-ukrainu-un-baltkrievu-pensionari-riga-bez-maksas-brauc-jau-no-55-gadu-vecuma-14190350>>

²²⁴ Eiropas Savienības tiesas 2012.gada 4.oktobra spriedums lietā C-75/11 *Eiropas Komisija pret Austrijas Republiku*.

Pieejams:

<http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?doclang=LV&text=&pageIndex=0&part=1&mode=req&docid=128004&occ=first&dir=&cid=181881>

pašvaldības sabiedriskajā transportā. Tiesībsargs norāda, ka Rīgas domes saistošie noteikumi kā kritērijus²²⁵ braukšanas maksas atlaidēm noteic pienākumu būt deklarētam Rīgas pilsētas pašvaldībā un atbilst kādai no sabiedrības grupām, kurai ir piešķirta braukšanas maksas atlaide. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka tūristi neatkarīgi no iespējamās piederības kādai no sabiedrības kategorijām, kurām var būt tiesības uz braukšanas maksas atlaidēm, nav deklarēti Rīgas pilsētas pašvaldībā. Līdz ar to šīm personām nav tiesību pretendēt uz braukšanas maksas atlaidēm.

Tiesībsargs arī pauda nostāju, ka jautājums par saistošajiem noteikumiem attiecībā uz pensionāriem, kas ir trešo valstu pilsoņi un kam ir pastāvīgā uzturēšanās atļauja, ir risināms, nevis ar likumprojekta palīdzību, bet gan mainot pašu saistošo noteikumu attiecīgās normas, tostarp iesaistoties VARAM.

 Pirmšķietami saistošajos noteikumos tiesībsargs saskatīja tiesiska rakstura problēmas. Proti, pašvaldībai, izdodot saistošos noteikumus, cita starpā ir pienākums nodrošināt tiesiskuma un vienlīdzības principa ievērošanu. Saistošajos noteikumos iekļautais šķietami neitrālais kritērijs “vecuma vai izdienas pensionārs līdz 75 gadu vecumam” vienādos un salīdzināmos apstākļos veido faktisko nevienlīdzību. Piemēram, Rīgā deklarēts nestrādājošs Krievijas vecuma pensijas saņēmējs, vīrietis – 60 gados ir tiesīgs saņemt braukšanas maksas atvieglojumu, savukārt Rīgā deklarēts nestrādājošs vīrietis, kuram būs tiesības pretendēt tikai uz Latvijas vecuma pensiju – 60 gados nav tiesīgs saņemt braukšanas maksas atvieglojumus.

Šādai faktiskai nevienlīdzībai no tiesiskā viedokļa pirmšķietami nav saskatāms objektīvs un saprātīgs attaisnojums, jo atšķirīgas attieksmes pamatā ir atšķirīgi dažādu valstu priekšstati (noteikumi) par pensionēšanās vecumu gan vecuma, gan izdienas pensiju piešķiršanā, gan arī atšķirīgi priekšstati (noteikumi) attiecībā uz to, kurām profesijām ir piešķirama izdienas pensija. Tieši šis aspekts pats par sevi rada nevienlīdzīgu un atšķirīgu attieksmi virknē situāciju.

Tas nozīmē: lai arī Rīgas domes saistošajos noteikumos ietvertais kritērijs – vecuma vai izdienas pensionāra statuss līdz 75 gadu vecumam – ir juridiski neitrāls un tā izmantošana, īstenojot pašvaldības politiku, ir iespējama, tomēr no vienlīdzības principa viedokļa attiecīgā kritērija izmantošana nav samērīga pirmšķietami konstatētajam leģitīmajam mērķim. Turklāt, tiesībsarga skatījumā, pirmšķietami minētais kritērijs nav samērīgs arī tādēļ, ka Latvijas tiesību aktos (saistošajos noteikumos) tiek izmantoti tādi tiesiskie līdzekļi (kritēriji) noteiktu tiesību

²²⁵ Minētais atbilst Sabiedriskā transporta pakalpojumu likuma 14.panta trešajai daļai.

iegūšanai Latvijas teritorijā, kuru īstenošana nav sasaistīta ar Latvijas, bet gan ar citas valsts tiesību aktiem.

Tiesībsargs rosināja komisiju neatbalstīt likumprojekta tālāku virzību.

8.2. Attieksme pret personām ar maņu traucējumiem, sniedzot bankas pakalpojumus

Tiesībsargs izskatīja personas iesniegumu par AS “Swedbank” Alfas filiāles darbinieku neieciētīgu izturēšanos pret klientu ar redzes invaliditāti, kā rezultātā klientam nebija iespējams saņemt bankas pakalpojumus. Iesnieguma izskatīšanas gaitā tiesībsargs sazinājās ar Latvijas Neredzīgo biedrību, kura informēja, ka biedrība sadarbojas ar AS “Swedbank”, lai nodrošinātu bankas pakalpojumus personām ar redzes traucējumiem, vienlaikus biedrība informēja, ka AS “Swedbank” ir vienīgā banka Latvijā, kura vispār sadarbojas ar biedrību par personu ar invaliditāti saistītiem jautājumiem. Iesniedzējs telefona sarunā ar Tiesībsarga biroju informēja, ka AS “Swedbank” ir sazinājusies ar viņu un savstarpējās sarunās ir rasts rezultāts.

AS “Swedbank” informēja, ka sadarbojas ar Latvijas Nedzirdīgo savienību un Latvijas Neredzīgo biedrību, lai uzlabotu pakalpojumu kvalitāti personām ar invaliditāti. Klientu, tai skaitā personu ar invaliditāti, apkalpošanas kārtība un standarti ir paredzēti bankas iekšējās procedūrās. AS “Swedbank” darbinieki regulāri tiek iepazīstināti ar procedūrām un iziet apmācību, lai pilnveidotu iemaņas klientu, tai skaitā personu ar invaliditāti, apkalpošanā. Tādējādi konkrētā situācija ir radusies cilvēciskas kļūdas dēļ. Papildus AS “Swedbank” iesniedza izrakstus no darbinieku apmācībām par klientu ar invaliditāti vajadzībām.

Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja AS “Swedbank”:

- 1) papildināt darbinieku standartu ar informāciju par AS “Swedbank” sniegto pakalpojumu pieejamību un tās elementiem klientiem ar dažāda veida invaliditāti;
- 2) iesaistīt personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas darbinieku apmācībās par komunikācijas kultūru ar klientiem ar dažāda veida invaliditāti.

8.3. Par sporta kluba cenu atšķirību sievietēm un vīriešiem

SIA “A-Sport” (fitnesa klubs “Olymp sport”) interneta vietnē bija atrodama informācija par cenām sporta kluba pakalpojumiem. No minētās informācijas varēja secināt, ka sievietēm par identisku pakalpojumu ir jāmaksā mazāk nekā vīriešiem.²²⁶ Šis gadījums ir ticis atspoguļots

²²⁶ Pieejams: < <http://olymp.lv/lv/riga> >

arī medijos, kā rezultātā fitnesa kluba “Olymp sport” pārstāve norādīja, ka tuvākajā laikā situācija tiks atrisināta.²²⁷ SIA “A-Sport” skaidroja, ka sievietēm minētajā klubā ir mazāk ērtību (vīriešiem ir divas garderobes, sievietēm – viena). Līdz ar to atšķiras arī cena. Klubs minēto informāciju par cenu atšķirībām iekļāva savā interneta vietnē.

Tādējādi tiesībsargs nekonstatēja atšķirīgas attieksmes pārkāpumu dzimuma dēļ un lietas izskatīšanu izbeidza.

²²⁷ Bez Tabu. Sievietēm 30 eiro, vīriešiem 40! Sporta klubs noteicis dažādas cenas sievietēm un vīriešiem. Pieejams: <<https://skaties.lv/beztabu/nejedzibas/sievietem-30-eiro-viriesiem-40-sporta-klubs-noteicis-dazadas-cenas-sievietem-un-viriesiem/>>

V. Labas pārvaldības principa veicināšana

1. Laba pārvaldība valsts pārvaldē un civildienestā attiecībās ar ierēdņiem un darbiniekiem

1.1. Par drošiem un taisnīgiem darba/dienesta apstākļiem

2018.gada ietvaros, līdzīgi kā 2017.gadā,²²⁸ tiesībsargs atkārtoti saskārās ar sistēmiskām nepilnībām civildienesta jautājumu risināšanā. Atsevišķi atzīmējama Veselības ministrija un tās padotības iestādes. Pirmkārt, būtiski uzsvērt, ka no sarunām ar minētās jomas pārstāvjiem izriet, ka šīs problēmas ir vēsturiskas un kā nelāga tradīcija. Šajā jomā ievērojamu pārsvaru gūst politiskā ietekme, nevis likuma vara, un nodarbinātos tas neapmierina.

Otrkārt, šajā resorā ilgākā periodā ir konstatējama sistēmiska bosinga un mobinga pastāvēšana. Tāpat tiesībsargs saņēmis iesniegumus par netaisnīgiem darba apstākļiem vai nesaprotamu VID un Valsts policijas vadības rīcību. Tas liecina, ka vēl darāms nozīmīgs darbs, lai labas pārvaldības princips tiktu patiesi īstenots.

1.1.1. Par darba apstākļiem Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centrā

Tiesībsargs ir veicis izpēti, vai Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centra (VTMEC) direktors bija īstenojis bosingu attiecībā uz VTMEC direktora vietnieci.

Tiesībsargs atzina, ka nav konstatējams bosings klasikā izpratnē, taču ir konstatējami netaisnīgi un nevienlīdzīgi darba apstākļi, kurus realizēja VTMEC direktors. Tiesībsargs atzina, ka VTMEC direktors rīkojās neprofesionāli, pret vietnieci izrādot personisku nepatiku, kas bija izveidojusies jau vēsturiski. Attiecīgā attieksme īstenojās arī konkrētos ierobežojumos, piemēram, VTMEC direktora vietnieci netika nodrošināta apdrošināšanas polise atšķirībā no pārējiem VTMEC darbiniekiem. Tāpat tika veikti dažādi organizatoriski pasākumi, lai VTMEC direktore nevēlētos strādāt attiecīgajā amatā.

Šāda rīcība neatbilst labas pārvaldības principam. Tiesībsargs Veselības ministriju aicināja ņemt vērā šos apstākļus, veicot VTMEC direktora ikgadējo vērtēšanu.

²²⁸ Sk. Tiesībsarga 2017.gada ziņojuma 249.lpp.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/tiesibsarga_2017_gada_zinojums_1520515340.pdf

1.1.2. Par Veselības ministrijas valsts sekretāra pārcelšanu

Tiesībsargs sniedza vērtējumu par Veselības ministrijas valsts sekretāra pārcelšanu uz Nacionālā veselības dienesta direktora vietnieka informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jautājumos amatu.

Tiesībsargs norādīja, ka no Satversmes 101. un 106.panta tvēruma izriet: ja tiek pārcelts ierēdnis, kuram nav kvalifikācijas attiecīgā amata veikšanai, šāda rīcība ir uzskatāma par līdzvērtīgu atlaišanai no dienesta. Attiecīgi tas būtu vērtējams kā minēto pamattiesību būtisks aizskārums²²⁹.

Tiesībsargs konstatēja, ka no Nacionālā veselības dienesta direktora vietnieka informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jautājumos amata apraksta izriet, ka šī amata pienākumi paredz gan vadītājam nepieciešamās prasmes un iemaņas, gan arī zināšanas informācijas un komunikācijas tehnoloģijās, lai pienācīgi veiktu vadītāja uzdevumus. Tas, ka šim amatam papildus augstākai izglītībai ir nepieciešama īpaša kvalifikācija, izriet no šim amatam izsludinātā konkursa sludinājuma. Proti, sludinājumā pretendētājam līdztekus vadītāja prasmēm cita starpā tiek izvirzītas šādas prasības:²³⁰

- 1) augstākā izglītība, kas papildināta ar amatam nepieciešamajām speciālām zināšanām;
- 2) ne mazāk kā 2 gadu praktiskā darba pieredze informācijas tehnoloģiju jomā vai IKT projektu vadībā, kas iegūta pēdējo 5 gadu laikā.

Tiesībsargs nekonstatēja, ka valsts sekretāra pieredze ir bijusi saistīta ar informācijas un komunikāciju tehnoloģijām vai attiecīgiem projektiem. Līdz ar to tiesībsargs pauda šaubas, vai pārceltajai amatpersonai ir nepieciešamā kvalifikācija jaunā amata pienākumu veikšanai.

Tiesībsargs rekomendēja valsts sekretāram vērsties administratīvajā tiesā.

1.1.3. Par vienotiem kritērijiem VID amatpersonas pārcelšanā citā amatā

Tiesībsargs, izskatot personas iesniegumu ar lūgumu izvērtēt, vai VID rīcībā ir konstatējams labas pārvaldības principa un iesniedzējas cilvēktiesību pārkāpums situācijā, kad iesniedzēja ir pārcelta amatā četras reizes divu gadu periodā, ierosināja pārbaudes lietu Nr.2018-43-27L “Par labu pārvaldību ierēdņu pārcelšanā”.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka formāli privātpersonas tiesības, pārceļot viņu citā amatā, netika pārkāptas, jo iesniedzēja bija uzklautāta, amati, uz kuriem viņa tika pārcelta, bija

²²⁹ Sk. analogiskas atziņas Administratīvās rajona tiesas 2018.gada 26.aprīļa sprieduma lietā Nr.A420215017 10.2.7.apakšpunktu. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>

²³⁰ Latvijas Vēstnesis, laidiens: 03.08.2018., Nr. 153 (6239), oficiālās publikācijas Nr.: 2018/153.AKK6.

piemēroti, tāpat darbavieta visos gadījumos bija sasniedzama un fiziski pieejama. Neskatoties uz minēto, tiesībsargs no VID un iesniedzējas sniegtās informācijas konstatēja, ka iestādes iekšējā organizācijā ir trūkumi, kas var rezultēties ar labas pārvaldības principa pārkāpumu plašākā kontekstā.

Tiesībsargs secināja, ka ne KPL, ne Valsts civildienesta likums neparedz VID pienākumu pēc drošības līdzekļa atcelšanas nekavējoties atjaunot ierēdni iepriekšējā amatā. Konkrētajā pārbaudes lietā attiecībā uz iesniedzēju tika pieņemts lēmums par drošības līdzekļa – aizlieguma ieņemt amatu – piemērošanu, VID atstādināja iesniedzēju no amata, īsi pēc tam pārcēla divas reizes citā amatā un pēc tam, kad procesa virzītājs atcēla drošības līdzekli, nekavējoties atjaunoja sākotnējā amatā, tad uzsāka iekšējo pārbaudi un pārcēla iesniedzēju vēlreiz uz amatu, kuru grasās likvidēt tuvākajā laikā. Proti, VID rīkojās likumu ietvaros, taču kopumā rīcība bija saraustīta un neloģiska, kā arī bija iespējams izvairīties vismaz no divām pārcelšanas reizēm konkrētajā gadījumā, ja VID pastāvētu iekšējais normatīvais akts, kas regulētu ierēdņu pārcelšanas kārtību.

Ņemot vērā, ka jau ar tiesībsarga pārbaudes lietu Nr.2018-9-26K “Par vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu Valsts ieņēmumu dienesta rīcībā” konstatēts, ka VID nav iekšējā normatīvā akta, kas regulētu amatpersonu pārcelšanu gadījumos, kad tās ir atstādinātas sakarā ar pieņemtajiem lēmumiem uzsāktajā kriminālprocesā, tiesībsargs rekomendēja izvērtēt arī šajā pārbaudes lietā secināto un ņemt vērā iekšējā normatīvā akta izstrādē.

1.1.4. Par tiesiskuma ievērošanu amatpersonas pārcelšanā citā amatā Valsts policijā

Tiesībsargs, izvērtējot Valsts policijas amatpersonas iesniegumu par pārcelšanas (dienesta ietvaros) tiesiskumu, konstatēja, ka Valsts policijas priekšnieka rīcība, izdodot attiecīgās amatpersonas pārcelšanas pavēli, ir vērtējama ne tikai kā labas pārvaldības principam neatbilstoša, bet arī kā prettiesiska, jo pārkāpj Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta un šī panta septītās daļas noteikumus. Proti, minētās tiesību normas paredz pārcelšanu tikai uz noteiktu laiku, pēc kura izbeigšanās amatpersona ir jāpārceļ atpakaļ iepriekšējā amatā. Taču Valsts policijas priekšnieks pretēji likuma prasībām pārcelto amatpersonu nevis iecēla atpakaļ iepriekšējā amatā, bet atbrīvoja no amata un atkārtoti iecēla tajā pašā amatā, uz kuru tā bija pārcelta.

2018.gada sākumā tiesībsargs aicināja Valsts policiju un Iekšlietu ministriju attiecīgo situāciju izvērtēt un rīkoties atbilstoši likuma prasībām. Minētās iestādes situāciju nevērtēja pēc būtības un rekomendāciju neņēma vērā.

Tiesībsargs šādu Valsts policijas un Iekšlietu ministrijas rīcību uzskata par neatbilstošu labas pārvaldības principam. Sabiedrības acīs tas grauj uzticēšanos ne vien Valsts policijai un Iekšlietu ministrijai, bet arī tiesiskumam kopumā.

1.2. Par trauksmes celšanu un tās sekām IKVD

Tiesībsarga birojā vērsās valsts civildienesta ierēdne ar sūdzībām par vienlīdzības un labas pārvaldības principa pārkāpumiem Izglītības un zinātnes ministrijā un Izglītības kvalitātes valsts dienestā (turpmāk – IKVD).

Iesniedzēja pauda, ka vairākus gadus ministrija un IKVD viņai radījuši dažāda veida nelabvēlīgas sekas par to, ka iesniedzēja kā attiecīgo iestāžu ierēdne minētajām iestādēm norāda uz vairākām sistēmiska rakstura problēmām to darbības tiesiskuma nodrošināšanā, kas konstatēts, pildot amata pienākumus. Sekas ir izpaudušās (un joprojām izpaužas) nevienlīdzīgā attieksmē pret iesniedzēju dažādās izpausmēs (atalgojuma nepaaugstināšana, neiesaistīšana Eiropas Savienības projektos, naudas balvas nepiešķiršana). Cita starpā no iesniegumiem izriet, ka iesniedzējas rīcības motīvi ir celt trauksmi, lai panāktu minēto iestāžu darbā konstatēto sistēmisko problēmu sakārtošanu, tādējādi arī veicinot valsts pārvaldes darbības tiesiskumu un attiecīgi veicinot visas sabiedrības intereses.

1.2.1. Par personai radītajām sekām sakarā ar trauksmes celšanu

Tiesībsargs atzina, ka iesniedzējas rīcība ir vērtējama kā aktīva līdzdalība valsts pārvaldē nolūkā uzlabot valsts pārvaldes darbu izglītības jomā visas sabiedrības interesēs. Kaut arī iesnieguma izskatīšanas brīdī, t.i., 2018.gada pirmajā pusē, tiesiski nebija nostiprināts trauksmes cēlēju institūts Latvijā, tomēr, tiesībsarga skatījumā, iesniedzēju pēc būtības ir pamats uzskatīt par trauksmes cēlēju, jo viņa, pildot civildienestu, ziņo par sabiedrībai nozīmīgām nepilnībām valsts pārvaldē.

Viens no būtiskākajiem trauksmes celšanas aspektiem ir aizliegums radīt trauksmes cēlējam nelabvēlīgas sekas par viņa rīcību, jo attiecīgā rīcība objektīvi var būt netīkama tam, par ko ir ziņots. Atbilstoši spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam²³¹ ir runa par principu, saskaņā ar kuru aizliegts sodīt darbinieku (ierēdni) vai citādi tieši vai netieši radīt viņam nelabvēlīgas sekas tāpēc, ka darbinieks darba tiesisko

²³¹ Sk. Valsts civildienesta likuma 2.panta ceturto daļu, 22.panta 4.punktu un Darba likuma 7., 9., 28. pantu. Jānorāda, ka vienlīdzīgie, taisnīgie un veselībai nekaitīgie darba apstākļi aptver arī no Satversmes izrietošās garantijas uz personas neaizskaramību, godu un cieņu.

(civildienesta) attiecību ietvaros pieļaujamā veidā izmanto savas tiesības. Sekas var izpausties kā vienlīdzīgas attieksmes pārkāpums, nenodrošinot vienlīdzīgus, taisnīgus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus.

Tiesībsargs konstatēja, ka IKVD pret iesniedzēju ir rīkojies nevienlīdzīgi un netaisnīgi, nepiešķirot naudas balvu. Taču, lai arī tiesībsargs nekonstatēja, ka attiecībā uz iesniedzēju ir pārkāpts vienlīdzības princips saistībā ar atalgojuma palielināšanu IKVD un nodarbināto iesaistīšanu Eiropas Savienības projektos, tomēr no pārbaudes lietas materiāliem netika gūta pārliecība par IKVD atklātību, izsludinot pieteikšanos dalībai projektos. Par dalību projektos tika lemts vadības līmenī. IKVD nepastāv vienota kārtība, kā nodarbinātie tiek informēti par projektiem, lai visiem būtu iespēja pieteikties atbilstoši prasībām.

Necaurspīdīgi procesi iestādē ir viens no apstākļiem, kas var veicināt netaisnīgu un nevienlīdzīgu rīcību. Vērtējot iespējamu nelabvēlīgu seku radīšanu nodarbinātajam, šis apstāklis var būt nozīmīgs arguments, kas liecina par nelabvēlīgu seku radīšanu. Tiesībsargs neizslēdza, ka nodarbinātā neiesaistīšana projektos noteiktos apstākļos varētu būt vērtējama kā nelabvēlīgu seku radīšana²³².

1.2.2. Par aktualizētajām sistēmiskajām valsts pārvaldes problēmām

Tiesībsargs konstatēja, ka Izglītības un zinātnes ministrija par iesniedzējas celto pamatoto trauksmi IKVD darbā pārbaudes veica formāli. Būtībā tā atreferēja IKVD viedokli un patstāvīgi nepārliecinājās par iespējamām tiesiskuma pārkāpumiem.

Tiesībsargs ar lielu ticamību pieļāva, ka attiecīgā problēma attiecībā uz trauksmes celšanu var pastāvēt arī citās valsts pārvaldes iestādēs dažādu iemeslu dēļ (vēsturiski iestrādātā citādāka šādu jautājumu risināšanas prakse, nevēlēšanās ieguldīt resursus, izvairīšanās no atklātības u.c.). Tādēļ likumprojekta “Trauksmes cēlēju aizsardzības likums” pieņemšanas procesā norādīja, cik būtiski ir pārdomāt atgriezeniskās saites jēgpilnu nodrošināšanu, ja trauksme ir bijusi pamatota. Iesniedzējas gadījums liecina, ka šāda mehānisma šobrīd praksē nav vai arī tas nedarbojas efektīvi, un tad trauksmes celšanai zūd patiesā jēga.

²³² Kā secināms no pārbaudes lietas materiāliem, projektos izvirzītie mērķi un rezultāti atspoguļojās arī IKVD un darba ikgadējos plānos, tāpat par darbu ne vien ir iespējas papildus nopelnīt, bet arī par projektos sasniegtajiem rezultātiem, sasaistot tos ar IKVD mērķiem, tiek piešķirtas naudas balvas. Minētais liecina, ka, nenodrošinot atklātību, tādējādi arī neiesaistot kādu no nodarbinātajiem projektā, noteiktos apstākļos var tikt vērtēts kā nelabvēlīgu seku radīšana.

Papildus tam pārbaudes ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka IKVD ar vieniem un tiem pašiem amata pienākumiem tiek nodarbinātas dažāda statusa amatpersonas, proti, ierēdņi un darbinieki.

Tiesībsargs norādīja: no Latvijas valsts pārvaldes sistēmas viedokļa²³³ nav pieļaujama situācija, kāda ir izveidojusies IKVD ar darbinieku statusa saglabāšanu lielākajai daļai nodarbināto, neskatoties uz to, ka tie pēc būtības atbilst ierēdņa statusam.

Šāda situācija rada virkni risku. Pirmkārt, runa ir par tiesiskiem riskiem – situācija neatbilst Valsts civildienesta likuma 3.panta pirmajai daļai. Otrkārt, pastāv atklātības neievērošanas un patvaļas risks – ierēdņa iecelšanai amatā ir jābūt atklāts konkurss, darbinieka pieņemšanai darbā – nē. Šī situācija liedz jebkuram citam profesionālim godīgā un atklātā konkursā pretendēt uz amatu valsts pārvaldē. Šai sakarā tika konstatēts spilgts negatīvs piemērs – IKVD Kvalitātes novērtēšanas departamenta direktore amatā iecelta kā darbiniece, kaut gan šī amata statuss ir ierēdne. Valsts kanceleja ir akceptējusi šādu rīcību kā pieļaujamu.

Treškārt, ir jārunā par konceptuālo ideju, kādēļ vispār ir nodalīts ierēdņa un darbinieka statuss. Ierēdnim atšķirībā no darbinieka ir uzticēts realizēt valsts varu, līdz ar to attiecībā uz ierēdņiem ir stingrākas atklātības un atbildības prasības (pienākums iesniegt amatpersonu deklarāciju, disciplināratbildība utt.), lai sabiedrība maksimāli varētu veikt uzraudzību pār valsts pārvaldes darbības tiesiskumu un efektivitāti. Attiecībā uz darbinieku prasības nav tik stingras. Jānorāda, ka par attiecīgo statusu striktu nodalīšanu un sakārtošanu tiek rakstīts ne vien juridiskajā literatūrā²³⁴, bet arī judikatūrā²³⁵.

Tiesībsargs uzsvēra, kā vēl nepieņemamāka ir situācija, ka, zinot par šādu praksi, no atbildīgo iestāžu puses gadiem²³⁶ nekas netiek darīts, lai to mainītu.

Šīs pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs rekomendēja:

- 1) IKVD pārskatīt un aktualizēt nodarbināto amata statusus atbilstoši Valsts civildienesta likuma 3.panta pirmās daļas prasībām, saskaņojot to ar Valsts kanceleju;
- 2) IKVD ieviest kārtību (mehānismu), kas visiem IKVD nodarbinātajiem vienlīdzīgi dod iespēju uzzināt un pieteikties IKVD realizētajos projektos;

²³³ Valsts pārvaldes iekārtas likuma mērķis ir nodrošināt demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi. Sk. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1.pantu.

²³⁴ J.Briede, E.Danovskis, A.Kovaļevska. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 170., 172.lpp.

²³⁵ Sk. Augstākās tiesas 2011.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.SKA – 455 7.punktu.

Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/23407.pdf>

²³⁶ No pārbaudes lietas materiāliem izriet, ka šis jautājums jau bija zināms 2013.gadā.

3) Valsts kancelejai pārvērtēt līdzšinējo darbu attiecībā uz jaunizveidoto amatu un iestāžu štata amatu saskaņošanu, kā arī, ievērojot Valsts civildienesta likuma 4.panta otrajā daļā likumdevēja doto mandātu, sniegt skaidrus uz vienotas valsts pārvaldes veidošanu vērstus viedokļus par civildienesta jautājumiem;

4) IzM sniegt jēgpilnu atgriezenisko saikni par nodarbināto sniegtās informācijas (par nepilnībām vai trūkumiem padotības iestāžu darbā) izvērtējumu un izmaiņu rezultātiem.

IKVD, realizējot tiesībsarga rekomendāciju, veica amatu saskaņošanu ar IzM un Valsts kanceleju. Saskaņošanas rezultātā par ierēdņiem tika atzīti tikai IKVD struktūrvienības vadītājs un vietnieks, taču ekspertiem darbinieka statuss netika mainīts.

Ņemot vērā, ka šādu situāciju atzina par tiesisku kompetentā valsts pārvaldes iestāde – Valsts kanceleja, tiesībsargs pabeidza pārbaudes lietu, neskatoties uz to, ka rekomendācija ir izpildīta tikai daļēji. Par šo jautājumu gan rakstveidā, gan pārrunās tika informēta Valsts kanceleja, kas apliecināja, ka šiem problēmjautājumiem nākotnē tiks pievērsta uzmanība.

Šīs lietas ietvaros jāuzteic Valsts kancelejas atvērtība un vēlme risināt šo jautājumu, atšķirībā no IKVD attieksmes. Proti, IKVD, tiesībsarga skatījumā, konstatēto problēmsituāciju būtībā risināja formāli, vairāk meklējot apsvērumus, kas attaisno pastāvošo kārtību, kas šai kontekstā neliecina par labas pārvaldības principa patiesu īstenošanu iestādes darbā.

2. Laba pārvaldība nodokļu un nodevu administrēšanas jomā

2.1. Par nodokļu uzrēķinu fiziskas personas maksātspējas procesā

2018.gada pirmajā pusē tiesībsargs saņēma fiziskas personas iesniegumu par VID rīcību, veicot iedzīvotāju ienākuma nodokļa uzrēķinu maksātspējas procesa laikā par nekustamā īpašuma atsavināšanu pirms maksātspējas pasludināšanas. Iesniedzēja vērsa uzmanību, ka VID arī uzsāka uzrēķina piedziņu.

Tiesībsargs noskaidroja, ka Maksātspējas likuma 73.panta pirmā un otrā daļa nosaka, ka kreditoru prasījumi pret parādnieku iesniedzami administratoram mēneša laikā no dienas, kad maksātspējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātspējas procesa pasludināšanu. Ja kreditors nokavējis šā panta pirmajā daļā minēto prasījumu iesniegšanas termiņu, viņš savu prasījumu pret parādnieku var iesniegt termiņā, kas nav ilgāks par sešiem mēnešiem no dienas, kad maksātspējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātspējas procesa pasludināšanu, bet ne vēlāk kā līdz dienai, kad šajā likumā noteiktajā

kārtībā sastādīts kreditoru prasījumu apmierināšanas plāns. Pēc šā termiņa iestājas noilgums, līdz ar to kreditors zaudē kreditora statusu un savas prasījuma tiesības pret parādnieku.

Iesniedzējas gadījumā tika konstatēts, ka VID nav izpildījis Maksātnespējas likuma 73.panta 11.daļas prasības, proti, nav pieteicis VID lēmumā uzrēķināto IIN un nokavējuma naudu kā kreditora prasījumu likumā noteiktajā termiņā. Līdz ar to, lai arī VID formāli varēja pieņemt lēmumu par IIN uzrēķinu iesniedzējai, tomēr tā izpilde (piedzīņa) konkrētajā gadījumā nav iespējama, arī apstākļos, kad iesniedzējai vispārējā situācijā bija pienākums maksāt IIN.

Lai arī konkrētajā gadījumā tika konstatēts VID rīcības prettiesiskums, kas automātiski ir pretrunā labas pārvaldības principam, pārbaudes lietu tiesībsargs neierosināja. Tomēr nolūkā veicināt efektīvu nodokļu administrēšanu un iekasēšanu, tiesībsargs aicināja VID izvērtēt nodokļu kontroles pasākumu veikšanas riskus un sekas maksātnespējas procesu laikā un nepieciešamības gadījumā veikt atbilstošas izmaiņas nodokļu administrēšanas procesos.

VID atzina tiesībsarga aktualizēto problēmu un respektēja rekomendācijas. Šajā sakarā VID pārtrauca piedziņu iesniedzējai. Savukārt sistēmiski – apņēmas izstrādāt metodiskos norādījumus par kontroles pasākumu veikšanu gadījumos, kad jau ir uzsākts fiziskās personas maksātnespējas process, tā kā Maksātnespējas likums kreditora prasījumu ļauj iesniegt tikai 30 dienu laikā. Vienlaikus VID vēstīja par plānu iesniegt priekšlikumu Finanšu ministrijai, lai tiktu grozīta likuma “Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļa, proti, VID plāno šajā normā noteikto termiņu nodokļu maksātājam, kuram pasludināts maksātnespējas process, iesniegt nodokļu administrācijai nodokļu deklarācijas vai informatīvās deklarācijas precizējumu vai konstatēto neatbilstību pamatotu izskaidrojumu, no 30 līdz 10 dienām no attiecīgā nodokļu administrācijas paziņojuma saņemšanas dienas.

2.2. Par nekustamā īpašuma nodokļa pārrēķinu un pārmaksas atmaksu

Persona vērsās pie tiesībsarga par Līvānu novada domes rīcību, atsakoties veikt nekustamā īpašuma nodokļa pārrēķinu un pārmaksas atmaksu par 2015. un 2016.gadu sakarā ar nepareizi aprēķinātu nekustamā īpašuma kadastrālo vērtību.

Izskatot iesniegumu, Tiesībsarga biroja darbinieki telefoniski sazinājās ar Līvānu novada domi un pārrunāja darbības tiesiskos aspektus. Līvānu novada dome apņēmas pēc savas iniciatīvas pieprasīt informāciju no Valsts zemes dienesta par minētā nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības izmaiņām 2015. un 2016.gadā un pēc attiecīgās informācijas saņemšanas lemt par nodokļa pārmaksas atmaksu personai.

Pašvaldība, saņemot informāciju, pieņēma personai labvēlīgu lēmumu. Tiesībsargs atzina: lai arī Līvānu novada dome sākotnēji nav rīkojusies atbilstoši labas pārvaldības principam, pēc tiesībsarga iesaistes pašvaldība ir mainījusi savu nostāju, tādējādi rīkojoties atbilstoši labas pārvaldības principam.

3. Iestādes rīcības tiesiskums

3.1. Labas pārvaldības un tiesiskuma īstenošana Priekuļu novada pašvaldībā

Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu par Priekuļu novada pašvaldības rīcību saistībā ar nekustamā īpašuma – zemes vienības piekritības noteikšanu, reģistrāciju zemesgrāmatā un atsavināšanas izskatīšanu, ierosināja pārbaudes lietu.

Pārbaudes lietā tiesībsargs konstatēja, ka Priekuļu novada pašvaldības ir pārkāpusi ne vien nepārprotami formulētas likuma “Par valsts un pašvaldību zemes īpašuma tiesībām un to nostiprināšanu zemesgrāmatā” 3.panta otrās daļas prasības par zemes piekritības noteikšanu, bet arī nav ievērojusi labas pārvaldības principu – neierosinot administratīvo lietu un ilglaicīgi nesniedzot atbildi uz personas iesniegumu, tādējādi ierobežojot iesniedzēja tiesības likumā noteiktajā kārtībā izpirkt zemes īpašumu no valsts.

Nemot vērā konstatēto prettiesisko rīcību, kā arī apstākli, ka starp iesniedzēju un Priekuļu novada pašvaldību ir ierosināta tiesvedība, t.sk. par būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem, izskatot iesniedzēja iesniegumu, tiesībsargs rekomendēja Priekuļu novada pašvaldībai noslēgt ar iesniedzēju izlīgumu, tādējādi ne vien izbeidzot tiesvedību, bet arī apliecinot spēju rīkoties atbilstoši labas pārvaldības principam.

Saskaņā ar iesniedzēja sniegto informāciju pašvaldība nav ņēmusi vērā tiesībsarga ieteikumus un nav noslēgusi izlīgumu, iesniedzējs turpina tiesvedību ar pašvaldību administratīvajā tiesā par materiālā un morālā kaitējuma kompensācijas piedziņu.

3.2. Par Jūrmalas pilsētas domes saistošajiem noteikumiem Nr.27

Pārbaudes lietā²³⁷ tika konstatēts, ka Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošie noteikumi Nr.27 “Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas

²³⁷ Sk. Tiesībsarga atzinumu lietā Nr.2017-2-27L par Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošajos noteikumos Nr. 27 “Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi” iekļautās kapavietu nomas maksas tiesiskumu. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi?theme=4>.

noteikumi”, ciktāl tie nosaka pienākumu maksāt nomas maksu par kapavietu lietošanu, atzīstami par prettiesiskiem saskaņā ar Satversmes 1. un 64.pantu.

Tiesībsargs rekomendēja Jūrmalas pilsētas domei veikt grozījumus tās saistošajos noteikumos Nr.27 un atcelt prettiesiski noteikto nomas maksu par kapavietu lietošanu, uz ko pašvaldība sniedza atbildi, ka tā savu viedokli nemainīs un kapavietu noma ir noteikta tiesiski.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs 2018.gada 1.februārī sagatavoja pieteikumu Satversmes tiesā, kurā lūgts noteikumu Nr.27 18. un 20.punktu atzīt par neatbilstošu Satversmes 1.pantam. 2018.gada 22.februārī tika ierosināta Satversmes tiesas lieta Nr.2018-08-03 “Par Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošo noteikumu Nr. 27 “Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi” 18. un 20. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam”.

Lietas izskatīšana nolikta 2019.gada februārī.

4. Valsts pārvaldes pienākums uzlabot pakalpojumus

4.1. Personu sasniedzamība tiesiskajās attiecībās ar valsti, atrodoties slēgta tipa iestādē

Jau tiesībsarga 2017.gada ziņojumā tika sniegts pārskats par tiesībsarga iniciatīvām risināt jautājumu par personu, kas atrodas ieslodzījuma vietās un psihiatriskajās ārstniecības slimnīcās, sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti²³⁸. Problēmas būtība – valstij nav efektīva mehānisma, kas nodrošinātu minēto personu sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti. Piemēram, persona, kas ievietota ieslodzījuma vietā, nav tiesīga deklarēt to kā papildu dzīvesvietas adresi. Persona ir deklarēta savā pamata dzīvesvietā, kaut gan tur nedzīvo. Tas rada situācijas, ka personas saziņa ar valsti netiek nodrošināta.

2018.gada ietvaros Iekšlietu ministrija, cita starpā īstenojot tiesībsarga rekomendācijas, sagatavoja likumprojektu “Grozījumi Dzīvesvietas deklarēšanas likumā” (VSS-237) un Ministru kabineta noteikumu projektu “Grozījumi Ministru kabineta 2011.gada 15.februāra noteikumos Nr.131 “Iedzīvotāju reģistrā iekļauto ziņu aktualizēšanas kārtība””.

Iekšlietu ministrija minēto normatīvo aktu pilnveidošanas procesā iesaistīja tiesībsargu, kas aktīvi sniedza ieteikumus to pilnveidošanai. Jāatzīst, ka liela daļa priekšlikumu tika ņemti vērā. Taču bija atsevišķi jautājumi, kur viedoklis nesakrita.

²³⁸ Sk. Tiesībsarga 2017.gada ziņojuma 284.lpp.

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/tiesibsarga_2017_gada_zinojums_1520515340.pdf

Piemēram, Iekšlietu ministrija uzskatīja, ka personām, kurām ir piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi (kriminālsods) un kuras ir ievietotas psihiatriskajā slimnīcā, papildu dzīvesvieta nav jāreģistrē, jo šīs personas ir uzskatāmas par slimnīcas pacientu. Tiesībsargs uzskatīja, ka šādas personas sasniedzamības ziņā tomēr ir pielīdzināmas ieslodzījuma vietā esošajām.

Jānorāda, ka 2019.gada 24.janvārī Saeimā konceptuāli tika atbalstīti grozījumi Dzīvesvietas deklarēšanas likumā, pamatojot, ka minētās izmaiņas rosinātas, lai nodrošinātu sasniedzamību personām arī laikā, kad tās tiek turētas apcietinājumā vai izcieš sodu ieslodzījumā.²³⁹

Kā informē Saeima, “sasniedzamību ar likuma grozījumiem plānots nodrošināt arī personām, kurām kriminālprocesa ietvaros noteikta medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu izmantošana un tām paredzama ilgstoša atrašanās ārstniecības iestādēs, un personām, kuras brīvprātīgi vai arī bez piekrišanas stacionētas psihiatriskajā ārstniecības iestādē. Ar izmaiņām plānots mazināt situācijas, kad attiecīgā persona cieš nelabvēlīgas sekas, jo tā fiziski nav varējusi iepazīties ar korespondenci, kas nosūtīta uz reģistrēto dzīvesvietu, un attiecīgi rīkoties savu tiesību un tiesisko interešu aizsardzībai. Īpaši svarīgi tas ir situācijā, ja persona izcieš ilgtermiņa brīvības atņemšanas sodu vai pat mūža ieslodzījumu, teikts grozījumu anotācijā.

Paredzēts, ka personai, kas atrodas apcietinājumā, ieslodzījumā vai ārstniecības iestādē būs tiesības vērsties iestādē ar rakstveida iesniegumu un lūgt aktualizēt Iedzīvotāju reģistrā iekļautās ziņas, norādot attiecīgās uzturēšanās vietas adresi kā personas papildu adresi. To persona varēs darīt bez maksas vienu reizi.

Ja triju mēnešu laikā persona nebūs izteikusi vēlmi norādīt papildu adresi vietā, kur tā izcieš sodu vai ilgstoši ārstējas, tad Iedzīvotāju reģistrā iekļautās ziņas aktualizēs attiecīgās ieslodzījuma vietas administrācija vai ārstniecības iestāde, norādot aktuālās atrašanās vietas adresi kā personas papildu adresi.

Plānots, ka attiecīgās ieslodzījuma vietas vai ārstniecības iestādes adresi kā papildu adresi varēs norādīt arī tad, ja personai nebūs deklarētās dzīvesvietas adreses.

Savukārt, ja persona tiek atbrīvota no ieslodzījuma vai izrakstīta no ārstniecības iestādes, attiecīgajām iestādēm būs jāaktualizē Iedzīvotāju reģistrā iekļautās ziņas, izslēdzot ieslodzījuma vietas vai ārstniecības iestādes adresi kā personas papildu adresi.”²⁴⁰

Par likuma grozījumiem Saeimai jālemj vēl divos lasījumos.

²³⁹ Sk. <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27608-saeima-konceptuali-atbalsta-iespeju-personai-ka-papildu-adresi-noradit-adresi-ieslodzijuma-vieta-vai-arstniecibas-iestade>

²⁴⁰ Turpat.

4.2. Informācijas pieejamība par adresu maiņu Skrundas novadā

Tiesībsargs ir izskatījis personas iesniegumu par Skrundas novada domes rīcību, veicot adresu maiņu, kurā persona norādīja, ka par adreses maiņu nav bijusi informēta un lūdza atbildēt, vai adreses maiņa ir likumīga un kādas ir veiktās maiņas iespējamās sekas.

Izskatījis iesniegumu tiesībsargs konstatējis, ka Skrundas novada dome 2017.gada 30.novembrī ir pieņēmusi lēmumu Nr.26 “Par adresu maiņu Skrundas novadā”, ar kuru ir mainītas adreses lēmumā norādītajām adreses ēkām un zemes vienībām Skrundas novadā.

Tiesībsarga ieskatā, atbilstoši labas pārvaldības principam, pirms lēmuma pieņemšanas, pašvaldībai bija jāinformē vietējā sabiedrība par adresu maiņu, par cik dzīvesvietas adrese uzskatāma par nozīmīgu nacionālās identitātes komponenti, kas veido personas saikni ar vietu. Papildus minētajam tiesībsargs uzskata, ka ziņa par lēmuma pieņemšanu, proti, adresu maiņu bija jāpadara pieejamāka, vieglāk uztverama, piemēram, īpaši jāizceļ vai jāatzīmē, informējot par Skrundas novada domes 2017.gada 30.novembra sēdē pieņemtajiem lēmumiem, jo tā būtiski skar plašu vietējās sabiedrības loku.

Tiesībsargs ir aicinājis pašvaldību turpmāk jautājumos, kas skar plašas sabiedrības intereses, pievērst uzmanību iedzīvotāju informēšanai, pat ja normatīvie akti prasa tikai informācijas publicēšanu oficiālajā laikrakstā.

4.3. Par attieksmi pret klientu

Tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu par Rēzeknes pilsētas domes Administratīvās inspekcijas vadītāja rīcību. Persona norāda, ka Administratīvās inspekcijas vadītājs ir atteicies pieņemt iesniegumu, kā arī izturējies aizskaroši.

Savā paskaidrojumā tiesībsargam Administratīvās inspekcijas vadītājs atzina, ka attiecībā pret personu ir uzvedies nekorekti un ir personai par to atvainojies, kā arī veicis pasākumus, lai turpmāk novērstu šādu komunikāciju ar apmeklētājiem.

Izvērtējot lietas apstākļus, tiesībsargs ir konstatējis labas pārvaldības pārkāpumus Rēzeknes pilsētas domes Administratīvajā inspekcijā un ir aicinājis iestādi izvērtēt un optimizēt personu iesniegumu pieņemšanas kārtību atbilstoši normatīvo aktu prasībām un labas pārvaldības pamatprincipiem.

4.4. Par informācijas nesniegšanu saprātīgā termiņā

Tiesībsargs 2017.gada nogalē pārsūtīja Ogres novada domes deputāta iesniegumu izskatīšanai VARAM atbildes sniegšanai pēc piekritības, lūdzot informēt tiesībsargu par atbildes sniegšanu.

Informāciju par iesnieguma izskatīšanu tiesībsargam VARAM sniedza piecus mēnešus pēc iesnieguma pārsūtīšanas.

Tiesībsargs uzskata minēto rīcību par neatbilstošu labas pārvaldības principam, kas paredz, ka atgriezeniskā saikne par iesnieguma izskatīšanu ir jāsniedz Iesniegumu likuma noteiktajā mēneša termiņā, pat ja pārsūtītais iesniegums vēl nav izskatīts pēc būtības.

4.5. Informācijas nesniegšana par lietas virzību Datu valsts inspekcijā

2017.gada nogalē tiesībsargs saņēma privātpersonas iesniegumu un konstatēja, ka tajā ir sniegta satraucoša informācija par Liepājas pilsētas domes Sociālā dienesta darbinieku prettiesisku rīcību, izmantojot informācijas sistēmu SOPA mērķiem, kas nav paredzēti Liepājas pilsētas domes Sociālā dienesta funkciju īstenošanai. Iesniegumā tiek minēts, ka attiecīgā prakse ir ilglaicīga un sistēmiska.

Tā kā sniegtā informācija pirmšķietami liecināja, ka pašvaldības iestādē tiek pārkāpts tiesiskuma, likumības un labas pārvaldības princips, apdraudot jebkuras privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu un mazinot sabiedrības uzticību valstij, tiesībsargs nolūkā veicināt tiesiskuma, tostarp vienlīdzīgas prakses veidošanu iekšējā iestādes darba organizēšanā, un labas pārvaldības principa nodrošināšanu, tādējādi arī veicinot visas sabiedrības intereses, Datu valsts inspekcijai lūdza veikt pārbaudi par privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu Liepājas pilsētas domes Sociālajā dienestā. Tāpat tiesībsargs aicināja pēc pārbaudes veikšanas par tās rezultātiem informēt Liepājas pilsētas domi, kuras kompetencē atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta sestajai daļai ir novērst trūkumus un uzlabot procesus, ja tiks konstatētas nepilnības vai pārkāpumi²⁴¹.

Datu valsts inspekcija informēja, ka ir uzsākta pārbaude, par kuras rezultātiem tiesībsargs tiks informēts. Neskatoties uz to, gada laikā tiesībsargs nav ticis informēts par paveikto. Informācija nav sniegta arī pēc tiesībsarga pieprasījuma. Situācijas risinājums Datu valsts inspekcijā tika meklēts tikai pēc tam, kad tiesībsarga pārstāvji uzraudzības kārtībā telefoniski vērsās attiecīgajā iestādē.

²⁴¹ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/tiesibsarga_2017_gada_zinojums_1520515340.pdf

Šāda attieksme neatbilst labas pārvaldības principam. Tiesībsargs saskata iespējamās sistēmiskas darba organizācijas problēmas.

VI. Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroja darbības jomu – privātpersonu cilvēktiesību aizsardzību – finansē no valsts budžeta. 2018.gadā plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 493,3 miljoni eiro, bet pārskata perioda faktiskā izpilde – 1 489,8 miljoni eiro. Salīdzinot ar 2017.gadu, izlieto līdzekļu apjoms pieaudzis par 10,8% jeb 145,2 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2018.gadam papildus piešķirto finansējumu prioritārajam pasākumam – nacionālajam preventīvajam mehānismam. Šīs funkcijas īstenošanas ietvaros veikta regulāra un sistemātiska iestāžu apmeklēšana, kurās personām tiek vai varētu tikt ierobežota/atņemta brīvība, lai preventīvi novērstu vienu no smagākajiem cilvēktiesību pārkāpumiem – spīdzināšanu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos.

Daļu no Tiesībsarga biroja finanšu resursiem iepriekšējos gados veidojuši ieņēmumi no telpu nomas, kas 2018.gadā sakarā ar telpu nomas apakšlīguma termiņa beigām samazinājušies par 26,3 tūkstošiem eiro. Ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai pārskata periodā ir 1,7 tūkstoši eiro.

1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2018.gadā (eiro)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	1 344 645	1 493 307	1 489 808
1.1.	dotācijas	1 343 368	1 488 043	1 488 043
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	1 277	5 264	1 765
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	0	0	0
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	0	0	0
2.	Izdevumi (kopā)	1 344 645	1 493 307	1 489 808

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	1 340 668	1 478 973	1 475 474
2.1.1.	kārtējie izdevumi	1 340 668	1 468 914	1 465 415
2.1.2.	procentu izdevumi	0	0	0
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	0	0	0
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	10 700	10 059	10 059
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	0	0	0
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	3 977	14 334	14 334

2.2. Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvie rādītāji 2018.gadā

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	108	57
Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	45	108
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	189
Sagatavotas publikācijas medijos	3 500	6 271

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	18
Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	34
Dalība darba grupās un komisijās	100	143
Darbības rezultāts: tiesībsarga politikas īstenošana		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	1 900	1 716
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1 800	2 071
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	500	315
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	70	45
Sagatavotas atbildes e-pastā par Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	700	800
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	7 000	6 061
➤ klātienē	2 000	1 413
➤ telefoniski	5 000	4 648
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	10	5
Veiktas izraidāmo ārzemnieku aptaujas	70	30

2018.gadā saglabājusies Tiesībsarga biroja darbības rezultātu skaitlisko vērtību svārstību tendence un faktisko rezultātīvo rādītāju novirzes no plānotā, piemēram, izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi vai lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem. Tas skaidrojams ar svarīgu tēmu aktualizēšanu, veiktajām aktivitātēm gan ikgadējā rīcības plāna ietvaros, gan efektīvāk izskatot privātpersonu sūdzības un, protams, plašo publicitāti, informējot sabiedrību par konstatēto un pārbaudes lietām, kurām ir būtiska nozīme sabiedrībā kopumā.

2. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 51 amata vieta, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 49. Tiesībsarga birojā strādā 6 vīrieši un 43 sievietes.

No personāla 36 darbinieki ir nodarbināti juridiskajā analīzē un konsultēšanā, septiņi – administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi darbinieki apgādē un apsaimniekošanā un četri – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: 40 maģistri, četri bakalauri, trīs darbinieki ar augstāko profesionālo izglītību un divi, kas pārskata gadā vēl studēja bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām pārskata gadā: astoņi darbinieki ir 20-30 gadus veci, 18 darbinieki ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, 18 darbinieki ir 40-50 gadus veci, trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet diviem ir vairāk nekā 60 gadu. Kolektīva vidējais vecums ir 39 gadi.

2018.gadā darbā pieņemti četri darbinieki. Pārskata gadā darba tiesisko attiecību izbeigšana birojā nav notikusi. Personāla mainības koeficients – 0,09 (9%).

2018.gada nogalē visiem Tiesībsarga biroja darbiniekiem tika veikta ikgadējā darba izpildes novērtēšana, kuras rezultāts tiek izmantots darbinieka mēnešalgas noteikšanai vai pārskatīšanai, amata pienākumu precizēšanai, darbinieku izaugsmes un karjeras veidošanai, kvalifikācijas paaugstināšanas un apmācības vajadzību noteikšanai. Darba izpildes novērtējumu veido darbinieka pašnovērtējums, vadītāja vērtējums un pārrunas ar darbinieku, analizējot darba izpildi attiecībā uz individuālo mērķu sasniegšanu, amata pienākumu izpildi, kompetencēm un profesionālo kvalifikāciju.

3. Sabiedrības informēšana, izglītošana un iesaiste

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām un labu pārvaldību, kā arī tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, komunikācijā ar sabiedrību Tiesībsarga birojs 2018.gadā ne vien skaidrojis pārbaudes lietu rezultātā sagatavotos atzinumus un iesniegtos viedokļus un pieteikumus Satversmes tiesai, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos jautājumos. Piemēram, tiesībsargs aktīvi iestājās par sociālās atstumtības riskiem Latvijas sabiedrībā, bērnu tiesību ievērošanu aprūpes un ārstniecības iestādēs, kā arī veselības aprūpes finansēšanas reformu un vienlīdzības principa ievērošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā.

Kopumā 2018.gadā Tiesībsarga birojs organizēja 108 pasākumus: diskusijas, izglītojošus seminārus, tikšanās ar nozaru ekspertiem, izbraukuma konsultācijas, konferences.

3.1. Konsultācijas un semināri reģionos

Lai sekmētu sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga darbu kopumā, kā arī nodrošinātu tiesībsarga konsultāciju pieejamību reģionos, biroja darbinieki organizēja konsultācijas iedzīvotājiem un novadīja seminārus sešās bibliotēkās ārpus Rīgas: Alūksnē, Talsos, Cēsīs, Preiļos, Jelgavā un Aizkrauklē. Kopumā konsultācijas saņēma 58 personas.

Katrā apmeklētajā bibliotēkā notika seminārs bibliotekāriem un citiem interesentiem, sniedzot īsu ieskatu cilvēktiesībās, aprakstot labas pārvaldības principu, kā arī informējot par tiesībsargu un biroja darbu. Tāpat kā iepriekšējos gados, semināru dalībnieki uzdeva sev interesējošus jautājumus, notika domu apmaiņa par valsts un pašvaldību iestāžu darbu, bērnu tiesībām, pensionāru tiesībām, pensiju apmēru, pabalstu sistēmas atbilstību reālajai situācijai, tiesu procesu ilgumu, vēršanos ECT, būvniecību, elektroenerģijas cenām, dalīto īpašumu u.c.

Semināru dalībnieki un iedzīvotāji izrādīja atsaucību un vēlmi izteikt viedokli par valsts politiku un trūkumiem valsts pārvaldes un pašvaldību darbā. Vienlaikus ar semināriem iedzīvotājiem bija nodrošināta iespēja saņemt visaptverošas konsultācijas par jauno vecāku tiesībām.

Par biroja organizētajiem semināriem un konsultācijām iepriekš bija sniegta informācija vietējos laikrakstos, kas izraisījusi pastiprinātu iedzīvotāju aktivitāti vērsties ar jautājumiem pie tiesībsarga. Apraksti laikrakstos par semināru un konsultāciju norisi novados ne tikai vairo tiesībsarga institūta atpazīstamību, bet arī sniedz iedzīvotājiem precīzāku izpratni par tiesībsarga darba specifiku un iespējām palīdzēt sarežģītās dzīves situācijās.

3.2. Sabiedrības informēšanas pasākumi

3.2.1. Informatīvie materiāli un citas aktivitātes

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja pārstāvji īstenoja sabiedrības informēšanas pasākumus, tajā skaitā sagatavojot arī dažādus informatīvos un skaidrojošos materiālus.

Piemēram:

- ✓ Informatīvais materiāls “Nevēlama seksuāla rakstura rīcība darba vidē”, kas pieejams gan drukātā, gan elektroniskā formātā tiesībsarga interneta vietnē;
- ✓ “Īsais kurss II: Cilvēku ar invaliditāti tiesības” – informatīvs materiāls cilvēkiem ar invaliditāti par viņu tiesībām (vieglajā valodā);
- ✓ Informatīvais materiāls darba devējiem “Pielāgota darba vide darbiniekiem ar invaliditāti”;

- ✓ Materiāls personu ar invaliditāti organizācijām par iespējām piedalīties ANO Komitejas par personu ar invaliditāti tiesībām darbā;
- ✓ Tiesībsarga tīmekļa vietnē izveidota atsevišķa sadaļa par personu ar invaliditāti tiesībām;
- ✓ Katru otro mēnesi tiek nosūtīta aktuālā informācija par personu ar invaliditāti tiesību procesiem Eiropā un pasaulē tām personu ar invaliditāti organizācijām, kuras šādu informāciju vēlas saņemt u.c.

Līdztekus minētajam pārskata periodā bijusi aktīva sadarbība ar jauniešiem un augstskolām. Piemēram, Latvijas augstākās izglītības iestādēm (tiesību zinātņu fakultātēm) tika iesniegts saraksts ar pētījumu tēmām, kas skar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesības. Tāpat Tiesībsarga birojs ir nodrošinājis vieslekcijas vairākās augstskolās – Latvijas Universitātē, Rīgas Stradiņa universitātē, Juridiskajā koledžā u.c. par ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, vienlaikus piedāvājot studentiem iespēju iesniegt savu pētījumu (bakalaura darbs, maģistra darbs) Tiesībsarga birojā, ja tas ir saņēmis izcilu novērtējumu un tēma ir saistīta ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. Turklāt pārskata gadā vairāku mācību iestāžu studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumus, izejot praksi Tiesībsarga birojā, tā kā sabiedrības izglītošanas nolūkā tiesībsargs sadarbojas ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm.

3.2.2. Pārskata perioda aktualitātes

Tiesībsarga biroja aktuālās tēmas, par kurām 2018.gadā bijusi cieša sadarbība ar medijiem un aktīvi informēta sabiedrība:

- Veselības aprūpes finansēšanas likumprojekts un veselības apdrošināšanas ieviešana;
- Vienlīdzības principa ievērošana medicīnas personāla atalgojumā par pagarināto normālo darba laiku;
- Deinstitutionalizācija jeb pāreja uz sabiedrībā balstītu dzīvi un pakalpojumiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem un bērniem no ārpusģimenes aprūpes;
- Bērnu tiesību ievērošana slimnīcās, kas nodrošina bērnu psihiatrisko ārstēšanu (īpaši slimnīcā “Ainaži”);
- Vispārīgās datu aizsardzības regulas ieviešana, ar to saistītie izaicinājumi un tiesību līdzsvarošana;
- Vēlēšanu pratības projekts, tā ietvaros īstenotās aktivitātes;

- Grozījumi Darba likumā, kas paredz nozarēs, kurās ar ģenerālvienošanos tiek būtiski palielināta minimālā darba alga, noteikt iespēju vienoties par virsstundu apmaksas apmēru.

3.3. Sabiedrības iesaiste: tiesībsarga un sabiedrības sadarbība

3.3.1. Konference “Vai viegli dzīvot sabiedrībā? Invaliditāte”

Pārskata periodā jau ceturto gadu tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku rīkoja konferenci, kas veltīta Starptautiskajai cilvēku ar invaliditāti dienai. 2018.gada konferences tēma bija par ikviena cilvēka tiesībām dzīvot sabiedrībā un Latvijā notiekošo deinstitucionalizācijas procesu no valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju perspektīvas.

Konferences pirmajā sesijā Tiesībsarga birojs iepazīstināja ar pilotpētījumu par to, kā deinstitucionalizācijas process skar institūcijās dzīvojošos, secinot, ka tikai neliels skaits institūciju klientu piedalās deinstitucionalizācijas plānā; iespējas izvēlēties sabiedrībā balstītus pakalpojumus un dzīvesvietu ir ļoti ierobežotas. Kā būtiski šķēršļi deinstitucionalizācijas procesa veiksmīgai norisei tika norādīti cilvēkresursu trūkums; metodikas darbam ar klientiem ar garīga rakstura traucējumiem neesamība; mājokļa nepieejamība; starpinstitūciju sadarbības trūkums. Savukārt kā pozitīva tendence tika minēts tas, ka deinstitucionalizācijas plāns ir veicinājis nepieciešamību ieraudzīt cilvēkus ar garīga rakstura traucējumiem, kas dzīvo sabiedrībā, un apzināt viņu vajadzības.

Sesijā tika aplūkots arī tas, kāds atbalsts ir pieejams bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, kas dzīvo ģimenēs. Izpētes ietvaros secināts, ka ne visi bērni, kam tas ir nepieciešams, ir izvērtēti; ne visiem ir izstrādāti atbalsta plāni; pakalpojumu skaits, ko bērnam ir iespēja saņemt deinstitucionalizācijas ietvaros, ir neliels, līdz ar to ietekme ir nebūtiska. 80% aptaujāto vecāku norādījuši, ka neizjūt valsts vēlmi sniegt atbalstu bērniem pēc būtības.

Lai situāciju uzlabotu, ir nepieciešama intensīvāka informatīvā kampaņa; speciālistu piesaiste un iekļaujošas izglītības veicināšana.

Konferences otrajā sesijā viedokļu līderi diskutēja, kā deinstitucionalizācijas process izskatās no nevalstisko organizāciju skatupunkta, tostarp secinot, ka sabiedrībā balstītus pakalpojumus attīsta nevalstiskās organizācijas, tādēļ tās ir nozīmīgākie pašvaldību partneri, kuru viedokļos ir lietderīgi ieklausīties. Vairākas pašvaldības gan pauda nožēlu, ka to novadā nav spēcīgu nevalstisko organizāciju.

Konferences trešajā sesijā Ādažu, Saldus un Daugavpils novada pašvaldības dalījās ar pieredzi gan par sabiedrības aizspriedumiem, ar ko pašvaldība saskārusies

deinstitutionalizācijas procesā, pierādot, ka soli pa solim, mērķtiecīgi izskaidrojot un runājot ar sabiedrību, ir iespējams panākt izpratnes maiņu, gan parādot, kā pašvaldība jau šobrīd nodrošina iespējami maz cilvēku nokļūšanu institūcijās, īstenojot sava veida “vārtsargu” lomu, gan arī stāstot par pieredzi, atbalstot cilvēkus, kas pēc dzīves institūcijā, ir atgriezušies sabiedrībā un mērķtiecīgi cenšas dzīvo patstāvīgi.

Tiesībsargs uzsvēra, ka deinstitutionalizācijas procesa kontekstā ir viegli kritizēt, tomēr svarīgi ir mērķtiecīgi strādāt pie sabiedrības attieksmes maiņas un popularizēt labās prakses piemērus.

Noslēgumā Labklājības ministrijas pārstāvis, runājot par nākotnes plāniem, akcentēja principa “nauda seko klientam” iedzīvināšanu ar 2019.gadu, kas nodrošinātu procesa ilgtspēju; norādīja, ka deinstitutionalizācijas plāna noslēguma posmā 2022.gadā ir jābūt izveidotiem 282 sociālo pakalpojumu sniegšanas vietām 80 pašvaldībās, kā arī uzsvēra pozitīvo rezultātu un prakses uzturēšanas un saglabāšanas nepieciešamību.

Konferences video ieraksts un materiāli ir pieejami tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

Papildus konferencei notika arī paralēlais pasākums “Iedvesmas meistarklase”, kurā piedalījās NVO pārstāvji, lai radošā gaisotnē rastu jaunas idejas uzņēmējdarbības veicināšanai. Biedrības “Cerību spārni” sociālais uzņēmums “Visi var”, biedrības “Latvijas kustība par neatkarīgu dzīvi” Sveču darbnīcas pārstāvji un mākslinieces Margīta Kanopka un Marina Bivainīte dalījās pieredzē par cilvēku ar invaliditāti iespējām nodarbinātībā un pārdomām, kas kavē efektīvi darboties.

Savukārt sociālās uzņēmējdarbības asociācijas pārstāve Liene Reine-Miteva stāstīja par asociācijas darbu un iespējām, kādas piedāvā nevalstiskajām organizācijām un citiem, kuri nolēmuši pievērsties sociālajai uzņēmējdarbībai. Ideju un inovācijas institūta pārstāve Elīna Miķelsone iedrošināja klātesošos piedalīties praktiskā aktivitātē “Ideju fitness: idejas, kas pārdod sevi pašas”, aicinot uzdrošināties izmantot nestandarta ideju ģenerēšanas metodes.

Konferences laikā klātesošajiem bija iespēja aplūkot arī Valtera Poļakova fotogrāfiju izstādi “Izaugt ģimenē”. Izstādes mērķis ir iedrošināt ģimenes kļūt par audžuģimenēm. Mākslinieka darbos tverti mirkļi audžuģimeņu un aizbildņu dzīves dažādībā un pieredzē, bērnu smieklos un skumīgākos brīžos. Fotogrāfs savu veikumu raksturo īsi – ieskatieties viņu acīs!²⁴²

²⁴² Iegūts no vietnes: <https://www.facebook.com/izaugt gimene/>

3.3.2. Konkurss "Gada balva cilvēku ar invaliditāti atbalstam 2018"

2018.gada 27.novembrī Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Ziedoņa zālē notika svinīga ceremonija, kurā pasniedza balvas un atzinības rakstus konkursa "Gada balva cilvēku ar invaliditāti atbalstam" laureātiem. Šo konkursu jau ceturto gadu pēc kārtas rīkoja tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeirons" un Latvijas Nacionālo bibliotēku. Konkursa mērķis ir saskatīt labās prakses piemērus, izcelt un novērtēt individuālus sasniegumus un veicināt nevalstisko organizāciju darbu.

Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, kad konkurss bija vērsts uz nevalstisko organizāciju paveiktā darba atzinīgu novērtēšanu, 2018.gada konkursā nominantus varēja pieteikt divās kategorijās – individuālais sniegums un nevalstisko organizāciju paveiktais. Balvas pasniedza žūrijas komisijas locekļi sešās nominācijās.

- "Uzdrīkstēšanās" – apbalvojums par aktīvu vai jaunu iniciatīvu vai rīcību, pārstāvēt cilvēkus ar invaliditāti, viņu tiesības un intereses, kuru pasniedza tiesībsargs Juris Jansons. NVO kategorijā galveno balvu saņēma "Fonds Nāc līdzās!", atzinības rakstu saņēma Latvijas Cistiskās fibrozes biedrība. Savukārt individuālajā sniegumā galveno balvu ieguva Margita Kanopka, atzinības rakstus – Zanda Vītola (teātra māksla) un Arita Strode-Kļaviņa (Košumbildes).

- "Nodarbinātības veicinātājs" - apbalvojums par produktīvu vai inovatīvu cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu, kuru pasniedza "Apeirona" valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis. NVO kategorijā atzinības rakstu pasniedza fondam "Iespēju tilts", bet individuālo sniegumu kategorijā galvenā balva pasniegta Ievai un Arnim Zundām (Camphill Rožkalni).

- "Sociālo tīklu balss" – Latvijas Radio personība Aidis Tomsons pasniedza apbalvojumu tiem, kuru viedoklis un pieredzes stāsti sociālajos tīklos un blogos radījuši rezonansi plašākā sabiedrībā. NVO kategorijā atzinības raksts tika portālam *Calis.lv*, savukārt individuālajā sniegumā galvenā balva – Liānai Krūmiņai, bet atzinības raksti – Anetei Bendikai, Jolantai Kalniņai un Jūlijai Kiriļenko.

- "Izglītotājs" – apbalvojums par aktivitātēm, kas nodrošina iekļaujošo izglītību (tai skaitā interešu izglītību, tālākizglītību), interaktīvu metožu pielietošanu/izstrādi, lai veicinātu cilvēku ar invaliditāti tiesības uz izglītību, kuru pasniedza LNB pārstāvis Augusts Zilberts. Galveno balvu individuālajā sniegumā saņēma Evija Zāgere (mājturības skolotāja Liepājā) un atzinības rakstus – Jānis Ķīrsis (dabaszinību skolotājs no Rīgas) un Gints Feldmanis (treneris no Rīgas).

- “Pakalpojumu nodrošinātājs” – apbalvojums par cilvēkiem ar invaliditāti pieejamu un daudzveidīgu pakalpojumu attīstību un nodrošināšanu, kuru pasniedza Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdētājs Gints Kaminskis. Galvenā balva NVO kategorijā - rehabilitācijas centram “Poga”, bet atzinības raksti – biedrībai “Cerību spārni” (Siguldā) un biedrībai “Mēs saviem bērniem” (Madonā). Individuālajā sniegunā galveno balvu saņēma – Diāna Mekša (centrs “Solis augšup”), atzinības rakstus – Vita Šteina (BKUS) un Ligita Liepiņa (Daugavpils novada sociālā darbiniece).

- “Bērnu atbalsts” – apbalvojums par izciliem sasniegumiem, aizstāvot bērnu ar invaliditāti tiesības un intereses dažādās jomās, piemēram, sociālā iekļaušana, tiesības uz kultūru, izglītību. Apbalvojumus pasniedza Valsts prezidenta kundze Iveta Vējone. Nominācijā “Bērnu atbalsts” galvenā balva biedrībai “Ābulis” (Bauska). Individuālajā sniegunā galvenā balva – Kasparam Markševicam (Latvijas Bērnu bāreņu fonds), bet atzinības raksti – Lailai Zemītei (Sadzirdi.lv) un Margaritai Ščavinskai (auklītei Liepājā).

3.3.3. Diskusija par datu apstrādi Tiesu informācijas sistēmā

2018.gada 5.jūlijā tiesībsargs aicināja uz tikšanos pārstāvjus no Administratīvās rajona tiesas, Rīgas apgabaltiesas, Augstākās tiesas, Tiesu administrācijas, Datu valsts inspekcijas, Tieslietu ministrijas un nevalstiskās organizācijas “*Baltic Human Rights Society*” par datu aizsardzības prasību ievērošanu Tiesu informācijas sistēmā un personas datu apstrādi tiesu darba vajadzībām.

Diskusijas ietvaros būtiska nozīme tika pievērsta datu apstrādes mērķiem un tiesiskajam pamatojumam, kas izriet no likuma “Par tiesu varu”, Ministru kabineta 2016.gada 20.septembra noteikumiem Nr.618 “Tiesu informatīvās sistēmas noteikumi” un dažādiem procesuālajiem likumiem.

Tiesu pārstāvji uzsvēra, ka plaša pieeja lietu datiem un iepriekš pieņemtajiem nolēmumiem ļauj tiesnešiem gan izvērtēt pieteikumu pieļaujamību, iegūt informāciju par saistītajām tiesvedībām un pierādījumiem, gan arī veicina tiesu prakses vienveidību. Diskusijas ietvaros arī tika apspriesti jautājumi par personas iespējām lūgt dzēst vai labot sistēmā pieejamos datus, informācijas glabāšanas termiņiem, kā arī sūdzību izskatīšanas kārtību pēc Vispārīgās datu aizsardzības regulas spēkā stāšanās.

Vienlaikus Tiesu administrācija informēja, ka šobrīd norit darbs pie tehniskajām specifikācijām jaunas Tiesu informācijas sistēmas izstrādei un šajā procesā tiek uzklausi tiesu sistēmas pārstāvju viedokļi un ierosinājumi.

3.3.4. Paneldiskusija “Dezinformācija digitālajā vidē - tagadnes un nākotnes izaicinājumi. Iespējamie tiesiskie risinājumi”

Pārskata gadā tiesībsargs rīkoja arī ikgadējo cilvēktiesību un labas pārvaldības konferenci, kas norisinājās no 11. līdz 13. decembrim. Konferencēs ietvaros notika diskusijas par četrām tēmām: Informācijas pieejamība par rīcību katastrofu gadījumos; Bērnu tiesības un labklājība psihiatriskajās ārstniecības iestādēs – medicīniskie un sociālie ietekmes faktori; “Sistēmas bērnu” dzīve pēc pilngadības. Valsts un pašvaldību atbalsts jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās – regulējums un realitāte. Jauniešu pieredzes stāsti; Dezinformācija digitālajā vidē – tagadnes un nākotnes izaicinājumi un iespējamie tiesiskie risinājumi.²⁴³

Viena no tiesībsarga 2017.gada - 2021.gada stratēģijas²⁴⁴ prioritātēm privātpersonu aizsardzības nodrošināšanā tiesību uz vārda brīvību aizsardzības jomā ir mediju telpas atbilstības veicināšana Eiropas Savienības dalībvalsts informatīvajai telpai. Mūsdienu digitalizācijas laikmetā arvien biežāk ir nepieciešams aizdomāties par cilvēktiesību aizsardzību interneta vidē, atbilstoši mūsdienīgas un demokrātiskas valsts attīstības tendencēm, kā arī aktualitātēm sabiedrībā.

Dezinformācijas izplatība ir kļuvusi par vienu no izaicinājumiem, ar kādiem var saskarties valsts, jo tā izgaismo problēmas, kas skar ne tikai sabiedrības kritisko domāšanu un medijpratību, bet arī liek meklēt iespējamus risinājumus cilvēktiesību un valsts drošības aizsardzības interešu sabalansēšanā. Tādējādi tiesībsargs pārskata periodā pievērsās sabiedrībā aktuālajam jautājumam par dezinformācijas ietekmi uz Latvijas informatīvo telpu, ierobežošanas nepieciešamību, meklējot iespējamus risinājumus sadarbībā ar ekspertiem.

Ikgadējās konferences ietvaros organizētās paneldiskusijas “Dezinformācija digitālajā vidē - tagadnes un nākotnes izaicinājumi. Iespējamie tiesiskie risinājumi”. mērķis bija sadarbībā ar ekspertiem un diskusijas dalībniekiem apzināt dezinformācijas problemātikas apjomu Latvijā, ietekmi uz informatīvo telpu un sabiedrību, analizēt pašreizējos risinājumus un izaicinājumus, kā arī iezīmēt dezinformācijas ierobežošanas attīstības tendences un nākotnes perspektīvu.

Paneldiskusijas ietvaros tiesībsargs uzsvēra, ka Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās garantijas tiesību uz vārda brīvību un informācijas

²⁴³ Tiesībsarga konferencei tika nodrošināta videotiešraide tiesībsarga un Latvijas Sabiedriskā medija mājaslapā, konferences materiāli un videoieraksti ir pieejami tiesībsarga mājaslapā.

²⁴⁴ Latvijas Republikas tiesībsarga stratēģija 2017.-2021. gadam.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/ts_strategija_2017_2021_1516978673.pdf, 9.lpp.

pieejamību paredz plašas iespējas daudzveidīgas informācijas iegūšanai un izplatīšanai. Raugoties no cilvēktiesību viedokļa, minēto tiesību aizsardzība nevar tikt reducēta vienīgi uz “patiesas informācijas” aizsardzību, lai nepieļautu “atvērinošā efekta” rašanos sabiedriski nozīmīgām diskusijām. Neapšaubāmi, apzināti nepatiesas informācijas, kas veidota ar mērķi kaitēt Latvijas demokrātiskajām vērtībām vai kas mērķēta diskreditēt valsti un profesionālo žurnālistiku, vai nepamatoti ierobežot sabiedrības tiesības uz informāciju, izplatības apjoms Latvijas informatīvajā telpā ir jāsamazina. Taču jautājums rodas, kādi būtu piemērotākie risinājumi, kādā veidā valsts varētu šīs informācijas apjomu samazināt un reizē ievērotu trauslo robežu, kas pastāv saistībā ar tiesību uz vārda brīvību aizsardzības nodrošināšanu.

Tiesībsarga ieskatā, valsts var saskarties ar vairākiem izaicinājumiem, veidojot tiesisko regulējumu dezinformācijas satura ierobežošanai, jo normatīvajam regulējumam ir jābūt skaidram un atbilstošam mūsdienu mainīgajiem apstākļiem moderno informācijas tehnoloģiju kontekstā. Tāpat problemātika var rasties saistībā ar subjekta noteikšanu, kas būtu atbildīgs par dezinformācijas izplatīšanu un atbildīgās uzraudzības institūcijas noteikšanu. Tādējādi valstij pašlaik būtu primāri jāpievēršas praktisku risinājumu ieviešanai dezinformācijas samazināšanai.

Valsts pozitīvais pienākums ir nodrošināt labvēlīgu vidi tiesību uz vārda brīvību realizācijai digitālajā vidē, kas paredz kompleksu pasākumu kopumu, kuru veikšanai ir nepieciešama vienota stratēģija valsts līmenī. Stratēģijas ietvaros nepieciešams veicināt efektīvu starpdisciplināru sadarbību ne tikai valsts ietvaros, bet arī ar žurnālistiem, medijiem, akadēmiskajiem spēkiem un sabiedrību kopumā. Valstij ir jāpievēršas sabiedrības medijpratības un kritiskās domāšanas veicināšanai, kā arī jāatbalsta neatkarīga un profesionāla žurnālistika, kas spētu nodrošināt sabiedrību ar daudzveidīgu informācijas saturu. Vienlaikus valstij būtu nepieciešams veicināt ātru, efektīvu un ērti pieejamu komunikāciju ar sabiedrību interneta vidē, informējot par savu darbu un nostāju sabiedriski nozīmīgos jautājumos.

Paneldiskusijas ieraksts un konferences materiāli ir pieejami tiesībsarga mājaslapā.²⁴⁵

²⁴⁵ Tiesībsarga ikgadējās konferences video un materiāli ir pieejami:
<http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-ikgadejas-konferences-video-un-materiali>

3.3.5. Tiesībsarga konference par bērnu tiesībām un labklājību, saņemot psihiatrisko palīdzību

Kā jau minēts, tiesībsarga 2018.gada ikgadējās konferences darba kārtībā bija arī tēma par bērnu tiesībām un labklājību, saņemot psihiatrisko palīdzību, konkrēti izvērtējot tieši bērnu tiesības stacionārās ārstniecības iestādēs.

Konferences pirmajā daļā tika skatīti trīs jautājumi: ārstniecības pakalpojumi bērniem ar psihiskiem, attīstības un uzvedības traucējumiem; vienotas, uz klīniskiem pētījumiem balstītas pieejas trūkums bērnu psihiatrijā; un bērnu informēšana par ārstniecības gaitu un informēta piekrišana no 14 gadu vecuma. Savukārt konferences otrajā daļā, kas bija veltīta sociālajiem ārstniecības faktoriem, tika skatīti jautājumi par bērnu tiesībām uzturēties stacionārā kopā ar vecākiem; bērna tiesībām uz izglītību ilgstošas stacionēšanas gadījumos; un preventīvu, multidisciplināru un uz pierādījumiem balstītu programmu īstenošana.

Konferences laikā tiesībsarga novērojumus tika aicināti komentēt Veselības, Labklājības, Izglītības ministrijas, Veselības inspekcijas, Nacionālā veselības dienesta, Slimību profilakses un kontroles centra, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas, Izglītības kvalitātes valsts dienesta u.c. pārstāvji, kā arī Rīgas Stradiņa universitātes un Latvijas Universitātes medicīnas fakultāšu, ārstniecības iestāžu²⁴⁶, Latvijas Bērnu psihiatru asociācijas, VBTAI un Bērnu slimnīcas fonda pārstāvji.

Konferences ietvaros tika formulētas daudzas atziņas un novērojumi, tostarp arī turpmāk minētais.

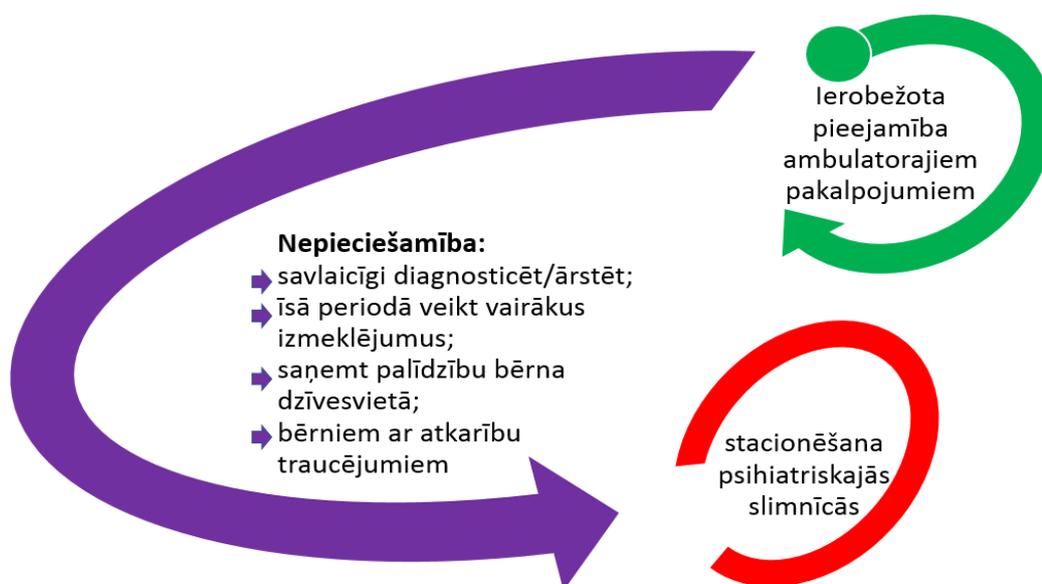
Apmeklējot psihoneiroloģiskās ārstniecības iestādes, kurās bērniem tiek sniegti stacionārā ārstniecība, tiesībsargs novēroja, ka būtiskākie bērnu tiesību pārkāpumi, kas ir saistīti ar ārstniecību regulējošu normu pārkāpumiem, novērojami iestādēs, kurās nebija pieejams bērnu psihiatrs vai arī viņš iestādē uzturējās ļoti reti. Bērnu psihiatru trūkumu ir akcentējis arī Pārresoru koordinācijas centrs (turpmāk – PKC) savā ziņojumā²⁴⁷, kā arī Veselības inspekcija, veicot pārbaudes visās Latvijas psihoneiroloģiskās slimnīcās.

Šobrīd bērnu psihiatru trūkums tiek skaidrots ar pārāk ilgo studiju termiņu, nekonkurētspējīgu atalgojumu un nepietiekamu profesijas popularizēšanu starp jaunajiem ārstiem.

²⁴⁶ 1) VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži””; 2) VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”; 3) VSIA Slimnīca “Ģintermuiža”; 4) VSIA “Piejūras slimnīca”; 5) VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca”; 6) VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”.

²⁴⁷ Pārresoru koordinācijas centrs, pamatojoties uz Latvijas Republikas Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2018.gada 14.februāra sēdē, kurā tika apspriesti konstatētie pārkāpumi BPNS “Ainaži”, doto uzdevumu, 2018. gada 22. oktobrī ir izstrādājis ziņojumu “Par nepieciešamiem uzlabojumiem starpnozaru sadarbībā un palīdzības snigšanā bērniem ar psihiskiem, attīstības un uzvedības traucējumiem, kā arī antisociālu uzvedību”.

Bērnu psihiatru trūkums ir ļoti saistīts arī ar konferencē skatīto jautājumu par ambulatoro pakalpojumu pieejamību bērniem, kuriem ir psihiski, uzvedības vai attīstības traucējumi. Bērniem, kuriem ir nepieciešams savlaicīgi diagnosticēt un ārstēt psihiskos traucējumus, veikt nepieciešamos izmeklējumus, saņemt ārstēšanu viņa dzīvesvietā un saņemt palīdzību atkarību gadījumā, nesaņemot dzīvesvietā balstītus pakalpojumus, ir risks nokļūt psihiatrijas stacionāros.

Ierobežotu ambulatoro pakalpojumu pieejamības sekas

Lai bērnam nodrošinātu mūsdienu prasībām atbilstošu psihiatrisko palīdzību, svarīgi, ka gan psihiatrijas ārstniecības iestāžu stacionāros, gan arī ambulatorās nodaļās darbojas multiprofesionālas komandas, kuru sastāvā papildus bērnu psihiatram darbojas arī citi speciālisti, tostarp psihologs, sociālais darbinieks, ergoterapeits, fizioterapeits, psihoterapeits, audio-logopēds u.c.

Diskusijas jautājumi: *Kādā veidā nodrošināt bērna vajadzībām atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību? Kā veicināt bērnu psihiatru pieejamību?*

Konferences dalībnieki secināja, ka psihiatriskā ārstniecība ir jāskata visaptverošā kontekstā un jādomā arī par citu nozares pārstāvju trūkumu psihiatrijas jomā. Jāspēcina arī ģimenes ārstu institūts, jo tiem būtu jānovērtē bērns agrīnajā posmā. No konferences dalībniekiem izskanēja, ka šobrīd trūkst arī ergoterapeitu.

Veselības ministrijas pārstāvji norādīja, ka ir apzināts bērnu psihiatru trūkums un tam meklē risinājumus. Pirmkārt, ir plānots sakārtot tiesisko regulējumu, paredzot, ka rezidentūras apmācības bērnu psihiatrijā notiek pamatspecialitātē, tādējādi saīsinot studiju ilgumu par četriem gadiem. Otrkārt, pārskatot līdzšinējo tarifikāciju bērnu psihiatriem, jo tiem atvēlētais finansējums, salīdzinot ar citiem speciālistiem, ir līdz pat 10 reizēm mazāks. Tāpat kopā ar Nacionālo veselības dienestu ir izstrādāts psihiskās veselības plāns, kas tiks nodots sabiedriskai apspriešanai.

Veselības inspekcija norādīja, ka patiesībā situācija ar bērnu psihiatriem ir daudz sliktāka, nekā tā šķiet. Ārstniecības personu reģistrā kopumā ir reģistrēti 253 psihiatri, no tiem 208 strādā publiskajā sektorā. No 253 psihiatriem 44 ir bērnu psihiatri. Savukārt no 44 bērnu psihiatriem 34 strādā publiskajā sektorā un 19 no viņiem atrodas pirmspensijas vecumā (vecuma grupā 60–82 gadi).

Latvijas Bērnu psihiatru asociācija norādīja vēl uz citām problēmām – ārsti psihiatri, kuri vēlētos iegūt bērnu psihiatra sertifikātu, to nevar apvienot ar pamatdarbu, jo tādā gadījumā viņiem jāiziet pilna laika rezidentūras apmācība.

Konferencē tika runāts arī par bērna kā pakalpojuma saņēmēja īpatnībām.

Bērns nav mazais pieaugušais, bet gan viņš ir attīstības ceļā, un tādēļ ir svarīgi laikus saņemt atbilstošu palīdzību, turklāt pēc iespējas agrīnākā attīstības posmā. VBTAI norādīja, ka bērnam nav svarīgi, kurš finansē viņa vajadzības, bērnam ir svarīgi, lai šīs vajadzības tiktu nodrošinātas nekavējoties.

Diskusijas jautājums: *Kā kopīgi virzīties uz to, lai visiem bērniem tiktu nodrošināta viņu veselības stāvoklim atbilstoša ārstniecība, kas pamatota uz pierādījumiem balstītiem medicīnas principiem un vienotiem standartiem?*

Veselības inspekcija norādīja, ka starp ārstniecības iestādēm pastāv ievērojamas ārstniecības kvalitātes atšķirības, tādēļ būtu nepieciešams, ka ir pieejami kopīgi standarti un vadlīnijas bērnu psihiatrijā.

Arī Slimību profilakses un kontroles centrs norādīja uz klīnisko vadlīniju, ceļu un algoritmu izmantošanas svarīgumu, lai uzlabotu veselības aprūpes kvalitāti, pacientu veselības iznākumus un pieredzi. Tas, ka pašlaik Latvijā nav reģistrētu vadlīniju bērnu psihiatrijā, nenozīmē, ka nevarētu izmantot citās valstīs formulētus uz pierādījumiem balstītus klīniskus algoritmus – tos būs iespējams uzturēt Slimību profilakses un kontroles centra datu bāzē, kā arī izmantot kritēriju noteikšanai klīniskiem auditiem, tādējādi identificējot potenciālu pilnveidei bērnu psihiatrijā. Centram ir deleģēta funkcija veidot, uzturēt un papildināt klīnisko vadlīniju datu bāzi.

Slimību profilakses un kontroles centrs ir gatavs sadarboties ar Bērnu psihiatrijas asociāciju un psihiatrijas jomas profesionāļiem, lai izstrādātu ieteikumus augsta riska pacientu aprūpei iestādēs, kurās tiek ārstēti un aprūpēti bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, piemēram, lai izstrādātu profesionālās sadarbības un drošības standartus darbā ar personām ar garīgās attīstības traucējumiem, ieteikumus agresijas riska novērtēšanā un mazināšanā, lai mazinātu pacientu ierobežošanu. Ieteikumi noteikti papildināmi ar aprūpes personāla apmācībām.

Konferences laikā dalībnieki vienojās, ka, ņemot vērā atšķirīgās pieejas bērnu psihiatrijas ārstniecības stacionāros, ir nepieciešams aktualizēt labās prakses apmaiņas starp slimnīcām. Katra slimnīca organizē bērnu stacionārus atšķirīgi, sākot no uzturēšanās apstākļiem un beidzot ar izmantotajām ārstniecības metodēm. Centra plānos ir apkopot labās prakses ārstniecības iestādēs, tādā veidā stimulējot šādu prakšu ieviešanu citās ārstniecības iestādēs. Arī bērnu psihiatrijas iestādes tiks aicinātas dalīties ar saviem labās prakses piemēriem.

Diskusijas jautājums: *Kā veicināt ārstu izpratni par bērnu iesaistes nozīmīgumu ārstniecības procesā?*

Konferences dalībnieki atzina, ka ir jāveicina izpratne starp ārstniecības personām, ka bērniem neatkarīgi no viņu vecuma ir ne tikai tiesības būt informētiem par savu veselības stāvokli, bet arī bērnu informēšana veicina sadarbību ar pacientu, tādējādi uzlabotu jebkuras ārstniecības metodes efektivitāti. VBTAI norādīja, ka, iespējams, ir nepieciešamas izmaiņas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹pantā, nosakot, ka speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas arī ārstniecības personālam, kurš ikdienā darbojas ar bērniem.

Svarīgi ir atcerēties tieši bērna sadarbības nozīmīgumu, sniedzot bērnam ārstniecības pakalpojumus, jo tikai sadarbībā ar bērnu būs iespējama veiksmīga un pilnvērtīga ārstēšana. Svarīgi ir nodrošināt, ka bērns jau no brīža, kad pirmreizēji saskaras ar nepieciešamību saņemt psihiatrisko palīdzību, tiek iesaistīts ārstniecības procesā kā līdzvērtīgs konsultants, tādējādi preventīvi nodrošinot, ka, viņam pieaugot, pakāpeniski spēs uzņemties arvien lielāku atbildību par savu veselību un attīstību un objektīvi izvērtēt savu veselības stāvokli. Sniedzot bērna vecumam atbilstošu un saprotamu informāciju par viņa veselību, var tikt mazināti arī bērna aizspriedumi par psihiatrisko ārstniecību.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta sesto daļu vecākiem vai personai, kuras aprūpē bērns nodots, ir pienākums neatstāt bērnu līdz septiņu gadu vecumam bez pieaugušo vai personu, ne jaunāku par 13 gadiem,

klātbūtnes. Tas nozīmē, ka bērniem, kuri ir jaunāki par septiņiem gadiem, ir jānodrošina nepārtraukta uzraudzība, neatstājot viņus vienus pašus arī ārstniecības iestāžu palātās.

Tiesībsarga novērojums: Šobrīd tikai VSIA “Bērnu klīniskās universitātes slimnīca” Bērnu psihiatrijas klīnika (turpmāk – Bērnu psihiatrijas klīnika) pilnvērtīgi nodrošina iespēju bērniem palikt ar vecākiem, pārējās ārstniecības iestādēs šī iespēja netiek nodrošināta vispār vai arī ir ļoti ierobežota. Tādējādi stacionēšanas gadījumā bērns, arī pirmsskolas vecumā, var būt ilgstoši nošķirts no sava aprūpētāja. Tiesībsarga ieskatā, tāda prakse ir nepieņemama, jo mazus bērnus īpaši ietekmē negatīvās sekas, ko izraisa nošķiršana no vecākiem. Viņi ir fiziski atkarīgi no saviem vecākiem/primārajiem aprūpētājiem un emocionāli pieķērušies viņiem²⁴⁸. Nošķiršana no vecākiem var radīt nevajadzīgu trauksmi un tādējādi pasliktināt atveseļošanās procesu.

Vairākas slimnīcas savās atbildes vēstulēs par tiesībsarga rekomendāciju ieviešanu ir norādījušas, ka vecākiem ir iespēja palikt ar bērniem (slimnīcā var nodrošināt atsevišķas gultasvietas), taču tas līdz šim nav noticis, jo vecāki nav izrādījuši tādu vēlmi. Tomēr tiesībsargs uzskata, ka šajā gadījumā pamatā jābūt nevis vecāku vēlmēm, bet gan bērna labākajām interesēm. Ārstējošajam ārstam, ņemot vērā bērna veselības stāvokli, jānosaka kuros gadījumos bērna veselībai un atlabšanai būtu lietderīga vecāka vai cita aprūpētāja klātbūtne un kuros gadījumos tas nav nepieciešams. Aprūpētāja klātbūtne ir obligāta bērniem, kuri ir jaunāki par septiņiem gadiem.

Nacionālā veselības dienesta statistikas dati parāda, ka 2017.gadā vecumā līdz 4 gadiem kopā stacionēti 126 bērni, tiem 16 bērni tika stacionēti tajās slimnīcās, kurās nav nodrošināta iespēja palikt ar aprūpētāju vai šī iespēja ir ierobežota.²⁴⁹ Savukārt šo 16 bērnu vidējais stacionēšanas ilgums ir 42 dienas, bet ilgākā stacionēšana – 90 dienas. Vecumā no 5 līdz 7 gadiem 2017.gadā kopā stacionēti 170 bērni. No tiem 73 bērni ir stacionēti slimnīcās, kurās nav nodrošināta iespēja palikt ar aprūpētāju vai šī iespēja ir ierobežota, kas veido gandrīz pusi no kopējā bērnu skaita, kas ir vecumā no 5 līdz 7 gadiem un stacionēti psihiatriskajās ārstniecības iestādēs 2017.gadā. Savukārt šo 73 bērnu vidējais stacionēšanas ilgums ir 31 diena, bet ilgākā stacionēšana – 127 dienas.²⁵⁰

²⁴⁸ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr.7 (2005) Bērnu tiesību īstenošana agrīnā bērnībā, 18.punkts.

²⁴⁹ Slimnīcā “Ģintermuiža” ir pieejama viena maksas palāta, kurā bērni psihiatrijas stacionārā var uzturēties kopā ar vecākiem.

²⁵⁰ Arī šajā gadījumā ilgākā stacionēšana ir notikusi bērnu PNS “Ainaži”, kura nenodrošina iespēju vecākiem uzturēties ar bērniem.

No statistikas datiem izriet, ka to bērnu, kuriem ir bijusi iespēja palikt kopā ar vecākiem/citu aprūpētāju, gan vidējais, gan ilgākais stacionēšanas ilgums būtiski atšķiras no tiem bērniem, kuriem šī iespēja nav nodrošināta vai tā ir bijusi ierobežota. To varētu skaidrot ar diviem iespējamiem apstākļiem – bērnu, kuri stacionārā paliek kopā ar vecākiem, atvaseļošanās process ir ātrāks; vai arī bērniem, kuri tiek stacionēti ar vecākiem, samazinās nepamatoti ilgstošas stacionēšanas riski.

Diskusijas jautājums: *Kā nodrošināt bērna tiesības saņemt nepārtrauktu vecāka vai cita aprūpētāja klātbūtni?*

BKUS pārstāvis norādīja, ka vecāki bieži vien ir kā tulki, kuri ārstniecības personām var pateikt, kā bērns var reaģēt vai sniegt citu noderīgu informāciju par saskarsmes veidošanu ar bērnu. Vienlaikus ārstniecības personas var jau laikus sākt apmācīt vecākus, kāda veida aprūpe bērnam būs nepieciešama pēc ārstniecības stacionārā. Tādējādi bērna vecāki ir jāuztver kā bērna veselības aprūpes sastāvdaļa, kuri var nodrošināt bērniem turpinātu veselības aprūpi arī pēc stacionāra. Bērnu psihiatrijas klīnika atšķirībā no citām stacionārajām psihiatrijas ārstniecības iestādēm ir daļa no pediatriiskās veselības aprūpes (nevis daļa no psihiatriskās aprūpes), tādējādi klīnikā, iespējams vairāk nekā citās slimnīcās, ārstniecības procesā pastāv pediatriiskā sapratne par bērnu īpašo stāvokli atšķirībā no pieaugušajiem pacientiem.

Diskusijas dalībnieki bija vienisprātis, ka tas ir attieksmes un izpratnes jautājums. Diskusijas laikā Veselības ministrijas uzmanība tika vērsta uz to, ka psihiatrijas attīstības plānā būtu jāiekļauj atsevišķs finansējums, lai nodrošinātu iespēju stacionārā vecākiem atrasties kopā ar bērnu. Jo līdz šim slimnīcām bija jāatvēr līdzekļi no kopējā piešķirtā budžeta. VBTAI pārstāvji norādīja, ka ārstniecības iestādēm būtu no vecākiem un arī aprūpes iestāžu vadītājiem jāpieprasa nodrošināt vecāka/aprūpētāja stacionāro klātbūtni, sevišķi bērniem, kuri jaunāki par 7 gadiem.

3.3.6. Diskusija "Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības un iespējas saņemt juridisko palīdzību"

Lai pievērstu uzmanību šīs tēmas aktualitātei, 2018.gada 2.oktobrī tiesībsargs organizēja diskusiju "Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības un iespējas saņemt juridisko palīdzību".

Diskusijas ietvaros Juridiskās palīdzības administrācijas pārstāvji dalījās pieredzē par to, kādi informatīvi pasākumi ir veikti, lai personas būtu informētas par savām tiesībām un vai minētās personas izmanto valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Juridiskās palīdzības

administrācijas pārstāvji norādīja uz sadarbību ar Latvijas Pašvaldību savienību, Labklājības ministriju, lai par saviem pakalpojumiem informētu pašvaldības un sociālās aprūpes institūcijas. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība tiek piešķirta atbilstoši likuma kritērijiem, un kā aktuālākie jautājumi minami: rīcībspējas pārskatīšana; ģimenes lietas, laulības šķiršanas lietas, uzturlīdzekļu piedziņas lietas; parāda piedziņas jautājumi, sprieduma izpildes aspekti. Sūdzības par juridiskās palīdzības sniedzējiem un kvalitāti nav saņemtas.

Advokātu kolēģijas pārstāvji norādīja, ka advokāti kā juridiskās palīdzības sniedzēji šo pakalpojumu nodrošina pastarpināti, ja tiesa vai Juridiskās palīdzības administrācija konkrētajai personai to ir piešķīrusi. Tika sniegta informācija, ka zvērinātiem advokātiem konkrētas apmācības, kā strādāt ar klientiem, kuriem ir garīga rakstura traucējumi, netiek organizētas.

Atsevišķi diskusijas dalībnieki norādīja uz bažām, ka personai ar garīga rakstura traucējumiem, kura nonākusi institūcijā, nereti visi juridiskie jautājumi, tostarp īpašuma lietas, ir nokārtotas pirms nonākšanas institūcijā, un, diemžēl, tie risināti ne par labu pašai personai. Tādējādi ikvienai atbildīgajai personai, kura sava amata pienākumos saskaras ar šādu situāciju, būtu jāveicina personas ar garīga rakstura traucējumiem tiesību un interešu aizsardzība.

Atsevišķu valsts sociālās aprūpes institūciju darbinieki norādīja uz veiksmīgu sadarbību, kad klients ir saņēmis valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Tomēr gan valsts, gan pašvaldību sociālās institūcijas pārstāvji atzīmēja, ka šādu gadījumu ir samērā maz. Tajā pašā laikā tika atzīts, ka vēl būtu nepieciešami gan informatīvi pasākumi tieši institūciju darbiniekiem, gan informatīvie materiāli. Šāda nepieciešamība balstīta uz lielo kadru mainību gan aprūpes institūcijās, gan sociālajos dienestos.

3.3.7. Baltijas un Ziemeļvalstu ombudu tikšanās

2018.gada 19.-20.septembrī tiesībsargs uzņēma pārstāvjus no Baltijas un Ziemeļvalstu ombudu institūcijām, lai pārrunātu paveikto gada ietvaros paveikto un diskutētu par Vispārīgās datu aizsardzības regulas piemērošanas niansēm.

Uz tikšanos Rīgā bija ieradies Lietuvas parlamentārais ombuds ar delegāciju, kā arī pārstāvji no Igaunijas, Somijas un Zviedrijas ombudu institūcijām. Šādas pieredzes apmaiņas tikšanās notiek katru gadu kādā no Baltijas vai Ziemeļvalstīm.

Diskutējot par Vispārīgās datu aizsardzības regulas piemērošanu, akcenti tika likti uz pamattiesību samērošanu Regulā, žurnālistisko mērķu salāgošanu ar datu aizsardzības tiesībām un balansu starp tiesībām iegūt informāciju un datu aizsardzību.

Somijas pārstāvis sīkāk iepazīstināja ar tiesībām iegūt informāciju Somijā. Tur šim nolūkam personai nav jānorāda pieprasījuma pamatojums. Problemātiska var izrādīties Regulas

15.panta trešās daļas piemērošana, proti, ja datu subjekts pieprasījumu iesniedz elektroniskā formā un nepieprasa citādi, informāciju sniedz plaši izmantotā elektroniskā formātā. Somija ir ļoti piesardzīga ar e-pasta iesniegumiem tieši sarežģītās datu subjekta noteikšanas dēļ. Vienlaikus Somijas pārstāvis uzsvēra, ka Regula nav ieviesusi daudz jaunu noteikumu, jo datu aizsardzība jau līdz šim likumdošanā ir bijusi nostiprināta augstā līmenī.

Tikšanās reizē tika diskutēts par vārda brīvību, žurnālistikas mērķu un datu aizsardzības balansu. Igaunijas pārstāve ar piemēriem ilustrēja, kādu kaitējumu var nodarīt sabiedrības intereses un ziņkārības sajaukšana notikumu atspoguļošanā. Savukārt LTV žurnāliste, kura gatavo sižetus par bērniem, dalījās ar savu pieredzi raidījumu tapšanā. Kā norādīja žurnāliste, raidījumi tiek veidoti par sistēmiskām problēmām, nevis kādu bērnu atsevišķi. Tiek domāts par sabiedrības interesi, nevis ziņkārību, taču līdz ar Regulas piemērošanas uzsākšanu aizvien grūtāk izzināt problemātiskus gadījumus, jo personu dati tiek vairāk slēpti. Tiesībsarga biroja juriste savā prezentācijā iepazīstināja ar ECT kritērijiem, sabalansējot vārda brīvību un personu datus, kā arī raksturoja iesniegumus Tiesībsarga birojam.

Noslēdzotajā darba sesijā ombudu pārstāvji diskutēja par tiesībām iegūt informāciju no valsts iestādēm un tiesībām uz privātumu un šo tiesību līdzsvarošanu. Tika uzsvērts, ka jāsabalansē sabiedrības intereses ar personas individuālajām interesēm, taču vienlaikus pārspīlēta privātuma aizsardzības rezultātā nevajadzētu pieļaut absurdas situācijas.

3.3.8. Seminārs par labās prakses pieredzi pamattiesību ievērošanā piespiedu izraidīšanas operācijās

2016.gada septembrī tiesībsargs pievienojās Starptautiskā Migrācijas politikas attīstības centra (*International Centre for Migration Policy Development; ICMPD*) koordinētajam projektam par piespiedu izraidīšanas novērošanu. Projekts turpinājās līdz 2018.gada 31.oktobrim, un tajā piedalījās Eiropas Robežu un krasta apsardze (Frontex), Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA) un 15 dalībvalstis.

Projekta ietvaros 27.-28.februārī Rīgā notika divu dienu seminārs par labās prakses pieredzi pamattiesību ievērošanā piespiedu izraidīšanas operācijās. Latvijas nacionālās piespiedu izraidīšanas sistēmas novērtēšanas ietvaros Rīgā norisinājās ekspertu tikšanās, kā arī apmācības par iespējamo cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanu un piespiedu izraidīšanas procesu pārstāvjiem no Tiesībsarga biroja, Valsts robežsardzes un nevalstiskajām organizācijām, kuras sniedz atbalstu iespējamiem cilvēktirdzniecības upuriem.

3.3.9. Dalība Eiropas Nacionālo cilvēktiesību institūciju tīklā

Tiesībsargs ir Eiropas Nacionālo cilvēktiesību institūciju tīkla ENNHRI biedrs, un Tiesībsarga biroja pārstāvji aktīvi piedalās dažādās tematiskajās darba grupās. Pārskata gadā biroja pārstāve piedalījās komunikācijas darba grupas tikšanās par sadarbības iespējām ar citiem Eiropas līmeņa institūciju tīkliem, piemēram, Eiropas tiesiskās vienlīdzības aizsardzības organizāciju tīklu *Equinet*, kā arī dalībnieki informēja par aktualitātēm darba grupas dalībnieku institūcijās un valstīs kopumā.

Kā viens no abu organizāciju sadarbības piemēriem minama arī ENNHRI darba grupas par Personu ar invaliditāti tiesību konvenciju un *Equinet* kopīgi rīkotā tikšanās un apmācības pārskata gada 2.-4.oktobrī. Apmācību ietvaros nacionālo cilvēktiesību un tiesiskās vienlīdzības aizsardzības institūciju pārstāvji guva detalizētu priekšstatu par neatkarīgo monitoringa mehānismu sadarbību ar ANO un cilvēkus ar invaliditāti pārstāvošajām nevalstiskajām organizācijām.

3.3.10. Pieredzes apmaiņas pasākumi

Pārskata gadā Tiesībsarga birojs piedalījās Ziemeļvalstu un Baltijas valstu mobilitātes programmā “Valsts administrācija”, lai no Somijas un Zviedrijas kolēģiem gūtu pieredzi un labo praksi par vārda brīvību, viltus ziņām un naida runu, un cilvēktirdzniecības novēršanas mehānismiem.

Pieredzes apmaiņas vizīšu ietvaros Zviedrijā biroja pārstāvji tikās ar Tieslietu kancleru, Preses ombudu, Dzimumu līdztiesības iestādes pārstāvjiem, vēstnieku un nacionālo koordinātoru cilvēktirdzniecības apkarošanas jautājumos, Zviedrijas policiju, kā arī nevalstiskajām organizācijām. Savukārt Somijā pieredzes apmaiņas tikšanās norisinājās ar Somijas Nediskriminācijas ombuda biroja pārstāvjiem, tai skaitā nacionālo ziņotāju cilvēktirdzniecības jautājumos, Līdztiesības ombudu, Mediju padomes vadītāju, kā arī pārstāvjiem no policijas, Valsts pārvaldes aģentūras un nevalstiskajām organizācijām.

2018.gadā Tiesībsarga birojā organizētas diskusijas un profesionāļu tikšanās par tādām tēmām kā deinstitucionalizācija, nolēmumu izpildes procesos identificētās problēmas, apstākļi transportlīdzekļos ieslodzīto konvojēšanai, personas datu apstrāde Tiesu informācijas sistēmā, nepilngadīgie bez pavadības, personas iespējas tikt uzņemtai militārajā dienestā, kā arī kopīgi ar Centru “Dardedze” rīkota apaļā galda diskusija par izpētes interviju kā informācijas iegūšanas veidu seksuāla rakstura pāridarījuma gadījumā.

Lai sniegtu ieskatu to jautājumu un tēmu klāstā, ar kuriem ikdienā strādā Tiesībsarga birojs, Eiropas Semestra vizītes Rīgā ietvaros tika sniegta informācija Eiropas Komisijas

Ģenerāldirektorātu pārstāvjiem. Savukārt Nacionālo cilvēktiesību institūciju Globālās alianses ikgadējās konferences ietvaros 23.-24.februārī Ženēvā tiesībsargs rīkoja diskusiju par *maigās varas* līdzekļiem un to daudzveidību cilvēktiesību institūciju darbā, cilvēktiesību aizsardzībā un izpratnes veicināšanā.

3.3.11. Tiesībsarga tiesas procesa izspēle cilvēktiesībās 2018

Turpinot jau iepriekš aizsākto tradīciju, tiesībsargs jau trešo reizi organizēja tiesu izspēli cilvēktiesībās, kas norisinājās 2018.gada 28.aprīlī Tiesībsarga birojā ar finālu Satversmes tiesā. Tiesībsargs izspēlē aicināja piedalīties tiesību zinātņu studentus no visām Latvijas augstākās izglītības iestādēm. Izspēles kāzusā bija iekļauti jautājumi par apcietinājuma piemērošanu, kā arī apcietinātās personas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi un tiesības dibināt arodbiedrību.

Izspēlei bija pieteikušās 11 komandas, no kurām sešas piedalījās mutiskajā daļā. Divas komandas bija no Valsts policijas koledžas (VPK) un pa vienai komandai no Latvijas Universitātes (LU), Rīgas Juridiskās augstskolas (RJA), Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas (RTA).

Izspēles finālu Satversmes tiesas sēžu zālē tiesāja Satversmes tiesas tiesnesis Artūrs Kučs, tiesībsargs Juris Jansons, tiesībsarga vietniece Ineta Piļāne, Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās Kristīne Līcis, Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniece ģenerāle Ilona Spure, Rīgas apgabaltiesas tiesnesis Juris Stukāns un Saeimas Juridiskā biroja vecākā juridiskā padomniece Ilze Tralmaka.

Izspēles uzvaras laurus plūca komanda "*Izspēles ieceļotāji*" (LU, dalībnieki Kristīne Sikora, Anete Suharževska un Artūrs Valters Freibergs), bet otro vietu ieguva komanda "*Līdz tiesību normām un tālāk*" (RSU, Darja Zaharova un Agnese Sausiņa). Savukārt izspēles pusfinālā iekļuva komandas "*1895*" (RJA, Kristiāna Plāte, Gabriela Fomina un Linda Kronberga) un "*Gods, taisnība, likums*" (VPK, Agris Galvanovskis, Romans Vasitenoks un Valdemārs Timofejevs).

Pirmās vietas ieguvēji balvā saņēma iespēju piedalīties ELSA Vasaras skolā cilvēktiesībās Dānijā. Tāpat fināla un pusfināla dalībnieki ieguva vērtīgas grāmatas un žurnāla "Jurista Vārds" abonementu sešiem mēnešiem, ko sarūpēja Latvijas Republikas oficiālais izdevējs "Latvijas Vēstnesis".

Nominācijā "*Labākā rakstiskā daļa*" uzvarēja komanda "*Izspēles ieceļotāji*", kuras pārstāve Kristīne Sikora ieguva arī balvu nominācijā "*Labākais orators*". Par tiesu izspēles labāko citātu autoru tika atzīts komandas "*Izspēles ieceļotāji*" kapteinis Artūrs Valters Freibergs.

Izpēles fināla dalībnieki savukārt izvēlējās “*Labāko tiesnesi*”, un šogad nomināciju ieguva Saeimas Juridiskā biroja pārstāve Ilze Tralmaka.

Tiesībsargs, rīkojot tiesu procesa izspēli cilvēktiesībās, plāno arī turpmāk piesaistīt ne vien uzņēmīgus un talantīgus studentus, bet arī turpināt sadarbību ar izciliem tiesību zinātņu ekspertiem. Izpēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu, lai jaunie juristi cilvēktiesības izvēlētos par savu profesionālo specializāciju. Atzīmējams, ka tiesībsargs jau ir izsludinājis pieteikšanos arī 2019.gada izspēlei cilvēktiesībās!

4. Starptautiskā sadarbība

Pārskata periodā tiesībsargs atbilstoši savam mandātam un, turpinot iepriekšējo gadu darbību, aktīvi piedalījās dažādu starptautisko un reģionālo organizāciju darbā. Starptautiskajā līmenī tiesībsargs aktīvi sadarbojās ar ANO.

4.1. Sadarbība sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā

- ANO Kontaktpunktam par vecuma diskrimināciju tika sniegta informācija par situāciju Latvijā un tiesībsarga aktivitātēm ilgstošās aprūpes un paliatīvās aprūpes jomās, lai veicinātu diskusiju ANO darba grupas par vecuma diskrimināciju IX sesijā. Papildus informācija par Tiesībsarga biroja aktivitātēm vecuma diskriminācijas novēršanā un problemātikā tika sniegta ENNHRI, kas kā Eiropas līmeņa nacionālo cilvēktiesību institūciju apvienojoša organizācija pārstāvēja minēto institūciju viedokli ANO.

- ANO Augstajam Cilvēktiesību komisāram tika sniegta informācija par ANO rezolūcijas Nr.37/16 “Tiesības uz darbu” ieviešanu attiecībā uz jauniešu nodarbinātību. Cita starpā tiesībsargs vērsa uzmanību uz Saeimā virzītajiem grozījumiem Darba likumā, kas paredzēja noteikt nelabvēlīgākus apstākļus darba ņēmējiem, piemēram, samazinot samaksu par virsstundu darbu.

- ANO Speciālajam ziņotājam par personu ar invaliditāti tiesībām tika sniegta informācija par problēmām, ar kurām personas ar invaliditāti saskaras veselības aprūpes jomā, tai skaitā norādot uz nepietiekamu aptieku skaitu, īpaši reģionos; samazinātajām pieejamības prasībām veselības aprūpes iestādēs; problēmām savlaicīgi saņemt tehniskos palīgīdzekļus gan pieaugušajiem, gan bērniem.

- Tiesībsargs sniedza informāciju par nacionālo cilvēktiesību institūciju iespējām novērst un samazināt jebkuras formas vardarbību pret sievietēm un meitenēm GANHRI ziņojuma projektam diskusijai ANO Komisijas par sieviešu statusu 63.sesijā.

- Tiesībsarga birojs izstrādāja nodaļu par tiesībām uz veselību un reproduktīvajām tiesībām *Equinet* materiālā par vecuma diskrimināciju. Minētais materiāls tiks publicēts 2019.gada sākumā.

- Tiesībsargs sadarbībā ar *Equinet* un ENNHRI Rīgā organizēja apmācības Eiropas vienlīdzības institūcijām par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu, uzsverot sadarbību ar ANO Komiteju par personu ar invaliditāti tiesībām un sadarbību ar personu ar invaliditāti pārstāvošajām organizācijām. Papildus Rīgā tika organizēta ENNHRI ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām darba grupas sanāksme.

- Tiesībsargs sniedza viedokli Latvijas pārstāvei cilvēktiesību institūcijās par Latvijas Konsolidētā ceturtā, piektā, sestā un septītā kārtējā ziņojuma projektu par ANO 1979.gada Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanas izpildi par laika posmu no 2005.gada 1.janvāra līdz 2017.gada 31.decembrim projektu. Sniegta informācija Labklājības ministrijai, lai sagatavotu Latvijas Republikas ziņojumu par Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas saistību izpildi.

- Tiesībsarga birojs aktīvi ir iesaistījies personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanā Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas notiks 2019.gada maijā. Tiesībsargs ir iesniedzis informāciju Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai, Eiropas Pamattiesību aģentūrai par Tiesībsarga biroja veikto vēlēšanu monitoringu 2014.gadā par personu ar invaliditāti, kas atrodas psihoneiroloģiskajās slimnīcās, iespējām piedalīties vēlēšanās (labās prakses piemērs). Ņemot vērā, ka vairākas Eiropas līmeņa institūcijas plāno sagatavot materiālu par pieejamības nodrošināšanu vēlēšanās personām ar invaliditāti, tiesībsargs ir iesniedzis informāciju, ko varētu izmantot šī materiāla sagatavošanā.

- Sadarbojoties ar citām nacionāla līmeņa vienlīdzības institūcijām, ir sniegta šāda informācija: Albānijas vienlīdzības institūcijai par personu ar invaliditāti maksas atvieglojumiem, izmantojot sabiedrisko transportu; Austrijas vienlīdzības institūcijai – par diskrimināciju dzimuma dēļ pieejā precēm un pakalpojumiem; Slovākijas Nacionālajam cilvēktiesību centram - par Latvijas Krimināllikumā iekļauto normu, kas paredz sodu par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu invaliditātes dēļ. Papildus tiesībsargs ir sniedzis informāciju Slovākijai par Tiesībsarga biroja veiktajiem pētījumiem par tiesībām uz mājokli (labās prakses piemēri). Slovēnijas vienlīdzības institūcijai ir sniegta informācija par tiesībsarga mandātu dažādos tiesu procesos.

- Tiesībsarga birojs ar prezentācijām par biroja paveikto kā labās prakses piemēriem ir uzstājies šādās starptautiskās sanāksmēs: Austrijas Invaliditātes ombuda konferencē, kas tika organizēta Austrijas prezidentūras Eiropas Savienībā ietvaros; Eiropas Padomes, Eiropas Pamattiesību aģentūras, *Equinet* un ENNHRI Sociālo un ekonomisko lietu platformas sanāksmē prezentējot pētījumus par iespējām realizēt tiesības uz mājojumiem; *Equinet* un ENNHRI apmācībās par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu, informējot par tiesībsarga sadarbību ar personu ar invaliditāti pārstāvošajām organizācijām.

- Pēc Labklājības ministrijas uzaicinājuma tiesībsargs uzstājās Eiropas Komisijas un Labklājības ministrijas sanāksmē ar savu skatījumu par personu ar invaliditāti problemātiku nodarbinātības jomā Latvijā.

- Tiesībsarga birojs ir ievēlēts par ENNHRI Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību darba grupas vadītāju sadarbībā ar Skotijas Vienlīdzības institūciju. Papildus ENNHRI kā organizācija, kas apvieno augstāko līmeni ieguvušās vienlīdzības institūcijas, par 2019.gada tēmu ir izvēlējusies sociālās un ekonomiskās tiesības, tādējādi uzsverot to nozīmi arī Eiropas līmenī.

4.2. Sadarbība bērnu tiesību jomā

4.2.1. Aktivitātes

2018.gada 21.-22.maijā Varšavā Polijas Bērnu ombuda birojā norisinājās Baltijas un Polijas bērnu ombudu ikgadējā sanāksme. Pirmajā dienā tiesībsargs, Polijas un Lietuvas Bērnu ombudi, Igaunijas Tieslietu kanclera Bērnu un jauniešu tiesību nodaļas pārstāvji prezentēja nacionālās aktivitātes divās tēmās – vardarbība ģimenē un bērnu digitālās tiesības. Tiesībsargs informēja par Latvijas normatīvo regulējumu vardarbības pret bērniem gadījumā, sabiedrības pienākumu nekavējoties ziņot par jebkādu vardarbību pret bērnu un tā piemērošanas praksi. Tiesībsargs klātesošos pārstāvjus iepazīstināja ar Latvijas Drošāka interneta centra pēdējā gada aktivitātēm bērnu digitālo tiesību jomā.

Jānorāda, ka 2017.gada Baltijas un Polijas bērnu ombudu tikšanās laikā Rīgā dalībvalstis vienojās par kopēju situācijas izpēti attiecībā uz nacionālo praksi uzturlīdzekļu administrēšanā, tādējādi tikšanās laikā Polijā tiesībsargs arī prezentēja sākotnējos izpētes rezultātus par Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un Polijas situāciju. Uzturlīdzekļu izmaksas un piedziņas procedūras valstīs var būt dažādas, vairāk vai mazāk efektīvas, bet tiesībsargs uzsvēra, ka jātiecas uz sabiedrības vērtību sistēmas un tiesiskās apziņas izaugsmi. Ikvienam vecākam ir pienākums uzturēt savu bērnu neatkarīgi no vecāku savstarpējām attiecībām.

Kopīga valstu tiesiskā regulējuma izpēte ir ceļš uz to, lai meklētu aizvien efektīvākus mehānismus, kādā veidā uzlabot vecāku atbildību uzturēt savus bērnus. Sanāksmes laikā tika pārrunāti galvenie secinājumi, kas iegūti, veicot izpēti, un gala rezultāts apkopots pētījumā par uzturlīdzekļu administrācijas praksi četrās valstīs.

No 2018.gada janvāra līdz aprīlim tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas pārstāvji piedalījās arī četros Baltijas jūras valstu padomes rīkotajos ekspertu semināros, kas norisinās projekta “Bērnība bez vardarbības: Ceļā no bērnu fiziskās sodīšanas” ietvaros. Semināru tēmas tika sadalītas četros tematiskajos blokos: pozitīvās audzināšanas programmas vecākiem; tiesību akti, kas aizliedz fiziskos sodus un veidi, kā ietekmēt normatīvā regulējuma uzlabojumu; kampaņas, lai veicinātu fizisko sodu mazināšanu; komunikācijas rīki, lai uzrunātu sabiedrību par vardarbības ietekmi uz bērnu attīstību.

Ekspertu semināru noslēgumā 2018.gada 15.-16.novembrī tiesībsargs piedalījās Baltijas jūras valstu padomes rīkotajā augsta līmeņa konferencē par miesas sodu aizliegumu bērniem. Konferencē tika apskatīti sasniegumi, īstenojot fizisko sodu juridisko aizliegumu starptautiski un Baltijas jūras reģionā. Tāpat tika skartas tēmas par pozitīvo audzināšanu, bērnu iesaisti miesas sodu aizlieguma aktualizēšanā, kā arī par preventīvajiem mehānismiem vardarbības pret bērniem apzināšanā un izskaušanā. Tiesībsargs konferences atklāšanas panelī uzstājās ar runu par aktuālo situāciju Latvijā, uzsverot mediju lomu situācijas uzlabošanā, kā arī izceļot sabiedrības garīgās un emocionālās veselības nozīmīgumu vardarbības pret bērniem mazināšanā.

Tiesībsarga Bērnu tiesību nodaļas pārstāvji piedalījās arī Eiropas bērnu ombudu tīkla (ENOC) rīkotajā seminārā, kas norisinājās 2018.gada 7.-8.jūnijā, Īrijas Bērnu tiesību ombuda birojā Dublinā, kā arī ENOC ikgadējā konferencē un Ģenerālās asamblejas sanāksmē, kas 2018.gada 18.-21.septembrī notika Parīzē, Francijā.

2018.gada ENOC bērnu tiesību tēma, kas tika sīkāk apspriesta ENOC seminārā un gada konferencē, bija “Bērnu tiesības un labklājība, veicinot garīgo veselību”.

Konferences laikā bērnu garīgā veselība tika skatīta plašākā tvērumā, ne tikai garīgo saslimstību kontekstā, bet arī vērtējot valsts un sabiedrības pārstāvju radītās vides ietekmi uz bērnu garīgās veselības attīstību un labklājību, kas ir primārais nosacījums, lai mazinātu bērna garīgās saslimšanas riskus.

ENOC Ģenerālās asamblejas sēdē, kas norisinājās pēc konferences, tika apstiprināti trīs ENOC nostājas ziņojumi:

- Par bērnu garīgo veselību Eiropā
- Par ceļojošo bērnu izglītību

- Par starptautisko adopciju

Ģenerālās asamblejas laikā dalībvalstis tika informētas par 2019.gada ENOC tēmu, par kuru ENOC dalībnieki vienojās šī gada jūlijā – Bērna digitālās tiesības.

4.2.2. Informācijas pieprasījumi

2018.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 12 starptautiskie pieprasījumi par bērna tiesību jautājumiem. No tiem 9 bija no ENOC biedriem: lūgums sniegt informāciju par skolas uzdoto mājasdarbu regulējumu; par budžeta bērna tiesību īstenošanai noteikšanu valstī; bērnu ar invaliditāti tiesībām; par izmantoto terminoloģiju izglītības iestādēm, kurās mācās bērni ar garīgiem traucējumiem; par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atņemšanu vecāku slimības dēļ; par rotaļlietu reklāmas regulējumu, kā arī lūgums sniegt detalizētu informāciju par nacionālo regulējumu starptautiskajā adopcijā, bērnu garīgās veselības jomā un ceļojošajiem bērniem (patvēruma meklētājiem, bez pavadības u.c.)

No dažādām Eiropas valstu institūcijām un starptautiskajām organizācijām tika saņemti trīs pieprasījumi un aptaujas: par Baltijas jūras valstu padomes izdotajām vadlīnijām par vardarbības pret bērniem apkarošanu, kā arī par ASV Valsts departamenta ikgadējā cilvēktiesību ziņojuma komentāru attiecībā uz vardarbību pret bērniem.

5. Tiesībsarga biroja viedokļi Satversmes tiesai

1.	08.01.2018. 1-6/1	Viedoklis lietā Nr.2017-24-01 "Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 213.panta un 289.prim 20.panta septītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Inga Zonenberga
2.	11.01.2018. 1-6/2	Viedoklis lietā Nr.2017-21-01 "Par Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 41.panta pirmās daļas 1.punkta "d" apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis
3.	25.01.2018. Nr.1-6/3	Papildus viedoklis lietā Nr.2017-15-01 "Par tiesas sēdi lietā Nr.2017-15-01"	Gita Gailīte
4.	23.02.2018. Nr.1-6/4	Viedoklis lietā Nr.2017-23-01 "Par Kriminālprocesa likuma 573.panta otrās un trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Ilze Ambrasa
5.	28.02.2018. Nr.1-6/5	Viedoklis lietā Nr.2017-30-01 "Par Civilprocesa likuma 26.panta pirmās daļas, 128.panta otrās daļas 1.²punkta pirmā teikuma un 132.panta pirmās daļas 6.punkta, ciktāl tie nosaka pienākumu prasības pieteikumā norādīt atbildētāja deklarēto dzīvesvietu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam"	Kristīne Pakārkle
6.	01.03.2018. Nr.1-6/6	Viedoklis lietā Nr.2017-25-01 "Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 9. un 91.pantam"	Santa Tivaņenkova
7.	27.04.2018. Nr.1-6/7	Viedokli lietā Nr.2018-04-01 "Par likuma "Par nekustamā īpašuma nodokli" 7.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes maksāšanas pienākuma izbeigšanos par neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis
8.	11.05.2018. Nr.1-6/8	Par tiesas sēdi lietā Nr.2017-28-0603	Ieva Arklone

9.	04.06.2018. Nr.1-6/9	Viedoklis lietā Nr.2018-07-05 "Par vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra 2017.gada 26.septembra rīkojuma Nr.1-2/7346 "Par Rēzeknes pilsētas domes 2016.gada 22.decembra lēmuma Nr.1872 "Par ēdināšanas izmaksu noteikšanu Rēzeknes pilsētas izglītības iestādēs un uzcenojuma apstiprināšanu" 1.3. apakšpunkta daļā par ēdināšanas izmaksu (vecāku maksas) noteikšanu speciālajās pirmskolas izglītības iestādēs un 7.punkta darbības apturēšanu" atbilstību likuma "Par pašvaldībām" 49.pantam"	Laila Grāvere
10.	07.06.2018. 1-6/10	Viedoklis lietā Nr.2018-06-0103 "Par Valsts sociālo pabalstu likuma 12.panta pirmās daļas un Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumu Nr.805 "Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību" 9.pielikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 109.pantam"	Anete Ilves
11	23.10.2018. 1-6/11	Viedoklis lietā Nr.2018-10-0103 "Par Krimināllikuma 237. ¹ panta otrās daļas, redakcijā, kas bija spēkā no 2013.gada 1.aprīļa līdz 2015.gada 01.decembrim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90.pantam un 92.panta otrajam teikumam Ministru kabineta 2007.gada 25.septembra noteikumu Nr.645 "Noteikumi par Nacionālo stratēģiskās nozīmes preču un pakalpojumu sarakstu" pielikuma 10A905 sadaļas "e" apakšpunkta redakcijā, kas bija spēkā no 2009.gada 28.novembra līdz 2014.gada 23.janvārim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta otrajam teikumam"	Juris Siļčenko
12.	23.10.2018. 1-6/12	Viedoklis lietā Nr.2018-11-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma" 3.panta 9.2 daļas 1. un 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam"	Kristīne Pakārkle
13	09.11.2018. 1-6/13	Viedoklis lietā Nr.2018-14-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 14.panta 7. ¹ daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Agnese Laizāne

14	12.11.2018. 1-6/14	Viedoklis lietā Nr.2018-13-03 "Par Ministru kabineta 1998.gada 21.aprīļa noteikumu Nr.139 "Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 205-97 "Mūra un stiegrota mūra konstrukciju projektēšanas normas"" 4.un 5.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90.pantam"	Santa Tivaņenkova, Baiba Kiršteina
15	29.11.2018. 1-6/15	Viedoklis lietā Nr.2018-17-03 "Par Rīgas domes 2006.gada 7.februāra saistošo noteikumu Nr. 38 "Rīgas vēsturiskā centra un tā aizsardzības zonas teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi" 459.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam"	Inga Peimane
16	03.12.2018. 1-6/16	Viedoklis lietā Nr.2018-15-01 "Par Augstskolu likuma 27.panta piektās daļas un 30.panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106.panta pirmajam teikumam"	Gita Gailīte
17	14.12.2018. 1-6/17	Viedoklis lietā Nr.2018-12-01 "Par 2018.gada 22.marta likuma "Grozījumi Izglītības likumā" 1.panta pirmās daļas, otrās daļas vārdu "pirmsskolas izglītības un pamatizglītības pakāpē, ievērojot šā likuma 41.panta noteikumus", 3.panta pirmās daļas vārda "pamatizglītības" un 2018.gada 22.marta likuma "Grozījumi Vispārējās izglītības likumā" 2.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta otrajam teikumam, 112.pantam un 114.pantam"	Laila Grāvere
18	19.12.2018. 1-6/18	Viedoklis lietā Nr.2018-18-01 "Par Ceļu satiksmes likuma 14.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam"	Kristīne Pakārkle
19	01.02.2018. 1-13/1	Viedoklis "Par Jūrmalas pilsētas domes 2014.gada 4.septembra saistošo noteikumu Nr.27 "Jūrmalas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi" 18.un 20.punkta atbilstību Satversmes 1.pantam"	Agnese Laizāne

6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2018.gadā

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Maijā	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	71	89	93	75	109	93	82	91	74	88	50	67	982
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	43	35	44	50	50	34	44	49	31	42	39	33	494
Bērnu tiesību nodaļa	23	24	24	28	19	12	17	19	16	15	18	18	233
Pārējie darbinieki	0	1	0	0	0	0	0	2	0	3	1	0	7
Kopā	137	149	161	153	178	139	143	161	121	148	108	118	1716
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	2	1	3	2	1	1	1	2	2	1	0	1	17
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>2</i>
Prevencijas daļa				1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>				<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	4	3	6	0	1	2	2	0	2	2	1	0	23
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1</i>
Bērnu tiesību joma	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	4
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>1</i>
Kopā	6	4	10	4	2	3	4	3	4	3	1	1	45
<i>t.sk. pēc savas iniciatīvas</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>3</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>5</i>
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	4	2	3	4	4	10	7	3	1	3	4	8	53
Prevencijas daļa				1	0	0	0	0	0	0	0	0	
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	19	23	16	18	22	21	28	17	14	11	14	16	219
Bērnu tiesību nodaļa	2	4	5	2	4	5	6	2	4	7	1	0	42

Kopā	25	29	24	25	30	36	41	22	19	21	19	24	315
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	53	70	81	65	71	100	87	81	61	92	70	59	890
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	42	47	57	45	71	50	44	68	57	86	62	46	675
Bērnu tiesību nodaļa	25	32	56	63	39	38	61	48	23	38	26	47	496
Pārējie darbinieki	0	1	0	1	2	0	0	1	0	2	1	2	10
Kopā	120	150	194	174	183	188	192	198	141	218	159	154	2071
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	1	2	2	0	1	4	2	0	1	3	1	17
Prevencijas daļa				0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	0	3	2	0	4	1	3	2	1	3	2	1	22
Bērnu tiesību nodaļa	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	3
Kopā	0	4	4	2	4	2	8	5	1	5	5	3	43
Saņemti sarakstes dokumenti no juridiskām un fiziskām personām													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	44	32	27	32	45	39	49	42	29	45	38	28	450
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	41	37	31	36	91	43	53	43	47	131	52	52	657
Bērnu tiesību nodaļa	28	17	23	45	37	35	36	25	16	21	24	24	331
Pārējie darbinieki	1	3	9	8	16	22	11	8	13	5	11	0	107
Kopā	114	89	90	121	189	139	149	118	105	202	125	104	1545
Saņemti sarakstes dokumenti pārbaudes lietu ietvaros													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	5	7	0	11	8	2	5	4	6	3	2	5	58
Prevencijas daļa					1	2	0	0	0	2	0	0	5
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	5	21	29	121	22	16	8	10	6	11	8	3	260
Bērnu tiesību nodaļa	25	28	22	17	7	11	21	9	95	18	8	4	265

Kopā	35	56	51	149	38	31	34	23	107	34	18	12	588
Saņemti dokumenti (kopā)	288	294	303	423	408	309	328	302	334	384	251	249	3873
Sagatavoti nosūtāmie dokumenti (kopā)	200	241	308	257	250	290	294	271	203	298	211	207	3030
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	20	16	15	11	18	22	17	12	14	33	20	11	209
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	29	29	27	27	26	24	24	23	21	20	20	14	284
Bērnu tiesību nodaļa	17	15	9	13	9	7	15	14	7	17	9	8	140
<i>Telefonkonsultācijas</i>	440	405	399	391	416	384	396	358	360	493	353	253	4648
<i>Atbildes e-pastā</i>	64	86	73	71	100	50	49	48	67	67	73	52	800
Apmeklētāji bez pieraksta	67	76	78	70	77	66	62	58	47	76	52	51	780
Kopā	637	627	601	583	646	553	563	513	516	706	527	389	6861
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	6	4	4	4	0	2	2	4	0	3	2	3	34
Satversmes tiesai	3	2	1	1	1	2	0	0	0	2	3	3	18
Kopā	9	6	5	5	1	4	2	4	0	5	5	6	52
Organizētās pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (monitoringa vizītes utml.)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	0	2	4	0	0	0	0	1	1	2	0	10
Prevencijas daļa	0	0	1	4	4	5	4	0	5	4	3	0	30
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Bērnu tiesību nodaļa	4	1	2	3	2	0	0		0	0	0	2	14
Kopā	4	1	6	13	6	5	4	0	6	5	5	2	57
Sabiedrības informēšana													
Publikācijas (Letas monitorings)	558	1067	795	556	571	495	234	441	350	389	451	364	6271
Preses relīzes (t.sk. ziņas mājaslapā)	8	10	6	5	11	7	7	5	10	9	13	8	99

Dalība pasākumos													
Tiesībsarga biroja organizētie pasākumi: semināri, diskusijas u.c.	10	13	3	10	12	7	3	11	12	9	10	8	108
Citu institūciju organizētajos pasākumos lasītās lekcijas, dalība diskusijās	7	7	25	20	23	18	2	7	14	26	28	12	189
Tiesībsarga biroja darbinieku dalība darba grupās un komisijās	11	23	24	16	14	16	3	1	9	12	6	8	143
Veiktas izraidāmo ārzemnieku aptaujas	0	0	0	0	6	0	0	7	7	10	0	0	30

Kopsavilkums

Atbilstoši Tiesībsarga likumā noteikto funkciju un uzdevumu klāstam tiesībsarga pienākumos ietilpst: veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību; sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu; izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē; jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu; sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu. Šim nolūkam likumdevējs tiesībsargam ir paredzējis konkrētus uzdevumus, tiesības un arī pienākumus, kuru apjoms, gadiem ritot, aizvien pieaug. Attiecīgi pieaugums atspoguļojas arī tiesībsarga institūta ikgadējā darba pārskata ziņojuma apjomā – tas kļūst arvien biežāks.

Līdzīgi kā iepriekš, arī šajā kopsavilkumā nav sniegts tiesībsarga gadskārtējā ziņojuma izsmelošs pārskats, bet gan akcentēti tie jautājumi un aktualitātes, kas raksturo sistēmiskas problēmas vai kam ir īpaša nozīmība sabiedrībā, vienlaikus sniedzot arī priekšstatu par Tiesībsarga biroja darba apjomu un tvērumu 2018.gadā. Sekmējot sabiedrības izpratni par cilvēktiesībām un labas pārvaldības principu, atsevišķās vietās arī uzsvērtas tiesībsarga skaidrojošās atziņas par kādu tiesību institūtu vai tā aspektu, ja saistībā ar to ir konstatēta problēma. Vienlaikus tiesībsargs arī vērš uzmanību uz labās prakses vai pretējiem piemēriem saistībā ar Latvijas ombuda rekomendāciju izpildi.

Nemot vērā iepriekš minēto, šajā kopsavilkumā ietvertie *pieturas punkti* nebūtu traktējami kā vienīgās un galvenās problēmas cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā Latvijā, jo pilnīgu priekšstatu par to sniedz vienīgi pārskata ziņojums kopumā.

Bērnu tiesību joma

Aktualitātes un statistika

[1] 2018.gadā bērna tiesību jomā Tiesībsarga birojā kopumā saņemti 907 iesniegumi (2017. – 1043), tai skaitā par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem. No kopskaita 233 bija rakstveida iesniegumi, tostarp 9 no bērniem, un 674 – klātienē, telefoniski un elektroniski sniegtas konsultācijas.

2018.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas trīs pārbaudes lietas, no tām viena pēc tiesībsarga iniciatīvas un divas pēc privātpersonu iesniegumiem.

[2] Lielākais iesniegumu skaits – 111 – saņemts par bērna tiesībām īstenot saskarsmes tiesības; par bērna tiesībām uzaugt ģimenē saņemti 109 iesniegumi, vēl 61 iesniegums saņemts par tiesībām saistībā ar pamatizglītības nodrošināšanu, bet 59 – par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem. Vēl 56 gadījumos personas vērsušās Tiesībsarga birojā par uzturlīdzekļu jautājumiem.

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām daudz iesniegumu saistīts ar saskarsmes tiesības īstenošanu (139 iesniegumi 2017.gadā, 111 – 2018.). Tāpat aizvien aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē (74 iesniegumi 2017.gadā, 109 – 2018.) un ar aizgādības tiesību atjaunošanu vecākiem saistītie jautājumi. Vienlaikus ir samazinājies iesniegumu skaits saistībā ar pamatizglītības nodrošināšanu (89 iesniegumi 2017.gadā, 61 – 2018.).

Samazinājušies arī iesniegumi par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām (99 iesniegumi 2017.gadā, 59 – 2018.), kā arī uzturlīdzekļu jautājumos (81 iesniegums 2017.gadā, 56 – 2018.) un saistībā ar tiesībām uz pirmsskolas izglītību (59 iesniegumi 2017.gadā, 40 – 2018.).

Tiesībsarga rekomendācijas bērnu tiesību jomā

[3] Pārskata periodā tiesībsargs vairākkārt ir izmantojis Bērnu tiesību aizsardzības likumā ietvertu kompetenci sniegt priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu. Šādas rekomendācijas sniegtas bāriņtiesām, pašvaldībām un to sociālajiem dienestiem, tiesām un valsts pārvaldes iestādēm, u.c.

Piemēram, tiesībsargs izskatīja privātpersonas iesniegumu, kurā norādīts, ka tā vērsusies Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijā ar lūgumu izvērtēt Ķekavas novada bāriņtiesas priekšsēdētājas rīcības ētiskumu un atbilstību tiesību normām, bet saņēma atteikumu. Asociācija vēstulē norādījusi, ka materiālus par iespējamiem ētikas kodeksa pārkāpumiem var iesniegt pašvaldības dome.

Bāriņtiesu likums noteic, ka bāriņtiesas darbinieku vispārējos ētikas principus un uzvedības standartus izstrādā Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija, un iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs secināja, ka asociācija arī ir izstrādājusi un 2017.gada 8.decembrī apstiprinājusi jaunu kārtību ētikas pārkāpumu izskatīšanai, taču tā gan nebija publiski pieejama. Tas rada neizpratni sabiedrībā, kā arī pašvaldībās par spēkā esošo kārtību bāriņtiesu darbinieku ētikas izvērtēšanā.

Tādēļ asociācija tika aicināta nekavējoties novērst konstatētos trūkumus un tās tīmekļa vietnē publicēt aktuālo informāciju par bāriņtiesas darbinieku vispārējiem ētikas principiem, uzvedības standartiem un pārkāpumu izskatīšanas kārtību.

Atsaucoties tiesībsarga aicinājumam, asociācija šos trūkumus novērsa.

[4] Izskatot privātpersonu iesniegumus, tiesībsargs iepazīstas ar bāriņtiesu nolikumiem un to atbilstību normatīvajiem aktiem. Vairāku bāriņtiesu nolikumos tika konstatēta to atsevišķu punktu neatbilstība spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem.

Tāpat Bāriņtiesu likuma 5.panta ceturtajā daļā noteikts, ka bāriņtiesa ne retāk kā reizi gadā sniedz attiecīgās pašvaldības domei pārskata ziņojumu par savu darbību. Pārskata ziņojums ir publicējams pašvaldības mājaslapā. Tiesībsargs konstatēja, ka vairāku pašvaldību (Jēkabpils pilsēta, Kokneses novads, Cēsu novads, Beverīnas novads) mājaslapu sadaļā “Bāriņtiesa” šie pārskati nav publicēti vai ir grūti atrodamī, un lūdza šos trūkumus novērst.

[5] Atbilstoši normatīvajiem aktiem, ja skolēns izglītības iestādē apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību, izglītības iestādēm ir pienākums rīkoties saskaņā ar normatīvo regulējumu un īstenot atbalsta pasākumus skolēna uzvedības uzlabošanai. Ja pēc skolas īstenotajiem atbalsta pasākumiem izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, tās vadītājam ir pienākums šo informāciju nosūtīt attiecīgajai pašvaldībai, jo tai ir pienākums izstrādāt bērnam uzvedības korekcijas programmu.

Diemžēl tiesībsargs ir konstatējis, ka izglītības iestādes pienākumu – informēt pašvaldību – neveic vispār vai veic novēloti, tas ir, ja vairāku gadu periodā nav izdevies uzlabot bērna uzvedību. Tiesībsargs ir aicinājis izglītības iestādes reaģēt uz pirmajiem bērnu pārkāpumiem un nosūtīt informāciju pašvaldībai laikus, kā arī aktualizējis šo jautājumu seminārā Rīgas skolu sociālajiem pedagogiem.

[6] Pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka pretēji likumdevēja mērķim Rīgas pilsētas pašvaldība ir sašaurinājusi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 16.punktā noteikto daudz bērnu ģimenes definīciju un noteikusi papildu kritērijus ģimenes atzīšanai par daudz bērnu ģimeni. Tiesībsargs lūdza Rīgas domi nekavējoties novērst trūkumus, kas nepamatoti izvirza papildu prasības daudz bērnu ģimenes statusa iegūšanai. Rīgas pilsētas pašvaldība tiesībsarga rekomendāciju vērā nav ņēmusi.

Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju arī Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija Rīgas domei vairākkārt paudusi viedokli, kas saskan ar Labklājības

ministrijas nostādnēm, par to, ka pašvaldībai savā darbībā, tostarp lēmumu pieņemšanā un piemērošanā, ir jāievēro Bērnu tiesību aizsardzības likuma normas, kurām ir augstāks juridiskais spēks nekā pašvaldību normatīvajiem aktiem.

[7] 2018.gadā tiesībsarga darbā tika aktualizēts jautājums par speciālās izglītības pieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām.

Tiesībsargs saņēma iesniegumu par bērna tiesību pārkāpumu iegūt izglītību atbilstoši savam veselības stāvoklim, attīstības līmenim un spējām dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Šajā kontekstā tiesībsargs atgādina, ka vairāki nacionālie tiesību akti nosaka bērna ar īpašām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu pamata un vispārējo vidējo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm. Šo tiesību nodrošināšanai bērna vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, proti, bērns var iegūt savām spējām, veselības stāvoklim un attīstībai atbilstošu izglītību speciālās izglītības iestādē vai vispārējā izglītības iestādē, kas iekļauj bērnus ar speciālajām vajadzībām. Izglītības likuma 17.panta pirmajā daļā ir noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt bērnam iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatzglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.

Tas nozīmē, ka pašvaldībai ir pienākums nodrošināt tās administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus neatkarīgi no viņu veselības stāvokļa ar iespēju iegūt pamatzglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Ar to saprot izglītības iestādi, kas ģeogrāfiski atrodas tuvāk vietai, kur bērns dzīvo.

[8] 2018.gadā pēc 12.klases skolēna iesnieguma saņemšanas tiesībsarga redzeslokā nonāca jautājums par valsts noteikto eksāmenu norises grafiku vidusskolēniem. Izskatot iesniegumu, tika konstatēts, ka ar Ministru kabineta 2017.gada 3.maija noteikumiem Nr.232, kas noteica eksāmenu norises laikus 2017./2018. mācību gadā, daži eksāmeni tika noteikti viens aiz otra bez nevienas dienas pārtraukuma.

Par šo situāciju skolēns jau 2017.gada rudenī vērsās ar iesniegumu Valsts izglītības satura centrā, kā arī citās valsts un pašvaldību iestādēs, tostarp Veselības ministrijā, lūdzot veikt izmaiņas eksāmenu norises grafikā, tomēr tas netika darīts. Valsts izglītības satura centrs kā risinājumu piedāvāja kārtot eksāmenu papildu termiņā.

Tiesībsargs uzskata, ka piedāvātais risinājums nav atbilstošs un valsts pārbaudījumu norises grafikam jābūt sastādītam tā, lai starp eksāmeniem tiktu nodrošināts atbilstošs atpūtas laiks un tiktu ievērotas izglītojamo tiesības. Tiesībsargs uzskata, ka ir svarīgi nodrošināt izglītojamiem atbilstošu pārtraukumu starp eksāmeniem, lai būtu iespēja atpūsties un atjaunot

spēkus. Tas ļautu kvalitatīvāk sagatavoties eksāmenam un bērnam radītu mazāku pārslodzi un stresu.

[9] Pārskata periodā tiesībsargs saņēma iesniegumus no bērnu ar smagiem funkcionāliem un garīga rakstura traucējumiem vecākiem par to, ka bērnam ir nepieciešams rehabilitācijas kurss, taču, tā kā bērnam ir 15 gadi, vecāki vairs nevar saņemt darba nespējas lapu un pabalstu. Tādējādi bērniem ar invaliditāti rehabilitācijas pakalpojuma saņemšana ir apgrūtināta.

Jautājuma izpētes ietvaros tiesībsargs secināja, ka bērniem, kuriem veselības stāvokļa dēļ ilgstoši ir jāuzturas ārstniecības iestādē un kuri nespēj veikt savu pašaprūpi, un ir vecāki par 14 gadiem, veselības aprūpes pieejamība tiek ierobežota, un tas ir pretrunā tiesību vienlīdzības principam. Tiesībsarga ieskatā, spēkā esošais regulējums patiesi ierobežo bērna tiesības uz attīstību un kvalitatīvu veselības aprūpi.

Tiesībsargs vērsās Labklājības ministrijā ar aicinājumu izstrādāt normatīvo aktu grozījumus, kas paredzētu, ka gadījumos, ja vecākam ir jākopj smagi slims bērns, kurš ir stacionēts ārstniecības iestādē, darba nespējas lapa un arī slimības pabalsts tiktu piešķirts līdz bērna 18 gadu vecumam.

Labklājības ministrija tiesībsargam atbildēja: tā piekrīt, ka bērniem, kuri vecāki par 14 gadiem un kuriem ir nepieciešama vecāku klātbūtne, lai saņemtu ārstniecisku rehabilitāciju invaliditātes vai pēkšņas slimības gadījumā, būtu nepieciešams atbalsts, tādēļ periodiski pārskata tiesisko regulējumu, vienlaikus tas darāms atbilstoši valsts finansiālajām iespējām un samērīgi ar citu iedzīvotāju grupām.

[10] Saskaņā ar Darba likuma 155.panta trešo daļu, ja māte nevar kopt bērnu laikā līdz 42.pēcdzemdību perioda dienai saslimšanas, traumas vai citu ar veselību saistītu iemeslu dēļ, tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu, piešķir atvaļinājumu uz tām dienām, kurās māte pati nav spējīga bērnu kopt. Arī saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, ja māte nevar kopt bērnu laikā līdz pēcdzemdību perioda 42.dienai sakarā ar slimību, traumu vai citu ar veselības stāvokli saistītu iemeslu dēļ, tēvam vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu mājās, piešķir maternitātes pabalstu par tām dienām, kad māte pati nav spējīga bērnu kopt.

Saistībā ar saņemtu bērna tēva iesniegumu šo normu sakarā tiesībsargs konstatēja, ka nav nevienas iestādes, kura varētu ārstam vai ieinteresētajai personai pilnībā izskaidrot, kādā kārtībā izsniedz darba nespējas lapu saskaņā ar likuma “Par

maternitātes un slimības apdrošināšanu” 6.panta otro daļu, jo praksē ar to ir problēmas. Turklāt šajā sakarā Veselības inspekcija un VSAA sniedza pretrunīgu informāciju par attiecīgo tiesību normu interpretāciju. Tādējādi personas, kurām ir nepieciešams izmantot šo tiesību aizsardzības mehānismu, to faktiski nespēj, jo viņām tiek sniegta nepietiekama un pretrunīga informācija, kā arī ārstiem trūkst zināšanu, kādā veidā šādos gadījumos ir jānoformē darba nespējas lapa.

Tādēļ tiesībsargs vērsās kompetentajās iestādēs, aicinot izstrādāt šim nolūkam nepieciešamās metodiskās vadlīnijas un papildināt VSAA mājaslapu ar atbilstošu informāciju, lai personas varētu noskaidrot un izprast savas tiesības.

[11] 2017.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz Saldus novada iedzīvotāju iesniegumiem par ēdināšanas pakalpojumu maksu pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs. Izpētē atklājās, ka pašvaldība ēdināšanas maksā iekļāvusi virkni izmaksu pozīciju, kas pēc būtības būtu jāapmaksā no tās budžeta, piemēram, pavāru algas, elektrības izmaksas u.c.

Šāda situācija skaidrojama ar to, ka neviens normatīvais akts konkrēti nenosaka, kādiem izmaksu komponentiem jāietilpst ēdināšanas pakalpojuma maksā, ko sedz vecāki. Ņemot vērā, ka pašvaldībām nav vienotas metodikas, pēc kā vadīties, ēdināšanas pakalpojuma izmaksu pozīcijas, kas jāapmaksā vecākiem, pašvaldībās ievērojami atšķiras. Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka neviens normatīvais akts arī nenosaka tiešu vecāku pienākumu segt sava bērna ēdināšanas izmaksas pirmsskolas izglītības iestādē.

 Ņemot vērā, ka pirmsskolas izglītības apguves process ir nesaraunami saistīts arī ar bērnu ēdināšanu izglītības iestādē, tiesībsarga ieskatā, ir jānosaka vienota metodika ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam, vienlaikus skaidri paredzot, kādas izmaksas sedzamas no pašvaldības budžeta, bet kādas jāsedz bērnu vecākiem.

Lai novērstu pašvaldību nevienlīdzīgo praksi, tiesībsargs aicināja Izglītības un zinātnes ministriju izstrādāt grozījumus Izglītības likumā, precizējot pašvaldības un bērnu vecāku pienākumus ēdināšanas pakalpojuma nodrošināšanā (apmaksā), kā arī izstrādāt vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam. Taču saskaņā ar ministrijas sniegto atbildi, tās ieskatā, nav pamata iejaukties pašvaldības autonomajās funkcijās, nosakot tām jaunus pienākumus pirmsskolas izglītības iestāžu ēdināšanas pakalpojumu nodrošināšanā, jo minētās darbības ir saistītas ar papildu finanšu līdzekļiem no valsts budžeta.

Ministrija arī uzskata, ka Izglītības likumā nav nepieciešami tiesībsarga rosinātie grozījumi, jo esošais tiesiskais regulējums ir pietiekams, lai pašvaldības, īstenojot savas

autonomās funkcijas, pašvaldības budžeta ietvaros izpildītu likumā noteiktās prasības attiecībā uz pirmsskolas izglītības iestāžu uzturēšanas un saimniecisko izdevumu segšanu.

Tāpat, ministrijas ieskatā, šobrīd nav pamata izstrādāt pirmsskolas izglītības iestādēm vienotu metodiku ēdināšanas pakalpojuma izmaksu aprēķinam, bet būtiski ir nodrošināt bērnu ēdināšanu atbilstoši normatīvajiem aktiem par pārtikas aprites uzraudzību un uztura normām, kas ir viens no primārajiem pirmsskolas izglītības iestādes uzdevumiem.

Nemot vērā, ka tiesībsargs nepiekrīt Izglītības un zinātnes ministrijas paustajam viedoklim, 2019.gadā ministrija atkārtoti tiks aicināta rīkoties nevienlīdzīgās attieksmes novēršanai un skaidru ēdināšanas maksas aprēķina kritēriju noteikšanai.

Ārpusģimenes aprūpes iestādēs ievietoto bērnu tiesības

[12] Lai gan ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē vai, ja tas nav iespējams, saņemt aprūpi ģimeniskā vidē, 2018.gadā aptuveni 900 bērnu dzīvoja bērnu aprūpes iestādēs.

Tiesībsargs 2018.gadā ir veicis monitoringa vizītes visās psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurās uzturas bērni. Sarunās ārstniecības personas aktualizēja problēmu par bērnu, kas ievietoti ilgstošas aprūpes un rehabilitācijas institūcijās un valsts sociālās aprūpes centros, pārstāvību. Proti, ārsti norādīja, ka ārpus darba laika (atsevišķos gadījumos arī darba laikā) ir grūti sazināties ar bērnu vadītājiem vai viņu pilnvarotām personām, lai ar viņiem kā bērnu likumiskajiem pārstāvjiem saskaņotu lēmumus, kas jāpieņem nekavējoties, piemēram, ja bērns, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, nepiekrīt ārstēšanai un pats vēlas doties prom no slimnīcas.

Tiesībsarga vērtējumā, šādas situācijas, kad bērnu vadītāji vai viņu pilnvarotās personas ilgstoši nav sasniedzamas ārstniecības personām, nav pieļaujamas. Tādēļ tiesībsargs 2018.gada rudenī nosūtīja vēstuli ar rekomendācijām visām bērnu aprūpes iestādēm, lai tās turpmāk nepieļautu līdzšinējos pārkāpumus.

[13] Iepazīstoties ar valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju dibināto bērnu aprūpes iestāžu nosaukumiem, secināms, ka tie ir ļoti atšķirīgi, lai gan sniegto pakalpojumu apjoms ir līdzīgs. Piemēram: bērnu nams, bērnu aprūpes nams, bērnu nams – patversme, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas centrs, ģimenes atbalsta centrs, sociālās rehabilitācijas centrs, bērnu sociālo pakalpojumu centrs, bērnu un jauniešu centrs, internātskolas struktūrvienība. Jāatzīmē, ka šo iestāžu bērniem iestādes nosaukums sakrīt ar viņu dzīvesvietas (mājas) nosaukumu, kas nereti ir jānosauc dažādās iestādēs un dzīves situācijās.

Tiesībsarga ieskatā, bērnu aprūpes iestādēm ir jāuzsāk pāreja uz ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu, un atsevišķas iestādes šo uzdevumu jau ir paveikušas, tādēļ būtu jāpievērš uzmanība arī aprūpes iestāžu nosaukumiem un to atbilstībai sniegtā pakalpojuma saturam. Vienlaikus būtu jāizvērtē vārda “patversme” lietošana aprūpes iestādes nosaukumā. Tādēļ bērnu aprūpes iestāžu dibinātāji un vadītāji ir aicināti izvērtēt iestāžu nosaukumus, ņemot vērā bērnu intereses un sniegtā pakalpojuma atbilstību tam, bet Labklājības ministrijai izteikts aicinājums izvērtēt vārda “patversme” izslēgšanu no Bērnu tiesību aizsardzības likuma.

[14] Viens no izteiktākajiem bērnu aprūpes iestāžu trūkumiem, īstenojot bērnu tiesības uz viedokli, izpaužas tādējādi, ka iestādē nav izveidota bērniem pieejama un viņu vecumam atbilstoša sūdzību un priekšlikumu kārtība, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrā daļa. Pilnvērtīga sūdzību un priekšlikumu kārtība ir nozīmīgs preventīvs rīks, kas var atklāt un tieši norādīt uz iestādes sistēmiskiem trūkumiem, kā arī novērst iespējamus vardarbības riskus un atrisināt konfliktsituācijas. Ne mazāk būtiska ir bērnu līdzdalības veicināšana jau agrīnā vecumā.

Tādēļ Tiesībsarga biroja 2018.gadā jaunizveidotā Prevencijas daļa savā pirmajā darbības gadā pievērsās arī tiesību uz viedokli un līdzdarbošanos nodrošināšanai bērniem aprūpes iestādēs. Prevencijas daļas mērķis ir izvērtēt, kādā veidā tiek īstenotas ārpusģimenes aprūpē esošā bērna tiesības aprūpes iestādē, kā arī noskaidrot, kādi šķēršļi pastāv, lai bērns pilnvērtīgi izteiktu savu viedokli aprūpes iestādē.

Pēc apstākļu izpētes tiesībsargs ir aicinājis ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājus iesaistīt bērnus iestādes pasākumu organizēšanā un veicināt viņu līdzdarbību iestādes darba organizācijā, piemēram, kopīgi veidot iestādes iekšējos noteikumus, veicināt viņu vēlmi un prasmes iesniegt sūdzības vai priekšlikumus par iestādes darbību u.c.

[15] Pārbaudes vizītēs bērnu aprūpes iestādēs atklājas arī būtiski trūkumu bērnu veselības aprūpē. Piemēram, sarunās ar bērniem vizuāli ir redzams viņu zobu sliktais stāvoklis, tostarp nekāda uzmanība netiek pievērsta zobu sakodiena regulēšanai; nepietiekama vērība tiek veltīta bērnu redzes problēmām, netiek sekots, lai bērni nēsātu ārstu nozīmētās brilles u.c.

Tiesībsargs uzsver, ka iestāžu vadītājiem aktīvāk jāsadarbojas ar ārstiem, lai tiktu izvērtētas katra bērna individuālās vajadzības valsts apmaksātu medicīnisko pakalpojumu saņemšanai.

[16] Likumdevējs, pieņemot tiesību normu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu, secināja, ka administratīvā soda piemērošana nav efektīvs līdzeklis cīņā ar nepilngadīgo pārkāpumiem. Administratīvā soda piemērošana bērnam ir sodošās sistēmas sastāvdaļa, kas nav vērsta uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu apzināšanu, bērna interešu un tiesību uz attīstību ievērošanu, kā arī prevencijas veicināšanu. Saskaņā ar starptautisko organizāciju dokumentiem lietās par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem ir svarīgi ieviest un piemērot nepilngadīgo justīcijas sistēmu.

Pārbaudes lietā par administratīvo sodu piemērošanu ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem tika konstatēts, ka 2017.gadā 19 bērnu aprūpes iestādēs esošajiem bērniem kā administratīvais sods ticis piemērots naudas sods. Turklāt, iepazīstoties ar saņemto informāciju, secināms, ka naudas sodi tiek piemēroti arī par bērna pirmo izdarīto administratīvo pārkāpumu, neievērojot LAPK 12.¹pantā noteikto.

Konstatējams, ka samērā bieži naudas sods piemērots par smēķēšanu, alkohola lietošanu, arī atkārtotos gadījumos, kā arī par sīko huligānismu. Nevienā gadījumā bērnu aprūpes iestādes vadītājs nav pārsūdzējis bērnam piemēroto naudas sodu. Visbiežāk tiek pausts viedoklis, ka sods piemērots pamatoti vai ka tas ir vienīgais veids, kā bērnam iemācīt likumpaklausību.

Praksē iestāžu bērnam šis sods ir jāsamaksā no savas kabatas naudas, un tā ir 6,40 eiro mēnesī. Iestāde, vienojoties ar bērnu, katru mēnesi no viņa ietur daļu vai visu kabatas naudu līdz naudas soda nomaksai. Ja naudas sodi ir lielāki (vairāki desmit vai pat simti eiro), tie netiek nomaksāti, piespiedu piedziņu uzsāk tiesu izpildītāji. Vairākas bērnu aprūpes iestādes sniegušas informāciju par tiesu izpildītāju uzsāktajām piedziņas lietām. Ja piedziņa no bērniem nav iespējama, parāds tiek uzkrāts, un piedziņa turpinās pēc pilngadības sasniegšanas. Aprūpes iestādēs esošie bērni tikai atsevišķos gadījumos saņem iestāžu vadītāju izpratni un mērķtiecīgu palīdzību situācijas risināšanā, lai naudas soda apmaksu veiktu aprūpes iestāde.

Attiecībā uz bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem no tiesiskā regulējuma secināms, ka naudas sodi ir jāsedz aprūpes iestādes vadītājam, kurš pilda bērna aizbildņa pienākumus. Taču visbiežāk naudas sods tiek ieturēts no bērnam piešķirtās kabatas naudas vai lūgts bāriņtiesai atļaut šim mērķim izlietot bankas kontā uzkrāto apgādnieka zaudējuma pensiju. Praksē tikai retos gadījumos bērnu aprūpes iestādes samaksā bērniem piemērotos naudas sodus.

Konstatējams, ka bērnu aprūpes iestādēs esošo bērnu tiesības uz taisnīgu tiesu netiek īstenotas, jo likumiskie pārstāvji nepārsūdz lēmumus par bērniem piemēroto naudas sodu, un tā rezultātā netiek īstenots LAPK 12.¹pantā noteiktais regulējums. Turklāt no bērnu aprūpes iestāžu sniegtās informācijas izriet, ka netiek veikts

mērķtiecīgs un organizēts prevencijas darbs, lai novērstu un nepieļautu administratīvo pārkāpumu izdarīšanu.

Jāuzsver, ka līdzīga problēma tiesībsarga redzeslokā nonāca, izskatot arī pārbaudes lietu, kas tika ierosināta, pamatojoties uz audžuģimenes iesniegumu par tajā ievietotajam bērnam uzliktajiem naudas sodiem par administratīvajiem pārkāpumiem un audžuģimenes pienākumu tos apmaksāt.

Iepazīstoties ar iesniegumā norādīto problemātiku par naudas soda piedziņu no audžuģimenē ievietota bērna, tiesībsargs izpētē secināja, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums par naudas soda piedziņu un apmaksu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem patiesi nav pietiekami skaidrs un nepārprotams. Tas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē esošajiem bērniem. Būtiski atšķiras atbildīgo iestāžu paustie viedokļi par tiesiskā regulējuma piemērošanu praksē.

Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma

[17] Saņemot informāciju, ka ilgstoši netiek nodrošināta Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas (NPAIS) pilnvērtīga darbība, to neizmanto visas iesaistītās iestādes un NPAIS esošā informācija atsevišķos gadījumos ir neatbilstoša, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu apstākļu noskaidrošanai par iespējamiem trūkumiem tiesību aktos un to piemērošanā saistībā ar NPAIS izmantošanu.

Atzinums pārbaudes lietā pabeigts, konstatējot būtiskus trūkumus NPAIS regulējumā un pielietošanā praksē. Piemēram: NPAIS izveidota kā unikāla darba vide informācijas iegūšanai un apmaiņai starp bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, sekmējot to sadarbību, iespējami ātri iegūstot aktuālo informāciju, lai bērniem nodrošinātu nepieciešamo atbalstu un palīdzību. Valstī nav izveidots cits mehānisms vispusīgas informācijas iegūšanai vienuviet, lai valsts un pašvaldību iestādes iegūtu informāciju iespējami ātri reaģēšanai bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai. Taču, neraugoties uz iepriekš minētajiem ieguvumiem, ko var sniegt NPAIS, tiesībsargs konstatēja, ka sistēma nepilda tās izveidošanai noteikto mērķi un uzdevumu – nodrošināt preventīvo un palīdzības darbu ar nepilngadīgām personām, nodrošināt efektīvu informācijas apstrādi par riska nepilngadīgām personām, veicinot operatīvu informācijas apmaiņu un sadarbību starp iesaistītām tiesībaizsardzības, sociālām un izglītības iestādēm un agrīno nepilngadīgo personu noziedzības un viktimizācijas novēršanu.

Sistēmas radīšanas mērķis bija veicināt iespējas atklāt vājos posmus bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā rezultātā darbs ar bērnu un/vai ģimeni tiktu uzsākts savlaicīgāk, maksimāli efektīvi izmantojot vairāku institūciju resursus, bet praksē tas netiek sasniegts. Turklāt NPAIS arī neatbilst mūsdienīgas informācijas sistēmas nosacījumiem un lietotāju vajadzībām. Arī tādēļ NPAIS lietotāji to uztver par apgrūtinājumu, nevis kā rīku starpinstitūciju sadarbībai un ātrai informācijas iegūšanai un apmaiņai, akcentējot, ka viena un tā pati informācija ir jāievada vairākās sistēmās, jāpatērē ilgs laiks informācijas ievadīšanai NPAIS tās nekvalitatīvās darbības dēļ. Ir pašvaldības, kas norāda uz resursu trūkumu, lai strādātu ar NPAIS u.c.

Ņemot vērā daudzos konstatētos trūkumus un izmantojot Tiesībsarga likumā doto iespēju, tiesībsargs savā atzinumā kompetentajām iestādēm ietvēra konkrētus ieteikumus pārkāpumu novēršanai saistībā ar NPAIS.

Cietušā bērna pārstāvība kriminālprocesā

[18] 2018.gadā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par bērnu tiesību un interešu iespējamem pārkāpumiem gadījumos, kad par bērna kā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa.

Izvērtējot normatīvo regulējumu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā, secināms, ka par tādu kriminālprocesā var būt gan personas bez juridiskām zināšanām (piemēram, tuvi radnieki), gan procesa virzītāja pieaicināts zvērināts advokāts.

Ņemot vērā, ka bāriņtiesas primārais pienākums ir aizstāvēt bērna intereses un tiesības, gadījumos, kad par nepilngadīgā cietušā pārstāvi kriminālprocesā tiek iecelta bāriņtiesa, riskiem bērnu tiesību un interešu nodrošināšanā nevajadzētu pastāvēt. Tomēr tiesībsarga veiktā aptauja atklāja, ka viens no riskiem, ieceļot bāriņtiesu par nepilngadīgā cietušā pārstāvi, ir bērna interešu formāla pārstāvēšana un piešķirto tiesību nepienācīga izmantošana.

Bērnu tiesību un interešu nodrošināšana gadījumos, kad nepilngadīgā cietušā pārstāvis ir bāriņtiesa, nedrīkstētu atšķirties no tiem gadījumiem, kad bērna intereses kriminālprocesā pārstāv rūpīgs vecāks. Turklāt likumdevējs ir radījis mehānismu, kā nodrošināt nepilngadīgā cietušā tiesības un intereses visaugstvērtīgākajā veidā, sniedzot iespēju saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību, kā arī cietušā bērna pārstāvim ir tiesības lūgt procesa virzītāju pieņemt lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu.

Pārbaudes lietas izskatīšana tika pabeigta, nekonstatējot bērna kā cietušā tiesību uz pārstāvību pārkāpumu normatīvajā regulējumā, vienlaikus konstatējot riskus bērnu tiesību un

interesu nodrošināšanā gadījumos, kad cietušā bērna intereses tiek pārstāvētas formāli, bez nepieciešamajām juridiskajām zināšanām un savlaicīgas juridiskās palīdzības.

Deinstitutionalizācijas projekta īstenošanas uzraudzība

[19] ANO Bērnu tiesību komiteja ir paudusi savas bažas par to, cik daudz bērnu ar invaliditāti dzīvo institūcijās, un mudinājusi dalībvalstis īstenot deinstitutionalizācijas programmas, lai atbalstītu šo bērnu iespējas dzīvot savā ģimenē, paplašinātā ģimenē vai audžuģimenē.

Deinstitutionalizācijas process Latvijā tiek īstenots saskaņā ar “Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādņem 2014.-2020.gadam” un Rīcības plānu deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.-2020.gadam. Deinstitutionalizācijas procesa sākumā 2015.gada janvārī Latvijā bija 7 750 bērnu ar funkcionāliem traucējumiem, kas dzīvo ģimenēs. Saskaņā ar Valsts sociālās aprūpes centru sniegto informāciju tajos dzīvoja 213 bērni ar funkcionāliem traucējumiem, no kuriem 83 tur bija ievietoti, pamatojoties uz vecāku iesniegumu.

Ņemot vērā, ka viens no deinstitutionalizācijas uzdevumiem ir nodrošināt, lai bērni augtu ģimeniskā vidē un saņemtu sociālo aprūpi un rehabilitāciju savā pašvaldībā, tiesībsargs veica izpēti, kā pašvaldībām izdodas īstenot deinstitutionalizācijas ietvaros paredzētās aktivitātes.

Izpēte atklāja, ka vairums vecāku izvēlas aprūpēt savu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem mājās, nevis nodot institūcijā. Līdz ar to valsts pienākums ir sniegt visu nepieciešamo atbalstu šīm ģimenēm, lai tās spētu aprūpēt bērnu, kā arī nodrošināt ar visu nepieciešamo atbalstu viņa attīstībai. Vienlaikus ģimenei ir jāspēj iekļauties sabiedrībā, tādējādi maksimāli samazinot bērnu ievietošanu institūcijā.

Tiesībsarga izpēte gan atklāja, ka deinstitutionalizācijas procesa ietvaros atbalsts bērniem un ģimenēm nav pietiekams. Piemēram, tiesībsarga ieskatā, ja ģimenei netiek piedāvāti pakalpojumi, kuri varētu nodrošināt bērnam iespēju pavadīt laiku ārpus mājas, tad gan bērns, gan ģimene nonāk sociālā izolācijā. Izvērtējot šobrīd pieejamos pakalpojumus, tiesībsargs ir secinājis, ka bērniem ar funkcionāliem traucējumiem nepietiekami tiek piedāvāti pieskatīšanas un brīvā laika pavadīšanas pakalpojumi pēc skolas. Dienas centri bieži vien ir paredzēti tikai pieaugušām personām vai tādu nav vispār. Tāpat bažas rada fakts, ka bērniem ar funkcionāliem traucējumiem plānotie psihologa, logopēda, rehabilitologa, fizioterapijas, reitterapijas un citi terapijas pakalpojumi – katrs 10 reizes un ne vairāk kā četri speciālisti – piecu gadu periodā nedod būtisku ietekmi uz bērna iespējām dzīvot pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā.

Sociālās garantijas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

[20] Jau ilgāku laiku tiesībsarga uzmanības lokā ir jautājumi, kas saistīti ar bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošinājumu valstī. Regulāri aktualizējot šos jautājumus, ārpusģimenes aprūpes jomā ir vērojami vairāki uzlabojumi: pakāpeniski samazinās bērnu skaits aprūpes iestādēs, pārskatīts ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu finansējums, ieviestas specializētās audžuģimenes u.c. Tomēr joprojām īpaši neaizsargāti paliek jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, jo patstāvīgas dzīves uzsākšanas sākumā viņi sastopas ar vairākiem izaicinājumiem, kuru risināšanai bieži trūkst materiālo resursu, praktisku zināšanu un psiholoģiskā atbalsta.

Latvijā šobrīd ir 119 pašvaldības, kas ir ļoti atšķirīgas pieejamo pakalpojumu un resursu ziņā. Līdz ar to ļoti atšķiras arī sniegtais atbalsts jauniešiem, kuri pēc ārpusģimenes aprūpes uzsāk patstāvīgu dzīvi. Savukārt nepietiekams atbalsts nelabvēlīgi ietekmē jauniešu spēju pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās iekļauties sabiedrībā un darba tirgū, kā arī viņu izaugsmes iespējas nākotnē.

Turklāt būtiski, ka šiem jauniešiem atbalsts ir nepieciešams ne tikai mājokļa jautājumos, bet arī dažādu juridisko jautājumu kārtošanai. Piemēram, kompetents padoms par to, kurā iestādē vērsties, lai saņemtu palīdzību vai risinātu dažādus jautājumus, kā noformēt iesniegumu, kā noslēgt īres līgumu un kādus nosacījumus tajā ietvert, kā sastādīt prasības pieteikumu tiesai, dokumentu noformēšanai, invaliditātes pensijas un sociālās palīdzības pieprasīšanai u.c.

Tiesībsargs plāno izstrādāt rekomendācijas jauniešu situācijas uzlabošanai un nosūtīt tās atbildīgajam valsts iestādēm un visām Latvijas pašvaldībām.

Pilsonisko un politisko tiesību joma

Tiesības uz brīvību un drošību

[21] Tiesībsargs 2018.gadā ir saņēmis 36 personu iesniegumus, kuros norādītie apstākļi ir aplūkojami Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECPAK) 5.pantā noteikto tiesību uz brīvību un drošību ietvarā – drošības līdzekļu piemērošana, personu aizturēšana. No kopskaita 13 iesniegumi saņemti par iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem aizturēšanas laikā, bet 10 – par apcietinājuma piemērošanu pirmstiesas procesā. Papildus saņemti pieci iesniegumi par apcietinājuma piemērošanu pēc pirmās instances tiesas nolēmuma, bet vēl astoņi iesniegumi

bija saistīti ar citiem tiesību uz brīvību jautājumiem, no kuriem viens saņemts no nepilngadīgas personas.

Pārskata periodā tiesībsargs nekonstatēja personu tiesību pārkāpumus aizturēšanas laikā ECPAK 5.panta kontekstā. Tāpat, sazinoties ar kompetentajām institūcijām un amatpersonām, tiesībsargs nevienā no minētajām lietām nekonstatēja, ka personu atrašanās laiks apcietinājumā būtu pārsniedzis likumā noteikto termiņu.

Problemātiskie aspekti pirmstiesas kriminālprocesā

[22] Tiesībsargs arī 2018.gadā saņēma iesniegumus, kuros personas norāda uz tiesībsargājošo institūciju iespējamiem prettiesiskiem lēmumiem vai rīcību dienesta pienākumu izpildes laikā. Kopumā par iespējamiem pārkāpumiem pirmstiesas procesā saņemti 112 iesniegumi. Starp tiem ir iesniegumi gan par Valsts policijas amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem vai rīcību, gan arī tādi, kuros izteikta neapmierinātība par prokuroru sniegtajām atbildēm kriminālprocesa uzraudzības kārtībā.

Sūdzību saturs ir dažāds. Bieži vien ir jākonstatē, ka lēmumu, par kuriem izteiktas sūdzības, pārsūdzības termiņš ir nokavēts un personas nav izmantojušas savas tiesības tos pārsūdzēt. Papildus novērojami gadījumi, kad apsūdzētās personas iesniegumos izteikušas sūdzības par iespējamiem pirmstiesas procesā pieļautiem pārkāpumiem, kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā pirmās instances tiesā vai pat apelācijas vai kasācijas instances tiesā. Pēc kriminālprocesa nosūtīšanas iztiesāšanai tiesā procesa virzītājs ir tiesa, līdz ar to visi iesniedzēju argumenti par iespējamiem tiesību pārkāpumiem ir jāziņo tiesai.

Tiesībsargs uzver, ka efektīva valsts amatpersonu rīcības pārbaude uzraugošajās iestādes ir iespējama tikai tad, ja sūdzība par to iesniegta savlaicīgi, norādot visus būtiskos lietas apstākļus.

Sūdzības par ieilgušiem kriminālprocesiemes tiesībsargam ir izteikušas gan cietušās personas, gan personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību. Turklāt ir gadījumi, kad prokurori uzraudzības kārtībā ir konstatējuši kriminālprocesa nepamatotu novilcināšanu un devuši savus norādījumus turpmākajām kriminālprocesā veicamajām darbībām vai pat lūguši izvērtēt procesa virzītāja atbildību par pieļauto novilcināšanu. Šādos gadījumos tiesībsargs atkārtoti neizvērtē tiesību uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, jo to jau ir konstatējuši atbildīgā iestāde.

Juridiskās palīdzības kvalitāte pirmstiesas izmeklēšanā

[23] Pārskata periodā tiesībsargs turpināja saņemt iesniegumus no personām un viņu juridiskās palīdzības sniedzējiem (zvērinātiem advokātiem) par iespējamiem pamattiesību pārkāpumiem valsts un pašvaldības institūciju, kā arī tiesas rīcībā un nolēmumos, jo īpaši par pamattiesību pārkāpumiem pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros.

Tiesībsargs uzskata, ka zvērinātiem advokātiem, nešaubīgi, ir ievērojama loma juridiskās palīdzības sniegšanā. Personai, kura vēršas pie zvērināta advokāta, ir objektīvs pamats paļauties, ka tai tiks sniegta profesionāla un kvalitatīva juridiskā palīdzība. Lai gan 2018.gadā ir mazinājies gadījumu skaits, kad juridiskās palīdzības sniedzēji, tai skaitā advokāti, iesniegumiem nepievieno dokumentus (pilnvaras, orderus), kuri apliecinātu viņu tiesības pārstāvēt personu intereses, tomēr šādi gadījumi joprojām tiek konstatēti. Turklāt bieži vien juridiskās palīdzības sniedzēju sagatavotajos iesniegumos norādīto jautājumu izvērtēšana un prasījumu izpilde nav tiesībsarga kompetencē.

Nav pieļaujams, ka zvērināts advokāts, sniedzot juridisko palīdzību, vēršas ar iesniegumiem iestādēs, kuru kompetencē acīmredzami neietilpst tajos norādīto personām aktuālo jautājumu risināšana un lūgumu izpilde. Situācija, kurā zvērināts advokāts sagatavo dokumentu, kritiski neizvērtējot tā saturu, prasījumu un adresāta kompetenci, tiesībsarga ieskatā, ir kritiski vērtējama klientam sniegtās juridiskās palīdzības kvalitātes kontekstā.

Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības

[24] Nemainīgi arī šī ziņojuma pārskata periodā tiesībsargs pilsonisko un politisko tiesību jomā pievērsa uzmanību personu ar garīga rakstura traucējumiem, kura ir uzskatāma par vienu no mazaizsargāto personu grupām, tiesību ievērošanas aspektiem.

Jau iepriekšējos ziņojumos norādīts, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī viņu tuvinieki kļūst aizvien aktīvāki, interesējoties par dažādu tiesību aizsardzības iespējām. Šajā pārskata periodā šī tendence ir saglabājusies, un pieaudzis arī saņemto iesniegumu un mutvārdu konsultāciju skaits. No tā secināms, ka cilvēki kļūst aizvien informētāki par savām tiesībām, tostarp par iespējām vērsties pie tiesībsarga un risināt sev svarīgus cilvēktiesību jautājumus.

[25] Tāpat kā iepriekšējos gados, arī pārskata periodā apstiprinājās problemātika, kas attiecas uz personu ar garīga rakstura traucējumu tiesībām būt klāt tiesas sēdē, kurā tiek skatīta lieta par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Tāpat 2018.gadā vairākas

personas vērsušās pie tiesībsarga, norādot, ka viņu ievietošana sociālās aprūpes centrā nav balstīta uz brīvu piekrišanu.

Tiesībsargs atgādina, ka tiesības izvēlēties dzīvesvietu, tai skaitā dzīvi pansionātā vai jebkurā citā aprūpes institūcijā, ietilpst ikvienas personas tiesību uz privāto dzīvi ietvarā. Šīs tiesības tiek garantētas gan Satversmes 96.pantā, gan citos Latvijai saistošajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, piemēram, ECPAK 8.pantā, kā arī ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 22.pantā. Turklāt termins “personas ar invaliditāti” nav attiecināms tikai uz tām personām, kurām ir noteikta invaliditātes grupa, bet gan saprotams daudz plašāk un attiecināms arī uz tām personām, kurām sava veselības stāvokļa dēļ ir nepieciešams ilgstošs atbalsts.

Kā izriet no tiesībsarga rīcībā esošās informācijas, praksē sava veselības stāvokļa dēļ personas nereti nespēj paust vai maina viedokli par vēlmi saņemt aprūpes pakalpojumu pansionātā. Nereti pieteikumu par pakalpojumu saņemšanu šie cilvēki paraksta tuvinieku pierunāti, lai gan viņiem būtu iespēja nodrošināt pakalpojumu pašvaldībā (aprūpi mājās u.c.), kā arī šiem cilvēkiem pieder īpašums, kurā viņi mitinās, turklāt apsekošanas laikā piekrišanu doties uz pansionātu nav pauduši. Tiesībsargs uzsver, ka šādās situācijās ir būtiski noskaidrot personas patieso gribu, lai atbildīgās amatpersonas, tālāk risinot jautājumu par pakalpojuma piešķiršanu, nepārkāptu viņas tiesības.

Ievērojot Latvijā uzsāktās aktivitātes, kas saistītas ar deinstitutionalizācijas procesu, lai nodrošinātu ikvienas personas ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā, tiesībsarga ieskatā, būtu jārūpējas, lai ikviena persona, kurai ir iespējams nodrošināt atbalsta pasākumus sabiedrībā (personas dzīvesvietā pašvaldībā), tos arī saņemtu, nevis veicinātu šo personu nonākšanu institūcijā, jo īpaši situācijā, ja personai ir savs īpašums, kurā viņa dzīvo, un pašvaldībā ir pieejami personas vajadzībām atbilstoši pakalpojumi.

Neapšaubāmi, ka situācijas ir ļoti dažādas un to iespējamie risinājumi var atšķirties, tomēr ikvienā gadījumā ir būtiski uz klausīt pašas personas viedokli. Analizējot atsevišķos gadījumus, tiesībsargs nav konstatējis tiesību uz brīvību pārkāpumus, tomēr redzams, ka personas ar invaliditāti reizēm ir spiestas pieņemt (vai akceptēt radinieku) lēmumu par valsts vai pašvaldību sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojuma izmantošanu tikai tādēļ, ka nav pieejams pietiekams atbalsts pašvaldībā vai no saviem tuviniekiem.

Cilvēku tirdzniecības problemātika

[26] Pārskata periodā tiesībsargs turpināja uzsāktās iniciatīvas cilvēktirdzniecības novēršanas jomā, tostarp tiesībsarga pārstāvis iesaistījās “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” īstenošanas koordinēšanas darba grupā. Vienlaikus tiesībsargs piedalījās diskusijās un viedokļu apmaiņā par jautājumiem, kuri saistīti ar starpinstitūciju sadarbības stiprināšanu, lai nodrošinātu gan iesaistīto valsts institūciju, gan nevalstisko organizāciju pārstāvju informētību un izpratni par katras institūcijas un organizācijas lomu un kompetenci, fokusējoties uz potenciālo cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanu, identificēšanu un atbalsta nodrošināšanu cilvēktirdzniecībā cietušajām personām.

Attiecībā uz seksuālās ekspluatācijas izskaušanu Latvijā jāpiemin, ka šobrīd kārtību, kādā ierobežojama prostitūcija, noteic Ministru kabineta 2008.gada 22.janvāra noteikumi Nr.32 “Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi”. Tiesībsarga ieskatā, jebkāda personu tiesību uz privāto dzīvi ierobežošana ir iespējama vienīgi uz likuma pamata, tam ir jābūt leģitīmam mērķim, kā arī šādam ierobežojumam ir jābūt samērīgam. Tādēļ tiesībsargs jau 2015.gadā vērsa Iekšlietu ministrijas uzmanību uz nepieciešamību jebkādos prostitūciju ierobežojošos nosacījumus iestrādāt likumā, kā rezultātā tika izveidota darba grupa Prostitūcijas ierobežošanas likumprojekta izstrādei. Likuma izstrādes gaitā tiesībsargs ir darījis zināmus savus iebildumus par šo likumprojektu. Šobrīd Iekšlietu ministrijā ir izstrādāts likumprojekts “Prostitūcijas ierobežošanas likums”, kurš 2017.gada 7.septembrī tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē. Likuma mērķis ir ierobežot un samazināt prostitūciju, mazināt cilvēku tirdzniecības riskus, aizsargāt indivīda un sabiedrības veselību, labklājību, novērst bērnu un jauniešu iesaistīšanos prostitūcijā, mazināt vardarbības riskus, kas vērsti pret personām, kuras nodarbojas ar prostitūciju, veicināt atteikšanos no nodarbošanās ar prostitūciju un prostitūcijas izmantošanu. Likumprojektā bija paredzēts, ka likums stāsies spēkā 2019.gada 1.janvārī, tomēr likumprojekts vēl nav nodots izvērtēšanai Saeimai.

Attiecībā uz tiesībsarga nostāju par prostitūcijas regulējumu Latvijā jāņem vērā, ka Eiropas Savienības valstīs pastāv atšķirīgi modeļi prostitūcijas ierobežošanai un lielā mērā izvēle par labu konkrētam modelim ir valsts politiska izšķiršanās. Lai izšķirtos par atbilstošāko prostitūcijas ierobežošanas modeli, ir jāņem vērā ārkārtīgi augstie cilvēku tirdzniecības riski, kuri pastāv prostitūcijā.

Tiesībsargs 2018.gadā īpašu uzmanību pievērsa arī tiem cilvēku tirdzniecības jautājumiem, kas saistīti ar trešo valstu valsts piederīgajiem, kurus pēc nelikumīgas ieceļošanas Latvijas Republikā ir aizturējusi Valsts robežsardze. Attiecībā uz šiem nelegālajiem imigrantiem tiesībsargs, novērojot piespiedu izraidīšanas procesus, ir konstatējis pazīmes, kas

norāda uz iespējamu cilvēku tirdzniecības risku pastāvēšanu. Šī iemesla dēļ tiesībsargs 2018.gadā izstrādāja un iesniedza Iekšlietu ministrijai projektu “Efektīva novērošanas procesa realizēšana”, kur viena no projekta aktivitātēm ir cilvēktirdzniecības upuru atpazīšanas procedūru pilnveidošana izraidīšanas procesā. Tā mērķis ir uzlabot tiesībsarga veikto novērošanu, gūt pilnīgāku izpratni par Valsts robezsardzes procedūrām, kuru ietvaros varētu tikt atpazīti cilvēku tirdzniecības upuri, kā arī izstrādāt materiālu par cilvēku tirdzniecības upuru atpazīšanu izraidīšanas procesā. Projekts tiks uzsākts 2019.gadā un turpināsies līdz 2020.gadam (ieskaitot).

Tiesībsargs sadarbībā ar nodibinājumu “Centrs Dardedze”, kam ir plaša pieredze saistībā ar seksuālās vardarbības monitoringu bērnunamos un internātskolās, 2019.gadā uzsāks kopīgu plānveida aktivitāti par cilvēku tirdzniecības risku identificēšanu un izvērtēšanu Latvijas internātskolās, veicot to monitoringu.

Tiesības uz taisnīgu tiesu

[27] 2018.gadā kopumā par tiesību uz taisnīgu tiesu aspektiem tika saņemti 327 iesniegumi, kas ir nedaudz mazāk nekā 2017.gadā (347 iesniegumi), tomēr vairāk nekā 2016.gadā (293 iesniegumi). Līdz ar to secināms, ka Latvijas iedzīvotāju vidū šo tiesību ievērošanas aktualitāte ir palikusi nemainīga un visnotaļ būtiska, turklāt pieaudzis iesniegumu skaits – kopumā 32 (2017.gadā 13 iesniegumi), kuros personas izsaka neapmierinātību par nolēmuma pamatojumu, piemēram, norādot uz dažādu apstākļu neizvērtēšanu pirmās un otrās instances tiesā un atteikumu lietu skatīt kasācijas kārtībā, turklāt kasācijas instances nolēmums vairumā gadījumu tiek pieņemts rezolūcijas veidā.

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī šajā pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis sūdzības par pieeju tiesai, aizstāvju nodrošinātās juridiskas palīdzības kvalitāti, tiesnešu iespējami nepamatotu vai neētisku rīcību, nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem, sprieduma izpildes problemātiku, kā arī citiem taisnīgas tiesas aspektiem.

Savukārt, analizējot saņemto iesniegumu raksturu, tiesībsargs ne tikai informē personas par viņu tiesībām individuālajos gadījumos un sniedz atzinumus, bet arī konstatē dažādas būtiskas problēmas normatīvajā regulējumā vai tā piemērošanā, par ko informē gan tiesas, gan atbildīgo ministriju.

Tāpat nemainīgi ik gadu tiesībsargs sniedz viedokļus Satversmes tiesai izskatāmajās lietās, kas skar normatīvā regulējuma atbilstību Satversmes 92.pantam.

[28] Tiesībsargs joprojām saņem arī iesniegumus par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršanu administratīvā procesā ne tikai tiesās, bet arī iestādēs. Administratīvā procesa likuma 18.pants paredz iespēju personai saņemt juridisko palīdzību sarežģītās lietās, tomēr personas viedoklis par konkrētās lietas sarežģītības pakāpi var ievērojami atšķirties no iestādes vai tiesas viedokļa.

pēc Tiesībsarga apzinātajās tiesās un iestādēs nav izstrādāti vienoti kritēriji, kuriem lietas varētu tikt atzītas par sarežģītām, tādējādi šim jautājumam turpmāk būtu pievēršama pastiprināta uzmanība un par to jādiskutē tiesību normu piemērotājiem.

[29] 2018.gadā joprojām liels skaits sūdzību tika saņemts par jautājumiem, kas attiecas uz nolēmumu izpildi. Kopumā 2018.gadā tiesībsargs saņēma 27 sūdzības par nolēmumu izpildi kā tādu, savukārt vēl 29 iesniegumi tika adresēti tieši saistībā ar sūdzībām par zvērinātu tiesu izpildītāju darbībām vai pieņemtajiem lēmumiem nolēmumu izpildē.

Piemēram, pārskata perioda ietvaros, līdzīgi kā iepriekš, sūdzībās pārsvarā norādīts uz tādu tiesu izpildītāju iespējami nepamatotu rīcību kā piedziņas vēršana uz parādnieka darba samaksu, tai pielīdzinātajiem maksājumiem un citām naudas summām, nesaglabājot likumā noteiktos naudas līdzekļus vai vēršot piedziņu uz tādām naudas summām, uz kurām likums aizliedz vērst piedziņu.

 Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem 2018.gadā tiesībsargs saņēma vairākas sūdzības arī no piedzinējiem, kuri izpildu lietas ietvaros nesaņem no parādniekiem ar tiesas nolēmumu noteiktās naudas summas. Tiesībsargs informēja piedzinējus, ka atbilstoši ECT judikatūrai ECPAK 6.panta 1.punktā ietvertās “tiesības uz tiesu” garantijas ir izpildītas, ja pieteikuma iesniedzējam ir atļauts vērsties pie tiesu izpildītāja, lai panāktu sprieduma izpildi, un turpmāka nespēja izpildīt spriedumu nav notikusi valsts iestāžu nolaidības vai bezdarbības dēļ. ECT nodala tās izpildu lietas, kurās parādnieka statusā ir valsts, no izpildu lietām, kur parādnieks ir privātpersona. Valsts atbildība var iestāties, ja izpildes procesā iesaistītās valsts amatpersonas neizrāda nepieciešamo rūpību vai pat novērš izpildi.

Līdz ar to situācijās, kad nolēmuma izpilde nav iespējama no parādnieka atkarīgu iemeslu dēļ (mazi ikmēneša ienākumi, kustamas un nekustamā mantas neesība), tiesu izpildītājs par to var atbildēt tiktāl, ciktāl viņš ir veicis visus iespējamus pasākumus sprieduma pilnvērtīgā izpildē, vienlaikus nepieļaujot nepamatotu bezdarbību.

Tiesības uz vārda brīvību

[30] Satversmes 100.pantā ir nostiprinātas ikvienas personas tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta. Tiesības uz vārda brīvību ir uzskatāmas par vienu no mūsdienu demokrātiskās sabiedrības pamatvērtībām jeb priekšnoteikumiem, lai realizētu jebkuru citu cilvēktiesību aizsardzību. Ievērojot minēto, viena no tiesībsarga prioritātēm ir uzraudzīt un nodrošināt preses brīvību, kā arī žurnālistu kā sabiedrības “sargsuņu” aizsardzību.

Pārskata periodā tiesībsargs ir saņēmis 14 privātpersonu iesniegumus saistībā ar dažādiem tiesību uz vārda brīvību aspektiem – gan tiesībām brīvi paust savus uzskatus, gan tiesībām brīvi saņemt un izplatīt informāciju, kā arī jautājumiem saistībā ar preses brīvības aizsardzību. Atzīmējams, ka salīdzinājumā ar iepriekšējo pārskata periodu ievērojami ir pieaudzis tādu iesniegumu skaits, kas skar personas tiesības brīvi saņemt un izplatīt informāciju. Tāpat ir pieaudzis iesniegumu skaits, kas skar preses brīvības jautājumus. Savukārt samazinājušās sūdzības par tiesībām brīvi paust savus uzskatus.

[31] Tiesībsarga ieskatā, dezinformācijas izplatība ir kļuvusi par vienu no izaicinājumiem, ar kādiem var saskarties valsts, jo tā izgaismo problēmas, kas skar ne tikai sabiedrības kritisko domāšanu un medijpratību, bet arī liek meklēt iespējamus risinājumus cilvēktiesību un valsts drošības aizsardzības interešu sabalansēšanā. Tādējādi tiesībsargs pārskata periodā pievērsās sabiedrībā aktuālajam jautājumam par dezinformācijas ietekmi uz Latvijas informatīvo telpu un tās ierobežošanas nepieciešamību, tostarp sadarbībā ar ekspertiem meklējot iespējamus risinājumus.

Tiesībsargs uzsver, ka Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās garantijas tiesību uz vārda brīvību un informācijas pieejamību paredz plašas iespējas daudzveidīgas informācijas iegūšanai un izplatīšanai. Raugoties no cilvēktiesību viedokļa, minēto tiesību aizsardzība nevar tikt reducēta vienīgi uz “patiesas informācijas” aizsardzību, lai nepieļautu “atvēsinošā efekta” rašanos sabiedriski nozīmīgām diskusijām. Neapšaubāmi, apzināti nepatiesa informācija, kas veidota ar mērķi kaitēt Latvijas demokrātiskajām vērtībām vai mērķēta diskreditēt valsti un profesionālo žurnālistiku, vai nepamatoti ierobežot sabiedrības tiesības uz informāciju, izplatības apjoms Latvijas informatīvajā telpā ir jāsamazina. Taču vienlaikus ir jārod atbildes uz vairākiem būtiskiem jautājumiem par piemērotākajiem risinājumiem, kādā veidā valsts varētu minētās informācijas apjomu samazināt un reizē ievērotu trauslo robežu saistībā ar tiesību uz vārda brīvību aizsardzības nodrošināšanu.

[32] Pārskata periodā tiesībsargs aktīvi turpināja pievērsties arī jautājumam par naida runas izplatības identificēšanu un ierobežošanu interneta vidē. Starptautiskās organizācijas līdz šim ir atzinīgi novērtējušas tiesībsarga aktivitātes naida runas satura ierobežošanai, piemēram, Eiropas tiesiskās vienlīdzības aizsardzības organizāciju tīkls savā 2018.gada apkopojumā par organizācijas biedru pasākumiem pret naida runu ir uzslavējis tiesībsargu kā labās prakses piemēru. Ziņojumā ir uzsvērtas tiesībsarga aktivitātes, tostarp 2016.gada pētījums “Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā”, kā arī iniciatīva ikgadējā ziņojumā parlamentam aktualizēt naida runas izplatības problemātiku Latvijā.

Tiesības zināt savas tiesības

[33] Satversmes 90.pantā ir nostiprinātas būtiskas indivīda pamattiesības – tiesības zināt savas tiesības. 2018.gadā Tiesībsarga birojā joprojām tika saņemts liels skaits lūgumu informēt par indivīdiem garantētajām pamattiesībām, turklāt lielāko daļu šo lūgumu paudušas brīvības atņemšanas vietās ieslodzītās personas.

Tiesību zināt savas tiesības kontekstā tiesībsargs atzīst, ka likumdevējam, veidojot normas, ir jāveicina tiesiskā noteiktība. Valstij ir pienākums publicēt visus normatīvos aktus, lai visas tās jurisdikcijā esošās personas objektīvi zinātu un paredzētu, kādas normas tiks piemērotas noteiktai tiesiskai attiecībai. Ikvienai normai ir jāatbilst diviem kritērijiem – pieejamībai un paredzamībai. Normām jābūt rakstiskām, publiskām un skaidri saprotamām.

Turklāt normas var būt specifiskas un atsevišķos gadījumos saprotamas tikai noteiktam profesionāļu lokam, tomēr jebkuram iedzīvotājam, uz kuru konkrēta norma tieši attiecas, ir jāspēj saprast, kādi pienākumi ar to viņam tiek uzlikti.

[34] Tiesībsargs 2018.gadā aktualizēja jautājumu par nosacīti notiesāto personu, personu, kurām piemērots piespiedu darbs, un personu, kurām piemērota probācijas uzraudzība, ja tā noteikta kopā ar piespiedu darbu vai naudas sodu, informēšanu par viņu pienākumu ierasties Valsts probācijas dienesta (VPD) struktūrvienībā.

VPD norādīja: lai nodrošinātu vienotu un pēc iespējas savlaicīgāku personu informēšanu par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, lai pieteiktos soda izpildes vai nosacītas notiesāšanas gadījumā – uzraudzības uzsākšanai Latvijas Sodū izpildes kodeksā noteiktajā termiņā, būtu veicami grozījumi Kriminālprocesa likumā, paredzot, ka tiesas

noņemumā, prokurora lēmumā vai prokurora priekšrakstā par sodu vienmēr tiek ietverta informācija par personas pienākumu ierasties soda izpildes institūcijā noteiktā termiņā.

Tiesībsargs piekrita VPD ierosinājumam par attiecīgu grozījumu veikšanu Kriminālprocesa likumā, jo tādējādi tiktu nodrošinātas ikvienas personas Satversmes 90.pantā nostiprinātās tiesības zināt savas tiesības, kas turklāt acīmredzami pārklājas ar Satversmes 100.pantu, kas paredz ikvienam tiesības uz vārda brīvību, un tās ietver arī tiesības brīvi iegūt informāciju (šajā izpratnē “informācijas” objekts ļoti bieži ir personas subjektīvās tiesības un pienākumi).

Tieslietu ministrija pirms likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” izskatīšanas trešajā lasījumā, ņemot vērā tiesībsarga izteikto priekšlikumu izvērtēt Kriminālprocesa likuma grozījumu nepieciešamību saistībā ar kārtību, kādā probācijas klienti tiek informēti par pienākumu ierasties VPD struktūrvienībā, iesniedza priekšlikumus Saeimas Juridiskajā komisijā, paredzot, ka tiesas nolēmumā un prokurora priekšrakstā par sodu ir jānorāda informācija par soda izpildes iestādi un ierašanās termiņu tajā, tādējādi nodrošinot personas informētību un labu pārvaldību.

Minētie priekšlikumi tika atbalstīti, un likums stājās spēkā 2018.gada 25.oktobrī.

Pilsoniskās līdzdalības tiesību apguve

[35] Demokrātiskā iekārtā jo īpaši svarīgi ir ņemt vērā, ka ikviena cilvēka attieksme un rīcība ietekmē šīs valsts virzību. Tādēļ Satversmes 101.panta tvērums (*ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu*) nav vienkārša tiesība – tā ir saistīta ar pienākumu līdzdarboties valsts veidošanā.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, kad valstī notika vēlēšanas, bija vērojams sūdzību skaita pieaugums par ierobežojumiem realizēt vēlēšanu tiesības, arī 2018.gada oktobrī saistībā ar parlamenta vēlēšanām tiesībsargs saņēma vairākas mutiskas sūdzības no iedzīvotājiem par ierobežojumiem piedalīties vēlēšanās ar e-ID karti. Sūdzības lielākoties bija no vecāka gadagājuma iedzīvotājiem Latvijas reģionos, kuri līdzekļu trūkuma dēļ bija izņēmuši tikai personas apliecību un novēloti konstatējuši, ka piedalīties Saeimas vēlēšanās varēs, ja papildus izņems vēlētajā apliecību.

Iedzīvotāji sūdzībās pauda cerību, ka valsts sakārtos vēlēšanu procesu tādā veidā, ka līdzdalībai vēlēšanās pietiks tikai ar pasi vai e-ID karti. Tiesībsarga ieskatā, CVK bija savlaicīgi uzsākusi sabiedrības informatīvo kampaņu, brīdinot iedzīvotājus par vēlētajā apliecības izņemšanas nepieciešamību gadījumā, ja personas rīcībā nebija derīga pase. Tāpat tiesībsargs

uzskatīja, ka CVK sadarbībā ar PMLP reģionālajām nodaļām nodrošināja ikvienam balsstiesīgajam Latvijas iedzīvotājam vēlēšanu dienā saņemt vēlētāja apliecību tuvākajā PMLP nodaļā.

Papildus minētajam jāuzsver, ka 2018.gadā tiesībsargs kā vienu no prioritātēm izvirzīja vēlēšanu pratības apguves izpēti un pilsoniskās līdzdalības tiesību apguvi skolās.

Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir demokrātiska valsts, kur vēlēšanas ir brīvas. Tās ietver brīvu personas gribas veidošanos un izpausmi, kas jauniešiem būtu jāapgūst vispārējās izglītības ietvaros. Pētījumu rezultāti gan ataino, ka Latvijas jauniešu sagaidāmā līdzdalība vēlēšanās nākotnē, salīdzinot skolēnu aptaujas rezultātus 2009. un 2016.gadā, ir samazinājusies, noslīdot zem 50% sliekšņa, un norāda uz pilnīgi apgrieztu tendenci, piemēram, salīdzinājumā ar kaimiņvalstīm Baltijas jūras reģionā.

Secīgi tiesībsargam radās jautājums, kādēļ starptautiskajā pētījumā Latvijas jauniešu nākotnes pilsoniskās līdzdalības prognoze parāda lejupslīdi un kā Latvijas jaunā paaudze vispārējās izglītības ietvaros apgūst pilsonisko kompetenci, jo īpaši vēlēšanu pratību.

Izvirzot 2018.gadā vēlēšanu pratības apguves izpēti kā prioritāti, tiesībsargs uzsāka projektu, kurā definēja trīs mērķus:

1. Īstermiņa – izstrādāt ieteikumus skolotājiem pirms 13.Saeimas vēlēšanām mācību priekšmetā “Politika un tiesības” un “Sabiedrības mācība”.
2. Vidējā termiņa – izstrādāt ieteikumus skolotājiem un docētājiem vēlēšanu pratības veicināšanā jauniešu un bērnu vidū.
3. Ilgtermiņa – veikt sistēmisku apsvērumu apkopojumu vēlētāju vecuma cenza samazināšanai.

Tiesības uz privāto dzīvi

[36] Nešaubīgi, viena no 2018.gada aktualitātēm arī tiesībsarga dienaskārtībā bija Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas Nr.2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK jeb tā dēvētā Vispārīgā datu aizsardzības regula.

Vērtējot Latvijas gatavību tās piemērošanā, Tiesībsarga birojs organizēja divas aptaujas. Vienā no tām tikai 17,4% respondentu norādīja, ka ir informēti, kā regula ietekmēs viņu ikdienu, turpretim 73% aptaujāto žurnālistu nejutās zinoši par datu regulas prasībām.

Ne tikai šo, bet arī vairāku citu apsvērumu dēļ tiesībsargs vērsās pie Ministru prezidenta ar aicinājumu pievērst uzmanību Latvijas gatavībai datu regulas piemērošanā, paužot bažas par nacionālā normatīvā regulējuma savlaicīgu nepielāgošanu jauniešiem nosacījumiem. Tādējādi

daudzu nozaru pārstāvji nevarēja savlaicīgi sagatavoties kvalitatīvas personu datu apstrādes nodrošināšanai, jo nezināja, kāds būs nacionālais datu aizsardzības regulējums.

Tiesībsargs arī lūdza uzdot Kultūras ministrijai kā par mediju politiku atbildīgajai pārvaldes iestādei veikt skaidrojumu un sagatavot materiālus par regulas ietekmi uz žurnālistu darbu, līdzsvarojot tiesības uz datu aizsardzību ar tiesībām uz vārda un izteiksmes brīvību. Vienlaikus arī Tiesībsarga birojs izstrādāja skaidrojumu par Vispārīgo datu aizsardzības regulu, pievēršot uzmanību tieši jaunajiem aspektiem fiziskas personas datu aizsardzībā.

[37] Jaunās datu aizsardzības regulas ietekmē 2018.gadā tieši šajā jomā tiesībsargs sniedza vairākus viedokļus un atzinumus, jo īpaši akcentējot nepieciešamību atrast un ievērot balansu starp tiesībām uz vārda brīvību un privātās dzīves aizsardzību.

Piemēram, tiesībsargs skaidroja, ka attiecībā uz fotografēšanu un filmēšanu slimnīcā un pensionātos ir saprotama vēlme aizsargāt personu tiesības uz privātumu, tomēr arī šajās iestādēs absolūts aizliegums ne vienmēr būs samērīgs. Ņemot vērā šo personu kategoriju ievainojamību, būtu nepieciešams skaidrs normatīvais regulējums, kas attiektos uz minētajām iestādēm un kārtību, kādā personas sniedz piekrišanu fotografēšanai vai filmēšanai.

Tāpat tiesībsargs saņēma Datu valsts inspekcijas lūgumu sniegt atzinumu par kāda preses izdevuma rīcību, publicējot personas datus, konkrētāk, personas vārdu, uzvārdu, attēlus, kā arī informāciju par personas nekustamo īpašumu. Atzinuma ietvaros tiesībsargs norādīja, ka demokrātiskā sabiedrībā tiesību uz datu aizsardzību un tiesību uz vārda brīvību ievērošana un nodrošināšana ir vienlīdz nozīmīga. Tiesību piemērotāja uzdevums, individuāli analizējot katru gadījumu, ir rūpīgi veikt pretējo interešu izvērtējumu un līdzsvarot abas tiesības.

Līdzsvarojot abas tiesības, ir jāvadās pēc tiesībsarga apkopotajiem vērtējuma kritērijiem, kas izriet no ECT judikatūras: publikācijas un tai pievienoto attēlu pienesums diskusijai par sabiedriski nozīmīgiem notikumiem; personas atpazīstamība sabiedrībā, kā arī publikācijas mērķis un saturs; personas iepriekš veiktās darbības un rīcība pirms publikācijas atspoguļošanas presē; informācijas iegūšanas metodes un atspoguļotās informācijas patiesums; publikācijas saturs, forma un sekas, kas personai ir iestājušās pēc raksta publicēšanas, un, visbeidzot, medijam noteiktās sankcijas raksturs un apmērs.

[38] Pārskata periodā tiesībsargs ir pievērsis uzmanību jautājumam par personas datu apstrādi interneta vietnē *www.sudzibas.lv*. Proti, tiesībsargs ir saņēmis vairākus privātpersonu iesniegumus un e-pastus par interneta portālā *www.sudzibas.lv* pieejamo informāciju, kā arī

personas datu apstrādi. Jāatzīmē, ka personas dati un pieejamā informācija portālā ir atspoguļota veidā, kas, iespējams, var aizskart privātpersonu un viņu ģimenes locekļu godu un cieņu, kā arī ierakstu esamība var traucēt personām gan profesionālajā, gan privātajā dzīvē.

Izvērtējot konkrēto situāciju, jāņem vērā interneta vides publiskais raksturs attiecībā uz personas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību aizsardzību, it sevišķi personas datu aizsardzību interneta vidē. Portālā *www.sudzibas.lv* publicētā informācija par iesniedzēju ir pieejama plašam interneta lietotāju lokam, kā arī ieraksts var aizskart personas reputāciju, ierobežojot personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, jo īpaši, ja ieraksta saturs vairs nav aktuāls.

[39] Ņemot vērā Vispārīgās datu aizsardzības regulas prasības, arvien aktuālāks ir kļuvis jautājums par datu aizsardzību arī darbavietā, tai skaitā videonovērošanu.

Tiesībsarga vērtējumā, videokameru izvietošana darbavietā var ierobežot darbinieku tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un datu aizsardzību. Taču vienlaikus darba devējam ir tiesības uzstādīt videonovērošanas kameras, ja tas ir nepieciešams noteikta tiesiska mērķa sasniegšanai. Pamats personas datu apstrādei var būt noteikts regulā un Darba likumā, ja darbavietā ir pieņemti iekšējie noteikumi, kas paredz, ka noteiktas zonas tiek novērotas, izmantojot videokameras.

Tiesībsargs atgādina: lai personu datu, tai skaitā attēlu, apstrāde būtu likumīga, atbilstoši Vispārīgās datu aizsardzības regulas 6.panta 1.punktam ir nepieciešams vismaz viens no tajā minētajiem tiesiskajiem pamatojumiem: datu subjekta piekrišana; līguma izpilde; likumā nostiprināts juridisks pienākums; būtiskas sabiedrības intereses; datu subjekta vai citu personu vitālo interešu aizsardzība; pārziņa vai trešo personu leģitīmo interešu ievērošana.

Turklāt, tiesībsarga ieskatā, neskatoties uz tiesiska pamata esamību, darba devējam jebkurā gadījumā būtu jāinformē darbinieki par videonovērošanas politiku, skaidrojot videonovērošanas mērķi. Savukārt darbiniekiem ir tiesības piekļūt saviem personas datiem, tostarp lūgt datu dzēšanu pēc uzglabāšanas termiņa iztecēšanas.

[40] Kontekstā ar datu aizsardzības aspektu darba vietās tiesībsargs 2018.gadā saņēma informāciju, ka vairākas publiskā sektora iestādes un privātā sektora juridiskās personas savā darba vidē ir ieviesušas elektronisko darba laika uzskaites programmu “DeskTime”.

Saskaņā ar *desktimes.com* mājaslapā norādīto informāciju “DeskTime” ir laika uzskaites programma, kas analizē produktivitāti. Citiem vārdiem sakot, tā ir automātiska darba laika

uzskaites programma, kas uzskaita pie datora pavadīto laiku, kā arī reģistrē visas veiktās darbības, piemēram, cik ilgi strādāts pie viena “Microsoft Word” dokumenta, cik ilgi dienā programmēts, gatavota prezentācija, tērēts ar ģimenes locekļiem, sērfots sociālajos tīklos utt. Tāpat tiek reģistrēts arī prom no datora pavadītais laiks, piemēram, pusdienu pauzē vai sapulcē. Taču būtiskākais šajā programmā nav pati laika uzskaitīšana, bet gan izkalkulēšana, cik daudz no šī laika ir uzskatāms par produktīvu un cik daudz – par neproduktīvu. Attiecīgi darba devējs var gūt pārskatu par darbinieka “produktivitātes” pozīciju attiecībā pret citiem darbiniekiem, ko attiecīgi var pārskatīt arī nedēļas un mēneša nogrieznī, tādējādi veidojot tādu kā “topu”.

Tas nozīmē, ka programma “DeskTime” praktiski sniedz darba devējam ļoti plašas pilnvaras un iespējas savu darbinieku darba laika un tajā veikto darbību monitorēšanā, tādējādi pakļaujot darbiniekus pastāvīgai uzraudzībai. Neapšaubot programmas “DeskTime” jēgu un mērķi, proti, sniegt darba devējam regulāru informāciju par darbinieku pavadīto laiku pie datora, līdz ar to darba devējs var pārliecināties par katra darbinieka produktivitāti un pienesumu komersantam vai iestādei kopumā, tomēr, tiesībsarga ieskatā, šīs programmas nepareiza lietošana var radīt draudus darbinieku privātās dzīves neaizskaramībai, ko aizsargā Satversmes 96.pants un ECPAK 8.panta 1.punkts.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs vērsās Datu valsts inspekcijā, lūdzot sniegt situācijas vērtējumu par programmu “DeskTime” un atbildēt uz vairākiem jautājumiem. Inspekcija norādīja, ka līdz 2018.gada rudenim konkrēti tajā nav saņemtas sūdzības par “DeskTime” veiktu personas datu apstrādi, taču apņēmas izvērtēt ar programmu “DeskTime” veikto personas datu apstrādi un tās atbilstību Vispārīgās datu aizsardzības regulas prasībām.

Tāpat Datu valsts inspekcija norādīja, ka programma “DeskTime” ir rīks, ar kura palīdzību ir iespējams veikt profilēšanu nolūkā izvērtēt datu subjekta (darbinieka) sniegumu. Inspekcijas ieskatā, “DeskTime” lietošana darba vietā varētu atbilst datu regulas prasībām tādā gadījumā, ja dati tiek apstrādāti, ievērojot regulā noteiktos datu aizsardzības principus, kā arī nodrošinot datu subjekta tiesību ievērošanu.

Savukārt tiesībsargs 2019.gadā ir plānojis informēt sabiedrību par tiesībām un pieejamiem tiesību aizsardzības mehānismiem, kas pastāv savu datu aizsardzības nodrošināšanā pret darba devēja izmantoto programmu “DeskTime”, bet darba devēji tiks informēti par prasībām un nosacījumiem “DeskTime” lietošanā.

Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana; sūdzības par policiju

[41] Kopumā 2018.gadā no ieslodzījuma vietām saņemti aptuveni 600 iesniegumi (no tiem 560 ar pirmreizēju prasījumu). Salīdzinoši ar 2017.gadu šādu iesniegumu skaits ir samazinājies.

Nemainīgi lielākā daļa sūdzību joprojām tiek saņemta par dažāda rakstura jautājumiem, kas saistīti ar apcietinājuma vai soda izpildes praktisko nodrošinājumu – aptuveni 140 sūdzības. Tās ietver ieslodzīto dažādu tiesību un pienākumu īstenošanu Latvijas cietumos, piemēram, ikdienas vajadzību praktisko nodrošināšanu, tiesības uz saziņu ar radniekiem, pārvietošana uz citu cietumu vai citu kameru viena cietuma ietvaros u.tml. Nemainīgā apjomā tiesībsargs turpina saņemt ieslodzīto personu iesniegumus, kuros tās lūdz sniegt dažādu informāciju par to, ko tieši ieslodzītie cietumā drīkst pieprasīt par valsts līdzekļiem, kā izpaužas vienas vai otras tiesības realizēšana ieslodzījuma vietā u.tml. Šādu sūdzību skaits sasniedz 112.

[42] Līdzīgā apjomā kā iepriekšējo gadu, tiesībsargs ir saņēmis arī iesniegumus par cietsirdīgu izturēšanos ieslodzījuma vietās, kas ietver gan fizisku, gan emocionālu vardarbību ieslodzīto starpā vai arī attiecībās ar iestādes darbiniekiem, kā arī citos ar drošības aspektu saistītos jautājumos. Šādu iesniegumu skaits ir aptuveni 50. Par cietuma administrācijas fiziskas vardarbības gadījumiem, pārmērīga spēka vai speciālo līdzekļu pielietošanu saņemtas 9 sūdzības. Tiesībsargs turpina saņemt sūdzības par cietuma darbinieku nelaipto attieksmi, ieslodzītā iebiedēšanu, morālu ietekmēšanu kā draudu veidā, tā arī piedāvājot dažāda veida labumus un privilēģijas.

Turpretim samazinājies sūdzību skaits par neatbilstošiem sadzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās. Tādas 2018.gadā bijušas 16. Arī tiesībsarga aktivitāšu un ieteikumu rezultātā ieslodzītās personas aktīvi izmanto valstī izstrādāto tiesību aizsardzības mehānismu un pašas par iespējami prettiesisko iestādes faktisko rīcību vēršas administratīvajā tiesā. Savas pozīcijas stiprināšanai ieslodzītās personas lūdz tiesībsarga viedokli jautājumos par to, kādas nacionālās un starptautiskās prasības jāievēro. Tāpat tiek prasīts tiesībsarga viedoklis tādos jautājumos kā pastāvīgs siltā ūdens nodrošinājums kamerā un pirts apmeklējumu skaits, sporta aktivitāšu un jēgpilna brīvā laika pavadīšanas nodrošinājums, kvalitatīvas pārtikas normu prasības un nodrošinājums.

Saistībā ar personu iesniegumiem vai atsevišķi aplūkojamiem jautājumiem 2018.gadā veiktas 6 vizītes uz ieslodzījuma vietām.

[43] Nemainīgi jau vairākus gadus tiesībsargs saņem ieslodzīto vēstules, kurās personas norāda uz dažāda veida ieslodzīto pašpārvaldes (hierarhijas) izpausmes formām Latvijas cietumos un ar to saistītām problēmām. Piemēram, kā viens no aspektiem tika minēta ēdiena sadales kārtība ieslodzīto starpā, pēdējās porcijas izsniedzot tiem, kas ieslodzīto hierarhiskajā sistēmā atrodas “zemākajā” līmenī. Šis jautājums 2018.gadā nodots izskatīšanai arī administratīvajā tiesā.

Ieslodzījuma vietu pārvalde šajā situācijā nesaskata iestādes faktisko rīcību un apzinātu tiesību pārkāpumu, jo, tās ieskatā, ieslodzīto pašpārvaldes izveide ir nevis cietuma administrācijas stimulēta un veidota, bet gan ieslodzīto pašnoteikšanās veids un savstarpējo attiecību modulis. Būtiskākais ir kontrolēt, lai netiktu pārkāptas ieslodzītā normatīvajos aktos noteiktās tiesības, proti, persona vispār nepaliktu bez ēdiena.

Tomēr, tiesībsarga skatījumā, šajā gadījumā vērtējams arī personas diskriminācijas un nevienlīdzīgu apstākļu radīšanas aspekts, kā arī goda un cieņas aizskārums. ECT savos spriedumos ir atzinusi, ka nevienu ieslodzīto nedrīkst izcelt labāku par pārējiem. Arī Augstākā tiesa ir atzinusi, ka valstij ir vispārīgs pienākums vērsties pret ieslodzīto neformālo hierarhiju, kas ir viena no vardarbības cēloņiem. Valsts pienākums ir darīt visu saprātīgi iespējamo, lai nepieļautu vardarbību ieslodzīto starpā, līdz ar to arī izskaust ieslodzīto iedibināto neformālo hierarhiju. Neveicot pienācīgus pasākumus, valsts rīkojas prettiesiski.

Tiesībsargs, sniedzot atbildes un paužot savu nostāju, ir norādījis, ka neviens normatīvais akts vai starptautiskie standarti neparedz ieslodzīto dalījumu pēc pašizveidotas hierarhiskās sistēmas. Gluži pretēji – šādas sistēmas izveide un uzturēšana ir pretēja vispārnoteiktajiem cilvēktiesību principiem.

[44] 2018.gadā tiesībsargs saņēma 18 sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās (ĪAV) un ar šo jautājumu saistītajā jomā. Līdzīgā apjomā kā iepriekšējo gadu, piecos no iesniegumiem izteikta neapmierinātība ar apstākļiem attiecīgajās policijas telpās, tostarp pārlietu lielo karstumu un ventilācijas nepietiekamību vasarā.

Personas izteikušas sūdzības arī par nepietiekamu pārtikas daudzumu vai medicīniskās palīdzības saņemšanu, tostarp tiesībām saņemt un lietot medikamentus, kurus ir noteikusi/izrakstījusi ārstniecības persona.

Vēl viens no aspektiem, kas saistībā ar saņemtu iesniegumu tika aplūkots, bija arī praksē pastāvošais aizliegums saņemt pienesumu no tā paša dzimuma personas, kas nav ģimenes

loceklis, bet ar kuru ĪAV ievietotajai personai ir partnerattiecības. Tiesībsargs secināja, ka normatīvā regulējuma līmenī pastāv jebkāda veida diskriminācijas aizliegums, tostarp diskriminācija dzimuma vai dzimumorientācijas dēļ. Ja atteikšanās pieņemt pienesumu ir saistīta ar ĪAV ieslodzītā dzimumorientāciju, tā var tikt atzīta par iestādes faktisko rīcību, kura pārkāpj Satversmes 91.pantā garantētās pamattiesības un Administratīvā procesa likuma 6.pantā noteikto vienlīdzības principu.

[45] Nemainīgi kā citus gadus, arī pārskata gadā tiesībsargs saņēma dažādas sūdzības par policijas darbiniekiem un to rīcību. Par fizisku vai īpaši cietsirdīgu morālo personas iespaidošanu tiesībsargs gada laikā saņēma 7 sūdzības, kuras pēc kompetences tika pārsūtītas Iekšējās drošības birojam izvērtēšanai, kriminālprocesa uzsākšanai un vainojamo personu saukšanai pie atbildības. Savukārt tiesībsargs savas kompetences ietvaros sekoja līdzi iestādes veiktajām pārbaudēm nolūkā pārbaudīt valstī izstrādātā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti.

Par valsts vai pašvaldības policijas darbībām vai bezdarbību labas pārvaldības aspektā vai citos ar personas aizturēšanu un pārmeklēšanu saistītos jautājumos, kā arī agresīvu komunikāciju ar sabiedrību tiesībsargs 2018.gadā ir saņēmis 60 iesniegumus. Visbiežāk personas izteikušas sūdzības par nepietiekami skaidras un saprotamas informācijas vai atbildes saņemšanu no policijas darbiniekiem administratīvā procesa ietvaros, kā arī policijas bezdarbību saistībā ar administratīva rakstura pārkāpumiem.

[46] Tāpat jau vairākus gadus tiesībsarga redzeslokā ir jautājums par Valsts policijas konvojēšanas transporta tehniskajām prasībām. Valsts pienākums ir veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus, t.sk. iedzīvotāju dzīvības un veselības apdraudējumu. Par šādu pasākumu uzskatāma arī attiecīgo jomu reglamentējošo normatīvo aktu izstrāde un pilnveidošana. Tomēr Ministru kabineta 2017.gada 31.janvāra noteikumos Nr.57 "Aizturēto, apcietināto un notiesāto personu konvojēšanas kārtība" nav definētas noteiktas prasības aprīkojumam un apstākļiem, kādos ieslodzītās personas tiek konvojētas.

Apzinot minēto situāciju, kā arī klātienē apskatot Valsts policijas ieslodzīto pārvadāšanai paredzētos transportlīdzekļus un apstākļus tajos, tiesībsargs 2018.gadā organizēja diskusiju par prasībām transportlīdzekļiem ieslodzīto personu konvojēšanai. Diskusijā piedalījās Tieslietu ministrijas, Ieslodzījumu vietu pārvaldes, Valsts policijas, Satiksmes ministrijas un Ceļu satiksmes drošības direkcijas pārstāvji. Diskusijas

dalībnieki apzināja un apsprieda, iestāžu ieskatā, būtiskākās prasības šāda veida transportlīdzekļiem. Tiesībsargs vērsa dalībnieku uzmanību apstākļiem transportlīdzekļos, kuri ir būtiski no cilvēktiesību viedokļa, t.sk. ieslodzītās personas drošība ceļu satiksmes kontekstā.

Diskusijas dalībnieki vienojās par vienotām minimālajām prasībām, kurām jāatbilst ikvienam transportlīdzeklim, ar kuru notiek konvojēšana. Savukārt Valsts policija apņēmas līdz 2019.gada februārim izstrādāt grozījumus operatīvo transportlīdzekļu darbību reglamentējošos normatīvajos aktos, definējot arī prasības ieslodzīto personu konvojēšanas transportam.

Ārvalstnieku tiesības

[47] Salīdzinot ar 2017.gadu, 2018.gadā saņemto sūdzību skaits no personām, kas Latvijas Republikā pieprasījušas, saņēmušas starptautisko aizsardzību vai uzturas/vēlas uzturēties, pamatojoties uz PMLP izsniegto uzturēšanās atļauju, nav būtiski mainījies.

Kopumā pērn no citu valstu pilsoņiem tika saņemti 15 iesniegumi, no tiem lielāko daļu bija iesnieguši ārzemnieki, kas Latvijā ieceļoja pastāvīgas uzturēšanās nolūkā.

Papildus gan jāatzīmē, ka 2018.gadā bija vērojama tendence – pie tiesībsarga ar lūgumu sniegt konsultāciju vērsās vairāki Latvijas pilsoņi, kuriem bija radušies šķēršļi uzturēšanās atļaujas saņemšanai viņu dzīvesbiedram.

Savukārt kontekstā ar kādu iesniegumu, tajā lūdzot atbalstu sarežģītas situācijas risināšanā, kurā bija nonācis ārzemnieks un kura identitāti atbildīgās institūcijas nespēja noskaidrot, un kurš Latvijā bija pieprasījis piešķirt bezvalstnieka statusu, tiesībsargs secināja: valsts līmenī ir jāaktualizē jautājums par tādu ārzemnieku statusu, kurus nevar izraidīt no valsts un kuriem nevar arī piešķirt kādu statusu, jo nav iespējams noskaidrot ārzemnieka identitāti. Tiesībsargs piekrita viedoklim, ka būtu lietderīgi šo jautājumu apspriest, aicinot uz diskusiju plašu iesaistīto institūciju loku – Iekšlietu ministrijas, Labklājības ministrijas, PMLP, Valsts robežsardzes pārstāvjus.

[48] 2018.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likumā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Pārskata periodā tiesībsargs saņēma 184 lēmumus par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu.

Lai arī salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem izraidāmo skaits ir būtiski samazinājies, tomēr secināms, ka Latvijas robežu joprojām nelikumīgi šķērso un izcelsmes valstī tiek atgriezti nepilngadīgie ārzemnieki, kas valstī ieceļojuši bez likumisko pārstāvju pavadības.

Preventīvais mehānisms jeb regulāru vizīšu sistēma

[49] Nacionālais preventīvais mehānisms ir neatkarīgs mehānisms, kura viens no galvenajiem pienākumiem ir veikt regulāras vizītes uz iestādēm, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, ar mērķi novērst sliktas izturēšanās riskus. 2017.gadā tiesībsargam tika uzticēts veikt preventīvā mehānisma funkciju, līdz ar to Latvijā ir izveidojusies unikāla situācija, proti, lai gan ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem papildprotokols nav ratificēts, valsts jau ir likusi iedīgļus papildprotokola nacionālajam preventīvajam mehānismam, šādi jau laikus sagatavojot tiesībsarga institūciju jaunajai funkcijai.

Attiecīgi 2018.gada 1.martā Tiesībsarga birojā tika izveidota Prevencijas daļa, kuras galvenais uzdevums ir veikt regulāras vizītes. Lai gan Tiesībsarga birojs kopumā veic preventīvā mehānisma funkciju, taču visvairāk šī funkcija ir koncentrēta jaunizveidotajā, tas ir, Prevencijas daļā.

Prevencijas daļas pamatvērtības ir:

- ✓ preventīva rīcība, nevis pretdarbība
- ✓ sadarbība, nevis nosodīšana.

Visu Prevencijas daļas vizīšu virsmērķis ir mazināt riska faktorus iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem pēc iespējas ātrāk, ideālā gadījumā - pirms vēl pārkāpums ir noticis. Proti, Prevencijas daļas galvenais uzdevums ir apmeklēt iestādes ar mērķi novērst mazaizsargāto personu grupu, kurām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, tiesību pārkāpumus, sadarbojoties ar konkrētās iestādes vadību. Ideālā situācijā sadarbībā ar konkrētās iestādes vadību novērst tiesību pārkāpumu, pirms tas ir noticis. Tādēļ gandrīz lielākā daļa vizīšu ir iepriekš nesaskaņotas ar apmeklējamās iestādes vadību, ko pieļauj Tiesībsarga likumā noteiktais mandāts.

[50] Sava nepilna pirmā darba gada ietvaros Tiesībsarga biroja Prevencijas daļa jau ir sagatavojusi piecus izvērstus ziņojumus par bērnu tiesību ievērošanu psihiatriskajās ārstniecības iestādēs. Šajos ziņojumos, kas kopā ar slimnīcu sniegtajām atbildēm par rekomendāciju izpildi ir publicēti tiesībsarga mājaslapā, ir vērtētas 9 tiesību jomas: stacionēšanas apstākļi; nozīmētie medikamenti; uzturēšanās apstākļi; mehāniskā ierobežošana un medikamentu ievadīšana pacientam pret viņa gribu; nemedikamentozās terapijas pieejamība; bērna tiesības uz privātumu un saskarsmi ar tuviniekiem; bērnu informēšana par

ārstniecības gaitu un viedokļa noskaidrošana par ārstniecības procesu; bērnu tiesību uz izglītību nodrošināšana un iespējama personāla vai vienaudžu vardarbība pret bērniem.

Līdztekus minētajam vēl viens no Prevencijas daļas mērķiem ir panākt vispārējo sadzīves apstākļu uzlabošanu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, kā arī klientu cilvēktiesību ievērošanu. Ar Prevencijas daļas iesaisti 2018.gadā kopā ir veiktas 30 vizītes. No tām: 11 pārbaudes (monitoringa); 3 pēcpārbaudes; 9 tematiskās un 7 izziņas vizītes.

Par nožēlu jāatzīst, ka visos pārskata periodā apmeklētajos valsts sociālās aprūpes centros tika konstatēts nepietiekams darbinieku skaits, jo institūcijās strādājošo personu atalgojums nav konkurētspējīgs. Attiecīgi institūcijās cilvēkresursi objektīvi nav atbilstoši klientu skaitam un viņiem nepieciešamo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai ilgtermiņā. Tas atstāj būtisku ietekmi uz institūcijās sniegto pakalpojumu kvalitāti.

Vienlaikus akcentējams, ka 2018.gada nogalē gan Labklājības ministrijai, gan institūcijām tika nosūtīta vēstule ar apkopotajiem tiesībsarga novērojumiem un rekomendācijām, lai preventīvi ļautu institūcijām patstāvīgi novērst iespējamus pārkāpumus un uzlabotu sniegto pakalpojumu kvalitāti.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību joma

Tiesības uz sociālo drošību

[51] Saskaņā ar Tiesībsarga stratēģijā 2017.-2021.gadam noteikto pārskata periodā arvien aktuāla bija tēma par nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu. Tiesībsargs jau iepriekš ir norādījis, ka Latvijā izveidotā sociālās drošības sistēma un sociālā atbalsta minimālo lielumu apmēri ir zem minimuma, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinot balstīti, turklāt tie lielākoties nav pārskatīti vairākus gadus, piemēram, sociālā nodrošinājuma pabalsts ir palicis 2005., bet trūcīguma sliekšnis – 2011.gada līmenī.

To, ka situācija nav apmierinoša, valdība atzina jau 2013. un 2014.gadā, izskatot un atbalstot koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”. Diemžēl piecu gadu laikā būtiski uzlabojumi nav panākti. Koncepcijas ieviešana gadu no gada tikusi atlikta, to pamatojot ar nepietiekamiem budžeta resursiem. Turklāt šobrīd koncepciju jau ir aizstājis jauns dokuments – plāna projekts “Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020.gadam”, kura mērķis ir pilnveidot minimālo ienākumu atbalsta sistēmu, sniedzot atbalstu

nabadzības un ienākumu nevienlīdzības riskiem visvairāk pakļautajām sabiedrības grupām. Plāna projekts citastarp paredz 2019.gada pirmajā pusgadā palielināt atbalstu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un minimālo pensiju saņēmējiem.

Ņemot vērā jautājuma aktualitāti, tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru prezidentam, kurā aicināja nodrošināt plāna projekta apstiprināšanu Ministru kabinetā un tā ieviešanas uzsākšanu jau 2019.gadā. Tiesībsarga ieskatā, turpmāka vilcināšanās Plāna ieviešanā nav pieļaujama. Savukārt Ministru kabinets norādīja, ka plāna projekts tiks sagatavots izskatīšanai Ministru kabineta sēdē valsts budžeta projekta 2019.gada sagatavošanas procesā.

Kā zināms, 2019.gada budžets 2018.gada nogalē netika pieņemts, tādējādi 2019.gada pirmajā pusgadā plānotie pasākumi nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšanai netiek īstenoti.

Personu ar invaliditāti tiesības

[52] Ņemot vērā Latvijas simtgadei veltītos pasākumus, tiesībsargs vērsa Latvijas valsts simtgades biroja uzmanību uz pienākumu nodrošināt personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem piedalīties kultūras pasākumos.

Latvijas simtgades pasākumu kontekstā interneta vietnē *Latvija100* (<https://lv100.lv/>) bija iespēja iepazīties ar informāciju par visiem pasākumiem, kuri tiek organizēti par godu Latvijas valsts simtgadei, tai skaitā varēja noskaidrot, kur un cikos pasākums notiek. Tomēr no minētās informācijas nebija iespējams secināt, vai pasākumi ir pieejami personām ar invaliditāti.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka parasti personas ar invaliditāti pirms došanās uz konkrētu vietu mēdz noskaidrot, vai pasākuma norises vieta tam ir pieejama. Lai pēc iespējas nodrošinātu informāciju par pasākumu pieejamību, tiesībsargs ierosināja interneta vietnē *Latvija100* iekļaut arī attiecīgu informāciju (piktogrammas), kas kalpotu personu ar invaliditāti informēšanai. Diemžēl šīs rekomendācijas izpilde prasīja vismaz sešus mēnešus, turklāt tā tika izpildīta nevērīgi, kas liecina par ierobežotu izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām. Tādēļ turpmāk būtu nepieciešams pievērst uzmanību kultūras pasākumu pieejamībai kopumā.

Tiesības uz mājokli

[53] Pārskata periodā, aktualizējot informāciju par Latvijas pašvaldību palīdzības sniegšanu mājokļa jautājumu risināšanā – dzīvokļu rindu reģistru virzību un dinamiku četru

gadu periodā, kas balstīta uz pārbaudes lietu par pašvaldību dzīvojamo fondu un mājokļu kvalitāti, tiesībsargs vērsās pie Latvijas pašvaldībām.

No 119 pašvaldībām atbildes sniedza 98. Pētījumā secināts, ka uz 2014.gada 1.aprīli dzīvokļu rindās pašvaldībās bija 10 258 personas (ģimenes), savukārt uz 2018.gada 1.aprīli situācija ir uzlabojusies, un dzīvokļu rindās pašvaldībās atradās 7 215 personas (ģimenes). Tātad kopumā iezīmējas pozitīva tendence, jo šajā laika periodā dzīvokļu rindas samazinājušās par 3 043 personām (ģimenēm). Vienlaikus atsevišķās pašvaldībās ir palielinājies to iedzīvotāju skaits, kam ir nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā.

No saņemtajām atbildēm secināms, ka Latvijas pašvaldību brīvais dzīvojamais fonds ir 3286 dzīvojamās telpas, taču dzīvošanai derīgas – tādas, kas atbilst likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” prasībām, – tikai 1046. Tātad divas trešdaļas ir dzīvošanai nederīgu telpu, kas nav izmantojamas autonomās funkcijas izpildei. Tāpat saņemtās atbildes liecināja, ka pašvaldībās nenotiek dzīvojamā fonda papildināšana vai aktīva tā tehniskā stāvokļa uzlabošana, izņemot tādas pilsētas kā Rīga, Valmiera un Cēsis. Dzīvojamais fonds tiek papildināts pārsvarā uz bezsaimnieka mantas rēķina, kā arī pirkumu un dāvinājumu pieņemšanas ceļā.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka 2017.gada septembrī publicētais Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) ekonomikas pārskats par Latviju liecina, ka Latvijas valsts izdevumi sociālajiem mājokļiem un mājokļu pabalsti mājāsaimniecībām ar zemu ienākumu līmeni ir vieni no zemākajiem OECD. Mājokļu pabalsti maznodrošinātām personām, apmaksājot īri privātajā sektorā, nebūs efektīvi tik ilgi, kamēr privātais mājokļu tirgus nebūs pienācīgi attīstīts. Tādējādi tuvākajā laikā kā risinājums būtu nepieciešams pietiekams sociālo mājokļu daudzums, lai uzlabotu to pieejamību mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem.

Tādējādi pašvaldībām, realizējot vienu no to autonomajām funkcijām – sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, gadskārtējā budžeta ietvaros ir jāparedz naudas līdzekļi dzīvojamā fonda attīstībai, īpaši veicinot sociālo dzīvokļu pieejamību mazāk aizsargātajām personu grupām.

[54] Jau vairākus gadus iedzīvotāji tiesībsargam pauž sašutumu par ūdens patēriņa starpības sadali daudzdzīvokļu dzīvojamās mājās. Šobrīd ūdens patēriņa starpība tiek sadalīta atbilstoši atsevišķo īpašumu skaitam, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr.1013

“Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu”.

Tiesībsargs noskaidroja, ka Ekonomikas ministrijā ir izveidota darba grupa, kuras ietvaros saistībā ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu tiek vērtēts gan jautājums par sabiedriskā pakalpojuma sniegšanas robežu maiņu, proti, norēķinu veikšanu tikai pēc dzīvokļos uzstādītajiem ūdens patēriņa skaitītājiem, gan uzsākta diskusija par iesniegtajiem priekšlikumiem, kas saistīti ar ūdens patēriņa starpības samazināšanu. Tāpat Ekonomikas ministrija, vērtējot darba grupā paustos viedokļus, konstatēja, ka, risinot ūdens patēriņa starpības sadales jautājumu, pilnveidojami arī normatīvie akti, kas saistīti ar ūdenssaimniecības pakalpojuma sniegšanu un saņemšanu daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā, līdz ar to ir nepieciešams veikt plašāku mājokļu politiku regulējošo normatīvo aktu izvērtējumu. Attiecīgi darbs pie ūdens patēriņa starpības samazināšanas iespējamiem risinājumiem un tā apmaksas kārtības turpināsies arī 2019.gadā.

Tiesības uz darbu

[55] Pārskata periodā tiesībsargs atkārtoti iesaistījās Darba likuma grozījumu apspriešanā, jo vairākos apsektos tie ierobežoja darba ņēmēju tiesības un intereses. Piemēram, tiesībsargs iebilda Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka arodbiedrības biedru, kas ilgstoši slimo, varēs atlaist bez arodbiedrības piekrišanas.

Darba likuma 101.panta pirmās daļas 7. un 11.punkts attiecas uz darbinieku veselības stāvokli. Dažkārt veselības stāvoklis var būt saistīts ar invaliditāti. Pēdējā laikā masu medijos samērā bieži ir izskanējis darba devēju viedoklis par nespēju uzteikt darba līgumu darbiniekam ar invaliditāti, kā arī nevēlēšanos nodarbināt cilvēkus ar veselības traucējumiem. Tādējādi tiesībsargs aicināja likumdevēju īpaši rūpīgi izskatīt minēto ieceri, lai nerastos diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma risks gan Satversmes 91.panta otrā teikuma, gan Darba likuma 29.panta ietvaros, tomēr likumdevējs to neuzskatīja par vērā ņemamu argumentu.

Tiesībsargs arī iebilda Labklājības ministrijas priekšlikumam, ka darba devējam turpmāk nebūs pienākuma izmaksāt atlaišanas pabalstu darbiniekam, kas uzteic darbu taisnprātības un tikumības apsvērumu dēļ. Ierosinātie grozījumi paredzēja, ka darba devējs piekrīt izmaksāt atlaišanas pabalstu tikai tad, ja darbinieka norādītais iemesls darbinieka uzteikumam ir pamatots. Pienākums vērsties tiesā tiek pārņests no darba devēja uz darbinieku kā vājāko pusi, lai arī pēc būtības iebildumi par atlaišanas pabalsta izmaksu ir darba devējam.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka no likumprojekta anotācijas neizriet informācija par to, cik praksē būtu reāli gadījumi, kad darba devējs piekristu, ka darbinieka uzteikums ir pamatots

un attiecīgi piekristu izmaksāt atlaišanas pabalstu. Līdz ar to praksē norma varētu kļūt deklaratīva, un tā netiktu piemērota, jo īpaši, ņemot vērā darba attiecību izbeigšanas sensitīvos apstākļus.

Tiesībsargs arī vērsa uzmanību, ka Darba likuma 100.panta piektā daļa biežāk skar nepamatotas atšķirīgas attieksmes pārkāpumus (piemēram, mobings, bosings, trauksmes celšana). Šādos gadījumos darbojas apgrieztās pierādīšanas princips, kas paredz, ja darbinieks norāda uz apstākļiem, kas liecina par nepamatotu atšķirīgu attieksmi, tad pierādīšanas pienākums tiek pārnests uz darba devēju, kura pienākums ir pierādīt, ka šāds pārkāpums nav noticis. Ja likumdevējs nosaka tikai darbinieka tiesību celt prasību tiesā, tas nonāk pretrunā ar apgrieztās pierādīšanas principam.

Diemžēl Saeima tiesībsarga norādītos riskus neņēma vērā, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, šie grozījumi ir “solis atpakaļ” sociāli atbildīgas valsts principa īstenošanā, jo parlaments ir mazinājis darbinieku – darba tiesisko attiecību vājākās puses – tiesību aizsardzību. Tāpat ar nožēlu jāatzīst arodbiedrību vājums, piekāpjoties darba devēju pārstāvjiem par šiem jautājumiem.

Tiesībsargs iebilda arī Ekonomikas ministrijas iesniegtajiem un valdības atbalstītajiem grozījumiem Darba likumā, kas paredzēja iespēju samazināt virsstundu atlīdzību, ja nozarē ir noslēgta ģenerālvienošanās.

[56] Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros identificēja sistēmiska rakstura nepilnību VID darbā, kas skar privātpersonas tiesības. Proti, ja VID vēršas persona ar lūgumu iesaistīties tās subjektīvo tiesību aizsardzībā, piemēram, lai VID nosūta VSAA informāciju par darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, jo darba devējs apzināti to nav darījis un nedara, VID to neuztver kā iesniegumu administratīvā procesa ietvaros, kaut gan likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 20.¹panta trešajā daļā un Ministru kabineta 2010.gada 7.septembra noteikumu Nr.827 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli” 30.1.apakšpunkts VID šādas tiesības paredz.

Konkrētajā gadījumā pie tiesībsarga bija vērsusies jaunā māmiņa, par kuru darba devējs nebija maksājis nodokļus, bet algu izmaksāja. VSAA bija atteikusi izmaksāt sociālos pabalstus. VID šīs personas iesniegumu uzskatīja par formālu informācijas sniegšanu, pēc būtības nerisinot pastāvošo problēmsituāciju.

Lai arī pēc tiesībsarga iesaistīšanās un uzstājības par nepieciešamību rīkoties konkrētajā gadījumā VID veica nodokļu uzrēķinu un paziņoja VSAA par uzrēķinātajiem nodokļiem, tomēr

tiesībsargs secināja, ka VID nav apzināti kritēriji (kārtība), kuros gadījumos attiecībā uz personām, kas vēlas panākt savu subjektīvo tiesību īstenošanu ar normatīvajos aktos paredzētu VID iesaisti, t.sk. ar nodokļu kontroles pasākumiem attiecībā uz trešajām personām, VID personas iesniegumus izskata administratīvā procesa kārtībā un kuros gadījumos personas sniegtā informācija ir tikai pieņemama zināšanai. Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja VID apzināt un izstrādāt attiecīgos kritērijus (kārtību).

[57] 2018.gadā tiesībsargs ir saņēmis vairākus līdzīga rakstura iesniegumus, no kuriem iezīmējās ne tikai nevienveidīga VID prakse, iesaistoties darba devēju sociālo tiesību īstenošanā un negodprātīgu darba devēju sodīšanā, bet arī sistēmiska rakstura problemātika.

Proti, tiesiskās aizsardzības mehānismi gadījumos, kad darba devējs nemaksā par personu nodokļus un neziņo par nodokļu nomaksu VID, darba ņēmējiem uzliek nesamērīgu slogu. Piemēram, normatīvie akti paredz, lai darba devēja maksātnespējas gadījumā panāktu, ka tiek deklarēti nesamaksātie nodokļi un darbinieks varētu saņemt sociālās garantijas, darbiniekam ir pienākums iesniegt maksātnespējas pieteikumu, kura ietvaros ir jāmaksā valsts nodeva un depozīts, kas dažreiz ievērojami pārsniedz potenciāli atgūstamās darba algas apmēru. Likums arī uzliek par pienākumu darbiniekam iesniegt darba devēja likvidācijas pieteikumu, pašam kļūstot par likvidatoru, u.c.

Ievērojot minēto problemātiku, tiesībsargs 2019.gadā turpinās pētīt darba ņēmēju tiesiskās aizsardzības mehānismus, to efektivitāti un pilnveidošanu.

[58] Tiesībsargs pārbaudes lietā izskatīja iesniegumu, kurā iesniedzēja norādīja uz diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu darbavietā. Iesniedzēja strādāja SIA “Rimi Latvia”, kas darbiniekiem piešķir veselības apdrošināšanas polises. Tobrīd iesniedzēja bija bērna kopšanas atvaļinājumā, un, sazinoties ar darba devēju, viņai tika atteikta veselības apdrošināšana, pamatojoties uz personāla politiku. SIA “Rimi Latvia” norādīja, ka veselības apdrošināšana ir klasificējama kā cita veida atlīdzība un tāda nav izmaksājama regulāri, līdz ar to diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma nav.

Izskatot pārbaudes lietu, tiesībsargs vērsa uzmanību uz normatīvo regulējumu, kas noteic nodrošināt darba samaksu bez tiešas vai netiešas diskriminācijas. Atbilstoši Darba likumam darba samaksa ir darbiniekam regulāri izmaksājama atlīdzība par darbu, kura ietver darba algu un normatīvajos aktos, darba koplīgumā vai darba līgumā noteiktās piemaksas, kā arī prēmijas un jebkuru cita veida atlīdzību saistībā ar darbu.

Darba samaksa ir plašāks jēdziens par terminu “darba alga”, jo tā ietver: darba algu; darba līgumā noteiktās piemaksas; prēmijas un jebkādu cita veida atlīdzību par darbu. Savukārt ar terminu “jebkāda cita veida atlīdzību par darbu” saprot, piemēram, mācību, sporta nodarbību apmaksu, veselības apdrošināšanas polisi.

Konkrētajā gadījumā SIA “Rimi Latvia” iekšējā normatīvajā aktā ir paredzēts, ka veselības apdrošināšana netiek piešķirta darbiniekam, kas atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Lai gan norma ir dzimumneitrāla, tomēr tā ietekmē konkrētu darbinieku grupu: darbinieku, kas ģimenes stāvokļa dēļ izmanto likumā noteiktās tiesības, un tieši ģimenes stāvokļa dēļ tai ir noteikti sliktāki darba samaksas nosacījumi.

Tiesībsargs uzskata, ka SIA “Rimi Latvia” sniegtais skaidrojums nav saskanīgs ar normatīvajiem aktiem, un konstatēja tiesas diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu ģimenes stāvokļa dēļ.

Tiesībsargs rekomendēja SIA “Rimi Latvia” veikt izmaiņas Veselības apdrošināšanas politikā, lai novērstu diskrimināciju, bet SIA “Rimi Latvia” atteicās to darīt.

Labās prakse piemēri

[59] Iepretim situācijām, kad tiesībsarga rekomendācijas tiek ignorētas vai ievērotas tikai daļēji, praksē konstatējami arī daudzi gadījumi, kad tiesībsarga viedoklī ieklausās un trūkumi tiek novērsti. Arī pārskata periodā ir bijis daudz šādu labās prakses piemēru. Viens no tiem saistāms ar Latvijas Iekšlietu darbinieku arodbiedrības iesniegumu, kurā bija vērsta uzmanība uz iespējamu tiesību uz vienlīdzību un tiesību uz izglītību pārkāpumu Valsts robezsardzes koledžas uzņemšanas noteikumos nepilna laika studijām. Proti, arodbiedrībā 2018.gada martā vērsās kāds biedrs, norādot, ka viņam, 27 gadus vecai amatpersonai, ir liegta iespēja studēt Valsts robezsardzes koledžā neklātienē, taču klātienē viņš nevar studēt personīgu apstākļu dēļ.

Saziņā ar Iekšlietu ministriju tiesībsargs tika informēts, ka Valsts robezsardzes koledžas jaunie uzņemšanas noteikumi pēc tiesībsarga aozrādījuma vairs neparedz noteiktas dienesta pieredzes nepieciešamību, kā arī minimālā vecuma ierobežojumu nepilna laika studijām. Tādēļ tiesībsargs atzinīgi vērtē, ka trūkumi tika novērsti jau iesnieguma izskatīšanas gaitā.

Vēl viens piemērs ir saistāms ar personas sūdzību par CSDD rīcību, veicot transportlīdzekļa tehnisko apskati. Proti, iesniedzējs norādīja, ka tehniskās apskates laikā CSDD inspektors, veicot kontroles braucienu ar iesniedzēja transportlīdzekli ārpus tehniskās stacijas bez īpašnieka klātbūtnes, ir sabojājis transportlīdzekļa sajūgu. Lai arī nebija iespējams

pierādīt inspektora vainu, no iesniedzēja nostājas izrietēja, ka normatīvais akts, kas pieļauj šādu kontroles braucienu, nesamērīgi ierobežo īpašuma tiesības.

Tiesībsargs konstatēja, ka šim gadījumam ir piemērojams 2017.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumu Nr.295 “Noteikumi par transportlīdzekļu valsts tehnisko apskati un tehnisko kontroli uz ceļa” 20. un 24.punkts. Minētās normas paredz, ka transportlīdzekļa īpašnieks (vadītājs) tehniskā stāvokļa kontrolei transportlīdzekli kopā ar tā reģistrācijas apliecību nodod inspektoram. Transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa un tā aprīkojuma kontroli inspektors veic, izmantojot tehniskās apskates stacijā esošās pārbaudes ierīces, instrumentus un diagnostikas iekārtas. Ja tas nav iespējams transportlīdzekļa konstrukcijas īpatnību vai citu objektīvu iemeslu dēļ, inspektoram, veicot transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa kontroli, ir tiesības izdarīt kontroles braucienu, piedaloties ceļu satiksmē.

Ievērojot Satversmes 105.pantā paredzētās īpašuma tiesību pamatnostādnes, tiesībsargs secina, ka Ministru kabineta noteikumi Nr.295 paredz īpašuma tiesību ierobežojumu, turklāt legītīma mērķa labad – lai pārlicinātos par transportlīdzekļa tehniskā stāvokļa drošību, tādējādi arī veicinot sabiedrības drošību un aizsargājot citu cilvēku veselību un dzīvību. Taču vienlaikus atzina, ka šis ierobežojums pietiekami negarantē īpašnieka tiesības zināt par īpašuma lietošanu kontroles brauciena laikā. Minētās tiesību normas faktiski paredzēja, ka īpašnieka tiesību garantiju nodrošina tikai inspektora profesionālā rīcība un godaprāts, kaut gan mūsdienu tehnoloģiju apstākļos īpašuma tiesību garantijas nolūkos kontroles brauciena laikā varētu tikt uzstādītas videokameras, kas novērstu šaubas un subjektivitāti par iespējamajiem īpašuma tiesību aizskārumiem. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka kontroles braucienu var veikt kopā ar īpašnieku, ja tiek nodrošināts videoieraksts.

 2018.gada nogalē Satiksmes ministrija informēja tiesībsargu, ka ir veikti grozījumi CSDD iekšējos normatīvajos aktos, nosakot, ka kontroles braucienā arī īpašnieks varēs atrasties transportlīdzeklī. Satiksmes ministrija savu rīcību pamatoja ar to, ka šādu risinājumu neaizliedz jau līdzšinējais regulējums. Tādējādi iestāde izrādīja atsaucību problēmas risināšanā.

 Kā pozitīvu sava darba piemēru tiesībsargs atzīmē arī Satversmes tiesā izskatīto lietu Nr.2017-15-01 “Par Ārstniecības likuma 53.¹panta septītās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 107.pantam”, kas tika ierosināta pēc tiesībsarga pieteikuma, uzskatot, ka apstrīdētā norma ierobežoja ārstniecības personu tiesības saņemt atbilstošu atlīdzību par virsstundu darbu. 2018.gada 15.maijā Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā Nr.2017-15-01, ar kuru atzina Ārstniecības likuma pārejas

noteikumu 31.punktu par neatbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2019.gada 1.janvāra.

Tiesības uz īpašumu

[60] Pārskata periodā tiesībsargs pēc fiziskas personas iesnieguma ierosināja pārbaudes lietu par VID rīcības tiesiskumu, uzliekot par pienākumu maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) no kapitāla pieauguma par maksātnespējas procesa ietvaros pārdotajiem nekustamajiem īpašumiem.

VID Izskatot pārbaudes lietu, tiesībsargs konstatēja, ka no formālā viedokļa iesniedzējas gadījumam var piemērot likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” vispārējās prasības, jo uz konkrēto gadījumu nav attiecināms kāds no likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.pantā paredzētajiem izņēmumiem, ko akceptē arī administratīvās tiesas. Tomēr, raugoties no sistēmiskā viedokļa, iesniedzējas gadījums atklāja plašāku problemātiku, proti, maksātnespējas un nodokļu tiesību pretrunu, kas normatīvo aktu līmenī nav skaidri atrisināta.

Proti, likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” ir paredzēts, ka no IIN nomaksas ir atbrīvoti personas parādi, kas maksātnespējas saistību dzēšanas procedūras ietvaros ir norakstāmi. Tāpat no IIN nomaksas ir atbrīvoti parādi, kas ir norakstāmi sakarā ar to, ka nav iesniegts kreditora prasījums. Vispārējā kārtībā šajos gadījumos IIN ir jāmaksā.

Pretēji minētajam – likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” paredz pienākumu maksātnespējīgai fiziskai personai maksāt IIN par maksātnespējas bankrota procedūras ietvaros pārdotu nekustamo īpašumu.

Izpētot situāciju, tiesībsargs secināja: atskatoties vēsturiski, likumdevēja rīcība norāda, ka līdz šim tam ir bijusi mērķtiecīga vēlme maksātnespējīgo fizisko personu atbrīvot no IIN nomaksas par atsevišķu (kazuistisku) ienākumu gūšanu, kas vispārējā kārtībā būtu apliekami ar nodokli.

Minētā likumdevēja rīcība un maksātnespējas procesa būtība un mērķis no taisnīguma principa viedokļa prasa, ka arī bankrota procedūras ietvaros gūtais ienākums būtu atbrīvots no IIN nomaksas, līdzīgi kā saistību dzēšanas procedūras ietvaros. Tam ir racionāls pamatojums – uz vienlīdzīgiem nosacījumiem visā maksātnespējas procesā atgūt naudas līdzekļus, lai dzēstu parādsaistības, tādējādi, lai īstenotu maksātnespējas procesa mērķi – parādnieku atbrīvotu no saistībām un maksimāli apmierinātu kreditoru intereses. Tādēļ tiesībsargs secināja, ka veicami grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, to papildinot ar skaidru norādi par to, ka gada apliekamajā ienākumā netiek ietverts un ar IIN netiek aplikts ienākums, kas gūts

Maksātnešpējas likumā noteiktās bankrota procedūras ietvaros, pārdodot kustamo un nekustamo īpašumu.

Tiesībsargs rekomendēja Saeimai veikt grozījumus likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmajā daļā, un Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisija bez kavēšanās reaģēja uz tiesībsarga iniciatīvu un atzina, ka šis jautājums patiesi ir jārisina. Tomēr atklājās, ka Finanšu ministrijai un Tieslietu ministrijai par aktualizēto jautājumu bija pretēji viedokļi, kas rezultējās ar Ministru kabineta vēstuli Saeimas atbildīgajai komisijai, norādot, ka tiesībsarga aktualizētajā situācijā iedzīvotāju ienākuma nodoklis ir jāmaksā 20% apmērā kā kārtējais nodoklis, izņemot, ja bankrota procedūrā tiek pārdots vienīgais mājoklis.

Šādam risinājumam tiesībsargs nepiekrīt un uzskata, ka ir nepieciešama diskusija par atbrīvošanu no IIN vai arī par VID tiesībām iestāties maksātnešpējas procesā kā kreditoram. Ievērojot minēto, šī gada laikā tiesībsargs aicinās Saeimu atkārtoti atgriezties pie jautājuma izskatīšanas.

[61] Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu Nr.2018-38-26G par samērīgumu valsts nodevas noteikšanā, nostiprinot īpašuma tiesības faktiskā kopdzīvē esošām personām.

Izvērtējot ECT praksi, tiesībsargs konstatēja, ka valstij ir pienākums paredzēt juridisku ietvaru viendzimuma ģimeņu attiecību atzīšanai un aizsardzībai. Valstij ir tiesības lemt par šādas atzīšanas formu un tiesību apjomu, ko tas rada viena dzimuma ģimenēm. Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka tiesiskajā regulējumā noteiktā attieksme pret viendzimuma pāriem nav pamatota un samērīga, un tādējādi ir diskriminējoša saskaņā ar Satversmes 91.pantu.

Papildus tiesībsargs norādīja, ka tiesiskās vienlīdzības principa nodrošināšanu nav iespējams panākt interpretācijas ceļā, ir jābūt valsts rīcībai, kas izpaužas valsts pozitīvā pienākumā, proti, juridiska ietvara izstrāde divu personu, kas uzskata sevi par ģimeni, faktiskās kopdzīves atzīšanai un aizsardzībai. Regulējuma izstrādāšana un politiskā risinājuma rašana jautājumā par divu personu faktiskās kopdzīves atzīšanu nav vērsta uz to, lai noniecinātu laulības institūtu.

Saeima jau 2005.gada 15.decembrī pieņēma grozījumu Satversmes 110.pantā, kas stājās spēkā 2006.gada 17.janvārī un noteica, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti. Tādējādi laulības institūts valsts mērogā konstitucionāli ir nostiprināts un pasargāts, ko nevar attiecināt uz tādu ģimenes formu, kur partneri veido kopdzīvi nelaulājoties.

Tomēr iespēja juridiski nostiprināt savas attiecības veido būtisku indivīda identitātes un “ģimenes dzīves” elementu.

No minētā izriet valsts pienākums paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimeņu formu atzīšanai un aizsardzībai. Tādēļ, noslēdzot pārbaudes lietu, tiesībsargs Ministru kabinetam un Saeimai rekomendēja: īstenot pienākumu paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimenes formu atzīšanai atbilstoši ECT jaunākajām atziņām un Satversmes 110.pantam, pārskatīt normatīvo regulējumu, veidojot vienotu izpratni par ģimenes jēdzienu un aizsardzību u.c.

Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

[62] Pēc privātpersonas iesniegumu saņemšanas tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros vērtēja Rīgas pilsētas teritorijas kopšanas noteikumus un to piemērošanas efektivitāti.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka, pirmkārt, administratīvo atbildību par ilgstošu teritoriju nekopšanu Rīgas domes iestādes piemēro formāli, par ko liecina tas, ka piemērotie sodi aprobežojas ar brīdinājumu, lai gan pārkāpumi gadiem ilgi atkārtojas, turklāt īpašnieki nerespektē ar saistošajiem noteikumiem tiem uzlikto pienākumu. Otrkārt, vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos tiek pieņemti dažādi lēmumi. Treškārt, starp Rīgas domes iestādēm nepastāv efektīva sadarbība, kas neveicina vienveidīgas prakses veidošanos, kā arī iedzīvotāju interešu pienācīgu ievērošanu, iedzīvotāju viedokļi tiek uzklauti formāli, bez iedziļināšanās u.c.

Tiesībsargs aicināja Rīgas domi uzlabot pašvaldības iestāžu darbu, kā arī veikt grozījumus attiecīgajos saistošajos noteikumos, bet Rīgas dome uz to atbildēja, ka atsevišķos jautājumos tiesībsarga secinājumiem nepiekrīt, tomēr iespēju robežās apņemsies uzlabot pašvaldības iestāžu darbu. Neskatoties uz minēto, tiesībsargs joprojām saņem Rīgas iedzīvotāju sūdzības, kas liecina, ka Rīgas domes apgalvojumi netiek realizēti dzīvē, līdz ar to tiesībsargs atkārtoti ir vērsies pašvaldībā ar aicinājumu veikt grozījumus teritorijas kopšanas saistošajos noteikumos.

Tiesībsargs norāda, ka pārbaudes lietas ietvaros atsevišķos gadījumos varēja novērot nesamērīgu birokrātiju Rīgas domes iestāžu darbā.

Labas pārvaldības principa veicināšana

Laba pārvaldība valsts pārvaldē un civildienestā attiecībās ar ierēdņiem un darbiniekiem

[63] 2018.gadā, līdzīgi kā 2017.gadā, tiesībsargs atkārtoti saskārās ar sistēmiskām nepilnībām civildienesta jautājumu risināšanā.

Atsevišķi ir atzīmējama Veselības ministrija un tās padotības iestādes. Pirmkārt, būtiski uzsvērt, ka no sarunām ar minētās jomas pārstāvjiem izriet: šīs problēmas ir vēsturiskas un kā nelāga tradīcija. Šajā jomā ievērojamu pārsvaru gūst politiskā ietekme, nevis likuma vara, un nodarbinātos tas neapmierina.

Otrkārt, šajā resorā ilgākā periodā ir konstatējama sistēmiska bosinga un mobinga pastāvēšana. Tāpat tiesībsargs saņēmis iesniegumus par netaisnīgiem darba apstākļiem vai nesaprotamu VID un Valsts policijas vadības rīcību. Tas liecina, ka vēl darāms nozīmīgs darbs, lai labas pārvaldības princips tiktu īstenots visā valsts pārvaldē.

[64] Tiesībsargs, izskatot personas iesniegumu ar lūgumu izvērtēt, vai VID rīcībā ir konstatējams labas pārvaldības principa un iesniedzējas cilvēktiesību pārkāpums situācijā, kad iesniedzēja ir pārcelta amatā četras reizes divu gadu periodā, ierosināja pārbaudes lietu. Tajā tika konstatēts, ka, formāli privātpersonas tiesības, pārceļot viņu citā amatā, netika pārkāptas, jo iesniedzēja bija uzklusīta, amati, uz kuriem tika pārcelta, bija piemēroti, tāpat darbavieta visos gadījumos bija sasniedzama un fiziski pieejama. Neskatoties uz minēto, tiesībsargs no VID un iesniedzējas sniegtās informācijas konstatēja, ka iestādes iekšējā organizācijā ir trūkumi, kas var rezultēties ar labas pārvaldības principa pārkāpumu plašākā kontekstā.

Ņemot vērā, ka jau agrāk tiesībsarga pārbaudes lietā “Par vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu Valsts ieņēmumu dienesta rīcībā” konstatēts, ka VID nav iekšējā normatīvā akta, kas regulētu amatpersonu pārcelšanu gadījumos, kad tās ir atstādinātas sakarā ar pieņemtajiem lēmumiem uzsāktajā kriminālprocesā, tiesībsargs rekomendēja izvērtēt arī šajā pārbaudes lietā secināto un ņemt to vērā iekšējā normatīvā akta izstrādē.

[65] Savukārt, izvērtējot Valsts policijas amatpersonas iesniegumu par pārcelšanas (dienesta ietvaros) tiesiskumu, tiesībsargs konstatēja, ka Valsts policijas priekšnieka rīcība, izdodot attiecīgās amatpersonas pārcelšanas pavēli, ir vērtējama ne tikai kā labas pārvaldības principam neatbilstoša, bet arī kā prettiesiska, jo pārkāpj Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumu.

Proti, attiecīgas tiesību normas paredz pārcelšanu tikai uz noteiktu laiku, pēc kura izbeigšanās amatpersona ir jāpārceļ atpakaļ iepriekšējā amatā. Taču Valsts policijas priekšnieks pretēji likuma prasībām pārcelto amatpersonu nevis iecēla atpakaļ iepriekšējā amatā, bet gan atbrīvoja no amata un atkārtoti iecēla tajā pašā amatā, uz kuru tā bija pārcelta.

2018.gada sākumā tiesībsargs aicināja Valsts policiju un Iekšlietu ministriju attiecīgo situāciju izvērtēt un rīkoties atbilstoši likuma prasībām. Minētās iestādes situāciju nevērtēja pēc būtības un iesnieguma rekomendāciju neņēma vērā. Tiesībsargs šādu Valsts policijas un Iekšlietu ministrijas rīcību uzskata par neatbilstošu labas pārvaldības principam. Sabiedrības acīs tas grauj uzticēšanos ne vien Valsts policijai un Iekšlietu ministrijai, bet arī tiesiskumam kopumā.

[66] Būtiskas problēmas labas pārvaldības jomā tiesībsargs vēl konstatēja saistībā ar sūdzību, ka IzM par iesniedzējas celto pamatoto trauksmi Izglītības kvalitātes valsts dienesta (IKVD) darbā pārbaudes veica formāli. Būtībā tā atreferēja IKVD viedokli un patstāvīgi nepārlicinājās par iespējamiem tiesiskuma pārkāpumiem.

Papildus vēl citiem apstākļiem pārbaudes ietvaros tiesībsargs konstatēja, ka IKVD ar vieniem un tiem pašiem amata pienākumiem tiek nodarbinātas dažāda statusa amatpersonas, proti, ierēdņi un darbinieki. Tiesībsarga ieskatā, no Latvijas valsts pārvaldes sistēmas viedokļa nav pieļaujama situācija, kāda ir izveidojusies IKVD ar darbinieku statusa saglabāšanu lielākajai daļai nodarbināto, neskatoties uz to, ka tie pēc būtības atbilst ierēdņa statusam. Šāda situācija rada virkni risku. Pirmkārt, runa ir par tiesiskiem riskiem – situācija neatbilst Valsts civildienesta likumam.

Otrkārt, pastāv atklātības neievērošanas un patvaļas risks – ierēdņa iecelšanai amatā ir jābūt atklātam konkurss, darbinieka pieņemšanai darbā – nē. Šī situācija liedz jebkuram citam profesionālim godīgā un atklātā konkursā pretendēt uz amatu valsts pārvaldē. Šajā sakarā spilgts negatīvs piemērs – IKVD Kvalitātes novērtēšanas departamenta direktore amatā iecelta kā darbiniece, kaut gan šī amata statuss ir ierēdne. Valsts kanceleja ir akceptējusi šādu rīcību kā pieļaujamu.

Treškārt, ir jārunā par konceptuālo ideju, kādēļ vispār ir nodalīts ierēdņa un darbinieka statuss. Ierēdnim atšķirībā no darbinieka ir uzticēts realizēt valsts varu, līdz ar to attiecībā uz ierēdņi ir stingrākas atklātības un atbildības prasības (pienākums iesniegt amatpersonu deklarācijas, disciplinārtbildība utt.), lai sabiedrība maksimāli varētu veikt uzraudzību par valsts pārvaldes darbības tiesiskumu un efektivitāti. Attiecībā uz darbinieku – prasības nav tik stingras.

Tiesībsargs uzsver, kā vēl nepieņemamāka ir situācija, ka, zinot par šādu praksi, atbildīgās iestādes gadiem ilgi neko nedara, lai to mainītu.

Šīs pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs formulēja vairākas rekomendācijas. Savukārt, raksturojot šīs lietas ietvaros IKVD un Valsts kancelejas vēlmi apzināt problēmu un to risināt, jāuzteic Valsts kancelejas atvērtība un vēlme risināt šo jautājumu, atšķirībā no IKVD attieksmes. Tiesībsarga skatījumā, IKVD problēmu būtībā risināja formāli, vairāk meklējot apsvērumus, kas attaisno pastāvošo kārtību, un tas neliecina par labas pārvaldības principa patiesu īstenošanu IKVD darbā.

Valsts pārvaldes pienākums uzlabot pakalpojumus

[67] Saistībā ar kādu sūdzību, kuras ietvaros sniegtā informācija pirmšķietami liecināja, ka pašvaldības iestādē tiek pārkāpts tiesiskuma, likumības un labas pārvaldības princips, apdraudot jebkuras privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu un mazinot sabiedrības uzticību valstij, nolūkā veicināt tiesiskuma, tostarp vienlīdzīgas prakses veidošanu iestādes iekšējā darba organizēšanā, un labas pārvaldības principa nodrošināšanu, tādējādi arī veicinot visas sabiedrības intereses, tiesībsargs Datu valsts inspekcijai lūdza veikt pārbaudi par privātpersonas datu aizsardzības nodrošināšanu Liepājas pilsētas domes Sociālajā dienestā.

Datu valsts inspekcija informēja, ka ir uzsākta pārbaude, par kuras rezultātiem tiesībsargs tiks informēts. Neskatoties uz to, gada laikā tiesībsargs nav ticis informēts par paveikto. Informācija nav sniegta arī pēc tiesībsarga pieprasījuma. Situācijas risinājums Datu valsts inspekcijā tika meklēts tikai pēc tam, kad tiesībsarga pārstāvji uzraudzības kārtībā telefoniski vērsās attiecīgajā iestādē. Šāda attieksme neatbilst labas pārvaldības principam. Tiesībsargs saskata iespējamās sistēmiskas darba organizācijas problēmas.

Tiesībsarga biroja informācija

[68] Tiesībsarga biroja darbību likumā noteikto uzdevumu izpildei finansē no valsts budžeta. 2018.gadā plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 493,3 miljoni eiro, bet pārskata perioda faktiskā izpilde – 1 489,8 miljoni eiro. Salīdzinot ar 2017.gadu, izlietoto līdzekļu apjoms pieaudzis par 10,8% jeb 145,2 tūkstošiem eiro. Pieaugums saistīts ar 2018.gadam papildus piešķirto finansējumu prioritārajam pasākumam – nacionālajam preventīvajam mehānismam. Šīs funkcijas īstenošanas ietvaros veikta regulāra un sistemātiska iestāžu apmeklēšana, kurās personām tiek vai varētu tikt ierobežota/atņemta brīvība, lai preventīvi

novērstu vienu no smagākajiem cilvēktiesību pārkāpumiem – spīdzināšanu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos.

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 51 amata vieta, no tām pārskata gadā bija aizpildītas 49.

Tiesībsarga birojā strādā 6 vīrieši un 43 sievietes. Šo darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: 40 maģistri, četri bakalauri, trīs darbinieki ar augstāko profesionālo izglītību un divi, kas pārskata gadā vēl studēja bakalaura grāda iegūšanai.

[69] Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām un labu pārvaldību, kā arī tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, komunikācijā ar sabiedrību Tiesībsarga birojs 2018.gadā ne vien skaidrojās pārbaudes lietu rezultātā sagatavotos atzinumus un iesniegtos viedokļus un pieteikumus Satversmes tiesā, bet arī vairākkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos jautājumos. Piemēram, tiesībsargs aktīvi iestājās par sociālās atstumtības riskiem Latvijas sabiedrībā, bērnu tiesību ievērošanu aprūpes un ārstniecības iestādēs, kā arī veselības aprūpes finansēšanas reformu un vienlīdzības principa ievērošanu ārstniecības personu atlīdzības noteikšanā.

Kopumā 2018.gadā Tiesībsarga birojs organizēja 108 pasākumus: diskusijas, izglītojošus seminārus, tikšanās ar nozaru ekspertiem, izbraukuma konsultācijas, konferences u.c. Piemēram, lai sekmētu sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga darbu kopumā, kā arī nodrošinātu tiesībsarga konsultāciju pieejamību reģionos, biroja darbinieki organizēja konsultācijas iedzīvotājiem un novadīja seminārus sešās bibliotēkās ārpus Rīgas.

Šādas aktivitātes ne tikai vairo tiesībsarga institūta atpazīstamību, bet arī sniedz iedzīvotājiem precīzāku izpratni par tiesībsarga darba specifiku un iespējām palīdzēt sarežģītās dzīves situācijās.

[70] Pārskata periodā Tiesībsarga biroja pārstāvji īstenoja sabiedrības informēšanas pasākumus, tajā skaitā sagatavojot arī dažādus informatīvos un skaidrojošos materiālus. Līdztekus minētajam pārskata periodā bijusi aktīva sadarbība ar jauniešiem un augstskolām, tai skaitā, turpinot jau iepriekš aizsākto tradīciju, tiesībsargs jau trešo reizi organizēja tiesu izspēli cilvēktiesībās.

Tiesībsargs izspēlē aicināja piedalīties tiesību zinātņu studentus no visām Latvijas augstākās izglītības iestādēm un šādi plāno arī turpmāk piesaistīt ne vien uzņēmīgus un talantīgus studentus, bet arī turpināt sadarbību ar izciliem

tiesību zinātņu ekspertiem. Izspēles mērķis ir sekmēt zināšanas par cilvēktiesībām un veicināt topošo profesionāļu interesi par šo tiesību jomu, lai jaunie juristi cilvēktiesības izvēlētos par savu profesionālo specializāciju.

Tiesībsargs jau ir izsludinājis pieteikšanos arī 2019.gada izspēlei cilvēktiesībās!

[71] Pārskata periodā atbilstoši savam mandātam tiesībsargs aktīvi piedalījās dažādu starptautisko un reģionālo organizāciju darbā. Starptautiskajā līmenī tiesībsargs īpaši aktīvi sadarbojās ar ANO, kā arī sniedza atbildes uz dažādu Eiropas valstu institūciju un starptautisko organizāciju informācijas pieprasījumiem un aptaujām.

Piemēram, 2018.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 12 starptautiskie pieprasījumi par bērna tiesību jautājumiem, to skaitā lūgums sniegt informāciju par skolas uzdoto mājasdarbu regulējumu; par budžeta bērna tiesību īstenošanai noteikšanu valstī; bērnu ar invaliditāti tiesībām; par terminoloģiju izglītības iestādēm, kurās mācās bērni ar garīgiem traucējumiem; par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atņemšanu vecāku slimības dēļ; par rotaļlietu reklāmas regulējumu, kā arī lūgums sniegt detalizētu informāciju par nacionālo regulējumu starptautiskajā adopcijā, bērnu garīgās veselības jomā.

Ziņojuma pielikumi

Pielikums Nr.1. Tabula: Konstatētie bērnu tiesību pārkāpumi un labās prakses piemēri psihiatriskās ārstniecības iestādēs bērniem ²⁵¹

Aplūkotā bērnu tiesību joma	Konstatētie pārkāpumi	Labās prakses piemēri	Sniegtās atbildes par tiesībsarga rekomendācijām
Stacionēšanas apstākļi	<p>Bērni nereti tiek stacionēti no citām institūcijām (bērnamiem, internātskolām) saistībā ar konfliktu starp bērnu un personālu, kad bērna uzvedība kļūst nekontrolējama. Bērni, ierodoties psihiatrijas slimnīcā, vairs neizpauž uzvedības traucējumus, tādējādi nav saprotama viņu stacionēšanas pamatotība. Tāpat tiesībsargs ir konstatējis, ka ārstniecības iestādes nereti pamato stacionēšanu ar sociālām indikācijām (lai sagatavotu atzinumu, ko iesniegt Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā), tā kā Latvijā ir ļoti ierobežoti ambulatori pakalpojumi pusaudžiem, kuriem ir dažāda veida atkarības, bērni ar atkarībām tiek stacionēti psihoneiroloģiskās ārstniecības iestādēs, kurās nav paredzēts sniegt narkoloģisko palīdzību. Tāpat tiesībsargs ir konstatējis plānveida stacionēšanu bērniem ar uzvedības traucējumiem (pamatojot</p>	<p>BKUS BPK nodrošina observācijas palātas pieejamību, tādējādi gadījumos, ja ārstam ir grūtības noteikt, vai konkrētajam bērnam ir nepieciešama stacionēšana psihiatriskajā slimnīcā, ārsts var pacientu ievietot observācijas palātā, kurā tiktu novērots viņa veselības stāvoklis, tādējādi samazinot iespējamus nepamatotās stacionēšanas riskus.</p>	<p>Veselības ministrija informēja, ka, sākot ar 2019.gadu, tā ir paredzējusi piešķirt ārstniecības iestādēm papildu finansējumu observācijas palātu izveidei bērnu psihiatrijas ārstniecības stacionāros. Par observācijas palātu izveidi informēja arī Slimnīca “Ģintermuiža” un DPNS.</p> <p>Papildus, lai samazinātu iespējamus nepamatotas stacionēšanas riskus, Slimnīca “Ģintermuiža” 2018.gadā ir izstrādājusi pacientu stacionēšanas kārtību, ar ko iepazīstinātas visas ārstniecības struktūrvienības.</p> <p>Ārstniecības iestādēs, kurās nebija paredzēta bērna, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, informētā piekrišanas forma, pēc</p>

²⁵¹ Tabulā ietverta informācija par šādām ārstniecības iestādēm: VSIA Slimnīca “Ģintermuiža” (tabulā – Slimnīca “Ģintermuiža”); VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”; (DPNS); VSIA “Piejūras slimnīca” (Piejūras slimnīca); VSIA “Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca “Ainaži”” (BPNS “Ainaži”); VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”; (RPNC); VSIA “Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Bērnu psihiatrijas klīnika (BKUS BPK).

	<p>stacionēšanu ar bērna klaiņošanu, zagšanu, vardarbību pret vienaudžiem u.c.). Tomēr uzvedības traucējumu gadījumā, būtu jāsniedz palīdzība tajā vidē, kurā šie traucējumi ikdienā izpaužas, pēc iespējas izvairoties no stacionēšanas psihiatriskā ārstniecības iestādē.</p> <p>Vairākās ārstniecības iestādēs netika noformēta bērnu, kuri ir sasnieguši 14 gadu vecumu, piekrišana stacionārai ārstniecībai. Dažās iestādēs trūka arī likumiskā pārstāvja piekrišanas bērnu stacionēšanai vai arī tā tika noformēta neatbilstoši likuma prasībām.</p>		<p>tiesībsarga ziņojumu saņemšanas tā tika ieviesta (Piejūras Slimnīca) vai arī tas tiek atbilstoši atspoguļots pacienta medicīniskajā kartē (Slimnīca Ģintermuiža”).</p>
<p>Nozīmētie medikamenti</p>	<p>Dažās ārstniecības iestādēs tika konstatēts, ka bērniem nozīmēti novecojuši un neatbilstoši medikamenti (tai skaitā haloperidols, kuru aicina neizmantot arī pieaugušajiem psihiatrijas pacientiem²⁵²), tāpat arī bērni tika pakļauti izteiktai polifarmācijai un neatbilstošai zāļu devu un regularitātes nozīmēšanai. Dažas ārstniecības iestādes, nozīmējot bērniem spēcīgus recepšu medikamentus, nevērtēja iespējamās blakusparādības, kas var rasties, lietojot šīs zāles. Tāpat netika vērtēta vairāku medikamentu mijiedarbība un ietekme uz bērnu veselību.</p> <p>Ārstniecības iestādes, kurās tika konstatēta vislielākā nozīmēto medikamentu neatbilstība bērniem,</p>	<p>BKUS BPK un Daugavpils PNS, sniedzot bērniem stacionāro ārstniecību, medikamentus nozīmēja reti, turklāt nenozīmēja vairākus nomierinošus medikamentus vienlaikus un tos deva, pasliktinoties bērna veselības stāvoklim, nevis profilaktiski. Medikamentozas intervences vietā bērniem tika nodrošināti atbilstoši rehabilitācijas pakalpojumi.</p>	<p>Ārstniecības iestādes, kurās tika konstatēti pārkāpumi saistībā ar blakusparādību nevērtēšanu, nozīmējot bērniem stipras iedarbības medikamentus, pēc tiesībsarga ziņojuma sāka veikt nepieciešamās analīzes, lai vērtētu medikamentu ietekmi uz bērnu organismu.</p> <p>Piejūras slimnīca pēc tiesībsarga ziņojuma uzsāka darbu attiecības ar bērnu psihiatru.</p> <p>Veselības ministrija norādīja, ka, lai novērstu pārmērīgu un neatbilstošu medikamentu nozīmēšanu, Nacionālā veselības dienesta rīkotā atklātā konkursa</p>

²⁵² Ziņojuma Latvijas valdībai par CPT vizīti Latvijā no 2016.gada 12. līdz 22. aprīlim, 113.punkts, 42.-43.lpp. Pieejams: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>

	<p>bērnus neārstēja bērnu psihiatrs vai arī tas iestādē uzturējās ļoti reti.</p>		<p>“Klīnisko vadlīniju identificēšana un tām atbilstošo klīnisko algoritmu, klīnisko ceļu un indikatoru izstrāde prioritārajās veselības jomās” rezultātā tiks izstrādātas klīniskās vadlīnijas un algoritmi arī bērnu psihiatrijā. Minētie dokumenti būs priekšraksti jeb norādījumi, kā veikt kādu darbību virkni, lai sasniegtu mērķi, t.i., pacienta unikālo vajadzību nodrošināšanu.</p>
<p>Uzturēšanās apstākļi</p>	<p>Trīs ārstniecības iestādēs nepilngadīgi pusaudži tiek ievietoti stacionāros kopā ar pieaugušajiem. DPNS jaunieši no 14 gadu vecuma tika ievietoti palātās, kur vienlaikus varēja uzturēties līdz 8 bērniem, un viņu uzturēšanas apstākļi neveicināja bērniem labvēlīgu sociālu vidi (bērni tika ievietoti nodaļā ar pacientiem, kuriem bija hroniskas psihiskas saslimšanas).</p> <p>5 no 6 ārstniecības iestādēm bērniem nav vai ir ierobežotas iespējas stacionārā uzturēties kopā ar vecākiem. Šāda iespēja netika nodrošināta arī pirmskolas vecuma bērniem.</p> <p>BPNS “Ainaži” bērniem nebija nodrošināts viņu vecumam atbilstošs uzturs (visiem bērniem bija nozīmētas vienādas porcijas), bērni izteica neapmierinātību par to, ka viņiem ēdiens vienmēr tiek pasniegts metāla bļodās un tiek izsniegta tikai karote, bērniem nebija atļauts atrasties ārpus savas palātas.</p>	<p>Slimnīcā “Ģintermuiža” tika novēroti vieni no vislabākajiem bērnu uzturēšanās apstākļiem. Tā ir viena no retajām slimnīcām, kura bērnus neievieto kopā ar pieaugušajiem pacientiem un uzņem arī pusaudžus līdz 18 gadiem. Bērniem tiek nodrošinātas regulāras pastaigas, bērni var brīvi pārvietoties pa nodaļas telpām un pie sevis turēt privātās lietas, bērnu palātas un koplietošanas telpas tiek iekārtotas mājīgi un bērniem draudzīgā veidā, tāpat arī iestāde ir padomājusi par to, lai bērnu ēdienreizes tiktu pasniegtas estētiski.</p> <p>BKUS ir vienīgā ārstniecības iestāde, kas pilnvērtīgi nodrošina vecākiem iespējas stacionārā uzturēties ar bērniem.</p>	<p>DPNS, saņemot tiesībsarga ziņojumu, veica izmaiņas pusaudžu, kuri vecāki par 14 gadiem, uzturēšanās apstākļos, nodrošinot, ka palātās tiek samazināts bērnu skaits, un ierobežojot viņu ikdienas saskarsmi ar pieaugušajiem pacientiem.</p>

	<p>Dažās ārstniecības iestādēs netika nodrošinātas pietiekamas pastaigas ārā.</p>	<p>RPNC bērnus ievietoja kopā ar pieaugušajiem, kuriem ir konstatētas pirmreizējās psihiskās saslimšanas un viņi pirmo reizi ir stacionēti psihiatriskajā ārstniecības iestādēs, tādējādi norobežojot bērnus no pacientiem, kuriem ir hroniskas saslimšanas.</p>	
<p>Mehāniskā ierobežošana un medikamentu ievadīšana pacientam pret viņa gribu</p>	<p>Atskaitot BPNS “Ainaži”, kurā tika konstatēts nesamērīgi liels mehāniskās ierobežošanas gadījumu skaits (gandrīz 300 fiksācijas reizes 2017.gadā) un kurā tika pārkāpts normatīvais regulējums attiecībā uz fiksācijas ilgumu, biežumu, pamatotību un likumisko pārstāvju informēšanu, citās ārstniecības iestādēs nopietni pārkāpumi fiksācijā netika konstatēti (vidējais fiksāciju skaits citās iestādēs bija no 0-5 fiksācijas reizēm gadā). Tomēr gandrīz visās iestādēs netika atbilstoši atzīmēta medikamentu ievadīšana pret pacienta gribu, kā to paredz tiesību akti.</p>	<p>RPNC ir vienīgā ārstniecības iestāde, kurā medikamentu ievadīšana pret pacientu gribu tika atzīmēta arī pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā.</p>	<p>Lielākā daļa ārstniecības iestāžu, saņemot tiesībsarga ziņojumu, norādīja, ka turpmāk pacientu ierobežošanas gadījumu reģistrācijas žurnālā atzīmēs arī medikamentu ievadīšanu pret pacientu gribu (Slimnīca “Ģintermuiža”, BKUS BKP).</p> <p>Piejūras slimnīca savā atbildē norādīja, ka tā medikamentu ievadīšanu pacientam uzskata par ārstēšanas sastāvdaļu, nevis personas cilvēktiesību pārkāpumu un izmaiņas ierastajā praksē (neatzīmējot medikamentu ievadīšanu pret pacienta gribu) neplāno.</p> <p>Veselības ministrija norādīja, ka ir informējusi slimnīcas par nepieciešamību ievērot normatīvajos aktos noteikto, tai skaitā pienācīgi atzīmēt visus ierobežojošo līdzekļu izmantošanas gadījumus.</p>

<p>Nemedikamentozās terapijas pieejamība</p>	<p>Dažās ārstniecības iestādēs netika piedāvāta psihosociāla rehabilitācija un cita veida nemedikamentozā terapija. Iestādēs, kurās bija ierobežoti rehabilitācijas pakalpojumi, daudz biežāk kā ārstniecības metodi izmantoja medikamentu izrakstīšanu bērniem.</p>	<p>BKUS BPK un DPNS nodrošina pacientu ar plašu rehabilitējošo un nemedikamentozo terapijas klāstu kā, piemēram, nodrošinot bērniem psihologa, audiologopēda, ergoterapeita, mākslas terapijas, fizioterapijas un citus pakalpojumus.</p>	<p>Veselības ministrija, atbildot uz tiesībsarga ziņojumiem, norādīja, ka tā plāno palielināt finansējumu nemedikamentozās terapijas nodrošināšanai psihiatriskajās ārstniecības iestādēs.</p>
<p>Bērna tiesības uz privātumu un saskarsmi ar tuviniekiem</p>	<p>BPNS “Ainaži” bērniem nebija iespējams turēt pie sevis nekādas personīgās mantas. Citās ārstniecības iestādēs tāds absolūts ierobežojums netika konstatēts, tomēr dažās iestādēs bērniem netika nodrošināta iespēja izmantot savas personīgās drēbes (viņiem tika izsniegtas slimnīcas drēbes). Dažās iestādēs bērniem bija ierobežotas iespējas sazināties ar saviem tuviniekiem. Dažās iestādēs tika konstatēts, ka bērniem nav atsevišķas telpas, kurā viņi netraucēti varētu tikt ar saviem tuviniekiem (tikšanās notiek kāpņu telpā).</p>	<p>Slimnīca “Ģintermuiža” spēja nodrošināt to, ka bērniem ir pieejami mobilie telefoni – tie atradās māsu postenī un bērniem tika izsniegti pēc pieprasījuma.</p>	<p>Ārstniecības iestādes ir veikušas uzlabojumus saistībā ar bērnu privātumu – nodrošinot viņiem iespēju izmantot savas personīgās drēbes (DPNS), nodrošinot bērniem telpu, kurā tikties ar tuviniekiem (Piejūras slimnīca, DPNS), kā arī iecerot veikt izmaiņas bērnu pieeja personīgajiem telefoniem (BKUS BPS).</p>
<p>Bērnu informēšana par ārstniecības gaitu un viedokļa noskaidrošana par ārstniecības procesu</p>	<p>Kā viena nozīmīga sistemātiska problēma, kas atkārtojās vairākās ārstniecības iestādēs, bija bērnu, sevišķi to, kas ir jaunāki par 14 gadiem, neiesaistīšana savā ārstniecības procesā. Bērni nebija informēti par savu ārstniecības gaitu, viņiem netika sniegta informācija par to, cik ilgi viņiem ir jāuzturas ārstniecības iestādē. Bērniem ir arī ierobežotas iespējas izteikt savu neapmierinātību vai sūdzības – nevienā slimnīcā netika izstrādāta bērniem piemērota sūdzību un</p>	<p>BKUS BPK ārstniecības personāls pievērsa nopietnu uzmanību tam, lai informētu bērnus par viņu ārstniecību, kā arī noskaidrotu viņu viedokli. Tas izskaidrojams ar to, ka BPK ir daļa no specializētās pediatrijas slimnīcas, kurai ir lielāka pieredze, ārstējot bērnus, tādējādi arī lielāka izpratne par to, cik nozīmīga ir bērnu iesaiste ārstniecības procesā. Ņemot</p>	<p>Vairākas ārstniecības iestādes ir uzlabojušas bērnu sūdzību kārtības pieejamību bērniem, kā arī veikušas nepieciešamās darbības, lai ārstniecības personāls vairāk iesaistītu bērnus ārstniecības procesā.</p>

	<p>priekšlikumu kārtība, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrā daļa.</p>	<p>vērā, ka BKUS BPK nodrošina bērnu vecākiem iespēju uzturēties kopā ar bērnu stacionārā, bērna viedokļa noskaidrošana arī ir atvieglotāka, jo bērns saņem nepārtrauktu vecāka atbalstu.</p>	
<p>Bērnu tiesību uz izglītību nodrošināšana</p>	<p>Gandrīz visās ārstniecības iestādēs netiek nodrošināta izglītības pieejamība ilgstošas stacionēšanas gadījumos.</p> <p>Galvenie novērojumi liecina, ka:</p> <ul style="list-style-type: none"> * nodrošināt bērniem apmācību ir sarežģīti, jo netiek saņemta informācija no iepriekšējās skolas par bērna sekmēm un programmas apguvi; * bērni netiek reģistrēti skolās, kura apmāca bērnus viņu stacionēšanas laikā, bet gan turpina būt tās skolas skolēni, kurā viņi mācījušies pirms ievietošanas slimnīcā, tādējādi skolas, kuras faktiski nodrošina apmācību, nesaņem par to atbilstošu finansējumu; * bērniem mācību slodze 1.-4.klasē ir sešas stundas nedēļā, bet 5-12.klasē - astoņas stundas; * bērniem ar īpašām vajadzībām nav pieejami pielāgoti mācību līdzekļi; * bērniem tiek nodrošināta pieeja tikai pamatizglītībai, iespējas turpināt vidusskolas izglītību šobrīd nav. 	<p>RPNC nodaļas, kurā tiek ievietoti pusaudži vecāki par 16 gadiem, norādīja, ka bērni tiek izrakstīti no stacionāra, ja ārstējošais ārsts uzskata, ka bērna veselības stāvoklis pieļauj apmācību.</p>	<p>Šobrīd bērnu izglītības nodrošināšanas psihiatriskajās ārstniecības iestādēs kvalitātes izvērtēšanā, pamatojoties uz tiesībsarga konstatētajiem pārkāpumiem, ir iesaistījies Izglītības kvalitātes valsts dienests.</p>

Iespējama personāla vai vienaudžu vardarbība pret bērniem

Dažās ārstniecības iestādēs bērni norādīja uz personāla vai vienaudžu vardarbību slimnīcā. Dažās ārstniecības iestādēs tika konstatēti vairāki trūkumi, kas palielina iespējamus bērnu vardarbības riskus: personālam nebija piestiprinātas vārdu nozīmes, tādējādi nenodrošinot to, ka bērns var atpazīt katru personālu (tai skaitā tās personas, kuras, iespējams, ir rīkojušās vardarbīgi vai pielietojušas nepedagoģiskas metodes bērna uzvedības korekcijai); bērniem nebija pieejama sūdzību kārtība; dažās iestādēs netika ievērota Bērnu tiesību aizsardzības likumā ietvertā prasība regulāri pieprasīt ziņas no Sodū reģistra par personāla sodāmību, bērni tika ievietoti palātās ar vecākiem bērniem, kuru uzvedības traucējumi nereti saistīti arī ar agresiju pret citiem.

BKUS BPK spēja novērst iespējamus personāla vardarbības riskus visefektīvāk, jo slimnīcā kopā ar bērniem uzturējās arī vecāki.

Pēc tiesībsarga ziņojuma visas iestādes, kurās netika izmantotas vārdu nozīmes vai arī kuras nepieprasīja vai pieprasīja neregulāri izziņu no Sodū reģistra, tika novērsti šie trūkumi. DPNS savā atbildē norādīja, ka ir nodrošinājusi papildu apmācības personālam par pozitīvās audzināšanas metodēm.

Pielikums Nr.2. Tabula: Bērnu līdzdalības institucionālie indikatori

Institucionālie indikatori	Bērni netiek iekļauti 	Bērni tiek konsultēti 	Notiek sadarbība ar bērniem 	Bērnu vadīta un iniciēta dalība
1. Iestādes nospraustie mērķi, lai īstenotu bērnu tiesības uz viedokli	Iestāde nav definējusi mērķi, kādā veidā iesaistīt bērnu iestādes darba organizēšanā vai arī kādā veidā uzlabot viņu spējas formulēt un izteikt savu viedokli.	Iestāde vēlas uzzināt bērnu viedokli, pirms tiek pieņemti dažādi lēmumi, taču iestāde nesaredz bērnus kā sadarbības partnerus.	Iestāde bērnus saredz kā sadarbības partnerus, bez kuru iesaistes iestādes veiksmīga darbība nav iespējama.	Bērni saredz iestādi kā vietu, kurā augt, pilnveidoties un attīstīt savu potenciālu.
2. Bērnu aizbildņa loma	Bērnu aizbildnis bērniem ir reti vai nemaz nav pieejams. Aizbildnis runā ar bērniem tikai gadījumos, ja bērns pie viņa vēršas vai ja to prasa viņa tiešie darba pienākumi. Iestādes vadītājs ir aizbildnis ļoti lielam skaitam bērnu (vairāk nekā 30 bērniem).	Bērnu aizbildnis bērniem ir pieejams darba laikā, un viņš pēc iespējas cenšas noskaidrot bērnu labsajūtu iestādē, kā arī saprast viņu vēlmes. Iestādes vadītājs ir aizbildnis lielam skaitam bērnu (vairāk nekā 15 bērniem).	Bērnu aizbildnis regulāri kontaktējas un pats personīgi uzrunā bērnus. Bērniem ir pieejams arī aizbildņa telefona numurs, gadījumos, ja iestādes vadītājs nav uz vietas. Iestādes vadītājs ir aizbildnis nelielam skaitam bērnu (ne vairāk kā 15 bērniem).	Bērni savu aizbildni uztver kā vecāku, kurš vienmēr ir pieejams. Iestādes vadītājs ir aizbildnis mazam skaitam bērnu (ne vairāk kā 8 bērniem) un dzīvo kopā ar tiem.
3. Iestādē īstenotās līdzdarbošanās platformas	Iestādē nepastāv nekādas bērnu līdzdalības platformas – bērnu līdzdarbība iestādē nav vēlama, jo tā traucē iestādes organizatorisko darbu.	Iestādē notiek sapulces, aptaujas, bērnu anketēšana, lai noskaidrotu bērnu viedokli par atsevišķiem jautājumiem, tomēr bērni netiek iesaistīti sapulču vai aptauju satura izveidē.	Iestādes bērni paši aktīvi iesaistās iestādes darba organizācijā – iestāde nodrošina, dažāda veida platformas, piemēram, bērnu pārstāvniecību sapulcēs ar personālu, kā arī pieņemot bērnu	Bērns jebkurā laikā var nākt ar savu priekšlikumu pie aizbildņa un to pārrunāt. Bērns nevar iedomāties, ka jebkurš lēmums, kas viņu skar, varētu tikt pieņemts bez viņa iesaistes.

			<p>priekšlikumus par iespējamo sapulču darba kārtību un ļaujot bērniem kopā ar personālu organizēt un plānot iestādes aktivitātes.</p>	
<p>4. Sūdzību un priekšlikumu mehānisms</p>	<p>Iestādē nav pieejama sūdzību un priekšlikumu kārtība vai arī tā ir formāla. Ja bērns saskaras ar kādu problēmu, viņš nezina, pie kura vērsties pēc palīdzības. Bērnam nav iespējas izteikt savus priekšlikumus, jo nav cilvēka, kas tos uzklausi un ņemtu vērā.</p>	<p>Iestādē ir pieejama bērnu sūdzību un priekšlikumu kārtība, taču tā nedarbojas efektīvi – tā nav pietiekami saprotama bērniem un bērni netiek iedrošināti izmantot šo rīku. Bērns zina, pie kura vērsties gadījumos, ja viņam ir radušās grūtības, taču nesaņem atgriezenisko saiti par to, kādā veidā viņam var tikt sniegta palīdzība. Bērnam ir iespēja paust savus priekšlikumus, taču viņam nav pārlicības, ka tie tiks pietiekami ņemti vērā.</p>	<p>Iestādēs efektīvi darbojas pieejama, bērnu vecumam un briedumam atbilstoša sūdzību kārtība – bērni ir labi informēti, kādā veidā darbojas sūdzību kārtība, un viņi saņem atgriezenisko saiti par visām savām sūdzībām vai priekšlikumiem.</p>	<p>Bērni nebaidās runāt par savām problēmām un iespējamo neapmierinātību, jo zina, ka tiks uzklausi. Bērni nekavējas dot savus priekšlikumus, kādā veidā uzlabot savu un citu ikdienu.</p>
<p>5. Uzturēšanās apstākļi</p>	<p>Iestādē vienas ģimenes bērni tiek izdalīti dažādās grupās, tādēļ viņi ikdienā nedzīvo kopā. Bērnu grupas ir lielas (vairāk nekā 8 bērni vienā grupā) un bērnu ēdināšana notiek centralizēti.</p>	<p>Vienas ģimenes bērni dzīvo vienā grupā, izņemot gadījumus, ja bērnu savstarpējās attiecības to nepieļauj. Bērnu grupās ir ne vairāk kā 8 bērni, un reizēm bērni gatavo kopīgas maltītes savā grupā.</p>	<p>Bērni dzīvo kopā ar saviem brāļiem un māsām. Gadījumos, ja starp brāļiem un māsām veidojas konfliktsituācijas, tiek piesaistīts iestādes psihologs, lai veicinātu ģimeniskas savstarpējās attiecības. Ēdienu bērni vienmēr</p>	<p>Bērna uzturēšanās apstākļi ir pielīdzināmi ģimenes mājas apstākļiem.</p>

			gatavo kopā savās grupās, piedaloties gan ēdienkartes plānošanā un gatavošanā, gan arī produktu iegādē.	
6. Bērnu privātums	Bērnu tiesības uz privātumu iestādē netiek cienītas, bērna istabā jebkurā laikā bez uzaicinājuma var ienākt jebkurš no personāla. Bērna personīgās lietas, iepriekš nesaskaņojot ar viņu, kārtu personāls, neatkarīgi no bērna vecuma. Bērns nevar izvēlēties kādā veidā iekārtot savu istabu. Bērns istabā atrodas ar vairākiem bērniem (vairāk nekā 4 bērni istabā), un viņam ir ļoti ierobežotas iespējas netraucētam palikt vienatnē.	Iestāde cenšas ievērot bērna privātumu, ļaujot viņam iekārtot istabu pēc saviem ieskatiem, tomēr istabai vienmēr jābūt kārtībā. Personāls, pirms apskata bērna istabu, par to informē bērnu, tomēr bērnam nav tiesību neatļaut ielaist personālu savā istabā. Personāls regulāri seko tam, lai bērnu istabā būtu kārtība un bērns par to saņem aizrādījumus.	Iestādes personāls bez bērna uzaicinājuma neiet viņa istabā. Iestādes personāls ar dažāda veida pozitīviem iedrošinājumiem mudina bērnu uzturēt kārtību savā istabā, taču tieši nejaucas šajā procesā, ja vien tas nesāk traucēt arī apkārtējos iestādes iemītniekus. Bērniem ir savas atsevišķas personīgās istabas vai arī tajās uzturas ne vairāk kā pāris bērnu.	Bērns apzinās un ciena savu un citu cilvēku privātuma vērtību. Viņš jūtas droši vidē, kurā dzīvo, jo zina, ka viņa personīgā telpa tiek cienīta.
7. Bērnu patstāvība	Bērniem nav iespējas pašiem iegādāties vai izvēlēties drēbes, higiēnas, kancelejas vai citas personīgās lietas. Viņam nekad nav nodrošināta iespēja pašam izvēlēties un pagatavot sev ēdienu. Viņam viss tiek pasniegts gatavā veidā – drēbes, ēdiens,	Bērni var paši iegādāties sev apģērbus vai citas personīgās lietas noteikta budžeta ietvaros un tikai noteiktos veikalos, uz veikalu dodoties kopā ar personālu iestādes organizētos braucienos. Bērniem reizēm tiek nodrošināta iespēja pašiem pagatavot ēdienu.	Bērniem tiek atvēlēts budžets apģērbam atbilstoši viņa vajadzībām. Iestādes personāls bērnu pavada uz viņam piemērotu apģērbus veikalu un palīdz izvēlēties piemērotu apģērbu. Pusaudži veikalu izvēlas paši un, ja vien viņu briedums to pieļauj,	Bērns atbilstoši savam vecumam un briedumam iesaistās kopīgā ģimenes budžeta plānošanā.

	personīgās lietas. Viņa vietā vai ar minimālu viņa iesaisti tiek izvēlēta arī izglītības iestāde, kurā viņš mācās.		dodas uz turieni patstāvīgi. Bērni var arī patstāvīgi vai kopā ar personālu doties uz veikalu, lai iegādātos produktus (ēdienu, saimnieciskās, higiēnas vai citas preces).	
--	--	--	--	--

